IPPOLITO NIEVO

MEMORIILE UNUI ITALIAN

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

IPPOLITO NIEVO

MEMORIILE UNUI ITALIAN

Traducere de *George Lăzărescu*

București — 1969

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALA

Ippolito Nievo

LE CONFESSIONI D'UN ITALIANO

Biblioteca Universale
Rizzoli

INTRODUCERE

IPPOLITO NIEVO e un scriitor a cărui complexă activitate literară — concretizată în versuri, proză, teatru și epistole — s-a desfășurat în numai zece ani. Zece ani, dintr-o viață care a durat doar treizeci. Pentru că autorul ce pare să se identifice cu octogenarul Carlo Altoviti, cel care scrie *Memoriile unui italian,* nu a trăit decît din 1831 pînă în 1861. Iar *Memoriile,* această gigantică frescă extinsă pe optzeci de ani din viața eroului și din viața Italiei, au fost scrise, în realitate, doar în opt luni : din decembrie 1857 pînă în august 1858.

Pentru vasta desfășurare de timp reflectată în acest roman — începînd cu declinul și moartea Veneției dogilor, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, și pînă în 1855, anii eroicei generații a Risorgimentului — și pentru vasta desfășurare de spațiu — acțiunile ramificîndu-se paralel sau consecutiv în istoria Veneției, Lombardiei, Neapolelui și Liguriei — realizarea lui Nievo apare de o potență titanică.

Scurta viață a lui Nievo se identifică totuși cu aceea a octogenarului Carlo Altoviti în ceea ce privește patosul revoluționar, înaltul patriotism, ca și generozitatea care au însuflețit-o. Așa cum l-a denumit biograful său, Dino Mantovani, în studiul monografic publicat în 1900, Nievo a fost *„Il poeta soldato"*, poetul soldat.

S-a afirmat, și pe drept cuvînt, că Nievo este interpretul poetic al epocii celei mai patetice și mai decisive din istoria Italiei. Este vorba de perioada de surprize nefaste pentru Italia — perioada dominației lui Bonaparte, a revoluțiilor din 1820, din 1848, și a anilor dramatici care au urmat pînă la eliberarea și unitatea Italiei. Napoleon Bonaparte a întruchipat la început simbolul aspirațiilor democratice ale poporului italian. Dar cam-

pania întreprinsă în Italia încă din prima perioadă a afirmării personalității sale politice a spulberat toate iluziile. În 1786, Napoleon a proclamat Confederația Cispadană, cuprinzînd Milano, Veneția, Mantova și Bologna, transformate în anul următor în Republica Cispadană. O lună mai tîrziu cucerește și Statul Papal. Neliniștit de mișcările populare din regiunea Veneției, Bonaparte o cedează Austriei în 1787, prin tratatul de pace de la Campoformio, iar în 1799, împotriva voinței revoluționarilor din Abruzzi și Napoli, dispune crearea Republicii Partenopee. În urma numeroaselor și eroicelor răscoale populare din toate aceste ținuturi, francezii părăsesc în 1799 întreaga Italie, pentru ca în 1802, după încoronarea lui Napoleon ca împărat, să o anexeze din nou la Franța. Prăbușirea lui Bonaparte e urmată în Italia de o perioadă în care dominația franceză a fost înlocuită de cea austriacă. Sub puterea acesteia, continuîndu-și vechea și nefericita tradiție medievală, Italia se dezmembrează în 14 state. Mișcările revoluționare ale carbonarilor din anii 1820—1821 au fost crunt reprimate de austrieci. În 1831 aceste mișcări capătă un mult mai pronunțat caracter de masă, și culminează cu revoluțiile din 1848 organizate de Mazzini și de societatea revoluționară „Tînăra Italie". Dacă 1848 a însemnat pentru Italia anul marilor speranțe și acțiuni revoluționare, în urma înfrîngerii revoluției au urmat ani de deziluzii, de reacții felurite și învățăminte aspre.

Risorgimentul — renașterea națională a Italiei — își va vedea înfăptuit parțial idealul în 1861 — anul morții lui Nievo — cînd Garibaldi obține unirea tuturor statelor italiene cu excepția Romei — și triumful final în 1870, cînd se realizează unitatea și independența națională a întregii Italii.

Toate aceste vicisitudini, amplu urmărite în romanul lui Nievo și trăite de Carlino Altoviti, mereu prezent începînd cu revoluția din Napoli în 1799, și pînă în 1848, cînd, la șaptezeci de ani, e numit colonel în Garda Națională, de bună seamă că nu au fost trăite decît în parte de autor.

Cînd Nievo s-a născut la Padova, în 1831, trecuseră patruzeci de ani de cînd milenara republică a Veneției căzuse pradă imperiului habsburgic și lui Bonaparte. Mama lui însă, Adele Nievo Marin, era fiica unui nobil venețian, Carlo Marin. Nievo înscrie în memoriile lui Altoviti fapte reale, trăite de bunicul său care

a participat la Marele Consiliu întrunit în ziua căderii Serenissimei Republici a Veneţiei, şi a ocupat apoi diferite slujbe sub stăpînirile străine. Povestirile acestui bunic, care a trăit pînă în 1853, dau amprenta de autenticitate, de „trăit", proprie primei părţi a *Memoriilor*. La evenimentele narate în cea de a doua parte a romanului, Nievo a luat personal parte, o parte activă şi eroică.

În 1848, cucerit de ideile mazziniene, se înscrie în Garda Civică, participînd la comitetele revoluţionare. Din 1852 studiază dreptul la universitatea din Mantova şi, nedespărţit de mica lui ediţie din Dante, străbate plaiurile şi munţii din Friuli şi Carinzia, îmbătîndu-se de frumuseţile patriei. În 1857, în urma unui proces înscenat de poliţia austriacă, pleacă la Milano, unde duce o militantă activitate jurnalistică. Aici îşi publică volumul de versuri *Le lucciole*, scrie tragediile *I Capuani* şi *Spartaco*, precum şi capodopera sa: *Memoriile unui italian*. După unii biografi, la Milano s-ar fi îndrăgostit de verişoara sa, contesa Bice Melzi, care ar fi modelul fascinantei Pisana, verişoara şi suprema iubire a lui Carlo Altoviti, protagonistul romanului. În 1859, cînd se declară războiul împotriva Austriei, Nievo, fără să o avertizeze măcar pe femeia iubită, se înrolează printre vînătorii călări ai generalului Garibaldi, pe care-l proclamă în paginile *Memoriilor* „apărătorul Romei". În acest impuls revoluţionar îl recunoaştem de minune pe Carlo Altoviti şi pe alţi eroi ai romanului, care la prima chemare a goarnei îşi părăsesc, fără un cuvînt, soţii, iubite, părinţi, şi aleargă acolo unde miroase a praf de puşcă.

Ippolito Nievo luptă împotriva francezilor şi austriecilor pe fronturile de la Varese, San Fermo şi Pordenone. Armistiţiul de la Villafranca, soldat cu pierderea Regatului Sardiniei, Veneţiei şi Lombardiei, îl găseşte pe front, profund îndurerat. Nievo reîncepe să lupte prin scris şi concepe romanul *Il pescatore d'anime*, din care nu a rămas decît începutul. Cînd Garibaldi organizează Expediţia celor o mie, în Sicilia, Nievo pleacă încă o dată pe ascuns şi îl ajunge pe general, care-l numeşte întîi vice-intendent al expediţiei şi apoi intendent cu grad de colonel. Dar munca administrativă nu-l împiedică să participe la lupte.

La 4 martie 1861 se îmbarcă pe vasul *Ercole* spre a reveni pe continent prin portul Napoli. Vaporul nu a mai ajuns însă în

port. Fie o furtună, fie un incendiu, a făcut ca vasul să naufragieze şi toţi pasagerii să-şi piardă viaţa în adîncurile Mării Tireniene.

„Dintre tovarăşii de arme din Lombardia şi Italia Meridională — scria Garibaldi, de la Caprera, familiei lui Nievo — şi printre cei mai viteji, plîng pierderea colonelului Ippolito Nievo, cruţat de atîtea ori pe cîmpurile de luptă de plumbul inamic, şi decedat, în urma unui naufragiu în Marea Tireniană, după glorioasa campanie din 1860."

„Nievo era unul dintre cei puţini care la strigătul de Italia s-au ridicat prompt, pregătiţi pentru orice sacrificiu, scria Giuseppe Cesare Abba, prietenul lui de arme, adresîndu-se poetului Carducci. Într-adevăr, mare pierdere a însemnat pentru patrie şi pentru literatură ziua în care au pierit călătorii de pe *Ercole;* dar misterul, moartea aceea, ţărmul Ischiei pe care a fost găsit cadavrul celui ce se crede a fi fost Nievo, constituie un cadru pe care nici un poet nu l-ar fi putut imagina mai grandios, pentru a-l face să apară plin de glorie posterităţii."

Figura lui Nievo, întruchipare a romantismului revoluţionar, a patosului şi dramatismului Risorgimentului, se alătură altor valori majore care au adus în literatura italiană suflul epocii: Ugo Foscolo (prezent şi în roman pe lista personajelor cu rol activ), simbol al generaţiei romantice, Giuseppe Giusti, Giuseppe Parini (prezent şi acesta în roman) etc.

Influenţa lui Ugo Foscolo, autorul *Ultimelor scrisori ale lui Iacopo Ortis,* asupra lui Nievo este foarte sensibilă mai ales în scrisorile acestuia din anii adolescenţei, colecţionate de numeroşi cercetători.[1] Scrisorile au constituit de fapt începutul activităţii literare a lui Nievo. Dino Mantovani, biograful său, declară despre scrisori că au „nu numai o valoare documentară, ci şi una literară, şi încă mare"[2].

Scrisorile vădesc o vie capacitate de comunicare, o minuţioasă analiză a impresiilor, o patetică şi religioasă dragoste pentru natură. Participarea afectivă la peisaj, frecvent exclamativă, de-

---

[1] V. Lonati — *Lettere inedite di Ippolito Nievo all'avv. Andrea Casso* în *Commentari dell'Ateneo di Brescia* per l'anno 1930; U. Gallo — *Nievo,* Genova, F. Degli Orfini, 1932; L. Ciceri — *Lettere di Ippolito Nievo ad Arnoldo Fusinato,* Udine, 1946 etc.

[2] D. Mantovani — *Il poeta soldato,* Milano, Treves, 1900; cf. Filippo Zampieri — *Appunti sull' epistolario di Ippolito Nievo* în Belfagor, no. 6/1948 pp. 648—665.

votamentul pentru tot ce respiră pe pămîntul patriei, prefigurează extazul micului Carlino, în clipa cînd descoperă pentru prima dată marea. Sentimentul naturii l-a inspirat pe Nievo în mai mare măsură decît dragostea. S-a spus chiar, în acest sens, că „efuziunile amoroase ocupă în scrierile lui un spațiu foarte restrîns“ [1].

Ca și la englezul moralist Sterne, iubirea este pentru Nievo o simplă comuniune sufletească „prin care sîntem împinși să oferim ființei iubite fericirea și să ne-o desăvîrșim pe a noastră în armonia faptelor și a sentimentelor“ [2].

Deci Nievo, temperamental, se deosebește în multe privințe de sepulcralul Foscolo-Ortis. Este mai optimist, mai realist, mai umorist. La el, preocuparea morală nu este niciodată desprinsă de o ironie malițioasă.

În afară de scrisori, definitorii pentru structura spirituală ca și pentru gîndirea democrată a lui Nievo, sînt articolele militante scrise la Milano. *Veneția și libertatea Italiei,* publicat anonim în anul înrolării sale voluntare, este rodul unei experiențe politice de lombard și de venețian, trăită acut. Convingerile sale democratice capătă substanță și energie în special în *Fragmentul despre Revoluția Națională* publicat în antologia scriitorului și criticului Riccardo Bacchelli, apărută în 1929. Aci Nievo își exprimă părerea că revoluția națională nu poate fi înfăptuită decît prin atragerea marilor mase populare și în special ale celor țărănești. Situîndu-se în dezacord cu Mazzini și cu vederile moderaților, care ignoră interesele țărănimii, Nievo are marele merit de a depăși limitele gîndirii risorgimentale. „Ippolito Nievo a fost unul dintre puținii oameni ai Risorgimentului care au înțeles și au exprimat limpede necesitatea de a face să intervină în revoluția burghezo-democratică masele de țărani“ scria Franco della Paruta, în revista „Rinascita“. [3]

Memoriile au fost precedate de o serie de opere tot cu caracter istoric — domeniu predilect al romantismului revoluționar — ale căror teme și personaje sînt în bună parte jaloanele marelui roman, în care le vom găsi reluate și amplificate.

---

[1] A. Luzio — *Il primo amore di Ippolito Nievo* în *Profili biografici e bozzetti storici,* Milano, Cogliotti. 1906.

[2] Scrisoarea către Matilde Ferrari din 25 august 1852.

[3]) Franco della Paruta — *Ippolito Nievo e il problema dei contadini,* Rinascita, no. 6, 1952, pp. 354—356.

Astfel în *Angelo di bontà (Un înger de bunătate)*, Nievo reconstruieşte cu fidelitate o ambianţă istorică reală : anii de decadenţă a Veneţiei înainte de prăbuşire. Intriga povestirii prefigurează povestea dragostei dintre Carlino şi Pisana : tînăra Morosina Valiner este căsătorită cu un patrician bătrîn, şi-l reîntîlneşte pe tînărul revoluţionar Celio, dragostea ei din copilărie. Tabloul Veneţiei secolului al XVIII-lea este zugrăvit în culoarea vie şi cu minuţiozitatea unei picturi de Canaletto. Micul roman e străbătut de consideraţii politice pertinente, uneori virulente, de accente care depăşesc nota comună a unei asemenea compoziţii, dar personajele sînt sufocate de aprecierile momentului istoric, trăsătură supărătoare şi în *Memorii*.

O serie de nuvele, dintre care cea mai importantă este *Il Varmo*, în centrul cărora evoluează personaje de la ţară, situate de multe ori într-un cadru idilic-pastoral, sînt presărate cu reflexii istorice şi sociale şi, mai ales, moralizatoare.

Romanul *Il conte pecoraio (Contele păstor)*, deşi reflectă cu mai multă vigoare contradicţiile feudalismului, este alterat de folosirea deliberată a unui exces de termeni dialectali toscani.

Prin aceasta Nievo ţinea să-şi ilustreze ideile apărate în eseul *Studii asupra poeziei populare şi civile cu specială privire în Italia*, în care deplînge voga dăunătoare, lansată de poeţii snobi şi servili sau de academiile pedante, de a se îndepărta de „izvoarele primare“ ale limbii, şi îşi exprimă încrederea în permanenţa şi impunerea patrimoniului naţional de dialecte.

În primăvara şi toamna anului 1857, Nievo scrie două tragedii istorice : *I Capuani* şi *Spartaco*, prima inspirată din revolta oraşului Capua împotriva Romei, pentru a-şi obţine independenţa, în anul 216 î.e.n., şi a doua din revolta lui Spartacus. Este limpede că plasînd acţiunile tragediilor într-un trecut de luptă îndepărtat, Nievo nu face decît să exalte aspiraţiile de libertate şi independenţă ale contemporanilor săi.

Volumul de poezii *Le lucciole (Licuricii)*, apărut la Milano în 1858, cuprinde mărturisirile lui lirice. Atît în acesta cît şi în culegerea *Amori garibaldini* pe care avea s-o publice în 1860, Nievo surprinde impresii de moment, scrise fără pretenţii de ritm şi rimă, în genul înaintaşilor săi Prati şi Giusti sau imitîndu-l pe Heine, pe care l-a şi tradus. Totuşi, problematica so-

cială care răzbeşte în versuri este o raritate pentru lirica italiană de pînă atunci.

Dar romanul *Memoriile unui italian* încununează prin valoarea lui literar-istorică întreaga carieră de scriitor şi poet a lui Ippolito Nievo. „Este romanul cel mai impresionant şi, din punct de vedere literar, cel mai matur din întreaga producţie a Risorgimentului“ [1].

Scris la persoana întîi, romanul capătă valoare autobiografică ; dar prin totala participare şi identificare a autorului cu epoca sa, aparenta autobiografie se transformă într-o „mărturie a unei întregi generaţii“.

Elementul individual se confundă în permanenţă cu evenimentul istoric-social. Povestea amară a dragostei dintre Carlino şi Pisana se împleteşte cu istoria amară a Italiei din acei ani ; personajele intrigii propriu-zise sînt proiectate, amestecate într-o mulţime vastă, pe cît de variată pe atît de vie, caleidoscopică, în continuă mişcare.

Microuniversul lui Nievo începe cu strîmta lume feudală a goticului castel di Fratta, din regiunea friulană a Veneţiei, în mijlocul unei familii de nobili uitaţi de timpuri. E o lume anacronică, înconjurată de o aură de legendă fantastic-istorică, proiectată, prin optica micului Carlino, mai ales pe fundalul tenebros al bucătăriei imense şi afumate, întunecoase, cu gurile înfricoşătoare ale vetrei şi cu legiunile de pisici care o populau.

Figura contelui di Fratta, un jalnic Don Quijote redivivus, păstrînd din îndoielnica sa carieră doar spada cu teacă ruginită în care se împiedică mereu, cizmele cu pinteni şi pantalonii cu vipuşcă, imprimă nota dominantă a ironiei indulgente cu care Nievo prezintă vestigiile măreţiei feudale. Iar personajele care-l înconjoară, personajele care ţin isonul contelui spunînd în cor da sau nu, potrivit cu părerile lui, sau care-i fac urări în cor ori de cîte ori strănută, se înşiră într-o galerie ce vădeşte calităţile de fin portretist şi ascuţit umorist ale lui Nievo : cancelarul pirpiriu şi saşiu, umbra contelui, care se aşază cînd se aşază acesta sau se ridică o dată cu el şi îşi potriveşte pasul după al lui ; rotofeiul, mîncăciosul, mierosul şi preafericitul senior Orlando ; gălăgiosul şi fanfaronul căpitan Sandracca, cel care luase parte la toate luptele de la asediul Troiei încoace ; pateticul

[1] Nina Façon — *Corso di storia della letteratura italiana*, E.S.P.D., Bucureşti, 1962, p. 253.

Martino, servitorul bătrîn şi surd care toată ziua dădea brînza pe răzătoare, primul mare prieten şi ocrotitor al lui Carlino, şi ceilalţi. La fel de reuşit creionate sînt şi personajele feminine, Nievo dovedind o adîncă şi minuţioasă cunoaştere a psihologiei sexului slab. Meschina contesă, de antică origine nobilă, roasă de nostalgia amorurilor din tinereţe şi de viciu, şi privind cu ură tot ce-i tinereţe şi puritate ; Clara cea serafică şi neprihănită, amintind de „donna angelicata" desprinsă din celestul „stil novo", este figura romantică a femeii care transcende dragostea pămîntească sublimînd-o în amorul divin — figură care nu s-ar putea spune, însă, că se bucură de simpatia şi înţelegerea autorului. Prin contrast, în Doretta, Nievo înfăţişează femeia roabă senzualităţii şi pasiunilor celor mai telurice. În schimb, Pisana, figura de neuitat a Pisanei, este sinteza complexă a omenescului şi divinului. Încă din copilărie, Pisana prezintă în germene trăsăturile eternului feminin : frivolă, capricioasă, vanitoasă, nestatornică, dar capabilă de o mare dăruire de sine, de o abnegaţie fără limită. Caracterul Pisanei rămîne conform cu el însuşi, în ciuda marei ei labilităţi, de-a lungul întregului drum sinuos pe care-l parcurge. Pisana cea cochetă şi senzuală e capabilă de cele mai incredibile sacrificii : îşi îngrijeşte cu devotament, pînă la moarte, bătrînul soţ pe care-l detestă, se sacrifică pentru vicioasa şi hrăpăreaţa ei mamă, ajunge să cerşească, să-şi pericliteze sănătatea şi pînă la urmă să-şi dea viaţa pentru Carlino, unica dragoste, unica permanenţă în existenţa ei atît de schimbătoare. Sacrificiul devine pentru Pisana o reală voluptate, care merge pînă la a-l obliga pe Carlino să se însoare cu o altă femeie, pentru a-şi întemeia o familie şi a lăsa moştenitori. Este un personaj de o complexitate care o plasează printre marile figuri ale literaturii italiene şi mondiale. Pisana „reuşeşte a fi unul dintre portretele feminine cu adevărat complete din literatura italiană" [1].

O dată cu ieşirea lui Carlino din perimetrul strîmt al castelului di Fratta, pătrundem în lumea vastă pe unde-l mînă viaţa şi cunoaştem o multitudine de personaje din cele mai variate cercuri şi categorii : nobili decăzuţi, clerici reacţionari, reprezentanţi ai inchiziţiei, revoluţionari, militari, negustori, aventurieri,

[1] Luigi Volpicelli e Fr. Semi — *Le opere della letteratura italiana,* Bologna, Malipiero, 1863, vol. III, p. 999.

poeți — personaje fictive sau reale, ca de pildă comandantul Ettore Carafa, Martelli, Ugo Foscolo, Parini, lordul Byron. Dar personajul prins cu o extraordinară acuitate este cel colectiv — masa, reprezentată nu amorf, ci în continuă mișcare, diferențiere și acțiune. Frecventele scene de masă începînd cu tumultul din Portogruaro la intrarea francezilor, cînd Carlino devine pe negîndite magistrat, scena prăbușirii Republicii Veneția, războaiele, revoluțiile, întrunirile, sînt redate cu o vigoare, cu un dinamism, cu o amploare de proporții cinematografice. Și pretutindeni din masă se diferențiază figuri menite să sublinieze momentul, mentalitatea : de la femeile care, pe stradă, la Milano, se întreabă ce-i aceea republică și dacă republica se poate vedea, pînă la diversele apariții sporadice, dar de mare pregnanță, care punctează toate episoadele istorice.

Demnă de remarcat este și dezinvoltura, ironia, cu care Nievo înfățișează marile personalități istorice, începînd cu Napoleon, care îi acordă, de exemplu, o audiență lui Carlino în timp ce se bărbierește.

Ca într-un supraroman picaresc, *Memoriile* ne poartă nu numai prin cele mai neașteptate medii sociale, dar și pe o mare întindere geografică. Alături de Carlino Altoviti străbatem astfel toată Italia din focar în focar revoluționar. Alături de Spiro, cumnatul lui Carlo, participăm apoi la revoluția din Grecia ; îl urmăm pe Carlo în exil la Londra, iar pe fiul lui, Giulio, în sălbatica Americă de Sud.

Dar deasupra tuturor personajelor, a intrigilor și peripețiilor romanului, se ridică în plină măreție figura lui Carlo Altoviti, cel care-și povestește memoriile. Este întruchiparea dragostei univoce pentru patrie și pentru o femeie care se confundă cu idealul patriotic. În Carlino, Nievo a personificat avîntul generos, virtutea, umanismul, mîndria și spiritul întregii lui generații. Realizînd figura lui Carlino, Nievo a adus cel mai înalt omagiu revoluției italiene.

Grandioasa compoziție epică a romanului suferă pe alocuri ; graba în care a fost scrisă o carte de atari proporții se face adeseori resimțită. Dacă prima parte, cea care narează copilăria

lui Carlino și a Pisanei la Fratta, este elaborată în amănunt și ar putea constitui un roman în sine, cea de a doua face impresia că ar fi nefinisată, ba unele părți par să fi fost doar schițate și neaprofundate. Condeiul scriitorului se lasă prea ades furat de evenimentul istoric brut, neprelucrat artistic. De aci, lungimi greoaie și obositoare.

Pentru cititorul modern, desigur că romanul lui Nievo pare adeseori desuet. În literatura secolului, însă, a însemnat un mare pas spre modernism. De la romanele istorice militante și polemice ale lui Guerrazzi și Giovagnoli, prin Nievo se trece la romanul istoric care prin caracterul său de contemporaneitate, prin veridica analiză psihologică a personajelor, anunță marea literatură a verismului.

George Lăzărescu

Sau scurtă introducere reflectînd motivele confesiunilor mele legate de vestitul castel di Fratta, unde mi-am petrecut copilăria, de bucătăria mult prea lăudatului castel, cît şi de stăpînii şi servitorii lui, de oaspeţii şi pisicile care locuiau acolo în jurul anului 1780. Cea dintîi invazie a personajelor, întreruptă cînd şi cînd de multe şi înţelepte consideraţii asupra Republicii Veneţiene, asupra orînduirii vieţii civile şi militare de atunci şi asupra semnificaţiei ce se dădea în Italia cuvîntului patrie, la sfîrşitul secolului trecut.

M-am născut, cetăţean al Veneţiei, la 18 octombrie 1775, ziua evanghelistului Luca, şi voi muri, prin graţia lui Dumnezeu, italian [1], cînd va voi providenţa, care guvernează atît de misterios lumea.

Iată sensul vieţii mele. Şi cum acest sens nu a fost creat de mine, ci de vremurile de atunci, m-am gîndit că a descrie, în mod nevinovat, înrîuririle acelor vremuri asupra vieţii unui om ar putea fi de oarecare folos celor destinaţi să îndure consecinţele altor vremuri mai puţin imperfecte, nădăjduiesc, decît cele în care mi-am trăit eu viaţa.

Sînt bătrîn acum, în anul 1858 [2] de la naşterea lui Hristos, am peste optzeci de ani, şi totuşi inima mi-e tînără cum poate nu mi-a fost nici în vremea celei mai aprige tinereţi sau a bărbăţiei celei mai mature. Am trăit multe şi am suferit mult, dar nu mi-au lipsit bucuriile, adesea necunoscute atîtor oameni, în toiul zbuciumului,

[1] Eroul romanului se naşte ca supus al micului stat Veneţia şi moare *italian*, adică după ce a trăit întreaga istorie a unificării naţionale.

[2] Este anul în care Ippolito Nievo a terminat efectiv romanul, dar povestirea în sine ajunge pînă în 1855.

necumpătărilor şi slăbiciunilor omeneşti; cînd îţi revin apoi în memorie, aşa cum s-au petrecut în realitate, amintirile par talismane ce te ocrotesc împotriva oricărui destin potrivnic, înălţîndu-ţi sufletul la seninătatea calmului şi a speranţei. Mă refer la acele sentimente şi gînduri care în loc să se supună întîmplărilor exterioare le înfruntă victorios şi fac din ele cîmpuri de luptă ale unor glorioase bătălii. Firea mea, mintea, prima educaţie primită, împrejurările, ca şi întîmplările prin care am trecut în decursul vieţii au fost şi bune, şi rele, ca orice lucru omenesc; dacă n-ar însemna să fac o absurdă paradă de modestie, ar trebui să adaug că de fapt în ce priveşte însuşirile mele, cele rele le-au depăşit cu mult pe cele bune. Dar în toate acestea nimic nu ar fi fost ciudat sau vrednic de a fi povestit, dacă viaţa mea nu s-ar fi depănat pe cumpăna acelor două secole, ce vor rămîne de neuitat o bună bucată de vreme, mai ales în istoria Italiei. Într-adevăr, în această perioadă s-a ivit un prim rod concret al speculaţiilor politice emise între secolele paisprezece şi optsprezece în operele lui Dante, Machiavelli, Filicaia, Vico şi atîţia alţii care nu vin acum în sprijinul culturii mele mediocre şi — aş spune — a ignoranţei mele literare. Împrejurarea — alţii ar spune nenorocirea — de a fi trăit în aceşti ani m-a împins la hotărîrea de a scrie tot ce am văzut, am auzit şi am încercat încă din fragedă copilărie pînă la începutul bătrîneţii, cînd metehnele vîrstei, condescendenţa faţă de tinerele generaţii, cumpătarea judecăţii bătrîneşti şi, la drept vorbind, experienţa atîtor şi atîtor necazuri din ultimii ani m-au făcut să mă retrag în această casă de ţară, unde am asistat la ultimul şi ridicolul act al marii drame feudale.

Redarea istoriei într-o simplă povestire nu se prea deosebeşte de adnotările făcute pe marginea unui foarte vechi manuscris de către un anonim contemporan cu evenimentele descrise...

Viaţa particulară a unui om, care nu a fost nici atît de avară încît să se închisteze în ea însăşi, ca o reacţie împotriva necazurilor zilnice, nici atît de stoică încît să

le țină piept în mod deliberat și nici atît de înțeleaptă sau de orgolioasă încît să treacă pe deasupra lor, disprețuindu-le, mi se pare că reflectă, într-un anumit fel, întreaga activitate a comunității naționale care a absorbit-o ; așa cum căderea unei picături de ploaie indică direcția aversei. Așadar, expunerea întîmplărilor mele va fi o mostră a nenumăratelor destine individuale care de la prăbușirea vechilor orînduiri politice și pînă la refacerea celor prezente au alcătuit marele destin național italian.

S-ar putea să greșesc, dar nu ar fi exclus ca, meditînd asupra acestor întîmplări, unii tineri să se lase înșelați de amăgiri periculoase, alții să se înfierbînte într-o acțiune lentă, dar temeinic pornită, iar mulți să-și călească într-un crez statornic vagile aspirații ce-i fac să rătăcească pe o sută de căi, înainte de a o găsi pe cea care-i îndrumă spre adevărata atitudine cetățenească. Cel puțin așa mi s-a părut mie în cei nouă ani, perioadă cînd, pe apucate, după cum îmi venea inspirația sau mă ajuta memoria, am reușit să aștern aceste însemnări. Începute cu o încredere de neclintit, în seara unei mari înfrîngeri [1] și duse la bun sfîrșit în anii din urmă, după o lungă ispășire și cu o recunoscută dîrzenie, aceste însemnări au contribuit într-o oarecare măsură să mă convingă că generația de azi, avînd mereu în față spectacolul slăbiciunilor și necazurilor trecute, se va putea bucura de o vigoare sporită și de mici speranțe legitime.

Și acum, înainte de a începe să le transcriu, țin ca prin aceste cîteva rînduri de introducere să definesc și să precizez mai bine gîndul ce zadarnic poate a încercat să mă călăuzească pe mine, om bătrîn și neliterat, în anevoioasa artă a scrisului. Dar limpezimea ideilor și simplitatea sentimentelor mele, cît și adevărul istoric vor face să mi se ierte cutezanța și chiar, mai mult, vor completa lipsa mea de retorică : simpatia bunilor mei cititori îmi va ține loc de glorie.

---

[1] Referire la înfrîngerea de la Novara (martie 1849), suferită de regele Carol-Albert al Sardiniei, în lupta cu generalul austriac Radetzky

În pragul mormîntului, singur pe lume, părăsit de prieteni şi de duşmani, fără temeri şi fără speranţe, acestea nefiind eterne, descătuşat prin vîrstă de pasiunile ce din păcate adesea mi-au îndepărtat gîndirea de la calea cea dreaptă, mîntuit de efemerele iluzii ale ambiţiei mele netemerare, culeg acum un singur rod din lunga mea viaţă : liniştea sufletească. În această linişte trăiesc mulţumit şi ei mă încredinţez cu totul ; pe ea o închin fraţilor mei mai tineri, ca pe cea mai de invidiat comoară şi ca pe unicul scut de apărare împotriva ademenirilor prietenilor falsi, împotriva înşelăciunilor celor mîrşavi ori a samavolniciilor celor puternici. Aş vrea să mai fac o altă mărturisire, care, fiind rostită de un bătrîn octogenar, s-ar putea să se bucure de oarecare autoritate, şi anume că viaţa mi-a fost o bună învăţătură ; deci fie ca umilinţa să ne îngăduie a ne socoti pe noi înşine drept meşteşugari infinitezimali ai vieţii universale, iar puterea sufletească să ne obişnuiască a preţui faptele bune ale atîtor altora, drept mult superioare faptelor noastre. Existenţa mea vremelnică de fiinţă omenească se apropie de sfîrşit ; mulţumit de binele înfăptuit şi convins că am parat, pe cît mi-a stat în putinţă, răul săvîrşit, nu mai am altă speranţă şi altă credinţă decît ca această existenţă să se reverse şi să se contopească de acum încolo în marea cea mare a firii. Pacea de care mă bucur acum este asemănătoare cu golful misterios prin care îndrăzneţul corăbier află o trecere înspre oceanul nespus de calm al veşniciei. Dar gîndul, mai înainte de a se cufunda în veşnicia care nu mai cunoaşte împărţiri de timp, se avîntă o ultimă dată spre oamenii viitorului şi, încrezător, le transmite propriile-i greşeli spre a fi ispăşite, propriile-i speranţe spre a fi culese şi propriile-i dorinţe spre a fi împlinite.

Am trăit primii mei ani în castelul di Fratta [1], din care n-au mai rămas decît nişte ruine de unde ţăranii cară după voia lor pietre şi moloz pentru a întări şi a

---

[1] Acest castel, scena întregii prime părţi a romanului, există în provincia Udine, în apropierea comunei Teglio. Construit în secolul al XII-lea, demolat în 1798, Nievo nu i-a putut vedea decît ruinele, descrierea lui rămînînd doar o fantezie. Se presupune că ar fi luat drept model castelul Colloredo.

sprijini trunchiurile de duzi proaspăt plantaţi ; pe atunci însă era un grup mare de clădiri cu turnuri şi turnuleţe, cu un mare pod mobil, şubrezit de bătrîneţe, cu cele mai frumoase ferestre înalte, gotice, care au putut fi vreodată văzute de la Lemene pînă la Tagliamento. În nici una dintre călătoriile mele nu mi s-a întîmplat să văd o construcţie mai ciudat profilată sau vreuna cu mai multe unghiuri, scobituri şi reliefuri, în stare să mulţumească toate punctele cardinale şi intermediare ale rozei vînturilor. Iar unghiurile erau îmbinate cu o fantezie atît de îndrăzneaţă, de n-aveau seamăn pe lume ; fără îndoială că pentru a le concepe şi-a dat concursul întreaga echipă de constructori, sau mai bine zis s-a făcut uz de toate elementele care alcătuiesc grupul de studiu al unui arhitect destoinic. Castelul se înălţa uluitor de sigur pe el, în mijlocul unor văi foarte adînci, prin care păşteau oile cînd nu orăcăiau broaştele ; dar iedera, apărută şi ea la momentul potrivit, îl asaltase pe căile ei umbroase ;. răvăşită ici şi căţărată colo, pusese în cele din urmă stăpînire pe tot castelul, luînd forme de arabescuri şi de ghirlande atît de stufoase, că nu se mai putea distinge de loc culoarea roşiatică a zidurilor de cărămidă. Nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să atingă venerabila mantie a vechii reşedinţe domneşti ; numai obloanele bătute de vîntul de nord riscau din cînd în cînd să mişte cîte-un franj desprins din mantie. O altă ciudăţenie a construcţiei era numărul mare de hornuri, care îi dădeau din depărtare înfăţişarea unei table de şah în toiul unei partide, şi desigur, dacă vechii seniori ar fi socotit doar un singur scutier pentru fiecare horn, însemna că era castelul cel mai bine înzestrat din întreaga creştinătate. De altfel, curţile, cu porticurile lor mari, pline de noroi şi excremente de păsări, răspundeau prin întreaga lor dezordine interioară promiţătoarelor faţade ; pînă şi clopotniţa capelei avea vîrful distrus de repetatele saluturi ale trăsnetului.

Întrucît perseverenţa e răsplătită şi cum furtuna nu se dezlănţuise vreodată fără ca sfrijitul clopot al castelului să nu-i ureze bun venit, tot astfel şi vijelia se simţise datoare să-i răspundă la amabilitate prin cîteva săgeţi de trăsnet. Alţii socoteau drept autori ai acestor

glume meteorologice plopii seculari care umbreau terenul din jurul castelului ; ţăranii spuneau că, fiind bîntuit de diavol, castelul primea din cînd în cînd vizita prietenilor lui de aceeaşi teapă ; proprietarii aşezărilor, obişnuiţi să vadă lovită numai clopotniţa, se împăcaseră cu ideea că aceasta ar fi un fel de paratrăsnet, şi astfel o lăsau în voia urgiei cereşti, numai să le rămînă tefere acoperişurile grînarelor şi impunătorul horn al vetrelor din bucătării.

Iată-ne ajunşi la un punct ce ar pretinde o descriere mult mai lungă. Dar să vă fie de ajuns faptul că pentru mine, care n-am văzut nici colosul din insula Rhodos [1], nici piramidele din Egipt, pentru mine bucătăria castelului di Fratta şi vatra lui sînt monumentele cele mai solemne care s-au construit vreodată pe suprafaţa pămîntului. Domul din Milano şi catedrala Sfîntului Petru sînt, fără îndoială, de luat în seamă, dar nu au nici pe departe amprenta măreţiei şi a solidarităţii acelei bucătării ; ceva asemănător nu-mi amintesc să mai fi văzut decît în mausoleul lui Adrian ; deşi acum, transformat în castelul Sant'Angelo, pare mult mai micşorat. Bucătăria castelului di Fratta era o vastă încăpere, cu un nesfîrşit număr de pereţi, foarte deosebiţi unul de altul ca dimensiuni ; se înălţa spre cer ca o cupolă şi se adîncea în pămînt mai mult decît un abis ; întunecată, ba chiar neagră, din cauza unei funingini seculare, străpunsă asemenea unor ochi mari strălucitori şi diabolici de luciul fundurilor de tigăi, al vaselor pentru grăsime şi al carafelor atîrnate în cuiele lor ; încărcată pînă la refuz de dulapuri enorme, de bufete uriaşe şi mese nesfîrşite, şi străbătută în fiece oră din zi şi din noapte de o sumedenie de pisici cenuşii şi negre al căror număr nimeni nu-l cunoştea, avea atmosfera unui cuib de vrăjitoare. Atîta despre bucătărie. Dar în ungherul cel mai întunecat şi mai adînc al bucătăriei se căsca o peşteră infernală, aherontică [2], o hrubă tristă şi înspăimîntătoare, unde bezna

---

[1] Gigantica statuie închinată soarelui, de la intrarea în portul Rhodos prăbuşită în urma unui cutremur, în anul 22 î.e.n., considerată una din cele şapte minuni ale lumii.

[2] Aheron — cel mai mare rîu din infernul mitologiei greceşti.

era întreruptă doar de culoarea viu roșiatică a cărbunilor aprinși și de două ferestruici verzui, ferecate de o dublă rețea de gratii. De o parte, fumul des și învolburat, clocotul continuu al boabelor de fasole în oale monstruoase, iar de altă parte, așezate în cerc, pe niște bănci scîrțîitoare și înnegrite de fum, o adunătură solemnă de figuri grave, încruntate și somnolente. Acestea erau vatra și curia de slujitori ai castelanilor di Fratta. Dar îndată ce suna *Ave Maria* de seară și înceta bolborositul rugăciunii *Angelus Domini*, scena se schimba brusc, și pentru lumea aceea măruntă și tenebroasă se iveau orele de lumină. Bătrîna bucătăreasă aprindea patru lămpi cu cîte-o singură feștilă, două atîrnau sub hota vetrei, și alte două de o parte și de alta a Madonei din Loreto. Bătea apoi bine, bine cu o lopată cărbunii enormi, care mocneau aproape stinși sub spuză, și arunca deasupra un braț de vreascuri și de ienuperi. Lămpile își aruncau una alteia lumina calmă și gălbuie, focul trosnea fumegînd și ridicînd vîlvătăi șerpuitoare pînă la bîrna transversală a celor două pirostrii uriașe, ornamentate cu alamă, iar oaspeții nocturni ai bucătăriei își descopereau la lumină chipurile felurite.

Domnul conte di Fratta era un om trecut de șaizeci de ani, se ținea însă atît de drept și de țanțoș în jilțul lui impunător, de parcă tocmai atunci lepădase armura. Dar peruca cu fundă, redingota lungă, încheiată de sus pînă jos, de culoare cenușie, cu galoane roșu-aprins, și tabachera din lemn de merișor, pe care o ținea mereu în mînă, creau o oarecare discordanță cu atitudinea lui războinică. E adevărat că un soi de spadă subțire îl cam împiedica la mers, dar cum teaca ei era atît de ruginită, o puteai lua mai degrabă drept o frigare ; de altfel, nu aș putea să afirm cu siguranță că în teacă era într-adevăr o lamă de oțel și poate că nici el nu și-ar fi tulburat liniștea căutînd să se convingă de acest lucru. Domnul conte era totdeauna ras proaspăt și cu multă scrupulozitate, avînd aerul că abia ieșise din mîinile bărbierului ; de dimineață pînă seara purta petrecută pe sub braț o eșarfă azurie și, cu toate că ieșea puțin pe jos și niciodată călare, purta cizme și pinteni, de întrecea orice soldat din

armata lui Frederic al II-lea[1]. Aceasta era o dovadă mută de simpatie față de partidul prusac, și cu toate că războaiele Germaniei se liniștiseră de mult, el nu încetase încă să-i amenințe pe imperiali[2], desconsiderîndu-i total, și continuînd să poarte cizme prusace. Cînd vorbea domnul conte, amuțeau pînă și muștele; cînd termina de vorbit, toți îl aprobau, fie prin viu grai, fie înclinînd capetele; cînd rîdea, toți se grăbeau să rîdă; cînd uneori strănuta, din cauza tabacului, opt sau nouă glasuri se luau la întrecere, strigînd „Să trăiți, sănătate! Fericire! Dumnezeu să-l aibă în pază pe domnul conte!" Cînd se ridica el, se ridicau toți; cînd pleca din bucătărie, toți, pînă și pisicile respirau din adîncul plămînilor, de parcă li s-ar fi luat o piatră de pe inimă. Dar mai zgomotos decît toți ceilalți respira cancelarul; atunci cînd domnul conte nu-i făcea semn să-l urmeze și binevoia să-l lase la căldura leneșă a focului din vatră. Totuși, se cuvine să adaug că arareori se întîmpla această minune, căci de obicei cancelarul era umbra încarnată a domnului conte. Se ridica o dată cu el, se așeza cînd se așeza și el, și picioarele lor pășeau în același ritm, încît păreau să răspundă la un singur sunet de tobă. La începutul acestor deprinderi, frecventele dezertări ale umbrei sale îl determinaseră pe domnul conte să se întoarcă la fiecare trei pași, pentru a controla dacă e urmărit îndeaproape, după cum îi era dorința. Cancelarul se resemnase cu destinul său și își ocupa cea de-a doua jumătate a zilei culegînd de pe jos eșarfa stăpînului, urîndu-i sănătate la fiecare strănut, aprobîndu-i observațiile sau spunîndu-i ceea ce socotea el că ar fi fost pe placul contelui în legătură cu relatarea situațiilor juridice. De pildă, dacă un țăran acuzat că și-a însușit trufandalele grădinii de zarzavat ale stăpînului răspundea la dojana severă a cancelarului printr-un gest zeflemitor sau căutînd să-i strecoare pe furiș în palmă o jumătate de ducat pentru a fi scutit de bătaia cu funia, domnul cancelar referea judelui-suprem că țăranul, înfricoșat de hotărîrea excelen-

---

[1] Frederic al II-lea, (1712—1786), rege al Prusiei, renumit și pentru uniformele impuse soldaților săi.
[2] Aluzie la războiul de 7 ani dintre prusaci și imperiul austriac (1756—1763); venețienii erau împotriva acestora din urmă.

ței-sale, a cerut să fie iertat și s-a căit de fapta lui netrebnică, fiind gata să repare totul, plătind orice amendă i s-ar fi impus. Domnul conte aspira atunci atîta aer în piept, cît i-ar fi fost de ajuns lui Goliat ca să trăiască o săptămînă întreagă, apoi îi răspundea că clemența lui Titus trebuie să însoțească întotdeauna judecata tribunalului și că el e dispus să ierte de bunăvoie pe oricine și-ar fi arătat fără fățărnicie căința. Cancelarul, poate din modestie, se arăta în funcția lui tot atît de pocăit, de umil, pe cît de strălucitor și de fastuos era stăpînul său ; dar însăși natura îi impunea o astfel de modestie, fiindcă n-ai fi putut găsi ușor un trup mai meschin și mai hidos decît al lui. Unii spuneau că privea cruciș numai din fandoseală, fapt este însă că puțini sașii ar fi avut — așa ca el — dreptul de a fi considerați că o fac din fandoseală. Nasul lui era coroiat, încîrligat și turtit, ceea ce forma un nod gordian din mai multe nasuri amestecate și lepădate la un loc ; și gura se căsca atît de amenințătoare sub nas, încît bietul de el se trăgea uneori în sus, de teamă să nu cadă înăuntru. Picioarele, încălțate în cizme de marochin, le ținea depărtate unul de celălalt, pentru a da cît mai multă stabilitate persoanei sale, ce lăsa impresia că e gata să se prăbușească la prima adiere de vînt. Fără glumă, eu cred că scoțîndu-i cizmele, peruca, hainele, spada și centura, greutatea cancelarului di Fratta aproape că n-ar fi depășit douăzeci de livre, socotind patru livre și mai bine gușa, pe care căuta să și-o ascundă sub un imens guler alb bine scrobit. Așa cum era, avea fericita iluzie de a nu se crede de loc urît ; și despre nimic nu discuta cu mai mult nesaț decît despre femei frumoase și despre cochetărie.

Cît de mulțumită era Madona Justiție cînd se afla pe mîinile lui, nu v-aș putea spune cu mîna pe conștiință. Printre altele, îmi amintesc că fețele oamenilor pe care i-am văzut coborînd scărița descoperită a cancelariei erau mai degrabă tulburate decît senine. Așa că pe sub fereastra cancelariei, în zilele de audiență, se mai și zvonea că cel ce avea pumnul tare, glasul puternic și bani în pungă obținea ușor dreptate din partea cancelarului.

Ceea ce pot spune este că de două ori mi s-a întîmplat să văd în curtea castelului aplicîndu-se bătaia cu funia, şi în ambele ocazii ceremonia a avut în centru nişte prăpădiţi care numai de aşa ceva nu aveau nevoie. Norocul lor că grăjdarul (curierul judiciar), însărcinat cu înalta şi josnica execuţie, era un om de caracter şi la nevoie ştia să ridice funia cu atîta delicateţe, încît rănile se vindecau chiar fără prea mare îngrijire şi, în cel mai rău caz, după şapte zile. De aceea, Marchetto, supranumit „Frînge-oase", era tot atît de iubit de oamenii de jos pe cît de urît era cancelarul. În ceea ce-l priveşte pe domnul conte, ascuns precum destinul celor din antichitate în norii înalţi ai Olimpului, se pricepea să evite în aceeaşi măsură ura ca şi iubirea vasalilor. Aceştia îşi scoteau pălăria ca în faţa icoanei unui sfînt străin cu care aveau puţin de-a face şi se retrăgeau cu carul pînă jos în şanţ cînd vizitiul, din înălţimea caprei trăsurii sale, le striga de la o depărtare de jumătate de milă să se dea la o parte.

Contele avea un frate, care nu-i semăna însă întru nimic ; el era canonicul onorific al catedralei din Portogruaro, preotul canonic cel mai rotofei, mai simplu şi mai mieros din eparhie, un adevărat om al păcii, care-şi împărţea cumpătat timpul între cartea de rugăciuni şi mîncare, fără a lăsa să se întrevadă vreo preferinţă pentru una sau pentru cealaltă. Monseniorul Orlando nu fusese procreat de demnul său părinte cu intenţia de a fi dedicat bisericii-mame ; mărturie stă însuşi numele lui de botez. Arborele genealogic al conţilor di Fratta se bucura de cîte o glorie militară la fiecare generaţie ; el fusese astfel destinat să perpetueze tradiţia familiei. Dar omul propune şi Dumnezeu dispune ; de data aceasta cel puţin, renumitul proverb nu a dat greş. Viitorul general îşi începu viaţa arătînd o dragoste extraordinară faţă de doică, într-atîta încît nu a fost posibil să fie înţărcat înainte de doi ani. La vîrsta aceea nu se putea constata cu certitudine dacă unicul cuvînt pronunţat de el era papă sau papà. Cînd au reuşit să-l facă să stea pe propriile lui picioare, au început să-i pună în mînă spada de lemn şi coifuri de carton ; dar nici nu apucau să i le dea, că băieţaşul fugea în capelă, unde, împreună

cu paracliserul, mînuia cu mai mare plăcere mătura. Cît despre deprinderea cu armele adevărate, vădea un dezgust instinctiv pentru cuțitele de masă și ținea cu orice preț să taie carnea cu lingura. Tatăl său încerca să-i învingă această blestemată repulsie așezîndu-l pe genunchii vreunuia dintre scutierii săi mercenari, dar micul Orlando se speria într-atîta, încît trebuia să-l treacă îndată pe genunchii bucătăresei, ca să nu crape de frică. Așa că bucătăreasa, după doică, a fost a doua lui dragoste ; în consecință, vocația nu i se lămurea în nici un chip. Cancelarul de atunci susținea că bravii căpitani mîncau atît de mult, încît din acest punct de vedere domnișorul putea foarte bine să devină faimos. Dar bătrînul conte nu se liniștea cu astfel de speranțe, ci suspina, purtîndu-și ochii de la chipul durduliu și rătăcit al celei de-a doua progenituri la mustățile impunătoare, țepoase și arogante ale vechilor portrete de familie. Bătrînul și-a închinat ultimele sforțări ale misiunii sale părintești ambiției amăgitoare de a înscrie în analele familiei un mare cavaler al ordinului de Malta sau un amiral al serenissimei Republici Venețiene, fără să-i treacă prin cap că s-a trudit în zadar, doar pentru a-și îmbogăți masa cu gura înspăimîntător de lacomă a unui căpitan de cernide[1]. Așadar, își dubla zelul, pentru a trezi și ascuți spiritul războinic în Orlando ; dar ideea sa nu producea și efectul dorit. Orlando își construia altare în toate colțurile castelului, cînta liturghii cu glas înalt sau coborît și solemn, împreună cu fetele paracliserului ; iar cînd vedea o pușcă, alerga să se ascundă sub polițele bucătăriei. Atunci, au vrut să încerce metode mai convingătoare : începură să-i interzică să calce pragul sacristiei și să cînte litanii pe nas, așa cum îi auzea pe coriștii parohiei. Dar mamă-sa se necăji cînd află despre asemenea violențe și, pe tăcute, începu să ia apărarea odraslei. Orlando găsi astfel prilejul să arboreze figura de mic martir ; și fiindcă zaharicalele mamei îl recompensau pentru dojenile tatălui, profesia de preot

---

[1] Cernide sau miliția regională, recrutată din comună sau chiar dintre feudalii din respectivele jurisdicții.

i se păru acum mai binevenită ca oricînd. Bucătăreasa și jupînesele din casă îl făceau să simtă în jurul lui un iz de sfințenie; atunci începu să nu-și mai încapă în piele de mulțumire și chiar să-și plece capul cu umilință pentru a-și menține devotamentul femeilor. În sfîrșit, domnul tată, cu ambiția lui marțială, stîrni împotrivirea întregii familii. Pînă și mercenarii contelui, care țineau partea bucătăresei, cînd nu-i auzea stăpînul feudei, erau indignați de nelegiuirea care era cît pe-aci să se comită, și anume aceea de a îndepărta pe un sfînt Ludovic de la calea cea dreaptă. Dar stăpînul era un căpățînos și numai după doisprezece ani de asediu inutil se hotărî să se dea bătut și să lase în voia visurilor spulberate viitorii lauri ai lui Orlando. Acesta a fost chemat într-o bună zi, cu o solemnitate impunătoare, în fața tatălui său, însă oricît de încruntat ar fi fost stăpînul absolut, avea în realitate un fel de a fi șovăielnic și lipsit de autoritate, asemenea unui general care capitulează.

— Fiul meu, începu el, profesia armelor e o profesie nobilă.

— Cred, răspunse tînărul, cu înfățișarea inexpresivă a unui sfînt, puțin tulburată însă de ocheadele viclene aruncate pe furiș maică-si.

— Tu porți un nume ilustru, continuă **suspinînd bătrînul** conte; Orlando[1], după cum trebuie să fi învățat din poemul lui Ariosto[2], pe care ți l-am recomandat cu atîta insistență să-l studiezi...

— Eu citesc *Cartea de rugăciuni către Preasfînta Fecioară*, răspunse copilul cu un aer de umilință.

— Foarte bine, adăugă bătrînul trăgîndu-și peruca pe frunte, dar și Ariosto e demn de a fi citit. Orlando a fost un mare paladin care a eliberat de mauri mărețul regat al Franței. Și mai mult; dacă ai fi citit *Ierusalimul eliberat* ai fi aflat că nu prin rostirea rugăciunilor către Sfînta Fecioară, ci cu pricepute lovituri de spadă și aruncări de lance bravul Goffredo a răpit din mîinile sarazinilor mormîntul lui Hristos.

---

[1] Celebrul spadasin al lui Carol cel Mare; (Roland).

[2] *Lodovico Ariosto* (1474—1533), celebru poet al Renașterii, autor al poemului eroicomic *Orlando Furioso*.

— Domnul fie lăudat! exclamă tînărul. Acum deci nu ne mai rămîne nimic de făcut.

— Cum nu ne mai rămîne nimic? se răsti bătrînul. Află, nefericitule, că necredincioşii au recucerit pămîntul sfînt şi că acum în timp ce noi vorbim, Ierusalimul este condus de un paşă de-al sultanului, ceea ce e o ruşine pentru întreaga creştinătate.

— Voi ruga pe Domnul-Dumnezeu să nu îngăduie o asemenea ruşine, replică Orlando.

— Ce să rogi? Să acţionezi, trebuie să acţionezi! strigă bătrînul conte.

— Să-mi fie cu iertare, interveni contesa, nu veţi putea pretinde ca fiul nostru, care-i un biet copil, să facă singur o cruciadă.

— Ei, doar nu mai e un copil! răspunse contele. Chiar azi împlineşte doisprezece ani!

— De-ar împlini şi o sută, adăugă doamna, tot nu şi-ar putea pune în cap să cucerească Palestina.

— N-o vom cuceri niciodată atîta timp cît ne creştem fiii ca pe nişte femeiuşti, cu mătăniile în mînă! exclamă bătrînul, vînăt de mînie.

— Da! Dojana asta mai lipsea! reluă contesa, calmă. Din moment ce Domnul ne-a dat un fiu care are de gînd să semene numai binele în calea lui, noi ne arătăm recunoştinţa desconsiderîndu-i harul!

— Frumos har, frumos har! bombăni contele. Un sfinţişor mîncăcios şi lacom! Jumătate vulpoi predicator şi jumătate iepure!

— La urma urmei, nu el a rostit această cumplită blasfemie, adăugă doamna; a spus numai că se roagă lui Dumnezeu să îngăduie ca meleagurile patimilor şi ale morţii lui Hristos să se întoarcă în mîinile creştinilor. Este cea mai bună cale de urmat acum, cînd creştinii nu fac decît să se ucidă între ei şi cînd profesiunea de soldat s-a transformat într-o şcoală de masacre fratricide.

— Pe Dumnezeul meu! strigă contele. Dacă Sparta ar fi avut mame ca voi, Xerxes ar fi trecut Termopilele cu trei sute de vedre de vin!

— Chiar dacă s-ar fi întîmplat aşa, nu mi-ar fi părut prea rău, replică contesa.

— Cum ? urlă bătrînul senior. Ajungi să negi pînă şi eroismul lui Leonida şi virtutea mamelor spartane ?

— Să lăsăm astea ! Să nu ne depărtăm de la subiect, insistă doamna pe un ton calm. Eu cunosc foarte puţin pe Leonida şi mamele spartane, deşi mi le pomeniţi atît de des. Vreau să cred cu ochii închişi c-au fost demni de laudă. Amintiţi-vă totuşi că l-am chemat aici pe fiul nostru Orlando ca să ne lămurim asupra adevăratei sale vocaţii, şi nu pentru a ne certa în prezenţa lui din cauza acestor poveşti învechite.

— Femei, femei ! Născute pentru a creşte pui de găină ! mormăi contele.

— Scumpul meu soţ, ţin să vă amintesc că mă trag din familia Badoer, spuse contesa ridicîndu-se. Sper că-mi veţi împărtăşi părerea că puii de găină din familia noastră nu sînt mai numeroşi decît claponii din familia voastră.

Orlando, care de cîtva timp îşi înăbuşea rîsul, izbucni într-un hohot la complimentul făcut de mama sa, dar îşi reveni brusc, ca un puişor de găină plouat, îndată ce ea îi aruncă o privire de aspră dojană.

— Vezi, continuă să se adreseze soţului, pînă la urmă vom pierde şi capra şi varza. Lăsaţi deoparte capriciile voastre, de vreme ce Dumnezeu dă de înţeles că nu duc la nimic bun ; cercetaţi în schimb, aşa cum se cuvine unui bun tată de familie, sufletul acestui copil.

Bătrînul, încăpăţînat, îşi muşcă buza şi se întoarse înspre copil cu o mutră atît de încruntată, încît acesta se sperie şi alergă să-şi ascundă capul în fusta maică-si.

— Aşadar, începu contele fără a-l privi, simţind că de l-ar fi privit s-ar fi aprins din nou. Aşadar, fiule, nu vrei să apari pe un cal împodobit cu aur şi catifea roşie, în mînă cu o spadă lungă, strălucind ca focul, în faţa a şase regimente de mercenari schiavoni[1] înalţi de cîte patru braţe şi care pentru a se lăsa ucişi de iataganele turceşti n-ar aştepta decît un semn de la tine ?

---

[1] Schiavonia — regiunea între Drava şi Dunăre (Croaţia orientală), de unde Republica Veneţiană recruta mercenari.

— Eu vreau să cînt liturghia! se smiorcăi copilul de după fusta contesei.

Contele, auzind glasul plîngăreț, sufocat de faldurile bogate, se întoarse să vadă mai bine; și privindu-l pe fiul său, cu capul ascuns asemenea unui fazan, nu se mai putu stăpîni și se înroși foc, mai mult de rușine decît de mînie.

— Șterge-o la seminar, ticălosule! îi strigă, ieșind din cameră ca o furtună.

Sărmanul de el începu atunci să plîngă în hohote, să-și smulgă părul și să se dea cu capul de coapsele mamă-si, fiind sigur însă că nu-și face nici un rău. Dar dînsa îl luă în brațe și îl mîngîie cu blîndețe, spunîndu-i:

— Da, sufletul meu, nu-ți fie teamă, te vom face preot, vei cînta liturghia. Sigur că tu nu ești făcut să verși sîngele fraților tăi, ca sălbaticul Cain!

— Hî — hî — hî! Vreau să cînt în cor! Vreau să mă fac sfînt! icnea Orlando.

— Da, da... vei cînta în cor, te vom face preot canonic, vei purta mantie scurtă și ciorapi roșii frumoși; nu mai plînge, comoara mea. Acestea sînt jertfe pe care trebuie să le oferim Domnului pentru a fi din ce în ce mai demni de el, îi tot spunea mamă-sa.

La auzul acestor făgăduieli, copilul se liniști; și iată de ce contele Orlando, în ciuda numelui său de botez și a împotrivirii părintești, devenise monseniorul Orlando. Dar, oricît de dispusă era curia să favorizeze cucernica ambiție a contesei, cum Orlando nu era un vultur, a fost nevoie nu mai puțin de doisprezece ani de seminar și alți treizeci de rugăciuni colective pentru ca odrasla să-și atingă culmea dorințelor lui; și contele avu gloria să moară cu mulți ani înainte ca ciucurii roșii să-i atîrne fiului său la pălărie. De altfel, nu se poate spune că abatele și-a pierdut tot timpul acela în zadar. În primul rînd, căpătase o oarecare practică a oficierii slujbei bisericești, și apoi, coardele vocale i se dezvoltaseră într-atîta, încît să poată ține noilor săi colegi isonul cel mai mlădios și mai plin de înflorituri.

Un castel care închidea între zidurile lui două autorități, una juridică și alta clericală, una susținută de can-

celar şi a doua de monseniorul Orlando, nu putea fi lipsit şi de celebritatea militară. Căpitanul Sandracca voia să fie un mercenar schiavon cu orice preţ, deşi după unii s-ar fi născut la Ponto di Piave. Desigur, era omul cel mai înalt din district; zeiţele graţiei şi ale frumuseţii nu-i stătuseră la căpătîi cînd văzuse lumina zilei, cu toate acestea pierdea cîte-un ceas întreg în fiecare zi ca să se facă de trei ori mai urît decît îl făcuse natura; şi studia mereu un nou fel de a privi sau o nouă formă de a-şi răsuci mustaţa, ca să-i dea un aspect cît mai crunt şi mai formidabil. După spusele lui la al patrulea pahar golit, nu a existat război de la asediul Troiei pînă la acela al Belgradului [1] în care să nu fi luptat şi el ca un leu-paraleu. Dar o dată spulberat efectul vinului, îşi reducea pretenţiile la proporţii mai modeste. Se mulţumea să povestească în ce fel a primit douăsprezece răni în războiul de la Candia [2], oferindu-se de fiecare dată să-şi lase pantalonii în jos pentru a-i putea fi numărate. Şi Dumnezeu ştie ce fel de răni erau acestea, pentru că acum, gîndindu-mă mai mult, nu mi se pare cu putinţă ca la cei cincizeci de ani pe care mărturisea că abia îi împlinise să fi putut lua parte la un război desfăşurat cu şaizeci de ani în urmă. Poate că memoria îl trăda şi îl făcea să pună pe seama lui faptele de arme ale vreunui fanfaron, povestite de nişte flecari în piaţa San Marco. Bunul căpitan confunda foarte uşor datele; niciodată însă nu uita prima zi a lunii cînd se ducea la administrator să-i pretindă douăzeci de ducaţi, simbrie pentru funcţia de comandant de cermide. Ziua aceea era pentru el o sărbătoare. În zori, scotea afară doi toboşari, care pînă la amiază făceau să răsune tobele în toate cele patru părţi ale districtului. Apoi, după amiază, cînd miliţia era adunată în curtea castelului, ieşea din camera lui cu o figură atît de înfiorătoare, încît aproape numai prin simpla prezenţă reuşea să-şi pună pe fugă propria-i armată. Apuca o spadă uriaşă şi lungă de-ar fi putut măsura

---

[1] Asediul Belgradului a avut loc în 1717; fireşte, căpitanul n-a putut lua parte.

[2] Războiul dintre turci şi veneţieni pentru cucerirea insulei Candia, a început în anul 1645. Insula a fost abandonată de veneţieni în 1669, dar războiul a continuat pînă în 1718.

cu ea pasul unei întregi coloane. Cum la cea mai mică greşeală obişnuia să lovească fără milă în toate burţile ostaşilor din primul rînd, cînd făcea numai semn că intenţionează să folosească spada, cei din primul rînd se fereau, intrînd peste al doilea, al doilea peste al treilea, încît ieşea o învălmăşeală atît de mare, de parcă ar fi dat turcii. Căpitanul zîmbea de mulţumire şi îşi liniştea trupa ridicînd din nou spada. Atunci, cei douăzeci sau treizeci de ţărani zdrenţăroşi, cu puştile ţinute pe umeri ca nişte lopeţi, îşi reluau marşul, în ritmul tobelor, spre piaţa parohiei. Căpitanul mergea însă în frunte, cu paşi mai lungi decît toată compania, astfel că, oricît s-ar fi grăbit aceasta, întotdeauna ajungea singur în piaţă. Atunci se întorcea furios, gata să-şi înfigă spada în gloata aceea indolentă ; dar nimeni nu era atît de neghiob să-l aştepte. Unii o luau la fugă, alţii săreau şanţul şi se făceau nevăzuţi, iar alţii se strecurau în spatele porţilor feudei şi se ascundeau în căpiţele de fîn. Toboşarii se apărau cu instrumentele lor. Şi aşa se termina mereu demonstraţia lunară a cernidelor din districtul conţilor di Fratta. Căpitanul expunea un lung raport, cancelarul îl clasa şi nu se mai vorbea nimic pînă în luna următoare.

Să mai citeşti azi despre asemenea orînduieli politice şi militare, ce-ţi par adevărate caraghioslîcuri, te cuprinde o mare nedumerire. Dar lucrurile se petreceau întocmai cum le redau eu. Districtul Portogruaro, de care aparţinea comuna Teglio cu fracţiunea di Fratta, formează acum hotarul de răsărit al provinciei Veneţia, care ocupa toată cîmpia vecină cu lagunele, de la scăzuta apă a Adigelui în Polesine, pînă la Tagliamento cel indiguit. În timpurile despre care povestesc eu, lucrurile stăteau încă aşa cum le crease natura şi cum le lăsase Attila. Friuli poseda şaizeci sau şaptezeci de familii, originare de dincolo de Alpi şi care-şi făcuseră sălaş în regiunea aceea de o seculară existenţă ; acestora le fusese încredinţat districtul, sub diferitele stăpîniri cu puteri depline sau limitate ; iar voturile lor, unite cu cele ale comunităţilor libere şi ale grupărilor ţărăneşti, formau Parlamentul Patriei ; el se reunea o dată pe an, cu vot consultativ, sub supravegherea locotenentului trimis de la Veneţia la Udine.

Puţine păcate de omisiune mi-apasă conştiinţa ; şi cel mai grav, care-mi dă şi cele mai mari remuşcări, este faptul de a nu fi asistat la unul dintre aceste parlamente. Într-adevăr, cred că era un spectacol atrăgător. Puţini dintre domnii judecători supremi cunoşteau legile ; şi nici deputaţii din împrejurimile oraşului nu le cunoşteau mai bine. Nu cred că toţi pricepeau dialectul toscan ; şi că nimeni nu-l vorbea, este destul de dovedit prin decretele lor sau prin hotărîrile luate, în care, după o fărîmă de latină, se precipită un amestec de italiană, friulană, veneţiană, dialecte nelipsite de farmec pentru cel ce ar vrea să rîdă. Totul, aşadar, concordă pentru a stabili că în momentul în care Magnificul Parlament General al patriei implora pe luminăţia-sa dogele să-i acorde permisiunea de a judeca o anumită situaţie, forma legii trebuia să fie în mod minuţios pusă de acord între excelenţa-sa locotenentul, reprezentantul luminăţiei-sale, şi preailustrul Consiliu al celor Zece[1]. Nu cutez să neg că în acele conferinţe preliminare aveau cuvîntul şi jurisconsulţii din forul oraşului Udine ; mai ales dacă jurisconsulţii aceia aveau buna inspiraţie de a fi în asentimentul planurilor senioriei. Este de la sine înţeles că de la asemenea cutumă era exclusă orice situaţie de drept privat şi feudal ; de altfel, poate că nici castelanii n-ar fi consimţit să le pună în discuţie şi nici senioria n-ar fi îndrăznit să-i priveze pe aceştia, din motive de nepătruns, reduse adesea la teamă. Cert este că după ce obţinea permisiunea de a face propuneri asupra unui anumit subiect, Magnificul Parlament General propunea, discuta şi aproba totul într-o singură zi, şi anume, exact la 11 august. Motivul grabei şi alegerii datei aceleia, şi nu a alteia, se afla în faptul că în chiar ziua aceea cădea tîrgul din San Lorenzo, oferind astfel tuturor glasurilor din parlament prilejul să se adune la Udine. Dar cum în timpul tîrgului puţini aveau dorinţa să-şi neglijeze propriile afaceri în favoarea celor publice de judecare a delictelor criminale ale nobilimii, s-a ajuns la concluzia

---

[1] Magistratură instituită în 1310 la Veneţia, pentru judecarea delictelor criminale ale nobilimii ; în decursul secolelor, Consiliul celor Zece a devenit foarte puternic.

că pentru a le încheia mai repede, douăzeci şi patru de ore ar fi fost mai mult decît de ajuns. Magnificul Parlament General implora apoi de la luminăţia-sa confirmarea celor discutate, propuse şi aprobate ; şi după ce se obţinea confirmarea, trompeta suna în zi de sărbătoare, anunţînd-o drept o veste universală şi o inviolabilă executare a hotărîrii luate de Magnificul Parlament General. Asta nu înseamnă că toate legile promulgate în felul acesta erau nedrepte sau ridicole ; deoarece, după cum spune cel ce a redactat Statutele Friulane, *aceste legi sînt o sinteză de dreptate, de maturitate şi de experienţă şi au întotdeauna în faţa lor un scop lăudabil şi salutar ;* dar se iveşte o formidabilă îndoială asupra esenţei proceselor cu care se puteau lăuda magnificii deputaţi ai patriei. În 1672 se pare că excelenţa-sa Carlo Contarini a adus la cunoştinţa serenissimului doge necesitatea anumitor reforme ale vechilor constituţii. Aşadar, *Dominicus Contareno, Dei gratia Dux Venetarium*[1], etc., după ce i-a urat *nobili et sapienti viro Carolo Contareno salutem et dilectionis affectum*[2], continuă să-i declare limitele permisiunii acordate. *Referindu-ne nu numai la instanţele acestui parlament, ci şi la ceea ce exprimaţi în informaţiile voastre, depuse sub prestare de jurămînt, şi la cele legate de aceste instanţe etc., etc. Spre consolarea sufletelor acestor iubiţi şi credincioşi supuşi, am stabilit să le îngăduim admiterea reformării acelor capitole, considerate de noi necesare pentru munca lor.* În anul următor, după ce serenissimul doge le-a citit şi a meditat asupra reformelor hotărîte, a avut marea bunăvoinţă de a accepta republicarea lor printr-o serie de scrisori adresate *nobili et sapientissimo viro Hyeronimo Ascanio Justiniano. Intervenind cîteva schimbări în următoarele capitole pe care am vrut să le reducem la adevăratul lor conţinut, fără nici un alt adaos etc., etc., va trebui să se omită etc., etc., fiind suficiente decretele publice în legătură cu aceasta. La capitolul o sută patruzeci şi şapte, prin care se pretinde înlăturarea prejudiciilor provocate*

---

[1] Prin Graţia lui Dumnezeu, ducele Veneţiei. (Lat.)
[2] Nobilului şi înţeleptului bărbat Carlo Contarini sănătate şi stima celor dragi (Lat.)

de orașe și comune judecătorilor supremi, s-a mai adăugat o pedeapsă de cincizeci de lire pentru judecătorul suprem; aceasta, nefiind menționată în latină, va trebui așadar lăsată deoparte și netipărită. Prin asemenea clauze veți permite executarea conformă instanței, ordonînd totuși păstrarea vechilor statute și a celorlalte constituții în cazul răzvrătirilor și a recursurilor ce ar putea fi făcute la senioria noastră. Datum in nostre ducali palatio, die 20 maii Indictione XI 1673.[1] După asemenea formalități apărură în sfîrșit statutele friulane, continuînd să aibă valoare de lege pînă la începutul secolului prezent; și motivul reînnoirii lor este exprimat de către compilatori într-o solemnă prefață. *S-a luat hotărîrea de a se reînnoi constituțiile patriei friulane, multe dintre ele ajungînd impracticabile din cauza timpului îndelungat care a trecut, altele fiind nesigure, iar multiple cazuri nefiind prevăzute etc., etc. Și deoarece în ele este vorba despre unele hotărîri ale justiției care trebuie bine cunoscute — și nu numai de către judecătorii înșiși, ci de către toți ceilalți etc., etc., s-a ajuns la concluzia să se scrie prezenta carte de constituție în limba vulgară, cea mai cuprinzătoare și mai ușor de înțeles formă posibilă, etc., etc. Pentru a da apoi un principiu care să servească de... fundament acestei lăudabile și profitabile opere, vom începe cu prima constituție.* Au uitat să lămurească motivul pentru care prima constituție, și nu a doua trebuia să servească de fundament lăudabilei și profitabilei opere. Așa trebuie să fi fost, deoarece în cea dintîi se vorbea despre respectarea religiei creștinești, precum și despre situațiile referitoare la iudei și la exprimările ireverențioase. Dacă și acestea din urmă trebuie să se enumere printre subiectele recomandabile și salutare, care, după părerea editorului, stau întotdeauna înaintea tuturor legilor, n-aș putea s-o cred, chiar dacă aș avea cea mai oarbă încredere în ermeneutica editorului menționat. Apoi statutele continuară să stabilească: *sărbătorile introduse în cinstea Domnului și pe cele introduse din nevoile necesare oamenilor ca să se poată culege în voie și fără*

[1] Emisă în palatul nostru ducal, azi 20 mai... (Lat.)

nici o abatere ceea ce produce pămîntul irigat de mîna divină. Urmează dispoziţiile privitoare la solicitanţi, apărători şi avocaţi, în legătură cu care legislatorul, observînd că *armele împodobesc şi că proclamaţiile înarmează statele,* adaugă că *funcţiunea lor fiind foarte nobilă, trebuie să li se aplice şi remediile oportune.* S-ar părea că atributul de nobil este folosit aici în neobişnuita semnificaţie de bolnav sau periculos. Urmează apoi multe capitole de norme procedurale ; în capitolul *Martorul fals* se observă înţeleapta dispoziţiune unde se prevede că *cel constatat ca atare, în cauză civilă, trebuie să fie supus la pedeapsa de două sute de lire, sau în caz de insolvabilitate, să fie mutilat, tăindu-i-se limba.* Şi dacă procesul este de crimă, *să i se aplice aceeaşi pedeapsă meritată de cel împotriva căruia este îndreptată vina.* Contractele, dotele, testamentele, rezilierile de contracte de arendare, uzufructul locurilor urbane şi rurale, sechestrele, constituie subiectele paragrafelor următoare. Capitolul o sută patruzeci şi unu tratează în mod special despre asasini ; *oricare ar fi el, dacă va cădea pe mîinile justiţiei* (întîmplare foarte rară pe vremea aceea ; ceea ce îmblînzea excesiva generalitate a legii), *este condamnat să fie spînzurat de viu în aşa fel încît să-şi dea duhul.* De la paragraful privitor la situaţia asasinilor se trece la confiscări, la regulamentele păscutului şi ale vînătorii şi la un statut de economie chibzuită, de unde reiese că *le este interzis autorităţilor comunale să condamne aceste vini cu o pedeapsă mai mare decît opt monede de fiecare exces.* Există un capitol intitulat *Castelele,* în care cel ce s-ar arăta interesat să-l cunoască este trimis la legile privitoare la feude. Şi în sfîrşit, mai figurează un ultim capitol, privind *chiria caselor,* unde cu paternă prevedere pentru asigurarea locuinţelor supuşilor se hotărăşte *că celui ce a închiriat o casă pe mai puţin de cincizeci de ani trebuie să i se facă notificarea de evacuare din partea respectivei autorităţi cu cel puţin o lună înainte de expirarea contractului de închiriere.* În care spaţiu de timp să poată avea grijă de următorii 50 de ani ; şi Domnul să-i dăruie viaţa lui Matusalem, ca să mai poată repeta multe alte închirieri de acest soi.

Acum s-ar putea să pară ciudat acest codice de aproape 100 de pagini care pune ordine în multiple domenii, destul de disparate ; şi totuşi, jurisconsulţii Magnificului Parlament se simţiră atît de la largul lor, încît găsiră iute resurse ici şi colo ca să mai poată introduce legi şi sfaturi asupra tutelelor, curatelelor, vrăjitoriilor şi asupra celor ce tulbură liniştea funcţionarilor publici, sancţionîndu-i pe aceştia cu o amendă de 48 de monezi dacă sînt bărbaţi, şi 24 de monezi dacă sînt femei. Tot acolo mai e menţionat şi un tarif pentru experţii deţinători de patente, şi o zdravănă mustrare pentru ţăranii care ar îndrăzni să străbată drumurile cu carul în zilele de sărbătoare. Plină de înţelepciune ne apare uzanţa urmărită de aceste statute, şi anume de a considera întotdeauna dreaptă orice hotărîre luată de ele ; concludent este cazul în care, după ce s-a stabilit că citaţiile apărute în aceeaşi zi în diferite locuri trebuie să fie rezolvate una după alta, în funcţie de vechime, legislatorul a adăugat în sprijinul dispoziţiei date că *o persoană nu se poate afla în acelaşi timp în mai multe locuri*. Legislaţiile moderne nu ţin atît de mult să motiveze deciziile lor ; ele impun pentru că impun, dar acest lucru nu ne împiedică a lăuda şi plăcuta naivitate a codicelor de altădată.

Înalta funcţie a jurisconsultului sau a judecătorului pare să fi fost foarte uşoară, datorită comodităţii acestor statute atît de sumare. Dar era la mijloc un mic obstacol. Acolo unde nu dispuneau legile provinciale, era clar că intra în vigoare Dreptul Veneţian ; şi cine e în măsură să cunoască numai volumul şi confuzia acestuia poate uşor să-şi dea seama cît de întortocheate puteau fi tranzacţiile avocăţeşti. Pe deasupra mai făceau uz şi de obiceiul pămîntului, şi la urmă venea să încurce iţele şi Dreptul feudal, care, amestecat cu alte legi şi dispoziţii, într-o ţară îmbîcsită de jurisdicţii şi de castele, ieşea pînă la urmă întotdeauna la suprafaţă, ca untdelemnul amestecat cu vin.

Nesfîrşitele dezordini economice produse în administrarea justiţiei, din cauza intervenţiei arbitrare a atîtor legi şi codice, înduioşară sufletele serenissimei seniorii, grăbind-o să repare această situaţie prin trimi-

terea unui mic tribunal ambulant, compus din trei revizori anchetatori ; aceştia, atingînd cu mîna plăgile *preaiubiţilor supuşi şi ale bietei ţărănimi,* aveau să le tămăduiască printr-un eficace şi prompt remediu. Într-adevăr, cei trei revizori începură să colinde cu o minuţioasă conştiinciozitate întreg ţinutul Friuli în lung şi-n lat, şi ca prim rod al peregrinării lor a apărut o foarte călduroasă proclamaţie asupra impozitelor publice, menţionîndu-se în josul paginii : *continuă să fie stimulat zelul nobililor locotenenţi în sensul de a percepe cît mai asiduu încasările şi de a nu omite din cînd în cînd felurite popriri asupra mobilelor, chiriilor, veniturilor şi a clădirilor aparţinînd de drept recunoscuţilor debitori îndărătnici faţă de stat, trecîndu-se totul în patrimoniul statului, prin vînzarea lucrurilor şi bunurilor acestor debitori în folosul vistieriei publice ; această îndatorire urmează a fi executată cu precizie, sub pedeapsa pierderii funcţiei, cît şi a altor pedepse conform celor hotărîte de justiţie.* Bucuros i-aş întreba despre ce fel de justiţie este vorba. Totuşi, după ce au chibzuit cum se cuvine un asemenea material cu o jumătate de duzină de proclamaţii similare, preailuştrii şi iluminaţii domni revizori îşi întoarseră gîndurile asupra unui subiect şi mai îndrăgit şi cu mai mare profit pentru preaiubiţii lor supuşi, şi anume : publicară un alt decret, ce începea astfel : *noi* (de la capăt). *În legătură cu vinurile de Istria şi Isola* (iar de la capăt) *Dificultăţile intervenite la ieşirea vinurilor din această preacredincioasă patrie atrag atenţia magistraţilor etc., etc., şi ne determină ca prin prezenta comunicare să aducem la cunoştinţa publicului următoarele : (de la capăt) că în conformitate cu legile în vigoare etc., etc., trebuie să rămînă interzisă posibilitatea de a introduce în orice loc al acestei patrii şi al provinciei Friuli orice soi de vin provenit din Istria şi insula Istriei dacă nu va fi plătit mai întîi impozitul în mîna custodelui în localitatea Muscoli, de unde se ridică şi chitanţa.* Urmează apoi o serie de pedepse pentru o sumă de cazuri. Domnilor judecători li s-a părut că prin decretul acela au operat suficient pentru imediatul profit a preacredincioasei patrii, aşa că se întoarseră să dea naştere altor

proclamații : în legătură cu impozitul Masena[1], dările pe butoaie, dări privind împrumuturile, altele privind uleiurile, sarea și tutunul, altele în legătură cu mărfurile de contrabandă ; și nu încetară cu aceste enumerări decît ca să emită un alt punct, privitor la *funeralii*, cu totul paternel și oportun ; conform căruia, *pentru a împiedica pe cei îndoliați de la excesul cheltuielilor cu ocazia funeraliilor în urma morții rudelor lor și pentru a nu le impune o povară în plus care duce la ruina familiei și ajunge să-i lipsească de posibilitatea de a face față propriilor lor datorii* (adică de a plăti impozite etc.) se decretează între altele *să nu se poarte mantale lungi, numite și îmbrăcăminte de doliu, cei ce contravin legii urmînd să suporte o amendă de 600 de ducați, din care o treime revine nobilului Camerlengo,* o *treime magnificului oraș, și o treime denunțătorului.* Presupun că în urma acestei dispoziții, toți cei care în ultimul deceniu pierduseră vreo rudă își dădeau la scurtat cu cîte-un sfert de braț mantalele purtate în asemenea împrejurări, numai să nu riște pericolul de a plăti atît de scump acest privilegiu. Dar dacă misiunea primului grup de revizori anchetatori a fost prevăzătoare și activă, mult mai de folos au reușit să se arate grupurile următoare ; dintre ele merită menționat în mod special cel din 1770, ce-a avut drept scop noua orînduire a cernidelor sau a miliției din ținut, organizată de comunități și de feudali pentru tutelarea ordinii în respectivele districte. *Domnii revizori anchetatori permit cernidelor, caporalilor și comandanților cernidelor de jurisdicții* (căpitanul Sandracca era șef al „Celor o Sută[2]" care de fapt erau cincizeci sau douăzeci de supuși, și cu toate astea își aroga titlul de căpitan pentru gloriile sale trecute) le permit spun *să poarte după voie pușca neîncărcată cînd sînt în trecere prin orașe și prin ținuturi fortificate, niciodată însă în biserici, la serbări, la tîrguri sau cînd însoțesc alți cetățeni. De asemenea vor putea* — adăugau preailuștrii revizori — *în cazul unor demonstrații mai mari sau mai mici, parade militare de oarecare importanță și patrule, să fie înarmați și cu baionete în afară de puști ; rămînînd*

---

[1] Impozitul pe măcinat.

[2] Comandant-șef al cernidelor dintr-o jurisdicție.

interzis pumnalul, interzis și în vechile armate și transformat acum în folosirea nedemnă a cuțitului, armă descalificabilă pentru orice fel de miliție și condamnată de toate legile. Acest paragraf lovea atît în cernidele castelului, dar și în despoticii castelani, care recrutînd pe faimoșii *buli* [1] îi înarmau pînă-n dinți pe cei mai curajoși și-i țineau în jurul castelelor pentru obișnuitele lor abuzuri de putere. E bine așadar de adăugat, spre lauda conților di Fratta, că *bulii* lor deveniseră faimoși pe întreg teritoriul pentru exemplara lor blîndețe, fiind menținuți mai degrabă în virtutea unui obicei decît pentru acte samavolnice. Căpitanul Sandracca, vechi erou de la Candia, privea cu groază acest soi rău, cum numea el banda dezmățată ce se îndeletnicea cu jafurile ; și atîta insistase pe lîngă conte, pînă ce reușise să-i izoleze într-o cămăruță lîngă grajduri, de ajunsese însuși Marchetto, curierul judiciar al castelului și șeful lor, să nu poată trece pragul bucătăriei fără să fi depus mai înainte, la intrare, pistoalele și cuțitul cel mare. Ca o justificare a acestei temeri, căpitanul însuși aducea motivul introdus de domnii revizori, adică faptul că asemenea arme sînt nedemne de orice fel de oștire. Spunea că mai degrabă se îngrozea de un cuțit decît de bubuitura tunului ; și cum în Fratta nu se văzuseră nicicînd tunuri, afirmația lui părea să fi fost reală.

După ce în linii mari au pus la punct problema dificilă a armelor, domnii revizori se pregăteau să înceapă a orîndui pe aceea tot atît de importantă a monedelor ; dar prima problemă îi frămînta prea mult și era tulburată de prea multe dezordini ca revizorii să nu revină foarte curînd asupra ei. Într-adevăr, în același an se întoarseră să bată mai zdravăn cuiul, adică să întărească hotărîrea *de a interzice portul de armă de către cei ce nu posedă respectivul permis, extinzînd legea prin interzicerea purtării armelor chiar și celor cu permis, în zilele de sărbători religioase sau solemnități publice,* cu avertismentul *că în cazul unor asemenea abateri se vor lua în seamă denunțurile secrete, făgăduindu-se păstrarea secretului și un premiu de douăzeci de ducați denunțătorului.* După cum

---

[1] Mercenari ai nobililor ; ostași care se pretau la orice nelegiuire.

se vede, această chestiune îi preocupa foarte mult pe cei din Marele Consiliu [1], pentru a cărui autoritate domnii revizori scoteau la iveală proclamații după proclamații. Dar exuberanța e tocmai indiciul unui rezultat mediocru. Într-adevăr, interdicția armelor nu era ușoară într-o provincie împărțită și supraîmpărțită în o sută de districte suprapuse și întretăiate unele cu altele, învecinate cu ținuturi străine ca Tirolul și Gorizia, brăzdată la fiece pas de torente și de rîuri peste care se împuținau nu numai podurile, dar și bărcile, ajunsă de zece ori mai întinsă decît acum, din cauza șoselelor șerpuitoare uzate, nesfîrșite, în stare mai degrabă să-i încurce decît să-i ajute pe călători. De la Colloredo la Collalto, distanță de patru mile, îmi amintesc că pînă acum douăzeci de ani, doi cai zvelți și voinici trebuia să asude trei ceasuri pentru a trage după ei o caleașcă solidă și bine pusă la punct și a rezista zdruncinăturilor pricinuite de hîrtoapele și bolovanii din cale. Mai mult : pe o distanță de o milă și mai bine, șoseaua dădea pe neașteptate, fie într-o rîpă, fie într-un torent, iar ca să străbați pasul acela era neapărată nevoie de ajutorul unei perechi de boi. În tot restul provinciei, drumurile carosabile nu se deosebeau de celelalte, așa că oricine își poate închipui cît de mare trebuie să fie forța executivă a autorităților asupra unor persoane „apărate“ din toate părțile de atîtea obstacole naturale. Deocamdată vreau să trec cu vederea peste lenevia și complicitatea venală a zbirilor, a curierilor judiciari sau a ușierilor și chiar a cancelarilor, aproape constrînși la asemenea compromisuri ca să mai remedieze simbriile excesiv de reduse, cît și proverbiala lăcomie a superiorilor. Printre castelani, de pildă, unii în loc să ofere recompense cancelarului sau notarului respectiv, pretindeau să împartă cu el taxele percepute ; îmi amintesc de un notar silit să-i amendeze pe oameni la dublul sumei reale pentru a putea satisface lăcomia judecătorului suprem, totodată rămînîndu-i și lui un ban de trai. Alt castelan, cînd rămînea fără un ducat în casă, obișnuia să denunțe el însuși cancelariei un presupus delict, ca să poată pune mîna pe cota lui din plata

[1] Adunarea generală a nobililor, supremul organ legislativ.

cuvenită judecătorului suprem, din spezele de proces şi din partea celui învinuit. Desigur că supremul judecător şi cancelarul din Fratta nu aveau asemenea înclinaţii, dar pe de altă parte nici nu-mi amintesc să fi auzit vreodată ridicată în slăvi dreptatea lor. În schimb, cancelarul, cînd era dezlegat de funcţia lui de umbră a contelui şi cînd nu se irosea în discuţii lipsite de importanţă despre femei uşoare şi despre aventuri galante, dădea întotdeauna grai unor lungi lamentaţii relativ la taxele scăzute ; după părerea lui, acestea interziceau în mod absolut intrarea în paradis oricărei persoane oficiale juridice care nu ar fi în stare să dovedească în mod categoric sfîntului Petru că e un om necăjit şi foarte lipsit. Nu vreau să mai discut cu ce drept se văita el, dar ştiu între altele că anchetarea unui delict sau a mai multora erau tarifate la o taxă de o liră, echivalentul a cincizeci de centime de franci. Cred că o dreptate mai ieftină nici nu putea fi asigurată supuşilor ; dar aşa cum se întîmplă şi în alte domenii, şi în legătură cu dreptatea se dovedea a fi bună zicala : Cine cheltuieşte mai mult, risipeşte de fapt mai puţin, şi proverbele rareori greşesc. La fel se întîmpla şi cu scrisorile, căci trimiterea uneia la marginea ţinutului Friuli se plătea cu trei monede ; şi însemna un adevărat noroc dacă ajungea, cu drumurile acelea atît de mizerabile. Dar ce importanţă avea faptul că trebuia să scrii zece scrisori ca să ajungă una ? Şi aceea ajungea, doar printr-o întîmplare, iar adesea devenea şi inutilă din cauza întîrzierii ! La urma urmelor, sub un anumit aspect, din cîte mă pricep eu, nu sînt de vină cei ce-l binecuvîntează pe sfîntul evanghelist Marcu [1] ; dar sub o mie de alte aspecte eu îi binecuvîntez pe toţi ceilalţi sfinţi din paradis şi-l trec sub tăcere pe al patrulea evanghelist cu leul său cu tot. Sînt bătrîn, fără a fi însă îndrăgostit de bătrîneţe ; şi în ceea ce priveşte bătrîneţea, îi venerez lungimea, dar nu şi culcarea bărbii.

Desigur că pentru cei ce au moştenit multe drepturi şi puţine obligaţii şi intenţionau să perpetueze acest obicei,

---

[1] Legenda spune că rămăşiţele evanghelistului Marcu au fost transportate la Veneţia în secolul al IX-lea, San Marco devenind patronul Republicii. Simbolul evanghelistului este leul înaripat, devenit emblema Republicii Veneţia.

San Marco era un foarte comod patron. Nici un conservator nu era mai conservator decît el ; nici măcar Metternich sau Chateaubriand. Așa cum fusese Friuli legiuit de patriarhii din Aquileia, la fel îl păstraseră și ei, cu aceleași jurisdicții, cu aceleași statute și aceleași parlamente. O fantomă a vieții publice în care pesemne sălășluise la început un germene de vitalitate, dar care sub aripile leului sfîrși pînă la urmă prin a ascunde doar o profundă indiferență, ba chiar o obosită resemnare față de învechitele legi ale Republicii. Efemerele incursiuni turcești, de la sfîrșitul secolului al XV-lea, sădiseră o groază nemaipomenită în provincia aceea de la marginea Italiei, teroarea ajungînd pînă la superstiție. Așadar, a apărut ca un real noroc capitularea turcilor în fața Veneției, vechea biruitoare asupra puterii otomane. Dar șireata negustătoare își dădu seama că pentru a se menține în noua dominație fără să facă uz de arme avea nevoie de brațele castelanilor, care au ieșit la iveală cu noi abuzuri de putere, datorită faptului că ținutul avusese nevoie de sprijinul lor cu ocazia ultimelor invazii turcești. Aceste împrejurări explicau tolerarea vechilor orînduiri feudale, perpetuate de altfel după cum se perpetua totul în trupul plăpînd și mlăștinos al Republicii. Nobilii continuară să-și ducă viața în castel încă trei secole după ce compatrioții lor deveniseră orășeni ; iar virtuțile de altădată în parte se transformară în vicii cînd schimbarea condițiilor generale le-a lipsit de aerul din care respirau viața. Vitejia deveni ferocitate, vanitatea abuz, iar ospitalitatea se schimbă, încet-încet, în trufașă și inegală protejare a celor mai ticăloși bandiți buni de spînzurat. San Marco moțăia, sau dacă veghea și pedepsea, dreptatea se făcea în beznă, atroce prin misterul ei și inutilă, întrucît nu putea oferi un exemplu. Între timp, clasa patricienilor din Friuli începea să se împartă în două fracțiuni : una țărănească, mai grosolană, mai sălbatică și mai puțin adecvată dominației curiei venețiene ; cealaltă venețiană, orășenească, viciată din cauza conviețuirii îndelungate cu nobilimea castelană. Vechile amintiri de familie și apropierea de pămînturile imperiului atrăgeau prima fracțiune spre partidul imperial ; a doua, din motive de asemănare, de obi-

ceiuri, era mereu mai înclinată înspre o ascultare orbească a celor ce guvernau ; rebelă prima, din instinct, prostită a doua, din nulitate, ambele erau mai mult decît inutile, și chiar dăunătoare binelui țării. Și astfel vedem unele familii nobile dăinuind generații de-a rîndul în serviciul Curții din Viena, în timp ce mulți alții, înrudiți cu nobilii de pe Canal Grande, erau onorați de Republică prin funcții însemnate. Dar cele două partide nu-și împărțiseră obiceiurile și favorurile, pentru ca nu cumva să se amestece cît de cît unul în treburile celuilalt. Mai mult : unii dintre cei mai impertinenți castelani au fost văzuți ducîndu-se cîteodată la Veneția ca să aplaneze starea de lucruri creată în urma samavolniciilor pe care le comiseseră sau ca să cumpere uitarea senatorilor strecurîndu-le pungi grele cu monede de aur. Mai exista apoi o serie de mici nobili deveniți foarte venețieni în timpul celor trei luni de iarnă, pentru ca, întorși între zidurile castelelor lor, să se înrăiască mai mult ca oricînd ; deseori, astfel de fanfaronade semănau mai degrabă a înșelătorii decît a violențe, și în majoritatea cazurilor, mai înainte de a le comite, făptuitorii își asigurau scutirea de pedeapsă. Cît despre dreptate, cred că se desfășura ca între cîini și pisici, adică nu o lua nimeni în serios, în afara cîtorva cu frica lui Dumnezeu, supuși mereu unor mari înșelăciuni, din cauza ignoranței lor. Dar în general, aceea era împărăția șireților ; și numai în șiretenie poporul de jos găsea sistemul de a se răzbuna pentru abuzurile suferite.

În statutele juridice din Friuli, viclenia magistraților făcea oficiul de *equitas* [1] din dreptul roman. Lăcomia și orgoliul funcționarilor publici și ale respectivilor stăpîni preamăreau în schimb limitele unui *strictum jus* [2]. Oricum ar fi, dacă dincoace de Tagliamento, printre castelani, predomina partidul conservator venețian, conții di Fratta lăudîndu-se că-i aparțin din vremuri foarte îndepărtate, de partea cealaltă, însă, fracțiunea imperială patrona neobrăzată, și dacă ceda rivalei în popularitate și în abundență, o depășea cu mult în activitate și îndrăzneală. To-

[1] Prin *equitas* Nievo înțelege, cu ironie, dreptatea împăciuitoare.

[2] Prin *strictum jus* înțelege o justiție nemiloasă și severă.

tuşi, şi în această funcţie, unii o vedeau albă, iar alţii neagră, şi o a treia categorie o vedea şi într-un fel, şi în altul ; ca întotdeauna, aceştia din urmă erau oamenii de nimic şi cei de ultima speţă. Judecata sumară efectuată adeseori de către Consiliul celor Zece asupra unor imprudenţi acuzaţi de conjuraţie în favoarea imperialilor şi în detrimentul Republicii nu era făcută pentru a încuraja manevrele răzvrătiţilor. Asemenea izbucniri erau însă mult prea rare încît groaza să dăinuie mai multă vreme, iar conspiraţiile continuau cu atît mai superficiale şi mai lipsite de primejdii cu cît timpurile deveneau mai potrivnice, iar poporul mai nepăsător în faţa unor stări de lucruri noi şi artificiale.

Pe vremea Mariei Teresa, trei castelani din Pedemonte — un oarecare Franzi, unul Tarcentini şi altul Partistagno — au fost acuzaţi că au stîrnit nelinişte în ţinut şi că s-au zbătut să atragă comunităţile de partea împărătesei. Consiliul celor Zece i-a supravegheat cu iscusinţă, descoperind că acuzaţiile nu erau false. Mai mult decît toţi, Partistagno, situat cu castelul său aproape de graniţa ilirică, se arăta făţiş de partea imperialilor şi afirma că-şi bate joc de San Marco, iar la sfîrşitul mesei închina pentru ziua în care domnul locotenent — repet cuvintele toastului lui — şi ceilalţi *caca în apă*[1] ar fi fost izgoniţi cu cîteva picioare în fund dincolo de Tagliamento. Toţi făceau mare haz de aceste urări, şi cutezanţa feudalului era admirată şi chiar imitată cît se putea de mult de către vasalii şi castelanii din împrejurimi. La Veneţia s-a ţinut un consiliu secret şi s-a hotărît ca cei trei creatori ai dezordinii să fie chemaţi acolo pentru a se justifica ; fiecare ştia că justificările însemnau scara cea mai sigură către temniţă.

Temutul *Messer Grande* se ivi pe neaşteptate în Friuli, cu trei scrisori sigilate, ce trebuiau desfăcute şi citite fiecare în parte de către respectivul imputat ; în ele se afla somaţia de a pleca *ipso facto* la Veneţia pentru a răspunde la ancheta Consiliului celor Zece. De obicei trebuia să te supui orbeşte la aceste somaţiuni ; celor îndepărtaţi şi

[1] Expresie de dispreţ pentru locuitorii unui oraş lagunar ca Veneţia.

ignoranților le apărea încă formidabilă puterea leului și considerau inutil să încerce să mai scape. *Messer Grande* își îndeplini așadar solemna sa misiune pe lîngă Franzi și Tarcentini ; cei doi își plecară capul pe rînd și se îndreptară spontan spre închisorile tăinuite ale inchizitorilor. Apoi, cu cea de-a treia scrisoare, trecu pe la castelul lui Partistagno ; informat de umilința celor doi tovarăși ai săi de suferință, acesta din urmă aștepta ceremonios în salonul cel mare de la parter. *Messer Grande* intră cu roba lui impunătoare, roșie, care mătura praful de pe jos, și, cu un gest solemn, după ce scoase de la piept scrisoarea și o deschise îi citi conținutul. Citea cu un glas nazal că *nobilul și slăvitul domn Gherardo di Partistagno era invitat ca în termen de șapte zile să se prezinte în fața excelentissimului Consiliu al celor Zece.* Nobilul și slăvitul domn Gherardo di Partistagno stătea în fața lui cu fruntea plecată, tremurînd tot, de parcă ar fi ascultat o sentință de moarte. Vocea lui *Messer Grande* devenea din ce în ce mai amenințătoare pe măsură ce observa atitudinea aceea de om îngrozit ; și în cele din urmă, cînd citi semnăturile, părea că toată teroarea care încercuia consiliul inchizitorial respiră prin nările lui. Partistagno, cu o voce șovăielnică, îi răspunse că neîndoios avea să dea ascultare acestei chemări și cu mîna cu care se sprijinise pînă atunci de masă adresă un gest către un slujitor, poruncindu-i parcă să-i pregătească calul sau lectica. *Messer Grande,* mîndru de a-l fi săgetat, după cum obișnuia el, pe orgoliosul feudal, se răsuci pe călcîie, ca să iasă din salon cu capul sus. Dar nici nu apucă să facă un pas, că șapte sau opt zbiri, aduși cu o zi înainte de la un castel de-al lui Partistagno din Iliria, se năpustiră asupra lui ; și trage-i ici, atinge-l colo, îi dădură atîtea lovituri, că bietul *Messer Grande* în scurt timp n-a mai avut nici voce de glăsuit. Partistagno îi întărîta pe ticăloșii aceia, spunîndu-le din cînd în cînd :

— Da, trageți-i zdravăn, sînt gata să ascult ! Dă-i, Natale ! Dă-i, dă-i în botul lui zbîrcit ! Auzi, să vie aici, în castelul meu, ca să-mi aducă asemenea vești !... Viclean, n-am ce spune !... Ia te uită cum te-au mai aranjat !... Bravo vouă, copiii mei ! Acum gata, ajunge ! Să-i mai

rămînă putere să răsufle, să se întoarcă la Veneția ca să le dea știri despre mine domnilor de acolo, cei buni la suflet!

— Vai mie, trădare! Milă! Am murit! gemea *Messer Grande*, agitîndu-se încoace și-ncolo pe podea și căutînd să se ridice în picioare.

— Nu, n-ai murit, drăgălașule, îi spunea Partistagno. Vezi?... Te ții chiar destul de bine pe picioare, și cu cîteva petice puse pe frumoasa-ți robă roșie va dispărea orice semn din întîmplarea ta neplăcută. Acum du-te — și vorbindu-i astfel, îl conduse pe ușă afară. Du-te și reclamă stăpînilor tăi că șeful familiei Partistagno nu primește ordine din partea nimănui, și dacă ei m-au poftit pe mine, la rîndul meu îi poftesc și eu pe ei să mă viziteze în castelul meu din Caporetto deasupra Goriziei, unde vor avea parte de o doză întreită din leacul primit de tine! Cu aceste cuvinte, îl conduse pe sus pînă în pragul castelului, unde-i dădu un brînci de-l făcu să se rostogolească zece pași, în hohotele de rîs ale spectatorilor. Apoi, în timp ce *Messer Grande*, pipăindu-și oasele și nasul, cobora înspre Udine într-o hodoroagă rechiziționată pe drum, Partistagno, împreună cu zbirii, trecu în zbor înspre Caporetto, de unde nici că s-a mai făcut văzut pe pămînturile serenissimei. Bătrînii povesteau că nu se mai auzise pomenindu-se nimic despre cei doi tovarăși ai lui ferecați în camerele secrete.

Aceste fleacuri se petreceau în Friuli acum o sută de ani, încît azi par niște povestioare dezgropate. Asta este structura ținuturilor muntoase, care păstrează vreme îndelungată în crestele lor de granit amprenta timpurilor antice; dar așa cum Friuli este o miniatură a universului cu munți, cu cîmpii și cu multe lagune, un univers desfășurat pe șaizeci de mile de la apus spre miazăzi, tot astfel își are și reversul medaliei. Într-adevăr, la castelul di Fratta, în timpul adolescenței mele, auzeam mereu vorbindu-se cu groază despre castelanii din Pedemonte; într-atît intrase venețianismul în sîngele preabunilor conți. Și sînt sigur că aceștia au fost scandalizați mai mult decît înșiși inchizitorii de chelfăneala servită lui *Messer Grande* din ordinul lui Partistagno.

Dar justiţia bună, rea, publică, privată, legislativă şi executivă a patriei Friuli a făcut să-mi iasă din minte grandioasa vatră în jurul căreia, la lumina celor două opaiţe şi la flăcările însoţite de trosnetele ienuperilor, reconstituiam figurile care obişnuiau să se aşeze acolo în lungile după-amiezi de iarnă din timpul copilăriei mele. Contele cu umbra lui, monseniorul Orlando, căpitanul Sandracca, Marchetto, curierul juridic, şi *Ser* Andreini, fruntaşul comunei Teglio. Acesta este un nou personaj, despre care n-am vorbit încă, dar ar trebui să fac o expunere foarte amănunţită ca să dau măcar o idee despre ceea ce era atunci acest tip de ţăran intermediar între nobilime şi ţărănime. Ce era cu adevărat ar fi foarte complicat de spus, dar ceea ce voia să pară o pot spune din două trăsături de condei. Voia să pară un foarte umil servitor al castelului şi confidentul castelanului, — ca atare, al doilea stăpîn din ţinut. Cine era de bună-credinţă lua partea bună din această năzuinţă neobişnuită; în schimb, cine era de rea-credinţă, meschin şi necinstit era înclinat către cea mai josnică şi cea mai cumplită ticăloşie. Dar *Ser* Andreini era primul dintre primii; deşi ager şi palavragiu, era plămădit în fond dintr-un aluat dintre cele mai bune din lume, încît n-ar fi fost în stare să smulgă nici aripa unei viespi după ce l-ar fi înţepat. Servitorii, lacheii, trompetistul, rîndăşoaica şi bucătăreasa erau numai unt şi miere cu el; şi cînd nu era stingherit de prezenţa contelui, glumea cu ei şi-l ajuta chiar pe băiatul vătafului să jumulească păsările. Dar de cum apărea contele, îşi relua ţinuta de rigoare, ocupîndu-se numai de acesta, de parcă ar fi fost un sacrilegiu să se ocupe de altceva cînd se bucura de preafericita prezenţă a unui judecător suprem de jurisdicţie şi, potrivit eventualelor dorinţe ale stăpînului, el era primul care rîdea, spunea da spunea nu, ajungînd pînă şi a se dezice dacă cumva greşise în prima atitudine, luată la nimereală.

Mai era şi un oarecare Martino, vechi valet al tatălui excelenţei-sale, care colinda mereu pe la bucătărie, ca un bătrîn cîine de vînătoare zvîrlit printre cîinii neputincioşi, şi voia să-şi bage nasul prin bufete şi prin tigăi, spre marea disperare a bucătăresei, care bombănea incontinuu împo-

triva pisicilor ce i se vîrau printre picioare. Dar Martino, fiind surd şi neplăcîndu-i prea mult să pălăvrăgească, nu se băga în vorbă. Singura lui misiune era să radă brînza. Drept este că, lent din fire, devenit acum şi mai încet, datorită vîrstei, şi avînd în vedere extraordinarul consum de supă cu parmezan care avea loc în bucătăria aceea, o asemenea strădanie îi ocupa multe ore din zi. Parcă aud şi acum zgomotul monoton al cojilor frecate în sus şi-n jos pe răzătoare, cu foarte redus respect pentru unghii ; calicie a cărei recompensă era faptul că bătrînul Martino îşi rănise întotdeauna şi îşi rosese vîrful degetelor. Dar mie nu mi-ar sta bine să rîd pe seama lui. Aş putea spune că el mi-a fost primul prieten. Şi dacă mi-am răcit mult gura în dorinţa de a face prin vorbele mele să-i vibreze timpanul, am avut în schimb o duioasă răsplată de afecţiune de-a lungul tuturor anilor trăiţi alături de Martino. El era cel ce venea să mă caute cînd, după ce făceam nişte boacăne, eram silit să trăiesc izolat de restul familiei ; el mă scuza în faţa monseniorului cînd în loc să-l ajut la oficierea slujbei alergam în curte să mă caţăr pe platani în căutare de cuiburi. El îmi lua apărarea, mărturisind că sînt bolnav, cînd parohul mă căuta pentru lecţiile de catehism ; iar dacă eram trimis la pat, ar fi fost în stare să ia în locul meu uleiul de ricină sau purgativul. În sfîrşit, Martino şi cu mine eram ca mîna cu mănuşa, şi chiar dacă intrînd în bucătărie nu reuşeam să-l zăresc din cauza întunericului ce domnea acolo toată ziua, un simţămînt intim îmi dădea de veste dacă era prezent şi mă împingea fără greş la el, fie să-i trag peruca, fie să-i sar pe genunchi. Dacă însă Martino nu era acolo, toţi îşi băteau joc de mine, pentru că rămîneam plouat ca un pui despărţit de cloşcă ; şi pînă la urmă o luam din loc, necăjit, numai dacă vreo tuse mai hîrîită de-a domnului conte nu mă făcea să prind rădăcini în podea. Atunci rămîneam încremenit, de nici vrăjitoarea din poveste nu m-ar mai fi urnit ; şi numai după ce pleca el îmi reluam libertatea de a gîndi şi de a mă mişca. Niciodată n-am putut afla motivul efectului atît de ciudat produs asupra mea de bătrînul acela lung ca o prăjină şi tot atît de

țeapăn ; dar cred că zorzoanele roșii m-au făcut întotdeauna să rămîn cu ochii holbați, asemenea curcanilor cînd văd ceva roșu.

Un alt bun prieten de-al meu era curierul judiciar, care mă lua cînd și cînd în șa și mă purta prin colindările lui pentru a lipi decrete și alte anunțuri publice. Eu însă nu aveam repulsia căpitanului Sandracca pentru cuțite și pistoale, așa că în timpul călătoriei scotoceam întotdeauna prin buzunarele lui Marchetto ca să-i fur pumnalul și să fac cu el fel de fel de gesturi provocătoare țăranilor ce ne ieșeau în cale. Într-una din asemenea călătorii, pe cînd mergeam la Ramuscello să ducem o citație castelanului de acolo, tot scotocind prin buzunarele curierului, care-și luase pistoalele cu el, în ciuda loviturilor primite peste mîini cu puțin timp înainte, am făcut să sară piedica unuia și m-am ales cu un deget rănit ; și azi încă îl mai am puțin îndoit și ciung de ultima falangă, în amintirea excursiilor mele pretoriale. Pedeapsa aceea, de altfel, nu m-a vindecat de loc de pasiunea mea pentru arme ; și Marchetto afirma cu hotărîre că aș fi reușit să ajung un bun soldat, și spunea că era păcat că nu locuiam într-un ținut din Pedemonte, unde se obișnuia ca tineretul să se lupte, și nu să alerge după țărănci sau să joace cărți cu preoții și cu bătrînele. De altfel, lui Martino nu-i erau pe plac plimbările mele călare. Lumea din ținut, deși nu era certăreață și bătăușă ca aceea din Pedemonte, avea destul curaj pentru ca adesea să-i pese prea puțin de sentințele cancelariei și să ia în derîdere pe curierul judiciar care le anunța.

Și atunci, cu sîngele înfierbîntat al lui Marchetto, nu știai niciodată ce se poate întîmpla. El mă asigura însă că tovărășia mea îi impune respect și-l împiedică să-și iasă din fire ; la rîndul meu, mă lăudam că la nevoie i-aș fi dat o mînă de ajutor, reîncărcînd pistoalele sau dînd cu halebarda mea lovituri în neștire ; căci așa, o bucățică de om cum eram, nu puteam suferi ca alții să rîdă pe seama acestor fanfaronade. Martino dădea din cap și, cum pricepea prea puțin din felul nostru de a vedea lucrurile, bombănea că nu e prudent să expui un băiețandru represaliilor pe care le poate întîmpina un curier judiciar în

timp ce merge să pună zăloguri sau să afişeze anunţuri pentru tot felul de dări şi de confiscări. Ca să nu mai vorbim despre ţărani, care făceau, ce-i drept, nişte mutre spăsite în faţa ostaşilor din ţinut şi tremurau în cancelarie la o simplă aruncătură de ochi din partea funcţionarului, dar după aceea se pricepeau foarte bine să mînuiască puşca sau chiar securea, în casa lor sau pe cîmp ; şi dacă la început mă uimea această discordanţă, acum mi se pare că am descoperit adevăratul rost al atitudinii lor. Noi italienii am avut totdeauna o antipatie înnăscută faţă de bufonerii ; ce-i drept, facem haz de ele, dar rîdem cu şi mai multă poftă de cei ce vor să ne dea de înţeles că aceste copilării sînt nişte miracole în faţa cărora merită să-ţi ridici pălăria. Or, şleahta aceea de oameni adunaţi în turme ca oile, aşezaţi în linie de marş gata să se supună unui ordin, dirijaţi cu ajutorul fluierului şi a căror vitejie este dictată de un ordin scurt al comandantului, au făcut întotdeauna impresia unei faimoase performanţe de marionete, şi astfel de performanţe ne-au discreditat de fiecare dată şi rareori au fost în folosul nostru. Dar, din păcate, aşa stăteau lucrurile pe atunci, şi ideea de a lua parte la asemenea performanţe scenice, făcînd figura unei paiaţe, ne-a înjosit atît de adînc, încît a anihilat orice dorinţă de bine şi orice sentiment de demnitate. Vorbesc, bineînţeles, de vremurile îndepărtate ; acum, conştiinţa unui scop măreţ poate că ne-a mai îmbunătăţit caracterul în această privinţă. Dar şi acum, din punct de vedere filozofic, n-am fi pesemne vinovaţi dacă am gîndi cum se gîndea pe vremuri ; şi vina stă în faptul că întotdeauna eşti socotit vinovat dacă te încăpăţînezi să rămîi înţelept şi să acţionezi potrivit legilor înţelepciunii, în timp ce toţi ceilalţi sînt nebuni şi acţionează potrivit nebuniei lor. Într-adevăr, este o afirmaţie spusă şi răspusă de sute de ori, dovedită şi prea dovedită, că într-o luptă piept la piept, unul de-ai noştri se arată viteaz şi-l face pe adversar, fie el cel mai voinic om de orice altă naţie, să întoarcă spatele şi să se retragă. În schimb, din păcate, din nici o altă naţiune nu se poate forma mai greu decît dintr-a noastră o armată pe care să o faci să devină unitară şi disciplinată după cum cere arta militară modernă. Între altele, Napoleon le-a dat tuturor de înţeles, o dată pentru totdeauna, că

în acest lucru nu păcătuieşte vitejia naţională, ci voinţa şi statornicia şefilor. Şi de altfel, pentru această îndărătnicie a noastră, pe lîngă caracterul nostru independent şi meditativ, se mai adaugă ca scuză şi totala lipsă a unei tradiţii militare. Dar în legătură cu aceasta să ne referim la cei din jurisdicţia Fratta ; amintind de dîrdîiala lor în faţa autorităţilor, cred că nici nu-i nevoie să subliniem că nu era atît efectul fricii, cît secularul respect şi sfiiciunea manifestată întotdeauna de lumea neştiutorilor de carte faţă de cei ce ştiu mai mult decît ei. Cînd un cancelar avea puterea ca prin trei mîzgălituri de cerneală să arunce în stradă, în mizerie şi în foamete, după cum i se năzărea lui, trei sau douăzeci de familii, pesemne că în ochii bieţilor nenorociţi apărea ca un soi de vrăjitor ; acum, cînd asemenea lucruri se desfăşoară în general pe făgaşul unor norme ceva mai precise, pînă şi ignoranţii privesc justiţia cu ochi mai buni şi nu se mai înspăimîntă de ea ca de moartea cu coasa sau ca de sechestru.

Parohul din Teglio, învăţătorul meu de catehism şi caligrafie, obişnuia să petreacă vreo cîteva ore sub hota vetrei celei mari, în tovărăşia persoanelor din casă mai sus amintite, şezînd în faţa domnului conte, căruia îi făcea plecăciuni de cîte ori îi adresa vreun cuvînt. Era un preot chipeş, cu o fire de muntean, puţin prietenos faţă de preoţaşii de pe vremea aceea, ciupit de vărsat atît de adînc, încît obrajii lui îmi aminteau totdeauna de o bucată de caş, foarte gras şi „cu gusturi rafinate", după expresia celor pricepuţi. Mergea cu paşi rari ; vorbea şi mai rar, atent mereu să-şi împartă frazele în trei rate ; obiceiul i se înrădăcinase atît de profund, încît şi cînd mînca, tuşea sau ofta, totdeauna lăsa impresia că mănîncă, tuşeşte şi oftează în trei faze. Toate mişcările lui erau ponderate şi cred că de i s-ar fi întîmplat să comită vreun păcat în ciuda vieţii lui în general liniştită şi conformă cu litera Evangheliei, mă îndoiesc că Dumnezeu nu i l-ar fi iertat. Pînă şi privirile nu i se mişcau fără un motiv serios şi părea că reuşesc cu greu să răzbească prin cele două păduri de sprîncene care-i protejau vizuinile ochilor. Era idealul premeditării, coborît să se încarneze în pîntecele unei muntence tinere din Clausedo ; fusese hirotonisit de

episcopul din Porto şi era împodobit cu cea mai lungă sutană, din cea mai fină stofă ce-a atins vreodată preasfintele pulpe ale unui preot. Îi tremurau puţin mîinile, şi acest defect se răsfrîngea în calitatea sa de caligraf ; în schimb, nu-l împiedica să se sprijine solid în bastonul de bambus cu măciulie din corn veritabil de bou. Vorbind despre însuşirile sale morale şi dat fiind faptul de a se fi născut în plin Settecento [1], putea fi luat ca model de independenţă ecleziastică, deoarece reverenţele adînci făcute în faţa contelui nu-l împiedicau să se conducă după propria sa inspiraţie în vegherea asupra sufletelor drept-credincioşilor, şi poate că tocmai aceste plecăciuni exprimau „Preailustre conte, eu vă venerez şi vă respect, dar în rest, în casa mea stăpîn sînt numai eu".

Capelanul di Fratta era în schimb o larvă fricoasă şi sfiicioasă, în stare să dea oricui binecuvîntarea, la nevoie şi cu lingura de bucătărie, numai şi numai dacă acest lucru i-ar fi trăsnit prin cap contelui. Nu din motive de şubrezire a simţului religios, nu ; dar bietul om se pierdea într-atîta în faţa stăpînului, încît nu mai ştia ce face. De aceea, cînd era nevoit să rămînă la castel stătea ca pe ghimpi, şi cred că dacă i s-ar oferi acum, cînd e dus pe lumea cealaltă, posibilitatea unui adevărat purgatoriu, n-ar fi nevoie de altceva decît să fie reîntrupat ca intendent al castelului. Nimeni nu era mai mult ca el în stare să stea ore în şir fără să ridice o clipă ochii sau să deschidă gura cînd îl observau alţii ; dar în aceeaşi măsură era înzestrat şi cu arta miraculoasă de a putea să dispară fără a fi văzut, chiar dacă se afla în mijlocul unui grup de zece oameni. Numai cînd oficia în preajma parohului din Teglio, o strălucire de demnitate clericală îi lumina fizionomia, dar îşi dădea repede seama că e o adevărată caznă să-l secondeze şi în clipele acelea pe superiorul lui, mai ales că era atît de preocupat să ţină minte partea lui de recitare, încît nu mai asculta şi nici nu mai vedea nimic ; era în stare să-şi pună jăratic în gură în loc de alune, păţanie experimentată de vechil în urma unui rămăşag. Domnul Ambrogio Traversini, vechilul şi expertul castelului, era ca-

---

[1] Secolul al optsprezecelea.

nonul bietului capelan, şi pe seama celor doi se depănau veşnic glumele şi farsele atît de mult la modă în vremile trecute şi care în cercurile oamenilor ce trăiau la ţară ţineau pe atunci locul lecturii din ziare. Capelanul, aşa cum se cuvenea, plătea totdeauna oalele sparte ale unor asemenea desfătări ; şi-şi primea răsplata cu vreo invitaţie la masă, recompensă mai crudă pentru el decît însuşi răul pătimit. Dar de cele mai multe ori, grija pricinuită de invitaţiile acelea ajunsese să-i dea asemenea frisoane, de nici nu mai avea nevoie de minciuni ca să se scuze că nu răspunde chemărilor. Cînd venea apoi momentul să pună piciorul dincolo de podul mobil al castelului, cred că nici un muritor nu se simţea mai fericit decît el ; aceasta era răsplata martiriului. Sărea, alerga, îşi freca mîinile, nasul, genunchii, priza tutun, murmura cîte-o înjurătură, îşi trecea bastonaşul de sub un braţ sub celălalt, vorbea, rîdea, gesticula cu toţi, şi mîngîia fiecare făptură care-i ieşea în cale, fie băiat, bătrînă, cîine sau juncă. Eu am avut prilejul, mîndria şi răutatea de a descoperi ciudatele jubilări ale capelanului cu ocazia fiecărei escapade din castel ; după ce am făcut descoperirea asta, ori de cîte ori pleca, se îngrămădeau cu toţii la ferestrele sufrageriei ca să se bucure de spectacol. Vechilul jură că într-o bună zi, de prea mare bucurie, o să se arunce în apa bazinului cu peşti, dar e cazul să spun că, spre lauda bietului preot, acest accident nu s-a petrecut niciodată. Cea mai mare dovadă de fericire de care ne-a făcut parte a fost o dată cînd, împreună cu ştrengarii cei mici, a început să tragă clopotele bisericii ca pentru sărbătoare. În ziua aceea a scăpat destul de frumuşel ! În castel se afla un prelat din Porto, numit canonicul de Sant' Andrea, mare teolog şi foarte puţin tolerant faţă de ignoranţa cuiva, şi care cu ani în urmă o onorase pe contesă şi continua s-o onoreze cu ocrotirea lui spirituală. Acesta, împreună cu monseniorul Orlando şi cu parohul, se aşezaseră lîngă vatră, discutînd despre morală. Capelanul cel modest, obişnuit să vină după fiecare masă pentru-a se informa asupra digestiei domnului conte, aşa cum cerea pragmatica, era cît pe-aci să cadă în plasă ; dar pe la jumătatea bucătăriei

îi ajunse la ureche vocea teologului şi, protejat de întuneric, a luat-o la picior, mulţumind tuturor sfinţilor din calendar. Închipuiţi-vă dacă nu era îndreptăţit să tragă clopotele de bucurie !

În afara acestor doi preoţi şi a altor canonici şi călugări din oraş care veneau să viziteze adesea pe monseniorul di Fratta, castelul mai era frecventat şi de toţi seniorii şi castelanii din împrejurimi. Era o societate amestecată de beţivani, de trîntori, de şmecheri şi de alte persoane ciudate, care-şi petreceau viaţa mergînd la vînătoare sau irosindu-se în conflicte, în aventuri amoroase şi în ospăţuri fără de sfîrşit ; şi cu cortegiul lor măguleau aristocratica îngîmfare a domnului conte. Cînd veneau la castel era zi de mare petrecere. Se scotea vin din cel mai bun ; multor sticle de Picolit şi de Refosco li se retezau gîturile, iar tinerele ajutoare de la bucătărie se refugiau în scocul din moară. Bucătăreasa nu-i mai cunoştea nici pe prieteni, nici pe duşmani ; alerga încoace şi-n colo, îi dădea ghionturi în stomac lui Martino, îl călca pe picioare pe monsenior, tăia gîturile raţelor, despica pîntecele claponilor şi toată treaba făcută de ea nu era întrecută decît de frigarea care se învîrtea ţiuind şi asudînd ulei prin toţi scripeţii, fiind obligată să rotească patru sau cinci hălci de iepure şi tot felul de vînat. Se întindeau mese în sala cea mare şi în două-trei camere alăturate ; şi se făcea focul în impunătorul şemineu din galerie ; era atît de uriaş, încît umplerea lui necesita nu mai puţin de un morman de aproape patru metri cubi de lemne. Trebuie reţinut printre altele că după prima vîlvătaie, toţi cei prezenţi trebuia să se refugieze pe lîngă pereţii mai îndepărtaţi ai casei şi prin toate colţurile, ca să nu se pîrlească. Aceşti domni făceau cea mai îndrăcită gălăgie ; în asemenea împrejurări, partea sufletească era încredinţată vreunui doctoraş sau mic abate, vreunui poet din Portogruaro, care nu pierdeau niciodată ocazia să alerge într-acolo unde simţeau mirosul de petrecere. La sfîrşitul mesei era obiceiul să se „improvizeze" cîte-un sonet, ale cărui ciorne şi corecturi se aflau mai mult ca sigur acasă la poet. Iar dacă memoria îi da greş, nu lipsea niciodată

obişnuita încheiere cu mulţumiri şi scuze pentru libertatea ce şi-a îngăduit-o, urmînd apoi a bea vinul şi a lăuda nesfîrşitele merite ale contelui şi ale contesei. Cel ce cădea mai des în asemenea postură obligatorie era un avocat sclivist şi pomădat; în tinereţea lui făcuse curte multor doamne veneţiene, dar acum trăia numai din amintiri şi din sofisticării, în tovărăşia îngrijitoarei lui. Un alt tinerel, pe nume Giulio del Ponto, se nimerea mai totdeauna în preajma lui şi amîndoi începeau să improvizeze tot felul de versuri, din dorinţa de a-şi măsura reciproc isteţimea; tinerelul se arăta încîntat să-l facă să-şi piardă busola, umplîndu-i peste măsură de des paharul. Comedia se sfîrşea în bucătărie, în hohote de rîs pe seama avocatului, iar tînărul care fusese la Universitatea din Padova se pricepea să-l ducă atît de bine de nas, încît reuşea să-i rămînă în graţii chiar mai mult ca înainte. Acesta şi un alt tînăr palid şi taciturn din Fossalta, domnul Lucilio Vianello, sînt singurii din toată adunătura aceea semiplebee întipăriţi încă de pe atunci în memoria mea. Printre cavaleri, un Partistagno, rudă pesemne cu cel din conflictul cu *Messer Grande,* mai stă încă în faţa mea, cu figura impunătoare, îndrăzneaţă, robustă şi cu oarecare rezervă majestuoasă în felul lui de-a fi, contrastînd puternic cu atitudinea de ameţitoare libertate a celor mai mulţi. Şi încă de pe atunci îmi amintesc că am observat un schimb de priviri piezişe între el şi Vianello, ceea ce nu dovedea o prea mare armonie. Totuşi, aceşti doi oameni s-ar fi putut înţelege mai bine între ei, toţi ceilalţi fiind o apă şi-un pămînt, o drojdie de uşuratici şi de pungaşi.

Cînd am început şi eu să am puţină judecată şi să necăjesc puii prin ograda conţilor di Fratta, unicul fiu al contelui era plecat de un an la Veneţia, la colegiul călugărilor Somaschi, unde fusese înstruit şi tatăl lui; de aceea nu-mi mai amintesc de el, afară doar de cîte o chelfăneală trasă înainte de plecare ca să-mi dovedească puterea lui de stăpîn; e drept că pe vremea aceea nu eram decît un copilaş abia în stare să rod o bucată de pîine. Bătrînul Martino mi-a luat încă de pe atunci apărarea, şi-mi mai aduc aminte cînd o dată, pe ascuns, l-a tras pe domnişor

de urechi ; el a început să țipe de se cutremurau grinzile casei, iar Martino s-a ales cu o săpuneală bună din partea contelui. Dar, din fericire, era surd.

Cît privește pe contesă, ea nu apărea niciodată în bucătărie mai mult decît de două ori pe zi, în calitatea sa de supremă conducătoare a treburilor gospodărești ; prima vizită : dimineața, cînd distribuia făina, untul, carnea și celelalte ingrediente trebuincioase pregătirilor din ziua aceea ; a doua vizită : după ultimul fel adus la masă, ca să împartă servitorimii bucatele rămase de la prînzul stăpînilor și ca să pună restul în vase mai mici, pentru cină. Ea se trăgea din familia Navagero din Veneția, o nobilă doamnă înaltă, severă, zgîrcită la vorbă, care priza tutun, pe rînd prin fiecare nară ; la fiecare gest, îi zornăia clopoțelul cheilor atîrnate de cingătoare. Totdeauna purta pe cap o bonetă de dantelă albă cu zorzoane roz la tîmple, aducînd cu aceea de mireasă ; eu cred însă că n-o purta din vanitate deșartă, ci doar din obișnuință. În jurul gîtului — un lanț împletit din fire de aur din America Spaniolă și care îi ajungea pînă la eșarfa neagră de mătase, susținînd o cruce de briliante, după părerea bucătăresei de o asemenea valoare, încît ar fi putut furniza dota tuturor fetelor de pe moșie. Pe piept purta o broșă de aur, de care atîrna un medalion cu portretul unui bărbat frumos cu perucă în formă de aripi de porumbel ; desigur că nu era soțul ei, deoarece acesta avea un nas mare, total disproporționat, iar celălalt — un nas mic de bufon, un năsuc bun doar ca să miroasă apa de trandafiri și esențe de parfum de Napoli. Ca să spun adevărul, așa cum l-am aflat mai tîrziu, nobila doamnă nu se îndurase decît cu mare greutate la o căsătorie cu un castelan din afara Veneției, fiindcă i se părea că intră pe mîinile barbarilor, obișnuită cum era cu rafinamentele și distracțiile tinerelor venețiene necăsătorite. Dar fiind obligată să accepte situația, a încercat să remedieze nenorocirea atrăgîndu-și soțul din cînd în cînd la Veneția, unde se răzbuna pe viața retrasă, de provincie, prin petrecerile, cochetăriile și omagiile galante ale celor mai cuceritori curtezani. Portretul purtat la piept aparținea

celui mai îndrăzneţ dintre aceştia ; dar se spunea că murise în urma unei răceli puternice, contractată într-o seară pe cînd se plimbaseră împreună în gondolă ; după aceea nu a mai interesat-o nimic şi, spre marea mulţumire a domnului conte, s-a retras pentru totdeauna la Fratta. Cînd s-a întîmplat această nenorocire, nobila doamnă era în jurul vîrstei de patruzeci de ani. În rest, contesa îşi petrecea ore îndelungate îngenuncheată şi rugîndu-se, şi cînd mă întîlnea, fie la intrarea în bucătărie, fie pe scări, singura atenţie ce-mi amintesc să-mi fi acordat vreodată, era că mă trăgea de părul de la ceafă. Un sfert de oră pe zi îl închina slujnicelor, iar restul timpului îl petrecea într-un salon împreună cu soacra şi cu fiicele, împletind ciorapi şi citind viaţa sfîntului din ziua respectivă.

Bătrîna mamă a contelui, respectabila doamnă Badoer, mai trăia pe vremea aceea ; dar eu nu am văzut-o decît de patru sau de cinci ori, pentru că, din cauza bătrîneţii, stătea imobilizată într-un scaun purtat pe roţi, iar mie îmi era interzis să intru în altă cameră decît a mea, unde dormeam pe atunci cu a doua jupîneasă, aşa cum era numită pe atunci îngrijitoarea copiilor. Contesa-mamă era o bătrînă de aproape nouăzeci de ani, grăsană, cu o fizionomie ce sugera bun-simţ şi bunătate. Glasul ei suav şi liniştit, în ciuda vîrstei, avea pentru mine atîta farmec, încît adesea riscam să încasez cîte-o palmă fiindcă stăteam s-o ascult lipindu-mi urechea de broasca uşii ei. O dată, cînd slujnica a deschis uşa, în timp ce eu mă aflam în postura aceea, bătrîna, dîndu-şi seama că eram acolo, mi-a făcut semn să mă apropii. Simţeam că-mi sare inima din piept de emoţie cînd mi-a pus mîna pe cap şi m-a întrebat cu severitate, dar fără nici o răutate, ce căutam în spatele uşii. Eu i-am răspuns cu toată naivitatea, dar tremurînd tot de emoţia de a o auzi vorbind, că glasul ei îmi place nespus de mult şi că aşa aş fi dorit să fie şi cel al mamei mele.

— Bine, Carlino, îmi răspunse, am să-ţi vorbesc mereu cu bunătate, atîta timp cît vei merita să fii tratat cu bunăvoinţă pentru purtările tale bune, dar nimănui nu-i stă frumos, şi cu atît mai puţin copiilor, să asculte în dosul uşilor ; cînd vrei să-mi vorbeşti trebuie să intri

în cameră şi să te aşezi aproape de mine, fiindcă eu am să te învăţ, aşa cum pot, să te rogi lui Dumnezeu să devii un copil bun.

La auzul vorbelor ei, îmi curgeau lacrimile în şiroaie lungi pe amîndoi obrajii, sărmanul de mine! Era pentru prima dată că-mi vorbea cineva din tot sufletul; era pentru prima dată că mi se oferea darul unei priviri afectuoase, al unei mîngîieri! Şi un asemenea dar îmi venea din partea unei bătrîne care-l văzuse pe Ludovic al XIV-lea! Spun că-l văzuse, şi într-adevăr aşa a fost; căci soţul nobilei doamne Badoer, bătrînul conte atît de avid de relaţiile cu nobili şi cu amirali, plecase în Franţa, pentru doi ani, ca ambasador al serenissimei, la cîteva luni după căsătorie, luînd-o şi pe soţia lui cu el, considerată pe atunci ca giuvaerul cel mai de preţ al curţii franceze. Iar doamna, întorcîndu-se apoi la Fratta, îşi păstrase aceeaşi graţie, felul de-a fi şi de-a vorbi, aceeaşi corectitudine morală, aceeaşi nobleţe sufletească şi puritate a sentimentelor, acelaşi spirit de cumpătare şi de caritate, încît, în ciuda faptului că pierduse farmecul frumuseţii, continua totuşi să cucerească inima vasalilor şi a sătenilor la fel cum o cucerise mai înainte pe aceea a curtezanilor de la Versailles. Drept este că adevărata măreţie e admirabilă şi peste tot admirată fără să devină sau să pară diminuată, indiferent de locul unde s-ar afla şi ce scaun ar schimba. Eu plîngeam aşadar cu lacrimi fierbinţi, strîngînd şi sărutînd mîinile acelei venerabile doamne, promiţînd în inima mea să fac deseori uz de îngăduinţa ce mi-o acordase de a sui acolo şi de a mă putea întreţine în discuţii cu ea, cînd pe neaşteptate intră adevărata contesă, aceea cu cheile; cînd, împotriva ordinelor ei precise, dădu cu ochii de mine în salon, scoase un nemaipomenit strigăt de indignare. De data aceea, chelfăneala a durat mai mult ca de obicei, însoţită fiind de o solemnă dojană şi de o interzicere pe veci de a mai apărea vreodată, nechemat, în odăile stăpînilor. Coborînd scările de-a lungul peretelui şi scărpinîndu-mi ceafa, plîngînd de astă dată mai mult de furie decît de durere, auzeam încă glasul bătrînicii, modulat cu şi mai mare suavitate ca alteori — intervenea în favoarea mea; dar

un ţipăt al contesei şi o izbire peste măsură de violentă a uşii, trîntită în spatele meu, mă împiedicară să cunosc sfîrşitul scenei. Aşa am coborît scara, pas cu pas, pînă în bucătărie, unde speram să găsesc o mîngîiere la Martino.

Pînă şi atitudinea de familiaritate cu Martino îi displăcea contesei şi vechilului, mîna ei dreaptă ; căci, după părerea lor, pedagogul meu trebuia să fie un oarecare Fulgenzio, pe jumătate paracliser şi pe jumătate copist al cancelarului, bănuit la castel c-ar fi spion. Dar eu nu-l puteam suferi pe acest Fulgenzio şi-i jucam cîte-o festă, ceea ce făcea ca nici eu să nu-i fiu prea drag. O dată, de pildă — dar acest lucru s-a întîmplat mai tîrziu, în joia mare — pe cînd mă aflam la slujba de dimineaţă, în cor, în spatele lui, am profitat de ocazia că-l vedeam într-un moment plin de reculegere, ca să desprind din bastonaşul cu care se aprind lumînările chibritul de ceară încă aprins şi să i-l răsucesc în jurul cozii perucii. Şi cînd chibritul de ceară se topi aproape de tot, focul cuprinse coada şi apoi cîlţii perucii, iar Fulgenzio începu să sară cît colo în mijlocul corului, iar băieţii care ţineau în mînă raganelele[1] alergau şi ţipau în jurul lui : „Apă, apă !" Şi în învălmăşeala stîrnită, raganelele zburau încoace şi-ncolo, iscînd atîta zarvă, de a trebuit să se întîrzie cu o jumătate de oră continuarea slujbei din dimineaţa aceea. Nimeni n-a ştiut niciodată motivul adevărat al zarvei de atunci ; deşi m-au bănuit drept autorul ei, am fost destul de şiret ca să fac pe naivul ; cu toate acestea îmi veni rîndul la porţia unei zile de arest cu pîine şi apă, ceea ce n-a contribuit desigur să mi-l facă mai plăcut pe Fulgenzio, după cum nici focul din peruca lui nu contribuise să-l facă pe el mai îngăduitor faţă de mine.

Spuneam despre contesă că-şi ocupa majoritatea timpului croşetînd în salon în tovărăşia fetelor. Dar mezina, în primii ani de care-mi amintesc eu, era o copiliţă mai tînără cu cîţiva ani decît mine şi amîndoi dormeam în aceeaşi cameră cu îngrijitoarea copiilor, pe care o

[1] *Raganelă* — mic instrument de coarde, asemănător unei cobze, utilizat în bisericile catolice la unele slujbe.

chema Faustina. Pisana era o ştrengăriţă, neastîmpărată, supărăcioasă, cu ochii căprui, mari şi frumoşi şi cu părul foarte lung ; la trei ani se pricepea la farmece de femeiuşcă, reuşind să te facă s-o îndrăgeşti, justificînd părerea celor ce susţin că femeile nu sînt niciodată copile, ci se nasc direct femei frumoase şi bine făcute, purtînd în corp germenele tuturor graţiilor şi vicleniilor posibile. Nu trecea o seară să nu mă aplec, înainte de culcare, peste leagănul fetiţei şi să nu o contemplu cît mai mult ; şedea cu ochii ei mari, închişi, cu un braţ scos afară din plăpumioară şi cu celălalt deasupra creştetului, ca un îngeraş dormind senin. Dar în timp ce eu mă desfătam cu plăcerea de a o vedea atît de frumoasă, ea deschidea pe neaşteptate ochii şi sărea din pat, lovindu-mă cu palmele peste ceafă şi zburdînd de bucurie că m-a păcălit, prefăcîndu-se că doarme. Toate acestea se întîmplau cînd Faustina îşi întorcea privirea în altă parte sau uita cu desăvîrşire de predica ce i se ţinuse, întrucît contesa îi atrăsese atenţia să mă ţină la vizibilă distanţă de odrasla ei şi să nu mă lase să-i arăt prea multă familiaritate. Copiii lui Fulgenzio îmi erau şi mai nesuferiţi decît tatăl lor şi nu scăpam niciodată prilejul să-i necăjesc, mai ales fiindcă se grăbeau să-i sufle vechilului că mă văzuseră sărutînd-o pe tînăra contesă Pisana sau purtînd-o în braţe de la ieslea oilor pînă la malul bazinului cu peşti. În realitate, ca şi mine, fetiţa nu ţinea seama de observaţiile lor, ci continua să mă iubească şi căuta să se lase servită în micile ei dorinţe mai degrabă de mine decît de Faustina sau de Rosa, cealaltă jupîneasă, pe atunci numită *„femeia cu cheia“*, azi numită garderobieră, adică femeia care îngrijeşte de îmbrăcăminte. Eram fericit şi mîndru de a fi găsit în sfîrşit o fiinţă faţă de care mă puteam crede util ; şi îmi luam parcă un aer de om important cînd îi spuneam lui Martino : „Dă-mi o bucată frumoasă de sfoară să i-o duc Pisanei“. Aşa o numeam în faţa lui ; pentru că în faţa celorlalţi nu îndrăzneam s-o numesc decît *contessina*. De altfel însă, şi aceste satisfacţii erau însoţite de suferinţă, deoarece în copilărie ca şi la alte vîrste se verifică proverbul că trandafirii nu înfloresc

fără spini. Cînd veneau la castel seniorii din împrejurimi împreună cu băieţii lor bine îmbrăcaţi şi dichisiţi, cu colerete plisate şi berete cu pană, Pisana mă lăsa pe mine la o parte, ca să facă pe graţioasa cu ei ; şi eu arboram o mutră nespus de posomorîtă cînd o vedeam cum merge cu paşi mărunţi şi-şi răsuceşte gîtul ca un cocor, încîntîndu-i cu felul ei de a vorbi, dulce şi firesc. Atunci alergam la oglinda Faustinei, să mă fac şi eu frumos ; dar, vai mie ! Din păcate, mi se întîmpla să nu reuşesc. Aveam pielea neagră şi afumată ca heringii, cu nişte umeri nu prea reuşiţi, nasul plin de zgîrieturi şi pete, părul ciufulit şi ţepos în jurul tîmplelor, cum sînt acele unui porc spinos sau coada zbîrlită a unui mierloi smuls din cleiul vîscos al stejarului. Degeaba îmi martirizam craniul cu pieptenele, scoţînd şi limba de atîta efort ; părul meu rebel redevenea foarte curînd mai aspru ca oricînd. O dată îmi veni ideea să-l ung, aşa cum o vedeam făcînd pe Faustina ; dar fatalitatea a vrut să greşesc sticluţa, şi în loc de ulei să-mi vărs pe păr un borcănaş de-al ei cu săruri de amoniac împotriva acceselor de isterie ; o săptămînă întreagă după aceea a stăruit un miros de bălegar, de să-ţi întoarcă stomacul pe dos. În sfîrşit, în ce priveşte primele semne de orgoliu, am fost foarte nefericit, şi după ce că nici pe departe n-am reuşit să-i fiu pe plac copilei, împiedicînd-o astfel să mai cocheteze cu noii oaspeţi, le mai ofeream atît lor, cît şi ei un prilej de amuzament în plus, iar pentru mine un nou prilej de furie şi aproape de umilinţă. Drept este că după ce plecau străinii, Pisana se întorcea din nou la mine, cu aerul ei de mică stăpînă, dar proasta mea dispoziţie în urma atîtor infidelităţi întîrzia să se risipească şi, cum nu eram în stare să mă descătuşez, găseam că prea are multe capricii şi că tirania ei e prea dură. Dar răutăcioasa nici nu băga de seamă toate astea ! Pesemne că adulmecase aluatul din care eram plămădit, căci îşi dubla actele de violenţă pe măsură ce supunerea şi afecţiunea mea sporeau ; pentru că la anumite fiinţe, devotamentul faţă de cei care-i fac să sufere este mai mare decît recunoştinţa faţă de cei care-i fac fericiţi. Eu nu ştiu dacă asemenea fiinţe sînt bune sau rele, înţelepte sau nesăbuite, ştiu doar că

eu sînt un asemenea exemplar ; şi că soarta mea, aşa cum e, a trebuit s-o tîrăsc după mine ani şi ani. Conştiinţa mea nu e nemulţumită nici de felul meu de viaţă, nici de urmări ; şi dacă este împăcată conştiinţa, sîntem toţi mulţumiţi ; ca să fiu onest, trebuie să mărturisesc printre altele că pe cît de volubilă, cochetă şi crudă se arăta a fi Pisana încă din cei mai fragezi ani, niciodată nu i-a lipsit o oarecare generozitate ; era întocmai ca o regină care după ce a pălmuit şi a umilit un tînăr curtezan prea îndrăzneţ ar interveni apoi în favoarea lui pe lîngă rege, soţul ei. Cîteodată mă pupa ca pe căţeluşul ei, ajungînd cu mine pînă la o intimitate fără rezerve, pentru ca puţin după aceea să-mi ceară să fac pe calul, lovindu-mă cu biciuşca fără milă, peste ceafă, peste obraji ; dar cînd venea Rosa sau vechilul să ne întrerupă distracţiile copilăreşti, care după cum am mai spus contraveneau voinţei contesei, fetiţa făcea gălăgie, dădea din picioare şi ţipa că numai pe mine mă iubeşte, că mă iubeşte mai mult decît pe toţi ceilalţi, că vrea să rămînă numai cu mine, şi o ţinea tot aşa, zvîrcolindu-se şi ţipînd în braţele celui ce o purta, pînă în faţa măsuţei mamei ei, unde îi amuţeau toate strigătele. Furiile ei din astfel de momente erau singura răsplată a abnegaţiei mele, chiar dacă după aceea mi-a trecut adeseori prin minte că ieşirile ei erau mai degrabă orgoliu şi îndărătnicie decît dragoste faţă de mine. Dar să nu amestecăm raţionamentele temerare ale vîrstei mature cu cele mai pure iluzii ale copilăriei. Realitatea este că eu nici nu simţeam bătăile des primite din cauza cutezanţei mele de a mă juca de la egal la egal cu *contessina* şi mă retrăgeam mulţumit şi fericit în bucătăria mea, ca să mă uit la Martino cum rade brînza.

Cealaltă fetiţă a contesei, pe nume Clara, era adolescentă cînd am deschis ochii ca să privesc ceea ce se petrece în lume. Ea era primul copil născut, o fată blondă, palidă şi melancolică, semănînd cu o eroină de baladă sau cu Ofelia lui Shakespeare ; deşi nu citise nici o baladă şi desigur nu-l cunoştea pe *Hamlet,* nici măcar ca nume. Părea că relaţia apropiată şi de lungă durată

cu bunica infirmă ar fi răsfrînt pe chipul ei splendoarea calmă a acelei bătrîneţi senine şi venerabile. Desigur că niciodată vreo fiică n-a vegheat cu mai mare grijă pe mama ei decît o făcea Clara cînd se silea să ghicească pînă şi micile capricii ale bunicii ; şi le ghicea întotdeauna, pentru că, deprinse să trăiască mereu una în preajma celeilalte, ajunseseră să se înţeleagă dintr-o singură aruncătură de ochi. Contesa Clara era frumoasă ; ca un serafim trecea printre muritori fără să simtă măcar izul vieţii pămînteşti, fără a înţelege impuritatea şi pîngărirea care o domină. În faţa celor mai mulţi ochi putea să pară rece, şi această răceală putea fi luată drept o pură trufie aristocratică. Şi totuşi, nu exista suflet mai candid şi mai modest decît al ei ; jupînesele o citau drept model de blîndeţe şi de bunătate ; şi ştim cu toţii că în elogiile stăpînilor, sufragiul a două jupînese echivalează prin el însuşi cu un volum de mărturii jurate. Cînd bunica avea nevoie de o cafea sau de o ciocolată şi nu era nimeni în odaie, Clara nu se mulţumea doar să sune clopoţelul, ci cobora ea însăşi în bucătărie, să dea ordine bucătăresei ; şi în timp ce aceasta căuta să fie cît mai promptă în serviciu, fata aştepta cu răbdare, sprijinindu-şi genunchii de treapta vetrei ; sau chiar îi dădea o mînă de ajutor să ia vasul de pe foc. Văzînd-o cum sta acolo, bucătăria îmi părea scăldată într-o lumină angelică ; se risipeau toate umbrele care o prefăceau în lăcaşul trist şi întunecat de fiecare zi. Şi aici mă vor întreba unii de ce în descrierile mele mă reîntorc mereu la bucătărie şi de ce mi-am introdus personajele în ea, şi nu în sufragerie sau în salon. Lucru foarte firesc şi răspuns uşor de dat ! Bucătăria, fiind locaşul obişnuit al prietenului meu Martino şi singurul loc unde puteam sta fără a fi mustrat (graţie întunericului care mă sustrăgea atenţiei tuturor), a însemnat cel mai obişnuit adăpost al copilăriei mele ; încît, după cum orăşeanul îşi aminteşte cu plăcere de plimbările prin parcurile publice unde a gustat primele desfătări, la mine primele amintiri sînt încununate de fumul şi bezna bucătăriei conţilor di Fratta. Acolo am văzut şi am cunoscut primii oameni ; acolo am cules şi am rumegat primele afecţiuni, primele dureri, primele

raţionamente. De aceea, chiar dacă viaţa mea ca şi a altora s-a scurs în diferite ţări, în diferite odăi, în felurite locaşuri, visele mele, în schimb, m-au făcut aproape totdeauna să mă simt mai liber, mai în largul meu în bucătării. E un mediu puţin poetic, ştiu, dar eu scriu ca să dezvălui adevărul, şi nu ca să delectez lumea cu fantezii pur poetice. Pisana simţea atîta oroare faţă de încăperea aceea urîtă, întunecată, adîncă şi cu podeaua şubredă şi faţă de pisicile care mişunau pe acolo, încît rareori punea piciorul în bucătărie, şi atunci doar ca să mă urmărească pe mine, biciuindu-mă cu nuieluşa. Dar tînăra contesă Clara nu manifesta nici un fel de silă şi venea acolo ori de cîte ori era nevoie, fără să strîmbe din nas sau să-şi ridice fustiţele, cum făceau pînă şi sclifositele de jupînese. De aceea mă bucuram nespus de mult cînd o vedeam ; şi dacă cerea un pahar cu apă eram fericit să i-l întind eu şi să o aud spunîndu-mi cu graţie : „Mulţumesc, Carlino !" Apoi mă cuibăream în colţişorul meu, gîndind : „Of, ce frumoase sînt aceste două cuvinte : «Mulţumesc, Carlino !» Ce păcat că Pisana nu mi le-a spus niciodată cu un glăsicior atît de blînd şi de mîngîietor !"

CAPITOLUL II

Unde se află în sfîrşit cine sînt eu şi unde începe a se zugrăvi temperamentul meu, firea contesei Pisana şi obiceiurile domnilor castelani di Fratta. Se mai arată şi felul cum pasiunile oamenilor maturi se conturează oarecum de cînd sînt copii şi cum am învăţat eu să silabisesc de la parohul din Teglio, iar contesa Clara să zîmbească de la domnul Lucilio.

Efectul principal pe care primul capitol l-a produs asupra cititorilor a fost, cred, curiozitatea de a afla în sfîrşit cine o fi acest Carlino. Într-adevăr, a fost o mare minune sau o solemnă înşelătorie din parte-mi că am izbutit să vă duc cu vorba, purtîndu-vă un capitol întreg prin viaţa mea, vorbindu-vă mereu de mine fără ca mai întîi să vă fi spus cine sînt eu. Dar cum odată şi-odată trebuie să v-o spun, aflaţi deci că sînt fiul unei surori a contesei di Fratta şi deci văr primar cu tinerele contese Clara şi Pisana. Mama mea făcuse, cum s-ar spune, o căsătorie pripită şi pe ascuns cu preailustrul senior Todero Altoviti, gentilom din Torcello ; adică fugise cu el pe o galeră care mergea spre Levant, iar la Corfu se căsătoriseră. Dar pare-se că gustul de călătorii îi trecuse iute, deoarece patru luni mai tîrziu se întoarse fără soţ, bronzată de soarele din Smirna şi pe deasupra şi gravidă. Zis şi făcut ; după ce a născut, m-a trimis, fără să stea mult pe gînduri, într-un coşuleţ, la Fratta ; şi astfel, în a opta zi de la naşterea mea, am devenit oaspetele mătuşii. Cît de plăcută le-a fost venirea mea îşi poate închipui fiecare după chipul în care s-au pomenit cu mine acolo. Între timp, mama, sărmana, expulzată din Veneţia la cererea familiei, se stabilise la Parma, cu un căpitan elveţian ; şi cînd s-a întors de acolo din nou la Veneţia ca să implore mila mătuşii mele, a murit la spital, fără nimeni la căpătîi. Aceste lucruri mi le povestea Mar-

tine, şi istorisindu-mi-le mă făcea să plîng; n-am ştiut însă niciodată de unde le aflase. Vorbind despre tată-meu se spunea că murise la Smirna, după ce-i fugise nevasta; unii susţineau că din prea mare durere, cînd se văzuse părăsit; alţii, că din disperare, din pricina datoriilor, iar alţii spuneau că dintr-o inflamaţie provocată de cantităţile exagerate de vin de Cipru. Dar adevărul curat nu se putuse afla, ba chiar se mai şoptea vag printre cei din Levant că mai înainte de a muri se făcuse turc. Turc sau neturc, pe mine mă botezaseră la Fratta, de teamă că poate la Veneţia n-o făcuseră, şi cum grija de a-mi da un nume fusese lăsată în seama parohului, acesta îmi sorti numele sfîntului din ziua respectivă, adică tocmai sfîntul Carlo. Nu avea predilecţii pentru nici un sfînt din paradis preacinstitul preot şi nici măcar dorinţa de a-şi frămînta mintea ca să găsească un nume de o rezonanţă cu totul aparte; dar eu îi rămîn recunoscător, pentru că experienţa mi-a demonstrat mai tîrziu că sfîntul Carlo nu valorează cu nimic mai puţin decît toţi ceilalţi sfinţi.

Doamna contesă părăsise abia de cîteva luni viaţa strălucitoare din Veneţia, cînd se pomeni cu coşuleţul; aşa încît închipuiţi-vă cu cîtă mînie i-a privit conţinutul. Pe lîngă toate plictiselile şi necazurile ei, îi mai picase ăsta: un copil de dat la doică şi pe deasupra copilul unei surori care se dezonorase şi împreună cu ea dezonorase întreaga familie, se înjosise căsătorindu-se cu un ticălos din Torcello, despre care nu se putuse încă afla adevărul! Doamna contesă de la prima privire simţise pentru mine ura cea mai vădită; şi nici eu n-am întîrziat să-i resimt consecinţele. În primul rînd s-a socotit inutil ca pentru un pui de şarpe răsărit nu se ştie de unde să se aducă în casă, sau să fie angajată o doică. De aceea, am fost lăsat pe seama providenţei, fiind nevoit să fiu purtat de la o casă la alta, unde se găseau niscaiva mamele de supt, întocmai ca purcelul sfîntului Anton sau copilul nimănui. Eu sînt fratele de lapte al tuturor oamenilor, viţeilor şi iezilor născuţi în perioada aceea în jurisdicţia castelului Fratta; şi am avut ca doici, în afara tuturor mamelor, caprelor şi junincilor, pe toate bătrînele şi pe toţi bătrînii din district. Într-adevăr, Martino îmi poves-

tea că văzîndu-mă uneori cum mă chinuiam de foame era silit să-mi pregătească un fel de sos din apă cu unt, zahăr şi făină şi mă îndopa cu el pînă cînd bobul de hrană din gît mă împiedica să mai plîng. Acelaşi lucru mi se întîmpla şi în casele în care mamelele plătite să mă hrănească în ziua aceea fuseseră golite de alţi prunci de optsprezece luni, mai înfometaţi.

Reuşind, printr-o adevărată minune, să trăiesc în ciuda unui asemenea fel de viaţă, portarul castelului, cel ce anunţa şi orele după orologiul din turn, pe lîngă că era şi armurierul teritoriului, participase împreună cu Martino la gloria de a mă ajuta să fac primii paşi. Era un oarecare jupîn Germano, un vechi slujitor intim al unui feudal din generaţia trecută, pesemne cu cîteva omoruri pe conştiinţă ; găsise desigur însă calea de a se împăca cu Dumnezeu, fiindcă de dimineaţă pînă seara cînta şi glumea, adunînd într-o căruţă gunoaiele din marginea drumului pentru a îngrăşa un petic de pămînt primit în arendă de la stăpîn. Şi la cîrciumă îşi bea cănuţele lui de vin friulan de Ribola cu o seninătate într-adevăr patriarhală. Cînd te uitai la el, părea fiinţa cu conştiinţa cea mai împăcată din parohie. Amintirea acelui om m-a dus mai tîrziu la concluzia că fiecare dintre noi îşi nivelează conştiinţa după propria lui mentalitate ; încît ceea ce pentru mulţi ar fi o nimica toată, pentru alţii poate însemna o cumplită nelegiuire. Jupîn Germano avea cîţiva oameni pe conştiinţă, de pe vremea tinereţii lui, cînd slujise la castelanul de Venchieredo ; dar în legătură cu aceste fleacuri, el îşi spunea că era de datoria stăpînului să se socotească cu Dumnezeu, căci în ceea ce-l privea, după spovedania făcută de Paşti, dînsul se simţea nevinovat şi curat ca apa de izvor. Reuşise să-şi domolească orice remuşcare nu cu cine ştie ce pretexte ingenioase, ci printr-o maximă generală, care-i înarmase sufletul cu un triplu scut împotriva oricărei stări de melancolie. După ce trecuse în slujba castelanilor di Fratta, ca şef al zbirilor, luase obiceiul să rostească rugăciuni în cinstea Fecioarei Maria, mătăniile devenind semnul distinctiv al noilor sale preocupări ; şi astfel, pînă în cele din urmă se purificase de vechea drojdie.

Apoi, după ce cei 70 de ani bătuţi pe muchie i-au adus pensionarea şi i s-a încredinţat paza porţii celei mari şi supravegherea orelor, deveni ferm convins că drumul pe care-l apucase duce fără ocol la papalitate. Nu s-ar putea spune că Martino era întotdeauna de aceeaşi părere cu el. Primul, născut şi croit pentru a deveni confidentul şi servitorul personal al unui patrician din Rialto; al doilea, educat în spiritul ticăloşiilor şi al samavolniciilor zbirilor de atunci; primul, valet diplomat al unui judecător pomădat; al doilea, mîna dreaptă şi apărătorul fidel al celui mai cutezător castelan din Bassa. Şi cînd izbucnea vreo dispută între ei, începeau să se lege de mine, şi fiecare voia să mă smulgă de sub influenţa adversarului, lăudîndu-se cu drepturi mai mari asupra persoanei mele. Dar de cele mai multe ori cădeau de acord, printr-o tacită toleranţă, bucurîndu-se atunci în comun de progresele vădite ale picioruşelor mele; şi, postaţi unul în faţa altuia pe puntea castelului, mă făceau să mă învîrtesc ca un titirez din braţele unuia în braţele celuilalt.

Cînd contesa ieşea la plimbarea de după amiază cu parohul din Teglio şi cu cîţiva vizitatori din Portogruaro şi îi surprindea în efectuarea unor asemenea exerciţii de pedagogie, le arunca fiecăruia în parte cîte-o privire ce echivala cu anatema; şi dacă eu mă apropiam de fustele ei, niciodată nu mă scutea, chiar de atunci, de o zgîlţîială puternică. După aceea începeam să ţip şi, tremurînd de spaimă, mă refugiam în braţele lui Martino, iar contesa continua să bombăne despre nebuniile celor doi smintiţi bătrîni, căci astfel erau denumiţi cei doi mentori ai mei în mediul oamenilor de la bucătărie. Oricum ar fi, datorită grijii celor doi smintiţi, am devenit stăpîn pe picioarele mele, capabil chiar să fug departe, pînă sub teiul parohiei, de îndată ce vedeam apărînd boneta albă a doamnei mătuşi. Cutez s-o numesc mătuşă acum, cînd sărmana e moartă de mai bine de o jumătate de secol; atunci însă, de cum m-am arătat în stare să rostesc un cuvînt, m-au învăţat din ordinul ei s-o numesc doamna contesă şi astfel am continuat să-i spun tot timpul după aceea, rudenia noastră fiind dată uitării printr-un acord tacit. În vremea aceea, cînd mă făcusem şi eu măricel, cum contesei nu-i plăcea să mă vadă mereu

pe pod, se gîndiră să mă încredinţeze paracliserului Fulgenzio, pe care ştiţi dumneavoastră cîtă bază am pus eu întotdeauna. Castelana îşi închipuia că astfel mă va putea dezobişnui de Pisana ei, amestecîndu-mă printre copiii paracliserului ; dar instinctul de contradicţie de care dau dovadă copiii răzvrătindu-se contra celor ce le poruncesc împotriva raţiunii, mă făcea să mă simt mai ataşat ca oricînd de năbădăioasa mea domniţă. Drept este că văzîndu-ne mai departe de joacă şi fiind numai în doi, adică în număr prea mic pentru jocurile noastre, atrăsesem în cercul nostru pe toţi copiii din împrejurimi, în ciuda scandalului fantastic al jupîneselor, care, de teama stăpînei, o luau cu ele pe Pisana de îndată ce-şi dădeau seama de ceea ce se petrecea. Ea însă nu se lăsa înspăimîntată ; şi cum atît Rosa, cît şi Faustina nu se gîndeau decît la drăguţii lor, Pisana se putea lesne sustrage atenţiei lor ca să revină în mijlocul nostru la joacă. O dată cu mărirea bandei, îi crescuse în egală măsură şi ambiţia de a domina ; şi fiind, după cum v-am spus, o copilă mult prea vioaie, căreia îi plăcea să facă pe femeiuşca, începură micile amoruri, geloziile, nunţile, divorţurile, împăcările ; toate fleacuri copilăreşti, bineînţeles, dar demonstrînd totuşi calitatea firii ei. Nu vreau să sugerez nici că ar fi fost vorba numai de absolută inocenţă, cum s-ar putea crede ; dar mă minunez cum de se lăsa tînăra contesă rostogolită în fîn şi cum de se juca de-a încălecatul ba cu unul, ba cu altul ; se căsătorea în joacă şi se prefăcea că doarme cu soţul ei, îndepărtîndu-i în respectivele delicate circumstanţe pe toţi ce i se păreau a fi martori inoportuni. De la cine învăţase oare asemenea purtări ? Eu n-aş şti să vă spun, dar cred că de cînd s-a născut cunoscuse toate tainele în această materie. Dar mai înspăimîntător era faptul că nu rămînea niciodată două zile cu acelaşi iubit şi cu acelaşi soţ, ci îi schimba cum îşi schimbă luna forma. Şi flăcăii de ţărani, ruşinoşi mai mult din respect şi din supunere decît din alte motive, se pretau la astfel de comedii, fără să-şi facă nici un fel de gînduri. Eu însă, cu ideea mea fixă, simţeam o furie

şi o durere de negrăit cînd mă vedeam alungat şi obligat să o las singură-singurică cu feciorul administratorului sau cel al spiţerului din Fossalta. Vedeţi că ea nu prea era subtilă în alegeri. Îi era de ajuns doar să schimbe; şi apoi, drept este că de cei mai murdari şi mai urît clădiţi se plictisea mai iute decît de orice altceva. Acum, cînd revăd cu judecată rece (sînt lucruri petrecute cu 80 de ani în urmă, sau ceva mai puţin), socot că eu ar fi trebuit să fiu mîndru, pentru că numai mie îmi revenea cîteodată gloria de a mă putea bucura trei zile în şir de graţiile ei, şi dacă rîndul celorlalţi băieţi venea o dată pe lună, mie îmi venea, în schimb, aproape în fiecare săptămînă. Pe cît era de nestatornică şi de arogantă în a-i îndepărta din preajma ei, pe atît de linguşitoare şi de autoritară devenea în solicitări. Trebuia s-o asculţi cu orice preţ şi s-o iubeşti după cum îţi impunea ea; şi chiar să rîzi, căci dacă se întîmpla să-şi găsească soţul încruntat, se făcea şi ea atît de răutăcioasă, încît era gata să-l bată. Eu cred că niciodată vreo curte a iubirii n-a fost guvernată cu atîta tiranie de o singură femeie. Dacă mă opresc mai îndelungat asupra acestor incidente puerile, o fac pentru că am motivele mele; şi în primul rînd pentru că mi se par mai puerile decît cele dezbătute de moralişti. Lăsînd la o parte faptul că, după cum menţionam mai înainte, şi băieţii îşi au maliţiozitatea lor, nu mi se pare sub nici un motiv oportună şi utilă acea libertate copilărească datorită căreia sînt zgîndărite deseori simţurile înainte ca sentimentele să fi fost stîrnite, ceea ce duce la pericolul extraordinar al unei dezarmonii morale pentru toată viaţa. Cîţi bărbaţi şi cîte femei cu judecată limpede nu au moştenit din deprinderile copilăriei ruşinoasa necesitate a libertinajului! Să vorbim desluşit. Metafora prin care omul e asemuit cu o plantă plăpîndă ce se încovoaie şi se îndreaptă în funcţie de talentul cultivatorului a fost destul de exploatată pentru a o mai folosi şi eu ca o formă de comparaţie potrivită. Dar pentru explicarea ideii mele va avea mai multă valoare comparaţia cu cauterizarea unei răni; o dată deschisă o rană, ea nu se mai poate închide la loc.

și toate scursorile se concentrează la tăietură ; ca să nu riști să-ți infectezi întreg organismul, preferi să arzi rana. Tot așa, după ce au fost trezite simțurile, în măsura în care acest lucru se poate concepe la vîrsta ignoranței, intervine desigur rațiunea, rușinîndu-se sau tînguindu-se de pîngăritoarea predominare a simțurilor ; dar de unde să aduni forțe de a înfrînge aceste simțuri și de a le readuce la locul de supuși, și nu de stăpîni ? Și simțurile își urmează calea de dezvoltare, în ciuda văicărelilor rațiunii și a roșeții care-ți colorează obrajii ; și în felul ăsta iau naștere un soi de jumătăți de ființe sau chiar niște ființe duble, în care depravarea moravurilor se îmbină cu superioritatea intelectului, sau pînă la un punct, chiar cu superioritatea afectivă. Sapho și Aspasia aparțin istoriei, și nu mitologiei grecești ; ele fac parte din tipurile capabile de mari pasiuni, dar nu de mari afecțiuni ; tipuri pe care le găsim și în vremurile noastre, datorită libertinajului senzual ce neagă copiilor posibilitatea unui stagiu de inocență mai înainte de a ajunge să cunoască păcatul. Se va spune că educația creștină distruge ulterior efectele dăunătoare ale primelor deprinderi. Lăsînd la o parte faptul că se pierde atîta vreme în care se distruge în loc să se construiască, cred că o educație religioasă de acest fel servește mai degrabă la învăluirea răului decît la extirparea lui. Toți știu cîte canoane au pătimit sfîntul Anton și sfîntul Augustin ca să-și potolească poftele cărnii și să-și învingă ispitele ; azi, puțini ar putea pretinde că sînt la fel de sfinți ca cei doi, și totuși, cîți cunoașteți care să practice aceleași sisteme de abstinență în dorința de a obține aceleași efecte ? Este o dovadă că toți se resemnează să ia lucrurile așa cum sînt, mulțumiți să salveze o aparență, cu șiretenia pisicii care-și acoperă cu pămînt propria-i murdărie. Da, dar v-o spun și v-o confirm eu : tineri și bătrîni, mari și mici, credincioși și necredincioși, puțini trăiesc azi cu ideea de a-și supraveghea propriile pasiuni, de a lupta împotriva lor sau de a-și îngriji simțurile din adîncul sufletului, acolo unde natura civilizată le-a hărăzit locul. O dată ivit

răul, nu-i acesta secolul cilicilor[1] și al penitențelor de la care să poți spera un remediu. Dar educația ar putea face mult cultivînd rațiunea, voința și puterea, mai înainte ca simțurile să devină predominante. Eu nu sînt bigot ; și nu predic pentru binele pur al sufletului. Predic pentru binele tuturor și în folosul societății ; deprinderile sănătoase sînt necesare și prielnice sufletului, după cum licorile sănătoase sînt necesare dezvoltării trupului. Robustețea fizică, constanța sentimentelor, claritatea ideilor și puterea de sacrificiu sînt corolarele, și aceste minunate daruri, înrădăcinate în suflet printr-o îndelungată obișnuință și utilizate în sfera socială, pot făuri, ocroti și stimula — așa cum își dă fiecine seama — destinele fericite ale unei întregi națiuni. În schimb, moravurile senzuale, molatice, desfrînate, fac ca sufletul să nu se poată niciodată avînta spre o năzuință superioară, ci să fie deviat înspre alte josnice și nedemne cerințe ; entuziasmul fictiv se stinge într-o clipă, sau, în cel mai fericit caz, se preface într-o fluctuație de eforturi și înfrîngeri, de trudă și rușine, de muncă și de plictiseală. Cangrenarea unor astfel de obiceiuri sub falsul lustru al civilizației noastre este singura cauză pentru care voința a devenit utilitaristă, unitatea — imposibilă, conștiința — venală, viața — vegetativă, plicticoasă, abominabilă. Cu ce forță vreți ca milioane de oameni să mențină un an, doi, zece, douăzeci încordarea efortului de a realiza un scop măreț, de reală virtute și valoare națională, cînd, luați în parte, nici unul dintre ei nu-i în stare să reziste măcar trei luni la un astfel de efort ? ! Și nu voința le lipsește, ci posibilitatea de voință, care derivă din forță și perseverență. Voința proștilor poate fi făcută praf, cum a făcut caporalul[2] cu Veneția în bătălia de la Arcole. Acum, cînd ar fi nevoie ca forțele să fie de patru ori mai mari, veți afla în schimb că cea mai mare parte a lor s-a vlăguit, a deviat, s-a răsturnat ; și în loc să fi făcut un pas înainte, am dat cu doi pași îndărăt. La acest punct veți gîndi desigur că am ajuns prea departe cu discuția, por-

[1] Cilici — brîu confecționat din păr de cal sau din piele neagră de porc, purtat în semn de pocăință.

[2] Aluzie la Napoleon Bonaparte, care a cîștigat în 1796 bătălia de la Arcole.

nind de la ridicolele şi uşoarele lascivităţi copilăreşti ; dar priviţi-le bine, şi veţi vedea cum se apropie şi se măresc ca petele din soare privite prin lentilele unui ochean.

Cred că datorită faptului că am moştenit de la natură un temperament rece am fost scutit de dezordinea pe care precocitatea simţurilor o provoacă în starea noastră morală. Din cîte îmi amintesc, frămîntările sufleteşti s-au trezit mai înainte decît cele ale cărnii ; şi, din fericire, am învăţat să iubesc mai înainte de a învăţa să doresc. Dar meritul nu-mi aparţine ; după cum n-a fost nici vina Pisanei dacă îndărătnicia, aroganţa, şi neştiutoarea maliţiozitate infantilă au aţîţat natura temperamentului ei impetuos, neliniştit, precum şi instinctele-i provocătoare, tumultuoase, trădătoare. Femeile care au dus o viaţă ca a ei, fie în copilărie, fie ca tinere necăsătorite, au devenit eroine ; dar niciodată femei înţelegătoare şi cumpătate, sau bune mame, sau soţii caste, prietene credincioase şi răbdătoare ; nu, au ieşit fiinţe gata astăzi să-şi sacrifice viaţa unei cauze pentru care mîine nu mai dădeau o para chioară. Cam aşa arată şcoala unde se tempereazā virtuţile mari, dar de scurtă durată, precum şi viciile mari şi de lungă durată ale balerinelor, ale cîntăreţelor, ale artistelor şi ale aventurierelor. Din fragedă ei copilărie, Pisana dădea semne de remarcabilă inteligenţă ; dar încă de pe atunci, spiritul începuse să i se denatureze, lăsată fiind în voia frivolităţilor şi a ambiţiilor deşarte. Soţia căpitanului Sandracca, doamna Veronica, profesoara ei, dădea dovadă de mare răbdare vrînd să-i răpească măcar un sfert de oră ca să-i concentreze mintea asupra celor cîteva rînduri din temele pe care le lucrau împreună. Convinsă că prinde totul cu cea mai mare uşurinţă, fetiţa studia prima parte a lecţiei şi lăsa deoparte restul ; dar în loc să se dezvolte uşurinţa de a învăţa, se năştea în ea uşurinţa de a uita. Cîteodată, laudele o stimulau să se arate demnă ; dar scurt timp după aceea, cîte-un capriciu o făcea să renunţe la asemenea ambiţie minoră. Obişnuită să se conducă după norma unică a propriei sale voinţe, în fiece clipă dorea să-şi schimbe distracţiile sau preocupările, neştiind că

acest lucru ascunde adevăratul mijloc de a te plictisi definitiv de tot şi de toate, de a pierde şi liniştea, şi mulţumirea de viaţă, sfîrşind prin a nu mai găsi fericirea, tocmai pentru că ai căutat-o prea insistent, prin sute şi sute de chipuri. Ştiinţa fericirii este arta cumpătării, dar copiliţa nu putea vedea atît de departe, şi din moment ce i se dădea deplină libertate, ea profita, satisfăcîndu-şi tot felul de capricii. Orgolioasă, doritoare să comande numai ea, să fie prima la toate, să vadă lucrurile puse la punct conform părerii ei, e firesc că încerca să le mai ticluiască şi prin minciuni cînd amănuntele nu-i erau suficient de cunoscute încît să poată face impresia excelentă pe care ţinea s-o facă tuturor. Dat fiind că toţi o adulau şi se prefăceau că o cred, ea le lua în serios atitudinea de oameni cumsecade, aşa încît nici nu se mai străduia să dea un aspect verosimil tuturor născocirilor ei. Deseori se întîmpla ca vrînd să-i convingă pe cei din jur asupra vreunei chestiuni, să fie nevoită a inventa alte două argumente, sau chiar patru, ca să poată susţine primele, şi s-o ţină aşa la infinit. Avea însă o fecunditate şi o spontaneitate prodigioasă, fără să se piardă vreodată cu firea sau să lase să se întrevadă teama de a nu fi crezută de alţii, ori să se frămînte asupra eventualelor încurcături ce-ar fi putut surveni din toate născocirile ei. Pesemne că rolul de comediantă îi intrase atît de mult în sînge, încît, încetul cu încetul, ea singură nu mai era în stare să discearnă în ea însăşi adevărul de fantezie. Constrîns adesea să-i ţin isonul, mă arătam destul de stîngaci, minciuna ei ieşind astfel uşor la iveală ; dar Pisana nu manifesta nici ciudă şi nici părere de rău din această pricină ; părea să fie pregătită că din partea mea nu trebuie să se aştepte la ceva bun, sau se credea poate de o superioritate incontestabilă, încît afirmaţiile ei nu puteau fi puse la îndoială, chiar dacă un al treilea ar fi adus vreo mărturie falsă. Drept este că pedepsele se revărsau toate asupră-mi şi că, cel puţin din punctul acesta de vedere, impasibilitatea ei nu era prea lăudabilă. Din păcate, pedepsele erau frecvente şi usturătoare, fiindcă plimbările zilnice cu ea constituiau o continuă infracţiune faţă de preceptele contesei şi, fără să se mai analizeze cine era

vinovatul, pedeapsa îmi revenea mie, a mea fiind vina cea mai evidentă şi în plus recidivistă. Pe de altă parte, nimeni în afara mamei ei nu ar fi îndrăznit s-o pedepsească pe tînăra contesă, şi aceasta de obicei nu se ocupa de ea mai mult decît de fiica unui străin. De Pisana se ocupa îngrijitoarea copiilor, şi pînă cînd avea să împlinească zece ani, vigilenţa mamei se mărginea la cei doi ducaţi plătiţi pe lună Faustinei. De la zece la douăzeci de ani urma mînăstirea, şi de la douăzeci de ani în sus providenţa, iată maniera de educaţie, suficientă, după părerea contesei, ca s-o achite de orice datorie faţă de progenitura ei de sex feminin. Clara ieşise din mînăstire destul de plăpîndă pentru a face pe infirmiera bunicii ; dar odaia bunicii îi ţinea loc de mînăstire, şi diferenţa nu consta decît în denumire. Contesa, draga de ea, părăsită de tinereţe şi de pasiunile care-i oferiseră oarecum o portiţă de evadare, se concentrase acum din nou exclusiv asupra propriei ei persoane, grijulie cu sănătatea temporară şi eternă într-aşa măsură, încît în afară de mătănii, rugăciuni şi o bună digestie n-o mai atrăgea nici un fel de altă preocupare. Dacă tricota o făcea din obişnuinţă sau pentru că nimeni nu avea o mînă atît de uşoară ca să poată împleti de ajuns de larg şi de fin pentru pielea-i delicată. În ceea ce priveşte supravegherea treburilor gospodăreşti, depunea mult interes, căci dacă s-ar fi arătat mai largă bănuia că ar fi creat o viaţă prea fericită familiei, or veselia altora nu-i plăcea, din moment ce ea se bucura de atît de puţină fericire. Invidia este păcatul sau pedeapsa sufletelor josnice ; şi mie mi-e teamă că ceafa mea îşi datora martiriul zilnic furiei contesei de a se simţi bătrînă, în timp ce pe mine mă vedea încă un băieţandru. De aceea, îl ura şi pe monseniorul Orlando la fel ca şi pe mine. Înfăţişarea lui oglindind o inimă fericită, aşa cum îşi ţinea mîinile încrucişate pe burtă, vrînd parcă să-şi reţină un surplus de beatitudine, o scotea din sărite ; şi nu putea înţelege cum se poate îmbătrîni cu atîta veselie. Ei bine, motivul acestei deosebiri era real. Monseniorul Orlando îşi concentrase toate plăcerile în satisfacţia mîncărurilor alese, o pasiune lesne de împlinit, poate chiar cu mai multă uşurinţă la o vîrstă

mai înaintată. Şi, ea, dimpotrivă... ce vreţi ? Îmi interzic să spun mai mult acum, cînd scheletul ei s-o fi purificat după cincizeci de ani de îngropăciune. Pînă una-alta, deveneam mărişori, şi temperamentele se profilau şi mai net, capriciile luau aspectul unor pasiuni, iar mintea se deştepta, raţionînd asupra lor. Şi orizontul dorinţelor mele se lărgise, din moment ce bucătăria, curtea, fîneaţa, podul şi piaţa nu-mi mai ţineau loc de univers. Voiam să văd ce e dincolo de toate astea, şi, lăsat în voia mea, fiece pas prin care mă hazardam în afara obişnuitei sfere de acţiune îmi provoca bucurii similare cu fericirea lui Columb cînd descoperise America. Mă sculam în zori, şi în timp ce Faustina era ocupată cu treburile gospodăriei sau jos, în camerele stăpînei, o zbugheam cu Pisana în curte sau pe malul eleşteului. Acelea erau cele mai fericite ore ale noastre, cînd ştrengăriţa se plictisea mai puţin şi-mi răsplătea cu mai multă prietenie sclavia. Deseori, mai tîrziu, am observat că dimineaţa este intervalul cel mai propice seninătăţii spiritului, şi chiar naturile cele mai artificioase găsesc dimineaţa o suflare de simplitate şi de probitate. Pe măsură ce ziua înaintează, deprinderile şi moravurile umane ne domină din ce în ce mai mult, iar pe înserat şi noaptea tîrziu apar strîmbăturile cele mai groteşti, discuţiile cele mai mincinoase şi asalturile cele mai irezistibile ale pasiunilor. Poate şi din acest motiv, orele din timpul zilei sînt trăite cel mai des în aer liber, unde oamenii se simt mai puţin sclavii propriei lor firi şi mai supuşi legilor firii universale, care nu sînt niciodată mai rele. De altfel, nu voi afirma că Pisana îşi schimba felul de a se mişca şi de a vorbi chiar cînd se afla singură cu mine. Îmi dădeam perfect de bine seama că îmi preţuia mult mai mult admiraţia ce-i purtam decît prietenia sau încrederea şi că, deşi eram un om limitat şi obişnuit, nu încetam să constitui un soi de public pentru pantomimele ei. Totuşi, trebuie să arăt că de-abia mai tîrziu mi-am dat seama de acest lucru. Pe atunci însă mă bucuram sincer de momentele plăcute petrecute împreună, considerînd chiar că Pisana cea grijulie să-mi fie pe plac era cea adevărată ; şi schimbările atitudinii ei de peste zi erau efectul mediului nefast în

mijlocul căruia trăia. La ora de slujbă (monseniorul Orlando celebra slujba în capela castelului), întreaga familie, stăpîni, servitori, administratori, funcţionari şi oaspeţi se adunau cu toţii, luînd loc pe bănci aranjate în funcţie de autoritatea fiecăruia în parte. Domnul conte ocupa singur o strană în faţa pupitrului celui care celebra slujba ; şi de acolo primea cu multă gravitate saluturile monseniorului cînd ieşea sau intra, cît şi cele trei stropiri cu apă sfinţită cînd slujba era cîntată. În binecuvîntările solemne sau în *Oremus*, cel care celebra nu uita niciodată să-l binecuvînteze şi să-l pomenească, făcînd o adîncă plecăciune, pe excelentissimul şi preaputernicul domn, stăpînul justiţiei şi supremul judecător ; auzind acestea, el arunca o privire în întreaga biserică, pe deasupra tuturor, de părea că măsoară slăvita înălţime ce-l despărţea de toată turma vasalilor. Cancelarul, administratorul, căpitanul, portarul şi chiar şi jupînesele şi bucătăreasa absorbeau partea cuvenită din privirea contelui, pentru ca apoi să-şi plece la rîndul lor alte priviri asemănătoare asupra lumii care ocupa în capelă un loc inferior lor ; în asemenea împrejurări, căpitanul îşi răsucea mustaţa şi îşi punea cu zgomot mîna pe mînerul spadei. După ce se sfîrşea slujba, toţi rămîneau cu capetele plecate, în semn de mare reculegere, întorşi înspre altarul Rosariului, dacă slujba fusese făcută la altarul cel mare, sau invers, pînă cînd se ridica domnul conte şi despica o porţiune de aer cu un mare semn al crucii, şi după ce-şi punea din nou în buzunar cartea de rugăciuni, batista şi cutia, se îndrepta cu aer grav înspre vasul cu apă sfinţită. Acolo, din nou semnul crucii ; apoi ieşea din biserică, după ce saluta altarul mare cu o uşoară înclinare a capului. În spatele lui veneau contesa cu fiicele, rudele şi oaspeţii înclinîndu-se ceva mai mult ; pe urmă servitorii şi ofiţerii îndoindu-şi cîte-un genunchi, şi apoi ţăranii şi lumea din partea locului, care se prosterna pe ambii genunchi. Acum, cînd Domnul-Dumnezeu ni se părea foarte departe, poate să pară egal de îndepărtat faţă de toate rangurile sociale ; ca soarele, care nu încălzeşte mai mult vîrful clopotului decît baza. Dar pe atunci, cînd Dumnezeu era obligat să-şi ducă viaţa mai aproape de cei de viţă nobilă, distanţele mai mari sau mai mici, im-

puse, erau ușor de observat ; și un feudal se socotea mult mai aproape de el decît ceilalți, așadar își putea permite chiar și un mai mare grad de intimitate.

De obicei, cu o jumătate de oră înainte de slujba zilnică se trimitea după mine ca să-l servesc pe monsenior, considerîndu-se că prin aceasta îmi dovedea un semn al deosebitei lui stime, întrucît îi defavoriza pe fiii lui Fulgenzio. Dar eu, care nu simțeam nici un fel de recunoștință pentru această distincție, știam să-mi iau măsurile necesare, și cine se încumeta să mă caute se întorcea de cele mai multe ori la sacristie fără nici un rezultat. De cele mai multe ori, mă refugiam pe lîngă jupîn Germano și nu ieșeam din văgăuna lui decît după ce suna ultimul clopot. Între timp, Noni sau Menichetto erau gata îmbrăcați în stiharul de slujbă, riscînd mereu să-și frîngă gîtul, din pricina saboților cu care urcau treptele ca să schimbe locul evangheliei ; și eu intram în biserică, încredințat că scăpasem de primejdie. Dar cum aceste șiretlicuri ale mele fură în curînd descoperite, multe dojeni din partea monseniorului mai căzură pe capul meu în fața vetrei din bucătărie ; îmi scuzam lipsa de entuziasm invocînd faptul că nu știu *Confiteorul*. Și într-adevăr, ca să-mi justific scuza, în cele cîteva dăți cînd căzusem în plasă avusesem totdeauna prezența de spirit ca după ce ajungeam la *mea culpa* să o iau de la capăt ; și de două, trei, chiar patru ori, repetam asemenea manevră, pînă cînd monseniorul, scos din fire, îl termina el. În zilele acelea nefaste aveam „plăcerea“ de a rămîne închis într-o odăiță de sub porumbar cu cărticica *Evangheliei*, un pahar cu apă și o pîine neagră, pînă cu o oră înainte de vecernie. Mă distram înmuind cărticica în apă și fărîmițînd pîinea pentru porumbei. Cînd Gregorio, valetul monseniorului, venea să mă elibereze, alergam la Martino, unde eram sigur că găsesc pregătită o masă bună. Între altele, în timpul orelor acelora mă mai necăjeam și fiindcă auzeam glasul Pisanei, care se distra cu ceilalți băieți, fără să sufere cîtuși de puțin din cauza pedepsirii mele ; atunci mă cuprindea o furie cumplită împo-

triva *Confiteorului*, îl făceam tot ghemotoace și-l aruncam jos în curte, împreună cu tot felul de pietricele și bucăți de zidărie culese de prin unghere sau smulse din pereți ; încercam să lovesc în ticăloșii aceia mici. Cînd și cînd, mai zgîlțîiam din toate puterile ușa, izbind în ea cu coatele, cu picioarele și cu capul ; după o jumătate de oră de gălăgie și scandal, administratorul nu întîrzia să vină să mă răsplătească cu cîteva șfichiuiri de cravașă. Și această doză se repeta și seara, după ce se descoperea că udasem și distrusesem cărticica de rugăciuni.

În zilele obișnuite, după slujbă, fiecare își vedea de treburile lui pînă la ora mesei ; eu însă aveam de lucru, trebuind să mă apăr de slujitorul parohului, fiindcă venea să mă caute și să mă ducă la lecții. Fugi ici și aleargă dincolo, eu înainte, el după mine, pînă la urmă mă prindea, pe jumătate mort de necaz și de oboseală. Atunci mă silea să gonesc o milă împreună cu el, adică distanța între Fratta și Teglio, ca să recuperăm orele irosite. După ce ajungeam la casa parohială, îmi pierdeam timpul trecînd în revistă niște vederi din Udine care împodobeau peretele de la intrare, apoi, cu mare greutate, mă îngrădeau într-un birou, unde, după experiența primelor zile, luaseră obiceiul ca în mod riguros să pună totul sub cheie, din cauza obrăzniciilor mele. Între altele mă mai distram și desenînd pe pereți figura parohului, cu sprîncenele stufoase ca două păduri și o pălărie mare pe cap, trăsături ce nu lăsau nici o îndoială asupra intențiilor satirice ale pictorului. Deseori în timpul acestor îndeletniciri artistice auzeam din antreu pasul prudent al Mariei, slujnica parohului ; se uita prin gaura cheii, să vadă ce fac. În momentul acela săream în fața pupitrului și, cu coatele bine înțepenite și capul plecat pe hîrtie, desenam niște A-uri și niște O-uri, umplînd jumătate de pagină, care împreună cu alte patru-cinci litere mari, mai urîte și mai întortocheate decît primele, alcătuiau din abundență tema mea zilnică. Sau începeam chiar să strig *„b...a ba, b...e be, b...o bo“*, cu un glas atît de îndrăcit, încît biata femeie fugea, aproape asurzită, în bucătărie. La zece și jumătate intra parohul și-mi făcea mustrări pentru mîzgăliturile rușinoase de pe pereți, adăugînd apoi alte mustrări pentru scrisul meu infam și adăugînd o a

treia doză pentru atenția infim de mică acordată de mine indicației lui de a citi în abecedar. Mi-amintesc că adesea mi se întîmpla să-mi întîrzie privirea pe niște cărți imense, roșii, așezate în spatele cristalelor unei biblioteci, și atunci, în loc să scriu rîndul următor, săream întotdeauna la rîndul lui *V* : *„v...a va, v...e ve, v...o vo“*. La acest punct eram întrerupt de a treia mustrare, mai sus amintită ; niciodată n-am putut afla motivul preferinței manifestate de memoria mea pentru litera V, dacă nu cumva poate pentru că era printre ultimele. Căscatul, ciupitul de piele sau de nas și toate gesturile urîte din timpul lecțiilor acelora mi-au rămas întotdeauna în minte, ca un semn al educației mele necioplite și al exemplarei îngăduințe a parohului. Eu însă, dacă ar trebui să învăț un purceluș să citească, pentru că nu eram altceva pe vremea aceea, sînt sigur că din primele două lecții i-aș rupe urechile. Dar n-am avut de suferit altceva decît că urechile mi s-au mai lungit puțin. Acest neajuns a continuat și s-a intensificat timp de patru ani, între șase și zece ani, răstimpul în care am dobîndit avantajul de a putea citi toate caracterele de tipar și chiar de a scrie destul de cursiv — numai cu majusculele nu mă prea împăcam ! Economia de puncte și de virgule pe care o fac, o datorez în întregime instrucției simple și liberale a preabunului paroh. Și acum, desfășurîndu-mi povestirea în scris, am fost nevoit să mă adresez pentru punctuație unui prieten, copist la judecătorie ; căci altfel, povestirea mea ar fi fost de la început pînă la sfîrșit o singură frază, de nici măcar un glas de predicator n-ar fi fost capabil s-o mai scoată la capăt.

Cînd mă întorceam la Fratta și nu colindam dincolo de șanțuri, alergînd după libelule sau salamandre, ajungeam chiar în clipa cînd familia se așeza la masă. Sufrageria era despărțită de bucătărie printr-un coridor lung și întunecos ce suia în pantă ; astfel încăperea era atît de înaltă, încît numai în orele cu soare puteam observa pe ferestre că e ziuă afară. Era o cameră vastă și pătrată, mai bine de jumătate ocupată de o masă acoperită cu un covor mare și verde ca de biliard. Între două me-

tereze ce dădeau înspre şanţurile castelului, se afla un şemineu impresionant; în faţă, între două ferestre care dădeau spre curte, un scrin de nuc, fixat în perete; în cele patru colţuri se găseau patru măsuţe, pe care aşteptau sfeşnicele cu lumînări pregătite pentru jocul de cărţi de după cină. Fotoliile cîntăreau desigur cincizeci de livre fiecare, toate la fel, largi, încăpătoare, cu picioare şi speteze drepte, capitonate în piele fină, neagră şi umplute cu cuie; cel puţin aşa ai fi putut presupune, după moliciunea lor. Masa se punea de obicei pentru douăsprezece persoane; patru de fiecare dintre laturile mai lungi ale mesei, trei pe latura dinspre coridor: administratorul, expertul şi capelanul; pe cealaltă latură, domnul conte singur, avînd la dreapta lui pe doamna consoartă, împreună cu contesa Clara iar în stînga pe monsenior şi pe cancelar; locurile libere de o latură şi de cealaltă a mesei erau ocupate de căpitan cu soţia lui şi de oaspeţi. Dacă lipseau oaspeţii, locurile rămîneau libere, şi dacă numărul lor creştea, cei doi, căpitanul cu soţia, căutau locuri în spaţiul dintre expert, administrator şi capelan. Acesta din urmă, de altfel, după cum am mai spus, lipsea mai totdeauna de la masa stăpînilor; de aceea, tacîmul lui se întorcea de cele mai multe ori în bucătărie curat, neatins. Agostino, bucătarul, aducea felurile de mîncare lîngă domnul conte, şi acesta, de pe scaunul lui impozant (ocupa un fel de tron atît de înalt, încît genunchii îi ajungeau aproape la nivelul mesei), îi făcea semn să taie. După ce termina, domnul conte se servea cu cea mai bună bucată, şi apoi, printr-un alt semn, îi trecea platoul soţiei lui. Dar în timp ce făcea semn cu dreapta, cu stînga începea să mănînce.

Vizitiul şi Gregorio ajutau la servitul mesei; mai puţin Gregorio, pentru că era ocupat cu turnarea vinului în paharul monseniorului, cu despăturirile şervetului de masă, precum şi cu palmele uşoare trase pe spinare cînd monseniorul era ameninţat să se înece cu vreo înghiţitură. Pisana nu lua masa cu ei, se înţelege, deoarece această onoare le era rezervată fetelor numai după ani de zile petrecuţi la mînăstire. Ea mînca, împreună cu jupînesele, într-o cămară, între sufragerie şi bucătărie. Cît priveşte persoana mea, rodeam oasele la bucătărie, cu cîinii,

pisicile și cu Martino. Nimeni nu visase vreodată să-mi spună unde mi-e locul și care mi-e tacîmul ; așa că locul meu era peste tot și nicăieri, și neavînd tacîm mă serveam de degete. Îmi iau vorba înapoi. Pentru supă, bucătăreasa îmi dădea un fel de linguroi, care a avut meritul să-mi lărgească gura cu mai mult de două degete. Dar se spune că în felul ăsta zîmbetul ia o expresie mai plăcută, și fiindcă am avut întotdeauna dinții albi și sănătoși, n-am de ce să mă plîng. Dat fiind că eu și cu Martino nu intram nici în socoteala celor ce luau masa în sufragerie și nu ne număram nici printre oamenii de serviciu, cărora contesa venea să le dea de mîncare, după ce se isprăvea cu masa stăpînilor, ne rămînea doar privilegiul de a răzui cratițele, țigăile și oalele ; și din asta se compunea tot prînzul nostru. În bucătărie, atîrnat de un cîrlig, stătea totdeauna un coș plin cu mămăligă, și cînd răzuielile din cratițe nu-mi ajungeau, era de ajuns să ridic un braț înspre mămăligă. Martino mă înțelegea, îmi frigea o felie, și adio necazuri ! Curierul și paracliserul, avînd fiecare nevastă și copii, de obicei nu mîncau cu stăpînii și tot astfel făcea și jupîn Germano ; el își gătea singur și-și pregătea unele feluri de mîncare după un sistem cu totul personal, încît niciodată n-am înțeles cum de le poate suporta stomacul unui om. Nu rareori se întîmpla să prindă pe unul dintre foarte numeroșii pisoi care populau bucătăria conților pentru ca apoi să-și pregătească din el o friptură ; udată cu vin, făcea un adevărat ospăț, de dura o săptămînă întreagă. De aceea, deși mă invita deseori la masă, nu mă grăbeam să răspund propunerii lui. Susținea că pisica are o carne foarte gustoasă și că e un remediu extraordinar împotriva tuturor bolilor ; dar cum aceste lucruri nu le spunea niciodată în prezența lui Martino, mi-e teamă că voia doar să mă îmbrobodească pe mine.

După masă, și mai înainte de a intra doamna contesă în bucătărie, eu țopăiam pe afară, în întîmpinarea cetei de ștrengari care la ora aceea dădea năvală în fața castelului ; și mulți dintre ei mă urmau apoi în curte, unde după scurt timp venea și Pisana, să-și desfășoare talentele ei de eroină a cochetăriei, după cum v-am povestit

mai sus. Mă veți întreba de ce mă duceam eu însumi să-mi chem rivalii, care după aceea mă sîcîiau atît. Dar dacă n-o făceam eu, *contessina* era atît de lipsită de pudoare, încît se ducea ea însăși să-i cheme, de aceea mă hotăram să mă prefac că fac din proprie inițiativă ceea ce aş fi fost silit să suport cu dublă durere. Liniştita digestie a contesei, cît şi treburile care le luau jupîneselor întreaga după-amiază ne lăsau timp îndelungat pentru joaca noastră ; la început, bătrîna bunică îi ceruse nepoatei socoteală de orele petrecute afară, dar Pisana se dusese cu atîta scandal la ea, încît pînă la urmă bătrîna contesă, socotind-o o primejdioasă tulburare a digestiei, o lăsa în pace. Aşadar, aveam toată libertatea să alergăm, să țipăm şi să ne păruim în curtea de zarzavaturi, prin ogrăzi, prin portice. Numai terasa dinspre ferestrele contelui şi ale monseniorului ne era interzisă de incoruptibila pază a lui Gregorio. O dată, cînd unii dintre cei mai îndrăzneți nu ținuseră seama de interdicție, valetul sări pe neaşteptate de la o uşiță a unei scări laterale şi, cu coada măturoiului, le dădu atîtea la spinare neastîmpăraților de copii, pînă ce înțeleseră cu toții că acolo nu e de glumit. Contele pretindea că în orele acelea se ocupă de afacerile cancelariei ; dacă însă acest lucru era adevărat, înseamnă că se bucura de o vedere cu totul extraordinară, din moment ce ferestrele lui rămîneau ferecate întotdeauna pînă la şase. Cît priveşte pe monsenior, dormea şi nu nega că doarme, dar şi dacă ar fi vrut să nege, nu putea, căci sforăia atît de tare, încît nici nenumăratele unghiuri ale castelului nu l-ar fi crezut vreodată. Între şase şi şase şi jumătate, cînd îi permitea timpul, contesa ieşea la plimbare ; contele şi monseniorul se duceau de obicei s-o întîmpine după o jumătate de oră. N-aveau de ce să se teamă că n-ar fi întîlnit-o, deoarece contesa mergea în fiecare seară, în mod invariabil, în acelaşi ritm, pînă la primele case din Fossalta, şi apoi, tot în acelaşi ritm, se întorcea înapoi, plimbare care-i lua 65 de minute, în afara cazului unor întîlniri neprevăzute. Nu e nevoie să mai spun că şi cancelarul ieşea împreună cu contele ; el mergea cu un pas în spatele stăpînilor, găsindu-şi o distracție în a izbi cu piciorul în pietricele şi zvîrlindu-le în şanțurile de la marginea drumului ori de

cîte ori se întîmpla să nu fie onorat cu vreo întrebare. Dar de cele mai multe ori, contele îi cerea relatarea cazurilor de dimineață ; și el îi înfățișa toate cercetările și problemele într-o amplă expunere, făcută anume pentru excelența-sa. Aceste informații erau de fapt tot atîtea sentințe pentru care excelența-sa se complăcea să-și aplice semnătura, întrebuințînd în acest scop o dublă pereche de ochelari și toate transpirațiile priceperii sale caligrafice. Cîtă vreme cei doi magistrați seculari se întrețineau discutînd chestiunile lor lumești, monseniorul Orlando mergea înainte, lingîndu-și dinții cu limba și mîngîindu-și burta. Cele două grupuri se întîlneau la un punct despărțitor între cele două comune de pe vechea șosea ; cancelarul se oprea cu pălăria plecată pînă la pămînt, monseniorul ridica o mînă în semn de salut, și contele înainta pînă la mijlocul răscrucii, ca să întindă contesei mîna. După asta trecea la rînd tînăra contesă Clara, cînd era și ea pe acolo, fiindcă adeseori rămînea cu bunica, și în coadă venea fie parohul, fie capelanul, ori domnul Andreini, sau Rosa, sau oricare altul din brigadă. Se întorceau astfel în grup înspre castel, mergînd doi cîte doi, adesea și unul cîte unul, din cauza drumului rău. Și cînd ajungeau la castel, Agostino alerga să aprindă în sufragerie un sfeșnic mare de argint, avînd drept mîner stema familiei : un mistreț aflat între doi pomi și purtînd pe spate coroana contelui. Mistrețul era mai mare decît copacii, și coroana — mai mare decît toate. Deși contele acorda o mare importanță lucrăturii blazonului, de la prima vedere îți dădeai seama că Benvenuto Cellini nu era amestecat în această operă de artă. Între timp, bucătăreasa punea pe foc un vas cît toate zilele ca să fiarbă cafeaua, în sufragerie lumea aștepta să o bea, continuîndu-și conversația din timpul plimbării ; dar după-amiaza se desfășura astfel numai în perioada lunilor frumoase, cînd nu pica strop de ploaie. În rest, atît domnul conte, cît și monseniorul nu ieșeau din camerele lor decît ca să se așeze pe băncile de lîngă focul din bucătărie ; acolo se aduna întreaga familie, care le ținea companie pînă la ora de joc. În împrejurările acelea, cafeaua se servea în fața vetrei, apoi, urmați de toată suita în vîrful picioare-

lor, cei doi se îndreptau spre sufragerie, unde măsuțele erau gata pregătite. În sufragerie se afla numai doamna contesă, fiindcă tînăra contesă Clara nu cobora decît o oră mai tîrziu, după ce o culca pe bunică. Cîteodată, soția căpitanului avea totuși norocul să ia cafeaua împreună cu contesa, ceea ce era un semn că totul în ziua aceea decursese excelent. Doamna Veronica se arăta foarte mîndră de asemenea onoare, şi dacă soțul ei se posta în față, după cum obişnuia, răsucindu-şi mustața înainte de a lua loc, îl măsura de sus în jos. Cînd disputa nu se desfăşura decît între membrii familiei, două măsuțe de joc erau de ajuns. Dacă se iveau însă oaspeți, ceea ce se întîmpla în toate serile de toamnă, iar în restul anului duminicile, atunci masa cea mare era asaltată cu „negustorul la tîrg", „şapte şi jumătate" sau „tombola" [1]. Puritanii de felul monseniorului şi al cancelarului, cărora nu le plăceau astfel de jocuri, se retrăgeau într-un colț, unde se juca în schimb tabinet ; căpitanul, motivînd că norocul îi este totdeauna potrivnic, se retrăgea la bucătărie, unde juca zaruri cu curierul judiciar sau cu Fulgenzio. După părerea mea, adevărul adevărat era că miza de două monede, obişnuită sus în sufragerie, era prea riscantă pentru el şi se simțea mult mai bine jucînd cu firfirica, în mediul din bucătărie. Între timp, eu, după ce mă jucam cu Pisana pînă cînd o dată cu înserarea mi-o răpea Faustina ca s-o ducă la culcare, mă ghemuiam pe cuptor şi ascultam basmele istorisite de Martino sau de Marchetto. Şi aşa îmi treceau orele pînă îmi cădea capul în piept, şi atunci Martino mă lua de braț şi, trecînd prin curte, ca să nu traverseze sufrageria, mă conducea sus pe scări, la uşa Faustinei. Acolo intram clătinîndu-mă şi frecîndu-mi ochii ; după ce-mi descheiam pantalonii, dintr-o singură mişcare eram dezbrăcat şi gata de culcare, fiindcă nici pantofi, nici vestă, nici ciorapi, nici chiloți şi nici eşarfă nu m-au stînjenit pînă la vîrsta de zece ani ; o hăinuță şi o pereche de pantaloni din bumbac amestecat cu lînă, — o stofă țesută în casă pentru servitorime — şi sfoara cu care-mi legam coada compuneau trusoul meu personal. Aveam în plus nişte cămăşi care prin dimensiu-

[1] Jocuri de cărți.

nile lor excesive își plăteau orice alt defect, din moment ce mi le dădea monseniorul cînd i se rupeau ; și nimeni nu-și lua obligația să mi le potrivească pe măsură, decît doar scurtîndu-le puțin lungimea și mînecile. Cît privește capul, într-o iarnă, pe un ger năprasnic — să tot fi avut șapte ani pe vremea aceea —, jupîn Germano mi l-a garnisit, trîntindu-mi pe el o căciulă mare de blană, de pe vremea cînd era scutier la Ramuscello. Căciula mi-ar fi căzut pînă la bărbie dacă parohul nu mi-ar fi pregătit dinainte urechile, împiedicîndu-le să cedeze forței gravității. La spate, unde nu aveam urechi, căciula mi se lăsa pînă pe gît, și după spusele lui Martino, îmi dădea o mutră de motan zbîrlit. Dar glumea așa, pesemne, ca să-l necăjească pe Germano ; eu însă îi rămîn recunoscător lui și căciulii celei mari, datorită căreia am scăpat teafăr din multe răceli. Cîți ani am purtat-o nu v-aș putea spune exact. Desigur că ajunsesem băiat mare și tot o mai aveam, ba chiar o puneam cu menajamente, numai în zilele de sărbătoare, fiindcă mi se mai mărise capul și mi se părea că-mi vine foarte bine, dîndu-mi un anume aer ciudat, de-i băga pe toți în răcori. Într-o zi, cînd mă aflam la tîrgul din Ravignano, dincolo de Tagliamento, și se dansa în piață pe un soi de podium de scînduri, îmi veni chef să-mi bat joc de niște cernide ai vechii familii friulane Savorganani, care supravegheau buna ordine a tîrgului ținînd într-o mînă pușca și în cealaltă o desagă cu ouă, unt, salam, ca să-și facă mai tîrziu o omletă grozavă cu unt și cu bucățele de salam. Soldații aceia, cu saboții lor de lemn, cu hainele din stofă de calitate mizerabilă, roase, și cu mutrele pe care sta zugrăvită cale de-o poștă prostia, mă făceau să mor de rîs și mă ațîțau ca, laolaltă cu niște derbedei din Teglio și cu alții de prin împrejurimi, să le facem tot felul de farse și să-i luăm peste picior ; ba îi întrebam dacă sînt în stare să-și întoarcă omletele, ba dacă au de gînd să-și pună și saboții pe foc. Unul dintre ei ne spuse că mai bine ne-am duce la dans ; iar eu, făcînd un pas înainte, i-am exprimat dorința să dansez cu el. Și chiar așa am făcut ; luîndu-l de braț, așa cu pușca pe spate, l-am învîrtit într-un joc popular din Friuli, îndrăcit de nu s-a mai văzut. Dar cum își lăsase pe jos toate proviziile, se în-

tîmplă ca în vîrtejul acela nebunesc să ne împiedicăm de ouă şi să le facem omletă înainte de termen. Atunci, bravii soldaţi, care văzîndu-şi colegul luat în batjocură nu reacţionaseră de loc, reacţionară cumplit acum, la vederea ouălor sparte, şi îndreptară furioşi baioneta spre mine. Eu însă, după ce am scos iute pistoalele din buzunar, l-am împins spre ei pe dansatorul meu ameţit şi am început să strig că trag în primul care va mişca. Într-o clipă, m-am pomenit înconjurat de toţi tovarăşii mei, veniţi să mă apere : unii cu cuţitul scos din teacă, alţii cu pistoale la fel cu ale mele. A fost o clipă de încremenire, pentru ca în minutul următor să iasă o învălmăşeală, de ne-am trezit, nici eu nu ştiu cum, unul în spinarea altuia ; ne războiam fără focuri de armă şi numai cu paturile puştilor, căci în realitate, conflictul iscat nu merita prea multă osteneală. Şi dă-i ici, şi pocneşte dincolo, bieţii soldaţi erau cam stîlciţi, ca să nu mai vorbim de ouăle făcute zob, cînd pe neaşteptate sosi comandantul şef al cernidelor din district, şi adunîndu-ne pe toţi laolaltă cu restul trupei ne sili sub ameninţări să încetăm cu debandada aceea, că de nu, are să ordone foc, fără să mai ţină socoteală de nimic, nici de prieteni, nici de inamici. Se chemară martori, ca să se afle a cui e vina, dar, conform tradiţiei, ni se dădu dreptate nouă, soldaţii fiind găsiţi vinovaţi, deci ne lăsară să plecăm fără nici o altă neplăcere. Dar în timp ce mă retrăgeam, făcînd pe fanfaronul faţă de tovarăşii mei pentru triumful repurtat, individul cu care mă învîrtisem în jocul acela îndrăcit strigă în spatele meu să fiu atent ca nu cumva să-mi pierd căciula, deoarece are de gînd s-o ia drept trofeu, şi în cea de-a doua zi de tîrg să i-o pună în capul măgarului lui ; i-am răspuns printr-un gest grosolan că n-are decît s-o ia, dar că deşi aveau să lupte în doi, avînd şi măgarul de partea lui, tot n-o să reuşească să se atingă vreodată de ea. Şeful centurionului ne tăie brusc discuţia, iar noi ne-am dus să dansăm cu cele mai frumoase fete din tîrg, în timp ce soldaţii aprindeau focurile ca să-şi prăjească omletele din ouăle rămase întregi. În seara aceea m-am oprit la petrecere mai mult poate decît am intenţionat în clipa cînd am ajuns acolo, pentru că voiam să văd de ce e în stare ticălosul acela care

mă sfidase ; la fel au făcut şi alţi tovarăşi de-ai mei. Apoi, în puterea nopţii, cînd se lăsase o beznă de iad, o luarăm înspre barca lui Mendrisio, de unde, pe malul opus, mă aştepta careta administratorului. Cufundat în întuneric, drumul era anevoios şi întortocheat printre cîmpuri şi copaci, iar unele locuri erau atît de strîmte, încît cu greu puteau înainta patru persoane una lîngă alta ; şi cum fiecare dintre noi voia un loc cît patru, din cauza numeroaselor păhărele de vin de ribolla, tot timpul eram gata să ne răsturnăm în şanţ ; ba chiar cîntam, aşa cum ne pricepeam şi noi, cu vinul gîlgîindu-ne parcă în gît, cînd la o cotitură a drumului văd o namilă neagră sărind peste şanţ şi năpustindu-se asupra mea ca o bombă. Eu mă dau cu un pas înapoi, şi iată că namila îmi spune : „Aha, tu eşti !" şi-mi dă o lovitură zdravănă în spate, de m-am rostogolit în băltoacă, aidoma unui sac cu carne de porc. Mă ridic proptindu-mă în coate şi văd namila cum sare din nou peste şanţ şi dispare în întunericul cîmpiei. Abia atunci mi-am dat seama că-mi pierdusem căciula şi m-am apucat s-o caut pe jos ; fie însă că dinspre cîmpie se vedea clar pe şosea, fie că ochii mei nu mai vedeau bine la ora aceea, cert este că namila care sărise peste şanţ, văzîndu-mă aplecat şi căutîndu-mi căciula, mi-a strigat din depărtare să fiu pe pace, că scufia mea o luase el ca să-şi împodobească a doua zi măgarul. La auzul acestor cuvinte, mi-am amintit de soldatul cu pricina, şi tovarăşilor mei le veni inima la loc, căci în mintea lor arătarea aceea luase proporţiile unui lucru diavolesc. Dar după ce şi-au dat seama despre ce fusese vorba, vrură cu orice preţ să se răzbune ; şanţul fiind însă lat, nimeni nu avu atîta încredere în propriile-i picioare încît să încerce o săritură, semn că mai aveam încă o fărîmă de judecată limpede. De aceea, am mers mai departe, promiţîndu-ne să ne răzbunăm în ziua următoare ; şi într-adevăr aşa a fost... ne-am oprit cu toţii peste noapte la Mendrisio, şi a doua zi ne-am întors la tîrg, uitîndu-ne cu atenţie la toţi soldaţii din ţinut şi la toţi măgarii ce ne ieşeau în cale. Şi cînd am dat de măgarul cu pricina cu căciula mea de blană între urechi, lipită cu smoală

pe frunte, l-am altoit în aşa fel pe stăpînul lui, încît după aceea a trebuit să-l urcăm pe măgar ca să mai poată ajunge acasă ; căciula mea nu mai era de purtat, l-am mînjit cu ea pe bot, recomandîndu-i s-o păstreze ca amintire. Şi aşa am pierdut darul jupînului Germano, de care mă folosisem atît de bine, ani şi ani de zile ; din toată întîmplarea asta mi s-a tras o acuzaţie criminală, care mi-a dat mult de furcă, după cum vă voi povesti la locul potrivit[1]. Pînă una-alta, vă rog să nu mă lipsiţi de stima dumneavoastră dacă mă surprindeţi într-o anumită perioadă din viaţa mea întovărăşindu-mă şi chefuind cu ţăranii şi cu beţivanii. Vă promit că mă veţi vedea cu timpul sub chipul unui om cu prestanţă, dar deocamdată să mă întorc la copilărie, pentru a vă povesti cele petrecute, în ordinea în care s-au întîmplat.

V-am mai spus că obişnuiam să mă duc la culcare în timp ce în sufragerie continuau să joace, dar jocul de cărţi nu dura cine ştie cît, pentru că la opt şi jumătate îl părăseau ca să rostească rugăciunea de seară ; la nouă se aşezau la masă, iar la zece, domnul conte dădea semnalul de plecare, poruncindu-i lui Agostino să-i aprindă lumînarea. Atunci, toţi cei de faţă se risipeau pe uşa care dădea spre scara cea mare, opusă aceleia dinspre bucătărie. Scara cea mare e un fel de-a spune, căci în realitate era aidoma cu toate celelalte ; la primul palier, domnul conte obişnuia să se oprească întotdeauna şi să atingă cu mîna peretele, ca să poată afla pronosticul zilei următoare. Dacă peretele era umed, domnul conte spunea : „Mîine va fi vreme rea", iar cancelarul repeta în spatele lui : „Vreme rea", şi toţi adăugau cu o figură îndurerată : „Rea vreme !" Dar dacă peretele îi părea uscat, contele exclama : „Mîine vom avea o zi frumoasă", iar cancelarul după el, iarăşi : „O zi foarte frumoasă". În timpul acestei ceremonii, procesiunea se oprea de-a lungul scării, în oftatul profund al contesei, care se temea să nu capete o sciatică stînd în curentul acela mare. În schimb, monseniorul avea timp să adoarmă pe scară şi să tragă un pui de somn, rămînînd de datoria lui Gregorio să-l susţină şi să-l zgîlţîie, căci de nu, în fiecare seară

[1] Nievo nu mai revine asupra acestei întîmplări.

exista pericolul să se prăvălească peste doamna Veronica, ea fiind chiar în spatele lui. Cînd întreaga societate ajungea în sală, venea rîndul ceremoniei de urare a unei nopţi liniştite, şi abia după aceea se risipeau, căutîndu-şi fiecare respectiva cameră ; şi camerele erau la oarecare depărtare una de alta, de vreme ce uşor puteau recita de trei ori *Tatăl nostru*, de trei ori *Ave Maria* şi de trei ori *Gloria in excelsis* pînă să ajungă la ele. Cel puţin aşa afirma Martino, căruia după pensionare i se dăduse o cămăruţă la etajul al doilea, alături de turn şi aproape de odaia destinată călugărilor, dacă se întîmpla să pice vreunul în pelerinaj. Domnul conte împreună cu soţia ocupau camera locuită din timpuri imemorabile de toţi capii nobilei familii castelane di Fratta. O cameră mare, foarte înaltă, cu o podea din lespezi de marmură, ce-ţi dădeau fiori iarna, numai cînd te oglindeai în ele, şi cu un tavan din bîrne descoperite, pictate în arabescuri galbene şi albastre. Podea, pereţi şi tavan toate erau acoperite de mistreţi, copaci şi coroane ; încît nu-ţi puteai arunca o privire în jur fără să dai de o ureche de porc mistreţ, o frunză de copac sau un vîrf de coroană. Domnul conte şi doamna contesă erau învăluiţi în patul lor conjugal într-o fantasmagorie de steme şi de trofee familiale ; şi spectacolul acela de glorie, întipărindu-se în fantezia fiecăruia mai înainte de a se stinge lumina, nu putea să nu imprime un caracter aristocratic pînă şi exerciţiului funcţiilor celor mai secrete şi mai tenebroase ale căsătoriei lor. Desigur că atîta timp cît oile lui Iacob fătau miei tărcaţi numai cît priveau în fîntînă reflexul ramurilor de diferite culori, nici doamna contesă nu putea concepe altceva decît progenituri pe deplin pătrunse şi mult prea fericite de ilustra origine a neamului lor. Faptul că evenimentele ulterioare n-au justificat întotdeauna această ipoteză, s-ar fi putut să se datoreze unei defecţiuni mai curînd a domnului conte decît a doamnei contese.

Tînăra contesă Clara dormea, împreună cu bunica, în apartamentul care dădea în sala din faţa camerei părinţilor ei. Avea o odăiţă care semăna cu o celulă de călugăriţă ; şi unicul mistreţ încrustat în stucul oglinzii de deasupra şemineului fusese acoperit — poate fără voie —

de un teanc de cărţi. Erau rămăşiţele unei biblioteci aflate într-o cămăruţă de la parter şi deteriorate din neglijenţa castelanilor, asociată cu duşmănia carilor, a şoarecilor şi a umezelii. Tînăra contesă, care în trei ani trăiţi la mînăstire se refugiase în lectură, ca să învingă plictiselile şi flecărelile mărunte ale călugăriţelor, de cum revenise în casa părintească şi-a amintit de camera aceea mare, ticsită de un număr exorbitant de volume şi de pergamente ; şi începu să aleagă puţinul recuperabil. Cîteva volume de memorialistică traduse din franceză, nişte povestiri italieneşti din cele vechi, scrise într-un stil natural, fără înflorituri, Tasso, Ariosto, şi *Pastor Fido* al lui Guarini, aproape toate comediile lui Goldoni, tipărite cu cîţiva ani în urmă ; iată la ce se reduseseră cîştigurile ei. Adăugaţi la toate acestea o carte de rugăciuni pentru Fecioara Maria şi cîteva manuale, şi veţi avea un catalog al bibliotecii în spatele căreia, în odaia Clarei, se ascundea mistreţul, emblema nobiliară. După ce se apropia în vîrful picioarelor de patul bunicii, ca să se asigure că nimic nu-i tulbură liniştea somnului, şi apărînd cu mîna flacăra lumînării, ca să diminueze răsfrîngerea luminii pe perete, se retrăgea în chilioara ei şi răsfoia cîte-o carte. Adeseori în timp ce toţi locuitorii castelului dormeau duşi, lumina de la lampa ei străbătea prin crăpăturile balconului ; iar cînd lua în mînă fie *Ierusalimul eliberat*, fie *Orlando Furioso* (volumele care nu putuseră hotărî vocaţia militară a unchiului ei monseniorul), uleiul din lampă se termina înainte ca ochii tinerei fete să se fi ridicat de pe lectură. Rătăcea cu Erminia pe sub plantele umbroase şi o urma prin liniştitele colibe ale păstorilor ; se îndeletnicea alături de Angelica şi de Medoro cu scrisul versurilor de iubire pe zidurile acoperite cu muşchi ale grotelor, sau alteori delira cu nebunul Orlando şi plîngea de mila lui. Dar mai ales sfîrşitul lui Brandimarte îi sfîşia inima cînd clipa fatală îi curmă pe buze rostirea numelui iubitei, părînd că sufletul său ar dori să continue rostirea şi s-o repete într-una, în fericita veşnicie a iubirii. Adormind după această lectură, i se părea uneori în vis că ea însăşi este văduva Fiordiligi. Un văl negru îi cădea de pe frunte pe ochi, şi de acolo în jos, pînă la pămînt, vrînd parcă să ferească de privirile vul-

gare sfințenia plînsului ei nemîngîiat; o durere suavă, melancolică, eternă i se împrăștia în inimă ca un ecou îndepărtat, de armonii diafane; din esența pură a durerii se desprindea o speranță care, fiind prea firavă și eterică pentru a se răspîndi pe pămînt, se ridica în înaltul cerului. Erau închipuiri, sau presentimente? Nu știa, dar era conștientă că sentimentele mult prea visatei Fiordiligi răspundeau întocmai sentimentelor ei.

Suflet închis față de întîmplările din restul lumii, Clara se păstrase neprihănită cum o făcuse Dumnezeu, în mijlocul tuturor frivolităților, trivialităților și deșertăciunilor din jur. Credința evlavioasă și blîndele purtări ale bunicii, purificate de meditațiile senine ale bătrîneții, se reînnoiau în Clara cu toată spontaneitatea și parfumul vîrstei ei feciorelnice. În prima copilărie locuise încontinuu la Fratta, credincioasă tovarășă a bătrînei infirme. Arăta încă de pe atunci ca o mlădiță tînără de castan răsărită din trunchi și dornică de viață. Sălașul ei retras a ferit-o de societatea vicioasă a slujnicelor și de învățămintele influențate de comportările maică-si. Ducea în castel o viață simplă, liniștită și inocentă, întocmai ca vrabia ce-și ascunde cuibul sub grinzile hambarului. Frumusețea ei sporea o dată cu vîrsta, de parcă aerul și soarele ce o scăldau de dimineață pînă seara și în voia cărora se lăsa cu libertatea robustă a unei fete de la țară își dădeau mîna să o crească și să o lumineze. Dar era o creștere blîndă și o lumină modestă și plăcută ca aceea a lunii, nu o sclipire stranie și scăpărătoare ca a fulgerului. Domnea și strălucea ca o madonă printre candelele altarului. Într-adevăr, înfățișarea ei respira o pace religioasă, aproape cerească; puteai înțelege lesne, doar privindu-i liniile atît de armonioase și nobile, că la ea fervoarea cucerniciei se contopea cu poezia unei imaginații pure, tainice, avîntate și cu suavitățile cele mai inocente ale simțirii delicate. Era ca soarele de miazăzi răsfrînt de ghețarii imaculați și strălucitori ai Nordului.

Țărăncile simple din împrejurimi o numeau „Sfînta" și își aminteau cu venerație de ziua primei împărtășanii, cînd după ce primise anafura, leșinase de mulțumire, de

teamă şi de umilinţă ; ele spuneau însă că Dumnezeu îi dăruise starea de extaz, găsind-o demnă pentru o unire cît mai strînsă şi mai sfîntă cu el. Clara îşi amintea, cuprinsă de fiorii bucuriei, de ziua aceea cerească, gustînd în amintire vraja sublimă a sufletului ei, chemat să participe pentru prima oară la cel mai înalt şi suav mister al religiei. Băgaţi bine de seamă că eu vă vorbesc de o perioadă cînd credinţa era încă la modă şi producea în spiritele alese acele miracole de caritate, de sacrificiu şi de detaşare de cele lumeşti, mereu vrăjite chiar şi pentru ochiul necredincios al filozofului. Eu nu catehizez, nici nu lansez sau apăr sisteme, dar ştiu foarte bine că atunci cînd cucernicia e transformată de către sufletele false şi corupte în bigotism poate vicia conştiinţa omului mai rău decît orice altă perversitate. Vă repet din nou că nu sînt un cucernic şi poate că-mi pare rău, fiindcă am depus strădanii imense pentru a găsi o altă cale de unde să ajung la adevărata şi moderata preţuire a vieţii. Adesea a trebuit să mă afund, cu dezamăgirea în suflet şi cu disperarea în faţa ochilor, în profunzimea abisului metafizic ; a trebuit să mă străduiesc din răsputeri pentru a lărgi orizontul unei înţelegeri şovăielnice în ce priveşte infinita complexitate şi vremelnicia lucrurilor omeneşti ; a trebuit să trec cu ochii închişi pe lîngă cele mai comune dar mai sfredelitoare probleme ale fericirii, ştiinţei şi virtuţii omeneşti, care veneau una în contradicţie cu alta ; a trebuit să fiu sociabil şi supus legilor sociale, dar să mă închid între meterezele conştiinţei pentru a simţi sfinţenia şi nemurirea şi poate viitoarea înfăptuire a legilor morale azi luate în batjocură, călcate în picioare şi violate în fel şi chip ; în sfîrşit, om mîndru de raţiunea mea şi de o pretinsă victorie asupra naturii, am fost nevoit să mă cufund în abisuri, să mă anihilez, asemenea unui atom invizibil în viaţa imensă, în armonia la fel de imensă a aceleiaşi naturi ca să găsesc o justificare pentru continua trudă numită existenţă şi o raţiune pentru fantoma cu numele de speranţă, creată de imaginaţia noastră ; dar şi justificarea aceasta tremură acum, în faţa raţiunii îmbătrînite, ca o flacără de lumînare bătută de vînt ; şi, prea tîrziu, îmi dau seama că pentru a găsi

fericirea, credința este mai bună decît știința. Dar nu mă pot căi pentru starea mea morală, fiindcă necesitatea nu admite căință ; nu pot și nu trebuie să roșesc, pentru că o doctrină care în practica socială leagă fermitatea stoicilor de caritatea evanghelică nu se va putea niciodată rușina de ea însăși, oricare ar fi temeiurile ei filozofice. Dar cîtă transpirație, cîtă durere, cîți ani, cîtă constanță pînă să ajungi la aceasta ! Am avut perseverența furnicii răsturnată de vînt care își pierde de o sută de ori povara și tot de atîtea ori și-o reia pentru a străbate cu pași nevăzuți drumul ei lung. Puțini m-ar fi imitat și puțini mă imită cu adevărat. Cei mai mulți aruncă la jumătatea drumului busola defectă care i-a înșelat de atîtea ori și se lasă, zi după zi, în bătaia vîntului. Visează apoi ceasul ancorării corăbiilor în port, și o astfel de ancorare nu poate fi decît un naufragiu. Atunci, ori se lasă pe mîna unor călăuze mincinoase, orbiți de pasiuni și sorbind cu remușcare lacrimile țîșnite în ochii altora, ori uită de viața spirituală, neștiind că spiritul se poate oricînd trezi pentru a pătimi dintr-o dată toate durerile ce aveau să le pregătească drumul spre viața de apoi. Mai degrabă credința, fie ea și ignorantă, decît neantul gol și mut. Întîlnești copile sprintene și tineri grațioși a căror țintă e îndreptată numai spre plăcerile materiale : nevoile trupești, petrecerile, fastul sînt singurele lor dorințe ; unica grijă e banul, menit să furnizeze un bogat și veșnic stimulent dorințelor lor ; pînă și spiritul nu caută hrană decît ca să apară frumos în ochii lumii, pentru a-și evita jena de a roși. De altminteri, mintea acestor oameni nu cunoaște desfătări care să le aparțină numai lor. Întrebați-i dacă ar fi vrut să fi fost un Scipio, un Dante sau un Galileo ; vă vor răspunde că Scipio, Dante și Galileo au murit. Pentru ei, viața este totul. Dar atunci cînd va trebui să o părăsească ? Nu vor să se gîndească la aceasta ! Nu vor, zic ei, iar eu adaug că nu pot, că nu îndrăznesc. Și dacă ar îndrăzni, ar trebui să aleagă între pistol, adică sinuciderea trupului, și plictiseala de viață, adică sinuciderea sufletului. Acesta este destinul celor mai tari sau al celor mai nefericiți.

La vremea ei, credința era măcar un ideal, o forță, o reconfortare, și cine nu avea curajul să sufere căutînd și așteptînd avea fericirea să suporte crezînd. Acum, credința dispare, iar știința vie și completă încă nu ne-a venit. De ce atunci să ridicăm în slăvi aceste timpuri, pe care cei mai optimiști le consideră de tranziție? Cinstiți trecutul și grăbiți viitorul, dar trăiți în prezent cu modestia și cu energia aceluia ce-și simte propria neputință, dar și nevoia de a afla o virtute. Educat să trăiesc fără credință în trecut și fără credință în viitor, în zadar am căutat în lume un loc de răgaz pentru gîndurile mele. După ani și ani mi-am smuls din inimă o bucată sîngerîndă pe care stătea scris dreptate, și am aflat că viața omenească este un minister de justiție, omul un magistrat al ei, iar istoria o ispășitoare înregistrînd jertfele în profitul umanității mereu în schimbare și mereu vie! Bătrîn de ani, îmi plec capul pe marginea mormîntului și arăt cu degetul acest cuvînt de credință întru atenția acelora ce nu mai cred, dar vor totuși să cugete chiar și în acest secol de tranziție. Credința nu se poruncește, nici măcar noi nu ne-o putem porunci nouă înșine. Celui ce-mi plînge orbirea și varsă lacrimi asupra strădaniei vieții mele virtuoase dar inutile, care nu va afla răsplata în vecii vecilor, eu îi răspund în fața celorlalți oameni: Eu sînt stăpîn asupra ființei mele trecătoare și a celei veșnice. În socotelile dintre mine și Dumnezeu nu trebuie să vă amestecați. Invidiez credința dumneavoastră, dar nu pot să mi-o impun. Așadar, credeți cît doriți, fiți fericiți și lăsați-mă pe mine în pace.

Contesa Clara, pe lîngă că era credincioasă, era cucernică și plină de fervoare, pentru că sufletului ei nu-i era de-ajuns numai credința, ci avea nevoie și de iubire. Pe deasupra, faima ei de sfințenie nu se datora numai fervoarei și numeroaselor slujbe religioase, ci mai mult unor fapte continue și laborioase, purtînd pecetea celor mai sfinte virtuți. Comportarea ei nu arăta de loc umilința rîndășoaicei sau a simplei gospodine, ci aceea a unei contese care gîndește că disproporțiile sociale au fost date de Dumnezeu și se simte în fața lui egală cu ființa cea mai de jos din familia umană. Era înzestrată, cum se spune, cu darul celui de-al șaselea simț, ghicind mîh-

nirile altuia; și cu acela al simplității, știind în egală măsură să dea un sfat sau să aline o durere. Bogăției îi dădea valoarea raportată la nevoile celor săraci: adică adevărata valoare, așa cum ar trebui ea stabilită de o economie sănătoasă, pentru a deveni binemeritată de umanitate. Lumea spunea că e mînă spartă, ceea ce-i adevărat, dar nu-și dădea seama — socotind că are o datorie de îndeplinit — așa cum nu ne dăm noi seama de circulația sîngelui și de respirația plămînului. Era cu totul incapabilă de ură, chiar și față de cei răi, și nu cunoștea disperarea remușcărilor. Toate ființele de pe pămînt erau prietenii ei, și natura nu a avut nicicînd o fiică mai afectuoasă și mai recunoscătoare. Împingea atît de departe aceste simțăminte, că nu voia să vadă în casă curse de șoareci, și mergînd printr-o livadă se ferea să calce o floare sau o brazdă de iarbă. Și totuși, fără exagerări poetice, pasul îi era atît de ușor, încît sub piciorul ei floarea nu-și apleca decît o clipă capul, și iarba nici măcar nu-și dădea seama că a fost călcată. Dacă ținea păsărele în colivie, o făcea pentru a le reda libertatea o dată cu venirea primăverii; și uneori se apropia atît de mult de drăgălașele ciripitoare, încît despărțirea de ele îi rupea inima. Dar ce importanță avea propria ei părere de rău, cînd la mijloc era binele altuia? Deschidea portița coliviei cu un zîmbet înfrumusețat de două lacrimi; cîteodată, păsările reveneau să-i ciugulească degetele înainte de a-și lua definitiv zborul, și rămîneau chiar cîteva zile în apropierea castelului, vizitînd, sigure pe libertatea lor, fereastra unde locuiseră în vremea anotimpului urît, ca niște fericite prizoniere. Clara le recunoștea și știa cîtă afectuoasă amintire îi păstrează. Atunci, se gîndea că lucrurile de pe lumea asta sînt bune și că oamenii nu pot fi răi, dacă pînă și sticleții sau pițigoii i se arată atît de recunoscători și drăgăstoși. Bunica zîmbea din fotoliul ei, urmărind gingașele și emoționantele copilării ale nepoatei. Dar era foarte atentă să nu pară că ar rîde de ea, întrucît buna bătrînă știa din experiență că sentimentele acelea delicate și copilărești nu fac decît să pregătească un nesecat izvor de bucurii modeste pentru alte vîrste, lucruri pure, și nu vremelnice și nici de invidiat. În cei trei ani cît a locuit la mînăstirea Salezianelor din San

Vito, copila fusese destul de ironizată pentru aceste slăbiciuni ; dar avusese tăria de a nu se ruşina şi constanţa de a nu le renega. De aceea, cînd a ieşit de la mînăstire pentru a-şi relua oficiul de infirmieră lîngă patul bunicii, constatară că e aceeaşi Clară simplă, modestă, serviabilă, rîzînd uşor şi plîngînd uşor pentru orice bucurie şi pentru orice necaz, chiar dacă nu erau ale ei. Contesa, mutîndu-se de la Veneţia la Fratta şi găsind-o puţin sălbatică, a înţeles că trebuie s-o instruiască şi s-o şlefuiască prin obişnuiţii zece ani de mînăstire, dar după trei ani începu să spună că întrucît Clara e ceva mai răsărită decît alţi copii, se poate mulţumi şi cu atît. Adevărul era că îngrijirea soacrei o apăsa prea mult, şi ca să nu sacrifice pentru ea o femeie de serviciu ţinută tot anul i se păru că face o dublă economie aducîndu-şi fiica acasă. Pe de altă parte, fastul în care trăise la Veneţia dezechilibrase destul bugetul familiei şi, cum trebuia să se preocupe mai mult de educaţia fiului, deveni mai econoamă în ceea ce privea cheltuielile pentru fete. Putea considera că are două fete, deoarece cînd se hotărîse să o reia pe Clara de la maici o purta în pîntece pe Pisana şi nici nu se îndoia că va fi fată, aşa că atunci încă îi alesese numele întru cinstirea memoriei mamei ei, care se trăgea din familia Pisani.

Aşa stăteau lucrurile în timp ce eu sugeam şi înghiţeam cu lăcomie laptele de la toate mamele din Fratta. Dar cînd am împlinit nouă ani, şi Pisana şapte, iar tînărul conte Rinaldo termina studiile de retorică la colegiul „reverenzilor preoţi Somaschi", *contessina* Clara crescuse şi se transformase într-o desăvîrşită domnişoară de toată frumuseţea. Cred că atingea pe atunci vîrsta de 19 ani, dar părea şi mai tînără, datorită frăgezimii de culoare ce i-a menţinut totdeauna o înfăţişare copilărească. Mintea i se îmbogăţise cu multe şi frumoase cunoştinţe acumulate din cărţile citite şi cu gîndurile cele mai alese, nutrite de senina evoluţie a unei firi pioase şi meditative ; sensibilitatea ei îşi găsea o aplicare practică în ajutoarele împărţite femeilor sărmane din ţinut, fără ca aceasta să-i dăuneze graţiei copilăreşti. Continua să în-

drăgească păsărelele şi florile, dar se gîndea mai puţin la ele acum, cînd timpul liber îi era solicitat de griji mai importante ; şi de altfel seninătatea ei continua să fie aceeaşi, poate doar mai încîntătoare, reflectînd conştiinţa iradiată dintr-o certitudine celestă. După ce o ajuta pe bunică să se dezbrace, intra în sufragerie şi se aşeza alături de măsuţa unde juca mama ei, ţinînd într-o mînă mica ei broderie albă, în cealaltă acul ; prezenţa ei atrăgea toate privirile, ceea ce era de ajuns pentru ca timp de un sfert de oră glasurile şi discuţiile jucătorilor să se înnobileze. Contesa, care avea suficientă putere de percepere a unei situaţii, observa efectul obţinut de fiica ei şi simţea un ghimpe de gelozie ; nu stîrnise nicicînd asemenea efecte, cu toată boneţica ei de dantelă şi cu toată trufia casei Navagero întipărită pe chip. De aceea, dacă pînă atunci făcuse eforturi ca să modereze cheful de vorbărie gălăgioasă şi grosolană al celor din compania ei, cînd se iveau momentele de pauză îi era parcă necaz că nu mai aude pălăvrăgind, şi atunci ea îl îmboldea pe căpitan sau pe Andreini să mai spună cîte una de-a lor. Domnul conte exulta văzînd-o pe soţia lui încîntată de conversaţia de la castel ; şi monseniorul o privea pe cumnată pe furiş şi cam pieziş, neînţelegînd de unde proveneau accesele ei cu totul neobişnuite, de o afabilitate puţin ţîfnoasă.

Pe atunci eram micuţ, dar prin gaura cheii, în faţa căreia rămîneam întotdeauna cu un ochi lipit, aflîndu-mă deci spectator al scenei de dincolo, înţelegeam foarte bine furia sau buna dispoziţie a contesei ; o înţelegea şi Clara, fiindcă îmi amintesc şi acum că atunci cînd Andreini sau căpitanul răspundeau cu grosolănie la chemările preailustrei lor stăpîne, o uşoară roşeaţă îi acoperea obrajii. Parcă şi acum revăd îngerul acela de fată cum îşi concentra şi mai mult atenţia asupra lucrului de mînă şi cum îşi încurca din grabă degetele printre fire. De altfel, sînt sigur că roşeaţa se datora mai mult temerii că gîndul ce-i trecea în momentele acelea prin minte e o deşartă trufie. Dar monseniorul cum ar fi putut înţelege sau bănui toate acestea ? Vă repet. Eu aveam nouă ani, şi el şaizeci împliniţi, el preot canonic cu mantie scurtă şi ciorapi roşii, eu aproape un copil părăsit, fără cămaşă

şi desculţ ; şi cu toate acestea, deşi el se numea Orlando şi eu Carlino, mă pricepeam mai mult decît dînsul în ale lumii şi în morală. Pun mîna-n foc că era teologul cu mintea cea mai simplă din tot clerul catolic.

În perioada aceea, vizitele la castelul Fratta, mai ales ale tinerilor din Portogruaro şi din regiune, deveneau tot mai frecvente. Nu numai duminicile sau la culesul viilor, ci în tot timpul anului, chiar şi în timpul iernii celei mai cumplite şi în zile de ninsoare, vedeai venind cîte-un vizitator curajos, pe jos sau călare, cu archebuza în spate şi cu felinarul în vîrf. Nu ştiu dacă doamna contesă îşi atribuia meritul de a atrage acele vizite ; desigur însă că-şi dădea tot interesul de a face pe isteaţa şi pe graţioasa. Dar, în ciuda farmecelor vîrstei ei respectabile şi mai mult decît mature, privirile acelor domnişori erau foarte neatente pînă cînd nu le concentra asupră-i chipul desfătător al Clarei. Vianello din Fossalta, stînd cel mai aproape de castel, era şi cel mai asiduu, dar nici Partistagno nu se lăsa mai prejos, deşi castelul lui din Lugugnana se afla pe ţărmul mării, la marginea pădurii de pini, la o distanţă de şapte mile bune de Fratta. Această depărtare îl îndreptăţea poate să-şi anticipeze vizitele şi de multe ori se întîmpla să vină tocmai în clipa cînd Clara ieşea să-şi întîlnească mama, plecată la plimbare. Convenienţa cerea ca el s-o însoţească, şi Clara încuviinţa cu delicateţe, deşi manierele aspre şi repezite ale tînărului nu se potriveau prea mult cu gusturile ei. Cînd sfîrşea jocul, contesa nu pierdea niciodată din vedere să-l invite pe Partistagno să-şi petreacă noaptea la Fratta, văitîndu-se mereu de ticăloşia oamenilor, de întunericul şi de lungimea drumului. Dar el se eschiva cu o mulţumire, şi după ce-i arunca Clarei o ocheadă, la care rareori şi doar din întîmplare căpăta răspuns, se ducea în grajd, unde i se punea şaua pe aprigul lui armăsar de Friuli. Se înväluia în mantia-i lungă, prindea cureaua muschetei cu nelipsitul felinar în vîrf şi, urcat în şa, dispărea în goană mare de pe podul mobil al castelului, pipăindu-şi pistoalele din buzunarele laterale. Şi astfel, trecea ca o fantomă pe drumurile acelea întunecoase şi desfundate, oprindu-se de cele mai multe ori să înnopteze la San Mauro, la două mile depărtare, unde pe o moşie

de-a lui, își gospodărise patru camere într-o casă de țară, pentru un popas comod. Oamenii din împrejurimi aveau un respect profund pentru Partistagno, pentru muscheta lui și pentru pistoalele lui ; ba chiar și pentru pumnii lui, cînd nu avea arme ; pumnii îi avea așa de grei, încît numai cu doi, bine proptiți în stomac, nu mai era nevoie nici de ghiulele și nici de gloanțe ca să ajungi direct în împărăția cerurilor.

Vianello, în schimb, venea la castel și pleca în fiecare seară, pe jos, cu felinarul atîrnat de baston, ținîndu-l în față cum ține paracliserul punga cu bani în timpul pauzei predicii. Părea că nu poartă arme asupra lui ; deși dacă l-aș fi căutat prin buzunare n-ar fi fost de mirare să-i fi găsit un pistol grozav, cu două țevi, o armă nu prea obișnuită pe vremea aceea. De altfel, fiind fiul medicului din Fossalta, beneficia și el oarecum de inviolabilitatea paternă, întrucît nimeni nu îndrăznea să-l supere. Medicii de pe vremea aceea erau socotiți, după părerea vulgului, ca făcînd parte din sfera vracilor ; așadar, nimeni nu cuteza să le provoace răzbunarea. Provoci atîtea răzbunări astăzi fără să știi ; dar în secolul trecut se făceau înzecit mai multe ; închipuiți-vă dacă ar mai fi fost și ticluite cu premeditare ! Mult nu lipsea să-i creadă în stare de a contamina cu ciumă o provincie întreagă, și cunosc eu o familie patriarhală din ținuturile acelea, unde și azi mai înainte de a fi chemat un medic se închină cîteva rugăciuni Sfintei Fecioare pentru a o îndupleca să însoțească vizita doctorului cu bucuria izbînzii. Figura doctorului Sperandio (frumos nume pentru un medic, constituind prin el însuși o recomandare bolnavilor [1]) nu contrazicea de loc faima de vraci, cu onoare atribuită lui și colegilor săi. Purta o perucă impozantă din lînă sau din coamă de cal, neagră ca cerneala, care-i apăra fruntea, urechile și ceafa împotriva vîntului, și pe deasupra o prăpădită de pălărie în trei colțuri, neagră și imensă ca o furtună. Cînd îl vedeai venind de la distanță, pe mîrțoaga lui slabă și amărîtă, cenușie, aidoma unui măgăruș, îl asemuiai mai degrabă cu un cioclu decît cu un doctor. Dar cînd se dădea jos de pe cal și-și punea oche-

---

[1] *Sperandio (spera in Dio)* înseamnă „speră în Dumnezeu".

larii, în fața patului bolnavului, ca să se uite mai bine la limba acestuia, părea un autentic notar pregătindu-se pentru formularea unui testament. De obicei vorbea jumătate în latinește și jumătate în dialect friulan, după masă vorbea trei sferturi în latinește ; cînd se înnopta, după ce-și bea și cana de vin și cînd băteau clopotele de *Ave Maria,* nici că mai ieșea din graiul lui Cicero. Așadar, dacă dimineața prescria un calmant, seara nu făcea uz decît de medicamente drastice ; și extragerea sîngelui, efectuată după masa cu lipitori, se făcea noaptea, numai cu bisturiul. Curajul lui creștea pe măsură ce treceau orele ; după cină ar fi îndrăznit să taie și capul unui nebun în speranța că operația l-ar fi vindecat. Nici un medic fiziolog, chirurg sau felcer n-a avut vreodată bisturiuri mai lungi sau mai ruginite ca ale lui. Cred că erau adevărate lănci de huni sau de vizigoți, dezgropate în săpăturile anticului oraș roman Concordia, dar el le întrebuința cu o dibăcie extraordinară ; cu atît mai mult cu cît în decursul lungii sale cariere n-a avut de extirpat decît brațul unui paralitic ; singurul inconvenient care-l supăra mai des era dificultatea de a stăvili sîngele, atît de mari erau rănile pe care le provoca. Dacă sîngele nu se oprea, atunci recurgea la ingenioasa măsură de a-l lăsa să curgă, citînd în latină o anumită axiomă a lui, și anume că *nici un țăran nu moare în urma unei hemoragii.* Într-adevăr, Seneca n-a fost țăran, ci filozof. Doctorul Sperandio avea mare prețuire pentru arta lui Hipocrat și a lui Galeniu. Era de datoria lui să le poarte recunoștință, fiindcă, pe lîngă faptul că trăia din ea reușise să-și pună bani deoparte și să-și cumpere o casă cu o moșioară alături, în Fossalta. Își făcuse studiile la Padova, dar vorbea cu mai mare venerație despre școala din Salerno și despre Universitatea din Montpellier ; în rețete prescria foarte des ierburile medicinale, se referea mai ales la cele indigene crescute în mlaștini și de-a lungul gardurilor vii, metodă anticreștinească și care-i crea frecvente discrepanțe cu spițerul ținutului. Dar medicul era om de conștiință și, cum știa că spițerul extrăgea din flora indigenă pînă și medicamentele străine,

anula orice escrocherie prin abominabila simplitate a remediilor lui. În ceea ce priveşte teoriile sociale, era puţin egiptean. Să vă explic mai bine. El era pentru continuitatea profesiilor în familie şi ţinea cu orice preţ ca fiul lui să moştenească de la el clienţii şi bisturiurile. Domnul Lucilio nu împărtăşea această părere, răspunzîndu-i că potopul lui Noe n-a fost de nici un folos dacă n-a înecat şi aceste rîncede doctrine de tiranie ereditară. Totuşi, se plecase în faţa dorinţei părintelui, ascultîndu-l şi studiind cinci ani în foarte vechea şi preaînţeleapta Universitate din Padova. Era un student renumit pentru neglijenţa sa ; nu obişnuia niciodată să nu lase o impresie proastă în rarele sale apariţii în lume ; se certa întotdeauna cu nobilii şi cu oamenii poliţiei şi de cum cădea zăpada alerga în goana mare la vorbitorul maicilor din Santa Croce ca să le anunţe noutatea. Nu ştiu în ce măsură e cunoscut faptul că cine reuşea să anunţe primul această veste, primea în dar de la onorabilele maici un coş plin cu plăcinte. Lucilio Vianello golise multe asemenea coşuri pînă să-şi obţină diploma. Dar acum am ajuns la punctul eternei discuţii dintre el şi venerabilul său tată. Nu exista mijloc ca taică-său să-l facă să obţină binecuvîntata diplomă. Îi punea în buzunar banii pentru drum, dus şi întors, apoi cît îi trebuia pentru casă pe o lună de zile, plus taxa pentru primul examen ; îl îmbarca la Portogruaro, pe barca poştală a Veneţiei ; dar Lucilio pleca, stătea acolo şi se întorcea apoi fără bani şi fără să-şi fi luat examenul. În doi ani de şapte ori a lipsit în felul ăsta, cînd o lună, cînd două, şi profesorii Facultăţii de medicină nu se înfruptaseră încă din primul lui onorar pentru examen. Oare ce făcea tînărul în timpul acelor absenţe ? Iată ceea ce medicul Sperandio se încăpăţîna să descopere, fără să dea de loc de fir. La a şaptea oară descoperi în sfîrşit că domnul fiul dumisale nici nu se deranja măcar să ajungă pînă la Padova ; şi că după ce sosea la Veneţia se simţea atît de bine acolo, încît nu mai socotea necesar să plece în altă parte ca să cheltuiască banii lui „papă“. Află toate acestea de la un senator, avocat de-al său, un oarecare gentilom Frumier, cumnatul contelui di Fratta, care îşi petrecea vilegiatura în sezonul plăcut la Portogruaro, şi care-l preveni

în același timp și de conduita oarecum suspectă a lui Lucilio la Veneția, din cauza căreia domnii inchizitori îl luaseră la ochi, ce-i drept în mod patern.

— Vai de mine ! Asta mai lipsea !

Doctorul Sperandio arse scrisoarea, adună cenușa cu lopățica și se uită pieziș la Lucilio, care-și ștergea în fața lui cizmele de bivol ; vreme îndelungată nu-i mai vorbi de diplomă. Îl purta totuși după el să facă practică, experimentîndu-i astfel gradul erudiției sale în știința lui Esculap. Și cum se arăta mulțumit de această probă, începu să-l trimită ici și colo ca să controleze limbile și urinele cîtorva țărani vizitați dimineața de el. Lucilio scria în carnet fișele lui Giacomo, a lui Toni și a lui Matteo, cu o triplă rubrică a pulsului, a limbii și a urinei ; apoi, pe măsură ce făcea vizitele, umplea tabelul cu indicațiile cerute și i-o înmîna, pusă la punct, domnului tată, care rămînea foarte uluit uneori din cauza unor schimbări și salturi neașteptate intervenite cu totul neobișnuit în bolile oamenilor de la lopată.

— Cum asta ? ! Limbă curată și umedă la Matteo, care zace la pat de ieri cu o febră amestecată cu un rău putred ! *Putridum autem septimo aut quatuordecimo tantumque die in sudorem aut fluxum ventris per purgationes resolvitur* [1]. Limbă curată și umedă ! Dar dacă azi-dimineață îi era uscată ca iasca și cu două degete de albeață deasupra... Oh, vai, vai ! Puls agitat la Gaetana ! Dar dacă astăzi abia avea cincizeci de bătăi pe minut și i-am prescris chiar în poțiune *vinum tantummodo papatum et infusione canellae oblungatum !* [2] Ce-or fi vrînd să însemne oare toate astea ? Vom vedea mîine ! *Nemo humanae natura pars qua nervis praestet in faenomenali mutatione ac subitaneite.* [3]

---

[1] Răul putred se vindecă însă numai într-a șaptea sau a paisprezecea zi, prin purgații care provoacă transpirație sau diaree. (Lat.)

[2] Vin puțin piperat și lungit cu o infuzie de scorțișoară. (Lat.)

[3] Nu există nici o parte a corpului omenesc care să întreacă în importanță nervii cînd este vorba de schimbarea manifestărilor și de iuțeala lor. (Lat.)

Se ducea apoi a doua zi şi-l găsea pe Matteo cu limba încărcată şi pe Gaetana cu pulsul slăbit, în ciuda piperului, scorţişoarei şi vinului. Motivul acestor minuni era că Lucilio, neavînd chef să facă vizite, concepuse şi umpluse din cap odihnindu-se la umbra unui dud, lista bolnavilor, o încredinţa apoi domnului părinte, pentru a se preocupa de teoriile lui despre *qualitate et sintomatica morborum*[1].

Erau de asemenea unele ocazii în care tînărului nu-i displăcea profesia de laureat în medicină la Universitatea padovană, ca atunci de pildă cînd a venit Rosa şi l-a rugat să urce pînă la bătrîna contesă, care suferea de nervi şi îi solicita o poţiune de laudanum şi o loţiune sedativă din ierburi dublu distilate. Lucilio părea să nutrească pentru bătrîna doamnă, aproape centenară, un respect provenit din iubire şi veneraţie, de aceea, oricît de multe griji şi atenţii îi dădea nu i se păreau suficiente pentru a-i menţine viaţa ei atît de demnă şi de preţioasă. Şedea adesea să o asculte cu o atenţie ce semăna a extaz, manifestînd o prea recunoascătoare şi tulburătoare plăcere provocată de acea mîngîiere armonioasă produsă în suflet de cuvintele altuia. Şi, în ciuda temperamentului său închis şi rezervat, în timpul discuţiilor cu bătrîna — se exalta, dînd fără voie dovadă de ingenuitate, şi nu se ferea să-i vorbească despre el şi despre viaţa lui, ca unei mame. După părerea lui, nimeni nu suferea mai mult decît el că era orfan, întrucît soţia doctorului Sperandio murise dînd naştere unicului ei fiu ; de aceea, căuta să-şi compenseze această lipsă prin afecţiunea aproape maternă pe care i-o inspira bunica Clarei. Puţin cîte puţin, bătrîna se obişnui cu familiaritatea cordială a tînărului şi îl chema chiar cînd nu avea nevoie de medic, ca să asculte noutăţile zilei relatate de el, şi-i plăcea să-l găsească cu totul altfel decît ceilalţi tinerei frecventatori ai castelului. Pe drept cuvînt, Lucilio merita această onoare ; citise mult, se pasionase pentru istorie şi, cum era conştient că fiecare zi înseamnă o pagină în analele popoarelor, urmărea cu toată atenţia primele semne de tulburări apărute pe orizontul Europei. Englezii

---

[1] Caracteristicile şi simptomatologia bolilor. (Lat.)

nu erau prea bine văzuţi pe atunci de aristocraţia venețiană, poate pentru acelaşi motiv pentru care cei ce dau greş în afaceri nu pot privi cu ochi buni pe noii stăpîni ai averilor. De aceea, Lucilio ridica în slăvi acţiunile americanilor şi măreţia civică a lui Washington, care reuşise să smulgă din subjugarea lorzilor o întreagă lume nouă. Bolnava era încîntată să-l asculte cum îi povestea întîmplări şi bătălii desfăşurate, din ce în ce mai mult, în defavoarea englezilor, unindu-şi cu el un cald entuziasm pentru pactul federal prin care li se luaseră englezilor pentru totdeauna coloniile americane.[1] Cînd Lucilio vorbea cu buzele strînse despre evenimentele din Franţa şi despre ministerele[2] care s-au succedat cu repeziciune unul după altul, ca şi despre rege, care nu mai ştia pe ce partid să se sprijine, sau despre uneltirile reginei filogermane[3], atunci bătrîna începea să povestească despre cele întîmplate în tinereţea ei, despre strălucirea la curte, despre intrigile şi servilismul curtenilor, despre mîndra şi aproape lugubra singurătate a marelui rege[4], care supravieţuise întregii sale glorii, pentru a asista la frivolitatea şi desfrînarea nepoţilor lui. Discuta cu repulsie despre obiceiurile peste măsură de obscene ale noii generaţii prefigurate încă de pe atunci şi mulţumea cerului că ocrotise republica San Marco împotriva invaziei acestei ciume. Trecînd de la curtea Franţei la castelul Fratta, îşi amintea de Veneţia aşa cum fusese la începutul secolului al XVII-lea, menţinîndu-şi încă demnitatea înainte de a fi victima sufragiului rezervat de marele consiliu al statelor europene. Nu putea cunoaşte cît de mult şi cu cîtă ademenitoare strălucire de eleganţă fuseseră copiate în Rialto şi în palatele de pe Canal Grande toate obscenităţile de la Versailles şi Trianon. Cînd nepoata îi citea din comediile lui Goldoni, bătrîna îşi ieşea din fire şi o obliga să sară peste anumite pagini ; a crezut de cuviinţă chiar să-i ia de tot cîteva volume şi să le închidă sub cheie ; nu şi-ar fi închipuit niciodată că ceea ce i se

[1] Aluzie la războiul pentru independenţa Americii (1775—1783).
[2] Aluzie la ministerele lui Turgot şi Necker.
[3] Aluzie la Maria-Antoaneta, fiica Mariei-Teresa de Austria.
[4] Referire la Ludovic al XIV-lea.

părea ei desfrînare şi gîndire libertină trecea în teatrele San Benedetto şi Sant'Angelo drept biciuire a unor obiceiuri cu mult mai neruşinate şi corupte. Uneori, discuţia aluneca asupra reformelor de curînd începute ale lui Iosif al II-lea [1]. Fiecare dintre noi ştie că providenţa îşi face propriile ei planuri din sentimentele noastre, din gîndurile şi faptele noastre, şi dacă aştepţi de la ea mură-n gură, asta înseamnă ori un vis de oameni disperaţi, ori iluzie deşartă de femeiuşcă. De aceea, cînd doamna Badoer se lăsa în prada acestor speranţe copilăreşti, Lucilio nu se putea opri să nu dea din cap ; dar o făcea muşcîndu-şi buzele, înfrînîndu-şi un zîmbet uşor în colţurile gurii, pierdut sub o mustăcioară subţire şi neagră ca tăciunele. Pun rămăşag că reformele împăratului şi nenorocirea de la San Marco nu-i displăceau chiar atît cît voia să arate.

Conversaţia nu era purtată întotdeauna numai asupra acestor subiecte de mare importanţă istorică ; dimpotrivă, la ele se ajungea destul de rar şi numai în lipsa altora mai familiare. Pe atunci, vapoarele, telegraful şi căile ferate nu realizaseră încă marea unitate morală a comunităţii umane ; şi fiecare mică societate izolată din cauza comunicaţiilor foarte dificile şi concentrată în ea însăşi, cu o independenţă jurisdicţională aproape completă, se ocupa în primul rînd şi în cea mai mare măsură de propriile ei interese, văzînd în restul lumii doar un prilej de comentarii. Moleculele se risipeau în haos, şi forţa centripetă nu le concentrase încă în sisteme angrenate unele într-altele de către influenţele alternativ active şi pasive. Aşa că locuitorii din Fratta trăiau la fel ca zeii lui Epicur, într-o măreaţă concepţie a propriei importanţe; şi cînd răgazul dintre negustorii şi plăceri le îngăduia, aruncau cîte-o ocheadă curioasă la dreapta sau la stînga, după cum li se năzărea. Acest lucru explică motivul unei lipse atît de mari, în secolul trecut, a datelor statistice, precum şi faptul că geografia se pierdea în descrierile ciudăţeniilor de obiceiuri şi în întîmplările de călătorii

[1] Iosif al II-lea (1741—1790), împărat al imperiului romano-german, cunoscut pentru o serie de reforme ca : secularizarea averilor mînăstireşti, desfiinţarea iobăgiei etc.

în loc să înregistreze adevăratele condiţii ale provinciilor. Aşadar, geografia depindea mai mult de talentul cititorilor decît de imperfectele mijloace de comunicaţie sau de ignoranţa scriitorilor. Pentru ei, lumea nu era un tîrg, ci un teatru. Aşadar, cel mai adesea, interlocutorii noştri vorbeau de întîmplările mărunte din ţinuturile învecinate, de cutare comună care uzurpase drepturile cutiirui feudal; despre litigiul dezbătut în faţa excelenţei-sale locotenentul, despre sentinţa emisă sau despre soldaţii infanterişti şi călăreţi trimişi ca pedeapsă, după cum se spunea atunci, în comuna aceea ca să încaseze toate taxele pe mărfurile intrate. Se pronosticau căsătorii viitoare şi se murmura cîte puţin chiar şi despre cele hotărîte sau chiar făcute; şi de obicei litigiile, taxele mari, discordiile dintre domnii castelani îşi găseau un loc important în discuţii. Bătrîna vorbea despre toate cu o suavitate şi cu un calm în glas de parcă ar fi privit lucrurile de la înălţimea vîrstei şi a condiţiei sale; dar acest fel de a judeca nu era de loc studiat şi i se adăuga o doză bună de simplitate şi modestie creştinească, ce-i îndulceau atît de mult tonul. Lucilio îşi păstra atitudinea unui tînăr bucuros să înveţe de la cel ce ştie mai multe decît el; şi o asemenea discreţie la un învăţăcel cu puţin lustru de carte-i aducea tot mai mult stima şi afecţiunea bunicii. Văzîndu-l apoi cum îşi da silinţa să-i facă şi cel mai mic serviciu de care avea nevoie, s-ar fi putut spune într-adevăr că era ca un fiu sau cel puţin ca un om îndatorat de pe urma vreunei mari binefaceri. Dar nici una din toate aceste presupuneri nu era reală. Totul nu era decît rezultatul unei inimi bune, al unei educaţii frumoase... şi al vicleniei. Nu vă închipuiţi despre ce e vorba? Vă voi explica în cîteva cuvinte.

Cînd Lucilio îşi lua rămas bun de la bunică pentru a coborî în sufragerie sau ca să se întoarcă la Fossalta, ea rămînea singură numai cu Clara şi niciodată nu isprăvea cu laudele, pline de sinceritate, pentru bunele maniere, sufletul nobil şi educat şi felul înţelept de a judeca al acelui tînăr. Pînă şi aspectul lui îi dădea motiv de a-l ridica în slăvi, văzînd cum se reflecta în chipul lui perfecţiunea structurii interioare. Cînd bătrînele simple şi cumsecade încep să ţină la cineva, au obiceiul ca numai

asupra acelei persoane să-şi reverse toată gingăşia, tandreţea, grija şi chiar iluziile tuturor iubirilor care au mai lăsat vie o fibră din inima lor. De aceea nu sînt în stare să vă spun dacă vreo amantă, soră, soţie, mamă sau bunică s-ar fi putut apropia cu mai mare dragoste de Lucilio decît bătrîna contesă. Zi de zi, a ştiut să trezească o flacără în sufletul acela bătrîn, amorţit dar nu mort în propria-i bunătate ; şi în cele din urmă reuşise să se facă atît de iubit, încît nu trecea zi să nu fie dorit sau chemat să-i ţină companie. Clara, pentru care orice dorinţă a bunicii era lege, începuse să-l dorească la fel ca bătrînica ; aşa că sosirea tînărului constituia pentru amîndouă o clipă de fericire. De altfel, contesa nici nu bănuia că tînărul s-ar fi putut gîndi la altceva decît să facă o faptă bună sau să se mai recreeze puţin discutînd cu ea, după flecărelile şi zgomotul fără rost din sufragerie ; Lucilio era fiul doctorului Sperandio, şi Clara — prima născută a primului ei născut. Dacă i-ar fi trecut prin minte vreo bănuială în legătură cu aceasta, s-ar fi ruşinat ca de o părere îndrăzneaţă şi un gînd necinstit şi vinovat pus pe seama perlei de copile. Să mai adăugăm că şi ea era prea bună şi aristocrată ca să-şi umbrească mintea cu asemenea temeri. Afecţiunea pentru Lucilio lua toate aspectele unei adevărate slăbiciuni ; şi atenţia deosebită faţă de el o făcea să devină ceea ce fusese pentru micuţul Orlando pe vremea cînd se punea problema să apere libertatea vocaţiei resimţite de copil. Apoi, faptul că nu şi-a dat seama de întorsătura luată încet-încet în inima tinerilor şi pornită din obiceiul de a se vedea şi de a-şi vorbi mereu nu era de mirare. Clara însăşi nu-şi dădea seama, şi Lucilio uza de orice artificiu ca s-o ascundă. M-aţi înţeles ? El folosise alianţa oarbă a bătrînei ca s-o cucerească pe tînără.

M-aş arăta foarte stîngaci acum dacă aş vrea să vă conduc cu certitudine prin labirintul care mi s-a părut întotdeauna a fi sufletul acestui tînăr şi să vă descriu amănunţit caracterul, calităţile şi defectele lui. Era o natură viguroasă şi înflăcărată, purtînd în ea germenii tuturor calităţilor şi defectelor sub impulsul continuu al unei fantezii dezlănţuite, gata să le fertilizeze, şi al unei invincibile voinţe de fier, reţinută şi calculată, gata să

le dirijeze şi să le corecteze. Sclav şi totodată stăpîn al propriilor sale pasiuni mai mult decît oricare altul ; temerar şi răbdător ca cel ce-şi preţuieşte la superlativ propria-i forţă, dar nu vrea să risipească în zadar nici o răsuflare ; egoist, generos sau crud, după cum îi cerea împrejurarea, pentru că dispreţuia la ceilalţi supunerea în faţa pasiunilor pe care el reuşea să le domine. Şi credea că cei mici, printr-o logică naturală, trebuie să cedeze în faţa celor mari, cei slabi în faţa celor tari, cei ticăloşi generoşilor, şi cei simpli celor iscusiţi ; superioritatea, puterea, generozitatea, iscusinţa însemnau pentru el să ştii să vrei cu încăpăţînare să faci uz de tot şi să îndrăzneşti totul, spre satisfacţia propriei tale voinţe. Din asemenea aluat sînt plămădiţi oamenii care înfăptuiesc acţiuni măreţe — fie bune, fie rele. Dar cum i s-a făurit lui, în situaţia sa umilă şi izolată, o fire atît de tenace şi de robustă, chiar dacă nu întru totul superioară şi desăvîrşită ? Asta nu vă voi putea spune cu precizie. Poate lectura vechilor istorici şi a noilor filozofi ; şi observarea societăţii în diferitele comunităţi unde trăise îi schimbaseră firea, inoculîndu-i idei profunde şi măreţe. Socotea că mici şi mari trebuiau să gîndească în acest chip pentru a avea dreptul de a se numi oameni. Pe un om mare, un asemenea temperament îl duce la comandă ; pe unul mic la dispreţ ; două trufii diferite, şi nu ştiu care dintre ele s-ar potrivi mai bine ambiţiei lui Lucifer. Fiecare va fi de acord de altfel că dacă sufletul lui lăsa de dorit în ce priveşte latura sensibilă şi aproape feminină, unde se conturează adevărata delicateţe şi milă, era necesară o mare forţă intelectuală ca să-l menţină aşa cum era ; cu totul superior în ce priveşte largheţea vederilor şi prin fermitatea intenţiilor în raport cu umila soartă care-i fusese aparent pregătită prin nefericirea ce i-a însoţit naşterea, şi prin condiţiile lui sociale mai mult decît modeste. Fruntea lui, vast adăpost al gîndurilor mari, se întrezărea printre buclele fine care-o încununau ; ochii adînciţi şi scînteietori căutau mai degrabă sufletul şi inima oamenilor decît chipul lor ; nasul drept şi subţire, gura fermă şi foarte mobilă denotau dîrzenie

de neclintit şi tainica şi perpetua frămîntare interioară. Era de statură mai curînd joasă, ca majoritatea oamenilor cu adevărat mari ; şi musculatura slabă dar elastică făcea ca fiecare părticică din trup să corespundă unui spirit tulburat şi frămîntat.

În totul, se putea afirma despre Lucilio că e un tînăr frumos ; dar gloata ar fi găsit desigur alţi o mie mult mai frumoşi decît el, sau nici nu l-ar fi distins măcar printre primii. Drept este că o oarecare eleganţă, aproape o precedare a eleganţei simple englezeşti, care avea să ia locul atîtor garnituri şi a pudrei, imprima nota specifică a îmbrăcămintii lui, ceea ce avea să-l deosebească de înfăţişările comune, făcîndu-l cunoscut tuturor. Nu purta perucă şi nu folosea pudră, nu purta niciodată dantelărie sau pantofi, nici chiar în zile de gală ; purta o pălărie rotundă fără nici un fel de ornamente, pantalonii vîrîţi în cizme prusace, jachetă fără garnituri şi zorzoane ori nasturi lucioşi şi o vestă de o singură culoare, verde sau cenuşie, nu mai lungă de patru degete peste şold. Adusese această modă din Padova, afirma că-i place genul acesta de haine pentru că erau foarte comode la ţară, şi avea dreptate. Dar noi, fiind obişnuiţi cu etalările de costume de atunci, rîdeam cu poftă de îmbrăcămintea lui simplă, lipsită de strălucirea fireturilor de aur, a zorzoanelor frumos colorate. Pisana îl numea pe Lucilio domnul Merlo[1] ; şi de cîte ori apărea, derbedeii din Fratta ţiuiau în jurul lui, vrînd să-l necăjească, dar el nu zîmbea, lăsînd impresia că-i fac plăcere micile răutăţi copilăreşti ; şi nici nu se necăjea ca un prost, luînd în seamă asemenea copilării ; trecea peste ele fără să le ia în seamă, şi asta ne stîrnea mînia. Cred că atitudinea aceea de indiferenţă ni-l făcea tot atît de antipatic pe cît de ridicol ni se părea ca îmbrăcăminte. Apoi, cînd ne întîlnea prin casă pe Pisana sau pe mine şi se uita galeş la noi, sau ne mîngîia, noi eram bucuroşi să-i arătăm că drăgălăşeniile lui ne plictisesc şi fugeam de el, gata să ne aruncăm în braţele oricui ne-ar fi ieşit în cale, sau începeam vreo zbenguială cu cîinele de vînătoare al căpitanului.

[1] Mierloi.

Represalii de copii! Şi tocmai în timp ce noi ne răzbunam în felul ăsta, el continua să ne urmărească cu privirea; şi acum îmi amintesc expresia şi chiar nuanţa acelei priviri. Mi se părea că vrea să însemne: „Bieţi copii, dacă aş socoti eu că-mi poate fi de vreun folos să vă fac să ţineţi la mine, aţi deveni copiii mei în mai puţin de-o oră!" Într-adevăr, oricînd i s-a părut că ar putea profita de ceva, i-a reuşit tot ce a urmărit. Cînd mă gîndesc din nou la calea atît de lungă, parcursă cu atîta perseverenţă de el, pentru a se face primit în inima Clarei prin intermediul dragostei şi al elogiilor bunicii, nu pot să nu fiu uluit. Dar aşa a fost întotdeauna; şi nu-mi amintesc de vreun moment în care să fi abordat vreo problemă mai mult sau mai puţin gravă, în ciuda atmosferei adverse sau favorabile, şi să nu fi plutit pînă la urmă cu calm şi constanţa lui caracteristică. Temperamentul dur al omului acela, neinspirîndu-mi de la început nici o simpatie, sfîrşi prin a-mi impune admiraţia cuvenită unei firi mărețe şi puternice în vremile acelea de delăsare generală. Pe lîngă asta, dragostea lui pentru Clara, născută şi mocnită în lungi ani de tăcere, camuflată prin mii de trucuri prudente şi întreţinută de tot focul interior al unei pasiuni invincibile, a purtat o amprentă de sinceritate menită să răscumpere orice alt sentiment mai puţin frumos decît cel nutrit Clarei. În mijloace s-a arătat întotdeauna isteţ; vajnic în perseverenţă; şi cînd a fost vorba de egoism, a avut egoismul unui titan.

Între timp, bunica, nevăzînd în el decît ceea ce credea Lucilio util s-o lase să vadă, îl îndrăgea mereu mai mult. Celelalte puţine vizite primite în timpul zilei nu erau în măsură să-i diminueze bucuria pricinuită de vizita lui. Domnul conte venea s-o întrebe cum îşi petrecuse noaptea, pe la 11 dimineaţa, mai înainte de a se duce la cancelarie să semneze tot ceea ce-i întindea pe masă cancelarul între ora 11 şi amiază. Monseniorul Orlando era al patrulea alături de cumnată şi nepoată şi căsca lăţindu-şi gura cu gîndul la masa de prînz; nora stătea în faţa ei ore lungi, mută şi ţeapănă, croşetînd şi nedeschizînd buzele decît ca să ofteze după anii trecuţi; Martino, bătrînul majordom al fostului ei soţ, îi ţinea şi el companie în felul lui, adică vorbind puţin şi ne-

răspunzînd niciodată la subiect, în timp ce Clara ieşea la scurta ei plimbare de după amiază ; Pisana apărea cînd şi cînd, adusă pe sus în braţele Faustinei, în ţipete şi zgîrieturi ; iată persoanele care i se perindau prin faţă zi de zi, monotone şi plictisite ca figurinele unei lanterne magice. Aşadar, era explicabil că aştepta cu nerăbdare după-amiaza, cînd venea Lucilio, care o făcea să rîdă cu anecdotele lui, luminînd cu o licărire cît de palidă figura senină, dar gravă a nepoatei. Tinereţea e paradisul vieţii; şi bătrînilor le place veselia, fiindcă văd în ea o eternă tinereţe a sufletului. Cînd Lucilio şi-a dat seama că buna dispoziţie infiltrată de el bătrînei trece şi în sufletul copilei şi că la un zîmbet de-al lui ea se obişnuise să-i răspundă cu alt zîmbet, răbdarea lui începu să spere într-o apropiată recompensă ; cînd două persoane simt plăcere una în apropierea celeilalte nu sînt departe de iubire ; chiar şi simpatia dintre două fiinţe melancolice trece printr-un zîmbet înainte de a se aprinde în flăcările dragostei, şi această bucurie a calmei melancolii se datorează asemănării dintre sentimentele noastre şi ale celuilalt, descoperite mereu şi treptat. În mare parte, pasiunea cuprinde în ea compasiune. Lucilio cunoştea toate acestea şi încă multe altele. Lună de lună, zi de zi, oră de oră, zîmbet de zîmbet, el urmărea cu un ochi grijuliu şi îndrăgostit, dar liniştit, răbdător şi sigur, maturizarea afecţiunii sădite în sufletul Clarei. El iubea, dar vedea ; miracol nou al iubirii ! Vedea cum satisfacţia pricinuită de plăcerea pe care compania lui i-o producea bunicii, se schimba în recunoştinţă faţă de el, ba chiar în simpatie, datorită laudelor pe care şi le închipuia mereu răsunîndu-i în ureche, laude ale minunatelor şi strălucitelor lui calităţi. Simpatia a generat o apropiere mai intimă, iar aceasta la rîndul ei — dorinţa şi plăcerea de a-l vedea şi de a-i vorbi într-una.

Clara începu aşadar să zîmbească fără voie cînd intra tînărul întrebînd-o pe bătrînă cum o duce cu nervii şi în timp ce-şi scotea mănuşa ca să-i ia pulsul. Acest lucru, după cum am mai spus, a însemnat pentru el începutul speranţei ; şi atunci văzu că sămînţa sădită dăduse rod

și că vlăstarul încolțea. Încă de la primele lui vizite, Clara îi zîmbise, dar acum era altceva. Lucilio avea un ochi de medic mai mult pentru suflete decît pentru trupuri. Pentru el, vocabularul privirilor aruncate pe furiș, al gesturilor, al felului de a accentua unele cuvinte, al zîmbetelor avea tot atîtea cuvinte ca orice vocabular al oricărei alte limbi ; și arareori greșea în interpretarea dată. Copila nu-și dădea seama că acum simte mai multă plăcere în prezența lui decît la primele vizite, iar el ar fi putut să-i arunce, fără teama de a greși, o privire care să-i spună „Tu mă iubești !" Totuși, nu riscă să-i arunce asemenea privire așa, pe nepregătite ! Avea prea multă voință și prea multă rațiune și avea bunul-simț să nu-și destăinuie la primul impuls pasiunea puternică și tirană decît prin mijlocirea unor acțiuni prudente. Clara era evlavioasă ; nu trebuia speriată ; era fiică de conți și de contese, nu era bine să-i răvășești sufletul mai înainte de a-l fi despuiat de orice trufie nobiliară. De aceea, Lucilio mai reflectă asupra acelei prime victorii, asemenea lui Fabius zăbovitorul ; sau poate că, așa clarvăzător cum era, pătrunzînd pînă în străfundul simțămintelor omenești, a fost încîntat să se oprească la acea primă și fermecătoare fază a dragostei, cînd descoperi reciprocitatea. În ciuda acestui fapt, cînd venind uneori de la Fossalta o întîlnea pe Clara în mijlocul drumului întorcîndu-se de la obișnuita plimbare cu cei din castelul Fratta, Lucilio pălea ușor. Deseori se întîmpla chiar ca Partistagno să fie cu ea, mîndru de onoarea acordată ; și cînd se întîlnea cu cercul celor din Fratta, tînărul nu uita niciodată să-i arunce o privire de trufaș dispreț doctorașului din Fossalta. Lucilio primea privirea aceea cum obișnuia să primească și glumele copiilor, adică cu o indiferență de șase ori mai disprețuitoare și mai plină de mîndrie. Dar indiferența i se reflecta doar de pe figură, căci inima lui cînta imnul victoriei. Fruntea Clarei, melancolizată de sincerele, dar lipsitele de noblețe amabilități ale tînărului castelan, iradia de mulțumire cînd zărea din depărtare figura gravă și ideală a fiului adoptiv al bunicii. Partistagno îi arunca Clarei o lungă privire piezișă, plină de admirație ; Lucilio abia o privea din zbor

şi amîndoi se simţeau ameţiţi — unul de o speranţă deşartă, celălalt de o bine gîndită certitudine de dragoste.

Cît despre domnul conte, doamna contesă, bunul monsenior, pluteau în sfere mult mai înalte, adică erau prea ocupaţi de propria lor mărime ca să mai acorde atenţie acestor fleacuri. Restul societăţii nu îndrăznea să-şi ridice ochii atît de sus, şi astfel, aceste schimburi de afecţiune aveau loc între cei trei tineri fără ca vreo privire profană sau inoportună să se insinueze între ei. Martino mă întreba uneori :

— Azi n-a venit doctorul Lucilio ? (i se spunea doctor, deşi nu-şi luase diploma, fiindcă privise multe limbi şi luase pulsul multora de pe domeniu).

Eu îi răspundeam, strigînd cît mă ţinea gura :

— Nu, nu l-am văzut !

Acest dialog survenea întotdeauna în după-amiezile cînd Clara, fie singură, fie însoţită de Partistagno, ieşea mai puţin senină şi mai puţin radioasă ca de obicei. Poate că Martino vedea realitatea mai bine decît oricare altul, dar n-a dat niciodată vreun semn, în afară de această întrebare. Cît priveşte pe Pisana, ea îmi spunea deseori :

— Dacă eu aş fi în locul surorii mele, m-aş mărita cu tînărul acela chipeş cu atîtea panglici frumoase la haină şi cu un cal atît de arătos, cu valtrapul strălucitor ca aurul ; iar pe domnul Merlo aş da ordin să-l pună într-o cuşcă şi l-aş dărui bunicii de ziua ei.

CAPITOLUL III

Comparație între bucătăria castelului di Fratta și restul lumii. Partea a doua a Confiteorului și frigarea. Primele drumuri străbătute cu Pisana și îndrăzneața mea navigare pînă la bastionul lui Attila. Primele poezii, primele dureri, primele nebunii amoroase, în care dau dovadă de rara precocitate a lui Dante Alighieri.

Prima dată cînd am ieșit din bucătăria castelului din Fratta ca să hoinăresc liber prin lume mi s-a părut nespus de frumos. Comparațiile sînt întotdeauna odioase; dar eu nu puteam atunci să renunț la a compara — dacă nu cu mintea, măcar cu ochii; și mai trebuie să mărturisesc că între bucătăria din Fratta și lume n-am șovăit o clipă să dau întîietate acesteia din urmă. În primul rînd, natura vrea ca lumina să fie preferabilă întunericului, și soarele din cer — oricărei flăcări din sobă; în al doilea rînd, în lumea aceea de iarbă, de flori, de sărituri și tumbe, în care pășeam acum nu erau nici formidabilele vipuști roșii ale domnului conte, nici dojenile monseniorului cu privire la *Confiteor*, nici persecuțiile lui Fulgenzio, nici mîngîierile atît de puțin plăcute ale contesei, nici palmele pe după ceafă ale jupîneselor. Și ca încheiere, dacă în bucătărie trăiam ca supus, acolo afară, la doi pași, mă simțeam stăpîn absolut și puteam să respir în voie, ba chiar să strănut și să-mi urez singur „Sănătate, excelență!“ și să-mi răspund „Mulțumesc!“ fără ca cineva să găsească nepotrivit atîta ceremonial. Complimentele primite de conte cu fericitele prilejuri ale strănuturilor sale, au constituit întotdeauna pentru mine o pricină de invidie, încă de mic copil, pentru că mi se părea că o persoană căreia i se urează atîtea lucruri frumoase trebuie să aibă o mare importanță și un merit infinit. Mai tîrziu, cu trecerea anilor, mi-am corectat

această ciudată părere; dar în ceea ce privește sentimentul, nici azi nu pot strănuta liniștit fără să mă macine în sinea mea dorința de a auzi cum mi se urează de către o mulțime de voci viață lungă și fericire. Rațiunea se maturizează, îmbătrînește; inima rămîne veșnic un copil căruia i s-ar potrivi școala de dojeni și săpuneli după metoda patriarhală a parohului din Teglio. Cît privește învățămintele predate reciproc, azi la modă, inimile au prea puțin de cîștigat și mult de pierdut din acest schimb de bancnote sentimentale, revărsate în locul monedelor veritabile și metalice de altădată. Ar însemna o școală reciprocă de falsificări, lipsită de orice folos pentru cauza dreaptă, deoarece întotdeauna cei mulți îi trag după ei pe cei puțini, după cum spune și proverbul. Dar reîntorcîndu-mă la lumea atît de încîntătoare la prima vedere, după cum vă povesteam, trebuie să vă mai spun că totuși nu era chiar raiul pe pămînt.

Un podeț de lemn peste șanțul din spatele castelului ducea din curticica grajdului pînă în grădina de zarzavat; acolo erau două bolte de viță împovărate de ani, și încărcate toamna de ciorchini frumoși aurii, cărora le dădeau tîrcoale insistente toate viespile din împrejurimi; mai încolo se întindeau cîmpii cu vegetație bogată de rapiță și mătură cu flori verzui și violete și, în sfîrșit, dincolo de un biet zid părăginit și plin de tot felul de crestături, se așterneau cîmpuri întinse și unduite, străbătute de o sumedenie de pîraie argintii, și smălțuite de flori și de greieri. Iată lumea din spatele castelului di Fratta. Cît despre lumea a cărei viață se desfășura în fața castelui și pe cele două laturi ale lui, am fost nevoit să mă mulțumesc a o cunoaște mai tîrziu; mă țineau atît de înlănțuit de Fulgenzio al lor, de paroh, de frigare, că pînă și în lumea în aer liber, în lumea plantelor, pînă și în marele templu al naturii, mi-a fost dat să intru pe furiș și prin poarta din spate. Acum, o digresiune cu privire la frigare, digresiune pe care de mult o datorez conștiinței mele. În castelul di Fratta, fiecare își îndeplinea zi de zi datoria, în afară de frigare, căci ea nu consimțea să și-o facă decît în ocaziile solemne. Pentru cele două puicuțe fripte zilnic nu se considera necesar să fie deranjată. Or, cînd excelența-sa Frigarea se bucura de lene-

via mută și prăfuită, locul ei îl țineam eu. Bucătăreasa înfigea cele două puicuțe în vîrful unui fier lung și ascuțit, îl trecea apoi printr-o gaură a pirostriei, iar mînerul mi-l încredința mie, ca să-l învîrtesc cu mare iscusință și cu o constanță izocronă, pînă se obținea o perfectă culoare aurie a victimelor. Fiii lui Adam, poate chiar însuși Adam, făcuseră astfel ; eu, ca fiu al lui Adam, nu aveam nici un drept să mă vait din cauza sarcinii ce-mi fusese încredințată. Dar cîte lucruri nu se fac, nu se spun și nu se gîndesc, fie chiar și fără o dreaptă cîntărire a propriilor drepturi ! Cîteodată mi se părea chiar că se făceau foarte vinovați față de mine transformîndu-mă în învîrtitor de frigare, cînd pe vatră zăcea o frigare cît toate zilele cu învîrtitor cu tot. Nu era de ajuns martirajul dinților mei, obligați să roadă și să lingă doar oasele binecuvîntatei fripturi, pentru a mă scuti să-mi prăjesc și fața, întorcîndu-mă mereu ba așa, ba altminteri, cu o plictiseală ce nu mai contenea ? Uneori se întîmpla să învîrtesc cîte-o frigăruie de păsări care sucindu-se cu picioarele-n sus se smuceau la fiecare mișcare, pînă cînd ajungeau cu căpșoarele jupuite de piele și însîngerate aproape de jăratic. Capul meu se clătina și el în ritm ; cred că în momentele acelea aș fi preferat să fiu mai curînd una dintre păsări, ca să mă răzbun de canonul meu, rămînîndu-i în gît celui ce ar fi trebuit să mă mănînce. Cînd asemenea gînduri triste mă rîcîiau în inimă, rîdeam cu un gust amar și începeam să învîrtesc cu mai mult foc mînerul frigării ; iar bucătăreasa alerga tîrșîindu-și picioarele, mă plesnea peste mîini și-mi spunea :

— Mai încet, Carlino, păsările trebuie tratate cu delicatețe !

Dacă furia și teama mi-ar fi permis să vorbesc, aș fi întrebat-o pe bătrîna aceea unsuroasă de ce nu-l tratau și pe Carlino măcar ca pe-un cintezoi... Pisana cînd mă știa în funcția de învîrtitor de frigare își învingea dezgustul ei pentru bucătărie și venea să se bucure de furioasa mea umilință. Uf ! Cîte nu i-aș fi dat neobrăzatei aceleia pentru fiecare dintre rîsetele ei batjocoritoare ! În schimb, înghițeam în sec amărăciunea neputinței și continuam să învîrtesc la frigare, în timp ce o furie veninoasă îmi umplea inima și mă făcea să scrîșnesc din

dinţi. Cîteodată cred că Martino m-ar fi înlocuit, dar în primul rînd nu voia bucătăreasa, şi apoi, bietul om cumsecade avea destulă bătaie de cap cu crustele lui de brînză uscată şi cu răzătoarea. Iar în timp ce fierbea supa, îmi venea ultima bucurie din partea monseniorului, care, plictisit de a mă mai vedea cu ochii înlăcrimaţi sau adormiţi, îmi sugera cu o voce mieroasă să nu fac pe neghiobul sau pe copilul afurisit, ci să repet mai degrabă pe dinafară ultima parte a rugăciunii *Confiteor*, pînă cînd o voi învăţa la perfecţie. Gata, ajunge cîte am spus despre toate astea ; numai la amintirea lor, şi simt cum mă trec toate sudorile de pe vremea fripturilor, iar cît priveşte pe monsenior, bucuros l-aş trimite unde s-a şi dus de altfel de o bucată de vreme dacă n-aş avea respectul faţă de memoria ciorapilor lui roşii.

Aşadar, lumea prezenta pentru mine acest ultim şi foarte însemnat avantaj asupra bucătăriei din Fratta : faptul că nu eram ţintuit la martirajul frigării. Cînd mă aflam singur, săream, cîntam, vorbeam cu mine însumi ; rîdeam de mulţumirea de a mă simţi liber şi încercam să mai studiez manierele frumoase pe măsura celor ale Pisanei, ca să mă placă şi să-i intru în graţii. Şi cînd reuşeam să duc după mine, prin brazde şi tufişuri, această fermecătoare vrăjitoare, mi se părea că este tot ceea ce aş fi vrut de la viaţă sau ceea ce ar fi putut dori ea. Nu exista lucru pe care să nu-l consider al meu şi să nu mă văd în stare să-l obţin pentru a o mulţumi pe Pisana ; după cum ea era stăpînă şi doamnă în castel, tot aşa mă simţeam eu stăpîn acolo în cîmp, şi-i făceam onorurile de gazdă, ca şi cum m-aş fi aflat pe o moşie a mea. Cînd şi cînd, ca să mă readucă la straiele mele zdrenţăroase, adică la realitate, ea spunea cu un aer încruntat şi foarte grav :

— Cîmpurile astea sînt ale mele, şi pajiştea e tot a mea !

Dar asemenea aere afectate de moşiereasă nu mă impresionau de loc ; ştia şi simţea că asupra naturii eu posed o stăpînire neacordată ei : stăpînirea dragostei. Indiferenţa manifestată de Lucilio faţă de privirile de sus ale lui Partistagno, ca şi faţă de glumele copiilor, o resimţeam eu faţă de aerele princiare ale Pisanei. Şi de-

parte de crenelurile castelului şi de mirosul din biroul cancelarului îmi renăştea în inimă sentimentul de egalitate ce-l face pe un om cu suflet sincer şi curajos să privească de sus pînă şi capetele regeşti. Eram peştele zvîrlit din nou în apă, pasărea scăpată din colivie, exilatul întors în patrie. Aveam atîta bogăţie de fericire, încît căutam în jurul meu asupra cui s-o revărs ; şi în lipsă de prieteni aş fi împărtăşit-o chiar şi necunoscuţilor sau celor ce-mi voiau răul. Fulgenzio, bucătăreasa, pînă şi contesa şi-ar fi avut partea lor de aer, de soare dacă ar fi venit să mi-o ceară cum se cuvine, fără să mă bată şi să mă bruscheze. Pisana mă urma bucuroasă în incursiunile mele campestre cînd nu găsea la castel lumea ei măruntă, dispusă să-i asculte ordinele. În cazul acesta trebuia să se rezume la persoana mea, şi cum ceruse să i se arate de mii de ori pozele din Ariosto, cartea preferată a Clarei, acum îi venea gustul să fie ori Angelica urmată de Rinaldo, ori Marfisa, neînvinsa copilă, sau chiar Alcina, care îi face pe toţi paladinii cîţi vin pe insulă să se îndrăgostească de ea pentru a-i preface apoi în zdrenţe. Eu, în schimb, mi-am ales cu destulă resemnare personajul lui Rinaldo şi purtam lupte grele între şirurile de plopi reprezentînd zmeii, sau imitam evadările disperate a vreunui mag trădător, tîrînd după mine pe frumoasa mea de parcă aş fi purtat-o în şaua calului. Cîteodată ne închipuiam că întreprindem o lungă călătorie prin regatul Chinei, regatul legendar al Angelicăi, sau prin Samarcand ; dar se iveau obstacole foarte greu de învins ; cîte-un hăţiş închipuind o pădure, cîte-un stăvilar care în mintea noastră însemna un munte, sau nişte băltoace în chip de fluvii şi rîuri. Atunci ne îmbărbătam unul pe altul prin gesturi de încurajare sau luam pe şoptite cîte-o hotărîre aruncînd priviri prudente şi respirînd înăbuşit şi greoi. Luam hotărîrea să încercăm o ispravă ; alergam atunci în vale de să ne frîngem gîturile prin mărăcinişuri şi băltoace, sărind şi ţipînd ca nişte draci. Obstacolele nu erau de netrecut, dar deseori rochiţele copilei se agăţau rupîndu-se sau i se udau picioarele bălăcindu-se prin apă cu pantofiorii ei de *brunello*[1].

---

[1] Ţesătură de lînă, lucioasă şi rezistentă, de culoare închisă.

Cît despre mine, hăinuţa mea era vechea prietenă intimă a spinilor ; aş fi putut sta în apă o sută de ani, ca lemnul de stejar, fără ca apa să treacă prin scoarţa bătătorită a tălpilor mele. Aşadar, eu trebuia s-o mîngîi şi s-o împac pe Pisana, fiindcă se cam îmbufna din cauza neplăcerilor acelora ; şi ca să nu înceapă să plîngă sau să mă zgîrie, o făceam să rîdă luînd-o în spate şi trecînd cu greutatea în cîrcă peste gropi şi băltoace. Eram voinic ca un pui de taur, şi mulţumirea pe care o încercam simţind-o cum se lasă în voie, cu faţa şi cu mîinile pe gîtul meu, ca să poată rîde cu mai multă poftă, mi-ar fi putut da avînt să ajung cu greutatea ei în spinare dacă nu pînă la Catajo[1] sau la Samarcand, în orice caz mult mai departe de Fossalta. Petrecînd în acest fel primele ore ale după-amiezii, începurăm să ne lărgim spaţiul dincolo de împrejurimile castelului, descoperind drumurile, potecile şi locurile cele mai îndepărtate. Pajiştile mlăştinoase pe unde ne-am învîrtit în primele noastre incursiuni, coborau către apus, spre nişte pîraie încîntătoare ce şerpuiau în cîmpie ici şi colo, sub umbra deasă a plopilor, aninilor şi sălciilor, asemenea unei ţărăncuţe graţioase care are vreme de pierdut sau n-are chef de lucru. Acolo în vale se auzea un continuu ciripit de păsărele, iarba creştea bogată şi foarte înaltă, ca un covor moale din alcovul tainic al unei doamne. Tufişuri spinoase şi arbuşti înmiresmaţi se înălţau întortocheaţi şi frumoşi, părînd să pregătească cele mai îmbietoare canapele de iarbă moale, cele mai învăluitoare şi de nepătruns adăposturi pentru desfătările inocenţei sau pentru şoaptele de iubire ale îndrăgostiţilor. Murmurul apei dădea armonie tăcerii sau sporea farmecul vocilor noastre proaspete şi cristaline. Cînd ne aşezam pe brazdele cele mai verzi şi bogate, guşterul, verde şi el, fugea iute la marginea mărăcinişului alăturat, şi de acolo se întorcea să ne privească de parcă avea chef să ne întrebe ceva sau să ne spioneze joaca. Pentru momentele acelea de odihnă atît de plăcute alegeam mai totdeauna marginea rîului, acolo unde după un labirint de ramificaţii pline de susur şi freamăt

[1] Vechiul şi legendarul nume al Chinei, regatul fabulos al Angelicăi.

apa se aşterne domoală pe o întindere calmă şi tăcută, întocmai ca o fată zvăpăiată care dintr-o dată s-ar fi călugărit. Povîrnişul mai dulce îi liniştea cursul, dar Pisana spunea că apa, la fel ca şi ea, e obosită de atîta goană şi că trebuie s-o imite şi să se aşeze ; să nu credeţi de altfel, că neastîmpărata, stătea liniştită mai multă vreme. După ce mă mîngîia puţin sau ceda capriciului meu de a ne juca cum şi cît mi se năzărea, se ridica în picioare, cu totul absentă, uita de mine, parcă nu m-ar fi cunoscut niciodată, şi se pleca deasupra apei să se oglindească în ea, sau îşi plimba braţele prin unde ori se înfunda în tufiş în căutarea melcilor, din care să-şi facă brăţări şi şiraguri de mărgele, fără să mai ţină seama că i se prăpădea bluziţa, că i se udau mînecile sau pantofiorii. Eu o chemam atunci şi o mustram mai mult din lăcomia de a o mai avea alături la joacă decît din respect faţă de îmbrăcămintea ei, dar fetiţa nici nu se gîndea măcar să-mi răspundă. Capabilă să înnebunească de disperare dacă din capriciul altuia i se deranja vreun colţişor de la guler, ar fi rupt şi ar fi sfîşiat totul, inclusiv părul lung şi frumos, obrăjorii trandafirii şi rotunjori, mînuţele scurte şi grăsuţe, cînd era vorba de propriile ei iniţiative. Cîteodată, tot restul plimbărilor nu era de ajuns ca s-o facă să renunţe la jocurile ei grave, solitare şi fără de sfîrşit. Timp de o jumătate de oră, se încăpăţîna în dorinţa de a face o găurică în cochilia unui melc, utilizîndu-şi dinţii şi unghiile pentru a putea trece prin ea o nuieluşă, ca apoi s-o atîrne la ureche ; dacă eu mă prefăceam că vreau s-o ajut, striga şi mă certa, bătea din picioare şi-mi dădea ghionturi cu coatele în stomac. S-ar fi zis că cine ştie ce rău i-aş fi făcut, dar în realitate totul nu era decît o joacă a capriciilor ei. Mobilă ca un fluturaş care nu poate sta nici două minute pe corola unei flori fără să bată din aripi, nerăbdător să sugă polenul alteia, trecea brusc de la intimitate la aere de superioritate, de la expansivitatea unei vorbiri zgomotoase la o tăcere încăpăţînată, de la veselie la mînie şi aproape la cruzime. Dar cu toate toanele ei, firea nu i se schimba niciodată, rămînea mereu o mică

tirană di Fratta, capabilă să facă fericit pe cineva doar ca să-şi experimenteze propria-i forţă într-un anumit domeniu, pentru ca apoi să-l facă să sufere şi să se înfurie, doar ca să-şi experimenteze puterea în alt domeniu. La temperamentele senzuale şi impulsive, capriciul devine lege, şi egoismul sistem, dacă nu sînt temperate printr-o educaţie preventivă şi pricepută, care să înarmeze raţiunea împotriva presiunii continue a exceselor şi să fortifice sensibilitatea cu o baricadă de deprinderi frumoase, cu o pavăză împotriva surprizelor instinctului, căci altfel, în ciuda calităţilor excelente sădite în asemenea naturi, nimeni nu va mai avea încredere în ele, rămînînd sclave ale abuzurilor senzualităţii. Pisana era pe vremea aceea o fetiţă ; dar chiar copilele cele mai fragede sînt oare altceva decît nişte femei în miniatură, nişte femei abia schiţate ? Pictate în mărime naturală sau în miniatură, trăsăturile unui portret rămîn întotdeauna aceleaşi.

De altfel, noile orizonturi deschise sufletului meu îi ofereau încă de pe acum un adăpost împotriva încăpăţînării primelor necazuri copilăreşti. Mă odihneam pe sînul mare al naturii ; şi frumuseţile ei mă sustrăgeau din posomorîta tovărăşie a supărării. Întinderea cîmpiei pe unde hoinăream atunci era cu totul deosebită de plictiseala fără margini din curte şi din preajma castelului unde simţisem atîta plăcere între vîrsta de şase şi opt ani. Dacă Pisana mă părăsea ca să răsfeţe şi să chinuie alţi băieţi sau dacă fugea de lîngă mine la jumătatea drumului, în speranţa că între timp ar fi putut sosi vreun vizitator la castel, eu nu mai alergam după ea ca să mă dau în spectacol, îmbufnat şi certăreţ, întorcînd tuturor spatele, ci mă duceam să-mi potolesc focul în răcoarea pajiştii şi pe malul rîului. La fiece pas apăreau noi privelişti şi noi minunăţii. Am descoperit un loc unde apa îşi lărgea albia aproape cît un lac mai mititel, limpede şi argintiu ca suprafaţa unei oglinzi. Împletiturile frumoase de alge se întortocheau în apă sub mîngîierea magică a zefirului ; şi pietricelele de pe fund străluceau albe şi curate, lucind ca nişte perle alunecate întîmplător din scoici. Raţele şi gîştele dădeau din aripi pe mal ; cîte-

odată, în aceeaşi clipă săreau toate zgomotos în apă, şi după ce se cufundau o secundă, pluteau, fîlfîind liniştit şi graţios, în ordinea unei flote în manevră. Era o plăcere să le priveşti cum înaintau, mergeau îndărăt, se întorceau, fără a tulbura transparenţa apei decît cu o uşoară încreţire, care sfîrşea pe mal într-o mîngîiere şi mai uşoară. Totul de jur împrejur era o bogăţie de plante seculare, pe crengile cărora viţa-de-vie sălbatică ţesea ramificaţiile cele mai verzi şi mai capricioase. Încununa coroana unui ulm, şi apoi se lăsa pe sprijinul sigur al stejarului şi, îmbrăţişîndu-l, cădea în jurul lui în ghirlande graţioase ce unduiau de la o ramură la alta, de la un copac la altul ca într-un dans, şi ciorchinii negri şi mititei invitau graurii să se hrănească din ei, iar porumbeii să se ia la ceartă cu graurii pentru partea lor. Deasupra albiei lărgite, de unde micul lac redevenea iar rîu, erau construite două sau trei mori, ale căror roţi păreau că se fugăresc împroşcîndu-se reciproc cu apă, ca nişte făpturi nebunatice. Zăboveam ore în şir contemplîndu-le şi aruncînd pietricele în cascadele de apă, ca să le văd cum saltă şi se cufundă iarăşi, dispărînd sub vîrtejul roţii. Dinăuntru se auzea zgomotul măcinătoarelor, cîntecul morarilor, larma băieţilor şi pînă şi scrîşnetul lanţului pe vatră cînd mestecau mămăliga. Îmi dădeam seama după fumul care începea să se ridice din coşul casei, precedînd totdeauna acest nou zgomot din concertul general. Pe pămîntul bătătorit din faţa morilor era un du-te-vino de saci şi de figuri mînjite cu făină. Acolo veneau cumetrele din multe sătuleţe vecine şi pălăvrăgeau cu femeile de la moară în timp ce li se măcina grîul. Între timp, măgăruşii, eliberaţi de povară, gustau cu lăcomie tărîţele ce li se cuveneau pentru urcuşul la moară; după ce terminau, începeau să ragă de bucurie, întinzîndu-şi urechile şi picioarele; cîinele morarului lătra şi alerga în jurul lor, făcînd mii de salturi simulate şi de lupte imaginare. Vă spun că acolo se desfăşura o scenă plină de animaţie şi nici c-aş fi avut nevoie de altceva, eu, care nu cunoşteam viaţa decît din povestirile lui Martino, ale lui jupîn Germano şi ale lui Marchetto. Pe vremea aceea, însă, am început să privesc cu ochii mei, să judec şi să învăţ cu propria mea minte, să cunosc ce înseamnă munca şi

răsplata unei munci ; să deosebesc diferitele îndeletniciri ale gospodinelor, cumetrelor, ale morarilor şi ale măgarilor. Toate acestea îmi frămîntau mintea şi mă distrau ; mă reîntorceam apoi la Fratta cu capul în nori, contemplînd splendoarea culorilor dinăuntru, variind în diversitatea tonurilor de lumină.

Plimbările mele deveneau din ce în ce mai lungi ; mereu mai lungi şi îndrăzneţe erau dezertările mele de sub paza lui Fulgenzio şi de la şcoala parohului. Cînd plecasem călare prin împrejurimi cu Marchetto, fusesem prea mic pentru a-mi fi putut întipări în memorie tot ceea ce văzusem ; cînd m-am făcut mai mare n-a mai vrut să rişte luîndu-mă în şaua unei mîrţoage, şi aşa prea încărcată de ani ca să fie şi iute de picior. Şi astfel, toate lucrurile mi s-au părut noi şi neobişnuite ; şi nu numai morile şi morarii, ci şi pescarii cu plasele lor, ţăranii cu plugurile, păstorii cu caprele şi cu oile, şi totul, totul îmi dădea prilej de uimire şi de plăcere. În sfîrşit, veni ziua cînd am crezut că-mi pierd capul sau că am căzut din lună, atît de minunate şi de necrezut mi s-au părut toate cele pe cîte le cuprindeam cu ochii. Vreau să vi le povestesc, pentru că plimbarea aceea m-a închinat pe veşnicie religiei simple şi poetice a naturii, care m-a mîngîiat mai tîrziu, cu blîndul şi nelipsitul calm al bucuriilor ei, în orice necaz aş fi avut.

Într-o după-amiază, Pisanei îi veniră în vizită cei trei veri ai ei, băieţii uneia dintre surorile contelui, măritată cu un castelan din Pedemonte. (El mai avea o soră, foarte bine situată, la Veneţia, dar acestea sînt persoane pe care le vom întîlni mai tîrziu.) Aşadar, în după-amiaza aceea Pisana mi-a făcut multe necazuri şi m-a oferit cu atîta barbarie zeflemelilor verilor ei, încît, înfuriat la culme, m-am retras, dorind să pun între ea şi mine cea mai mare distanţă posibilă. Am ieşit prin urmare pe podeţul dinspre grajd şi apoi, în goana mare, am luat-o departe, peste semănături, de parcă mă mînau din spate ruşinea şi furia. Şi fugi, şi fugi, cu ochii la vîrful picioarelor, fără să mai dau atenţie la nimic ; dar întîmplarea a făcut să mă pomenesc într-un loc complet necunoscut. Am stat o clipă fără să pot gîndi sau mai bine zis fără să

mă pot descătuşa de gîndurile ce mă biciuiseră pînă atunci.

„Să fie cu putinţă? am reflectat, cînd am reuşit să mă desprind de obsesia celor petrecute. Să fie cu putinţă să fi mers atît de mult?“

Într-adevăr, era sigur că aşezarea unde mă aflam nu aparţinea obişnuitei sfere a incursiunilor mele; tot teritoriul acela, întins pe o distanţă de două mile în spatele castelului, l-aş fi recunoscut, palmă de palmă, fără teama de a fi greşit. Dar acest loc era un deşert nisipos şi se surpa într-un canal de apă noroioasă şi stătută: de-o parte a apei — o pajişte largă invadată de trestii cît cuprindeai cu ochii, iar de partea cealaltă — un cîmp prost cultivat, unde dezordinea şi aparenta sterilitate contrastau cu vigoarea cîtorva copaci impunători rămaşi în brazdele haotice. Am privit în jurul meu şi n-am zărit nici un indiciu care să-mi fi readus în minte memoria acelor meleaguri.

„Ei, drace! Un loc nou! am spus în sinea mea, cu satisfacţia avarului în clipa descoperirii unei noi comori. Să mergem mai departe, să vedem ce-o mai fi!“

Dar ca să ajungi mai departe trebuia să sari un mic obstacol, nimic altceva decît canalul acela mlăştinos şi mare, acoperit de o impresionantă manta de trestii stufoase. Pajiştea imensă, cuprinzînd în ea necunoscutul şi infinitul, se întindea pînă departe; dincoace nu aveam în faţa mea decît cîmpul arid şi părăsit care nu mă îmbia de loc să-l vizitez. Ce să fac în situaţia aceea grea? Curiozitatea îmi era prea stîrnită pentru a bate în retragere şi eram prea zăpăcit ca să mă tem de eventualitatea unei adîncimi prea mari a canalului. Mi-am sumes pantalonii pînă deasupra genunchilor şi am intrat în adîncul apei, prinzîndu-mă cu mîinile şi picioarele de nuferii şi trestiile de pe margini. Împingînd într-o parte şi trăgînd dintr-alta, îmi croiam drum printre tufişurile acelea plutitoare, dar apa se adîncea mereu mai mult, şi plantele alunecau pe mîl, la rîndul lui alunecos ca gheaţa. Cu ajutorul Celui-de-Sus, fundul apei începu să se mai ridice, aşa că teama mi s-a mai potolit, dar cred că eram atît de exaltat în dorinţa de a trece dincolo de canal, încît nu m-aş fi dat îndărăt, chiar cu riscul de a mă îneca.

Cînd am făcut primul pas pe iarbă mi s-a părut că zbor ca o pasăre ; pajiştea suia treptat şi parcă nu mai aveam răbdare pînă să ating punctul cel mai înalt de unde puteam privi cucerirea mea fantastică. Pînă la urmă am ajuns, dar atît de istovit, încît păream un ogar gîfîind din greu după ce a urmărit un iepure. Mi-am rotit ochii împrejur ; întotdeauna îmi voi aminti de tulburătoarea plăcere care aproape m-a consternat prin uluitoarea-i minunăţie. În faţa mea se întindeau nesfîrşite pajişti verzi şi înflorite, întretăiate de canale, foarte mari, asemănătoare celui traversat de mine, dar mult mai largi şi mai adînci, pierzîndu-se într-o întindere de apă şi mai mare ; şi în fund, dincolo de apă, apăreau nişte dealuri mici, ici-colo cîte unul încununat de o clopotniţă. Dar dincolo de ei, ochiul meu nu mai răzbea pentru a ghici ce putea fi spaţiul infinit azuriu ce-mi apărea ca o bucată de cer căzută şi strivită de pămînt, un azuriu transparent, pe care se profilau, parcă în dorinţa de a-l scoate din monotonie, dungi argintii, unite departe-departe, cu azuriul mai transparent al atmosferei. Era ultimul ceas al zilei, ceea ce m-a făcut să-mi dau seama cît de mult umblasem. În momentul acela, soarele, după cum spun ţăranii, se întorcea înapoi, adică, după ce se lăsase în spatele unei perdele grele de nori deşi, descoperise lîngă asfinţit o ferăstruică pe unde trimitea pămîntului o ultimă privire, privirea unui muribund pe sub o pleoapă căzută. Pe neaşteptate, canalul şi lacul cel mare unde se vărsau se făcură toate ca focul ; şi multîndepărtatul azur misterios se preschimba într-un curcubeu imens şi fulgerător, care sclipea în cele mai diferite şi mai vii culori. Cerul înflăcărat se oglindea în apă, şi de la o clipă la alta spectacolul lua proporţii, mi se înfrumuseţa înaintea ochilor şi îmbrăca mirajele ideale şi imposibile ale visării. Vreţi să mă credeţi ? Am căzut în genunchi ca Voltaire pe Grutli [1] cînd a rostit în faţa lui Dumnezeu unicul verset din crezul său. Şi mie mi-a venit în minte Dumnezeu ; Dumnezeul bun şi mare ce se află în natură, tatăl tuturor şi a tot ce există. Am adorat, am plîns, m-am rugat ; şi tre-

[1] Munte din Elveţia. Episodul referitor la Voltaire este redat de Lord Brougham în cartea *Voltaire şi Rousseau.*

buie să mărturisesc că sufletul meu, izbit de cele mai cumplite furtuni, s-a refugiat deseori în amintirea copilărească a clipei aceleia, ca să mai poată culege o licărire de speranţă. Nu, clipa aceea nu a fost repetarea unui act de credinţă predat de paroh, cu urechelile lui, la ora de religie, ci a fost elanul nou, spontan, viguros al unei credinţe noi, tainic mocnită în inima mea şi deşteptată brusc, la invitaţia maternă a naturii. Frumuseţea universală mi-a inspirat mai întîi sentimentul bunătăţii universale ; de atunci am început să cred că după cum viscolul iernilor nu poate distruge uimitoarea armonie a creatorului, tot astfel nici pasiunile umane n-ar fi ajuns niciodată să întunece şi să tulbure seninătatea deplină a eternei dreptăţi. Dreptatea este printre noi, deasupra noastră, în noi. Ea ne pedepseşte şi ne răsplăteşte. Ea şi numai ea este marea unificatoare a elementelor ce asigură fericirea sufletelor în marele suflet al umanităţii. Simţiri nedefinite, care cîndva vor deveni idei, dar care pornind din inimile unde au încolţit ajung să strălucească în mintea altor oameni şi chiar în mintea mea ; simţiri poetice, dar născute din poezia care trăieşte şi se încarnează vers de vers în analele istoriei ; simţirile unui suflet încercat într-o îndelungată experienţă a vieţii, dar existente totuşi în stare embrionară în sentimentul de fericire şi de religiozitate care m-a determinat, copil fiind, să îngenunchez în faţa măreţiei universului !

Bietul de mine, dacă m-aş fi gîndit atunci la aceste lucruri măreţe şi aproape inexprimabile ! Mi-aş fi pierdut minţile în filozofie şi, desigur, nu m-aş fi întors în noaptea aceea la Fratta. În schimb, cînd începu să se însereze, şi tot spectacolul minunat în faţa mea păli, am revenit imediat la vîrsta mea de copil şi cît pe-aci să plîng, de teamă că nu mai găsesc drumul să mă pot reîntoarce acasă. Dacă am alergat la venire, la întoarcere am fugit, n-am mai ştiut de mine ; şi am traversat canalul cînd soarele mai lumina încă în amurg. Dar pe măsură ce înaintam în cîmpie, atmosferă îşi schimba faţa ; noaptea se lăsa mereu mai ceţoasă şi foarte neagră, şi, cum nimerisem acolo fără să mă gîndesc la nimic, acum nu mai ştiam unde mă aflu. Mă cuprinsese un tremur de febră şi o dorinţă de a alerga cît mai repede, ca să ajung,

în sfîrşit, nici eu nu mai ştiu unde. Mi se părea că oricît m-am depărtat de mult, alergatul m-ar fi făcut să ajung mai repede la destinaţie decît mersul încet ; dar socotelile mele erau greşite, pentru că graba mă făcea să nu mai am prezenţa de spirit care m-ar fi ajutat cel puţin să nu-mi pierd cumpătul. Se adăuga şi faptul că oboseala mă extenua şi aveam într-adevăr nevoie de toată frica aceea întreţinută în minte de gîndul că nu mă pot întoarce acasă pentru a-mi convinge picioarele să meargă înainte. Soarta a vrut să ţin mereu direcţia bună fără să mă întorc în mlaştina unde sigur m-aş fi înecat, şi în cele din urmă am apucat-o pe un drum. Dar ce drum, Dumnezeule ! Acum nimeni n-ar mai folosi substantivul acesta pentru a-l denumi, căci era mai degrabă un calvar sau şi mai rău. Eu i-am mulţumit însă providenţei şi am continuat să merg ceva mai liniştit, chibzuind cu destulă judecată că voi cere informaţii precise la primele case întîlnite. Dar cine putea fi atît de neghiob să-şi fi clădit casă în gropile acelea ? Aveam totuşi încredere şi mergeam înainte. Mai curînd sau mai tîrziu, tot aveau să apară şi primele case. Nici nu parcursesem o jumătate de milă, cînd aud în spatele meu galopul unui cal. Mi-am făcut semnul crucii, dîndu-mă înspre şanţ cît am putut ; dar poteca era atît de îngustă, încît calul, speriindu-se uşor de mine, făcu un salt înapoi, iar cavalerul care-l călărea se porni pe un pomelnic de înjurături.

— Cine-i acolo ? Dă-te-n lături, ticălosule ! strigă el cu o voce aspră şi veninoasă de-mi îngheţă sîngele în vine.

— Fie-vă milă de mine ! Sînt un biet copil rătăcit şi nici nu ştiu să mă descurc pe drumul ăsta, am mai avut suflare să-i pot răspunde.

Vocea mea copilăroasă şi rugătoare îl emoţionă desigur pe călăreţ, pentru că îşi struni calul în loc, deşi îi dăduse pinteni ca să treacă dincolo de mine.

— A, eşti un copil ? spuse el aplecîndu-se puţin în partea unde eram eu, arătîndu-mi o figură mare neagră, ascunsă sub faldurile unei pălării de contrabandist sau de vrăjitor. Da, eşti un copil ; şi unde te duci ?

— M-aş duce la Fratta dacă domnul m-ar ajuta, spusei eu retrăgîndu-mă puţin de teama inspirată de figura lui.

— Dar cum de te afli prin meleagurile astea pe unde nu trece picior de om în timpul nopţii ? mai întrebă necunoscutul, cu oarecare suspiciune în glas.

— Uite aşa, i-am răspuns, am fugit de acasă din cauza unor necazuri, şi tot mergînd într-una, am ajuns în nişte locuri frumoase, unde am văzut multă apă, mult soare şi multe lucruri încîntătoare care nu mai ştiu ce sînt ; dar la întoarcere m-am încurcat, fiindcă se întunecă şi nu-mi mai amintesc exact drumul, şi mergînd aşa în voia soartei, uite-mă acum aici, şi zău dacă ştiu unde mă aflu.

— Eşti în spatele lui San Mauro, către păduricea de pini, băiete, reluă omul acela, şi mai ai patru mile bune pînă să ajungi acasă.

— Domnule, sînteţi atît de bun — am adăugat, făcîndu-mi curaj, dintr-o teamă acum şi mai mare decît cea de la început — să-mi arătaţi ce cale trebuie să apuc ca să ajung cît mai iute acasă ?

— Aha, tu mă crezi bun ? spuse călăreţul cu un ton cam batjocoritor. Da, pe legea mea că ai dreptate, şi vreau să-ţi dau dovadă. Suie în şa, şi, dat fiind că trebuie să trec şi pe acolo, te voi lăsa jos lîngă castel.

— Chiar la castel locuiesc, reluai eu, neştiind dacă să am încredere în propunerile necunoscutului.

— La castel ? exclamă cu o surprindere nu prea plăcută în glas. Şi al cui eşti tu acolo în castel ?

— Oh ! Asta-i bună ! Sînt al nimănui. Sînt Carlino, cel ce învîrteşte frigarea şi merge la şcoală la paroh.

— Cu atît mai bine ; dacă e aşa, suie, ţi-o spun ; calul e puternic şi n-o să-şi dea seama.

Tremurînd puţin, dar prinzînd şi oarecare curaj, m-am cocoţat în spinarea animalului, în timp ce călăreţul mă ajuta cu o mînă, spunîndu-mi să nu-mi fie teamă, că n-o să cad. Acolo, prin meleagurile acelea, aproape te naşti pe cal, şi fiecărui băieţandru i se spune „Suie-te pe mînzul acela“ de parcă i s-ar spune „Încalecă pe scîndura aceea“. Aşadar, după ce m-am aşezat bine, a dat pinteni calului într-un galop nebunesc, luînd-o la vale şi înfruntînd toate primejdiile la care te expunea un asemenea drum, de fapt o rîpă continuă. Eu mă ţineam cu amîndouă mîinile

de pieptul călărețului și simțeam pe degete atingerea unei bărbi, nemaipomenit de lungă.

„O fi Dracu ? mi-a trecut prin minte. S-ar prea putea." Și-mi făcui un examen rapid de conștiință, din care a reieșit pare-se că am păcate peste măsură încît să-i pot da toate drepturile să mă ducă la el acasă. Dar la timp mi-a revenit în minte faptul că i se speriase calul de umbra mea și, cum caii Diavolului, după cîte știu eu, nu trebuie să aibă slăbiciunile alor noștri, din punctul acesta de vedere mi-am mai recăpătat puțin liniștea. Dacă nu era Dracul, putea fi aghiotantul lui, un hoț, un ucigaș, ce știu eu ? Dar dinspre partea asta, nici o teamă, eu bani nu aveam, așadar mă simțeam omul cel mai înarmat împotriva oricărui furt. Astfel, după ce m-am gîndit la ceea ce nu era, m-am întors cu gîndul către o verificare la ceea ce ar putea fi nocturnul meu protector. Mai rău nici că se putea. Desfid imaginația vreunui napolitan care ar putea ajunge la concluzii mai certe decît cele la care am ajuns eu. Și atunci, în ceea ce mă privește, am decis în cele din urmă că nu pot ști nimic despre străinul meu. Deodată, subiectul obscur al atîtor fantezii se întoarse înspre mine cu barba lui imensă și mă întrebă cu aceeași voce, nu prea delicată :

— Meșterul Germano mai e la Fratta ?

— Da, domnule ! i-am răspuns eu cu o tresărire de surpriză în fața întrebării neașteptate. El are grijă în fiece zi de ceasul din turn ; deschide și închide poarta cea mare ; mătură chiar și prin curte, prin fața cancelariei. E tare cumsecade cu mine, de multe ori mă duce să văd roțile ceasului, împreună cu Pisana, fiica doamnei contese.

— Monseniorul de Sant'Andrea vine des pe acolo ? mă mai întrebă el rîzînd.

— Este confesorul doamnei contese, dar de multă vreme nu l-am mai văzut, pentru că acum, de cînd am început să cunosc lumea, stau în bucătărie cît mai puțin posibil.

— Bravo ! Bravo ! Bucătăria este pentru preoții canonici, continuă el. Acum poți coborî, veveriță, că am ajuns la Fratta. Ești cel mai bun călăreț de pe teritoriu, te felicit !

— Închipuiţi-vă ! adăugai în timp ce săream jos, călăream mereu în spatele lui Marchetto.

— Aha ! Tu eşti papagalul care stătea mereu în spatele lui, cu ani în urmă, reluă el rîzînd. Na ! Ţine ! mai spuse el dîndu-mi cu palma peste ceafă. Dă-i din partea mea curierului plăcinta asta ; dar, cum eşti prietenul lui, nu-i spune că m-ai văzut prin părţile astea ; să nu-i spui nici lui şi nici altuia ; nimănui, ai înţeles ?

Spunîndu-mi acestea, omul cu barba mare dădu pinteni calului şi o luă în goana mare pe o potecă ce ducea la Ramoscello, iar eu am rămas locului, cu gura căscată, ascultînd tropăitul galopului. Şi cînd zgomotul s-a pierdut, m-am învîrtit în jurul şanţurilor, şi pe puntea castelului l-am zărit pe Germano, uitîndu-se în jur, de parcă ar fi aşteptat pe cineva.

— Aha ! Ticălosule, nemernicule, unde umbli hai-hui la ora asta ? De unde vii aşa de tîrziu acasă ? De la cine ai învăţat asemenea purtări ? îţi arăt eu ţie.

Asta a fost bodogăneala cu care m-a întîmpinat Germano ; dar partea cea mai caldă din predica dumisale n-o pot traduce în cuvinte. Bunul Germano m-a împins de la poarta castelului şi pînă la bucătărie numai în bătăi la spate. Acolo tăbărî pe mine Martino.

— Pui de bandit, desfrînatule ce eşti ! N-o mai faci tu a doua oară ! Ţi-o jur eu ! Să te aventurezi în puterea nopţii departe de casă !

Şi de astă dată vorbele au constituit partea cea mai uşoară ; mai grele au fost palmele ce-i însoţiră cuvintele. Dacă asta mi-a fost dat din partea prietenilor, închipuiţi-vă la ce trebuia să mă aştept din partea celorlalţi... Căpitanul juca zaruri cu Marchetto, aşa că se mulţumi să-mi dea cu sete doar un pumn în spinare, spunîndu-mi că sînt un leneş şi jumătate şi că numai dacă i-aş fi fost încredinţat lui m-ar fi făcut om de treabă. Marchetto mă trase de urechi cu prietenie, Veronica se încălzea la foc, dar se întoarse ca să dubleze bătăile lui Germano, şi afurisita de bătrînă, bucătăreasa, îmi dădu un picior în fund, cu atîta delicateţe, de-am nimerit cu nasul direct în mînerul frigării, care se învîrtea.

— Perfect ! Ai nimerit la ţanc ! se trezi spunînd bătrîna vrăjitoare. A trebuit să pun în funcţie frigarea cea mare, dar acum, că te afli aici, nu mai e nevoie de ea.

În timp ce rostea asemenea vorbe, scoase repede frînghia de pe scripete şi-mi întinse mie fierul lung şi ascuţit, după ce-l trase afară din mîner. Am început să învîrtesc într-o parte şi într-alta, fiind mereu asaltat şi luat peste picior de femeile de serviciu şi de jupînese, pe măsură ce veneau în bucătărie ; şi în timp ce tot învîrteam la frigare, mă gîndeam la paroh, mă gîndeam la Fulgenzio, la Gregorio, la monsenior, la *confiteor*, la domnul conte, la doamna contesă şi la ceafa mea ! În seara aceea dacă m-ar fi găurit cu frigarea bucăţică cu bucăţică n-ar fi făcut decît să-mi uşureze martiriul fricii ce mă încolţise. Bineînţeles că aş fi preferat să mi se prăjească ceafa decît să fi încăput doar trei minute pe mîinile contesei ; în ce priveşte martiriul, în mintea mea mi s-a părut mult mai norocos sfîntul Laurenţiu (ars pe jăratic) decît sfîntul Bartolomeu (jupuit de viu). Atîta timp cît toţi aşteptau numai să mă bată, nimeni nu putu să mă întrebe ce făcusem în timpul absenţei mele atît de îndelungate ; dar cînd am fost pironit în cuie în faţa frigării, începură să mă asalteze cu tot felul de întrebări şi cercetări, încît după ce rezistasem atît de eroic în faţa bătăilor, acum, în faţa tuturor, dezlănţuiţi asupra mea, începui să plîng.

— Dar ce te-a apucat acum de plîngi în hohote ? mă întrebă Martino. Nu-i mai bine să răspunzi la întrebările puse ?

— Am fost în pajiştea unde-s morile ; am fost acolo, de-a lungul apei, să iau greieri, acolo am fost. Hî-hî-hî... s-a întunecat... am întîrziat...

— Şi unde sînt greierii ăştia ? mă întrebă căpitanul, care se amestecase puţin în cercetările criminalistice ale cancelarului şi-i furase meseria.

— Uite, am adăugat, cu un glas şi mai plîngăreţ. Uite că nu ştiu ! Uite că greierii mi-or fi fugit pesemne din buzunar. Nu ştiu nimic ! Eu... eu am fost de-a lungul apei să caut greierii... Hî-hî-hî...

— Dă-i înainte la frigare, şarlatanule, zbieră bucătăreasa, sau îţi ard două, să mă pomeneşti.

— Nu-l băga prea rău în sperieţi, Orsola, îi atrase atenţia Martino, ghicind din chipul vrăjitoarei aceleia ameninţarea vorbelor ei.

— Fir-ar să fie ! exclamă căpitanul, bătînd cu palma în masă, de săriră în sus toate tacîmurile aşezate pentru cina oamenilor de serviciu. De trei ori, una după alta, a trebuit să cadă nouă la blestematele astea de zaruri ! Niciodată n-am mai păţit aşa... Ce partidă distrusă !... Gata, ţine minte, Marchetto !... Trei centime de duminică, şi două şi jumătate de astă-seară...

— Mai aveţi şapte de săptămîna trecută ! adăugă cu prudenţă curierul.

— A ! Da ! Da ! Şapte şi cu cinci, douăsprezece şi jumătate, răspunse căpitanul, ciufulindu-şi părul. Încă o jumătate de centimă, şi fac şase monede bune. Ţi le plătesc mîine.

— Cînd doriţi ! spuse oftînd Marchetto.

— Cît despre tine, continuă căpitanul văzîndu-mă în apropiere şi ca să mai devieze discuţia, cît despre tine, frigare pe jăratic ce eşti, mi-ar plăcea să cazi în ghearele mele, că ţi-aş băga eu minţile-n cap ! Nu-i aşa, Veronica ? Nu sînt cu făcut să le bag oamenilor minţile-n cap ?

— Mai lasă, poate voiai să spui că l-ai fi distrus, nu alta ! răspunse soţia lui, ieşind de la bucătărie şi îndreptîndu-se spre sufragerie. Acum mă duc să-i spun şi doamnei contese să nu-şi mai facă griji, că s-a întors Carlino.

Nu aveam oglindă în faţă ; cu toate astea, aş putea jura că la auzul acelei veşti mi s-a făcut părul măciucă, îmi stăteau laţele drepte ca nişte paratrăsnete. Mi-a fost dat să aud şi o nouă admonestare din partea bucătăresei ca să învîrtesc frigarea mai departe ; am rămas acolo mai curînd prostit decît resemnat, aşteptînd desfăşurarea evenimentelor. Într-adevăr, n-a fost nevoie să aştept prea mult. În timp ce contesa viola pe de o parte uzanţa zilnică, apărînd pentru a treia oară în bucătărie, cu doamna Veronica alături, intră şi Fulgenzio, cu figura lui mare de sfînt îngropată mai mult ca de obicei în gulerul jachetei. Niciodată comparaţia cu Hristos între cei doi tîlhari nu s-a potrivit atît de bine cum mi s-a potrivit mie atunci ; dar în clipa aceea n-aveam chef de glume, din moment ce

ştiam foarte bine că nici unul dintre cei doi tîlhari n-avea să se căiască. Contesa înainta tîrîndu-şi trena rochiei, depăşind şi de astă dată uzanţa, şi se pironi direct în faţa mea ; aşa încît flacăra din sobă îi făcea ochii ca doi cărbuni aprinşi, şi aluniţa, adeseori plină de farmec, de pe nasul acvilin, părea acum lucioasă ca un rubin.

— Aşa — îmi spuse ea, întinzînd înspre mine o mînă care mă făcu să mă ghemuiesc tot, de fiorii ce mă treceau pe şira spinării —, deci aşa, broscoi afurisit, aşa răsplăteşti tu bunătatea celor ce te-au cules de pe drumuri, te-au crescut, te-au hrănit şi te-au educat, învăţîndu-te să citeşti şi să scrii şi să poţi lua parte la slujbele bisericeşti. Vai de tine ! Îţi prezic de pe acum că purtarea ta urîtă te va împinge la pieire, o să duci o viaţă mizerabilă la fel ca taică-tău şi vei sfîrşi prin a fi spînzurat, căci dai semne de pe acum de asemenea înclinaţii.

În clipa aceea am avut senzaţia funiei strînse în jurul gîtului. Dar nu ! Erau degetele doamnei care-mi încleştau grumazul. Am scos două ţipete atît de ascuţite, încît din sufragerie alergară parohul, cancelarul, Clara, domnul Lucilio, Partistagno, pînă şi — o clipă mai tîrziu — domnul conte şi monseniorul. Toată lumea asta, unită cu aceea din bucătărie, cu jupînesele şi femeile de serviciu, venite şi ele, compunea un aparat minunat de asistenţi ai patimilor mele. Frigarea stătea încremenită, şi bucătăreasa se întrerupsese ca să-mi ia mîinile de pe vatră şi să mi le pună din nou la treabă ; dar eram încă prea tulburat de actul violent al contesei ca să mă pot gîndi la altceva.

— Să-mi spui ce-ai făcut pînă la ora asta din noapte ! Pe unde ai hoinărit ? reluă ea punîndu-şi mîinile în şold, spre imensa mea uşurare. Vreau să ştiu tot adevărul, şi pe mine n-ai să mă duci cu greierii tăi şi cu văicărelile !

Doamna Veronica rînji, cum ştiu să rînjească numai babele afurisite şi Diavolul ; din colţul unde eram i-am aruncat o privire ce făcea cît sute de blesteme.

— Vorbeşte ! Vorbeşte, pui de năpîrcă ! urlă contesa, năpustindu-se asupra mea cu mîinile şi cu degetele încovoiate ca nişte gheare de pisică.

— Am fost să mă plimb pînă la locul unde era multă apă roşie şi mult soare. Şi apoi... m-am bîlbîit.

— Şi apoi ? întrebă contesa.

— Şi apoi m-am întors.

— Da, sigur că te-ai întors, în halul ăsta... adăugă ea. Te văd şi nu mai e nevoie să mi-o spui ; dar dacă n-o să vrei să spui ce-ai făcut în toate orele astea, îţi promit pe ce am mai sfînt că n-ai să mai simţi gustul sării !

Am tăcut ; apoi am ţipat, din cauza altei zgîlţîituri a degetelor ei de maimuţă în chică. După aceea din nou am tăcut şi am reînceput să învîrtesc prosteşte frigarea, fiindcă bucătăreasa a avut iar ideea să-mi pună mînerul în mînă.

— Am să vă spun eu, doamnă contesă, ce-a făcut frumuseţea asta de băiat — începu atunci Fulgenzio. Mai adineauri eram la sacristie să vă curăţ vasele mari şi mici pentru Paşti, şi ieşind pînă la şanţ să iau apă am văzut venind dinspre San Mauro, un om călare, care apoi l-a dat jos de pe cal pe domnişor ; nu ştiu ce vorbe îi spuse, iar după aceea îşi continuă drumul călare înspre Ramuscello ; domnişorul a ocolit şanţul ca să intre pe poarta cea mare. Iată cum stau lucrurile !

— Şi cine era omul acela călare ? Erai dumneata, Marchetto ? întrebă mai departe contesa.

— Marchetto şi-a petrecut toată după-amiaza cu mine, răspunse căpitanul.

— Aşadar, cine era omul acela ? repetă contesa adresîndu-mi-se.

— Era... era... nu era nimeni... murmurai eu amintindu-mi de binele pe care mi-l făcuse necunoscutul şi de ceea ce mă rugase.

— Nimeni ! Nimeni ! bombăni contesa. Las', că aflăm noi cine era acest nimeni ! Faustina, adăugă ea vorbind cu îngrijitoarea copiilor, dumneata vei duce imediat patul lui Carlino în odăiţa întunecoasă dintre camera lui Martino şi camera de călugări, şi pe urmă îl duci pe el acolo, de îndată ce va isprăvi cu friptura. De acolo, drăguţul meu, continuă ea întorcîndu-se spre mine, n-ai să ieşi pînă nu spui cine era omul acela călare cu care ai venit pînă la scurtătura dinspre Ramuscello.

Faustina aprinse lumînarea, dar nu plecase încă să transporte culcuşul meu.

— Vrei să spui cine era omul acela ? întrebă contesa.

Am aruncat o privire Faustinei ; şi am simţit că mi se sfîşie inima la gîndul că înainte de culcare nu aş mai fi putut privi, sau poate chiar risca o sărutare pe pleoapele întredeschise şi pe botişorul rotunjor şi înrourat al Pisanei. Şi de mine depindea ca Faustina să nu plece !

— Nu ! N-am văzut pe nimeni ! N-am venit cu nimeni, am răspuns brusc, cu deplină francheţe, pe care n-o manifestasem de loc la început.

— Ei bine ! adăugă contesa, întorcîndu-se spre sufragerie după ce-i făcu încă un gest Faustinei, care ieşi să execute ordinele primite. Fie cum vrei tu !

Îşi vîrî mîinile în buzunare şi ieşi trăgînd după ea, în coadă, toată mulţimea ; dar fiecare, înainte de a o urma, îmi arunca nişte priviri care aprobau sentinţa justă a castelanei. Contele pe deasupra mă mai şi blagoslovi cu un gest, echivalent cu : „Ăsta-l are pe Dracu în el".

Monseniorul se retrase clătinînd din cap, de parcă ar fi fost disperat pentru *confiteorul* ce-l obseda ; parohul strînse buzele, vrînd parcă să spună : „Nu mai înţeleg nimic", şi Partistagno se întoarse iute şi vesel, fiindcă era sătul de scenă. Rămînea tînăra contesă Clara ; ea, în ciuda privirilor veninoase ale doamnei Veronica, ale lui Fulgenzio şi ale căpitanului, veni lîngă mine plină de căldură, întrebîndu-mă dacă spusesem întocmai adevărul. Mi-am rotit ochii în jur şi i-am răspuns că da, lăsîndu-mi bărbia în piept. Atunci mă mîngîie prieteneşte pe cap şi se îndepărtă împreună cu ceilalţi ; dar mai înainte de a ieşi, domnul Lucilio se apropie de mine chiar lîngă ureche, ca să-mi şoptească să stau ziua următoare în pat şi să cer să fie chemat el, că o să aranjeze totul fără prea mare tevatură. Mi-am ridicat capul, ca să-l privesc şi să văd dacă era într-adevăr sinceră bunăvoinţa cu care îmi vorbea, dar el se şi îndepărtase, prefăcîndu-se că nu-şi dă seama de privirea aproape recunoscătoare cu care îl fixă Clara întorcîndu-se din pragul uşii.

— Ce i-ai spus bietului copil ? întrebă fata.

— I-am spus cutare şi cutare, răspunse Lucilio.

Tînăra zîmbi, şi se întoarseră împreună în sufragerie, unde, apropiindu-se ora cinei, îl reţinură şi pe căpitan cu soţia lui. Rămaseră cu mine Fulgenzio şi bucătăreasa ; dar

Marchetto şi Martino mă eliberară, spunînd că friptura e gata şi sfătuindu-mă să mă duc la culcare. Într-adevăr, Martino luă o lumînare şi mă conduse la noul meu domiciliu, pe spiralele scărilor acelora interminabile şi prin coridoare ce mi se păreau în seara aceea că n-aveau să se mai sfîrşească. Îmi aranjă patul într-un colţ din chilia care nu era altceva decît un mic spaţiu liber sub scară; mă ajută să mă dezbrac şi-mi aşeză păturile, învelindu-mă pînă-n gît, ca să nu răcesc... Îl lăsam să facă tot ce voia, de parcă aş fi fost mort; dar după ce a plecat şi am văzut la lumina sfeşnicului aprins lăsat de el într-un colţ, zidurile zgîriate şi tavanul urît, strîmb, în gaura aceea de pisici unde mă aflam, m-a apucat cu atîta violenţă disperarea că nu mai sînt în odaia albă şi veselă a Pisanei, că-mi dădeam cu pumnii-n cap şi mă zgîriam cu unghiile; nu m-am potolit decît după ce mi-am văzut mîinile roşii de sînge. În toiul nebuniei aceleia, am auzit un zgîriat uşurel la uşă, şi — reacţie firească la un copil — disperarea încetă pentru o clipă, făcînd loc fricii.

— Cine e? am întrebat cu un glas nesigur, din cauza sughiţurilor care-mi zgîlţîiau încă pieptul.

Atunci, uşiţa se deschise, şi Pisana, desculţă, pe jumătate goală în cămăşuţa ei, tremurînd toată de frig, sări pe neaşteptate în patul meu.

— Tu... ce ai?... ce faci?... am întrebat-o, nevenindu-mi încă în fire de asemenea surpriză.

— Ei, asta-i! Am venit la tine să te sărut fiindcă te iubesc, îmi răspunse copiliţa. M-am trezit cînd Faustina îţi desfăcea patul şi, cum am aflat că nu mai voiau să te lase să dormi în camera noastră şi că te-au aşezat lîngă Martino, am venit aici sus să văd ce faci şi să te întreb de ce-ai fugit azi şi n-ai mai apărut.

— Oh! Pisana mea dragă, Pisana mea dragă! am început să strig, strîngînd-o cu toată puterea în braţe.

— Nu mai ţipa aşa, că or să ne audă din bucătărie, răspunse ea, mîngîindu-mă pe frunte. Ce-i asta? adăugă, simţindu-şi mîna umedă şi privindu-şi-o în lumină. Sînge, sînge, eşti tot plin de sînge! Aici pe frunte ai o bubă din care ţîşneşte sînge!... Ce-ai făcut? Ai căzut, sau te-ai zgîriat în niscaiva mărăcini?

— Nu, n-a fost nimic... clanţa de la uşă... i-am răspuns.

— Bine, bine, oricum ar fi, lasă-mă pe mine să te vindec.

Şi-mi puse gura pe rană, sărutînd-o şi sugîndu-i sîngele, la fel cum făceau odinioară surorile devotate cu rănile de pe pieptul fraţilor cruciaţi. Şi eu îi spuneam :

— Gata, gata, Pisana ; acum mă simt foarte bine ! Nici nu-mi mai aduc aminte să mă fi lovit !

— Nu, încă mai iese puţin sînge, răspunse ea continuînd să-şi ţină gura pe fruntea mea, cu atîta forţă de nu părea o fetiţă de opt ani.

În sfîrşit, sîngele s-a oprit, şi mica mea vanitoasă nu mai putea de mîndrie văzîndu-mă atît de fericit de mîngîierile ei.

— Am venit pînă aici sus bîjbîind cu mîinile pe ziduri, îmi spuse ea. Ceilalţi sînt jos la masă, aşa că nu-mi era teamă că mă descoperă. Acum, după ce te-am vindecat, trebuie să cobor, ca nu cumva să dea de mine pe scări.

— Şi dacă te-ar întîlni ?...

— Ei, asta-i bună ! Mă prefac că visez !

— Da ; dar îmi pare rău că rişti astfel ca mama să te pedepsească.

— Dacă ţie îţi pare rău, mie nu-mi pasă, dimpotrivă, îmi place, răspunse cu un aer de trufie alintată, dîndu-şi capul pe ceafă, ca să-şi elibereze fruntea de părul desfăcut care o încurca. Vezi ? Tu-mi placi mai mult decît oricine, mai ales cînd nu ai pe tine jacheta aia groasă, adică aşa dezbrăcat cum eşti acum, Carlino, dragul meu, căci te văd chiar aşa cum eşti şi îmi placi de trei ori mai mult ! Of ! Pe tine de ce nu te îmbracă cu lucruri frumoase, cum era îmbrăcat azi vărul meu Augusto ?...

— A ! O să-mi fac eu rost de haine frumoase ca ale lui ! exclamai. Le vreau cu orice preţ !

— Şi de unde o să le iei ?

— Unde ? Unde ? Am să muncesc ca să cîştig bani, şi cu bani, spune Germano, poţi avea orice.

— Da, da, munceşte, munceşte ! mă îndemnă Pisana. Atunci o să te iubesc din ce în ce mai mult ! Dar acum de ce nu rîzi ? Erai atît de vesel adineauri !

— Ia uită-te, rîd, sau nu ? am întrebat-o, unindu-mi gura cu a ei.

— Nu, aşa nu te pot vedea ! Hai, lasă-mă ! Vreau să mă uit la tine, să văd dacă rîzi. Ai înţeles doar că vreau să te văd !

I-am făcut pe plac, şi am reuşit să rîd chiar cu buzele, deşi în adîncul inimii mele îmi spuneam cît de mult ar fi ţinut la mine dacă mi-aş fi putut procura îmbrăcăminte de nobil.

— Acum eşti drăguţ, pentru că-mi faci pe plac, reluă Pisana cu glas cîntat, cu glasul ei ce-mi pare că-l mai aud încă şi a cărui simplă amintire îmi încîntă urechile. Adio, Carlino ; te salut şi mă duc jos mai înainte de a se întoarce Faustina !

— Vreau să-ţi fac eu lumină !

— Nu, nu, mă opri ea sărind jos din pat şi împiedicîndu-mă cu mîna să vin după ea. Am urcat pe întuneric şi mă voi întoarce jos aşa cum am venit.

— Şi eu îţi repet că nu vreau să-ţi faci vreun rău, şi am să-ţi fac lumină pînă la scară.

— Vai de tine dacă te mişti ! îmi porunci atunci, schimbînd tonul, dar lăsîndu-mă liber să mă mişc, convinsă că semnul ei avea să fie de ajuns ca să mă facă să încremenesc acolo. Mă scoţi din sărite. Îţi spun că vreau să cobor fără lumină ! Sînt curajoasă, mie nu-mi e frică de nimic. Vreau să merg aşa cum vreau eu !

— Şi dacă te împiedici cumva sau te rătăceşti pe coridoare ?

— Eu să mă împiedic sau să mă rătăcesc ?... Eşti nebun ?... Doar nu m-am născut ieri ! Adio, adio... Carlino ! Mulţumeşte-mi că am fost bună şi am venit să te văd.

— O, sigur că da, îţi mulţumesc, îţi mulţumesc ! i-am spus, cu inima plină de atîta mulţumire.

— Şi lasă-mă şi pe mine să-ţi mulţumesc, adăugă ea îngenunchind lîngă mine şi sărutîndu-mi mîna, fiindcă tu ţii la mine şi cînd sînt rea. Ah ! Da ! Tu eşti într-adevăr copilul cel mai bun şi cel mai frumos din cîţi roiesc în jurul meu şi nu pricep cum de niciodată nu mă pedepseşti pentru răutăţile pe care ţi le fac uneori.

— Să te pedepsesc ? De ce, Pisana ? Mai degrabă ridică-te şi lasă-mă să-ţi fac lumină, că aşa pe întuneric te poţi îmbolnăvi !

— Ei! exclamă mititica. Să ştii bine că eu nu mă îmbolnăvesc niciodată. Înainte de a pleca, vreau ca tu să mă pedepseşti cu adevărat, să mă tragi bine de tot de păr pentru răutăţile pe care ţi le-am făcut.

Şi luîndu-mi mîinile mi le puse pe căpşorul ei.

— Vai de mine, spuneam eu retrăgîndu-mi-le, mai curînd te-aş săruta.

— Vreau să mă tragi de păr! adăugă, luîndu-mi din nou mîinile.

— Şi eu nu vreau!

— Cum nu vrei? Eu îţi spun c-o să vrei! Începu să ţipe: Trage-mă de păr, trage-mă de păr, dacă nu, o să ţip pînă cînd or să vină toţi aici sus şi o să mă las snopită în bătăi de mama.

Ca s-o liniştesc, am luat cu două degete o şuviţă de păr din cozile ei şi mi-am învîrtit-o în jurul mîinii, jucîndu-mă.

— Trage, hai, trage-mă de păr, repetă ea cam enervată, smucindu-şi furioasă capul, încît mîna mea a trebuit s-o urmeze ca să n-o doară prea rău. Îţi spun că vreau să fiu pedepsită! continuă, lovind cu piciorușele şi cu genunchii podeaua pardosită numai cu pietre desprinse unele de altele.

— Nu mai continua aşa, Pisana, o să-ţi faci numai vînătăi!

— Atunci, trage-mă odată de păr!

Am tras-o încetişor de tot de şuviţa dintre degetele mele.

— Mai tare! Mai tare! spuse zvăpăiata.

— Deci aşa! făcui eu trăgînd-o ceva mai tare.

— Nu aşa! Şi mai tare! reluă cu furie.

Şi în timp ce eu nu ştiam ce să fac, îşi trase cu atîta violenţă capul şi atît de neaşteptat, încît şuviţa de păr se smulse şi-mi rămase între degete.

— Vezi? adăugă atunci, foarte mulţumită. Aşa trebuie să fiu pedepsită cînd vreau eu!... La revedere, pe mîine, Carlino; şi nu te mai mişca de acolo, că altfel, nu mai merg cu tine la plimbare!

Am rămas stană de piatră, cu şuviţa între degete, în timp ce Pisana ţîşni pe uşă şi-o închise; apoi am dat fuga cu lumînarea ca s-o ajung, dar ea şi dispăruse pe coridor.

Pun rămășag că dacă maică-sa i-ar fi smuls un singur fir de păr, drept pedeapsă, ar fi făcut o gălăgie de-ar fi ridicat tot castelul în sus; și acum mă mir cum de a suportat durerea aceea fără măcar să clipească; atît de puternice deveniseră în ea voința și capriciul, încă de copilă. Nu mai știu dacă asemenea clipe erau pentru mine clipe de plăcere, sau de durere. Eroismul Pisanei de a fi venit să mă vadă, trecînd peste pericolul acelui du-te-vino din hărăbaia întunecoasă și în ciuda pedepselor pe care le-ar fi putut suferi, mă făcuse să mă simt în al șaptelea cer; apoi intervenise încăpățînarea ei și-mi tăiase mult aripile, fiindcă simțeam (spun simțeam pentru că la nouă-zece ani unele lucruri încă nu se pricep), simțeam, repet, că imaginația și vanitatea de a-și demonstra printr-un gest cît de mic eroismul jucaseră un rol mult mai mare decît afecțiunea, în actul ei de vitejie. Într-o măsură, prima înflăcărare de entuziasm mi se potolise, și șuvița de păr rămasă în mîini era mai degrabă mărturia supunerii mele decît a inimii ei bune, înclinate spre mine. Totuși, încă de copil, dovezile concrete ale bucuriilor, ale durerilor sau ale diferitelor întîmplări mi-au fost totdeauna foarte dragi; și părul acela nu l-aș fi dat nici pentru toți nasturii frumoși de aur și de email ori pentru alte bogății etalate de conte în zilele de mare festivitate. Memoria mea a fost totdeauna ca o carte, și episoadele care mi-o stăpînesc, făcînd-o să se întoarcă la anumite momente din analele ei, le asemăn cu panglicile puse ca semn de carte în dreptul paginilor mai interesante. Îți cad imediat sub privire fără să mai răsfoiești volumul ca să găsești pasajul respectiv din povestire ori o anumită situație sau o idee care te-a impresionat mai mult, și te lași cu totul în seama lor. Foarte multă vreme am păstrat un muzeu de fleacuri, de pălării, pietricele, flori uscate, zorzoane, inele rupte, bucățele de hîrtie, văsulețe, pînă și haine și eșarfe, corespunzînd cu tot atîtea fapte frivole, grave, suave sau dureroase, dar pentru mine întotdeauna de neuitat, faptele vieții mele. Muzeul acela creștea mereu și-l păstram cu evlavia arătată de un anticar colecției lui de medalii antice... Dacă voi cititorii ați fi trăit cu sufletul meu, n-ar fi trebuit să fac altceva decît să pun să se graveze în piatră după maniera hiero-

glifelor egiptene, seria interminabilă de mărunţişuri şi de fleacuri vechi, ca să vi se perinde în faţa ochilor toată povestea vieţii mele. În ceea ce mă priveşte, citesc în ele la fel de clar cum a citit Champollion [1] istoria faraonilor pe piramide. Regretabil este faptul că sufletul meu n-a oferit niciodată publicului posibilitatea de a-l pătrunde ; aşadar, pentru a-şi dezvălui tainele aşa cum îi dictează inspiraţia, trebuie să se trudească cu tot felul de explicaţii şi cuvinte. Oare îmi veţi ierta stăruinţa ? Sper că da ; cel puţin datorită intenţiei mele de a vă da cîte un sfat util izvorît din lunga mea experienţă ; şi dacă asemenea realizare îmi procură totodată şi uşurare sau plăcere, aţi vrea oare să renunţ la ea numai pentru a-mi mortifica spiritul ? V-o mărturisesc, nu sînt o natură de ascet. Realitatea este că acele simboluri din trecut înseamnă pentru memoria unui om ceea ce înseamnă monumentele citadine şi naţionale în memoria urmaşilor. Amintesc, celebrează, răsplătesc, înflăcărează ; sînt *Mormintele* lui Foscolo [2], care ne poartă cu gîndul să grăim cu cei dragi, dar stinşi ; aşadar, fiece zi trecută este pentru noi o fiinţă dragă stinsă, o urnă plină cu flori şi cenuşă. Un popor cu monumente impresionante din care să se inspire nu va muri niciodată ; chiar muribund, va învia spre o viaţă mai plină şi mai viguroasă ca oricînd ; asemenea grecilor, care avînd în minte statuile lui Hercule şi a lui Teseu au putut rezista persanilor lui Xerses, iar mai tîrziu, la vederea Partenonului şi a Termopilelor, au devenit adevăraţi giganţi în războiul împotriva lui Mahmud [3].

La fel şi omul credincios desfăşurării zilnice a propriului destin nu pierde timpul ce se scurge, ci-şi revarsă tinereţea în vigoarea bărbăţiei, reculegîndu-le apoi pe amîndouă în repaosul obosit şi plin de amintiri al bă-

---

[1] *Jean-François Champollion* (1790—1832), cunoscut egiptolog francez.

[2] *Ugo Foscolo* (1778—1827), poet italian, luptător pentru independenţa naţională a Italiei. Poemele sale, dintre care cel mai cunoscut este *Mormintele* evocă trecutul eroic al Italiei pentru a-l oferi ca model contemporaneităţii.

[3] *Mahmud al II-lea* (1785—1839). În timpul sultanatului său, Grecia a obţinut independenţa.

trîneţii. E o comoară acumulată, iar nu monede irosite zi de zi. De altfel, acest obicei emoţionant, mi s-a părut întotdeauna a fi semnul unui suflet nobil. Un ticălos n-are nimic de cîştigat din amintiri, ci numai de pierdut ; el se străduie să distrugă, şi nu să păstreze urmele lăsate de acţiunile sale, deoarece remuşcările ţîşnesc din fiecare dintre ele, asemenea războinicilor răsăriţi din dinţii semănaţi de Cadmus [1]. Uneori m-am temut ca nu cumva amintirile să ducă la preponderenţa sentimentalismului şi nu cumva cultul trecutului să însemne de fapt curiozitate avidă a viitorului. Dar dacă lucrurile se petrec astfel cu cîte cineva, desigur că nu se poate generaliza, eu fiind una dintre dovezi. Cine a cules şi a căutat în pelerinajul său numai pietre preţioase şi flori se va apropia poate tremurînd de trecătoarea unde necruţătorii vameşi îl vor jefui pe veci de încîntătoarea pradă. Dar cînd pe altarul amintirilor ai adus zîmbete şi lacrimi, trandafiri şi spini şi cînd gama variată a întîmplărilor din viaţa noastră ni se desfăşoară în faţă pe calea imaginilor şi a simbolurilor, atunci spiritul aşteaptă resemnat momentul ultimei datorii ; şi vameşii i se par necruţători, dar totodată şi plini de milă. Totul depinde de felul de a fi al celui care a rînduit muzeul amintirilor, fiindcă părerea mea e că destinul nostru e întipărit profetic în caracterul nostru. E acea normă internă ale cărei aspecte exterioare capătă o valoare sau alta ; în raport cu propriul nostru fel de a fi considerăm viaţa fie un huzur, o plăcere, fie un sacrificiu, o bătălie sau o modalitate oarecare. Cine greşeşte în apreciere trebuie fie să-şi remedieze greşeala, convins fiind că a greşit, fie să-şi ispăşească propria orbire prin disperare. Şi foarte sigur, cel ce consideră viaţa drept un prilej de plăceri nu o va mai socoti astfel în momentul sfîrşitului.

Şuviţa aceea de păr negru, zbîrlit şi încîlcit, păstrînd încă urmele smulgerii, a fost pentru mine ca o primă cruce menită să marcheze spaţiul unei zile în lăcaşul

---

[1] *Cadmus*, personaj mitologic ; legenda spune că după ce a ucis un balaur i-a semănat dinţii, din care au răsărit războinici înarmaţi.

sfînt şi cel mai intim al memoriei. Şi deseori după aceea am venit să mă rog, să meditez, să zîmbesc, să plîng în faţa acelei cruci, a cărei semnificaţie, amestec de bucurie şi durere, putea prefigura chiar de pe atunci acele bucurii vii, dezlănţuite, violente care aveau să-mi macine mai tîrziu sufletul, dar, din fericire, să mi-l şi reînnoiască. Şuviţa aceea de păr a rămas litera A a alfabetului meu, primul mister din *Via Crucis* a mea, prima relicvă a fericirii mele ; în sfîrşit, primul cuvînt scris din viaţa mea ; viaţa mea la fel de instabilă şi aproape la fel de inexplicabilă ca a tuturor. Desigur că i-am presimţit importanţa din prima clipă, fiindcă nu vedeam un ascunziş destul de sigur unde s-o pitesc. Am înfăşurat-o atunci într-o pagină albă ruptă din cartea mea de rugăciuni şi am pus-o între pat şi saltea. Lucru destul de ciudat, deşi în mintea mea şuviţa aceea avea o valoare nepreţuită, totuşi simţeam că îmi arde degetele. Nu ştiu dacă era teama de a o pierde şi de a fi lipsit de ea, sau repulsia instinctivă faţă de promisiunile înfiorătoare care aveau să se dezvăluie mai tîrziu. O ascunsesem şi stăteam foarte liniştit, prefăcîndu-mă că dorm, în clipa cînd veni sus Martino ; văzîndu-mă adormit, luă sfeşnicul şi se retrase în camera lui. Apoi, tot prefăcîndu-mă că dorm, am adormit de-a binelea, şi somnul s-a transformat într-un amalgam continuu de vise, fantasmagorii şi transfigurări, lăsîndu-mi despre noaptea aceea impresia că a fost o viaţă întreagă, lungă, nesfîrşit de lungă. Timpul se măsoară pare-se după mişcările pendulului ori după numărul de senzaţii ? Se prea poate ; şi tot astfel s-ar putea ca o asemenea chestiune să se reducă doar la un joc de cuvinte. Cu siguranţă că uneori într-un vis de o oră am trăit ani întregi ; şi mi s-a părut că pot explica acest fenomen asemănînd timpul cu o distanţă, şi visul cu o locomotivă. Priveliştile sînt aceleaşi, doar că trec mai repede ; distanţa nu este diminuată, ci devorată.

Dimineaţă m-am trezit cu senzaţia unei importanţe atît de mari a persoanei mele, încît îmi venea să cred că sînt într-adevăr un bărbat în toată legea, atît de îndelungat timp mi se părea că se condensase în ultimele douăzeci şi patru de ore trăite de mine ; şi cele petrecute cu o zi în urmă îmi apărură înaintea ochilor clare şi ordo-

nate, pline de vioiciune ca în capitolele unui roman frumos. Momentele de dispreţ ale Pisanei, strîmbăturile frumoşilor ei veri, deprimarea mea, fuga, trezirea la malul canalului, traversarea periculoasă a acestuia, pajiştea imensă, sosirea pe colină, minunăţiile scenei aceleia încîntătoare de măreţie, de splendoare şi de mister ; lăsarea întunericului, temerile mele, alergatul pe cîmp, tropăitul calului avîndu-mă pe mine în spinarea lui, omul cu barbă lungă care mă luase în şa ; galopul nebunesc prin întuneric şi prin ceaţă, bătăile lui Germano de cum am ajuns la Fratta, celelalte chinuri suferite în bucătărie, frigarea, contesa, atitudinea mea hotărîtă de a nu-l demasca pe cel ce-mi făcuse un bine, în ciuda îngrozitoarei pedepse cu care am fost ameninţat ; mîngîierea Clarei şi vorbele domnului Lucilio, furia mea cumplită, disperarea după ce m-am aşezat în pat şi, în mijlocul tuturor, apariţia Pisanei, o Pisană umilă şi mîndră, bună şi crudă, nesăbuită, bizară şi, ca de obicei, foarte frumoasă. Nu vi se pare că a fost prea mult pentru un creier de copil ? Şi acolo, într-o hîrtiuţă, sub salteaua de paie, talismanul care avea să-mi reînvie în memorie, după placul inimii, toată ziua aceea atît de variată şi de plină. Atunci, reamintindu-mi mai ales de cele spuse de domnul Lucilio, m-am gîndit să profit de ideea lui şi am început să-l strig pe Martino, urlînd din răsputeri. Dar bătrînul m-ar fi lăsat să-mi rup gîtlejul fără ca timpanul lui să fie în stare a-i anunţa strigătele mele ; aşa că am sărit din pat şi m-am dus în camera lui tocmai cînd termina să se îmbrace. I-am spus că mă doare îngrozitor capul, că toată noaptea nu închisesem un ochi şi i-am cerut să cheme doctorul, fiindcă mi-e tare teamă să nu mor. Martino mă făcu nebun şi-mi spuse să mă aşez liniştit în pat, că între timp o să se ducă să-l caute pe doctor ; dar mai întîi coborî în bucătărie să fure puţină supă pentru mine, ceea ce reuşi de minune, apărat de întunericul din încăpere. Mi-am sorbit supa cu mare răbdare, deşi simţeam extraordinară nevoie de cîteva bucăţele de pîine, apoi m-am vîrît cu grijă sub pături, promiţînd că o să încerc să transpir. Cred că datorită loviturilor primite în cap, precum şi a transpiraţiei stîrnite de supa aceea caldă, am reuşit să-mi compun o febră frumuşică, încît după o

oră, în clipa sosirii domnului Lucilio, foamea îmi trecuse de mult şi o sete cumplită îmi ardea gîtul. Îmi luă pulsul, îmi controlă limba, şi în timp ce-mi cerea socoteală de zgîrieturile ce-mi bălţau fruntea zîmbi şi mai binevoitor ca la început, mai ales că în coridor se auzi foşnetul unei fuste. Clara intră în cămăruţa aceea prăpădită, ca să afle de la doctor motivul îmbolnăvirii mele şi să-mi dea curaj, spunîndu-mi că doamna contesă auzind de boala mea nu s-ar mai fi încăpăţînat în continuare să mă pedepsească atît de sever şi, cu condiţia să spun adevărul, s-ar fi putut să mă ierte mai înainte chiar de a se însera. I-am răspuns că-i spusesem adevărul şi că nu aveam decît să-i repet acelaşi lucru ; că aşa cum li se părea lor ciudat că hoinărisem fără nici un scop consumîndu-mi aproape toată ziua, la fel mi se părea şi mie, dar n-aveam ce face. Atunci, Clara îmi puse tot felul de întrebări despre locul acela atît de încîntător şi de inundat de lumină, de soare şi culori pe unde spusesem că am colindat, şi după ce i-am repetat descrierea cu mare emfază, Clara spuse că pesemne avea dreptate Marchetto cînd afirma că fusesem pînă la Bastionul lui Attila, o colină de pe lîngă litoral, pe partea Lugugnanei, unde legenda ţăranilor susţine că regele hunilor, venind din Aquileia, îşi aşezase armata în locul acela, mai înainte de a se fi întîlnit cu papa Leon [1]. De altfel, de la Fratta pînă acolo era o distanţă de şapte mile bune, chiar prin scurtăturile cele mai rapide, şi nu se putea accepta ideea că la întoarcere nu m-am rătăcit. Pe deasupra îmi mai spuse că ceea ce văzusem eu acolo, adică întinderea aceea albastră imensă, azurie şi de toate culorile în care se oglindea cerul era chiar marea.

— Marea ! exclamai eu. Oh ! Ce fericire să-ţi trăieşti viaţa pe mare !

— Într-adevăr ? întrebă domnul Lucilio. Şi eu totuşi am un văr care deşi se bucură de mulţi ani de această fericire nu e de loc mulţumit. El afirmă că apa este făcută pentru peşti şi că veneţienii au comis o prostie făurindu-şi viaţa lîngă apă.

---

[1] Întîlnirea dintre Attila şi papa Leon I a avut loc în anul 452, pe Mincio.

— O fi acum o prostie, dar altădată nu era, cînd dincolo de mare se întindeau Candia Morea şi Ciprul.

— O, cît despre mine, reluai, aş sta mereu pe mare fără să mă gîndesc la ceea ce este dincolo de ea.

— Dar pînă una-alta gîndeşte-te să stai bine acoperit şi să te faci bine, drăcuşorule, adăugă domnul Lucilio, Martino o să-ţi aducă de la spiţerie o sticluţă cu apă bună ca mierea, şi tu vei lua cîte-o linguriţă după fiecare jumătate de oră, ai înţeles ?

— Pînă atunci aranjăm noi cu mama lucrurile cum s-o putea mai bine, continuă Clara, şi din moment ce mi-ai repetat că acesta este adevărul, după cum ai spus şi aseară, eu sper că te va ierta.

Lucilio şi Clara ieşiră, Martino îi urmă, ca să se ducă la spiţerie, iar eu am rămas cu năduşeala, cu setea şi cu o dorinţă de neînfrînt de a o vedea pe Pisana, în clipa aceea nemaipăsîndu-mi dacă aveau să mă ierte sau nu. Dar copila nu şi-a făcut apariţia ; i-am auzit doar glasul prin curte alături de glasul celorlalţi copii care chiuiau în jocurile lor, şi fiindcă îmi era teamă să nu fiu văzut sau mustrat de Martino sau pîrît de vreunul dintre copii nu m-am încăpăţînat să mă îmbrac şi să cobor în curte, după cum îmi era dorinţa. Am rămas cu urechile ciulite şi cu inima într-o vijelie atît de puternică, încît mă împiedica aproape să aud. Totuşi, după o oră am auzit-o pe Pisana ţipînd cu disperare :

— Martino, Martino, cum se mai simte Carletto ?

Martino pesemne c-a priceput şi că i-o fi şi răspuns, dar eu n-am înţeles nimic ; l-am văzut doar intrînd, la scurtă vreme după aceea, cu doctoria ; îmi spuse că doamna contesă îl întîlnise pe scară şi-l întrebase dacă e adevărat că de disperare mă lovisem cu capul de pereţi.

— E adevărat ? întrebă bunul Martino.

— Nu ştiu, îi răspunsei, dar aseară eram atît de înfierbîntat, că se prea poate să fi făcut prostii de care acum să nu-mi mai amintesc.

— Nu-ţi mai aminteşti ? făcu Martino, nepricepînd mare lucru.

— Nu, nu, nu-mi amintesc.

Dar răspunsul meu nu-l mulţumi de loc, deoarece, după părerea lui, după ce ţi-ai pocit mutra în felul acela, normal era să ţii minte o bună bucată de vreme.

Doctoria îşi făcu efectul, mai bine poate şi mai pe neaşteptate decît şi-ar fi închipuit oricine, fiindcă m-am dat jos din pat chiar în ziua aceea ; cît priveşte pedeapsa impusă de contesă, nici nu se mai pomeni. Drept este, de altfel, că nici despre reîntoarcerea mea în camera Faustinei nu se mai vorbi, şi coteţul meu rămase definitiv în apartamentul lui Martino. După cum vă puteţi închipui, dorinţa de a o vedea pe Pisana, după plăcuta surpriză pe care mi-o făcuse în noaptea trecută, a avut o mare importanţă în grabnica mea însănătoşire ; şi de îndată ce am coborît în bucătărie, prima mea grijă a fost s-o caut. Familia terminase tocmai atunci masa ; monseniorul, întîlnindu-mă pe scară, împotriva oricărui obicei al său, mă mîngîie pe bărbie şi se uită la zgîrieturile mele de pe frunte, care de fapt nu constituiau cea mai mare nenorocire. Îmi spuse că pesemne nu sînt chiar atît de ticălos, cum mă credeau toţi, din moment ce durerea de a fi fost luat drept un mincinos mă făcuse să am crize de violenţă împotriva mea însumi ; dar îmi recomandă să fiu pe viitor mai discret, să-mi încredinţez necazurile mele Domnului şi să învăţ partea a doua a *confiteorului*. În vorbele blînde ale monseniorului am recunoscut sufletul bun al Clarei, care dăduse ciudăţeniilor mele explicaţia aceea foarte eficace, şi astfel, dacă nu mi se acordase o iertare totală, cel puţin mi s-a îngăduit o clementă uitare. Am aflat apoi de la Marchetto că domnul Lucilio mă descrisese ca pe-un băiat foarte timid şi susceptibil, lesne de doborît şi ca vigoare, şi ca sănătate de cea mai mică neplăcere ; şi atît el, cît şi Clara garantară pentru sinceritatea mea, încît contesa a renunţat să mai stăruie în acuzaţiile ei de duplicitate. De altfel, îşi satisfăcu şi pofta de a-l interoga pe Germano ; acesta însă, dăscălit pesemne de Martino, îi răspunse că e adevărat că noaptea trecută auzise un tropăit de cal, dar numai la o bucată bună de vreme de la întoarcerea mea la Fratta, încît nu era cu putinţă ca eu să fi venit cu calul acela. Aşadar, mărturia lui Fulgenzio a fost dată uitării, iar eu am fost lăsat în pace, nemaifiind nevoit să mint din

scrupule de conştiinţă. Trebuie totuşi să adaug că ceea ce va părea unora o uşuratică îndărătnicie de copil, pentru mine a însemnat încă de pe atunci şi mai înseamnă încă şi azi o frumoasă dovadă de fidelitate şi recunoştinţă. Pentru prima oară sufletul meu a avut de luptat între plăcere şi datorie ; n-am avut nici un moment de şovăire de a mă opri la cea de-a doua. Dacă în cazul acela, datoria nu era atît de concludentă, din moment ce nici recomandarea necunoscutului nu părea făcută prea în serios, nici eu nu-i promisesem nimic, şi nici nu puteam pricepe la ce i-ar fi putut folosi tăcerea mea asupra unui fapt atît de banal cum era cel de a se fi oferit să mă conducă pe cal o porţiune de drum ; dar toate aceste fapte dovedesc de trei ori mai mult corectitudinea sentimentelor mele. Poate că şi acest sacrificiu, căruia m-am supus cu atîta bunăvoinţă şi pentru un motiv atît de superficial, a imprimat caracterului meu linia pe care n-am încetat mai tîrziu să o urmez aproape întotdeauna în circumstanţe mai grave şi mai serioase. S-a discutat multă vreme dacă soarta îl domină pe om, sau dacă omul îşi domină soarta. Dar în discuţie nu s-a ţinut seama pînă acum de distincţia între ceea ce este şi ceea ce ar trebui să fie. Desigur că filozofia îl ridică pe om deasupra oricărei influenţe a aştrilor sau a cometelor ; dar aştrii şi cometele gravitează deasupra noastră cu mult mai înainte ca filozofia să ne înveţe să ne apărăm de ele. Adesea, soarta pregăteşte hrană raţiunii mai înainte ca ea să se fi născut. Şi astfel, feluritele circumstanţe ale copilăriei, chiar dacă nu determină în întregime modul de viaţă de mai tîrziu, adeseori educă, în felul lor, unele păreri, care o dată formate devin pentru totdeauna imbolduri în acţiunile noastre. De aceea, prietenii mei, fiţi atenţi la copii ! Fiţi întotdeauna atenţi la copii dacă doriţi să-i vedeţi devenind adevăraţi oameni. Pentru ca împrejurările ce survin să nu dea o întorsătură proastă micilor lor pasiuni ; pentru ca o severitate excesivă sau o neglijenţă vătămătoare să nu-i ţină în nesiguranţa de a crede că e just ceea ce le place şi înfiorător ceea ce nu le place. Ajutaţi-i, sprijiniţi-i, îndrumaţi-i. Pregătiţi-le cu mai mare grijă prilejuri din care să poată aprecia virtutea ca pe ceva frumos, sfînt, plăcut ; şi neplăcut viciul. Un grăunte

de experiență bună la vîrsta de nouă ani valorează mult mai mult decît o lecție de morală dată la douăzeci. Curajul, incoruptibilitatea, dragostea pentru familie și patrie, aceste două mari iubiri care le fac legitime pe toate celelalte se aseamănă cu studiul limbilor străine. Anii copilăriei se pretează admirabil la acest studiu, dar vai de cei ce nu le-au învățat la timp ! Vai de ei și vai de aceia care vor avea de-a face cu ei, sau vai de familia ori de țara care așteaptă de la ei ajutor, onoare și salvare ! Vlăstarul este în sămînță și planta în vlăstar, nu voi obosi niciodată repetînd acest lucru, fiindcă experiența vieții mele confirmă întotdeauna — fie în legătură cu mine, fie cu alții — adevărul acestei vechi observații. Sparta, dominatoarea oamenilor, și Roma, regina lumii, își educau încă din leagăn războinicii și cetățenii ; de aceea au avut popoare de cetățeni și de războinici. Noi, fiindcă vedem în copii niște răsfățați și niște iubitori de plăceri, avem o pleavă de iubitori de plăceri și de răsfățați.

Poate că acuma sînt amăgit de amorul propriu, totuși nu văd în trecutul meu o amintire mai plăcută și mai încurajatoare decît pedepsirea aceea a mea pentru prima oară, atît de eroic sfidată, pentru că păstrasem o taină ce mi se ceruse s-o păstrez și pentru a mă arăta recunoscător față de un ajutor primit. Cred că de atunci, în multe alte ocazii m-am comportat după același criteriu, de rușine ca nu cumva să dau dovadă că, bărbat fiind, mă comport ca un om de nimic, așa cum nu mă arătasem nici ca simplu copil. Iată în ce fel circumstanțele creează deseori un raționament, o opinie. Eu urcasem ; și n-am mai vrut să cobor niciodată. Dacă am mai alunecat în vreo împrejurare, n-a lipsit imediata părere de rău. Dar nu scriu pentru a mă scuza, și pana mea va fi totdeauna gata să condamne sau să binecuvînteze acțiunile mele după meritul lor. Cu atît mai vinovat sînt cîteodată, cu cît nu ar trebui să fiu nici din deprindere, nici din conștiință. Totuși, cine oare este printre noi muritorii întru totul pur ? Îmi dă curaj parabola femeii necinstite și sublima frază a lui Hristos : „Cine este fără păcat, să zvîrle cel dintîi piatra".

După cum vă spuneam, în după-amiaza aceea, prima mea grijă era să merg pe urmele Pisanei, dar, în ciuda amărăciunii mele cumplite, nu mi-a fost cu putinţă s-o găsesc nicăieri. Le-am întrebat pe jupînese ; surprinse asupra faptului, adică asupra unei dovezi de neglijenţă faţă de copilă, îşi vărsară tot veninul împotriva insistenţei mele impertinente. Germano, Gregorio şi Martino, cărora le-am cerut aceleaşi informaţii, n-au ştiut să-mi dea nici un indiciu, şi în cele din urmă, înfuriat, am trecut dincolo de grajduri şi l-am întrebat pe îngrijitorul grădinii de zarzavat dacă nu o văzuse cumva ieşind pe acolo. Mi-a răspuns că într-adevăr o văzuse luînd-o înspre cîmp cu băieţaşul spiţerului, dar că asta se petrecuse cu două ore în urmă şi pesemne tînăra stăpînă s-o fi întors acasă, fiindcă soarele ardea puternic şi ei nu-i plăcea s-o ardă. Totuşi, cunoscînd temperamentul capricios al copilei, nu m-am încrezut în această presupunere şi am ieşit şi eu pe cîmp. Soarele îmi trimitea săgeţi de foc în creştet, pămîntul îmi sfîrîia sub picioare din cauza arşiţei puternice, dar eu nu-mi dădeam seama de nimic, cuprins de grija mare care mă frămînta. Pe marginea unui şanţ am dat de un şiret de pantofi. Era al Pisanei ; mi-am continuat drumul, convins că dorinţa mea mare m-ar fi ajutat s-o găsesc în orice loc. Scotoceam crîngurile, ţărmurile apelor şi umbrarele pe unde obişnuiam să ne aşezăm în plimbările noastre ; ochii mei alergau peste tot, biciuiţi de gelozie, şi dacă mi-ar fi încăput pe mîini băieţaşul spiţerului, cred că l-aş fi dichisit eu bine pînă să aibă timp să mă întrebe de ce. Cît despre Pisana, o cunoşteam pînă în adîncul sufletului şi mă obişnuisem cu ea în mod stupid, iubind-o parcă mai mult pentru defectele ei, la fel cum un excelent călăreţ preferă dintre toţi caii pe cel mai nărăvaş şi mai rezistent la bice şi la frîu. Nu există cale de a face ca un lucru să devină mai preţuit şi mai îndrăgit decît impresia că ne aflăm pe punctul de a-l pierde ; şi dacă această continuă stare de teamă şi de efort oboseşte firile slabe, îi înarmează şi-i întăreşte pe cei dîrzi şi constanţi. S-ar spune că Pisana mă vrăjise, dacă motivul acestei vrăji nu l-aş fi citit clar în orgoliul continuu stîrnit în mine de a vrea s-o iau mereu înaintea altor rivali. Mă vedeam preferat în-

tre toți în majoritatea ocaziilor; voiam să rămîn numai eu pentru totdeauna. Cît privește sentimentul ce mă îndemna să doresc acest lucru, pot spune că era dragostea cea mai curată, devenind tot mai puternică pe măsură ce trecea vremea, schimbîndu-și intensitatea și culoarea, dar stăpînindu-mi încă de pe atunci sufletul, la fiece nebunie a ei. Și dragostea la zece ani este la fel de înflăcărată ca orice altă dorință la vîrsta aceea încrezătoare, care încă nu cunoaște cuvîntul „imposibil". Continui să susțin că sărăcia de cuvinte mă face s-o numesc dragoste în loc să folosesc altă denumire; deoarece o pasiune atît de variată, atingînd înălțimile cele mai pure ale sufletului, cît și cele mai josnice instincte trupești, știind să le subordoneze pe cele dintîi acelora din urmă sau să le ridice pe acestea din urmă la înălțimea celor dintîi, sau uneori să contopească totul într-un extaz aproape divin, iar alteori într-o convulsie animalică, ar merita douăzeci de nume proprii, și nu un singur nume generic, șovăind de la caz la caz între bine și rău, și ales, s-ar putea spune, anume pentru a-i ului pe pudici și a-i scuza pe nedemni. Am spus așadar dragoste pentru că nu puteam spune altceva; dar de fiecare dată cînd se va ivi ocazia să întrebuințez o asemenea vorbă în decursul povestirii mele, mă voi considera obligat să adaug un rînd de comentarii ca să-mi suplinesc vocabularul. Așadar, pe vremea aceea eu iubeam în Pisana pe tovarășa mea de joacă, și cum la acea vîrstă joaca înseamnă totul, însemna că o doream toată numai pentru mine; ceea ce dacă nu constituia dragoste, și încă din cea pură, după cum spuneam mai sus, n-aveți decît să vă luați la ceartă cu lexicologii. Pe de altă parte, în ciuda furiei mele de a o căuta, în după-amiaza aceea Pisana nu se lăsa descoperită; și caut-o ici, uită-te colo, aleargă, suie, mergi, am luat-o fără să vreau pe drumul pe care apucasem cu o zi în urmă și care-mi purtase pașii atît de departe. Cînd mi-am dat seama de realitate, mă aflam tocmai la o încrucișare de drumuri de țară, unde pe un zid mic, cam dărăpănat, un biet sfînt Rocco își arăta trecătorilor credincioși plaga de la picior. Cîinele stătea lîngă el, cu coada în jos și botul în sus, vrînd parcă să-l observe ce face. Toate acestea le-am văzut dintr-o singură ochire; cînd am coborît însă pri-

virea am observat o bătrînă gheboasă şi zdrenţăroasă rugîndu-se cu mare patos sfîntului Rocco. Mi se păru că e Martinella ; o biată cerşetoare, cu acest nume, din ţinut, obişnuia să se oprească să ia cîte-o priză de tutun din cutia lui Germano ori de cîte ori trecea prin faţa punţii castelului din Fratta. M-am oprit atunci cu oarecare emoţie, fiindcă poveştile lui Marchetto mă făcuseră să bănuiesc că toate bătrînele ar fi nişte vrăjitoare ; dar faptul că o cunoşteam şi nevoia de a-i vorbi mă îmboldiră să nu dau înapoi. Se întoarse înspre mine cu o figură plictisită, deşi biata de ea era de obicei cea mai răbdătoare şi mai cumsecade din bătrînele ce treceau pe acolo ; mă întrebă, mormăind, ce fac prin partea locului la ora aceea. I-am răspuns că o pornisem în căutarea Pisanei, fetiţa contesei, şi că tocmai mă pregăteam s-o întreb pe ea dacă nu cumva o văzuse trecînd cu băieţaşul spiţerului.

— Nu, nu, Carlino ; n-am văzut-o, răspunse în mare grabă şi cu oarecare enervare bătrîna, deşi voia să mi se arate binevoitoare. În timp ce tu o cauţi pe aici, pesemne că ea s-a şi întors acasă pe altă parte. Du-te, du-te la castel ; sînt convinsă că o găseşti acolo.

— Dar nu-i adevărat, am adăugat eu ; abia a terminat masa acum, de curînd...

— Eu îţi spun să te duci acasă, pentru că negreşit dai de ea acolo, mă întrerupse bătrîna, ba chiar acum cinci minute mi-amintesc că am văzut-o cum cotea în vale, în spatele cîmpului Montagnesi.

— Dar dacă-ţi spun că eu am trecut pe acolo acum cinci minute ! am replicat la rîndu-mi.

— Îţi spun că am văzut-o.

— Nu-i adevărat, nu poate fi adevărat.

În timp ce voiam să mă opresc totuşi să reflectez asupra situaţiei, iar bătrîna se străduia să mă facă să mă întorc, iată că de pe unul dintre cele patru drumuri se auzi ropotul unui cal apropiindu-se în galop. Atunci, Martinella mă lăsă baltă, ridică din umeri şi-o luă într-acolo, vrînd parcă să ceară de pomană. După o clipă, calul apăru din hîrtoapele drumului mizerabil ; era un mînz focos şi robust, cu nările fremătînde şi în jurul gurii numai spumă. Îl călărea un bărbat zdrenţăros şi masiv, cu o

barbă sură, neglijentă și răvășită, cu o pălărie prăpădită și ofilită de cîte ploi căzuseră peste ea. N-avea nici șa, nici hamuri, ci strîngea în mîini doar capetele căpăstrului, cu care atingea calul pe spinare ca să-l îmboldească la drum. La prima vedere, îmi apăru o vagă apropiere între figura lui și a bărbosului care mă condusese pînă acasă cu o seară în urmă ; bănuiala se transformă în certitudine la auzul glasului răgușit și vibrant cu care răspunse salutului cerșetoarei. Ea se întoarse arătînd cu ochii înspre mine, dar el, oprind mînzul lîngă bătrînă, se plecă spre urechea ei și-i șopti cîteva vorbe. Martinella se însenină toată, ridicînd brațele spre cer, și apoi adaugă cu glas tare :

— Domnul și sfîntul Rocco să vă răsplătească pentru fapta voastră bună ! Și cît privește mila, eu am încredere că o să vă amintiți de mine la sfîrșitul săptămînii.

— Da, da, Martinella ! Și să nu mă uiți, adăugă bărbatul strîngînd burta mînzului cu picioarele și luînd-o în goană mare pe drumul dinspre lagună.

Cînd ajunse departe, se întoarse să-i facă bătrînei un semn înspre drumul pe unde venise, apoi cal și călăreț se făcură nevăzuți, dispărînd în praful stîrnit de copite.

Eram încă sub impresia acelei scene cînd, smulgîndu-mi privirea de pe locul unde dispăruse calul și purtîndu-mi-o pe cîmp, în față, am dat cu ochii chiar de Pisana și de băiatul spițerului, gîfîind tare și fugind spre mine. Am început să alerg și eu în direcția lor, iar Martinella țipa în spatele meu :

— Ei, unde fugi acum, Carlino ?

Iar eu îi răspundeam :

— Uite-o acolo pe Pisana, acolo e Pisana ! N-o vezi ?

Într-adevăr, am ajuns-o pe fetiță, dar era atît de palidă și de buimăcită, biata de ea, de-ți inspira milă.

— Pentru Dumnezeu, Pisana, ce ai, te simți rău ? am întrebat-o, susținînd-o de un braț.

— Vai de mine, ce spaimă... ce alergătură... sînt acolo cu puștile... vor să treacă apa, răspunse fetița gîfîind, cu sufletul la gură.

— Dar cine sînt cei cu puștile care vor să treacă ?

— Uite, intră în discuţie Donato, băiatul spiţerului, revenindu-şi din gîfîială şi spaimă, iată cum stau lucrurile... Ne jucam pe lîngă rîul unde-s morile, cînd au apărut deodată pe malul celălalt patru sau cinci oameni cu nişte mutre înspăimîntătoare şi nişte pistoale în mînă de să înlemneşti de spaimă ; păreau că sînt în căutarea cuiva şi că vor să treacă prin vad. Pisana a luat-o la fugă, şi eu în spatele ei, cît am putut mai iute. Dar doi sau trei dintre ei au început să strige : „Ei, n-aţi văzut un om călare trecînd în goană pe aici ?" Noi am continuat să fugim, şi iată-ne ajunşi ; dar oamenii aceia vor veni şi ei desigur, fiindcă, oricît de înaltă o fi apa, podul morii nu-i departe.

— Hai să fugim, să fugim ! exclamă fetiţa, înfricoşată toată.

— Fă-ţi curaj, domnişoară ! intră atunci în vorbă bătrîna după ce înregistrase toată discuţia. Cernidele acelea nu vă caută pe voi, ci un om călare ; şi cînd eu şi Carlino le vom răspunde că n-a trecut pe aici nici un om călare în afară de paznicul din Lugugnana, care se ducea să strîngă fînul la Portovecchio...

— Nu, nu, vreau să mergem ! Mi-e teamă ! ţipă fetiţa.

Dar acum nu mai era timp de plecare, deoarece chiar în clipa aceea apărură de pe cîmp patru zbiri şi, privind în jurul lor pe cele patru drumuri, se adresară bătrînei cu aceeaşi întrebare pusă cu o clipă înainte copiilor.

— N-am văzut pe altcineva decît pe paznicul din Lugugnana în drum spre Portovecchio, le răspunse Martinella.

— Ce paznic din Lugugnana ? O fi fost cel pe care-l căutăm noi, spuse unul din bandă.

— Ascultă, Martinella, interveni un altul dintre ei, dumneata nu-l cunoşti pe Spaccafumo ?

— Spaccafumo ? exclamă bătrîna, cu ochii holbaţi ca dracu. Tîlharul acela, banditul care trăieşte ca un nelegiuit, fără frica lui Dumnezeu, asemenea unui turc ? Slavă Domnului că nu-l cunosc ; dar l-am văzut de altfel într-o duminică, acum vreo doi ani, la stîlpul infamiei din Venchieredo.

— Şi azi nu l-ai văzut prin părţile astea ? o mai întrebă încă o dată primul ostaş.

— Dacă l-am văzut azi ? Doar spuneau că murise înecat, încă de anul trecut ! reluă bătrîna. Şi apoi, mărturisesc excelenţelor-voastre că o duc cam prost cu vederea.

— Ascultaţi-mă totuşi... el era ! spuse din nou tîlharul. De ce nu ne spui de la început că eşti oarbă ca o cîrtiţă bătrînă şi zbîrcită ? Iute, băieţi, la Portovecchio, mai spuse el, adresîndu-se alor săi.

Şi toţi patru o luară pe drumul spre Portovecchio, adică în direcţia exact opusă locului pe unde o apucase bărbosul, cu un sfert de oră mai înainte.

— Dar greşesc luînd-o pe acolo, am dat eu să spun.

— Taci ! bolborosi Martinella. Lasă-i încolo pe oamenii ăştia răi şi mai bine să spunem un *Tatăl nostru* în faţa sfîntului Rocco, drept mulţumire că am scăpat de ei.

Pisana în timpul discuţiei cu tîlharii îşi recăpătase curajul, şi în cele din urmă arăta mai sigură pe ea decît noi toţi.

— Nu, nu, spuse ea ; mai înainte de a ne ruga, trebuie să fugim la Fratta, să-i anunţăm pe cancelar şi pe Marchetto de mutrele astea urîte pe care le-am văzut. Nu-i oare grija cancelarului să-i ţină la distanţă de pămîntul tatei pe aceşti bandiţi ?

— Da, desigur, i-am răspuns eu ; ba chiar să-i bage şi la închisoare dacă o vrea.

— Aşadar, să mergem să aranjăm să-i bage pe ăştia patru oameni răi la închisoare, reluă ea, tîrîndu-mă înspre Fratta. Nu vreau, nu, nu vreau să mă mai sperie vreodată.

Donato ne urma, fără să-şi mai facă nici un gînd în legătură cu capricioasa copilă ; şi Martinella se aşezase din nou în genunchi în faţa sfîntului Rocco, de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat.

CAPITOLUL IV

Don Quijote contrabandist și domnii Provedoni din Cordovado. Idila pastorală din jurul fîntînii din Venchieredo, cu cîteva reflecții asupra iubirii și asupra creației continue în lumea morală. Tonsura capelanului de la castelul di Fratta și o convorbire diplomatică între cei doi judecători supremi.

Spaccafumo[1] era un brutar din Cordovado, regiune pitorească între Teglio și Venchieredo; el își cucerise faima unei asemenea porecle din cauză că intrase în război pe față cu autoritățile vecine și ori de cîte ori se simțea urmărit alerga călare de-i sfîrîiau calului copitele. Prima sa acțiune fusese îndreptată împotriva înalților funcționari ai fiscului fiindcă voiau să-i confiște un sac cu sare, găsit la o bătrînă văduvă ce locuia zid în zid cu el. Mi se pare chiar că bătrîna era însăși Martinella, căci pe vremea aceea, în stare încă să muncească, nu ajunsese cerșetoare. Fiind condamnată la doi ani de exil, domnul Antonio Provedoni, autoritate comunală, îi îmbunătățise situația, preschimbîndu-i pedeapsa într-o amendă de douăzeci de ducați. Dar după scandalul cu oamenii de la fisc pentru sacul cu sare începu altă ceartă, cu vicecăpitanul închisorilor, care voia să-l închidă pe un văr de-al lui pe motivul că-l găsise cu arme în buzunar la tîrgul din Venchieredo. Atunci s-a ales cu trei zile la stîlpul infamiei în piața din sat și pe deasupra cu două luni de închisoare și exilare pe douăzeci și opt de luni din toată jurisdicția. Brutarul încetă să mai facă pîine ; la asta s-a redus supunerea lui în fața decretului cancelariei criminale din Venchieredo. În rest continuă să locuiască ba ici, ba colo, prin ținut și să acționeze în apărarea mulțimii, luîndu-și funcția de judecător pe cont

[1] *Spaccafumo* în friulană-venețiană înseamnă împrăștie praf.

propriu. Toată poliția din Portogruaro se dezlănțuise în două rînduri asupra lui ; dar împrăștia norii de praf cu atîta iuțeală și cunoștea atît de bine ascunzișurile și scurtăturile de țară, încît n-au reușit niciodată să-l prindă. Cît privește ideea de a-l prinde chiar în vizuina lui, era un lucru și mai greu ; toți țăranii îi țineau partea și nimeni nu știa să spună vreodată unde obișnuiește să doarmă sau să se adăpostească în caz de vreme rea. De altfel, dacă polițiștii din Portogruaro se mișcau cu prea mare solemnitate ca să-l poată lua pe neprevăzute, zbirii și cernidele judecătorilor erau în schimb prea legați de țărani ca să ia în serios urmărirea. Cîteodată, după săptămîni și săptămîni în șir, de cînd nu se mai auzise vorbindu-se de el, îl vedeai apărînd foarte liniștit la slujba de la parohia din Cordovado. Tot poporul îl primea cu bucurie ; dar el nu asculta slujba decît cu o ureche ! Cu cealaltă era foarte atent la poarta cea mare, gata s-o ia la goană pe ușa cea mică dacă s-ar fi auzit cumva venind dintr-acolo pasul măsurat și greu al patrulei. Faptul că patrula ar fi putut uza de viclenia de a se posta la cele două porți, nu era de prevăzut, dată fiind perfecta bună-credință a acelei miliții. După slujbă, stătea de vorbă în piață, în grup, cu alți cumetri, și la ora mesei se ducea direct și fără nici o jenă în casa familiei Provedoni, fiind ultima casă din sat, înspre Teglio. Domnul Antonio, autoritate comunală, închidea un ochi ; și restul familiei se aduna cu mare plăcere în bucătărie, în jurul lui Spaccafumo, ca să le istorisească isprăvile-i îndrăznețe și să rîdă la glumele cu care înflorea poveștile. Încă de copil obișnuiseră în casa aceea să-l socotească un bun vecin ; și tradiția continua pe cît se putea, de parcă nimic n-ar fi intervenit, încît a-l vedea că apare ca să-și mănînce farfuria lui de ciorbă lîngă foc devenise pentru toți o obișnuință.

Familia Provedoni era prețuită în sat ca vechime și reputație. Eu însumi îmi amintesc că am citit numele lui *Ser* Giacomo della Provedona în protocolul de prin anul 1400 al unui ținut vecin, și de atunci înainte numele rămăsese întotdeauna printre cei de vază din comună. Dar dacă soarta bietelor comune nu era prea surî-

zătoare în mijlocul jurisdicţiilor castelelor care le sufocau, cu atît mai mică era importanţa conducătorilor lor faţă de feudali. San Marco era popular, dar se afla prea departe şi era considerat mai degrabă un simbol ; şi în fond, pentru el avea mare importanţă respectul nobilimii, mai ales al aceleia din Friuli, încît nici nu se gîndea să ridice împotriva jurisdicţiei castelane, sperietoarea de ciori a jurisdicţiei comunale. Aşadar, suporta cu răbdare jurisdicţiile cîndva stabilite, suficient de supuse încît să nu stîrnească nici un motiv de a fi desfiinţate prin absurde pretenţii ridicate de stricta jurisprudenţă ; le menţinea însă încătuşate în mare umilinţă, în mii de lanţuri şi mii de restricţii ; în ce priveşte stabilirea unor jurisdicţii noi, se dovedea prudent. Dacă o jurisdicţie nobiliară, din motive de extincţie sau de răzvrătire, recădea în sarcina Republicii în loc să fie constituită în jurisdicţie comunală, era obiceiul să i se înfeudeze vreo magistratură sau, cum se spunea, vreo sarcină de-a provinciei. Şi, pe tăcute, se urmărea astfel un dublu scop ; adică de a-i ciunti, cel puţin ca număr, pe domnii castelani, al căror sprijin era o necesitate totuşi nedorită, şi de a menţine populaţia în obişnuita şi oarba sclavie, străină cît mai mult cu putinţă de treburile publice. În rest, dacă în litigiile lor cu castelanii comunele greşeau adesea în privinţa legilor, în faţa tribunalelor greşeau mai totdeauna, şi, pe lîngă alte motive, acest lucru se întîmpla şi din cauza complicităţii magistraţilor patricieni, trimişi în fiecare an de serenissima republică pentru a judeca în forurile supreme din peninsulă. Desigur că exista un mijloc de a pune toate clasele pe picior de egalitate în faţa sfintei imparţialităţi a tribunalelor, şi acesta era banul ; dar dacă se ţine seama de combativitatea italiană, care în comunele acelea conspira cu foarte prudenta economie friulană, este lesne de înţeles cît de rar au fost ei dispuşi să caute şi să obţină dreptate pe acea cale. Castelanul îşi plătise de mult ţechinul pe cînd comunele continuau să se certe pentru cîţiva firfirici. În buzunarul său, nobilul avea sentinţa favorabilă, în timp ce comunele se certau încă pentru o clauză din sentinţă sau pentru replica pîrîtului.

Şi astfel, meschinăria, mai totdeauna dispusă să prindă rădăcini în guvernul celor mici şi mulţi, diminua şi mai mult puterea şi aşa foarte şubredă a comunelor. Deoarece, între altele, în timp ce castelanii îşi ţineau cernidele înarmate aşa cum puteau şi luau în slujbă zbiri, aleşi dintre căpeteniile celor mai cutezători de pe teritoriu, comunele, dimpotrivă, nu primeau decît ceea ce refuzau alţii ; cît priveşte cernidele, adeseori se întîmpla ca un pluton întreg să fie înzestrat doar cu patru archebuze dezghiogate şi din timpuri preistorice, fiecare detunătură a lor fiind periculoasă în primul rînd pentru cel ce o trăgea. Ce-i drept, se fereau să comită asemenea imprudenţe ; şi în dovezile cele mai aprige de curaj luptau cu patul armelor. Ceea ce se întîmpla cu jurisdicţiile în raport cu statul, adică fiecare acţiona şi gîndea pentru sine, nevăzînd şi neconsiderînd util pe nici unul din marele lanţ, acelaşi lucru se petrecea şi cu fiecare persoană în parte în raport cu comuna, şi anume : privind cu neîncredere, de altfel justificată, autoritatea acesteia, fiecare se străduia să-şi facă singur dreptate, asumîndu-şi singur putere de lege. De la toate acestea proveneau represaliile personale continue, iar servitutea comunelor în faţa feudalilor vecini era cu atît mai dăunătoare şi mai josnică cu cît nu era de loc necesară ; necesară doar pentru a demonstra faptul că o lege naturală îi face pe cei slabi slugile celor puternici. Nu totdeauna am fost acuzaţi pe nedrept noi italienii de prefăcătorie, de adulaţie şi de respect excesiv în faţa părerilor şi puterilor individuale. Orînduirile publice la care mă refer au oblojit adesea asemenea plăgi ale caracterului naţional. Tartuffii, paraziţii şi briganzii încolţesc şi se înmulţesc ca iarba rea pe teren fertil şi necultivat. Talentul, priceperea, îndrăzneala, menite să înşele legile ce nu asigură nici un drept egal pentru toţi cetăţenii, devin instrumente de înşelăciune şi de perversitate ; şi supusul caută să obţină fie prin fraudă, fie prin delict ceea ce e legat de justiţia necinstită sau ignorantă sau uşor coruptibilă a judecătorului. Era de exemplu un statut prin care se acordau depline drepturi pe baza legitimaţiilor de negustori şi de nobili ; dar cum puteau oare adversarii să-şi întărească dovezile lor, dacă nu aveau fericirea de a poseda toate actele în regulă sau de a fi înscrişi în registrul ne-

gustorilor? Plocoane și protecții: iată cele două articole suplimentare ce compensau imperfecțiunea codicelor. Uneori, chiar și judecătorul își percepea porția lui din amenda aplicată vinovatului, iar împotriva judecătorilor care se arătau lacomi după asemenea sistem de cîștig nu exista alt remediu decît amenințarea, fie directă din partea vinovatului, dacă acesta era un om puternic, influent, fie invocată de un altul, mai puternic, dacă pățitul era un biet muritor de rînd. Deseori, judecătorul se mulțumea să încaseze partea lui pe sub masă, și apoi semna un act doveditor de nevinovăție, fericit că termină mai repede, fără trudă și mai ales fără pericol. Dar acest fericit obicei, care datorită venalității personale cruța, cel puțin, justiția publică, nu era practicat decît de judecătorii supremi de tip venețian ei nefiind într-atît de hrăpăreți încît să împartă cu magistrații pe din două pielea luată de pe vinovați.

Domnul Antonio Provedoni era respectuos din convingere față de nobili, și nu servil din slăbiciune. Familia lui mersese totdeauna pe această cale, și el nu pretindea cîtuși de puțin să schimbe obiceiul. Totuși, respectul lui, acordat, și nu risipit cu exces, îl făcea să fie privit cu stimă de către ceilalți; și lucrurile mergeau pe atunci în așa fel încît a nu manifesta lașitate se considera o mare calitate sufletească. Dar prin asta nu vreau să spun că domnul Provedoni opunea rezistență la abuzurile castelanilor vecini; dar numai faptul că nu le ieșea înainte cu oferte, și tot era mult. Și în sinea lui socotea abuzurile lor demne de plîns drept un semn, după părerea sa, că adevărata nobilime, compusă din amestecul dintre grandoare și generozitate, se precipita cu capul în jos spre prăpastie; ieșeau în schimb la iveală noile avariții și samavolnicii care o confundau cu propria lor ceată de zbiri. Dar niciodată nu s-a întîmplat ca asemenea proteste să iasă din gura lui tăcută și prudentă; el se mulțumea să tacă și să-și plece capul; așa cum fac țăranii cînd providența le trimite grindină pe cîmp. El și bătrînii lui văzuseră întotdeauna soarele, luna și stelele învîrtindu-se într-un anumit fel, indiferent de faptul că anul era ploios, uscat sau cu ninsori. După un an rău veniseră mulți alții buni, și după unul bun, mulți alții răi; aceeași judecată se aplica

şi cînd făcea consideraţii asupra desfăşurării altor fenomene din lumea asta. Lucrurile se învîrteau întotdeauna pe făgaşul lor, fie prielnice, fie potrivnice ; pentru el venise acum rîndul unei întorsături defavorabile ; iată totul. Dar era foarte convins că situaţia avea să se îmbunătăţească pentru fiii lui sau pentru nepoţii lui ; şi îi era de ajuns că-i crease în număr mare, încît familia să nu-i fie păgubită în viitor de partea ei de fericire. Numai al doilea născut, căruia îi plăcuse să-i dea numele de Leopardo, era singurul dintre toţi copiii care-i dădea motiv de oarecare amărăciune. Dar cum este cu putinţă să fii supus şi blînd purtînd un asemenea nume ? Bunul cap al familiei din Cordovado se comportase cu destul de puţină abilitate în privinţa asta. Toate numele fiilor săi erau mai mult sau mai puţin eroice şi animalice, foarte departe de a convinge pe cineva de existenţa unor virtuţi ca îngăduinţa, acceptarea mută a unor situaţii, sau amabilitatea, toate calităţi despre care ştia el că se potriveau cel mai mult oamenilor din clasa lui socială. Primul se numea Leone, al doilea, după cum am spus, Leopardo ; ceilalţi, rînd pe rînd : Bruto, Bradamante, Grifone, Mastino şi Aquilina. În sfîrşit, o adevărată menajerie, şi domnul Antonio nu pricepea că, avînd asemenea nume în spatele lui, obişnuita naivitate ţărănească devenea burlescă şi imposibilă. Dacă pe atunci, ca pe vremea latinilor, s-ar fi îndrăznit să se folosească prenumele de Bestia, desigur că primul lui copil l-ar fi primit în dar, atît de frenetic se arăta el faţă de zoologie. Dar, în imposibilitatea de a-l acorda în mod practic unuia dintre fii, numele generic fusese înlocuit cu cel mai mîndru şi mai fioros, al regelui animalelor, după părerea lui Esop. Leone de altfel nu se arăta mai puţin oaie decît cereau timpurile sau, cît de cît, exemplele paterne. Se făcuse mare suportînd mult şi oftînd destul ; şi apoi, la fel ca taică-su, se căsătorise şi făcuse copii, avînd o jumătate de duzină pe cînd Leopardo abia începu să curteze femeile. Iată punctul de unde au început neînţelegerile familiale între domnul Antonio şi Leopardo.

Leopardo era un tînăr scump la vorbă şi generos în fapte ; adică faptele lui nu erau multe, trebuie să spun, dar în acele puţine cîte erau se încăpăţîna într-atîta, încît nu era chip să-l poţi face să renunţe la ceva. Cînd era

dojenit, nu răspundea mai niciodată, ci se întorcea împotriva predicatorului cu un soi de răcnet în beregată şi-l străpungea cu doi ochi atît de fioroşi, că predica nu reuşea să treacă dincolo de faza primelor vorbe. Altfel, bun ca pîinea caldă şi extrem de serviabil (ca cele cinci degete). Două ore pe zi făcea ce-l tăia capul, şi aş fi pus rămăşag şi cu Dracul că nici el n-ar fi reuşit să-l determine să-şi întrebuinţeze cele două ore altfel de cum voia el. În celelalte douăzeci şi două îl puteai pune să spargă lemne, să sădească varză sau să învîrtească frigarea, cum făceam eu, şi tot n-ar fi dat semne de plictiseală. În ocaziile acelea se dovedea cel mai supus leopard care a trăit vreodată. Foarte atent la toate îndatoririle sale, asiduu la slujbe şi la rugăciuni, în sfîrşit, un bun creştin, după cum se obişnuia să fii pe vremea aceea ; şi pe deasupra literat şi erudit, într-o măsură mult mai mare de cum erau cei de-o vîrstă cu el. Totuşi, logica mă îndreptăţeşte să cred că era puţin încăpăţînat. Meritul rasei, pesemne ; dar în timp ce încăpăţînarea altora se ascunde înăuntru, în conştiinţă, şi lasă aparenţele libere, spre mulţumirea uneori prea mare a celor din jur, el era în schimb, după cum se spune, catîr şi pe dinăuntru, şi pe din afară, şi i-ar fi strivit mutra, cred, şi serenissimului doge dacă acestuia i-ar fi trecut prin gînd cumva să-l contrazică în ideile lui fixe. Întreprinzător şi vehement cum se dovedea în tot ceea ce făcea, devenea inert şi greoi ca plumbul dacă era desprins de la lucrul lui ; ca roata de uzină, căreia i s-a tăiat cureaua. Cureaua lui era convingerea fermă, fără de care nu putea înainta nici cît pasul unei furnici ; cît priveşte ideea de a se lăsa convins, găseai la Leopardo atîta uşurinţă de a ceda, cîtă găseşti la un fanatic turc. Un motiv plauzibil al acestei tenacităţi era poate şi faptul că fusese crescut în singurătate şi în tăcere ; în creierul său, gîndurile nu prindeau forţă prin fragila încolţire a unui altoi, ci prin miile de ramificaţii ale unei rădăcini de stejar, crescută încet-încet mai înainte de a da muguri sau fructe. Peste un altoi încolţit poate prinde un alt altoi ; dar rădăcinile sau nu se dezrădăcinează, sau o dată dezrădăcinate secătuiesc ; şi Leopardo avea un cap în aşa fel format încît nu-l putea susţine decît grumazul unui generos sau al unui nebun. Sau aşa, sau nimic. Iată exprima-

rea formală sau motto-ul heraldic al temperamentului său. Pînă la douăzeci și trei de ani, Leopardo a trăit fericit, fără a pune sau a suporta întrebări din partea nimănui. Învățămintele părinților și ale profesorilor coincideau atît de mult cu punctele lui de vedere, încît nici el nu era nevoit să le pună vreo întrebare lor și nici ei să-l întrebe ceva pe el. Dar originea tuturor neajunsurilor a fost fîntîna din Venchieredo. După ce bău apă din fîntîna aceea, tatăl său începu să-l sîcîie cu neîntrerupte întrebări, cu sfaturi și cu dojeni. Și cum toate aceste discursuri nu secundau de loc gîndurile lui Leopardo, el începu să răcnească și să se uite pieziș. Atunci, ar spune Sterne, influența bestială a numelui său a învins ; și așa fiind, pe domnul Antonio l-a costat pesemne scump pasiunea lui înflăcărată pentru animale.

Să punem acum puțin în lumină această șaradă.

Între Cordovado și Venchieredo, la o milă de cele două ținuturi, exista o fîntînă mare și limpede, despre ale cărei ape se spune că aveau calități înviorătoare și tămăduitoare. Dar nimfa fîntînii n-a crezut de cuviință să se încreadă numai în virtuțile apei ca să-i momească pe devotații ei, și atunci s-a împrejmuit cu un orizont încîntător de cîmpii și pădurici, un cer deschis și o umbră de anini și sălcii atît de primitoare, încît locul era într-adevăr un colțișor retras, demn de penelul lui Virgiliu. Potecuțe ascunse și șerpuitoare, murmurul pîrîiașelor, povîrnișuri catifelate, acoperite cu mușchi ; nimic nu lipsea de jur împrejurul ei. Întocmai ca oglinda unei vrăjitoare, apa aceea cristalină, azurie, țîșnea aproape imperceptibil din pietricelele de pe fund și se aduna ca să răsfrîngă o a doua imagine, identică minunăției din jur pitorești și pastorale. Sînt meleaguri ce-ți poartă gîndurile spre locuitorii Edenului înainte de comiterea păcatului ; ba chiar te fac să te gîndești fără repulsie la păcat acum, cînd nu mai sîntem locuitorii Edenului. Așadar, acolo, în jurul fîntînii aceleia, gingașele copile din Cordovado, Venchieredo și chiar din Teglio, din Fratta, din Morsano, din Cintello și din Bagnarola și alte sate dimprejur, încă din vremuri imemorabile obișnuiau să se adune în serile de sărbătoare. Și rămîneau acolo timp îndelungat, în cîntece și rîsete, în discuții și în gustări, pînă ce mama, iubitul sau luna

le conduceau paşii din nou spre casă. N-am mai vrut să vă spun că împreună cu fetele veneau şi băieţii, pentru că e ceva lesne de închipuit. Dar ceea ce intenţionez să subliniez este că dacă încheind o statistică la sfîrşitul anului, cred şi afirm că la fîntîna din Venchieredo venea lumea mai mult pentru a-şi potoli setea de dragoste decît setea de apă ; şi de altfel chiar se bea mai mult vin decît apă. Se ştie că în asemenea cazuri trebuie să dai ascultare mai mult cîrnăciorilor şi şuncii din ospăţuri decît superstiţiei apei trecătoare. Şi eu am fost de atîtea ori la încîntătoarea fîntînă ; dar o singură dată am îndrăznit să profanez cristalul virgin al apei sale. Vînătoarea mă mînase acolo, frînt de oboseală şi ars de sete ; şi mai mult, plosca mea de vin alb nu mai voia să verse nici o lacrimă. Dacă m-aş întoarce acum, poate că aş bea sorbituri uriaşe vrînd să reîntineresc ; dar gustul apos al bătrîneţii nu m-ar mai face să uit sorbiturile vesele şi tulburătoare din vinul bun de altădată.

Aşadar, cu cîţiva ani înaintea mea, Leopardo Provedoni legase strînsă prietenie cu fîntîna din Venchieredo. Locşorul acela solitar, tihnit şi izolat se armoniza splendid cu fantezia lui, ca un costum de haine lucrat la perfecţie şi care cade turnat pe o persoană. Fiecare gînd de-al lui găsea o corespondenţă naturală, sau cel puţin nici una din sălciile acelea nu venea să se împotrivească gîndurilor lui. El înfrumuseţa, colora şi popula în felul lui peisajul pustiu ; şi cu toate că nu intrase încă în război cu nimeni pe lume, se simţea totuşi instinctiv diferit de toţi ceilalţi, sau poate că acolo i se părea că se simte mai fericit ca oriunde din motivul binecuvîntat al libertăţii şi singurătăţii. Prietenia lui Leopardo pentru fîntîna din Venchieredo a fost primul lui *fapt* care n-ar fi admis contrazicere ; al doilea a fost dragostea ce l-a cuprins, mai mult decît pentru fîntînă, pentru o fată frumoasă care venea des pe acolo şi cu care s-a întîlnit singurel într-o bună dimineaţă de primăvară. Cînd îl auzeam povestind cum s-a petrecut scena aceea mi se părea că asist la o lectură din *Aminta ;* dar Tasso îşi şlefuia bine versurile şi apoi le citea ; Leopardo îşi amintea, şi amintindu-şi improviza, încît văzîndu-l şi ascultîndu-l, simţeai pe tîmple sudorile reci ale poeziei.

Ieşise din casă pe un soare frumos de mai, cu puşca în bandulieră, mai mult ca o satisfacţie în faţa curiozităţii trecătorilor decît ca o ameninţare ostilă împotriva sitarilor sau a potîrnichilor. Mergînd agale, cu capul în nori, se trezi la marginea pădurii care împrejmuia fîntîna pe cele două părţi, şi acolo ciuli urechile ca să primească obişnuitul salut al unei privighetori. Într-adevăr, privighetoarea veghea sosirea lui şi gunguri obişnuitu-i tril ; dar nu de pe obişnuitul copac ; în ziua aceea, sunetul venea timid şi supus de pe o ramură mai pitită ; şi părea că într-adevăr îl saluta simpluţa păsărică, dar cam neîncrezătoare în faţa instrumentului purtat pe spate de prietenul ei. Leopardo, cu ochii la ramuri, iscodi noul locaş al gazdei cîntătoare, dar căutînd ici şi colo, se întîmplă ca privirea lui să găsească mult mai mult decît căutase. Of, de ce n-am fost eu cel îndrăgostit de Doretta? Bătrîn cum sînt, aş scrie o pagină de să-i uluiesc pe cititori şi să iau cu asalt cel mai înalt tron al poeziei ! Aş vrea ca tinereţea să schiţeze desenele, inima să răspîndească culorile, iar tinereţea şi inima să strălucească în fiece colţişor al picturii, cu atîta magie, încît cei buni din gingăşie, şi cei răi din invidie să pună cu toţii cartea deoparte. Bietul de tine, Leopardo ! Tu singur ai fi în stare s-o faci ! Tu, care ai purtat toată viaţa imaginea ei zugrăvită pe retină, iar sculptat în inimă spectacolul acela de amor. Şi chiar şi acum, vaga amintire atît de inocentă şi plină de afecţiune a cuvintelor tale îmi luminează gîndul, încît nici n-aş putea aşterne aceste rînduri fără a plînge.

El căuta aşadar privighetoarea, şi în schimb văzu, aşezată pe marginea pîrîiaşului revărsat din fîntînă, o tînără copilă care îşi scălda un picior în apă, în timp ce cu celălalt, gol şi alb ca fildeşul, desena în joacă cercuri şi jumătăţi de curbe pe vălurelele de la suprafaţa apei. Zîmbea şi bătea cîteodată din palme cînd i se întîmpla să atingă cu vîrful piciorului şi să scoată din apă vreun peştişor. Atunci, şalul subţire, fluturîndu-i desfăcut pe piept, se dădea la o parte, ca să-i dezvăluie candoarea umerilor pe jumătate goi, şi obrajii ei se îmbujorau de plăcere, fără a pierde însă splendoarea nevinovăţiei. Peştişorii nu

întîrziau să se întoarcă din nou la ea, după o scurtă spaimă ; dar fata avea în buzunar taina acelei familiarităţi. Într-adevăr, după o clipă îşi cufundă în pîrîiaş încet-încetişor şi celălalt piciorus, doritor de joacă, şi după ce scoase de sub şorţ o bucăţică de miez de pîine, începu s-o fărîmiţeze pentru tovarăşii ei de joacă. Era un du-te-vino, o alergătură, un ţîşnit, o întrecere şi un furt, pe rînd, al întregii familii de argint-viu care popula apa, şi copila se apleca înspre ei, vrînd parcă să le primească mulţumirile. Apoi, cînd ospăţul oferit devenea mai copios, se bălăcea cu picioarele în apă ca să se bucure de lăcomia peştişorilor o clipă speriaţi, pentru ca în clipa următoare să-şi recapete curajul în goana de a nu pierde cele mai bune înghiţituri. Bălăcitul picioarelor în apă lăsa să se întrevadă delicatele contururi ale unei gambe rotunjoare şi nervoase ; capetele şalului i se desfăcuseră complet, ajungîndu-i pe umeri şi lăsînd să i se întrezărească pieptul, abia stăpînit de vesta de postav, într-atît i se zbătea şi-i sălta de bucurie. Leopardo, de unde era numai urechi, atent să asculte privighetoarea, devenise acum numai ochi, de nici nu-şi mai dăduse seama de metamorfoză. Tinereţea aceea inocentă, simplă, veselă, graţia neştiutoare, drăgălăşenia necăutată, copilăroasă, lipsită de modestie, ţinînd încă de nuditatea îngeraşilor care glumesc în tablourile lui Pordenone [1], o mie de răsfăţuri gingaşe ale trupului ei zvelt şi delicat, părul castaniu cu reflexe aurii şi cîrlionţii de pe frunte ca ai unui copil, zîmbetul proaspăt şi sincer, menit parcă să încadreze podoaba a două şiruri de dinţi strălucitori şi mici, uniţi ca boabele unor mătănii de cristal ; toate acestea se zugrăveau în culori de basm în pupilele tînărului ! Ar fi dat orice i s-ar fi cerut pe lume, să poată fi şi el unul dintre peştişorii aceia atît de familiari cu ea ; s-ar fi mulţumit să rămînă acolo pentru tot restul vieţii lui, doar s-o contemple. Dar el era un om cu o conştiinţă sensibilă, şi plăcerea aceea dobîndită prin furt, fie chiar în vraja extazului, îl tulbură ca un fel de remuşcare.

[1] *Giovanni Antonio de Sacchis*, denumit *Pordenone* (1483—1539), pictor din şcoala veneţiană.

Aşa că începu să fluiere nu ştiu ce arie, şi nu prea corect, vă puteţi închipui, din experienţă ; voi oare cunoaşteţi efectul produs asupra glasului şi asupra buzelor de primele senzaţii ale mrejelor amorului ? Fluierînd fără ton şi fără măsură, dînd la o parte ramurile încoace şi-ncolo, ajunse la marginea fîntînii, clătinîndu-se mai rău ca un om beat. Copila îşi puse şalul pe umeri, dar nu avu timp să-şi tragă picioarele din apă, încît rămase oarecum ruşinată şi oarecum uimită de vizita aceea nepoftită. Leopardo era un tînăr frumos ; de o frumuseţe provenită din amestecul de graţie, forţă şi seninătate ; frumuseţea cea mai împlinită din cîte poţi vedea, reflectînd cel mai bine ideea perfecţiunii divine. Avea ceva copilăros în privire, ceva de filozof în frunte şi de atlet în trup ; dar modestia îmbrăcăminţii lui ţărăneşti îi răpea mult din aspectul impunător. De aceea, la prima vedere copila nu s-a arătat prea tulburată cum s-ar fi întîmplat dacă cel sosit ar fi fost vreun senior ; se convinse mai mult de chipul lui cînd îşi ridică privirea, şi desigur că-l recunoscu şi murmură cu un glas parcă de mulţumire :

— A, e domnul Leopardo !

Tînărul auzi exclamaţia ei, făcută cu glas supus, şi pentru prima dată numele lui i se păru că nu-i destul de graţios şi de mîngîietor ca să poată fi rostit şi păstrat de buze atît de gingaşe. De altfel, i se umplu inima de bucurie că fata îl recunoscuse, găsind astfel o cale mai uşoară spre ea.

— Şi dumneata cine eşti, frumoasă fată ? întrebă el bîlbîindu-se şi privind în apa fîntînii portretul fetei, căci încă nu avea curaj să fixeze originalul.

— Sînt Doretta, fata cancelarului din Venchieredo, răspunse copila.

— Aha, dumneavoastră sînteţi domnişoara Doretta ! exclamă Leopardo, care, cu o dublă dorinţă de a o privi, se trezi de două ori mai stînjenit, din cauza greşelii de a o fi tratat la început cu prea puţin respect.

Copila îşi ridică ochii, vrînd parcă să spună : „Da, chiar eu sînt aceea, şi nu înţeleg de ce trebuie să vă miraţi". Leopardo îşi strînse în inimă toată rezerva de curaj pe care o mai avea, ca să se poată întoarce la atac ;

dar era atît de novice în uzanța întrebărilor, încît nu-i de mirare că pentru prima oară a făcut o impresie submediocră.

— Nu-i așa că-i foarte cald azi ? reluă el.

— O căldură să te sufoci, răspunse Doretta.

— Dar credeți că va continua ? întrebă Leopardo.

— Ei, depinde de calendar — adăugă malițios fata. *Schieson* spune că da, și *Strolic* [1] zice că nu.

— Și dumneavoastră pentru care optați ? continuă Leopardo, căzînd din lac în puț.

— În ceea ce mă privește, prea puțin îmi pasă, răspunse fata, care începuse să se distreze pe seama acestui dialog. Parohul din Venchieredo face slujbe atît pentru arșiță, cît și pentru ploaie, și mie mi-e totuna dacă mă rog pentru una sau pentru alta.

„Cît de vioaie și de plăcută e !" gîndi Leopardo ; și acest gînd îi desprinse creierul de la obositoarea anchetă atît de reușită pînă atunci.

— Ați prins mult vînat ? se hotărî să-l întrebe Doretta, văzîndu-l cum tace și nevrînd să piardă o asemenea prețioasă ocazie de a se distra.

— O ! exclamă tînărul, de parcă abia atunci își dădu seama că ține o pușcă în spate.

— Observ că v-ați uitat acasă cremenea ! continuă șireata. Sau poate că-i o armă de un tip nou ?

Archebuza lui Leopardo data din prima generație a armelor de foc și ar fi trebuit s-o vedeți ca să pricepeți toată malițiozitatea acelei prefăcute ingenuități.

— Este o pușcă veche de familie, răspunse tînărul, grav, care meditase foarte mult asupra acestei chestiuni, și cunoștea prin tradiție nașterea, viața și miracolele puștii. A luptat în Morea împreună cu străbunicul meu ; cu pușca asta, bunicul meu a omorît douăzeci și două de becațe într-o singură zi ; lucru ce ar părea de necrezut, căci trebuie să știți că e nevoie de zece minute încheiate pentru a o încărca și că după aprinderea pulberei în focos,

[1] Două almanahuri locale. Primul, intitulat după numele autorului său ; titlul celui de-al doilea înseamnă în friulană „astrolog".

detunătura întîrzie o jumătate de minut pînă să iasă. Într-adevăr, tatăl meu nu a ajuns niciodată să tragă și să doboare mai mult decît zece becațe, iar eu pînă acuma n-am depășit cifra de șase. Dar becațele încep să se învețe cu viclenia, și în jumătatea aceea de minut pînă pornește focul, păsările îmi fug la o jumătate de milă depărtare. Va veni vremea cînd va trebui să tragem după ele cu bombarda. Pînă una-alta, eu continui să trag cu pușca mea ; dar partea proastă este că s-a slăbit arcul trăgaciului și adeseori ochesc și apăs pe trăgaci, dar după o jumătate de minut, cînd ar trebui să se descarce arma, îmi dau seama că de fapt lipsește cremenea. Va trebui s-o duc la Fratta la meșterul Germano s-o pună la punct. Drept este că i-aș spune și tatei să se gîndească să ia una nouă ; dar sînt sigur că mi-ar răspunde să nu încep cu inovațiile în familie. Și într-adevăr, aceasta este și părerea mea. Dacă pușca a ieșit puțin șubrezită după ce a luat parte în campania de la Morea și după ce a ucis douăzeci și două de becaține într-o singură zi, desigur că trebuie compătimită. Totuși, spun, o s-o duc la meșterul Germano ca s-o repare. Nu-i așa că am dreptate, domnișoară Doretta ?

— Da, desigur, răspunse copila trăgîndu-și picioarele din pîrîiaș și ștergîndu-le de iarbă. Becaținele vă vor da de o mie de ori dreptate.

Între timp, Leopardo își privea cu drag pușca și-i curăța țeava cu mînica jachetei.

— Deocamdată o s-o dregem astfel, reluă el, și scoțînd din buzunar un pumn de cremene o alese pe cea mai mare și mai potrivită ca s-o pună în arcul puștii.

— Vedeți, domnișoară Doretta, cum trebuie să fiu înarmat pentru orice eventualitate ? Trebuie să am totdeauna la mine un săculeț plin cu cremene ; dar nu-i vina puștii dacă bătrînețea i-a tocit dinții. Așa cum porți cu tine cutiuța cu pulbere, cîlții și cartușele, de ce să nu ai la tine și cremenea ?

— Sigur, dumneavoastră sînteți voinic și nu vă speriați de atîta lucru, mai adăugă Doretta.

— Așa vi se pare ? Păi patru pietricele nici nu-mi dau seama că le port asupră-mi, reluă tînărul, punîndu-le iar în buzunar. Eu v-aș putea duce și pe dumneavoastră în goana mare pînă la Venchieredo, și n-aș gîfîi mai mult

decît țeava puștii mele. Am picioare zdravene, plămîni extraordinari și mă duc și mă întorc într-o singură dimineață de la mlaștinile din Lugugnana.

— Măi să fie ! Ce iuțeală ! exclamă copila. Domnul conte cînd se duce la vînătoare nu pleacă decît călare și rămîne acolo trei zile.

— Eu sînt însă mai iute de picior ; mă duc și mă întorc ca fulgerul.

— Fără să prindeți nimic !

— Cum fără să prind nimic ? Din fericire, rațele nu au învățat încă șiretenia becațelor ; și ar aștepta toanele puștii mele nu o jumătate de minut, ci o jumătate de oră. Nici nu vin vreodată de acolo fără desaga plină. Adevărul este că mă duc să caut vînatul acolo unde este ; și nu mă tem să mă cufund în mlaștină pînă la centură.

— Vai de mine ! exclamă Doretta. Și nu vă e teamă că rămîneți îngropat acolo ?

— Mie nu mi-e frică de altceva decît de răul ce mi s-a întîmplat cu adevărat, răspunse Leopardo, și încă nici de acela nu mă cutremur prea mult. La celelalte nici nu mă gîndesc măcar; și cum pînă azi n-am murit niciodată, nu mi-ar fi cîtuși de puțin frică, chiar de-aș vedea desfășurîndu-se în fața mea un șir de muschete țintind asupră-mi ! Frumos lucru ! Frumos lucru, să-ți fie teamă de un rău pe care nici nu-l cunoști ! Asta ar mai lipsi !

Doretta, de unde pînă atunci îl luase în rîs pe tînărul Leopardo din cauza simplității, acum începu să-l privească cu oarecare respect. Mai mult : Leopardo, trecînd peste primul obstacol, se simțea gata să-și deschisă sufletul, poate pentru prima oară ; și mărturisirile venite spontan și sincer pe buze îi trezeau o curiozitate nu mai mică decît cea a fetei. Nu-l preocupase niciodată să fie propriul său judecător, de aceea își asculta vorbele ca pe niște noutăți foarte interesante.

— Spuneți-mi adevărul, continuă el stînd în fața tinerei, care încetă pentru o clipă să-și mai rotească privirea în căutarea saboților. Spuneți-mi adevărul, cine v-a învățat să îndrăgiți atît de mult fîntîna din Venchieredo ?

Această întrebare o stînjeni puțin pe Doretta, fiind rîndul ei să se simtă încurcată. Știa să flecărească și să glumească depășind cu mult măsura ; dar să dea socoteală

de orice ar fi fost în legătură cu ea, însemna un mare efort de atenție și seriozitate. Totuși, ciudat lucru ! În fața lui Leopardo, om cumsecade, nu-i mai veni s-o ia pe panta rîsului, ci trebui să-i răspundă bîlbîindu-se că apropierea fîntînii de casa tatălui său o atrăsese încă de copiliță, cînd se juca acolo, iar acum continua fiindcă-i făcea mare plăcere.

— Foarte bine ! reluă Leopardo, prea modest ca să-și dea seama de încurcătura Dorettei, după cum era prea cumsecade ca să-și fi dat seama de glumele ei ironice de mai înainte. Dar îmi închipui că nu vă e teamă să glumiți cu apa pîrîiașului.

— Teamă ? spuse tînăra roșind. N-aș ști de ce !

— Uite ; fiindcă alunecînd în apă te poți îneca, răspunse Leopardo.

— Ei, asta-i bună ! Nu mă gîndesc la asemenea primejdii ! adăugă Doretta.

— Nici eu nu mă gîndesc nici la asta și nici la oricare altele, reluă tînărul, fixînd cu ochii lui albaștri mari și liniștiți ochii mici și foarte vioi ai tinerei fete. Lumea merge înainte cu mine și ar putea merge și fără mine. Acesta este felul meu de a-mi da curaj, în rest se gîndește Domnul la toate. Dar dumneavoastră veniți adesea la fîntînă ?

— O, foarte des, răspunse Doretta, mai ales cînd mi-e cald.

Leopardo se gîndi că așa cum se întîlniseră atunci s-ar mai fi putut întîlni și altă dată ; dar un asemenea gînd i se păru prea îndrăzneț și-l îngrădi într-o lungă privire de dorință și speranță. În schimb, buzele-i începură iar să-i vorbească despre căldură, despre anotimp ; declară că-i e totuna : vara, iarna sau primăvara. Nu-și dă seama decît după frunzele renăscute sau căzute.

— Mie cel mai mult îmi place primăvara, replică Doretta.

— Și mie ! exclamă Leopardo.

— Cum, n-ați spus că pentru dumneavoastră e totuna... indiferent de anotimp ? îl întrebă tînăra.

— Adevărat ; așa mi s-a părut... Dar... azi e atît de frumos, încît mă face să acord premiul întîi acestui anotimp de vîrstă fragedă. Cînd afirmam că mi-e totuna fă-

ceam aluzie la căldură sau la frig. Cît priveşte desfătarea ochilor, bineînţeles că primăvara mă încîntă cel mai mult.

— La Venchieredo, banditul de Gaetano laudă mereu iarna, adăugă fata.

— E adevărat că Gaetano e un bandit, repetă băiatul.

— Îl cunoaşteţi cumva şi dumneavoastră? întrebă Doretta.

— Da... adică... nu e paznicul? bîlbîi Leopardo. Mi se pare...

— Nu, nu-i paznicul; e curierul judiciar, lămuri fata. Îţi vine mereu să-l păruieşti din cauza tîmpeniei ăsteia. Eu nici nu vreau să aud vorbindu-se despre iarnă, iar el o ridică totdeauna în slăvi, numai ca să mă necăjească!

— Ei, i-aş închide eu gura! exclamă Leopardo.

— Da?... Veniţi atunci o dată, îl pofti Doretta, ridicîndu-se în picioare şi punîndu-şi saboţii. Dar aveţi grijă să vă înarmaţi cu o doză mare de răbdare, fiindcă Gaetano e încăpăţînat ca un catîr.

— Am să vin, am să vin, o asigură Leopardo, dar o să mai veniţi şi dumneavoastră la fîntînă, nu-i aşa?

— Da, desigur; atunci cînd am chef şi mi se năzare, rîse fata, şi apoi în zilele de sărbătoare nu lipsesc niciodată, vin împreună cu alte fete din împrejurimi.

— Sărbătorile, sărbătorile... murmură tînărul.

— Veniţi, veniţi, glăsui tînăra, şi o să vedeţi ce paradis încîntător e totul de jur împrejur!

Leopardo mergea în spatele Dorettei, care se îndrepta spre Venchieredo ca un căţeluş alergînd după stăpînă-su după ce au fost împreună la vînat. Doretta se întorcea din cînd în cînd ca să-l privească zîmbindu-i; şi el îi zîmbea, dar inima i-o lua prea mult razna, ca să simtă cum îi tremură picioarele, şi în sfîrşit, cînd ajunse în faţa grilajului casei ei:

— La revedere, domnule Leopardo! spuse tînăra de departe.

— La revedere, domnişoară Doretta... răspunse tînărul, cu o privire atît de lungă şi nemişcată, de părea că-i pleacă şi sufletul după ea.

Şi, înroşindu-se, se aplecă să culeagă nişte flori scăpate pe jos de copilă, cred că dintr-o intenţionată viclenie. Apoi, cînd pergola viţei-de-vie, încărcată de frunze, îi smulse bucuria de a mai desluşi trupuşorul zvelt şi graţios al Dorettei, grăbită s-ajungă la castel, privirea lui Leopardo căzu din nou în pămînt, cu atîta greutate, de păru că vrea să se îngroape în el pe veşnicie. După oarecare timp, cu greu îşi desprinse privirea şi, într-un oftat, o luă spre casă, cu capul plin, dacă nu chiar de gînduri noi, oricum de foarte noi şi stranii idei fanteziste. Cele cîteva flori şi le puse pe inimă şi nici că se mai despărţi de ele.

Leopardo se îndrăgostise de fata aceea, asta-i tot! Dar cum şi de ce se îndrăgostise? Cum? Aşa cum se întîmplă de obicei privind-o şi ascultînd-o; de ce, nimeni nu va şti niciodată; după cum nu se va şti niciodată de ce unuia îi place culoarea aurului, iar altuia roşul-aprins sau galbenul-portocaliu. Frumoase ca Doretta şi de trei ori mai frumoase decît ea, văzuse el la Cordovado, la Fossalta şi la Portogruaro; mai ales că fata cancelarului din Venchieredo era mai mult isteaţă decît desăvîrşită, şi totuşi nu de fetele acelea se îndrăgostise, deşi îi era foarte lesne să stea alături de ele şi să discute cu ele; în schimb, de aceasta se îndrăgostise la nebunie de la prima aruncătură de ochi şi de la prima vorbă. Poate că relaţiile mai îndelungate şi conversaţiile mai degrabă iau din farmecul femeilor decît să adauge puterii lor de vrajă. Eu nu afirm aceasta; or, înseamnă să le aduc femeilor prea mare vină. Printre ele sînt şi unele care mă cuceresc de la prima vedere; dar pe măsură ce te apropii de ele, după o oarecare perioadă de obişnuinţă, te încălzesc încet-încet, aprinzîndu-ţi un foc în inimă, de nu mai e chip să-l poţi stinge. Simţi cum altele te înfierbîntă de la prima vedere, şi adesea, din flacăra stîrnită astfel nu rămîne mai tîrziu decît cenuşă. Aşa cum există şi oameni de paie, care, chiar dacă se aprind încet-încet, pînă la urmă tot în nimic sfîrşesc; tot astfel se găsesc şi inimi de fier, care, înroşite iute la foc, nu se mai răcesc niciodată. Dragostea e o lege universală, posedînd atîtea corolare cîte suflete îi sînt supuse. Pentru a redacta în mod practic un tratat complet ar trebui să alcătuim mai întîi

o bibliotecă, unde fiecare om și fiece femeie să depoziteze un volum cu propriile lor observații. S-ar citi lucrurile cele mai generoase și cele mai josnice, cele mai divine și cele mai bestiale imaginate cîndva de fantezia vreunui romancier. Dar partea grea ar fi că asemenea scrieri ar asculta de primul impuls al sincerității ; deoarece mulți intră în dragoste cu un sistem de idei bine precizat în mintea lor și vor să-și explice propriile acțiuni conform acestui sistem, și nu conform puterii lor de sentimente. De aici derivă abuzul teribilelor cuvinte *pentru totdeauna*, rostite cu atîta ușurință în discuțiile și promisiunile amoroase.

Foarte mulți cred — și pe bună dreptate — că dragostea eternă și credincioasă este cea mai bună ; și numai de aceea se agață de ea. Dar ca să ți se înrădăcineze trainic în inimă un sentiment puternic nu-i de ajuns să-l crezi excepțional, ci trebuie să te și simți în stare de el. Cei mai mulți dacă ar da atenție acestui lucru n-ar furniza prin faptele lor tot atîtea justificări pentru a calomnia soliditatea și veracitatea hotărîrilor omenești. Asta ar fi ca și cum eu, scriitoraș de vorbe goale, m-aș gîndi : „Cel mai înalt vîrf al înțelepciunii umane este filozofia metafizică ; eu sînt, așadar, filozof ca Platon și un metafizician de talia lui Kant". Adevărat, raționament atît de frumos încît cere palme ! Dar aroganța, nepermisă nimănui, în rîndurile intelectualilor, ne-o permitem foarte ușor nouă înșine, de dragul sentimentelor ; cu toate că acest lucru pare și mai puțin rezonabil, deoarece sentimentul fuge de sub stăpînirea voinței și mai ușor decît rațiunea. Nimeni n-ar îndrăzni să se măsoare cu Dante ca superioritate de gîndire ; dar toți îndrăznesc în ce privește intensitatea dragostei. Și în realitate, dragostea lui Dante a fost mai rară chiar decît geniul său ; și nebuni sînt oamenii ce-o consideră accesibilă oricui. Adevărata măreție a sufletului nu e mai obișnuită decît adevărata măreție a inteligenței ; și pentru a simți și hrăni dragostea în eul tău cel mai desăvîrșit, trebuie să te desprinzi de slăbiciunea umană chiar mai mult decît reușește să se desprindă mintea unui poet în cele mai înalte fantezii ale sale. Încetați, încetați odată, voi, pigmei, de a vă mai măsura cu giganții și aplicați la sufletul vostru

fabula cu broasca şi cu boul! La ce serveşte să ne adulăm pe noi înşine şi natura umană, ca să ne intensificăm apoi propriile noastre nenorociri cu dezonoarea falsităţii şi cu remuşcările trădării? Ar fi mai bine să ne lovim cu pumnul în piept şi să roşim decît să ridicăm mîna pentru a face jurăminte imprudente. Să-l lăsăm să jure pe cel ce s-a analizat amănunţit pe sine şi s-a considerat apt să-şi menţină jurămîntul; astfel încît pentru asemenea om cuvîntul dat să nu poată apărea cîndva o promisiune superficială. Cît priveşte pe cei ce promit şi jură cu intenţia fermă de a nu-şi menţine promisiunea, sînt prea uşuratici sau prea perfizi ca să merite să risipim vreo vorbă. Dacă este ridicol ca un nebun să facă pe sfîntul, pentru un ticălos ar însemna un sacrilegiu. Eu de altfel am cunoscut pe unii care luau drept virtute şi sentimente proprii forţa şi înflăcărarea momentană, inspirată de contactul cu vreun suflet înfierbîntat. Ei cred, la fel ca băiatul din poveste, că luna a căzut în puţ, fiindcă îi văd imaginea în apă. Dar luna apune, şi imaginea dispare. Atunci, vrînd să rămînă la fel de înfierbîntaţi cum erau mai înainte, îşi agită braţele, pufăie şi oftează acţionînd de bună-credinţă. Sufletul realmente înfierbîntat priveşte cu compătimire efortul inutil al celuilalt, şi dragostea amestecată cu milă, cu neîncredere, cu amintire şi cu dispreţ devine un chin. E inutil s-o încerci; în cer nu te sui pe superlative, şi voinţa nu-i de ajuns ca să ţii aprinsă o candelă căreia îi lipseşte uleiul. Sufletele mici trebuie să aibă încredere în ele, şi mai ales în propriile lor pasiuni, cînd sînt mai intense; în asemenea suflete, dragostea potolită poate dura multă vreme, aducîndu-le fericire lor, şi dragostea violentă e un meteor sau un fulger care produce cu atît mai mare nefericire cu cît a trezit mai multă speranţă. Dar nefericirea astfel produsă se îndreaptă spre alţii, din moment ce frivolii nu sînt făcuţi s-o simtă. De aceea, lor nici prin cap nu le trece să înlăture ocaziile care o generează; şi, în cele din urmă, se opune acestui fapt extrema dificultate de a asculta de vechea zicală: „Cunoaşte-te pe tine însuţi!“ Cine îndrăzneşte să mărturisească sau numai să

creadă că are un suflet mic? Într-adevăr, trebuie să ieşim iute din aceste raţionamente, ele nefiind decît un perpetuu labirint de cercuri vicioase, unde nimic nu e pus în lumină decît faptul că pentru firile tari şi superioare ocaziile de nefericire sînt mai numeroase şi mai fatale din cauza dezamăgirilor şi necazurilor pricinuite de falsa încredere acordată caracterelor inferioare. Să ne plecăm, da, capul în faţa acestor mistere de la care sentimentul dreptăţii se sustrage. Dar să ne gîndim că în interiorul nostru dreptatea are un altar fără mistere. Conştiinţa ne asigură că este de preferat generozitatea asociată cu suferinţa decît meschinăria asociată cu mulţumire. Să suferim dar să iubim!

Doretta din Venchieredo nu părea desigur făcută pentru a satisface sufletul grav, trist, cald şi concentrat al lui Leopardo. Totuşi, ea a fost prima care a poruncit inimii lui să trăiască, şi să trăiască din plin şi totdeauna numai pentru ea. Un mister nu mai puţin obscur, nici mai puţin dureros decît al altora. De ce oare persoana care ar fi putut mai bine decît ea să-l satisfacă pe Leopardo nu a făcut să vibreze în sufletul lui nici un fel de dorinţă ce duce la dragoste sau o stîrneşte? Poate că astfel o fi zămislită ordinea morală, încît cei care se aseamănă să fugă unii de alţii, iar cei opuşi ca fire să se caute, pe rînd, unii pe alţii. Nici măcar acest lucru nu poate fi afirmat, din cauza multiplelor exemple care-l dezmint. Se poate doar bănui că dacă lucrurile materiale rătăcitoare, nebulos, prin spaţiu au fost supuse de multe secole unei forţe coordonatoare, lumea spirituală lăuntrică aşteaptă încă, în stadiul de haos, virtutea care să le dirijeze. Pînă una-alta, există un contrast de sentimente, de forţe, de judecăţi; un amestec neuniform şi tumultuos de pasiuni, de amorţeală şi de înşelătorii, un clocot de grosolănii, de îndrăzneli, de opere generoase şi de ticăloşii; un adevărat haos de spirite neeliberate încă bine de materie. Totul se agită, se mişcă, se preschimbă; dar, revin şi spun din nou, germenele ordinii viitoare s-a şi format şi, pe zi ce trece, concentrează în jurul lui noi elemente, asemenea nebuloaselor care pe măsură ce se învîrtesc, se măresc, condensează şi diminuează densitatea şi haosul atmosferei cosmice din jurul

lor. De cîte secole a avut nevoie nebuloasa aceea ca să crească de la atom la stea? Să vă răspundă astronomii. De cîte secole a avut nevoie sentimentul uman ca să se pună de acord cu conştiinţa? Să răspundă antropologii. Dar cum steaua la ultimele şi haoticele graniţe ale universului dă naştere, poate, unui alt sistem solar, tot astfel şi conştiinţa promite dezordinii interne a sentimentelor o armonie stabilă şi cu adevărat morală. Sînt spaţii de timp dispuse să se confunde în gîndirea unui om cu eternitatea; dar ceea ce e negat gîndirii nu e interzis speranţei. Umanitatea este un spirit ce poate spera multă vreme şi în acelaşi timp aştepta cu răbdare.

Dar şi bietul Leopardo, deşi nu avea în faţa lui o viaţă de secole, a trebuit să aştepte cu răbdare pînă cînd Doretta avea să dea dovadă că-şi dă seama de atenţia ce i-o acorda el şi astfel să arate recunoştinţă. Cred că numai vanitatea a convins-o. În primul rînd Leopardo era frumos; apoi era unul dintre cele mai înstărite partide din ţinut şi, în sfîrşit, îi dădea atîtea dovezi de dragoste — avea aproape un cult pentru ea —, încît ar fi fost o adevărată prostie să nu profite de asemenea ocazie. De altfel, dacă el o distra în atîtea rînduri cu simplitatea lui, o şi vrăjea destul de des prin dezvăluirea unui suflet mare şi a unei firi senine. Fata observase că e blînd şi îngăduitor cu femeile chiar cînd ele îl luau peste picior, în schimb nu era de loc păsuitor cu tinerii ironici din jurul lui. O privire de-a lui era de ajuns ca să le taie aripile, iar pentru ea nu însemna o glorie minoră, să aibă sub semnul dorinţelor ei pe cel ce reuşea atît de uşor să înfrîngă îndărătnicia altora. Aşadar, Doretta se lăsă surprinsă din ce în ce mai des la fîntînă; se întreţinu din ce în ce mai prieteneşte cu el la serbările cîmpeneşti, şi de la a primi amabilităţile lui pînă la a-i răspunde cu ale ei, desigur că a fost cale lungă, dar azi puţin, mîine puţin, au ajuns la capăt. Atunci, Leopardo nu se mai mulţumi s-o vadă dimineaţa, cînd se întîmpla, sau de sărbători în mijlocul harababurii de la tîrg, ci se ducea în fiecare seară la Venchieredo, şi acolo, plimbîndu-se prin faţa casei sau pe scara cancelariei, se întreţinea cu

Doretta pînă la ora cinei. Atunci o saluta mai mult cu inima decît cu buzele şi se întorcea la Cordovado fluierînd cu mai mare siguranţă obişnuita lui arie.

Astfel îşi făuriră viaţa cei doi tineri. Cît priveşte pe bătrîni, alta era socoteala lor. Preailustrul doctor Natalino, cancelarul din Venchieredo, lăsa lucrurile în voia lor, fiindcă văzuse atîţia muscoi roind în jurul Dorettei sale, încît unul mai mult sau mai puţin nu-l speria de loc. Domnul Antonio însă, de cum şi-a dat seama, a început să strîmbe din nas şi să ofere sute de alte semne de foarte proastă dispoziţie. El era ţăran de origine şi plămădit numai din aluat de ţară ; aşa că nu-i putea fi pe plac să-l vadă pe fiu-su frecventînd oamenii din altă lume. Începu aşadar să strîmbe din nas, manevră care-l lăsă complet rece pe Leopardo ; văzînd că nu e de-ajuns, bătrînul începu să se încăpăţîneze, să-i facă mutre, să-i vorbească cu aer de superioritate, vrînd parcă să spună : „Nu sînt mulţumit de tine“. Leopardo era însă foarte mulţumit de el şi credea că dă exemplu de creştinească răbdare suportînd aroganţa tatălui său. Cînd acesta însă sparse gheaţa, cum se spune, şi-i servi pe faţă clar şi răspicat motivul strîmbării din nas, atunci se crezu obligat să-i expună şi el pe faţă clar şi răspicat voinţa lui de nestrămutat de a continua să facă ceea ce făcuse şi pînă atunci.

— Cum ? Tu, neruşinatule, ai să continui să se învîrteşti pe lîngă feţele alea simandicoase ? Ce-o să se spună în sat ? Nu-ţi dai seama că mercenarii din Venchieredo îşi bat joc de tine ? Cum crezi că se va sfîrşi joaca asta frumoasă ? Nu ţi-e teamă că într-o bună zi castelanul o să pună servitorii să te alunge ? Şi ai vrea oare să mă pui rău cu seniorul, după ce ştii cît e de năzuros ?...

Cu asemenea vorbe şi alte întrebări asemănătoare, prudentul om de comună încerca şi ţintea sufletul lui Absalom [1] al său ; dar lui puţin îi păsa de palavrele astea, după cum le numea ; şi-i răspundea că şi el e un om ca toţi oamenii şi dacă o iubeşte pe Doretta nu e pentru

[1] Personaj biblic ; fiu al lui David, revoltîndu-se împotriva tatălui său, fu alungat de acesta şi muri ucis de Joab.

a rîde sau a o expune glumelor proaste ale primului venit. Domnul Antonio ridica glasul, Leopardo ridica din umeri, şi fiecare rămînea cu părerea lui ; ba chiar, eu cred că acest dialog în contradictoriu a avut darul de a zgîndări şi mai mult sufletul destul de înflăcărat al tînărului.

Pe de altă parte, la scurt timp după asta, s-a ajuns la concluzia că se putea ca bătrînul scrupulos să nu greşească. Dacă Doretta îi făcea totdeauna iubitului său o primire frumoasă, nu toţi ceilalţi locuitori din Venchieredo îi împărtăşeau atitudinea. Printre alţii, Gaetano, care-i conducea pe mercenarii castelanului, ridicînd poate vreo veche pretenţie asupra fetei, nu-l putea înghiţi de loc pe frumosul tînăr din Cordovado şi nici cu vizitele lui zilnice nu se împăca. Începură cu glumele, apoi cu discuţiile în contradictoriu, o dată sfîrşiră chiar cu cîteva scăpărări de pumni. Dar Leopardo era atît de calm şi de chibzuit, încît mercenarul feudalului a trebuit să facă calea-ntoarsă cu coada-ntre picioare ; şi, desigur, această înfrîngere suferită în piaţa publică n-a contribuit la încetarea duşmăniei lui faţă de Leopardo. Să mai adăugăm şi faptul că Doretta, mai mult vanitoasă de succesul ei decît îndrăgostită de Leopardo, se bucura de lupta încinsă în jurul ei şi nu făcea nici un gest s-o potolească. Gaetano şopti atîtea la urechea stăpînului său despre impertinenţa tînărului Provedoni şi despre respectul lui şovăielnic faţă de persoanele de grad înalt, şi mai ales faţă de judecătorul suprem, încît acesta trebui în cele din urmă să-i mulţumească, privindu-l pe Leopardo şi mai piezis decît îi privea pe toţi ceilalţi. Privirea aceea chiorîşă însemna „Stai cît mai departe de mine !“ şi se desluşea la o distanţă de zece mile în jur, deoarece o ocheadă piezişă a cancelarului din Venchieredo echivala cu o sentinţă de exil pe cel puţin două luni. Dar Leopardo a fost privit, a privit şi el, şi apoi şi-a văzut calm de drumul obişnuit. Gaetano nici nu dorea altceva ; şi ştia foarte bine că sfidarea lui tacită avea să cîntărească în ochii despoticului castelan cît o sută de delicte. Într-adevăr, acesta se înfurie foarte mult văzîndu-l pe Leopardo că ţine atît de puţin seama de privirile lui piezişe ; şi după ce l-a întîlnit de două, trei, patru ori în curtea castelului,

l-a oprit o dată mustrîndu-l că duce o viaţă de prea mare lenevie şi că plimbarea exagerat de frecventă de la Cordovado la Venchieredo poate să-i facă rău la rinichi. Leopardo se înclină şi nu înţelese, sau se prefăcu a nu înţelege; îşi continuă însă plimbările ca mai înainte, fără teama de a se îmbolnăvi. Atunci seniorul începu, după cum se spune, să-şi iasă din sărite, şi, văzînd că n-o scoate la capăt cu jumătăţile de măsură, într-o bună după-amiază îi trimise vorbă să vină la el şi-i spuse clar că dumnealui nu-şi ţine castelul la dispoziţia domnişorilor din Cordovado şi că dacă umblă după dragoste, n-are decît să-şi caute alinarea cu alte domnişoare, nu cu cele din Venchieredo; dacă însă îl mănîncă spinarea, n-are decît să-şi facă seara apariţia la aceeaşi aventură amoroasă, şi are să fie servit cu toată plăcerea. Leopardo se înclină şi de data aceea, şi nu răspunse o vorbă; dar chiar în aceeaşi seară nu uită să se ducă din nou la Doretta; ea, trebuie să spun, mîndră de a-l vedea sfidînd de dragul ei o asemenea furtună, îl răsplăti cu dublă tandreţe. Gaetano fremăta, seniorul începu să-şi privească pieziş pînă şi cîinii; totul dădea semne că se pregătea o lovitură aprigă împotriva lui Leopardo. Într-adevăr, într-o noapte (aceeaşi în care eu am primit vizita nocturnă a Pisanei după ce mă întorsesem la Fratta în şaua calului acelui necunoscut), în timp ce Leopardo pleca de la frumoasa lui şi sărea gardul de nuiele al unui grup de case pentru a se întoarce la Cordovado, trei nemernici năvăliră asupra lui cu prăselele cuţitelor şi începură să-l lovească pe la spate, încît, surprins de atacul neaşteptat, se rostogoli pe jos, îngrozitor de lovit. Dar în clipa aceea, o umbră neagră şi disperată ţîşni din tufiş şi începu furios să-i izbească cu patul puştii pe cei trei ucigaşi plătiţi şi atîta i-a snopit, încît acum începură şi ei să se apere, iar Leopardo, revenindu-şi după prima surpriză, se porni şi el să-i stîlcească la rîndul lui.

— Aha! Cîinilor! Vă dau eu vouă! ţipă noul-sosit, urmărindu-i pe cei trei călăi ticăloşi, care alergau spre puntea castelului.

Dar ei, scăpînd de loviturile celor doi îndrăciţi, fugeau atît de iute, că n-a fost cu putinţă să-i ajungă din urmă decît în poartă. Din fericire, poarta era încuiată

și, oricît țipară să li se deschidă imediat, au avut timp să mai încaseze pe îndelete cîteva lovituri zdravene. Îndată ce paznicul le deschise poarta, se repeziră să intre, de parcă scăpaseră din mîna Diavolului.

— Să știi că te-am recunoscut ! spuse atunci, întorcîndu-și capul, unul dintre ei, care se nimerise să fie tocmai Gaetano. Tu ești Spaccafumo și ai să-mi plătești foarte scump faptul că ai vrut să te amesteci în ceva ce nu te privea.

— Da, da, sînt Spaccafumo urlă de afară celălalt. Și nu-mi e teamă nici de tine, nici de nenorocitul tău de stăpîn și de alți o mie ca tine !

— Ați auzit ? Ați auzit ? strigă Gaetano, în timp ce fereca poarta cu lanțuri grele. Pe Dumnezeu din cer, jur că stăpînul meu îl va trimite la spînzurătoare !

— Da, dar după ce mai întîi o să te spînzure pe tine ! îi strigă la rîndul lui Spaccafumo, îndepărtîndu-se cu Leopardo, care se retrăgea cu mare regret din fața porții aceleia trîntite în față.

Contrabandistul se întoarse apoi în spatele gardului de nuiele, își luă de acolo calul și se oferi să-l escorteze pe tînăr pînă la Cordovado.

— Cum de-ai picat tocmai la momentul potrivit ? îl întrebă Leopardo, simțindu-se parcă mai curînd stingher decît încîntat la ideea că datorează propria-i salvare ajutorului altuia.

— Ei, asta-i ! Simțisem că avea să se petreacă ceva rău, așa că stăteam la pîndă ! răspunse Spaccafumo.

— Ticăloșii ! Bandiții ! Trădătorii ! înjura și răbufnea tînărul.

— Tăcere ! E meseria lor. Să vorbim despre altceva dacă vrei. Ce părere ai că mă vezi călare ? Trebuie să știi că de curînd m-am hotărît să-mi mai odihnesc picioarele, deoarece nu mai sînt atît de tinere, așa că mă folosesc pe rînd de mînjii de rasă ce pasc în lagună. Azi era rîndul ăstuia ; și am venit tocmai din vale, dincolo de Lugugnana pînă aici, în mai puțin de o oră ; între timp am dus în șa pînă la Fratta și pe un băiețaș rătăcit prin mlaștini.

— Spune-mi însă cum de ai știut de uneltirile astea ! îl întrerupse Leopardo, continuînd să rumege întîmplarea oribilă prin care trecuse.

— Dimpotrivă, n-o să-ţi spun nimic, răspunse Spaccafumo, şi acum, că te afli la poarta casei tale, te salut din inimă, şi în curînd ne vom revedea.

— Cum, nu intri ? Nu dormi la noi ?

— Nu, nu, aici nu-i aer să priască plămînilor mei.

Şi spunînd acestea, Spaccafumo pe calul său ajunsese departe, şi n-aş şti să vă spun unde şi-a petrecut noaptea aceea. Cert este că în amiaza zilei următoare a fost văzut intrînd la capelanul din Fratta, tatăl lui spiritual ; se spunea că-l primeşte cu mare respect, fiindu-i tare teamă de el. Dar mai tîrziu apărură la Fratta patru bătăuşi din Venchieredo să întrebe de Spaccafumo şi aflînd că era la capelan se duseră direct la casa parohială. Au bătut în uşă şi iar au bătut, au chemat şi au răschemat, pînă cînd, în cele din urmă, capelanul, somnoros, veni să le deschidă făcînd pe neştiutorul şi întrebîndu-i ce caută.

— Aha ! Ce căutăm ?! răspunse furios Gaetano, luînd-o înspre cîmpia care se deschidea în spatele casei parohiale şi unde se zărea un om călare alergînd într-un galop nemaipomenit. Uite-l ! Pe el îl căutăm ! Veniţi ! Veniţi cu toţii ! Domnul capelan ne-o va plăti mai tîrziu !

Bietul preot căzu sfîrşit de spaimă într-un scaun, şi cei patru ticăloşi, mercenarii castelului, o luară la goană, trecînd peste brazde, sperînd ca gropile şi şanţurile să mai încetinească cursa fugarului. Dar lumea era de părere că dacă Spaccafumo nu se lăsa prins fugind pe jos, cu atît mai puţin putea da peste el această nenorocire cînd fugea călare. Domnii bandiţi ai feudalului aveau să gîfîie, aşadar, zadarnic.

Aceste lucruri se şi aflaseră la castelul din Fratta, unde erau discutate ca nişte grave şi misterioase evenimente cînd ne-am întors noi trei : Pisana, băieţaşul spiţerului şi cu mine. Contele şi cancelarul alergau în sus şi-n jos în căutarea căpitanului şi a lui Marchetto ; Fulgenzio zburase la clopot şi trăgea de el de parcă luase foc toată fînăria ; monseniorul Orlando, frecîndu-se la ochi, întreba ce se întîmplase, iar contesa apăru şi ea, dînd ordin să se bareze porţile şi ferestrele, în sfîrşit, să se considere

fortăreaţa în stare de alarmă. Cu ajutorul lui Dumnezeu, căpitanul a făcut rost de trei oameni ; înşiraţi în curte, aşteptau ordinele excelenţei-sale, avînd cu ei două muschete, o durdă şi o puşcă scurtă cu ţeavă largă. Excelenţa-sa le porunci să se ducă să vadă dacă liniştea nu e tulburată şi să ofere o mînă de ajutor celorlalte autorităţi, împotriva tuturor răufăcătorilor şi mai cu seamă împotriva sus-numitului Spaccafumo. Germano, bombănind, lăsă puntea mobilă a castelului, şi vitejii soldaţi o porniră pe cîmp. Dar Spaccafumo n-avea de loc chef să se lase văzut în ziua aceea în piaţa din Fratta ; şi, în ciuda faptului că domnul căpitan apăruse cu o figură fioroasă şi cu mustăţile zbîrlite în pragul cîrciumii, nimeni nu-i ieşi în cale, neîndrăznind să sfideze o asemenea figură ameninţătoare şi încruntată. A fost o mare glorie repurtată de căpitan ; şi cînd bandiţii feudalului din Venchieredo se întoarseră pe seară din deşarta lor expediţie, deşălaţi şi gîfîind ca nişte cîini de cursă, căpitanul nu se dădu în lături să se laude cu isprava lui. Gaetano îi rînji batjocoritor în faţă cu atîta grosolănie, încît cele trei cernide din Fratta se îngroziră şi se pitiră în cîrciumă, lăsîndu-şi şeful singur, în faţa duşmanului. Dar acesta era omul forţei şi al justiţiei, şi nu-i era greu să se eschiveze în mod onorabil de batjocura lui Gaetano ; se prefăcu atunci că ştie doar că Spaccafumo o luase cu calul peste cîmpuri. Vorbea de parcă se aştepta ca nenorocitul acela să apară dintr-o clipă în alta din ascunzişul său, şi atunci avea să-l facă să-i plătească insulta adusă autorităţii nobilului judecător suprem din Venchieredo. Gaetano la aceste lăudăroşenii răspunse că stăpînul său e mai mult decît capabil să-şi plătească singur poliţele ; şi între altele trimise vorbă capelanului că pentru noaptea petrecută de Spaccafumo în casa lui au ei grijă să lichideze socoteala după cum se cuvine. În după-amiaza aceea, nimeni nu se gîndi să se mişte din castel ; împreună cu Pisana am petrecut o zi foarte urîtă şi plicticoasă, certîndu-ne în curte cu băieţaşii lui Fulgenzio şi ai vătafului. Apoi, seara, la fiece nouă vizită, Germano, din camera lui, cerea parola ; şi numai după ce i se răspundea din afară lăsa puntea mobilă a castelului ca să poată păşi înăuntru cei

sosiți. Lanțurile ruginite scîrțîiau pe scripeți, parcă de supărare că după ani și ani de trîndăvie atît de tihnită sînt puse acum la munci grele ; și nimeni nu trecea peste scîndurile acelea șubrede fără să fi aruncat mai întîi o ocheadă de neîncredere spre crăpăturile ce străbăteau puntea. În seara aceea, Lucilio și Partistagno zăboviră la castel mai mult ca de obicei ; și rîsetele lor au fost suficiente ca să-i calmeze contesei nervii, căci ea vedea amenințată de flăcări toată jurisdicția din Fratta din cauza dușmăniei dintre Spaccafumo și contele din Venchieredo.

A doua zi, duminică, sosiră în ținut alte noutăți. La șapte și jumătate, cînd lumea se întorcea de la prima slujbă din Teglio, se auzi un ropot puternic de cai, și după o clipă apăru în piață seniorul din Venchieredo, cu trei dintre mercenarii lui. Era un bărbat roșcat, bine făcut, între două vîrste, în ai cărui ochi nu știai bine ce predomină : viclenia, sau cruzimea ; era mîndru și mai ales arogant, lucru care se ghicea imediat din felul lui de a fi și de a vorbi. Opri brusc calul și, pe un ton impertinent, întrebă unde locuiește reverendul capelan din Fratta ; i se arătă casa parohială și, cu un aer de stăpîn, intră înăuntru, după ce mai întîi își încredințase armăsarul lui Gaetano, care stătea ca umbra în spatele lui. Capelanul abia isprăvise să se radă și tocmai se lăsase pe mîna servitoarei, care-i rădea creștetul. Bucătăria era frizeria lui ; și popa, după ce-și mai revenise întrucîtva din teama prin care trecuse cu o zi mai înainte, glumea acum cu Giustina, atrăgîndu-i atenția să-i tundă bine creștetul, nu ca la ultima sărbătoare, cînd toată biserica începuse să rîdă în clipa în care își scoase potcapul pătrat. Giustina depunea atîta străduință, că nu-i mai rămînea răgaz să răspundă glumelor lui ; dar tunde ici și rade colo, tonsura se mărea ca o pată de ulei pe bietul lui cap de preot ; și cu toate că-i atrăsese atenția să nu-l tundă pe o porțiune mai mare de-o jumătate de ducat, de acum înainte nu-i mai puteai acoperi tonsura cu nici un fel de monedă de aur.

— Of, Giustina, Giustina ! oftă capelanul, pipăindu-și cu mîna marginile noii tonsuri. Mi se pare c-ai ajuns cam aproape de ureche.

— Nu vă fie teamă, răspunse Giustina, o ţărancă prostănacă şi neîndemînatică, în jurul a treizeci de ani, deşi părea de patruzeci şi cinci. Dacă sîntem aproape de urechea asta, n-o să ne depărtăm prea mult nici de cealaltă !

— Ei, drace, ai vrea să mă razi tot, ca pe-un călugăr ! rosti clientul, răbdător.

— Ba nu ! Doar niciodată nu v-am tuns chilug — adăugă servitoarea. Nici azi n-am să vă pocesc.

— Nu, nu... îţi spun... lasă... gata ! exclamă el.

— Nici gînd... lăsaţi-mă să termin... staţi cuminte, nu vă mişcaţi o clipă.

— Ei da, voi femeile sînteţi dracul în persoană, murmură capelanul, cînd e vorba să vreţi voi să mergeţi înainte cu orice chip, ne-aţi convinge pînă şi să ne lăsăm tunşi chilug...

Şi cine ştie ce ar mai fi adăugat pe lîngă cuvîntul chilug. Dar se întrerupse auzind afară un zgomot ca un zornăit de pinteni. Sări atunci în picioare, o dădu în lături pe Giustina, îşi scoase prosopul de la gît şi, întorcîndu-se brusc înspre zgomot, se trezi faţă-n faţă cu seniorul de Venchieredo. Ce figură, ce ochi, ce expresie a făcut bietul preot vă puteţi închipui ! Rămase în postura aceea nesigură, între curiozitate, teamă şi uimire, aşa cum îl surprinsese ameninţătoarea apariţie a castelanului ; prosopul îi căzu pe jos, şi printre faldurile hainei largi preoţeşti, mîinile lui se agitau într-un fel ce ar fi vrut parcă să însemne „Ne-am dus pe copcă !"

— O, preaiubite capelan, cum o duceţi cu sănătatea ? începu feudalul.

— Ei, n-aş şti... ba chiar vă rog luaţi loc... plăcerea e de partea mea... bîigui preotul.

— Nu pare a fi o mare plăcere, continuă castelanul. Aveţi chipul mai alb decît gulerul, părinte, sau poate — continuă el aruncînd o ocheadă batjocoritoare Giustinei — venirea mea v-a sustras de la vreo ocupaţie canonică ?

— O, nici gînd ! murmură capelanul. Eu mă ocup... Giustina, pune apă pentru cafea sau o ciocolată ? Doriţi o ciocolată ?... Domnule conte ? Excelenţă...

— Du-te şi vezi de păsări în curte, că am de vorbit între patru ochi cu reverendul, porunci castelanul, întorcîndu-se către Giustina.

Femeia nu aşteptă să i se spună a doua oară, ci se strecură pe uşă afară, ţinînd încă briciul în mînă. Atunci, contele se apropie de capelan şi, luîndu-l de un braţ, îl trase pînă la vatră, unde nici nu-şi dădu seama cînd şi cum se trezi aşezat pe o bancă.

— Acum între noi, continuă castelanul, stînd în faţa lui. Se spune că văpaia dis-de-dimineaţă nu arde pielea nici măcar vara. Spuneţi-mi vă rog, cu mîna pe conştiinţă, prea sfinţite ! Dumneavoastră sînteţi preot, sau contrabandist ?

Bietul capelan simţi un fior în tot trupul şi i se tăie atît de cumplit respiraţia, că, oricît şi-ar fi îndreptat gulerul şi şi-ar fi muşcat buzele, nu mai era chip să-şi vină în fire în tot timpul cît a durat dialogul cu castelanul.

— Amîndouă sînt meşteşuguri şi nu stau să fac acum o comparaţie între ele, continuă castelanul. Întreb doar ca să ştiu pe care dintre ele intenţionaţi s-o exercitaţi. Pentru preoţi sînt pomenile, claponii şi procentajul de zece la sută ; pentru contrabandişti — împuşcăturile, închisorile şi funia. De altfel, fiecare e liber să aleagă ; şi eu nu afirm că aş fi preferat să fiu preot. Numai că mi se pare că toate canoanele interzic azi un cumul din aceste două profesii. Dumneavoastră ce spuneţi, părinte ?

— Da, domnule... excelenţă... sînt întocmai de părerea dumneavoastră, bîlbîi preotul.

— Aşadar, răspundeţi-mi direct la subiect, reluă cel din Venchieredo ; sînteţi preot, sau contrabandist ?

— Excelenţă... dumneavoastră aveţi chef de glumă !

— De glumă eu ? Nici gînd, părinte... M-am sculat în zorii zilei ; şi cînd mi se întîmplă aşa ceva, nu e din dorinţa de a glumi !... Vreau să vă spun clar şi răspicat că dacă domnul conte Di Fratta nu este în stare să tuteleze interesele *serenissimei* de la o distanţă nu prea mare de aici, eu mă simt în stare s-o fac. Dumneavoastră primiţi în casă contrabandă şi contrabandişti... Nu, nu, părinte !... N-ajută la nimic să daţi din cap în semn de negare. Avem şi martori, şi la nevoie veţi putea fi citat în judecată sau să ajungeţi la curia episcopală.

— Vai de mine ! exclamă capelanul.

— Așadar, continuă tiranul, dat fiind că mie nu-mi plac de loc apropierile de o asemenea clică, v-aș ruga să schimbați aerul, la alegerea dumneavoastră, după cum veți dori, mai înainte de a fi silit cu forța s-o faceți.

— Să schimb aerul ? Ce înseamnă asta ?... să schimb aerul, eu ? Cum ? Explicați-mi mai clar, excelență !

— Iată, vreau să spun că dacă ați putea obține o rentă fixă, bani și merinde undeva în munți, mi s-ar părea că vi se face un adevărat serviciu !

— În munți ? continuă din ce în ce mai uluit capelanul. Eu în munți ? Dar nu-i cu putință, excelență ! Eu nici măcar nu știu unde sînt munții !

— Iată-i acolo, adăugă seniorul arătînd spre fereastră.

Dar castelanul își făcuse socotelile fără să mai conteze pe timiditatea excesivă a preotului. La unele firi grosolane, simple, modeste, dar integre și primitive, timiditatea ține uneori locul curajului ; și capelanului i se păru o corvoadă mai grea și mai cumplită decît moartea faptul de a reîncepe o viață nouă într-un loc nou și cu lume necunoscută. Se născuse la Fratta, acolo își avea rădăcinile și simțea că a-l dezrădăcina din satul acela ar fi însemnat pentru el moartea.

— Nu, excelență, răspunse cu o intonație mai sigură decît o avusese pînă atunci vreodată. Eu trebuie să mor la Fratta, după cum aici am trăit ; și cît privește trimisul la munte, dacă veți face una ca asta, mă îndoiesc că voi ajunge viu acolo.

— Ei bine, reluă tiranul, ridicîndu-se. Veți ajunge mort acolo ; dar vă asigur că, într-un fel sau altul, acela care-l susține și-l protejează pe Spaccafumo nu va rămîne capelan la Fratta. Asta să vă servească de exemplu.

Spunîndu-i acestea, nobilul personaj lovi puternic cu pintenii în treapta vetrei și ieși din casa parohială, urmat de preot. Acesta îi făcu o ultimă plecăciune cînd îl văzu urcîndu-se pe cal, apoi se întoarse să-și verse amarul discutînd cu Giustina, care din spatele ușii dinspre curte trăsese cu urechea la toată discuția lor.

— O, nu, n-o să ne băgăm în inima munţilor! se tînguia femeia. Desigur că o să vă facă rău să mergeţi atît de departe!... Şi apoi, nu aici sînt sufletele credincioşilor dumneavoastră?... Şi apoi, ce veţi răspunde Domnului cînd veţi ajunge la el ca să-i daţi socoteală?

— Dă-te deoparte cu briciul acela, fata mea! îi răspunse preotul, şi fii liniştită, că nu plec eu în munţi! Or să mă pună la stîlpul infamiei, dar la altă parohie nu!... Închipuie-ţi că la frageda-mi vîrstă de patruzeci de ani n-aş vrea să mă pomenesc în faţa unor mutre complet noi şi s-o iau de la început cu greutăţile pe care le-am întîmpinat de copil şi pînă în ziua de azi! Nu, nu, Giustina! Am spus şi o repet că voi muri la Fratta; şi cu toate astea, o grea cruce mi-a căzut azi în spate; dar va trebui s-o duc fără să crîcnesc. Uff!... domnul jude suprem... ce mutră acră mai avea! Dar acum asta-i! Decît să mă mişc de aici, o suport şi pe asta; şi dacă o să-mi joace cine ştie ce festă, cu atît mai bine!... Mai bine să te iei la trîntă cu bandiţii din slujba lui decît cu alţii noi!... Pe ăştia cel puţin îi cunosc, şi mă va impresiona mai puţin ciomăgeala lor decît a altora.

— O, dar ce spuneţi?! adăugă femeia de serviciu. Dimpotrivă, bandiţii se vor teme de dumneavoastră... Dar ce credeţi, că un preot e cît o gămălie de ac?

— Ceva mai mult, fata mea, în vremurile noastre!... Dar avem nevoie de răbdare!...

În aceeaşi clipă intră paracliserul, să anunţe că toată lumea aşteaptă slujba; şi bietul om, amintindu-şi că întîrziase chiar prea mult, alergă afară să oficieze slujba, cu tonsura făcută numai pe jumătate.

În zadar veni Giustina în spatele lui cu briciul în mînă pînă în piaţă; tonsura strîmbă a capelanului şi vizita castelanului din Venchieredo, adăugate la cele petrecute cu o zi în urmă, dădură prilej celor mai ciudate comentarii.

A doua zi, contelui Di Fratta îi sosi o scrisoare interminabilă din partea seniorului din Venchieredo; fără prea multe preambuluri, îl ruga pe ilustrul său coleg să-l expulzeze pe capelan în cel mai scurt timp posibil, acuzîndu-l de o mie de ticăloşii, între altele că, ţinînd isonul

contrabandiştilor celor mai cutezători din lagună, contribuise să împiedice perceperea impozitelor *serenissimei.*

„Şi cît de odios este un asemenea delict excelentissimei seniorii (astfel se spunea în scrisoare), *şi cît de mare meritul celor ce se grăbesc să-l pedepsească, sau cît de capitală e primejdia celor rău sfătuiţi, care din motive personale lasă delictul nepedepsit, dumneavoastră, illustrissime senior judecător suprem, trebuie s-o ştiţi la fel ca oricine. Statutele şi proclamaţiile inchizitorilor vorbesc clar ; şi poate fi vorba chiar de viaţă şi de moarte, fiindcă banii sînt asemuiţi cu sîngele statului şi este vinovat faţă de stat cel ce prin neglijenţa sa conspiră la extragerea sîngelui din acest fluid vital."* După cum se vede, castelanul găsise adevărata cale ; şi într-adevăr, contele di Fratta, auzind conţinutul scrisorii dojenitoare, în lectura cancelarului, atîta se învîrti pe scaunul lui, încît obişnuita-i maiestate rămase cam discreditată. A trebuit să se ţină în taină toate cercetările în legătură cu acest caz ; dar chemarea capelanului, vizita primită de el în dimineaţa precedentă, figura lui rătăcită, discuţiile sale cu Giustina aduseră la cunoştinţă întregului sat cele întîmplate, în aşa fel, încît în toată atmosfera pluteau o mare nelinişte şi o mare agitaţie. Capelanul era iubit de toată lumea, ca un om cumsecade ce era ; ba chiar mai mult : populaţia din Fratta, obişnuită cu guvernul patriarhal şi veneţian al judecătorilor ei, nu avea chef să se lase călcată în picioare de un străin. Începură să murmure vehement împotriva samavolniciei castelanului din Venchieredo ; şi, spre marea amărăciune a domnului conte, înşişi locuitorii castelului, cu atitudinea lor îndărătnică şi lipsa lor de modestie, arătau c-ar fi dispuşi să izbucnească furtunos în spatele lui. Dar eu nu-i văzusem niciodată pe domnul conte şi pe cancelarul lui ca în zilele acelea ; unul lipit de celălalt, parcă erau două bîrne prăpădite care se sprijineau una de alta ca nu cumva să se prăbuşească la prima suflare a vîntului ; şi dacă unul făcea un pas, celălalt imediat se simţea alunecînd şi se ducea iute după el ca să nu-şi piardă echilibrul. Au fost puse în funcţiune multe argumente pentru a linişti primejdioasa exasperare a sufletelor credincioşilor ; dar remediul era mai rău decît răul în sine. Nu făcea decît să

stîrnească și mai mult pofta pentru fructul interzis; și limbile, înfrînate în bucătărie, se dezlănțuiau cu atît mai violente în piață și la cîrciumă. Mai mult decît toți, meșterul Germano vocifera împotriva aroganței vechiului său stăpîn. El, prin virulența filipicelor sale și prin îndrăzneala cu care-l apăra pe capelan, devenise aproape căpetenia zarvei. În fiecare seară, așezat la masă, la cîrciumă, pleda cu glas tare asupra necesității de a nu lăsa să le fie îndepărtat și acel unic reprezentant al oamenilor sărmani, și anume preotul. Și cei puternici și abuzivi n-aveau decît să se înfurie, spunea el, căci dreptatea era pentru toți și ar putea ieși ușor la iveală unele vechi păcate care să-i trimită la închisoare pe judecători și să aducă triumful acuzaților. Fulgenzio, paracliserul, cu mutra lui nerușinată, își conducea bine barca în toată atmosfera aceea haotică; și cu toate că în castel păstrase o atitudine de oficială prudență, în afară nu mai obosea înțepîndu-l pe Germano cu multă șiretenie, ca să afle cît adevăr se ascunde în amenințătoarele lui exagerări. Într-o seară, cînd portarul băuse peste măsura cuvenită, îl trase atît de mult de limbă, că-și ieși complet din fire și cîntă și țipă pe toate tonurile că domnul castelan de Venchieredo trebuie să cedeze, că de nu, el, biet gunoier, are să scoată la iveală niște povești vechi ce or să-i cadă greu la ficat. Fulgenzio poate că nici nu voia mai mult. Se gîndi atunci să schimbe vorba, depărtîndu-se de subiectul acela, fie că vorbele lui Germano nu l-au impresionat, ori i s-au părut nebunii de om beat. Se retrase apoi la el acasă, să-și rostească rugăciunea alături de soție și copii. Dar în ziua următoare fiind tîrg la Portogruaro, se duse și el dis-de-dimineață și se întoarse mai tîrziu ca de obicei. A fost văzut acolo intrînd la vicecăpitanul de justiție; dar fiind și el, după cum am spus, un fel de scrib de cancelarie, nu se miră nimeni. Cert este că la opt zile după acest fapt, cînd tocmai începuseră acțiunile la curia episcopală pentru a-l trimite pe capelan să respire aer de munte, cancelaria din Fratta a primit din Veneția ordin precis și cu toate formele legale de a retrage orice acțiune anterioară și de a institui în schimb un proces inchizitorial și secret asupra persoanei meșterului Germano, în jurul anumitor revelații foarte importante fă-

cute senioriei, pe care el le putea aduce la lumină, în legătură cu trecutul preailustrului domn judecător suprem din Venchieredo. Un meteorit căzut din lună anume să întrerupă petrecerea desfrînată a unei bande de pierde-vară n-ar fi produs mai mare uimire şi groază decît decretul acela. Contele şi cancelarul îşi pierdură busola şi simţiră că le fuge pămîntul de sub picioare ; şi cum în prima buimăceală nu se gîndiseră să se închisteze ca de obicei într-o atitudine rezervată, teama contesei şi a monseniorului şi bucuria celorlalţi din familie demonstrată în mii de feluri, în faţa acestei ştiri, înrăutăţiră de trei ori mai mult starea jalnică din sufletul lor.

Din păcate, poziţia era critică. Pe de o parte apropiata semeţie abuzivă a unui tiran, obişnuit să-şi bată joc de orice lege divină şi umană ; pe de altă parte imperioasa, inexorabila şi tainica justiţie a inchiziţiei veneţiene ; ici pericolele unei răzbunări rapide şi feroce, dincolo sperietoarea unei pedepse tainice, teribile, inevitabile ; în dreapta o viziune înspăimîntătoare de bandiţi înarmaţi pînă-n dinţi, cu puştile scurte şi ţevile largi, aşezate în spatele gardurilor de nuiele ; în stînga apariţia sinistră a lui *Messer Grande,* fîntîni adînci, plumb încins, funii, cleşti de tortură şi cuţit de ghilotină. Cei doi iluştri magistraţi au avut ameţeli timp de douăzeci şi patru de ore ; dar în cele din urmă, după cum era de prevăzut, se hotărîră să ofere satisfacţie celui mai puternic din moment ce a-i mulţumi pe amîndoi sau a-i pune de acord nici măcar nu era de încercat. Nu pot să ascund apoi că încurajările lui Partistagno şi înţeleptele sfaturi ale lui Lucilio Vianelo contribuiră foarte mult să aplece balanţa de partea aceasta ; şi la urma urmei, domnul conte se simţi puţin mai sigur văzîndu-se sprijinit de oameni atît de valoroşi şi de înţelepţi. Acest lucru nu a împiedicat însă ca procesul lui Germano să fie învăluit în cele mai de nepătruns umbre ale misterului ; după cum nici aceste umbre n-au fost chiar atît de nepătruns încît să împiedice ochii celor dornici de pălăvrăgeală să vadă ce se petrece înăuntru. Într-adevăr, imediat se zvoni că fostul mercenar al feudalului din Venchieredo, înfricoşat de decretul inchizitorilor, depusese împotriva vechiului său stăpîn unele hîrtii de dată veche, ce nu dovedeau o fidelitate imaculată faţă de

guvernul serenissimei, şi dacă peste aceste ipoteze (nu erau decît ipoteze, să ne înţelegem bine, căci după ce s-a deschis procesul, contele, cancelarul şi meşterul Germano, fiindcă numai ei luau parte, deveniseră nişte surdomuţi), dacă peste aceste ipoteze, spun, s-au mai inventat şi nişte castele în Spania, las imaginaţia dumneavoastră să meargă mai departe. După cum e lesne de înţeles, printre primii care au auzit de acest lucru a fost castelanul din Venchieredo, şi trebuie adăugat, nu şi-a simţit de loc conştiinţa curată, căci în primul moment a arătat că-i este mult mai neplăcut şi că are o mare teamă faţă de situaţia creată, teamă pe care mai tîrziu a reuşit s-o ascundă. Reflectă, privi, cîntări, din nou chibzui şi, în sfîrşit, într-o bună zi, cînd cei din Fratta abia se ridicaseră de la masă, îi fu anunţată domnului conte vizita castelanului di Venchieredo. Capelanul, aflat la bucătărie, cred că era cît pe aci să leşine la anunţarea numelui aceluia ; cît priveşte pe domnul conte, după ce a căutat un sfat în ochii comesenilor, descoperindu-i nici mai puţin uimiţi şi nici mai liniştiţi decît pe ai săi, îi răspunse valetului, bîlbîindu-se, să-l introducă pe vizitator în sala de sus, unde el împreună cu cancelarul aveau să urce îndată. Prea multe erau ameninţările, riscurile şi neplăcerile acelei vizite ca să se poată măcar spera în posibilitatea unei consultări prealabile ; pe de altă parte, cei doi molîi nu erau atît de vulturi încît să soluţioneze în două minute o asemenea deliberare. De aceea îşi plecară resemnaţi capetele şi urcară împreună, să înfrunte temuta aroganţă şi nu mai puţin temuta viclenie a samavolnicului castelan. Familia contelui rămase în sufragerie în aceleaşi emoţii ca şi familia lui Regulus [1] cînd i se dezbătea soarta în senat — dacă să rămînă la Roma, sau să plece din nou în Cartagina.

— Sclavul senioriei-voastre ! spuse Venchieredo de cum puseră piciorul în sală contele şi umbra lui.

---

[1] *Marcus Atilius Regulus* (+ 250 î.e.n.), consul roman ; capturat de cartaginezi, a fost trimis de aceştia la Roma pentru a convinge senatul să încheie pacea cu Cartagina. Regulus a cerut senatului, dimpotrivă, continuarea războiului şi, întors la Cartagina, a fost ucis.

Şi totodată aruncă acestei umbre o anumită privire, de o făcu să devină de trei ori mai lividă şi mai obscură de cum era cînd intrase.

— Preaumil sclav al excelenţei-voastre ! răspunse contele, fără să ridice privirea din podea, de unde părea că-şi caută o inspiraţie fericită ca s-o poată scoate la capăt.

Dar cum inspiraţia întîrzia să-i vină, se întoarse să-i ceară cont cancelarului şi tare fu neliniştit cînd îl văzu pe acesta că se trăsese înapoi înspre perete.

— Domnule cancelar... încercă el să mai spună.

Dar Venchieredo îi înăbuşi vorbele în gură.

— E inutil, spuse el, e inutil ca domnul cancelar să se smulgă de la obişnuitele sale obligaţii ca să se irosească în discuţiile noastre. Se ştie că dînsul are în sarcină procese foarte importante, ce necesită o imediată şi atentă rezolvare. Mai presus de orice, binele *serenissimei seniorii*, chiar dacă pentru aceasta trebuie să-ţi dai şi viaţa... Nu-i adevărat, domnule cancelar ? Deocamdată, dumneavoastră ne puteţi lăsa aici între patru ochi, deoarece discuţia noastră nu e de loc oficială şi ne vom descurca între noi.

Cancelarul abia avu puterea necesară să-şi tîrască picioarele afară din sală ; şi ochiul lui saşiu era în clipa aceea atît de în afara situaţiei, încît dînd să iasă se izbi cu nasul într-un ornament din încăpere. Contele schiţă un gest tacit şi neputincios de rugăminte, teamă şi disperare; un gest confuz schiţat prin aer, ca braţele unui înecat mai înainte de a se lăsa furat de curentul apei. Apoi, cînd uşa s-a închis în urma lui, îşi aşeză mai bine haina galonată şi-şi ridică timid ochii, vrînd parcă să spună : „Să purtăm discuţia cu demnitate !"

— Mă bucur că m-aţi primit cu atîta prietenie, reluă atunci Venchieredo ; acest lucru demonstrează clar că vom sfîrşi prin a ne înţelege. Şi la urma urmelor, aţi făcut bine, fiindcă trebuie să vă vorbesc despre o problemă intimă. Nu-i aşa, domnule conte, că ne vom înţelege ? adăugă vulpoiul apropiindu-se şiret, ca să-i strîngă mîna.

Domnul conte fu oarecum consolat de acest semn de afecţiune ; cu o uşoară nerăbdare, îl lăsa să-i strîngă mîna şi de cum şi-o simţi liberă şi-o ascunse grăbit în buzunarul hainei. Cred că ardea de nerăbdare să alerge să

se spele pentru ca vicecăpitanul din Portogruaro să nu adulmece mirosul acelei strîngeri de mînă.

— Da, domnule, răspunse el, schițînd un zîmbet care-i stoarse și două lacrimi din cauza efortului, da, domnule, cred... sau mai bine zis, desigur... ne-am înțeles întotdeauna !

— Bine ați grăit, pe Dumnezeul meu ! adăugă celălalt, așezîndu-se lîngă el pe un fotoliu. Totdeauna ne-am înțeles, și ne vom înțelege și de astă dată, în ciuda tuturor. Nobilimea, oricît de diferită ar fi ca obiceiuri, caracter, relații, are totuși întotdeauna interese comune ; și o vină adusă unuia dintre membrii săi cade asupra tuturor celorlalți. Astfel că este necesar să fim uniți și să ne dăm o mînă de ajutor unul altuia, sprijinindu-ne atît cît e posibil, pentru a ne menține privilegiile neviolate. Justiția merge chiar foarte bine... pentru cei ce au nevoie de ea. În ceea ce mă privește, socotesc că am în casa mea justiție atît cît trebuie, și cine vrea să facă justiție împotriva voinței mele mă deranjează cît se poate de mult. Nu-i așa, domnule conte, că nici dumneavoastră nu vă place de loc această pretenție a unora de a se amesteca în faptele noastre ?

— Ei... sigur că da... situația e clară ! bîlbîi contele așezîndu-se în mod automat și neauzind altceva din toate vorbele acelea decît un sunet confuz și un uruit, ca al unei mașini de măcinat care i s-ar fi învîrtit în urechi.

— Mai mult, continuă Venchieredo ; justiția acelor inși nu-i întotdeauna nici cea mai iscusită și nici cea mai binevenită ; și cine ar vrea să asculte orbește de ea s-ar putea afla în discuții contradictorii cu cel ce ar fi de altă părere și ar avea sub ordinele lui o altă justiție, expeditivă și operativă.

Aceste fraze, rostite una cîte una și — aș fi gata să spun subliniate cu accentul ferm și hotărît al vorbitorului, zguduiră profund timpanul contelui și-l făcură să ridice o figură nu știu dacă nu mai degrabă scandalizată decît înspăimîntată, după ce înțelesul lor îi fu clar. Dat fiind că, pe de altă parte, dacă se arăta jignit se putea expune unei explicații neplăcute fu destul de diplomat ca să recurgă pentru a doua oară la același zîmbet, care izbuti să fie mai puțin crispat decît prima dată.

— Văd că dumneavoastră m-aţi înţeles, urmă celălalt, şi aţi cîntărit bine greutatea raţiunii mele, iar favoarea pe care vin să v-o solicit nu vi se va părea nici stranie, nici de prisos.

Contele făcu ochii mari şi îşi scoase mîna din buzunar, pentru a şi-o pune pe inimă.

— O limbă de viperă, un flecar nenorocit şi mincinos, pe care eu îl voi pedepsi cu mii de bice, să nu vă îndoiţi, continuă Venchieredo, mi-a făcut binele de a mă ponegri în ochii senioriei pentru nu ştiu ce neînţelegeri mai vechi, ce nu mai merită să fie amintite. Sînt ticăloşii, răutăţi, toată lumea e de aceeaşi părere, dar la Veneţia a trebuit să li se dea curs, pentru a nu se comite o abatere de la sistem. Dumneavoastră mă înţelegeţi bine ; dacă s-ar trece cu vederea denunţurile privitoare la lucrurile mici, atunci nu s-ar mai face nici denunţuri privitoare la lucruri mari ; din moment ce adopţi un sistem, trebuie să-i accepţi toate consecinţele. În sfîrşit, eu ştiu sigur că s-a dispus de sus instituirea procesului acela împotriva voinţei... dumneavoastră, înţelegeţi bine la ce mă refer, protocolul acela secret... în sarcina lui jupîn Germano...

— Dacă ar fi aici cancelarul... murmură cu o rază de speranţă pe figură contele di Fratta.

— Nu, nu, nu vreau şi nici nu pretind să mi se redea tot procesul, reluă Venchieredo. Îmi este de ajuns că v-am amintit şi v-am demonstrat faptul că nu din neîncredere faţă de mine şi nici pentru gravitatea întîmplării, ci numai în virtutea unui bun raţionament s-a ajuns la decretul emis... Acum este inutil să mai continui. De fapt, chiar şi cei de la Veneţia ar fi mulţumiţi să vadă afacerea încheiată ; şi astfel se întîmplă că ori de cîte ori se pune o lege în aplicare trebuie să îndulceşti şi să corectezi ceea ce este prea aspru şi general în dogmele statului. Acum, domnule conte, este rîndul nostru, ca buni amici, să intepretăm intenţiile ascunse ale preailuştrilor inchizitori. Spiritul trece dincolo de o simplă hîrtie, şi dumneavoastră o ştiţi mai bine decît mine ; iar eu vă asigur că dacă scrisoarea vă porunceşte să mergeţi înainte, conştiinţa în schimb vă sfătuieşte să ştergeţi totul cu buretele. În mod foarte discret, am avut şi de la Veneţia veşti în sensul acesta ; cred că dumneavoastră bănuiţi prin ce mij-

loc... cu un compromis cinstit... cu un bun mijloc care să pună capăt, s-ar putea...

Contele făcea ochi din ce în ce mai mari și își sfîșia cu degetele dantela de la cămașă ; în acest moment al discuției, toată respirația înăbușită în piept din cauza prea marii tulburări îi răbufni zgomotos.

— Oh, nu vă zbuciumați pentru atîta lucru, adăugă Venchieredo. Situația este mai ușoară decît bănuiți. Și dacă ar fi foarte grea, ar trebui să o încercăm, pentru a ne supune spiritului preaînaltului Consiliu al celor Zece. Supuneți-vă spiritului și nu literei lui... Pentru că, de altfel, justiția serenissimei nu poate dori ca un prealuminat domn, așa cum sînteți dumneavoastră, să se găsească vreodată într-o postură neplăcută, pentru a se fi arătat preasupus aparențelor unui decret. Închipuiți-vă să pui un judecător suprem în conflict cu toți colegii lui !... Ar fi o ingratitudine, ar fi o nedreptate de neiertat comisă împotriva dumneavoastră !

Înțelegînd perfect toate vorbele ce i se spuneau, bietului judecător suprem, prins în vîltoarea spaimei, i se scurgea o sudoare rece de pe frunte, întocmai ca picăturile unei torțe într-o zi de procesiune. Faptul că trebuia să răspundă într-un fel, dar nevrînd să spună nici da, nici nu, era atît de chinuitor pentru dînsul, încît ar fi preferat să cedeze toate drepturile sale jurisdicționale, numai să fie eliberat de această sarcină. Dar în cele din urmă i s-a părut că găsește cel mai potrivit mod de a o scoate la capăt. Închipuiți-vă ce minte ingenioasă ! Făcuse întradevăr o mare descoperire !

— Da... da, cu timpul, vom vedea... vom aranja noi...

— Ce vorbă e asta, cu timpul ?! sări înfuriat la culme Venchieredo. Să nu lăsăm să ne scape ocazia, preaiubite conte ! Eu, de exemplu, dacă m-aș afla în locul dumneavoastră aș declara imediat, din motivele mele binecuvîntate : „De mîine încolo nu se va mai vorbi despre acest proces !“

— Ei, asta-i ! Dar cum ar fi posibil acest lucru ? întrebă contele di Fratta.

— Aha, văd că revenim pe calea cea bună, replică celălalt. Cine caută un mijloc înseamnă că e convins de necesitatea realizării acțiunii, și mijlocul s-a găsit și ne

convine. Totul este ca dumneavoastră, domnule conte, să fiţi dispus să satisfaceţi după cum se cuvine dorinţele secrete ale Consiliului celor Zece şi pe *ale mele !*

Acest „ale mele“ a fost pronunţat într-o manieră care amintea de explozia unei împuşcături.

— Închipuiţi-vă... eu sînt foarte dispus ! bîlbîi bietul om. Dacă mă asiguraţi că şi cei de sus vor astfel !...

— Sigur, printr-un minimum de risc, continuă Venchieredo, să fim înţeleşi o dată pentru totdeauna că totul trebuie să decurgă din întîmplare, şi tocmai asta este cheia problemei. Un cuvînt potrivit lui Germano, înţelegeţi... Puţină iască şi un amnar aprinde iute hîrtiile acelea şi nici că se va mai scoate o vorbă despre ele.

— Dar cancelarul ?...

— Nu va rosti nici un cuvînt, fiţi liniştit. Am eu o vorbă şi pentru el. Asta este dorinţa celor de sus şi tot asta doresc şi eu ; şi nu pentru că lucrul acesta ar putea avea consecinţe în dauna mea, dar m-ar durea să duc o acţiune ostilă împotriva unui om de valoarea dumneavoastră. Castelanul Venchieredo să suporte un proces intentat de un egal al său... Închipuiţi-vă ! Nu-mi permite demnitatea rangului meu ! Eu însumi voi insista ca acest proces să fie ţinut în altă parte ; la Udine, la Veneţia sau mai ştiu eu unde. Numai atunci mă voi clarifica şi mă voi apăra. Aici, vedeţi bine, este imposibil ; eu nu trebuie să mă supun, chiar cu riscul de a omorî nu unul, ci o mie de oameni !

Contele di Fratta tremură tot, din cap pînă-n picioare ; dar acum se obişnuise cu tresăririle brusce şi neaşteptate, aşa încît mai găsi răsuflarea cît să poată spune :

— Ei bine, excelenţă, şi nu s-ar putea să fie trimise la Veneţia hîrtiile acelea neconcludente ?

— Vai de mine ! se grăbi să-l întrerupă Venchieredo. Dar nu v-am spus că vreau să fie arse ? Adică, voiam să spun că, fiind neconcludente, nu mai există nici un motiv să mai deranjăm curierul poştal !

— Dacă-i aşa, răspunse cu un glas scăzut contele, le vom arde mîine.

— Le vom arde imediat ! preciză castelanul, ridicîndu-se.

— Imediat ?... Vreţi imediat ?...

Contele ridică ochii, căci nu simţi în clipa aceea nici cea mai mică dorinţă să se ridice de pe scaun. E cazul să presupunem de altfel că figura interlocutorului său era pesemne foarte expresivă, pentru că adăugă numaidecît :

— Da, aveţi dreptate. Vor fi imediat arse, imediat...

Şi atunci, cu mare greutate, se ridică în picioare şi se îndreptă spre uşă, nemaiştiind nici pe ce lume se află. Dar în clipa în care să pună piciorul pe pragul uşii, o voce modestă şi tînguitoare întrebă :

— Permiteţi, vă rog ? — şi umilul Fulgenzio, cu un sul de hîrtie în mînă, intră în sală.

— Ce ai ? Ce s-a întîmplat ? Cine ţi-a spus să intri ? îl întrebă stăpînul, tremurînd tot.

— Curierul aduce din Portogruaro această misivă foarte urgentă din partea serenissimei seniorii, răspunse Fulgenzio.

— Ieşi afară ! Astea-s treburi pentru mîine dimineaţă, rosti Venchieredo cam palid şi punînd un picior dincolo de pragul uşii.

— Să mă ierte excelenţele-voastre, ordinul este urgent. Trebuie citit îndată.

— Vai de mine... da, îl voi citi îndată, adăugă contele punîndu-şi ochelarii şi scoţînd sigiliul de pe sulul de hîrtie.

Dar de cum îşi aruncă ochii pe ceea ce scria, un fior atît de puternic îl străbătu prin tot corpul, încît a trebuit să se sprijine de uşă ca să nu cadă jos. În acelaşi timp, şi Venchieredo parcursese în grabă hîrtia aceea nefastă şi adulmecase conţinutul.

— Văd că pe ziua de azi nu vom cădea de acord, domnule conte, spuse el cu obişnuita-i aroganţă. Adresaţi-vă protecţiei consiliului celor Zece şi sfîntului Anton ! Eu rămîn cu plăcerea de a vă fi salutat.

Spunînd acestea, o luă în jos pe scări, lăsîndu-l pe judecătorul suprem din Fratta complet ieşit din minţi.

— Aşa ? A plecat ? îngăimă acesta cînd îşi reveni din rătăcire.

— Da, excelenţă ! A plecat ! răspunse Fulgenzio.

— Ia te uită, ia te uită ce-mi scriu ! reluă el, întinzîndu-i paracliserului hîrtia.

Acesta citi fără nici o uimire un mandat formal de arestare a seniorului di Venchieredo şi în care era subliniat faptul că ar fi oportun să nu se facă scandal.

— Acum a plecat, a plecat de-a binelea şi nu-i vina mea dacă nu-l pot opri, răspunse contele. Tu eşti martor că a plecat mai înainte ca eu să fi înţeles aşa cum trebuie semnificaţia celor scrise.

— Excelenţă, eu voi fi martor la tot ce porunciţi dumneavoastră ! Ar fi fost chiar mai bine dacă ar fi întîrziat curierul cu o jumătate de oră !...

Fulgenzio zîmbi în barbă ; şi contele se duse în căutarea cancelarului, ca să-i împărtăşească noua şi mai ales teribila încurcătură în care erau acum amestecaţi.

Cine era Fulgenzio şi ce slujbă avea el, vă închipuiţi pesemne, aşa cum îmi închipui şi eu ; erau frecvente asemenea cazuri, în care senioria din Veneţia folosea pe cea mai netrebnică slugă ca să vegheze asupra fidelităţii şi zelului stăpînilor. Cît priveşte pe Venchieredo, în ciuda aparentei sale aroganţe, trecu printr-o mare spaimă în urma citirii acelei note, fiindcă pricepuse din zbor că voiau să-l trateze fără pic de milă ; de aceea, în primul moment au învins motivele temerii. Puţin mai tîrziu, începu să aibă din nou încredere în propria-i viclenie, în relaţiile lui puternice şi în slăbiciunea guvernului, aşa încît îşi reluă tactica subterfugiilor. Primul gînd a fost de a se repezi în Illirio, şi vom vedea în continuare dacă a greşit sau dacă a avut dreptate să nu ţină seama de prima inspiraţie. Dar după aceea, socoti că nu va fi uşor să poată fi capturat fără scandal mare şi, în cel mai rău caz, a fugi dincolo de Isonzo i se părea oricînd posibil. Dorinţa de a se răzbuna dintr-o dată pe Fulgenzio, pe capelan, pe Spaccafumo şi pe conte, ba chiar de a impune raţiunea forţei şi asupra serenissimei seniorii a dominat multă vreme sufletul acela atît de feroce şi de violent. Rămase aşadar, tîrît de teamă, să întreprindă acte şi mai temerare.

CAPITOLUL V

Ultimul asediu al castelului Fratta din anul 1786 și primele mele acte de vitejie. Fericirea a doi îndrăgostiți; îngrijorătoare neplăceri survenite celor doi monseniori și ciudata purtare a doi călugări capucini. Germano, portar al castelului Fratta, este omorît; castelanul din Venchieredo este trimis la închisoare; Leopardo Provedoni se căsătorește, și eu învăț limba latină. Dintre toți, nu mi se pare că eu sînt cel mai nefericit.

Cred că viața mea s-a desfășurat la fel ca a tuturor. A început într-un leagăn singuratic, pentru ca apoi să se amestece, să rătăcească și să se confunde cu nesfîrșita mulțime a întîmplărilor omenești și, în sfîrșit, să se reîntoarcă, tot singuratică, și bogată doar în dureri și amintiri, spre liniștea mormîntului. Asemenea canalelor de irigare din fertila Lombardie care țîșnesc din cîte-un lac de munte sau din cîte-un rîu de cîmpie, pentru a se împărți, subîmpărți și desface în alte sute de rîulețe, și apoi în mii de pîraie și pîrîiașe, ca mai jos apele să se readune într-un singur curent, liniștit, cald și tăcut, pentru a se vărsa în Pad. Este oare acesta un merit, sau un defect? Modestia ar cere ca eu să spun merit, și nu de altceva decît pentru motivul că întîmplările vieții mele ar fi prea puțin interesante de redat, iar opiniile, schimbările și convertirile de asemenea n-ar fi demne de a fi studiate dacă nu s-ar îmbina cu istoria altor oameni, aflați cu mine pe același drum și care mi-au fost tovarăși de călătorie în peregrinarea noastră prin lume. Vor fi oare acestea mărturisirile mele? Semăn oare întru totul cu femeia care în loc să-și spovedească propriile păcate povestește preotului păcatele soțului și ale soacrei, sau bîrfele de prin ținut? Ce să-i faci? Omul este atît de legat de perioada în care trăiește, încît nu poate să-și dezvăluie

sufletul fără să treacă în revistă şi moravurile generaţiei care-l înconjoară. Aşa cum noţiunile de timp şi de spaţiu se pierd în infinit, tot astfel şi omul, de oriunde ar fi el, se pierde în umanitate. Zăgazurile egoismului, ale interesului şi ale religiei nu ajung ; filozofia noastră poate avea o raţiune practică ; dar înţelepciunea inexorabilă a Indiei primitive se răzbună pe sistemele noastre oarecum despotice şi minuţioase prin adevărul eternei metafizici.

Dar veţi fi observat că în povestea copilăriei mele personajele din jur s-au înmulţit într-atît, de te sperii. Eu însumi sînt uimit ; întocmai ca vrăjitoarea aceea speriată de diavolii chemaţi, în mod imprudent, chiar de ea. O adevărată falangă pretinde să meargă înainte o dată cu mine, dar cu gălăgia şi cu trăncănelile ei îmi încetineşte mult graba mea de a înainta. Să nu aveţi însă nici o îndoială : dacă viaţa nu este o bătălie pe un front deschis, e în schimb o continuă desfăşurare de încăierări şi de hărţuieli repetate zi de zi. Falangele nu cad în şiruri aliniate ca sub tirul fulgerător al tunurilor, ci rămîn răzleţe, decimate, nimicite de dezertări, de capcane ingenioase şi de boli. Prietenii din copilărie ne părăsesc unul după altul şi ne lasă în voia unor relaţii noi de prietenii, mai rare, bănuitoare şi interesate, din timpul anilor bărbăţiei. De la această bărbăţie pînă la pustietatea bătrîneţii ne desparte doar un pas plin de regrete şi lacrimi. Daţi timp timpului, fiilor ! După ce aţi rătăcit cu mine în labirintul senin, variat şi populat al anilor celor mai verzi, vă veţi aşeza în cele din urmă într-un fotoliu, din care un biet bătrîn abia îşi mişcă picioarele şi totuşi, prin puterea curajului şi a meditaţiei, se încredinţează viitorului, care se întinde dincoace şi dincolo de mormînt. Dar acum îngăduiţi-mi să vă arăt o lume veche, lumea care s-a mai răsfăţat încă la sfîrşitul secolului trecut, înainte ca suflul Revoluţiei Franceze să-i fi reînnoit spiritul şi trupul. Oamenii de atunci nu erau asemenea celor de acum : priviţi-i şi imitaţi-i în puţinul bine pe care l-au înfăptuit şi corectaţi-vă privind multul rău pricinuit. Eu, supravieţuitorul acelui cuib de creaturi, am dreptul să vorbesc deschis : voi veţi avea dreptul să ne judecaţi pe noi şi pe voi înşivă, dar după ce voi fi vorbit mai întîi eu.

Nu-mi mai amintesc bine, dar cu siguranţă că după foarte puţine zile de la convorbirea încordată dintre castelanul Venchieredo şi conte, într-o seară, Fratta a fost zguduită de o invazie neaşteptată. O ceată de derbedei şi de contrabandişti alergau de rupeau pămîntul, şi în urma lor zbirii şi soldaţii prădau tot ce găseau, ţipînd în piaţă cît îi ţinea gura, lovind fără milă în ţăranii ieşiţi în cale şi făcînd o zarvă de nedescris. La primele manifestări ale gloatei aceleia, contesa, care tocmai ieşise la plimbarea de după-amiază cu monseniorul de Sant' Andrea, se grăbi să se închidă în castel şi să-şi trezească soţul ca să vadă el însuşi ce se întîmplă. Contele, care de o săptămînă nu mai putea dormi decît cu un singur ochi, coborî iute în bucătărie, şi în scurt timp, cancelarul, monseniorul Orlando, Marchetto, Fulgenzio, administratorul şi căpitanul se strînseseră în jurul lui cu cele mai îngrozite chipuri din lume. Fiecare înţelesese că nu le va fi prea uşor să se mai întîlnească cu liniştea de odinioară, şi la fiece nou zgomot de vijelie, teama le creştea încă o dată pe-atîta, ca în sufletul unui convalescent la simptomele unei recidive. În seara aceea, sorţii căzură pe căpitanul Sandacca şi pe trei dintre aghiotanţii lui să-şi arate curajul de lei-paralei şi să iasă în întîmpinarea duşmanului. Dar n-au trecut nici cinci minute, că se întoarseră cu coada-ntre picioare, storşi de orice chef de a mai repeta experienţa. Banda care tulburase liniştea din piaţă era o ceată de ticăloşi dintre mercenarii din Venchieredo, care pentru nimic în lume nu erau dispuşi să se retragă. Gaetano jura şi înjura din cartierul general al cîrciumii că-i va tăia în bucăţi pe contrabandişti şi că cei refugiaţi în castel vor plăti mai scump decît toţi ceilalţi. Pretindea că în ţinut s-ar fi stabilit o ligă de contrabandişti cu scopul de a jefui drepturile fiscului, iar capelanul şi contele ar fi şeful acestei ligi. Dar, după spusele lui, venise în sfîrşit momentul de a se extermina această clică şi, deoarece acela ce trebuia să tuteleze legile ţării se arăta a fi cel mai înverşunat duşman, lor le revenea sarcina de a duce la îndeplinire decretele *serenissimei seniorii* şi de a-şi face un merit de seamă din această ispravă.

— Germano, Germano, ridică podul mobil al castelului şi baricadează bine poarta ! începu să strige contele, după ce auzi şi el toată această cascadă de insulte şi născociri.

— Podul l-am şi ridicat, excelenţă, răspunse căpitanul, ba chiar, pentru mai multă siguranţă, trei oameni de-ai mei l-au aruncat în şanţ, fiindcă scripeţii nu funcţionau nici în ruptul capului.

— Foarte bine ! Foarte bine ! Închideţi ferestrele şi toate porţile cu lanţul, adăugă contele. Nimeni să nu îndrăznească să scoată piciorul afară din castel.

— Nu ştiu cine ar face-o acum, cînd puntea nu mai există, observă curierul castelului.

— Mi se pare că puntea cea mică de la grajduri ne poate asigura o ieşire în caz de pericol, replică înţelept căpitanul.

— Nu, nu, nici nu vreau să aud de ieşiri ! strigă din nou contele. Aruncaţi imediat şi puntea dinspre grajduri; din acest moment, consider castelul în stare de asediu şi de apărare.

— Atrag atenţia excelenţei-sale că dacă distrugem şi podul acesta nu vom mai avea pe unde ieşi pentru aprovizionarea din timpul zilei, obiectă administratorul, înclinîndu-se.

— N-are importanţă ! Ascultaţi-l pe soţul meu, are dreptate ! răspunse contesa, ea fiind cea mai înspăimîntată dintre toţi. Gîndiţi-vă să distrugeţi şi podul mic dinspre grajduri : nu este timp de pierdut. Putem fi omorîţi de la o clipă la alta.

Administratorul se înclină mai adînc decît o făcuse cu puţin înainte şi ieşi să îndeplinească ordinul primit. Un sfert de oră mai tîrziu, comunicaţiile castelului Fratta cu restul lumii erau complet întrerupte, iar contele şi contesa respirară uşuraţi. Numai monseniorul Orlando, deşi nu era un erou, îndrăzni să arate o oarecare nelinişte în ceea ce privea greutatea de a se procura obişnuita cantitate de carne de mînzat şi de viţel pentru ziua de mîine. Domnul conte, auzind îngrijorarea fratelui său, avu ocazia să-şi arate, la rîndul lui, ascuţimea şi spontaneitatea geniului administrativ.

— Fulgenzio, cîţi purcei are scroafa dumitale? întrebă cu o voce solemnă.

— Zece, excelenţă, răspunse paracliserul.

— Iată-ne salvaţi pe toată săptămîna, conchise contele, cu atît mai mult cu cît pentru cele două zile de post va avea grijă de noi crescătoria de peşti.

Monseniorul Orlando suspină cu amărăciune amintindu-şi de frumoşii peşti din lacul Marano şi de ţiparii gustoşi din lacul Caorle. Vai, cum puteau peştişorii de baltă stătută şi broscoii din crescătorie să sufere comparaţie cu aceia?

— Fulgenzio, continuă contele, să tai doi dintre purceii dumitale: unul pentru rasol şi altul pentru friptură; ai înţeles şi dumneata, Margherita?

Fulgenzio şi bucătăreasa făcură împreună o plecăciune, dar monseniorului Orlando îi veni iar să suspine; din cauza unei disfuncţiuni intestinale, nu putea digera de loc carnea de porc, iar perspectiva unei săptămîni de asediu cu un asemenea regim nu-i convenea. Dar contesa, citindu-i pe chip nemulţumirea, se grăbi să-l liniştească asigurîndu-l că pentru el va pune la fiert o găină. Fizionomia preotului se lumină atunci, de o sfîntă linişte, şi cu o pasăre bună şi gustoasă, chiar şi o săptămînă de asediu i se păru un purgatoriu foarte moderat. După ce fură date toate ordinele necesare preaimportantului serviciu al bucătăriei, garnizoana se împrăştie peste tot, pentru a pune castelul în stare de asediu. Instalară cîteva vechi muschete printre ferăstruicile meterezelor; traseră două învechite bombarde în prima curte, apoi ferecară şi baricadară uşile şi balcoanele. În sfîrşit, se trase clopotul pentru slujbă, şi de mulţi ani rugăciunile nu fuseseră rostite cu mai mare evlavie ca în seara aceea.

Contesa era prea tulburată pentru a se mai gîndi şi la alţii în afară de ea însăşi; dar soacra ei, cînd începu să se întunece, întrebă de Clara, pentru că întîrzia să-i aducă obişnuita pîine prăjită înmuiată în apă; Faustina, Pisana şi cu mine începurăm imediat s-o căutăm; am strigat într-o parte, am căutat în alta, dar n-a fost chip s-o găsim. Grădinarul ne spuse că a văzut-o mai înainte cu cîteva ore ieşind pe poarta dinspre grajd, dar mai mult nu ştia nici el şi credea că intrase din nou în casă,

aşa cum obişnuia, venind dinspre piaţă, cu doamna contesă. Pe acolo însă n-ar fi putut trece, fiindcă administratorul executase întocmai ordinele primite, aşa încît din punte nu mai rămăsese nici urmă. Pe de altă parte, noaptea cobora întunecoasă, şi nu era de crezut că s-ar fi plimbat pînă la ceasul acela. Am reînceput atunci să-i căutăm urma, şi numai după un alt ceas de infructuoase cercetări Faustina se hotărî să se întoarcă la bucătărie pentru a comunica stăpînilor vestea atît de tristă a dispariţiei tinerei contese.

— Drace ! exclamă contele. Sigur că ticăloşii aceia au luat-o cu ei.

Contesa fu pe punctul de a manifesta o cumplită durere, dar neliniştea legată de propria-i persoană o obseda prea mult pentru a reuşi să sufere din pricina Clarei.

— Închipuiţi-vă, continuă soţul ei, închipuiţi-vă ce sînt în stare să comită mizerabilii aceia care mă fac pe mine contrabandist, ca să poată întoarce ei în schimb tot ţinutul pe dos ! Dar mi-o vor plăti ei, da, da, mi-o vor plăti ! adăugă cu glas înăbuşit, de teamă să nu-l audă cei de dincolo de ziduri.

— Da, trăncăneşte, trăncăneşte, reluă doamna, trăncănelile sînt tocmai bune să te facă să-ţi ieşi din fire ! Uite că de trei ceasuri sîntem prinşi ca în plasă şi nu te-ai gîndit la nici o modalitate de a ieşi din ea !... Ne-au furat fata, şi dumitale îţi iese sufletul spunînd că o vor plăti... Pentru cît te costă pe dumneata, prea puţin le-ai putea pretinde !

— Cum, stimată doamnă ?... Pentru cît mă costă pe mine ? Ce vrei să spui ?

— Eh, dacă nu înţelegi, ascute-ţi creierii ! Voiam să spun că îţi pasă de copiii dumitale, de mine şi de sănătatea noastră tot atîta cît îţi pasă dacă vîrful clopotniţei e drept sau nu. (Aici, contesa priză cu furie o porţie bună de tutun.) Să vedem cum te-ai gîndit să ieşi din impasul ăsta... Cum înţelegi să porneşti în căutarea Clarei ?

— Fii bună, pentru Dumnezeu !... Clara !... Clara !... Cred că nu este un motiv să ne agităm atîta. Doar ştii ce fată cuminte e şi cît e de binecrescută. Părerea mea este că şi dacă ar dormi o noapte în afara castelului, nu i s-ar putea întîmpla nimic rău. Cît despre noi, sper că

nu vrei să ne omorîm, trăgînd unii într-alții cu pușca. (Contesa făcu un gest de dispreț și de nerăbdare.) Deci, să încercăm să discutăm cu ei !

— Să discutați cu tîlharii ! Asta-i bună, pe Sfînta Fecioară !

— Tîlhari !... Cine îți spune că sînt tîlhari ?... Sînt trimiși ai justiției, puțin cam expeditivi, puțin bețivi dacă vrei, dar împuterniciți totuși de o autoritate legală, și cînd le va trece furia asta nebunească vor înțelege în ce bucluc au intrat. S-au aprins prea mult, alergînd după doi sau trei contrabandiști ; vinul i-a făcut să vadă strîmb și să creadă că fugarii s-au adăpostit la Fratta. Ce vi se pare extraordinar în asta ?... Dacă o să-i convingem că aici n-a fost nici urmă de contrabandă, se vor întoarce acasă blînzi ca niște mielușei.

— Excelență, dumneavoastră uitați un lucru, interveni monseniorul Sant' Andrea. Se pare că fugarii sînt ei înșiși tîlhari travestiți în contrabandiști și fugărirea este doar un pretext pentru provocarea acestei încăierări. Germano pretinde că a recunoscut printre ei pe cîțiva mustăcioși din Venchieredo.

— Ei, și ce amestec am eu ? Ce-am eu de făcut ? exclamă disperat bietul conte.

— Am putea trimite pe ascuns pe cineva afară, ca să spioneze ce se întîmplă și să vadă ce poate afla despre tînăra contesă, își spuse părerea curierul castelului.

— Vai ! Vai ! răspunse contesa, cuprinsă de fiori. Ar fi o mare imprudență, cu atît mai mult cu cît în castel rămîne din ce în ce mai puțină lume și nu este momentul potrivit să ne lipsim de cei mai pricepuți.

Pisana, care ședea ghemuită alături de mine pe genunchii lui Martino, înaintă curajoasă înspre cămin și se oferi să se ducă ea după soră-sa, dar toți erau atît de consternați, încît nimeni în afară de Marchetto nu a luat în seamă copilăroasa și înduioșătoarea ei temeritate. Și totuși, exemplul ei nu a fost fără rost, fiindcă după Pisana m-am oferit eu să ies în căutarea fetei. Și de astă dată, propunerea mea a avut norocul să atragă atenția cuiva.

— Adevărat ? Ai risca tu să ieși din castel să arunci o privire ? mă întrebă administratorul.

— Da, desigur, am răspuns, ridicînd capul şi privind-o trufaş pe Pisana.

— Mergem împreună, spuse fetiţa, nevrînd să rămînă mai prejos.

— Ei nu, astea nu sînt treburi de domnişoară, reluă administratorul. În situaţia de faţă însă, Carlino ar putea să reuşească de minune. Nu-i aşa, doamnă contesă, că ideea e bună ?

— În lipsă de altceva mai bun, nu spun nu, răspunse doamna. De altfel, aici înăuntru un copil nu ne poate ajuta prea mult, în schimb afară nu ar trezi nici o bănuială şi ar putea să-şi bage nasul peste tot ; tot e el un neastîmpărat şi un şiret fără pereche, ca un diavol ; cel puţin acum o să-i prindă bine !

— Dar vreau să merg şi eu cu el ! Vreau să merg şi eu s-o caut pe Clara ! începu să ţipe Pisana.

— Dumneata, domnişoară, te vei duce imediat la culcare ! porunci contesa ; şi făcu un gest către Faustina, pentru ca porunca să fie imediat îndeplinită.

Avu loc o mică scenă de urlete, de zgîrieturi şi de muşcături, dar guvernanta învinse furia copilei, şi mica disperată fu dusă frumuşel la culcare.

— Ce să spun bătrînei doamne contese în legătură cu domnişoara Clara ? întrebă femeia înainte de a pleca cu Pisana, care i se zbătea în braţe.

— Spune-i că s-a pierdut, că nu e de găsit şi că se va întoarce mîine, răspunse contesa.

— Ar fi mai bine să i se dea a înţelege că mătuşa ei din Cisterna a venit să o ia la dînsa, dacă îmi permiteţi să vă dau un sfat, interveni administratorul.

— Da, da ! Spune-i orice-ţi trece prin cap ! exclamă doamna, numai să nu înceapă cu văicărelile, că şi aşa avem destule necazuri !

Faustina plecă, şi plînsetele Pisanei se auziră pierzîndu-se de-a lungul coridorului.

— Acum să ne gîndim la ale noastre, şarpe mic, îmi spuse administratorul, luîndu-mă în glumă de ureche. Să auzim ce eşti tu în stare să faci după ce-ai să ieşi afară din castel !

— Eu ?... Dau un ocol pe cîmpie, am răspuns, şi apoi, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, mă duc la cîrciumă,

unde sînt oamenii aceia, şi încep să plîng şi să mă vait că nu pot să intru în castel... O să le spun că am ieşit după amiază, că eram împreună cu domnişoara Clara şi că fugind după fluturi m-am pierdut de ea şi n-am mai găsit-o. Atunci, cine o să ştie ceva despre ea o să-mi dea şi mie de veste ; după aceea mă întorc în spatele grajdurilor, fluier, şi grădinarul o să-mi întindă o scîndură ca să trec peste şanţ, aşa cum o să fac şi acum ca să ies de aici.

— De minune ! Eşti un adevărat paladin, răspunse administratorul.

— Despre ce-i vorba ? întrebă Martino, uimit de tot planul acela desfăşurat de mine, fără să poată înţelege mare lucru.

— Mă duc după domnişoara Clara, fiindcă nu s-a întors încă, i-am răspuns din toată forţa plămînilor.

— Da, da, bine faci ! adăugă bătrînul. Dar fii foarte prudent.

— Ca să nu ne compromiţi pe noi, adăugă contesa.

— Între altele, n-ar fi rău să tragi puţin cu urechea la tot ce discută ticăloşii aceia din cîrciumă ca să le cunoaştem intenţiile, interveni contele. În felul acesta vom putea să ne pregătim şi noi pentru a întîmpina acţiunile lor viitoare.

— Da, da, şi întoarce-te repede, copile ! reluă contesa, mîngîindu-mi nefericita chică, lovită de atîtea ori de cu totul altă soartă. Du-te, priveşte, observă şi vino să ne redai întocmai totul. Dumnezeu a avut grijă să te facă isteţ şi de ispravă, spre binele nostru ! Du-te acum, şi Domnul să te aibă în pază ; aminteşte-ţi că noi te aşteptăm aici cu sufletul la gură !

— Mă voi întoarce de îndată ce voi afla ceva, le-am răspuns eu cu un aer de autoritate, căci încă de pe atunci mă credeam un om în toată firea în vizuina aceea de iepuri.

Marchetto, administratorul şi Martino au venit cu mine, încurajîndu-mă şi sfătuindu-mă să fiu prudent, dibaci şi cît mai expeditiv. Aruncară o scîndură peste şanţ, iar eu, fiind foarte obişnuit să navighez în felul acesta, am trecut iute de partea cealaltă ; apoi, cu o împingere de mînă, le-am trimis scîndura înapoi. În timp ce în bucătăria

castelului se intona, după sfatul monseniorului Orlando, o a doua rugăciune, eu mă cufundam în umbrele adînci ale nopţii ca să aduc la îndeplinire curajoasa mea expediţie.

Într-adevăr, Clara, după ce ieşise pe o poartă mică a castelului, înainte de apusul soarelui, după cum observase grădinarul, nu se mai întorsese. Credea că-şi va întîlni mama de-a lungul şoselei înspre Fossalta, şi aşa, încet-încet, ajunsese pînă în sat, fără a întîlni pe nimeni pe drum. Atunci se gîndi că se făcuse mai tîrziu decît de obicei şi că cei din castel vor fi venit înapoi, în timp ce ea parcursese drumul din grădină pînă în şosea. Se întoarse aşadar în grabă, ca să ajungă şi ea acasă, dar nu străbătuse o distanţă nici cît o aruncătură de piatră, cînd un zgomot de paşi o forţă să privească îndărăt. Era Lucilio, calm şi gînditor ca de obicei, dar luminat în acel moment de o bucurie prost ascunsă sau poate chiar voit neascunsă. Părea că abia se mişcă ; şi totuşi, cît ai clipi din ochi, fu alături de fată, dar nici unuia dintre ei clipa aceea nu li s-a părut chiar atît de scurtă pe cît îi împingea dorinţa să se revadă. Nimic nu va satisface vreodată iuţeala dorului : azi locomotiva cu aburi pare prea lentă, într-o zi, poate trenul electric o să pară mai leneş şi mai plicticos decît un cal de trăsură. Credeţi-mă, aşa va fi, şi în ultimă analiză, proporţiile vor rămîne aceleaşi ca într-un tablou mărit printr-o lupă. Mintea intuieşte întotdeauna o lume mai înaltă, mai îndepărtată, inaccesibilă ; şi orice ocol făcut, orice pas, orice spirală în care se învîrteşte şi se agită fără a se apropia de paradisul visat nu-i va părea mişcare, ci numai moleşeală şi plictiseală. Ce importanţă are că mergi de la Milano la Paris în treizeci şi şase de ore în loc de două sute ? Sau că poţi vedea în patruzeci de ani de zece ori cele patru părţi ale lumii în loc de o singură dată ? Nici lumea nu se măreşte şi nici viaţa nu se lungeşte prin asta ; şi cine gîndeşte prea mult va depăşi întotdeauna limitele stabilite, trecînd în infinit şi în misterul fără lumină. Clarei şi lui Lucilio li s-a părut foarte lungă clipa care i-a aşezat pe unul lîngă celălalt ; şi timpul petrecut împreună pînă apărură primele case din Fratta zbură ca fulgerul.

Picioarele lor înaintau fără nici o tragere de inimă ; şi, fără să-şi dea seama, de nenumărate ori s-au oprit din drum ca să discute despre bunică, despre castelanul din Venchieredo, despre părerile lor în legătură cu acesta şi mai ales despre ei înşişi, despre propriile lor sentimente, despre cerul frumos care-i fermeca şi despre amurgul încîntător care-i încremenise într-o lungă contemplare extaziată.

— Uite cum aş vrea să trăiesc eu ! exclamă naiv Clara.

— Cum ? Oh, explicaţi-mi cît mai repede, se grăbi să spună Lucilio cu intonaţia cea mai plăcută. Vreau să văd dacă sînt în stare să înţeleg dorinţele dumneavoastră şi să iau parte la ele.

— Am spus că aş vrea să trăiesc aşa, răspunse Clara, dar n-aş şti să explic dorinţa mea. Aş vrea să trăiesc cu ochii acestei splendide lumini de cer, cu urechile liniştii voioase şi armonioase de care e cuprinsă natura cînd adoarme, cu sufletul şi inima cufundate în gîndurile minunate de înfrăţire, cît şi în marile iubiri fără deosebire şi fără măsură care par născute din priveliştea lucrurilor simple şi sublime.

— Dumneavoastră aţi vrea să trăiţi în viaţa pregătită de natură oamenilor înţelepţi, egali şi nevinovaţi ! răspunse cu blîndeţe Lucilio. Viaţa trecută în dicţionarele noastre cu numele de vis şi de poezie. Oh, da ! Vă înţeleg foarte bine, fiindcă şi eu respir aerul îmbălsămat al viselor şi mă încredinţez poeziilor speranţei, pentru a nu răspunde nedreptăţii cu ură, şi durerii cu disperare. Priviţi în schimb cît de nepotrivit sîntem creaţi. Cine are braţe nu are minte ; cine are minte nu are inimă, cine are inimă şi minte nu are autoritate. Dumnezeu veghează asupra noastră, şi noi îl numim drept şi atoatevăzător. Noi, fiii lui Dumnezeu, orbi, nedrepţi şi nedreptăţiţi, cu glasul, cu scrierile şi cu operele noastre, îl negăm în fiecare clipă. Negăm providenţa lui, dreptatea lui, atotputernicia lui ! O durere vastă cît lumea şi de o durată cît a secolelor ne împinge înainte, ne ia pe sus, ne doboară la pămînt, şi într-o zi, în sfîrşit, ne face să ne amintim că sîntem egali toţi, dar numai prin moarte !...

— Prin moarte, prin moarte! Spuneţi mai bine prin viaţă, prin adevărata viaţă, ce va dura întotdeauna! exclamă Clara, inspirată, şi iată unde renaşte Dumnezeu, triumfînd din nou asupra contradicţiilor de pe pămînt.

— Dumnezeu trebuie să fie peste tot, adăugă Lucilio cu un glas de la care un evlavios ar fi pretins să emane mai multă căldură şi credinţă.

Dar Clara nu simţi nici o îndoială în vorbele lui, şi el ştia bine că aşa va fi, căci altfel n-ar fi vorbit.

— Da, Dumnezeu este pretutindeni, reluă ea cu un surîs angelic, rotind ochii pe tot cuprinsul cerului. Oare nu-l vedem, nu-l simţim, nu-l respirăm oriunde? Gîndurile bune, sentimentele gingaşe, pasiunile delicate de unde vin oare, dacă nu de la el?... Oh, eu îl iubesc pe Dumnezeul meu ca pe izvorul oricărei frumuseţi şi al oricărei bunătăţi.

Dacă a existat vreodată vreun argument care să poată convinge un necredincios de un adevăr divin, acesta a fost înfăţişarea dumnezeiască pe care o căpătă în acel moment chipul Clarei. Nemurirea se întipărise cu caractere de lumină pe fruntea ei, inspirînd încredere şi seninătate; nimeni, desigur, nu ar fi îndrăznit să spună că din atîta minunăţie de inteligenţă, de sentiment şi de frumuseţe, natura s-ar fi gîndit să rezerve numai o hrană pentru viermi. Există, într-adevăr, chipuri moarte şi împietrite, priviri piezişe şi senzuale, fiinţe greoaie, buhăite, sinuoase, care prin existenţa lor murdară mîngîie aberantele fantezii ale minţilor vulgare; şi acestora li se pare că sînt îndreptăţiţi să nege eternitatea spiritului în universul uman, întocmai ca în cel al animalelor sau al plantelor. Dar din toată această turmă pe jumătate moartă se înalţă cîte-o frunte ce pare că străluceşte încununată de o lumină supraomenească; în faţa acesteia, cinicul nu poate decît să bîlbîie cuvinte confuze, dar nu poate împiedica să nu-i vibreze în inimă fie o rază de speranţă, fie spaima unei vieţi viitoare. Care? se întreabă filozofii. Nu mă întrebaţi pe mine, dacă soarta potrivnică nu vrea să vă satisfacă prin acea înţelepciune seculară, condensată în credinţă. Întrebaţi-vă pe voi înşivă. Dar desigur că dacă materia organică, chiar cînd compoziţia umană este dez-

membrată, continuă să fermenteze şi să trăiască materialmente în sînul pămîntului, se înţelege că şi spiritul care gîndeşte va trebui să se agite şi să trăiască spiritual în mulţimea gîndurilor. Mişcarea, care nu se opreşte niciodată în mecanismul obosit al vinelor şi al nervilor, va putea oare să se retragă sau să încremenească în neobositul şi subtilul univers al ideilor ?

Lucilio, cu ochii aproape în extaz, se opri să admire chipul prietenei lui. Atunci, o fulgerare de lumină îi străluci pe faţă şi pentru prima oară un sentiment care nu era în întregime al lui, ci izvorît din sufletul altcuiva, îi pătrunse pînă-n adîncul cel mai tainic al inimii. Dar se trezi repede din înfrîngerea aceea de scurtă durată, pentru a redeveni stăpîn pe sine.

— Divină poezie ! spuse el, întorcîndu-şi ochii de la lumina încîntătoare a crepusculului, care se decolora într-un amurg palid şi vag. Cel ce s-a înălţat o dată cu tine în speranţa infinită a fost adevăratul consolator al omenirii. Pentru a-i învăţa pe oameni să fie fericiţi trebuie să-i educi să fie poeţi, şi nu oameni de ştiinţă sau anatomişti.

Clara surîse cu pioşenie şi-l întrebă :

— Dumneavoastră, domnule Lucilio, nu sînteţi chiar de loc fericit ?

— O, ba da, acum sînt fericit cum poate nicicînd nu voi mai putea fi, exclamă tînărul, apucînd-o de mînă pe neaşteptate.

O dată cu strîngerea aceea de mînă, de pe chipul fetei dispăru strălucirea nemuritoare a credinţei, iar lumina palpitîndă şi suavă a sentimentului se împrăştie ca un frumos clar de lună după umbrirea de vecernie a soarelui.

— Da, sînt fericit cum poate niciodată n-am să mai fiu ! continuă Lucilio ; fericit în dorinţele mele, pentru că dorinţele mele sînt pline de speranţă, şi speranţa mă cheamă departe, ca o grădină înflorită, frumoasă. Vă rog, nu culegeţi florile acelea ! Nu le desprindeţi de tulpina lor delicată ! Oricît le-aţi îngriji după aceea, în trei zile se vor veşteji, iar după alte cinci zile nu vor mai avea nici culoarea şi nici parfumul suav de acum ! La sfîrşit, vor cădea pentru totdeauna în mormîntul amintirilor.

— Nu, nu considerați amintirea un mormînt ! adăugă Clara cu tărie. Amintirea este un templu, un altar ! E adevărat că rămășițele venerate ale sfinților sînt sub pămînt, dar virtuțile lor strălucesc în cer. Floarea își pierde prospețimea și parfumul, dar amintirea florii ne rămîne în suflet neprihănită și parfumată pentru totdeauna !

— Dumnezeule, pentru totdeauna, pentru totdeauna ! exclamă Lucilio, alergînd cu vehemența sentimentelor acolo unde îl chema prilejul favorabil al clipelor acelora aproape solemne. Da, pentru totdeauna ! Și fie pentru o clipă, fie pentru un an, fie pentru o veșnicie, acest întotdeauna trebuie să-l umplem, să-l saturăm, să-l fericim cu iubire, pentru a nu trăi îmbrățișați cu moartea. O, da, Clara, iubirea aleargă pe orice cale spre infinit ; și dacă în noi există o parte sublimă și nemuritoare, atunci desigur este aceasta. Să ne încredințăm ei, ca să nu ne prefacem în humă înainte de vreme ; pentru a nu pierde cel puțin poezia aceea instinctivă a sufletului, care singură înfrumusețează viața ! Da, da ! O jur, jur și-mi voi aminti întotdeauna de acest extaz care mă face să devin un uriaș. Dorința este atît de puternică, încît se poate transforma în credință, iubirea noastră va dura o veșnicie, pentru că lucrurile într-adevăr mari nu se sfîrșesc niciodată !

Cuvintele acestea, rostite de tînăr cu glas șoptit dar vibrant și grav, înfiorară simțămintele nedeslușite ale Clarei. Nu se miră de loc, pentru că în propria-i inimă își găsea întipărite, încă de multă vreme, cele auzite în momentele acelea. Privirile, vorbele și dibăcia rafinată a lui Lucilio pregătiseră în sufletul ei un loc sigur pentru arzătoarea declarație. Și a auzi din gura lui ceea ce inima ei aștepta fără să știe a însemnat mai presus de orice trezirea bruscă a unei bucurii timide și latente. În sufletul ei s-a petrecut întocmai ceea ce se întîmplă cînd acidul inundă plăcile fotografului : imaginea tăinuită se contură în toate formele ei, și dacă ceva o uimi în clipa aceea, a fost poate faptul că nu se putea simți uimită. În plus, o tulburare lăuntrică și încă neîncercată o împiedică să răspundă înflăcăratelor cuvinte ale tînărului, și în vreme ce

căuta să-şi retragă mîna din mîna lui simţi chiar nevoia să caute un sprijin, fiindcă se temea să nu-şi piardă cunoştinţa în prada acelei fericiri nespuse.

— Clara, Clara, te rog răspunde-mi ! o implora Lucilio, foarte neliniştit, susţinînd-o şi iscodind cu privirea, să vadă dacă nu vine cineva. Răspunde-mi un singur cuvînt... Nu mă ucide cu tăcerea, nu mă pedepsi cu spectacolul durerii... Dacă crezi că ţi-am greşit, iartă-mă, iartă-mă !...

Era gata să-i cadă în genunchi, atît de rătăcit părea, dar poate că era o atitudine studiată, ca să grăbească timpul. Tînăra fată îşi reveni la timp şi, drept răspuns, îi adresă un surîs. Cine oare a mai văzut vreodată în pupilele cuiva un zîmbet ca acela şi nu l-a ţinut minte toată viaţa ? Surîsul ce imploră înţelegerea, surîsul promiţător de fericire, spunînd tot, iertînd tot, surîsul ce exprimă un suflet care se dăruieşte altui suflet, lipsit de strălucirea imaginilor lumeşti, plin numai de strălucirea iubirii pentru iubire ; surîsul care înţelege sau mai bine zis uită lumea întreagă, pentru a trăi şi a te face să trăieşti numai prin el însuşi, şi care într-o singură străfulgerare deschide, înfrăţeşte şi cuprinde laolaltă misterioasele taine a două suflete într-o unică dorinţă de iubire şi de veşnicie, într-un unic sentiment de beatitudine şi de credinţă ! Dacă în faţa ochilor unui sfînt s-ar deschide cerul plin de viziuni divine şi de nespuse splendori, nu ar fi mai încîntător decît nimbul de fericire radios, dar, vai, adesea atît de efemer, de pe chipul unei femei. E un meteor, un fulger, dar în acel fulger, sufletul întrezăreşte orizonturile confuze ale unei vieţi viitoare mai mult decît în zece ani de meditaţii şi de studii. Oh, şi de cîte ori, cînd acel chip s-a întunecat, nu s-a înnorat şi în noi seninul pur al speranţei, iar gîndul a alunecat, blestemînd, în marea prăpastie a nimicniciei, întocmai ca nefericitul Icar pe cînd i se topeau aripile de ceară ! Cîte neaşteptate, dureroase salturi din eterul van, unde înoată miriade de spirite în oceane de lumină, în abisul mort şi îngheţat, menit să nu vadă niciodată o rază de soare şi să nu dea niciodată viaţă vreunei fantasme ! Şi ştiinţa, moştenitoare a sute de generaţii, şi orgoliul, fruct al celor patru mii de ani de istorie,

gonesc la învolburarea amenințătoare a unui sentiment asemenea unor sclavi surprinși asupra greșelii. Ce sîntem noi ? Unde ne îndreptăm, bieți pelegrini rătăciți ? Cine să ne fie oare călăuza care ne-ar putea asigura o călătorie fericită ? În jurul nostru răsună mii de glasuri, sute de mîini misterioase ne arată cărări și mai misterioase, o putere tainică și fatală ne împinge ba la dreapta, ba la stînga ; iubirea, ca un copil înaripat, ne invită să cunoaștem paradisul și tot iubirea, demon batjocoritor, ne aruncă în neant. Și numai încrederea că sacrificiul va compensa suferințele victimei ne susține gîndurile în atmosferă respirabilă.

Dar Lucilio ?... Oh, Lucilio nu se gîndea atunci la toate acestea ! Gîndurile ne vin în urma bucuriilor, după cum noaptea urmează amurgului și după cum iarna geroasă urmează toamnei aurite și pline de armonia cîntecelor. El iubea de mulți ani, de ani de zile își îndruma orice intenție, orice talent, orice cuvînt pentru a pregăti în viitorul îndepărtat beatitudinea acelui moment ; de ani de zile pășea cu băgare de seamă și cu răbdare pe căi întortocheate și singuratice, dar luminate ici și colo de sclipiri de speranță, urca lent și neobosit spre culmea înflorită, de unde contempla toate bucuriile din lume, considerînd că-i aparțin, ca unui monarh al universului. Ajunsese să-și alcătuiască o piatră filozofală ; dintr-un amestec magic de priviri, de acțiuni și de cuvinte, reușise să extragă aurul cel mai pur al fericirii și al iubirii. Alchimist victorios, gusta cu toate simțirile sufletului plăcerile triumfului ; artist entuziast și pasionat, nu mai contenea să admire și să se bucure de propria-i operă în divinul surîs, răsărit ca aurora celei mai frumoase zile, pe chipul Clarei. Altora le-ar fi vibrat inima de recunoștință, de evlavie și de spaimă ; lui, însă, mîndria i-a întărit fiece fibră cu o bucurie neînfrînată și tiranică. Eu, poate, și mii de alții ca mine ne-am fi arătat cu lacrimile în ochi mulțumirea ; el răsplăti supunerea Clarei cu un sărut înfocat.

— Ești a mea ! Ești a mea ! îi spuse ridicîndu-i mîna dreaptă spre cer.

Aceasta voia să însemne : „Te merit, fiindcă te-am cucerit".

Clara nu răspunse nimic. Fără să-şi dea seama şi fără să vorbească, iubise pînă atunci puternic, şi în momentul în care devine conştientă, iubirea nu e prea vorbăreaţă. Fata simţi numai că pentru prima oară tot sufletul ei e sub stăpînirea altuia ; şi aceasta nu făcu decît să-i schimbe surîsul din culoarea bucuriei în culoarea speranţei. La început se bucurase pentru ea, pe urmă se bucură pentru Lucilio, şi această mulţumire i-a fost mai uşoară şi mai scumpă, fiindcă era mai evlavioasă şi mai pudică.

— Clara, continuă Lucilio, s-a făcut tîrziu şi sîntem aşteptaţi la castel !

Tînăra se trezi ca dintr-un vis ; îşi frecă ochii cu mîna şi îi simţi scăldaţi în lacrimi.

— Vrei să mergem ? răspunse ea cu un glas suav şi supus, ce nu părea de loc să fie al ei.

Lucilio, fără să mai scoată o vorbă, o porni încet la drum, iar fata îl urmă, supusă şi blîndă ca o mieluşea pe lîngă oaie. Pentru ziua aceea, tînărul nu dorea nimic mai mult. După descoperirea comorii, voia să se bucure de ea timp îndelungat, ca un avar, şi să nu o împrăştie nebuneşte, ca risipitorii, pentru a se pomeni după aceea mai sărac decît înainte şi cu un morman de amintiri prefăcute în cenuşă.

— Mă vei iubi mereu ? o întrebă el, după cîţiva paşi făcuţi în tăcere.

— Mereu, răspunse fata.

Ţitera unui înger nu va face niciodată să răsune vreun acord mai suav decît rostirea melodioasă a acelui cuvînt de către buzele ei. Iubirea are geniul lui Paganini : face să pătrundă în armonie virtuţile spiritului.

— Şi cînd îţi va impune familia ta un soţ ? întrebă Lucilio cu glas trist şi strident.

— Un soţ ? rosti tînăra plecînd capul.

— Da ! reluă Lucilio, te vor sacrifica ambiţiei, îţi vor porunci în numele religiei o iubire pe care religia ţi-o va interzice în numele naturii !

— Oh, eu nu te văd decît pe dumneata, răspunse Clara, aproape vorbindu-şi sie însăşi.

— Jură pe ce ai mai sfînt ! Jură pe Dumnezeul tău şi pe viaţa bunicii tale ! îi ceru Lucilio.

— Da, jur, spuse liniştită Clara.

Constrînsă de o forță irezistibilă să jure ceea ce simțea, i se părea foarte simplu și foarte natural. Atunci începură să se zărească în clarobscurul serii primele case din Fratta ; și Lucilio lăsă mîna fetei, ca să pășească, respectuos, alături de ea. Dar lațul era aruncat : sufletele lor erau pentru totdeauna strîns legate. Stăruința și răceala lui se uniseră cu blîndețea și pioșenia ei într-o puternică înflăcărare de dragoste. Voința lui Lucilio și abnegația Clarei se potriveau de minune, întocmai ca aștrii gemeni care se rotesc veșnic în spațiu și rînd pe rînd unul în jurul altuia.

Înainte de a intra în feudă, se pomeniră cu doi oameni înarmați. Lucilio vru să-și continue drumul, luîndu-i drept doi jandarmi de țară în așteptarea cuiva, dar unul dintre ei îl obligă să se oprească, spunîndu-i că în seara aceea e interzis să se intre în comitat. Tînărul fu uimit și jignit de o îndrăzneală atît de stranie și se folosi de un mijloc cunoscut dintr-o experiență vastă și fără greș în asemenea întîlniri. Ridică glasul și încercă să se ia la ceartă. În zadar ! Cei doi nelegiuiți îl înșfăcară de brațe, răspunzîndu-i că ordinul e emis de serenissima seniorie și că nimeni nu poate intra în Fratta pînă ce nu vor fi găsiți niște contrabandiști urmăriți.

— Cred că nu veți împiedica intrarea contesei Clara în castel, protestă Lucilio, tremurînd de mînie și arătînd pe tînăra-i protejată, pe care o ținea strîns de braț.

Clara făcu un gest, vrînd parcă să-l ajute să se stăpînească ; dar el nu i se supuse și continuă să amenințe și să încerce să treacă mai departe. Cei doi zbiri îi apucară atunci mîinile, atrăgîndu-i atenția că ordinul e precis și că au dispoziție să folosească forța împotriva răuvoitorilor.

— Eu am avut întotdeauna obiceiul de a folosi forța și îl aplic, ori de cîte ori e nevoie, împotriva celor ce abuzează de forță ! adăugă cu furie crescîndă Lucilio, desprinzîndu-se cu o îmbrîncitură din pumnii celor doi bandiți.

Dar o altă mișcare a Clarei îi atrase atenția asupra pericolului și asupra lipsei de oportunitate a unor asemenea acte de voință. De aceea, se potoli și-i întrebă pe cei doi cine sînt și cu a cui autoritate interzic chiar fiicei judecătorului suprem să intre în castel. Cei doi oameni

înarmați îi răspunseră că sînt cernidele lui Venchieredo și că urmărirea contrabandiștilor îi autoriză să acționeze chiar și în afara jurisdicției lor ; ordinele domnilor primari vorbeau limpede și de altfel era un ordin al comandantului-șef al cernidelor, și ei se aflau acolo pentru a-l respecta. Lucilio încerca încă să opună rezistență acestui ordin, dar Clara îl rugă cu blîndețe să înceteze, iar el se mulțumi să se întoarcă înapoi cu ea, amenințîndu-i pe cei doi și pe stăpînul lor cu toată răzbunarea locotenentului și a serenissimei seniorii, știind însă prea bine cît de puțin prețuiesc aceștia.

— Taci, te rog ! Ar fi în zadar, îi șoptea la ureche Clara, ducîndu-l cît mai departe de zbiri. Îmi pare rău că s-a făcut noapte și că acasă vor fi cu toții neliniștiți din cauza mea ; dar cu un mic ocol vom putea foarte bine intra prin spate, pe la grajduri.

Într-adevăr, o luară spre cîmp, căutînd cărarea ce ducea la poarta cea mică a castelului, dar la nici o sută de pași au dat peste alți doi gardieni.

— O adevărată cursă ! exclamă Lucilio, peste măsură de nervos. E posibil ca o nobilă domnișoară să rămînă noaptea pe cîmp din cauza fanteziei unor ticăloși ?

— Dați-vă seama ce vorbiți, preailustre senior ! strigă unul dintre cei doi, lovind furios cu patul puștii în pămînt.

Tînărul tremura de mînie, pipăind cu o mînă, în fundul buzunarului, pistolul său credincios ; dar în cealaltă simțea brațul Clarei, care tremura de spaimă, și astfel avu curajul să se abțină.

— Să încercăm să ne înțelegem cu binișorul, începu el, fremătînd de ciudă. Cît vreți să o rețineți aici pe domnișoara contesă ? Cred că n-o bănuiți că ar deține obiecte de contrabandă !

— Preailustre senior, noi nu bănuim nimic, răspunse zbirul, dar chiar dacă am putea închide un ochi și v-am lăsa să treceți, cei din castel sînt de altă părere. Ei au doborît amîndouă punțile, și domnișoara contesă nu ar mai putea intra în castel decît pășind pe deasupra apei, ca sfîntul Petru !

— Vai ! Dar asta înseamnă că pericolul este chiar foarte grav ! exclamă Clara schimbîndu-se la față.

— Ei, nimic! O panică! Îmi închipui eu! răspunse Lucilio. Şi adresîndu-se din nou zbirului: Unde este comandantul vostru? întrebă.

— Preailustrul este la han şi chefuieşte de ţi-e mai mare dragul, în timp ce noi facem de gardă la lună şi la lilieci! răspunse nelegiuitul.

— Bine, sper că nu ne veţi refuza să nê întovărăşiţi pînă la cîrciumă, ca să stăm de vorbă cu el şi să-i cerem explicaţii, ceru Lucilio.

— Hm, dar noi nu avem ordin în sensul acesta, replică celălalt. Totuşi, mi se pare că s-ar putea, mai ales dacă domnia-voastră ar vrea să ne plătească un păhărel de vin.

— Aşadar, curaj, şi haide, vino cu noi! zise Lucilio.

Zbirul se întoarse către tovarăşul lui, spunîndu-i să rămînă de pază şi să nu adoarmă, recomandări ascultate cu prea puţină convingere de cel ce trebuia să rămînă să înghită ceaţă, în timp ce celălalt avea perspectiva unei butelcuţe cu vin de Cividale. Totuşi, se resemnă bolborosind, iar Lucilio şi Clara, precedaţi de cernida din Venchieredo, luară drumul spre feudă. De data aceasta, cei doi gardieni îi lăsară să treacă, şi după puţin timp ajunseră la cîrciumă, unde era o gălăgie şi un vacarm atît de mare, de părea mai degrabă un carnaval decît o urmărire de contrabandişti. Într-adevăr, Gaetano, după ce udase gîtlejurile celor din ceata lui, începuse să ofere cîte-un pahar curioşilor. Aceştia, cam sălbatici la început, s-au înţeles apoi de minune cu el, datorită acelui limbaj mut şi expresiv. Iar cei ameţiţi invitau şi pe alţii; aceştia creşteau în număr şi beau fără să mai ţină măsura. Astfel încît, pahar după pahar, într-o jumătate de oră, zbirii din Venchieredo se contopiseră într-o singură familie cu ţăranii din Fratta, iar cîrciumarul nu mai sfîrşea să ridice în slăvi strălucirea şi rara punctualitate a preademnului şef comandant al cernidelor din Venchieredo. După cum e lesne de închipuit, atîta generozitate nu era nici arbitrară şi nici lipsită de motiv. Stăpînul îi sugerase acest lucru pentru a linişti populaţia, împiedicînd-o astfel de a le deveni ostilă şi de a-i favoriza pe cei de la castel. Gaetano acţiona cu şiretenie, iar cele vizate de stăpînul lui erau bine servite. Dacă ar fi vrut, i-ar fi făcut pe

cei trei sute de beţivi să strige: „Trăiască castelanul din Venchieredo! Şi Dumnezeu ştie ce efect ar fi provocat în castelul din Fratta ecoul ameninţător al acestui strigăt.

Cînd Lucilio şi Clara puseră piciorul în cîrciumă, petrecerea era în toi. Tînăra castelană s-ar fi simţit foarte îndurerată văzîndu-i laolaltă pe inamicii familiei sale cu cei mai de încredere ţărani din feudă; dar nu dădu atenţie acestui lucru, fiindcă surpriza şi spaima pricinuite de tot infernul acela o împiedicau să-i vadă limpede pe eroi. Se temea să nu-i urmărească vreun pericol pe ai săi şi regreta că nu este alături de ei să-l împartă, negîndindu-se că dacă exista un pericol pentru ei, care erau bine adăpostiţi, dincolo de două şanţuri cu apă, mai grav trebuie să fi fost pentru ea, apărată de un singur om împotriva celor mai dezlănţuite gloate de nemernici. Lucilio, pe deasupra, nu era din cei ce se lasă uşor stăpîniţi de cineva. Se duse întins la Gaetano şi-i porunci cu un glas destul de arogant să facă tot posibilul ca tînăra contesă să poată intra în castel. Cutezanţa noului-sosit şi vinul din cap au făcut ca şeful comandant al cernidelor să întindă şi mai mult coarda. Îi răspunse că în castel se află închisă o şleahtă de contrabandişti pe care are intenţia să-i păzească bine pînă în momentul cînd cei dinăuntru i-ar preda pe hoţi cu tot cu mărfurile furate şi că în ceea ce o priveşte pe tînăra contesă, întrucît o are pe mînă, firesc e să aibă personal grijă de ea. Lucilio ridică o mînă pentru a-i da impertinentului aceluia o palmă zdravănă, dar se opri la jumătate de drum şi îşi răsuci furios mustaţa cu gestul favorit al căpitanului Sandracca. Cel mai bun lucru ce-i rămînea de făcut era să iasă din zarva aceea ordinară şi să-şi conducă prietena într-un adăpost sigur, unde să poată rămîne peste noapte. Clara se opuse unei asemenea hotărîri şi vru cu orice preţ să ajungă pînă sub puntea castelului, să vadă dacă e într-adevăr distrusă. Lucilio o însoţi, deşi i se părea periculos să se aventureze cu o fată tînără printre ticăloşii aceia beţi care chefuiau în piaţă. Dar nu voia nici să apară lipsit de curaj şi n-ar fi vrut nici să se spună că nu-şi luase toate măsurile pentru a o însoţi pe fată pînă acasă. Totuşi, după ce au văzut ruinele punţilor şi

l-au strigat zadarnic pe Germano de mai multe ori, trebui să se grăbească şi să părăsească locurile acelea, fiindcă nebunia lua proporţii, numărul ticăloşilor creştea, şi aceştia începeau să-i provoace cu insulte şi batjocuri. Lucilio se străduia cu greu să se stăpînească, dar interesul cel mai mare era să o salveze pe fată, şi cu acest gînd o apucă pe o potecă laterală din sat şi, ocolind apoi în direcţia feudei lui Venchieredo, sosi cu paşi mari, tîrînd-o pe fată după el, pe pajiştile dinspre mori. Acolo se opri, pentru ca ea să-şi mai tragă niţel sufletul. Fata se aşeză într-adevăr obosită şi cu ochii în lacrimi la marginea unui gard viu, şi tînărul se apleacă asupră-i pentru a-i contempla chipul palid, pe care luna, de-abia apărută, părea că se odihneşte cu iubire. Construcţia înnegrită a castelului se ridica în faţa lor şi cîteva lumini se strecurau prin crăpăturile balcoanelor, pentru a se ascunde apoi iute, ca o stea pe un cer furtunos. Frunzişul întunecos al plopilor foşnea uşor, şi gălăgia din sat, atenuată de distanţă, nu întrerupea de loc trilurile amoroase şi sonore ale privighetorilor ; licuricii scînteiau prin iarbă, stelele tremurau pe cer, luna plutea sprintenă peste formele nesigure şi întunecate, tîrînd după ea o rază oblică şi catifelată. Natura modestă îşi învăluia în beznă şi tăcere patul nupţial de vară, dar imensa ei palpitare stîrnea din cînd în cînd cîte-o suflare de vînt, de aer înmiresmat de fertilitate. Era una dintre orele cînd omul nu gîndeşte, ci simte ; adică primeşte gîndurile frumoase, făurite de universul care îl absoarbe. Lucilio, minte raţională şi fire dispreţuitoare prin excelenţă, se simţi mic fără voia lui în calmul acela atît de profund şi solemn. Pînă şi bucuria iubirii i se răspîndi în inimă într-o lungă visare rătăcitoare, melancolică şi suavă. I se părea că sentimentele lui luau proporţii ca un nor de praf purtat de vînt, dar formele dispăreau, culoarea se pierdea, se simţea mai mare, dar mai puţin puternic ; mai stăpîn peste toate şi mai puţin stăpîn pe el însuşi. O clipă, i se păru că ochii Clarei, aşezată în faţa lui, se luminaseră de o strălucire înflăcărată ; fulgerat parcă, trebui să-şi închidă pleoapele. De unde această minune ? Nu o putea pricepe. Poate solemnitatea nopţii, care încremeneşte sufletele slabe în temeri superstiţioase, adună în sine spiritul celor puter-

nici, arătîndu-le, în întunericul umbrelor, simulacrul destinului, acest îmblînzitor al tuturor. Poate că şi durerea fetei îl domina, după cum şi el triumfase asupra ei, cu puţin înainte, prin puterea voinţei. Sărmana ! Nu puteai spune că ochii nu-i mai străluceau puternic ; doar privirea îi era uşor învăluită de tremurul lacrimilor. Inima ei, plină de fericire şi de iubire cu o jumătate de oră înainte, zbura în clipele acestea la patul bunicii, în odăiţa aceea liniştită, cu toate lucruşoarele bine orînduite, unde Lucilio petrecuse atîtea ore în şir, iar cînd nu era el acolo, plutea prin aer o amintire scumpă, o imagine invizibilă de cuceritoare vrajă. Oh, cît de greu avea să adoarmă sărmana bătrînă fără sărutul obişnuit al nepoatei ! Cine îi era acum aproape, cine o consola oare de absenţa ei ? Cine se gîndea oare la ea, în pericolele care ameninţau castelul în noaptea aceasta ? Mila, divina milă, umplea de noi hohote de plîns pieptul fetei, şi mîna întinsă de Lucilio pentru a o ajuta să se ridice îi fu inundată de lacrimi. Dar îndată ce porniră iar la drum, Lucilio îşi reveni la obişnuita vioiciune. Visările se spulberară ; gîndurile îi încolţiră în minte ferme şi hotărîte ca ale unui adevărat bărbat matur ; copleşită pentru un moment, voinţa i se trezi cu mai mare avînt, reluînd puterea şi comanda asupra lui. Povestea iubirii lui şi aceea a iubirii Clarei, întîmplările neobişnuite din seara aceea, sentimentele tinerei fete şi ale lui i se perindară pe dinaintea ochilor într-un tablou unitar. Văzu limpede şi iute cu ochi de vultur, situaţia în întregul ei şi hotărî ca înfruntînd orice risc, singur sau cu fata, să intre în noaptea aceea în castel. Dragostea îi impunea imperios această datorie ; mai adăugăm că şi interesul iubirii îl îndemna să facă acest lucru cu orice preţ. Clara se ruga lui Dumnezeu şi Maicii Domnului, Lucilio îşi implora inspiraţiile cele mai fericite ale minţii şi ale curajului, şi, sprijinindu-se aşa, unul de braţul celuilalt, se îndreptară tăcuţi către moară. Cîtă chibzuinţă ! vor spune unii, gîndindu-se la cazul lui Lucilio. Dar dacă vor spune aşa, înseamnă fie că m-am exprimat eu confuz, fie că nu m-au înţeles aşa cum trebuie cînd i-am descris caracterul. Lucilio nu era nici un nemernic şi nici un tînăr nesocotit şi fără minte ; dimpotrivă, pretindea doar să privească în adîn-

cimea lucrurilor omeneşti, ca să descopere în ele partea cea mai bună, şi această parte mai bună să fie dusă mai departe. Aceste trei pretenţii, temperate de o judecată sănătoasă, ar fi putut fi traduse în fapte ; de aceea nu se lăsa niciodată tîrît de pasiuni, ci ţinea straşnic frîul, ştiind să se strunească, la nevoie, atît pe marginea prăpastiei, cît şi pe costişa îmbietoare şi înşelătoare a unei văi adînci, împodobită toată de verdeaţă. Intrară aşadar în moară, dar acolo nu găsiră pe nimeni, deşi focul mai pîlpîia sub cenuşă. Mămăliga lăsată pe taler dădea de înţeles că nu cinaseră toţi, iar unii dintr-ai casei întîrziaseră în sat să privească tărăboiul. Aceea era familia în mijlocul căreia tînăra contesă se simţea în largul ei, aşa că nu regreta faptul de a se vedea adăpostită acolo.

— Ascultă, iubita mea, îi spuse pe şoptite Lucilio, aţîţînd focul pentru a o ajuta să se mai usuce de umezeala de pe cîmp. Voi chema acum pe una dintre femeile de aici şi i te voi încredinţa ei, iar eu — de voie, de nevoie — voi pătrunde la castel, să le duc veşti despre tine şi să văd ce fac cei de acolo.

Clara se înroşi toată sub privirea tînărului. Era pentru prima dată cînd într-o cameră, la lumina focului, primea în inimă replica unei iubiri astfel exprimate. Se înroşi, dar fără remuşcări, pentru că nu i se părea că ar fi călcat vreuna dintre poruncile Domnului, şi apoi, nu găsea că ar fi vreo greşeală să-şi destăinuie, pe tăcute, iubirea unul altuia.

— Tu culcă-te liniştită şi odihneşte-te, continuă Lucilio, eu voi da de veste despre cele întîmplate vicecăpitanului din Portogruaro, ca să vină în grabă să restabilească ordinea şi să-i pedepsească pe bandiţi. Ce să mai vorbim ? Nici gînd să fi venit să-i urmărească pe contrabandişti, şi mi se pare că citesc foarte bine substratul zelului lor împotriva contrabandiştilor. E vorba de o răzbunare, de represalii, poate chiar o încăierare şi o învălmăşeală voită, pentru a pune capăt procesului aceluia confuz şi nenorocit. Dar eu am să pun ordine în lucruri, şi vicecăpitanul va vedea care sînt adevăratele interese ale *senioriei*. Pînă una-alta, Clara mea, stai liniştită şi dormi fără grijă ; mîine dimineaţă, dacă nu va veni ni-

meni de la castel să te ia, voi veni eu, şi cine ştie dacă nu voi veni chiar în cursul nopţii, dacă intervine ceva neprevăzut şi urgent.

— Oh, dar dumneata !... Nu-ţi pune viaţa în primejdie ! Te rog ! murmură fata.

— Mă cunoşti bine, răspunse Lucilio. Nu pot sta fără să mă mişc şi fără a încerca ceva, chiar dacă aş avea de-a face cu necunoscuţi. Închipuie-ţi că este în joc familia ta, buna noastră bătrînă !

— Sărmana bunică ! exclamă Clara. Da, du-te, du-te, dă-i curaj şi întoarce-te repede să mă iei şi pe mine ; stau aici şi te aştept cu sufletul la gură.

— Nu, trebuie să te culci şi voi chema acum pe una dintre femei, adăugă Lucilio.

— Nu, lasă-le să doarmă, fiindcă eu tot nu voi putea dormi, replică fata. Oh, mă mir de mine şi aproape mă ruşinez că pot să rămîn aici şi să nu alerg afară şi eu.

— La ce bun ? Nu, nu, te rog, pentru Dumnezeu, să nu te mişti din locul acesta ! Ba chiar trebuie să încui bine, fiindcă pe aici sînt necugetaţi şi lasă porţile deschise pînă la miezul nopţii... Mariana ! Mariana !... începu să strige tînărul din uşa scării.

Peste puţin, răspunse de sus un glas, şi apoi tropăitul a doi saboţi, şi nu trecu un minut, şi Mariana, descheiată şi îmbrăcată pe apucate, coborî în bucătărie.

— Doamne iartă-mă ! exclamă, strîngîndu-şi cămaşa pe piept, credeam că e bărbatul meu... Sînteţi dumneavoastră, domnule doctor ? Şi dumneavoastră, domnişoară contesă ! Ce s-a întîmplat ? De unde veniţi ?... Cum de-aţi intrat aici ?

— La dracu, prin poarta asta, mare şi dată de perete ! răspunse Lucilio. Dar acum nu avem timp de pierdut cu vorbăria. Mariana, domnişoara contesă nu poate intra în castel, fiindcă de jur împrejur e mare zarvă.

— Cum ? E zarvă ?... Dar bărbaţii noştri ? Ah, ticăloşii ! Nici măcar n-au terminat masa !... Ca să meargă să caşte ochii acolo, au lăsat toate porţile deschise...

— Acum ascultă-mă pe mine, Mariana, reluă Lucilio, oamenii voştri se vor întoarce teferi, pentru ei nu e nici o primejdie.

— Cum teferi? Dacă l-aţi şti pe-al meu cît e de pornit pe harţă şi de ţîfnos!... E în stare să se înfrunte cu un regiment întreg!

— Bine, bine! În seara asta nu i se va întîmpla nimic! Mă voi duce în căutarea lor şi îi voi trimite acasă... Dar dumneata fii cu băgare de seamă şi ocupă-te de dînsa. Vezi să nu i se întîmple nimic domnişoarei contese.

— Oh, sărmana domnişoară! Oare ce i s-ar putea întîmpla?... Iertaţi-mă că mă vedeţi îmbrăcată aşa, dar credeam că e soţul meu. Nemernicul! Să plece el nemîncat de la masă şi să lase uşa deschisă!... Oh, o să mi-o plătească el! Porunciţi, domnişoară contesă! Îmi pare rău că aici nu veţi găsi nimic la înălţimea rangului dumneavoastră.

— Aşadar, fii atentă, Mariana! mai spuse Lucilio.

— N-aveţi nici o grijă, nu-i nevoie de sfaturi. Îmi pare rău că sînt aşa dezbrăcată. Dar dumneavoastră, domnule doctor, sînteţi obişnuit cu astfel de scene, şi domnişoara contesă e atît de bună!

Mariana, apropiindu-se de foc, arătă doi umeri de toată frumuseţea, al căror alb imaculat ieşea mai mult în evidenţă în contrast cu culoarea brună a braţelor şi a chipului. Poate că nu-i părea rău să şi-i arate, şi de aceea îşi cerea într-una iertare.

— Adio!... iubeşte-mă, iubeşte-mă! murmură Lucilio la urechea Clarei.

Apoi, primind din partea fetei o privire numai iubire şi speranţă, dispăru în spatele uşii, în ceaţa cîmpiei. Clara nu se putu stăpîni să nu-l urmeze pînă în pragul uşii, dar după aceea, pierzîndu-i din ochi silueta, se întoarse în bucătărie, nu însă lîngă foc, fiindcă era prea mare căldură şi îşi uscase hainele mai mult decît era nevoie. În schimb, capul şi mîinile îi ardeau ca jăraticul, iar buzele şi gîtul îi erau parcă arse de febră. Mariana ţinea cu tot dinadinsul să-i aducă ceva de mîncare, dar Clara nu primi nimic, sub nici un motiv, mulţumindu-se doar cu un pahar cu apă. După aceea întinse braţul pe spătarul scaunului şi-şi sprijini capul, pregătindu-se să doarmă; Mariana încercă s-o convingă să se culce în patul ei,

unde avea să-i pună aşternut curat. Văzînd că totul e în zadar, frumoasa morăriţă tăcu şi, după ce trase zăvorul la uşă, se aşeză şi ea pe un scăunaş.

— Vreau să te duci să te culci, îi zise atunci Clara, care oricît de multe griji şi oricît de multe temeri ar fi avut, n-ar fi fost niciodată în stare să comită vreo impoliteţe faţă de cineva.

— Nu, doamnă ! Trebuie să rămîn aici ca să fiu gata să deschid uşa oamenilor noştri, răspunse Mariana, altfel, în loc să le trag eu o ceartă, aş putea-o primi eu din partea lor.

Clara îşi lăsă atunci din nou capul pe braţ şi rămase aşa, cum se spune, visînd cu ochii deschişi, în timp ce Mariana, după ce-şi legănă capul o bucată de timp, şi-l lăsă pe masă, începînd să respire liniştit şi regulat, ca o ţărancă sănătoasă care doarme dusă.

Între timp, pe cînd domnul Lucilio, foarte atent ca nu cumva să fie văzut, se apropia de şanţul din spatele castelului, eu, trimis din castel în chip de explorator, mă strecuram cu toată prudenţa, vrînd să dau un ocol ca să ajung în sat prin altă parte, fără să atrag nici o bănuială asupra mea. După ce am parcurs o distanţă cît o bătaie de puşcă, înaintînd spre livezi, mi se păru că întrezăresc în beznă silueta unui om înaintînd cu cea mai mare circumspecţie prin frunzişul viilor. M-am ascuns după semănături şi am stat să privesc, protejat împotriva oricărei curiozităţi de statura mea mică şi de grîul care se ridica în spate, cu frumoasele lui spice blonde şi legănate. Mă uit printre spice, printre frunzele de viţă, şi într-un luminiş, străbătut de o rază de lună, pe cine mi se pare că văd ?... Pe domnul Lucilio ! Privesc mai bine şi-mi apare din nou. Mă ridic în picioare, mă apropii prudent tot pe după grîu, gata să mă furişez la cea mai mică suspiciune, ca un iepure în vizuina lui. Mă mai uit o dată : era chiar el. Cred că nici o întîmplare de pe lume nu putea fi mai fericită pentru mine în asemenea împrejurare. Domnul Lucilio era confidentul bătrînei contese şi al Clarei ; el îmi arătase că ţine oarecum la mine cu ocazia năzbîtiei mele în lagună : nimeni nu era mai potrivit ca el să mă ajute în cerce-

tările ce aveam de gînd să întreprind. Şi cum i se dusese vestea că este om învăţat, întîlnirea cu el îmi dădu motiv de cele mai mari speranţe. M-am apropiat de el la zece paşi, şi :

— Domnul Lucilio ! Domnul Lucilio ! am şoptit încet-încet, cu un glas subţiat, părîndu-mi-se că aşa îl fac să audă de mai departe.

El se opri şi rămase să asculte.

— Sînt Carlino din Fratta ! Sînt Carlino cel de la frigare ! continuam eu.

Scoase din buzunar un fel de obiect, de care mi-am dat seama apoi că este un pistol, şi se apropie de mine privindu-mă fix în faţă. Fiindcă eram acoperit de umbra grîului, părea că mă recunoaşte cu greu.

— La dracu ! Sînt chiar eu ! îi spusei cu oarecare nerăbdare.

— Ssst, linişte ! murmură cu un fir de glas. Aproape de noi e un gardian şi n-aş vrea să tragă cu urechea la ce vorbim.

Se referea la paznicul rămas singur, după ce tovarăşul lui pornise să-i însoţească pe Lucilio şi pe tînăra contesă. Dar singurătatea este uneori o rea sfătuitoare, şi straja, după o vitează apărare de peste o jumătate de oră, se lăsase copleşită de somn. De aceea, Lucilio şi cu mine puteam vorbi în deplină siguranţă, convinşi că nimeni n-are să ne stingherească.

— Apropie-te de urechea mea şi spune-mi dacă vii de la castel şi ce-i nou pe acolo, îmi şopti.

— Nou este că sînt toţi înlemniţi de groază, i-am răspuns ; că au aruncat punţile mobile în şanţul cu apă, de teamă să nu fie omorîţi de banditii mercenari ai lui Venchieredo, că au pierdut-o pe domnişoara Clara şi că de la *Ave Maria* pînă acum au rostit a doua oară rugăciunea. Şi m-au trimis pe mine ca să văd ce se întîmplă pe afară şi să văd unde poate fi găsită domnişoara contesă, ca apoi să mă întorc la ei cu veşti.

— Şi ce crezi că ai putea face, puştiule ?

— La dracu ! Ce să fac ?... Să mă duc la cîrciumă, prefăcîndu-mă că m-am rătăcit, aşa cum mi s-a mai întîmplat şi altă dată, vă amintiţi, atunci cînd cu febra ;

şi să ascult ce spun tîlharii, să întreb pe vreun ţăran despre domnişoară, apoi să mă întorc cuminte pe unde am venit, trecînd şanţul pe o scîndură.

— Ştii că ai haz ? Eşti ca un spiriduş ! Nu te credeam în stare. Pînă una-alta, fii mulţumit că soarta te-a scutit de cine ştie ce necazuri. Am fost eu la cîrciumă şi am condus-o pe domnişoara la loc sigur, la moară, iar dacă mi-arăţi în ce fel să intru în castel, le vom putea duce împreună veşti celor dinăuntru.

— Dacă vă pot arăta în ce fel ? E de-ajuns să fluier o dată, şi Marchetto îmi va arunca scîndura. După asta lăsaţi-mă pe mine, că vă trec eu apa fără să vă udaţi cîtuşi de puţin, numai să vă pricepeţi să mă imitaţi şi să staţi în echilibru pe scîndură.

— Haidem, aşadar !

Lucilio mă luă de mînă şi trecînd prin nişte tufişuri dese în spatele cărora era cu neputinţă să fii văzut chiar de-ar fi fost zi, l-am condus cît ai clipi din ochi pînă la marginea şanţului cu apă. Acolo am fluierat, aşa cum ne-am înţeles, şi Marchetto fu gata să alerge şi să-mi arunce scîndura.

— Aşa repede ? îmi spuse el de partea cealaltă a şanţului, pentru că pentru un moment uimirea îi învinse orice altă precauţie.

— Linişte ! am răspuns eu, arătîndu-i lui Lucilio felul cum trebuie să stea pe scîndură.

— Cine e ? întrebă apoi curierul, şi mai surprins, începînd să distingă în întuneric două figuri în loc de una.

— Prieteni, şi taci odată, răspunse Lucilio.

Apoi, el însuşi, îndemînatic în asemenea ispravă, se împinse în aşa fel, încît ne-am pomenit dintr-o dată pe celălalt mal.

— Sînt eu, sînt eu, spuse el sărind pe mal, şi aduc veşti bune despre domnişoara Clara.

— Adevărat ? Domnul fie lăudat ! strigă Marchetto, liberîndu-i calea pentru a mă ajuta pe mine să trag scîndura de peste apă.

Cînd intrarăm în bucătărie, cei de acolo tocmai terminaseră de spus rugăciunea ; focul era stins, fiindcă nimeni nu l-ar fi putut suporta în încăperea aceea, cu zā-

pușeala verii ; nimeni nu se gîndea la cină, numai monseniorul Orlando îi arunca din cînd în cînd cîte-o privire neliniștită bucătăresei. Chiar și Martino se apucase taciturn și imperturbabil să radă celebra brînză ; toți ceilalți, în schimb, aveau niște chipuri că puteau face reală onoare unei înmormîntări. Apariția lui Lucilio fu ca o rază de soare în mijlocul unei furtuni. Un „Oh !" de uimire, de nerăbdare și de plăcere răsună în cor în jurul lui, și apoi toți se opriră să-l privească fără a-l întreba nimic, de parcă se îndoiau dacă mai e om cu adevărat, sau o fantomă. Fu de datoria lui să deschidă așadar cel dintîi gura ; nici cuvintele lui Moise cînd s-a întors de pe munte n-au fost ascultate cu mai mare sfințenie. Martino încetase și el cu răzuitul, dar nereușind să înțeleagă nimic din cele ce se discutau puse în cele din urmă stăpînire pe mine și află prin semne o parte din cele întîmplate.

— În primul rînd am vești bune despre *contessina* Clara, spunea Lucilio. Ea ieșise pe cîmp către Fossalta să întîmpine pe doamna contesă, ca de obicei ; împiedicată să intre în castel de tîlharii ce-l păzeau din toate părțile, am avut cinstea să o duc eu însumi la loc sigur în moara din livadă.

Tîlharii aceia care înconjurau din toate părțile castelul stricară mult din impresia bună produsă de veștile în legătură cu Clara. Toți zîmbiră doar din buze porumbelului aducător al veștii celei bune, căci în ochii lor groaza continua să li se citească mai rău ca oricînd.

— Așadar, sîntem asediați, de parcă ar năvăli turcii ! exclamă contesa, împreunîndu-și disperată mîinile.

— Liniștiți-vă, asediul nu este atît de serios, de vreme ce eu am putut pătrunde pînă aici, adăugă Lucilio. Este adevărat că prin meritul lui Carlino, deoarece dacă nu l-aș fi întîlnit pe el cu greu aș fi reușit să mă orientez atît de repede și să folosesc scîndura aruncată de Marchetto.

Ochii întregului grup se întoarseră spre mine cu un aer de respect. În sfîrșit, înțelegeau și ei că mai eram bun și la altceva decît să învîrtesc carnea pe frigare, și atunci m-am bucurat cu toată demnitatea de micul meu triumf.

— Ai ajuns şi pînă la cîrciumă? mă întrebă administratorul.

— Vă va spune totul domnul Lucilio, i-am răspuns eu cu modestie. El ştie mai mult decît mine, fiindcă a avut de-a face, cred, cu domnii aceia.

— Aşa? Şi ce spun? Se gîndesc să-şi ia tălpăşiţa? întrebă curios contele.

— Se gîndesc să rămînă, răspunse Lucilio. Deocamdată nu există speranţa să-şi ridice tabăra, aşa că e nevoie să se recurgă la vicecăpitanul din Portogruaro pentru a-i hotărî să plece de aici cu coada-ntre picioare.

Monseniorul Orlando aruncă o altă privire şi mai expresivă, către bucătăreasă; preotul de la biserica Sant' Andrea îşi aşeză colanul, căscînd uşor; în ambii preacucernici, nevoile trupeşti începeau să strige mai puternic decît necazurile spirituale. Dacă aceasta este o dovadă de curaj, ei au fost în acele împrejurări cei mai temerari din castel!

— Dar dumneata ce spui? Care-i părerea dumitale în această situaţie gravă şi acută? întrebă contele cu aceeaşi nelinişte ca mai înainte.

— Nu poate fi vorba decît de o singură părere, adăugă Lucilio. Sînt bine întărite zidurile? Sînt baricadate bine porţile şi ferestrele? Sînt puşti şi bombarde la barbacanele din ziduri? În noaptea asta aveţi oameni suficienţi, să stea de pază?

— Răspunde dumneata, căpitane! strigă contesa, otrăvită din cauza comportării şovăielnice a mercenarului. Răspunde-i domnului Lucilio! Ai dat dispoziţii în aşa fel încît să ne putem considera în siguranţă?

— Adică, se bîlbîi căpitanul, eu nu am decît patru oameni, cu Marchetto şi Germano, dar puştile şi bombardele sînt în ordine, şi am distribuit şi praful... În lipsa gloanţelor, am pregătit muniţia mea de vînătoare.

— Foarte bine! Crezi că ticăloşii aceia sînt nişte vrăbii? strigă contele. Grozav mă vor apăra cu jucăriile acelea de gloanţe!

— Ei, pentru cinci sau şase ore ne vor ajunge şi gloanţele, reluă Lucilio, şi dacă domniile-voastre vor şti

să țină piept asasinilor pînă-n zori, eu cred că milițiile vicecăpitanului vor avea timp să poată interveni.

— Pînă-n zori ! Cum ne vom putea apăra pînă-n zori, dacă bandiții își pun în cap să dea asalt castelului ? urlă contele, smulgîndu-și peruca. Cînd îl vom ucide pe unul de-al lor, celorlalți li se va urca sîngele la cap și ne vor da gata pe toți, mai înainte ca domnul vicecăpitan să-și poată încălța cizmele.

— Nu trebuie să vedeți lucrurile chiar atît de în negru, îl liniști Lucilio. Dacă veți pedepsi pe unul, credeți-mă că și ceilalți își vor băga mințile-n cap. Nu strică niciodată să-ți arăți colții ; și dat fiind că domnul căpitan Sandracca nu pare în obișnuita lui bună dispoziție, îi preiau eu sarcina și vă declar și vă garantez că voi putea să apăr singur castelul, și la cel mai mic act de-al lor o să-i pun pe fugă pe toți fanfaronii de afară !

— Bravo, domnule Lucilio ! Salvează-ne dumneata ! Sîntem în mîinile dumitale ! exclamă contesa.

Într-adevăr, tînărul vorbea cu atîta siguranță, încît cu toții căpătară încredere și respirară ceva mai ușurați ; viața reapăru pe figurile lor înlemnite și năucite de spaimă, iar bucătăreasa se îndreptă către bufet, spre marea satisfacție a monseniorului. Lucilio ceru să i se povestească pe scurt toate cele întîmplate ; judecă acum cu și mai multă chibzuință, trăgînd concluzia că trebuie să fie vorba de o viclenie a castelanului din Venchieredo pentru a întrerupe procesul cu un atac prin surprindere asupra cancelariei și, ca un prim act al autorității sale, transportă într-un salon intern hîrtiile și protocoalele afacerii Venchieredo. Examină apoi cu pricepere șanțurile, porțile și ferestrele, îi plasă pe Marchetto și pe Germano în spatele obloanelor, pe administrator la postul de observație dinspre grajduri, iar pe alți doi soldați care erau speranța garnizoanei îi instală la meterezele dinspre punte ; distribui muniția și porunci să fie omorît fără milă primul care ar fi încercat să treacă peste șanțul cu apă. Căpitanul Sandracca mergea ca o umbră în spatele tînărului, în tot timpul cît dădea aceste dispoziții ; dar nu avea curajul să se arate nemulțumit, ba chiar îi conveneau semnele, ghionturile și îndemnurile soției, ca

să pretexteze că are crampe la stomac şi să se refugieze în hambar.

— Ce părere ai, căpitane? îl întrebă Lucilio, schiţînd un zîmbet cam batjocoritor. Ai fi făcut şi dumneata ce am făcut eu?

— Da, să trăiţi, chiar aşa aş fi făcut! bîlbîi căpitanul, dar nu mai pot de stomac...

— Bietul de el! îl întrerupse doamna Veronica. S-a trudit pînă acum şi numai datorită lui tîlharii nu au pătruns încă în castel. Dar nu mai este aşa de tînăr, şi oboseala-i oboseală, iar puterile nu mai ascultă de bunăvoinţa omului!

— Am nevoie de odihnă, murmură căpitanul.

— Da, da, odihneşte-te în voie, adăugă Lucilio, ţi-ai dovedit din plin zelul, şi acum te poţi retrage cu conştiinţa împăcată.

Veteranul de la Candia n-aşteptă să i se spună de două ori; urcă scara zburînd ca un înger şi, cu toate că soţia îi striga din urmă să se ţină bine şi să nu se grăbească, din cîteva salturi ajunse în camera lui, bine ferecată, întărită şi ferită. Trecerea pe lîngă metereze îi cam dăduse ameţeli, aşa că i se păru că stă mult mai bine între plapumă şi saltea. Cît despre pericolele viitoare, va avea Dumnezeu grijă; deocamdată se temea cel mai tare de pericolele prezente. Doamna Veronica îşi revărsa necazul, dojenindu-l supusă pentru slăbiciune, iar el îi răspundea că nu e de competenţa lui să înfrunte tîlharii, dar dacă ar fi fost vorba de un adevărat război, l-ar fi văzut ea ce e în stare să facă.

— Tineri fără minte, fără minte! exclamă viteazul om, dezmorţindu-şi picioarele. Fac pe eroii pentru că au imprudenţa să înfrunte gloanţele, scoţînd căpşorul la iveală ca mierloii! Eh, Doamne, de altceva e nevoie!... Veronica, să nu ieşiţi de loc din cameră!... Vreau să te apăr ca pe comoara cea mai de preţ!

— Mulţumesc, răspunse femeia, dar de ce nu te-ai dezbrăcat?

— Să mă dezbrac! Ai vrea să mă dezbrac cu vijelia asta din spatele nostru!... Veronica, să stai tot timpul

lîngă mine... Cine va vrea să te atingă va trece mai întîi peste cadavrul meu !

Veronica se aruncă şi ea pe pat, aşa îmbrăcată cum era, şi fiind o femeie curajoasă ar fi adormit chiar, dacă soţul n-ar fi sărit în sus ca ars la fiecare muscă ce bîzîia prin apropiere, întrebînd-o dacă nu auzise ceva şi implorînd-o să aibă încredere în el şi să nu se îndepărteze de apărătorul ei legitim.

Între timp, jos, o cină modestă, improvizată din ouă şi turte coapte pe jăratic, calmase spasmele şi nerăbdarea celor doi monseniori, care, liniştindu-se pe deplin de teama încercată cu puţin înainte, se întrebau unul pe altul asupra numărului şi puterii atacatorilor ; oare erau o sută, oare trei sute, să fi fost o mie ? Toţi nişte ocnaşi de frunte, cel mai bun dintre ei scăpînd de ştreang prin indulgenţa călăului. Dacă strigau că sînt în căutarea contrabandiştilor, nu era decît un pretext de pradă ; auzindu-i cum urlau şi cîntau în piaţă, îţi dădeai uşor seama că nu te poţi aştepta de la ei nici la cumpătare în purtări, nici la retragere. Restul grupului era numai ochi şi urechi la aceste discuţii ; şi vai de ei toţi cînd una dintre iscoade venea într-un suflet să le spună că a auzit un zgomot sau că a observat vreo mişcare în apropierea castelului. Lucilio, după ce a făcut o vizită bătrînei contese, liniştind-o şi el cu o născocire asupra absenţei Clarei, se întoarse să-i potolească pe bieţii oameni ieşiţi din minţi. Scrise atunci — şi îl făcu pe conte să semneze — o lungă şi foarte presantă scrisoare adresată vicecăpitanului din Portogruaro, cerînd tuturor permisiunea să meargă personal să i-o încredinţeze acestuia. Doamne-Dumnezeule ! Mai bine nu şi-ar fi rostit gîndul ! Contesa i se aruncă aproape în genunchi. Contele îl apucă de haină atît de furios, încît îi rupse aproape o bucată de stofă ; preoţii, bucătăreasa, slujnicele, servitorii îl înconjurară din toate părţile, împiedicîndu-l să iasă. Şi toţi, prin priviri speriate, prin gesturi, monosilabe, ori cuvinte, se străduiau să-l facă să înţeleagă că dacă pleacă el înseamnă să le dispară ultima speranţă de salvare. Lucilio se gîndi la Clara şi se hotărî să rămînă. Era însă nevoie

de cineva care să ducă scrisoarea, şi din nou îşi aruncară cu toţii ochii asupra mea. Profitînd de confuzia generală, mă dusesem mereu în camera Pisanei, suportînd dojenile ei pentru escapada *extra muros*[1] de care o lipsisem. Dar cînd mă chemară, am avut prudenţa şi norocul să mă aflu în capul scării. Mi-au umplut capul cu instrucţiuni şi cu sfaturi, mi-au cusut mesajul sub haină, m-au pus să trec peste scîndura obişnuită, şi iată-mă pentru a doua oară trimis într-o misiune diplomatică. Sunau atunci tocmai bine orele zece din noapte, şi luna îmi bătea în ochi fără pic de modestie ; două lucruri îmi dădeau de furcă : primul — teama de vrăjitoare şi de întîmplările cu vrăjitoare povestite de Marchetto, iar al doilea — uşurinţa cu care puteam fi observat. Cu toate acestea, am avut norocul să ajung teafăr pînă în cîmp. Tremuram puţin la început, dar mi-am revenit treptat, pe măsură ce înaintam, şi intrînd în moară, aşa cum îmi cereau instrucţiunile primite, mi-a venit nu ştiu de unde un oarecare aer de importanţă, care-mi făcea cinste. Am asigurat-o pe domnişoara contesă Clara şi i-am răspuns cu politeţe la toate întrebările, apoi, spunîndu-i Marianei să meargă să-l trezească pe fiul cel mai mare, am profitat de absenţa ei pentru a desface căptuşeala hainei şi scoţînd scrisoarea ca şi cînd ar fi fost o nimica toată am pus-o în sac. Sandro era un băieţandru cu doi ani mai mare decît mine, de o isteţime şi de un curaj cu totul neobişnuite ; de aceea m-a sfătuit administratorul să mă adresez lui pentru a duce scrisoarea la Portogruaro. El îşi asumă sarcina fără să stea la gînduri ; îşi aruncă mantia pe umeri, puse scrisoarea la piept şi ieşi afară fluierînd, de parcă s-ar fi dus să-şi adape boii. Drumul pe care trebuia să meargă spre Portogruaro se îndepărta din ce în ce mai mult de Fratta şi nu exista nici un pericol să fie surprins sau interceptat. Aşadar, şedeam fără nici o teamă, fericit la culme că vedeam îndeplinindu-se cu bine toate planurile încredinţate mie şi umplîndu-mi de pe acum urechile cu elogiile ce urma să răsune în jurul meu în bucătăria castelului. Deşi domnul Lucilio mă sfătuise să-i ţin de urît domnişoarei Clara pînă la întoarcerea trimisului, pămîntul îmi

[1] În afara zidurilor incintei. (Lat.)

ardea sub picioare ca să mă pun iarăşi în mişcare ; plecarea şi venirea, misterul, primejdiile deschiseseră avîntul imaginaţiei mele de copil şi nu mai puteam sta locului fără vreo misiune mai de răspundere dată pe mîinile mele.

Îmi veni ideea să mă întorc la castel să dau raport de prima parte a însărcinării mele, hotărît să repet apoi ieşirea din castel, pentru a afla răspunsul vicecăpitanului de justiţie. Clara, auzindu-mi intenţia, mă întrebă hotărîtă dacă sînt în stare să o fac să treacă şi ea şanţul. Biata mea inimioară palpită mai mult de mîndrie decît de nesiguranţă şi am răspuns cu chipul înflăcărat şi cu braţul întins că mai degrabă m-aş fi înecat decît să-i ud măcar o cută din rochie. Mariana încercă să înfrîneze elanul tinerei stăpîne ; dar cuiul i se înfipsese în inimă, iar eu eram atît de mulţumit să aduc planul la îndeplinire, încît mi se părea că orice clipă e preţioasă pentru a mă afla mai repede afară împreună cu ea.

Zis şi făcut ; lăsînd-o pe morăriţă cu prudenţa ei cu tot în plata Domnului, noi doi ieşirăm în cîmp, şi de acolo, în scurt timp, am ajuns fără nici o greutate în şanţul din jurul castelului. Acelaşi fluierat, aceeaşi scîndură, şi traversarea avu loc în perfectă regulă, ca în celelalte dăţi. Domnişoara contesă se bucura atît de mult că face asemenea ispravă, încît trecerea apei în felul acela a fost pentru ea o adevărată plăcere şi rîdea ca o fetiţă cînd a trebuit să îngenuncheze pe mecanismul acela ciudat. Entuziasmul, uimirea şi mîngîierile întregii familii ar fi prea greu de redat, dar primul gînd al Clarei a fost acela de a întreba de bunică, sau chiar dacă nu a fost primul gînd, în orice caz a fost primul ei cuvînt. Lucilio îi răspunse că buna bătrînică, convinsă de născocirea scornită de el, adormise cuminte şi liniştită şi că e mai bine să nu fie trezită. Atunci, Clara rămase cu ceilalţi în sufragerie, dar în timp ce toţi ascultau prin crăpăturile ferestrelor zgomotele venite de afară, dinspre sat, ea vorbea pe tăcute ochi în ochi cu Lucilio şi îi mulţumea, recunoscătoare, de tot ceea ce reuşise să facă pentru ei toţi.

Într-adevăr, toată lumea îi mulțumea lui Lucilio într-un singur glas pentru siguranța și speranța insuflate, care ridicaseră moralul locuitorilor castelului după lașitatea ce-i cuprinsese în primele clipe. El îi consolase cu cele cîteva inițiative binevenite, întărise în mod provizoriu castelul împotriva unui eventual atac prin surprindere și tot el concepuse sublima idee de a recurge la ajutorul vicecăpitanului. La acest punct am intrat eu în centrul atenției. Am fost întrebat de soarta scrisorii și de cel ce-și luase sarcina de a o duce la destinație, și pe figura tuturor se citi bucuria cînd aflară că în cîteva ore urma să mă întorc la moară și apoi să le aduc răspunsul de la Portogruaro. Fiecare îmi adresa un cuvînt de laudă, treceam de la unul la altul, monseniorul mi-a iertat necunoașterea *Confiteorului*, iar administratorul mi-a mărturisit că se căiește pentru faptul de a mă fi considerat bun numai ca mîner de frigare, și atît. Contele îmi făcea ochi dulci, iar contesa nu mai termina cu mîngîiatul pe ceafă. Dreptate întîrziată, dar meritată.

În timp ce se întreceau unul pe altul să-mi facă curte, zgomotul de afară crescu pe neașteptate, și Marchetto, curierul, cu pușca în mînă și cu ochii speriați, se repezi în sufragerie.

— Ce-o fi ? Ce-o fi ?

Urmă brusc o ridicare generală, strigăte, întrebări, răsturnări de scaune și de candelabre.

Patru oameni, strecurîndu-se printr-o conductă de apă ieșită din uz, apăruseră în spatele turnului și se năpustiră asupra lui și a lui Germano ; acesta, primind două lovituri de cuțit în coaste, zăcea pesemne în dureri, iar el de-abia reușise să fugă, strecurîndu-se prin spatele ușilor. La această veste, țipetele și zăpăceala crescură de trei ori pe cît erau ; nimeni nu știa ce să mai facă, păreau niște potîrnichi vîrîte într-un fund de coș, sucindu-și capul într-o parte și-n alta, inconștiente de ceea ce făceau și lipsite de orice rost. Lucilio își dădea sufletul de cît țipa la ei ca să-i potolească, să le insufle curaj, dar parcă se adresa unor surzi. Clara singură îl asculta și încerca să-l ajute, convingînd-o pe contesă să-și recapete curajul și să spere în Dumnezeu.

— Doamne, Doamne! Este timpul să ne rugăm lui Dumnezeu! exclamă doamna, chemaţi preotul!... Monseniore, ai grijă de sufletele noastre!

Preotul de Sant' Andrea, căruia i se adresau aceste cuvinte, nu mai avea curaj nici pentru el, aşadar închipuiţi-vă dacă mai avea intenţia sau posibilitatea să încurajeze sufletele altora! În momentul acela se auziră pocniturile mai multor împuşcături şi, în acelaşi timp, strigăte, zgomote şi ameninţări ale unor oameni care se încăierau în turn. Învălmăşeala în acele momente nu mai cunoscu limite. Femeile din bucătărie năvăliră dintr-o parte, slujnicele, Pisana şi servitorii din partea opusă; căpitanul intră mai mult mort decît viu, susţinut de soţie şi strigînd că totul e pierdut. De afară se auzeau strigătele şi rugăminţile familiilor lui Fulgenzio şi a administratorului, cerînd să fie adăpostite în casa stăpînului, care era socotit locul cel mai sigur. În sufragerie era o permanentă învălmăşeală de chipuri nedumerite şi speriate şi de tot felul de gesturi, cruci şi rugăciuni, un vaiet de femei, înjurături din partea bărbaţilor, îndemnuri ale preoţilor la stăpînire de sine. Contele îşi pierduse umbra, care socotise nimerit să se vîre şi mai în umbră, sub faţa de masă. Contesa, aproape leşinată, scotea nişte sunete ca de ţipar, iar Clara se străduia s-o calmeze cum putea mai bine. Eu o luasem în braţe pe Pisana, foarte hotărît să mă las sfîrtecat mai înainte de a o ceda cine ştie cui: numai Lucilio îşi păstra cumpătul în atîta nebunie. Întrebă pe Marchetto şi pe servitori dacă toate porţile sînt bine ferecate, apoi îl întrebă pe curier dacă înainte de a fugi din turn văzuse cele două cernide. Curierul nu-i văzuse, dar în orice caz n-ar fi fost de-ajuns numai doi oameni pentru a face zarva de afară, şi Lucilio se gîndi într-o clipă că s-a petrecut ceva nou. Să fi avut oare efect apelul făcut vicecăpitanului? Se părea că e prea curînd, cu atît mai mult cu cît graba exagerată nu era defectul miliţiei de pe vremea aceea. Desigur totuşi că veniseră ceva ajutoare, doar dacă nu cumva bandiţii atacatori erau atît de ameţiţi de băutură încît să fi început să tragă cu armele unii împotriva altora.

Atunci, la strigătele femeilor, ale lui Fulgenzio şi ale administratorului, de la ferestre se auzi o hărmălaie de oameni care cereau să li se deschidă şi să fie liniştiţi, pentru că totul luase sfîrşit. Contele şi contesa nu se puteau linişti pentru nimic în lume, crezînd că duşmanii foloseau o stratagemă pentru a intra în casă printr-o înşelăciune. Toţi se strîngeau îngroziţi în jurul lui Lucilio, singurul de la care aşteptau sfaturi şi salvare ; Clara se fixase la uşa scării, hotărîtă să alerge la bunica de îndată ce pericolul ar fi fost de neînlăturat. Ochii ei răspundeau vitejeşte privirilor tînărului ; el urma să aibă grijă de ceilalţi, fiindcă ea se simţea sigură şi puternică împotriva oricărei primejdii. Eu o ţineam pe Pisana la piept mai strîns ca niciodată, dar copila, stîrnită de curajul meu, striga s-o las în voie, fiindcă ştie să se apere şi singură. Mîndria avea atîta putere asupra imaginaţiei ei, încît i se părea că ar fi putut înfrunta singură un regiment întreg. Între timp, Lucilio, apropiindu-se de o fereastră, întrebă cine bate cu atîta putere.

— Prieteni, prieteni ! Din San Mauro şi din Lugugnana, răspunseră multe glasuri.

— Deschideţi ! Sînt Partistagno. Banditii au fost puşi pe fugă ! adăugă altă voce bine cunoscută, dînd prilej celor dinăuntru, îngrijoraţi, înfricoşaţi şi lipsiţi de orice speranţă, să răsufle acum uşuraţi.

Un strigăt de bucurie făcu să duduie geamurile şi pereţii sufrageriei, şi dacă toţi ar fi înnebunit dintr-o dată, nu s-ar fi dezlănţuit în manifestaţii de bucurie mai stranii şi mai groteşti. Îmi amintesc şi îmi voi aminti totdeauna de domnul conte ; la fericitul ecou al acelui glas prieten, îşi duse mîinile la tîmple, îşi ridică peruca şi rămase cu ea înălţată către cer, de parcă ar fi oferit-o în dar pentru salvarea obţinută. Am rîs la scena aceasta, am rîs cu atîta poftă, dar din fericire mulţumirea lor extraordinară m-a sustras atenţiei generale, persoana mea fiind total neglijată. În sfîrşit, porţile au fost deschise, iar ferestrele — date larg de perete ; s-au aprins felinare, lumînări, lampioane şi candelabre, şi la sărbă-

toreasca strălucire a unei luminații intense, în sunetul cîntecelor triumfale ale *Te Deum*-urilor și ale celor mai pioase și devotate ovațiuni, Partistagno invadă cu armata lui eliberatoare tot parterul castelului. Îmbrățișările, lacrimile, mulțumirile, nedumeririle n-au mai contenit; contesa, uitînd orice protocol, sări de gîtul tînărului învingător, contele, monseniorul Orlando și preotul de Sant' Andrea au ținut s-o imite, Clara își arăta recunoștința pentru faptul că a scutit familia ei de cine știe cîte ceasuri de groază și de nesiguranță sau poate și de alte nenorociri de neînchipuit. Numai Lucilio nu se uni la jubilarea și admirația tuturor; poate că rezolvarea situației nu-i convenea și ar fi vrut să provină din orice altă parte, numai de acolo de unde venise nu. Totuși, era prea drept și iscusit pentru a nu-și masca aceste necugetate sentimente de invidie și-l întrebă cel dintîi pe Partistagno în ce fel și prin ce fericită împrejurare ajunsese la victoria aceea strălucită. Partistagno povesti cum venise seara să-și facă vizita obișnuită la castel, dar puțin mai tîrziu ca de obicei, din cauza reparațiilor unor diguri care îl reținuseră la San Mauro. Tîlharii lui Venchieredo l-au oprit să intre, deși el făcuse destul scandal, revoltat împotriva samavolniciei lor, dar nu obținu nimic; la sfîrșit, văzînd că vorbele nu contează nici cît o ceapă degerată și bănuind că în vociferările lor împotriva contrabandiștilor se ascunde intenția cine știe căror fapte diavolești, își propuse să plece și să facă o nouă încercare cu argumente cu totul diferite decît simplele vorbe.

— Pentru că de felul meu nu sînt violent și abuziv, adăugă Partistagno, dar la nevoie știu să arăt și eu ce pot și să mă pun în valoare.

Și spunînd acestea, își arătă mușchii încordați de la încheietura brațului și își scrîșni dinții ascuțiți și subțiri ca ai unui leu.

Zis și făcut, se întorsese în galopul calului la San Mauro și, adunînd cîțiva oameni de încredere și multe cernide din Lugugnana, dintre cei ce lucrau la îndiguire, o porni spre Fratta. Ajunse tocmai în momentul cînd turnul era luat prin surprindere de patru tîlhari; văzînd acestea, după ce-i puse ușor pe fugă pe bețivii care

făceau pe vitejii în piață și în cîrciumă, încercă să treacă peste șanțul cu apă, cu cîțiva dintre oamenii lui. Cu oarecare greutate, ajunseseră pe celălalt țărm fără ca cei ce ocupaseră turnul să-și fi dat osteneala să-i respingă, porniți cum erau să spargă țîțînele și zăvoarele pentru a pătrunde în arhivă. După cîteva împușcături schimbate pe întuneric, mai mult pentru intimidare decît de nevoie, cei patru pungași căzură în mîinile lui, și acum îi ținea închiși și sub pază în același turn unde se introduseseră cu atîta nerușinată ticăloșie. Printre aceștia se afla și șeful bandei, Gaetano. Cît despre portarul castelului, era mort cînd au dat de el cernidele din Lugugnana.

— Bietul Germano ! exclamă curierul castelului.

— Și nu mai e chiar nici un pericol ? Au plecat oare cu toții ? Nu se vor readuna pentru a-și lua revanșa ? întrebă domnul conte, căruia i se părea neverosimil ca o furtună atît de dezlănțuită să se potolească fără alte bubuituri, fulgere și trăsnete.

— Șefii bandei sînt bine încătușați și vor fi cuminți ca niște copilași pînă în momentul cînd călăul îi va pune la punct în felul lui, răspunse Partistagno ; cît despre ceilalți, fac rămășag că nu-și vor mai aminti niciodată de mirosul aerului din Fratta și că nu-i interesează de loc să-l mai simtă vreodată.

— Domnul fie lăudat ! exclamă contesa. Domnule baron de Partistagno, noi toți și cu tot ce ne aparține sîntem la dispoziția dumneavoastră, drept recunoștință pentru imensul serviciu pe care ni l-ați făcut.

— Dumneata ești cel mai mare războinic al vremurilor moderne ! strigă căpitanul, ștergîndu-și de pe frunte sudoarea lăsată de spaima pătimită.

— De altfel, se pare că și dumneata te-ai gîndit la o bună apărare, răspunse Partistagno. Ferestrele, porțile erau atît de bine ferecate, că n-ar fi trecut nici o furnică prin ele.

Căpitanul amuți, se apropie cu șoldul de masă, pentru ca să nu vadă și ceilalți că e fără spadă, și arătă cu mîna spre Lucilio, vrînd parcă să spună că lui i se datorează tot meritul unor asemenea precauții.

— Ah, domnul Lucilio a fost aici? exclamă Partistagno cu o uşoară ironie. Trebuie să mărturisesc că mai multă prudenţă nici că se putea.

Elogiul prudenţei în gura celui ce repurtase o victorie prin îndrăzneală semăna prea mult cu o ofensă ca Lucilio să nu-şi dea seama. Sufletul lui trebui să se ridice foarte sus, pentru a răspunde cu o modestă plecăciune cuvintelor acelea cu dublu înţeles. Partistagno, crezînd că îl înjosise mai mult sau mai puţin, se întoarse să vadă pe chipul Clarei efectul acelui nou triumf asupra micului şi nefericitului rival. Se miră că nu o vede, fiindcă tînăra alergase la caturile de sus ca să asculte de la uşă ce făcea bunica. Dar buna bătrînă dormea dusă, protejată împotriva împuşcăturilor de un început de surzenie; aşadar, Clara se întoarse în sufragerie, peste măsură de mulţumită de explorare. Partistagno o privi atunci cu nesaţ şi primi de la ea o privire de pură bunăvoinţă, care-i confirmă şi mai mult compasiunea faţă de sărmanul doctoraş din Fratta. În acest timp, din toate părţile îl bombardau cu întrebări despre una sau despre alta despre numărul bandiţilor, despre trecerea şanţului cu apă, şi, aşa cum se întîmplă totdeauna după o primejdie, tuturor le plăcea să şi-o închipuie de mari proporţii şi să-şi reamintească de emoţiile prin care trecuseră. Starea sufletească a celui ce a scăpat sau crede că a scăpat dintr-un pericol de moarte seamănă cu starea celui ce a primit un răspuns favorabil la o declaraţie de dragoste. Aceeaşi veselie, aceeaşi pasiune de vorbărie, aceeaşi generozitate faţă de oricine, aceeaşi supleţe de trup şi minte; ca să spunem mai bine, toate marile bucurii seamănă în efectele lor, spre deosebire de marile dureri, care au o foarte variată scară de manifestări. Sufletele au o sută de simţuri pentru a percepe răul şi unul singur pentru bine; şi natura descoperă prea puţin din firea lui Guerrazzi [1], care avea mai multă înclinaţie pentru mizeriile decît pentru frumuseţile vieţii.

---

[1] *Francesco Domenico Guerrazzi* (1804—1873) om politic şi istoric italian, autor al lucrărilor: *Bătălia din Benevento, Asediul Florenţei, Apologia vieţii politice.*

Primul căruia i-a venit în minte că noilor-sosiţi trebuie să li se ofere de mîncare şi de băut a fost monseniorul Orlando; eu cred că stomacul, mai mult decît recunoştinţa, îl făcea atent la o asemenea amabilitate. Se spune că veselia activează cel mai mult asupra sucurilor gastrice, dar monseniorul digerase cina în timpul spaimei; şi veselia nu făcuse altceva decît să-i stimuleze şi mai mult apetitul. Două ouă şi o jumătate de plăcintă! Era nevoie de altceva pentru a potoli apetitul unui monsenior... Pe dată trecură cu toţii la treabă şi sacrificară purceluşii lui Fulgenzio. Teama unui lung asediu dispăruse; bucătăreasa trebăluia cît trei; slujnicele şi servitorii aveau cîte patru braţe; focul părea dispus să frigă orice, cît ai clipi; Martino, plîngîndu-l pe Germano, despre a cărui moarte îi vorbise curierul cu puţin înainte, dădea pe răzătoare din trei mişcări cîte-o jumătate de livră de brînză. Eu şi Pisana făceam gălăgie cît puteam, fericiţi şi mulţumiţi că nimeni nu ne mai bagă în seamă în larma aceea universală; dacă ar fi fost după noi, am fi dorit în fiecare lună cîte-un asalt asupra castelului, pentru a ne putea bucura după aceea de un asemenea carnaval. Dar amintirea bietului Germano venea adesea să-mi întunece veselia. Era pentru prima oară că moartea trecea atît de aproape de mine, de cînd începusem să judec şi eu. Pisana mă încînta cu vorbăria ei şi mă dojenea pentru dispoziţia mea inegală. Iar eu îi răspundeam:

— Dar Germano?...

Micuţa se întrista şi ea, dar nu pentru mult timp, fiindcă începea din nou să pălăvrăgească, mă întreba cum am putut duce la capăt isprăvile mele nocturne, încerca să mă convingă că ea ar fi procedat chiar mai bine şi mă felicita că bucătăreasa avusese bunăvoinţa să pună în funcţie frigarea cea mare fără a mă mai solicita pe mine să ţin locul de mîner. În asemenea conversaţii, mă mai îndepărtam de la amintirea dureroasă a bunului Germano, şi mica mea trufie de a fi şi eu socotit cineva îmi ocupa prea mult gîndurile cu mine şi cu importanţa mea pentru a-mi permite să mă gîndesc la mort. Trecuseră cîteva ore de la miezul nopţii pînă să fie cina gata. Nu s-a mai ţinut seama de etichetă şi de gradul de nobleţe. În

bucătărie, în sufragerie, în salon, în cămară, fiecare mîncă și bău după pofta inimii, cum și unde voia. Familiile administratorului și a lui Fulgenzio au fost și ele invitate la banchetul triumfal și numai între o îmbucătură și o ciocnire de pahare s-a mai putut auzi cîte-un oftat în legătură cu moartea lui Germano și dispariția paracliserului și a capelanului. Dar morții cu morții și viii cu viii. Într-adevăr, bietul preot și Fulgenzio apărură curînd și ei, atît de palizi și de descompuși de parcă stătuseră pînă atunci închiși într-o ladă cu făină. Un ropot de aplauze salută intrarea lor, apoi au fost invitați să povestească tot ce li s-a întîmplat. O poveste foarte simplă de altfel. Amîndoi, fără să fi vorbit unul cu celălalt, spuneau că de cum îi văzuseră pe dușmani alergaseră la Portogruaro să ceară ajutor ; și de acolo veniseră într-adevăr cu ajutoare, dar după ce nu mai trebuiau.

— Ce ? Sînt acolo, afară, domnii soldați ? exclamă domnul conte fără să-și dea seama că-și pierduse peruca. Chemați-i înăuntru ! Mergeți și aduceți-i !

Domnii soldați erau șase la număr, inclusiv caporalul, dar cu o poftă de mîncare cît un regiment. Ajunseseră tocmai la timp pentru a linge farfuriile de ultimele resturi din purceii fripți și a reînvia veselia, care începea să se transforme în somn. Dar după ce s-au săturat, și preotul de Sant' Andrea rosti un „Domnului să ne rugăm“, mulțumind lui Dumnezeu că ne scăpase de pericol, s-au gîndit cu toții să se ducă la culcare. Atunci, fiecare pe apucate, unul ici, altul colo, își găsi cuibul, cei mai simandicoși în camera de oaspeți, ceilalți — fie în chilii, în cămări și în grajd sau în magazia cu fîn. A doua zi, soldații, cernidele și zbirii primiră din ordinul domnului conte un bacșiș gras și fiecare se întoarse la el acasă după ce ascultă mai întîi trei slujbe, dar la nici una dintre ele n-am mai fost chemat să recit din *Confiteor*. Astfel, după vijelia aceea turbată, ne-am întors la viața obișnuită, domnul conte a dat ordin să ne bucurăm de triumf cu fruntea nu prea sus ridicată, pentru că nu avea nici un chef să mai aibă de-a face cu alte represalii.

Cu asemenea dispoziții, vă închipuiți că procesul instituit asupra revelațiilor lui Germano nu a înaintat cu

prea multă grabă, și nici măcar nu se părea că ar vrea cineva să-i pedepsească cu adevărat pe cei patru ucigași rămași prizonieri de război ai lui Partistagno. Venchieredo, fiind înștiințat de soarta celor patru, răspunse că într-adevăr el îi trimisese pe urmele unor contrabandiști refugiați pesemne în vecinătatea Frattei, dar dacă instrucțiunile lui fuseseră depășite în mod condamnabil, ajungîndu-se la crimă, asta nu-l privea pe el, ci cancelaria din Fratta. Cancelarul de altfel nu arăta nici o dorință de a limpezi lucrurile, analizîndu-le în adîncime, și evită să-i facă pe deținuți să prezinte mărturisiri periculoase. Exemplul lui Germano vorbea prea limpede ; și iscusitul slujbaș al legii prindea lucrurile din zbor. Lăsă în plata Domnului procesul principal, iar în ce privește ancheta referitoare la asaltul dat turnului era foarte fericit că dovedise perfecta stare de beție a celor patru implicați. Spera ca astfel să se spele pe mîini ca Pilat și că praful uitării se va aduna din abundență pe acele nefaste dosare. Lucrurile se tărăgănau în acest fel de aproape o lună, cînd într-o seară doi călugări capucini cerură găzduire în castel. Fulgenzio, care cunoștea toate bărbile capucinilor din provincie, nu recunoscu pe nici una dintre cele două, dar, cum declaraseră că vin din Illirio, adevăr dovedit prin accentul lor, cei doi fură primiți cu bunăvoință. În fond, chiar dacă ar fi venit din lună, nimeni n-ar fi riscat să respingă doi călugări capucini, sub slaba scuză de a nu-i cunoaște. Își cerură iertare în numele sfintei umilințe că n-au intrat în sufragerie, unde în seara aceea se aflau toți în pline discuții ; în schimb, întreținură servitorimea castelului cu niște povești din Dalmația și Turcia, obișnuitele parabole ale călugărilor de prin părțile acelea. Apoi cerură îngăduința să meargă la culcare, iar Martino îi conduse în chilia călugărilor, despărțită de culcușul meu doar de o simplă paiantă, prin crăpătura căreia i-am văzut intrînd în cameră. Castelul, puțin după aceea, se cufundă în liniștea somnului, dar eu vegheam mereu prin crăpătură, fiindcă cei doi capucini aveau ceva neobișnuit în comportament, și-mi stîrneau nemaipomenit curiozitatea. Îndată ce intrară în cameră, ferecară bine ușa cu două bucăți de lanț, apoi i-am văzut scoțînd de sub sutană unelte, parcă de

salahor, două cuţite barosane şi două perechi de pistoale, pe care nu le poartă de obicei călugării. Eu nu suflam, de teamă, dar curiozitatea de a şti ce rost aveau uneltele acelea mă făcea să rezist în continuare în faţa crăpăturii din zid. Atunci, unul dintre ei începu să scoată cu o daltă pietrele zidului din faţă, lipit de turn, şi dînd o lovitură după alta, în surdină, făcu o gaură de toată frumuseţea.

— Zidul e gros, adăugă pe şoptite celălalt.

— Trei braţe şi un sfert, adăugă cel care lucra ; vom avea nevoie de două ore şi jumătate ca să putem trece dincolo.

— Dar dacă cineva ne descoperă în acest timp ?

— Ei, şi ?... Cu atît mai rău pentru el... şase mii de ducaţi merită cîteva înjunghieturi de cuţit.

— Dar dacă pe urmă nu putem ieşi afară, fiindcă se scoală portarul ?

— Ei, ce visezi ?... E un copil, fiul lui Fulgenzio ! Îl vom speria şi ne va da cheile ca să putem ieşi uşor, altfel...

„Bietul Noni !" mă gîndii eu, văzînd gestul ameninţător cu care ucigaşul plătit îşi întrerupse lucrul.

Jăraticul acela mocnit de Noni nu mi-a fost niciodată drag, mai ales din cauza spionajului exercitat încontinuu împotriva mea şi a Pisanei ; dar în momentul acela am uitat de răutatea lui, după cum aş fi uitat şi de ipocrizia invidioasă şi răutăcioasă a fratelui lui, Menichetto. Mila a înăbuşit orice alt sentiment ; de altfel, ameninţarea mă privea şi pe mine, dacă cei doi bandiţi ar fi bănuit că îi observam prin crăpăturile paiantei ; şi, obişnuit cu expediţiile aventuroase, am sperat că şi în noaptea aceea voi avea prilejul să devin un personaj însemnat. Am deschis încet-încet uşa încăperii mele şi am pătruns bîjbîind în camera lui Martino. Nevrînd şi neriscînd să vorbesc, am deschis fereastra astfel încît să intre puţină lumină, pentru că noaptea era albă ca ziua, apoi mă apropiai de patul lui şi încercai să-l trezesc. El sări ca din puşcă, întrebînd cine e şi ce vrea, dar eu i-am astupat gura cu mîna şi i-am făcut semn să tacă. Norocul meu că m-a recunoscut imediat, apoi, prin semne, l-am

convins să mă urmeze şi, conducîndu-l pînă jos lîngă scară, i-am relatat tot ceea ce văzusem. Bietul Martino făcea ochii mari ca nişte felinare.

— Trebuie să-i trezim pe Marchetto, pe domnul conte şi pe cancelar, spuse el îngrozit.

— Nu, e de ajuns Marchetto, am intervenit eu cu multă judecată, ceilalţi ar face prea multă gălăgie.

Într-adevăr, îl trezirăm pe curierul judiciar, care se arătă de părerea mea că trebuie să facem totul pe tăcute, fără gălăgie şi fără prea multă lume. Spărtura în zid în spatele căreia lucrau capucinii dădea în arhiva cancelariei, o cameră uitată de Dumnezeu, întunecată, la catul al treilea din turn, ticsită de hîrtii, de şoareci şi de praf. Cel mai bun lucru era să punem acolo doi oameni de încredere şi robuşti care să-i fi înşfăcat pe cei doi călugări, unul cîte unul, pe măsură ce ieşeau, legîndu-i apoi fedeleş şi cu căluşul în gură, aşa cum trebuie. Zis şi făcut, cei doi oameni au fost înşişi Marchetto şi cumnatul lui, grădinarul castelului. Au pătruns tiptil în arhivă, folosind cheia contelui, care rămînea mereu în buzunarul pantalonilor lui, lăsaţi în anticameră ; şi se postară unul în dreapta şi altul în stînga locului de unde se auzeau loviturile surde ale celor două dălţi. După jumătate de oră, o rază de lumină pătrunse în arhivă, şi cei doi oameni erau neclintiţi la locurile lor. Pentru orice eventualitate, se înarmaseră cu securi şi cu pistoale, dar sperau să termine treaba fără ajutorul acestora, pentru că domnii călugări lucrau siguri pe ei şi lipsiţi de orice teamă.

— Eu îmi trec braţul, murmură unul dintre ei.

— Încă două lovituri, şi partea grea s-a terminat, răspunse celălalt.

Cu puţină insistenţă, gaura fu lărgită într-atîta încît o persoană să se poată strecura cu oarecare greutate, şi atunci unul dintre cei doi călugări — părea să fi fost şeful — scoase mai întîi capul, un braţ, apoi celălalt, şi tîrîndu-se înainte cu mîinile pe duşumeaua arhivei se căznea să tragă după el picioarele. Dar cînd se aştepta

mai puțin, simți o forță prietenă ajutîndu-l, și în același timp un pumn viguros îl izbi în bărbie și, deschizîndu-i larg maxilarele, îi introduse în gură nu știu ce, care îl împiedică aproape să respire, nicidecum să mai strige. O răsucire zdravănă a încheieturilor și un pistol la gît încheiară definitiv treaba și-l convinseră pe individ să nu se miște de la peretele unde-l rezemară cei doi gardieni. Călugărul tovarăș păru puțin îngrijorat de tăcerea totală ce urmă după trecerea șefului său prin spărtura zidului, dar apoi se liniști, crezînd că nu suflă de teamă să nu fie auzit, și își făcu curaj să-și vîre și el capul prin gaură. Acesta a fost tratat cu mai puțină precauție decît cel dintîi. Îndată ce Marchetto puse stăpînire pe capul lui, îl tîrî afară cu atîta putere, încît i l-ar fi smuls cu totul dacă nenorocitul n-ar fi dărîmat cu umerii cîteva pietre din zidărie. Cu călușul bine pus și legat fedeleș, fu percheziționat amănunțit atît el, cît și tovarășul lui, li se luară armele și fură duși într-un loc urît și umed, izolat și mult ferit de aer, unde abia de-au încăput fiecare într-o celulă, ca doi adevărați călugări ce erau. Fură apoi lăsați în prada gîndurilor lor, pentru ca în timpul acesta să fie trezită familia și să se răspîndească vestea cea mare.

Închipuiți-vă ce uimire, ce spaimă, și apoi ce ușurare! Erau siguri că și surpriza aceasta venea din partea lui Venchieredo. De aceea, se hotărî să se țină totul în taină, pînă ce isprava va putea fi adusă la cunoștința vicecăpitanului din Portogruaro. Cu aceasta a fost însărcinat Fulgenzio. Misiunea lui fu atît de bine îndeplinită, încît castelanul aștepta încă întoarcerea celor doi călugări cînd o companie de schiavoni înconjură castelul din Venchieredo, puse stăpînire pe persoana domnului judecător suprem și-l duse legat în toată regula la Portogruaro. Desigur că Fulgenzio găsise argumente foarte decisive pentru a conduce prudența vicecăpitanului la o atît de puternică și subită rezoluție. Prizonierul, vînăt de mînie și de frică, își mușca buzele pentru că picase în cursă ca un nătîng și, cu o tîrzie chibzuință, se gîndea acum za-

darnic la frumoasele lui feude de dincolo de Isonzo. Închisoarea de la Portogruaro era foarte solidă, şi graba prinderii lui — prea semnificativă pentru a se putea amăgi că va fi eliberat. Cît despre locuitorii din Fratta, acestora li s-a luat o piatră de pe inimă ; cu toţii s-au dezlănţuit atunci împotriva temerităţii despotului din Venchieredo ; şi mici, şi mari se mîndreau cu lovitura aceea neaşteptată, ca şi cum meritul ar fi fost al lor, şi nu al întîmplării. Un ordin venit cîteva zile după aceea privind pedepsirea celor patru prizonieri din timpul invaziei armate, precum şi a celor doi falşi capucini, cît şi încredinţarea dosarului procesului Germano, unui trimis al *serenissimului Consiliu al celor Zece* îi transportă de fericire pe conte şi pe cancelar. Au respirat uşuraţi că s-au împotmolit în smoala aceea păcătoasă, şi au cîntat un *Te Deum* pentru liniştirea sufletelor lor cînd, două luni mai tîrziu, au aflat din anumite zvonuri că cei şase nemernici fuseseră condamnaţi la închisoare pe viaţă, iar castelanul din Venchieredo — la zece ani de recluziune în fortăreaţa Rocca d'Anfo, ca vinovat de înaltă trădare şi conspiraţie cu împuterniciţi străini, împotriva Republicii. Scrisorile depuse de Germano erau o parte dintr-o corespondenţă clandestină, purtată de Venchieredo cu cîţiva feudali din Gorizia, în care se plănuia ca Maria Teresa să fie convinsă a-şi însuşi Friuli veneţian, asigurîndu-i-se favoarea şi cooperarea nobilimii din împrejurimi. Germano, avînd în mîinile lui o parte din această corespondenţă, rămasă din cauza dificultăţilor de transmitere şi obţinere de veşti, se eschivase s-o restituie, pretextînd că distrusese hîrtiile fie de teama acelor ce-l urmăreau, fie pentru alt motiv urgent. De fapt, aşa gîndea el că îşi pregăteşte o bună apărare împotriva stăpînului său în cazul cînd acesta, după cum obişnuia, ar fi încercat să se debaraseze de dînsul, dar destinul a vrut ca tot ceea ce pregătise el pentru o eventuală apărare să fie pus în schimb în valoare pentru a lovi într-un om despotic şi nedrept. După procesul criminal al lui Venchieredo, s-a dezbătut în tribunalul civil cauza trădării. Dar

fie că guvernul a considerat că nu e cazul să atingă prea mult nobilimea friulană, fie din priceperea avocaților sau a îngăduinței judecătorilor, s-a hotărît ca jurisdicția castelului din Venchieredo să continue să se exercite în numele fiului minor al condamnatului, pe atunci elev în colegiul preoților Scolopi din Veneția. Într-un cuvînt, sentința de trădare pronunțată împotriva tatălui s-a considerat că nu trebuie să aducă prejudicii și să se reverse asupra fiului. Atunci, înlăturat fiind Gaetano și orice altă piedică, Leopardo Provedoni obținu în sfîrșit de soție pe Doretta. Domnul Antonio a trebuit să se mulțumească cu atîta și să-l vadă pe Spaccafumo, în ciuda exilului și a sentințelor, asistînd și onorînd festinul nupțial. Mirii au fost socotiți cei mai frumoși din cîți s-au văzut în ținutul acela în ultimii cincizeci de ani, iar focurile de artificii în cinstea lor nu le-a mai putut număra nimeni. Doretta intră triumfătoare în casa Provedonilor, și curtezanii din Cordovado au avut o frumusețe mai mult de privit în timpul slujbei de duminică. Dacă forța herculeană și severitatea soțului înspăimînta omagiile lor, continua cochetărie a soției îi încuraja în schimb. Și toți știu că în astfel de împrejurări sînt mai ascultate speranțele decît temerile. Cancelarul din Venchieredo, rămas aproape stăpîn absolut pe castel în timpul minorității tînărului judecător suprem, răsfrîngea o parte din splendoarea lui și asupra fiicei, și desigur că în zilele de sărbătoare aceasta prefera brațul tatălui decît pe cel al soțului, mai ales cînd se împopoțona în timpul adunărilor sărbătorești din jurul fîntînii.

Și soarta mea se schimbase mult între timp. Nu eram încă la vîrsta de a mă căsători, dar aveam doisprezece ani împliniți, și descoperirea celor doi capucini escroci mă ridicase mult în ochii oamenilor. Contesa nu mă mai trata cu asprime și uneori părea gata-gata să-și amintească de rudenia noastră, deși își revenea repede din elanurile de duioșie. Totuși, nu se opuse soțului ei cînd acesta își exprimă intenția de a mă îndruma pe calea preoției, numindu-mă deocamdată scrib pe lîngă domnul cancelar.

În sfîrşit, am avut şi eu tacîmul meu la masa comună, chiar lîngă Pisana, pentru că strîmtorarea financiară a familiei, care se datora unei foarte rele administrări, i-a făcut pe stăpîni să nu se mai gîndească la ideea mînăstirii nici chiar în ceea ce-o privea pe fată. Eu continuam să mă cert, să mă joc şi să mă chinuiesc mereu pentru ea ; dar importanţa mea mă compensa de insultele ce le mai aveam încă de suportat. Cînd puteam să trec prin faţa ei, recitîndu-mi lecţia de latină pe care trebuia să i-o repet a doua zi parohului, mi se părea că-i sînt întrucîtva superior. Biet latinist cu minte scurtă !

CAPITOLUL VI

În care se citeşte despre o paralelă între Revoluţia Franceză şi liniştea patriarhală a jurisdicţiei din Fratta. Nobilii Frumier se retrag la Portogruaro. Importanţa, gelozia şi cunoştinţele mele de limba latină cresc într-atît, încît sînt chemat să mîzgălesc hîrţoagele în cancelarie. Dar apariţia învăţatului părinte Pendola şi a strălucitului Raimondo de Venchieredo la Portogruaro mă pune serios pe gînduri.

Anii care la castelul di Fratta veneau şi treceau unul după altul invariabil, modeşti şi fără renume ca nişte umili ţărani, purtau în schimb la Veneţia şi în restul lumii nume celebre şi teribile. Se numeau 1786, 1787, 1788 : trei cifre la fel cu toate celelalte şi care, totuşi, în cronologia omenirii vor rămîne ca semnele uneia dintre principalele ei mişcări revoluţionare. Nimeni nu poate crede acum că Revoluţia Franceză a fost nebunia unui singur popor. Muza imparţială a istoriei ne-a dezvăluit rădăcinile largi şi ascunse ale acelui delir de libertate, care, după ce a mocnit îndelung în spirite, a ţîşnit răsturnînd ordinea socială, orb, sublim şi inexorabil. Acolo unde bubuie tunetul unei revoluţii, fiţi siguri că a fulgerat o idee. Numai naţiunea franceză, impetuoasă şi uşuratică, s-a rostogolit înaintea celorlalte, de la doctrină la practică : a fost numită fruntea omenirii şi nu este decît mîna omenirii, mîna îndemînatică, îndrăzneaţă, distrugîndu-şi adesea propria-i operă, în timp ce în mintea universală a popoarelor se maturiza tot mai puternic acelaşi plan. La Veneţia, ca în orice alt stat din Europa opiniile începeau să se desprindă, pentru a se învîrti în orbita mai vastă a discuţiilor cetăţeneşti ; oamenii se simţeau cetăţeni şi deci interesaţi în buna conducere a patriei ; conduşi şi conducători, primii se lăudau că sînt

în stare să-şi primească drepturile, ceilalţi îşi dădeau seama că sînt legaţi de datorii. Era o reciprocă urmărire piezişă, o poziţie antagonică între două forţe, o nouă cutezanţă de o parte, şi o teamă suspicioasă de cealaltă. Dar la Veneţia, mai puţin ca în altă parte, sufletele erau dispuse să depăşească măsura legilor. Domnea încrederea în somnolenţa poporului, şi nu degeaba un prinţ din nord, picat în mediul acela, a mărturisit că a găsit aici nu un stat, ci o familie.[1] Totuşi, ceea ce este necesitate chibzuită şi naturală într-o familie, poate fi tiranie într-o republică; diferenţele de vîrstă şi de experienţă care duc la supunerea datorată mamei şi la tutela părintească nu se întîlnesc totdeauna în condiţiile diferite ale supuşilor şi ale autorităţilor. Bunul-simţ se coace în popor, în timp ce justiţia creată de alte timpuri îi rămîne poporului în faţă ca un obstacol. Pentru a continua metafora, vine momentul cînd fiii maturizaţi în forţă, în raţiune şi în vîrstă au dreptul să iasă de sub tutelă; familia în care dreptul de a gîndi admis unui octogenar ar fi negat unui om de bărbăţie matură nu ar fi desigur dispusă să se supună cerinţelor naturii, ci ar sufoca ea singură cel mai sfînt dintre drepturile omeneşti, libertatea. Veneţia era o asemenea familie. Aristocraţia dominantă era în descompunere, iar poporul sleit de o lungă trîndăvie, se trezea totuşi treptat, vag conştient de drepturile lui, la suflul creator al filozofiei: un cadavru care nu voia să reînvie, un popor de oameni vii, constrîns din cauza unui îndelungat servilism să conlocuiască în acelaşi mormînt. Dar cine nu cunoaşte aceste insule fericite, înseninate de cer, mîngîiate de mare, unde pînă şi moartea îşi dezbracă veşmintele ei funebre, şi fantomele ar dansa pe apă, cîntînd octavele de iubire ale lui Torquato Tasso? Veneţia e mormîntul în care Julietta adoarme visînd îmbrăţişările lui Romeo; a muri cu fericirea speranţei şi cu iluziile trandafirii ale bucuriei este cea mai plăcută

---

[1] Aluzie la prinţul Pavel al Rusiei, fiul lui Petru al III-lea şi al Ecaterinei a II-a; a vizitat Veneţia în ianuarie 1782, împreună cu soţia sa, Maria Teodorovna. Mişcat şi uimit de serbările date în cinstea lui, a exclamat: „Iată efectul înţeleptei guvernări a Republicii! Acest popor este o familie. (n. tr.)

clipă a vieţii. Astfel, nimeni nu-şi dădea seama că lungile şi gălăgioasele carnavale nu erau altceva decît pompele funebre ale reginei mării. În ziua de 18 februarie 1788 murea dogele Paolo Renier, dar moartea lui nu a fost făcută publică decît în ziua de 2 martie, pentru ca doliul public să nu întrerupă dansurile dezlănţuite în săptămîna carnavalului. Ruşinoasa frivolitate, care arată că nici o iubire şi nici o credinţă nu-i unea pe supuşi cu conducătorii lor şi nici pe fii cu părintele lor. Poate să trăiască sau să moară dogele, numai să nu tulbure frenezia măştilor şi petrecerile de la Ridotto [1], acestea erau sentimentele poporului şi ale nobilimii, care se deghiza în popor numai pentru a benchetui cu cheltuială mică şi cu o siguranţă mai mare. Cu o indiferenţă egală, la 9 martie a fost ales doge Lodovico Manin [2]. S-au grăbit poate pentru ca serbările alegerii lui să rupă tristeţea postului mare. Ultimul doge a urcat pe tronul lui Dandolo şi Foscari în zilele de post; iar Veneţia uita ce penitenţă o aştepta atunci. În mijlocul unei atare nepăsări ori al unei atît de putrede incapacităţi, nu au lipsit oameni care, prevăzînd necesităţile timpului, să nu atragă atenţia senioriei asupra remedierilor ce se impuneau. Poate că nici remedierile propuse nu au fost oportune sau în egală măsură necesare, dar a fost de ajuns că s-a atins rana, pentru ca alţii să se gîndească la remedii mai eficace. Senioria însă a întors ochii de la lucrurile rele; a negat necesitatea unei cure de însănătoşire în care liniştea şi mulţumirea indicau infirmitate şi nu sănătate; nu şi-a dat seama că tocmai acelea sînt infirmităţile cele mai periculoase, acelea în care lipseşte pînă şi vitalitatea durerii. Nu cu mulţi ani în urmă, avocatul comunal [3] Angelo Querini suferise de două ori în închisoare, din

[1] Casă de petreceri unde se practicau jocuri de noroc.

[2] Ultimul doge al Republicii Veneţiene.

[3] Avocaţii comunali alcătuiau una dintre magistraturile elective cele mai înalte ale Republicii Veneţiene; erau trei la număr şi aveau acces la toate consiliile Republicii, ale căror şedinţe nu se puteau ţine fără prezenţa cel puţin a unuia dintre avocaţi. După constituirea Consiliului celor Zece, autoritatea avocaţilor a decăzut, rămînînd totuşi de o deosebită importanţă funcţia lor juridică de acuzatori publici. (n. tr.)

ordinul Consiliului celor Zece, pentru a fi îndrăznit să facă publice abuzurile şi manevrele ilegale cu care se acaparau şi se numeau posturile celor mai mari demnitari din Marele Consiliu[1]. A doua oară, după ce a promis că va discuta această situaţie, a fost închis înainte ca promisiunea să poată fi tradusă în fapt. Aceasta era independenţa unei autorităţi semijuridice şi acestea erau valoarea şi misiunea ce i-au fost acordate ; nimeni nu şi-a dat seama — sau toţi s-au prefăcut că nu-şi dau seama de gravitatea condamnării lui Angelo Querini — pentru că nimeni nu dorea să-i calce pe urme. Dar pe timpul acela reformele înaintau vrînd-nevrînd. În 1779 într-atîta de mult scăzuse administrarea justiţiei şi averea publică, încît chiar şi cel mai răbdător şi mai senin dintre popoare s-ar fi resimţit. Primul care a propus Marelui Consiliu corectarea abuzurilor, cu respectivele schimbări ale formelor constituţionale, a fost Carlo Contarini ; şi pledoaria lui a părut atît de convingătoare şi în acelaşi timp atît de moderată, încît cu o uimitoare unanimitate s-a hotărît să se dea dispoziţii senioriei[2] să urgenteze propunerea schimbărilor necesare. În discuţiile acelea s-a remarcat că ceea ce acum s-ar numi partidul liberal tindea să restabilească pe toţi patricienii în amplul exerciţiu al autorităţii lor, dezmembrînd puterea oligarhică concentrată printr-o lungă şi ilegală uzanţă în seniorie şi în Consiliul celor Zece. Tindeau în aparenţă la reforme de mică importanţă ; în fond, se încerca lărgirea dreptului suveranităţii, aducîndu-l cel puţin la proporţiile lui iniţiale, şi insistîndu-se mereu asupra maximei de mult uitate, adică asupra faptului că Marele Consiliu trebuie să poruncească, şi senioria să execute ; în orice ocazie se amintea că aceasta din urmă nu are decît o autoritate comandată.

Partizanii oligarhiei bombăneau pentru motivul că trebuia să suporte asemenea discuţii, dar confuzia şi mul-

---

[1] Marele Consiliu era adunarea generală a nobililor. A fost instituit în 1172 şi număra aproape 470 de membri. Numărul acestora a variat de-a lungul secolelor. (n. tr.)

[2] Senioria — organul executiv al Republicii, compus din doge, din cei şase consilieri ai săi, din cei trei conducători ai grupurilor de patruzeci, şi din şaisprezece „înţelepţi". (n. tr.)

ţimea legilor le ofereau mii de subterfugii pentru a întîrzia cît mai mult acţiunea. Senioria se prefăcea că cedează; apoi propunea remedii insuficiente şi ridicole. După un an de dispute nesfîrşite, în care Marele Consiliu a sprijinit în zadar votul reformatorilor, a intervenit în sfîrşit şi serenissimul doge. Propunerea lui a fost să se încredinţeze examinarea defecţiunilor ordinii republicane unei magistraturi de cinci corectori; şi convenţia unei asemenea instituţii, redusă aproape la nimic, a fost sprijinită de el cu aceleaşi argumente cu care un politician abil ar fi simţit necesitatea să reformeze totul şi pe loc. Renier a vorbit îndelung despre monarhiile din Europa, întărite prin slăbirea celor cîteva republici, şi de aici a dedus nevoia concordiei şi a stabilităţii. „Eu însumi — adăugă el în veneţiana lui patriarhală —, eu însumi, aflîndu-mă la Viena în timpul tulburărilor din Polonia, am auzit de mai multe ori repetîndu-se: *aceşti domni polonezi nu vor să-şi dea seama de realitate; îi vom învăţa noi s-o facă*. Dacă există un stat care să aibă nevoie de armonie, acela este al nostru. Noi nu avem forţe: nici terestre, nici maritime, nici alianţe. Trăim *din întîmplare*, cu singura soluţie a prudenţei guvernului." Vorbind astfel, dogele arăta, după părerea mea, mai curînd cinism decît curaj, mai ales că drept unic scut la atîta ruină nu a ştiut să propună altceva decît inerţie şi tăcere. Se complăcea să spună: „Dacă mişcăm o piatră, se dărîmă casa! Nu respiraţi, nu tuşiţi, ca să nu se prăbuşească peste noi!" Dar această mărturisire făcută în plin consiliu de el, primul magistrat al Republicii, era o ruşine atît de mare, încît merita nici mai mult, nici mai puţin decît să i se arunce cornul ducal de pe cap. Cel puţin procurorul Giorgio Pisani a cerut cu glas tare să se ia măsuri pentru remanieri absolut necesare în ordinea republicană; dacă ar fi fost considerate imposibile, trebuia să se facă public acest lucru, pentru ca posteritatea să deplîngă înţelegerea neputincioasă a strămoşilor, dar să nu-i blesteme prudenţa şi să nu-i împrăştie cenuşa în vînt. Marele Consiliu a acceptat, în schimb, părerea dogelui, şi cei cinci corectori au fost aleşi, printre aceştia figurînd şi Giorgio Pisani.

Dar cînd fermentul de o clipă s-a stins, inchizitorii statului au trecut la răzbunări şi, fără nici un respect faţă de decretele suverane, l-au exilat pe Pisani timp de zece ani în castelul de la Verona, l-au trimis pe Contarini să moară exilat la Gurile din Cattaro, şi pe mulţi alţii i-au proscris şi i-au condamnat ; şi nu s-a auzit nici un glas de protest sau de milă. A fost văzut, exemplu unic în istorie, un magistrat condamnînd drept crimă ceea ce Marele Consiliu al Republicii considerase util, oportun şi de rigoare. Suportarea fără murmur a acestei insulte insolente şi stingerea, pe rînd, în exil şi în închisori a acelora cărora le încredinţaseră executarea propriilor lor decrete se adăuga la toate celelalte. Aceasta era ordinea politică, aceasta era răbdarea poporului veneţian. Într-adevăr, decît să trăieşti în felul acesta, sau *din întîmplare,* cum spunea serenissimul doge, ai fi făcut o operă mai cetăţenească, mai prudentă şi mai generoasă riscînd să mori în oricare chip. La aceasta s-a ajuns în ziua cînd ameninţarea unei ordini noi a răsunat cu o rezonanţă puternică, alta decît cea a glasului slab al unor oratori de-ai casei. Chiar în ziua în care a fost decretată la Paris convocarea statelor generale, la 14 iulie 1788, ambasadorul Antonio Cappello comunică dogelui vestea, adăugînd consideraţii foarte grave asupra neplăcerilor pe care le-ar fi putut întîmpina Republica şi felul cel mai potrivit de a putea fi guvernată. Dar luminaţii înţelepţi aruncară anatema asupra întregii serii de informări necitite, şi astfel senatul nu a avut nici o satisfacţie. Pe deasupra, inchizitorii statului au dublat vigilenţa şi a urmat atunci o furie susţinută de condamnări la închisoare, de spionaje, ameninţări, injurii şi exilări, care, fără să micşoreze pericolul, făceau să se producă inevitabilul, menţinînd în acelaşi timp în suflete o neîncredere amestecată cu frică şi ură. De la Torino, contele Rocco Sanfermo expunea tulburările din Franţa şi tainicele manevre ale curţilor Europei ; Antonio Cappello, reîntors de la Paris, insista deschis pentru o deliberare imediată. Pericolul se mărea într-atît, încît nu era posibil să fie depăşit fără să-l fi împărţit cu vreunul dintre adversari. Dar senioria nu era obişnuită să privească din-

colo de Adda şi Isonzo ; nu înţelegea cum în atîta linişte puteau să impresioneze tumulturile şi patimile altora ; credea utilă şi salvatoare doar neutralitatea, neprevăzînd că aceasta ar fi fost imposibilă. Din afară, presiunea zvonurilor creştea ; înăuntru — murmurul, spaimele, samavolniciile. Purtarea guvernului părea că se sprijină pe o calmă încredere în el însuşi, dar, luaţi în parte, toţi aveau în inimă indiferenţa disperării. În aceste condiţii au fost mulţi care, mai prudenţi, au ieşit din încurcătură plecînd din Veneţia. Şi astfel au rămas la cîrma guvernului mulţimea fanfaronilor, foarte puţin atenţi faţă de treburile publice, şi mulţimea nepricepuţilor, a indiferenţilor şi a rătăciţilor.

Excelenţa-sa Almoro Frumier, cumnatul contelui di Fratta, poseda foarte multe moşii şi o casă grandioasă la Portogruaro. El era dintre aceia care, fără să înţeleagă prea limpede dezordinea din Veneţia, simţeau totuşi de departe mirosul de foc şi fum, şi nu prea avea dorinţa să-şi ardă mîinile. De aceea, de acord cu soţia, care nu vedea în mod răuvoitor ţinuturile unde familia ei se bucura de privilegii aproape suverane, se mută în toamna anului 1788 la Portogruaro. Sănătatea nobilei doamne, avînd nevoie de aerul de ţară natal pentru a se restabili, servi drept pretext plecării ; o dată ajunşi acolo, şi-au propus să nu mai pună piciorul în Veneţia pînă cînd ultimul nor al furtunii nu ar fi dispărut. Doi fii ai nobilului tutelau din plin la Veneţia interesele şi fastul casei ; cît despre el, respectul tuturor iluştrilor provinciali şi al unui întreg oraş îl compensa pentru primejdioasa onoare de a perora în senat. Cu un bagaj mare, alcătuit din cufere, lăzi, fotolii şi mobilă, cei doi soţi s-au îmbarcat pe un vas, şi, suportînd cu greu lungul martiraj al plictiselii şi al ţînţarilor, în cincizeci de ore de drum prin mlaştini şi canale, au debarcat în vilegiatura lor la Lemene. Veneţienii obişnuiau să-şi numească astfel orice casă posedată pe uscat, fie la Milano, fie la Paris sau chiar la Portogruaro. Rîul scălda tocmai marginea grădinii lor şi, odată ajunşi acolo, au avut mulţumirea să găsească adunată toată elita oraşului din acea vreme, persoane din toate profesiile. Episcopul, monseniorul de

Sant' Andrea, şi mulţi alţi călugări, preoţi şi profesori de seminar, vicecăpitanul cu soţia lui şi alţi demnitari ai guvernului, primarul şi toţi magistraţii oraşului, supraintendentul dărilor, custodele vămii, împreună cu respectivele lor soţii, surori şi cumnate ; în sfîrşit, toată nobilimea şi cu cei cinci mii de locuitori cîţi poseda ţinutul ; era atîta populaţie, încît se puteau umple cu ea toate oraşele Elveţiei, care din nefericire e lipsită de populaţie. De la Fratta, venise contele împreună cu doamna contesă şi cu fetele, fratele lui, monseniorul, şi nedespărţitul cancelar. Eram şi eu, care între timp dădusem tuturor mari speranţe cu rapidele progrese la limba latină şi obţinusem favoarea importantă de a mă putea căţăra în coada trăsurii ; şi astfel, neobservat, din colţul meu, mi-a fost dat să mă bucur de tot spectacolul acelei solemne primiri. Nobilul patrician se comportă cu proverbiala afabilitate a veneţienilor. De la episcop pînă la grădinar, nimeni nu a fost lipsit de surîsul lui ; celui dintîi îi sărută inelul, celuilalt îi dădu o palmă uşoară, cu egală modestie. Se adresă apoi barcagiilor, atrăgîndu-le atenţia ca în timp ce descarcă mobila să aibă mare grijă de fotoliul lui propriu, şi intră în casă oferind un braţ cumnatei, în timp ce soţia îl urma întovărăşită de frate. Servindu-se nişte aperitive în marea sală, ale cărei terase i s-au părut bătrînului patrician prea reci, s-au reluat vechile cunoştinţe, obişnuitele dialoguri. Despre fetele mult crescute şi frumoase, despre cumnata reîntinerită, cumnatul proaspăt ca un trandafir, călătoria lungă, caldă, plictisitoare, oraşul mai înfloritor ca oricînd, societatea foarte plăcută, foarte demnă, primirea politicoasă ; pentru această ceremonie a fost nevoie de mai bine de o oră. După care musafirii au plecat fiecare la casele lor, şi ei au rămas în familie pentru a-şi vorbi unul altuia numai de bine, şi cîte ceva de rău despre cei care plecaseră. Chiar şi în asta, de altfel, se foloseau delicateţea şi discreţia veneţiană, care se mulţumeşte să taie haina fără a lua şi carnea de pe os. Către rostirea *Avei Maria* de seară, cei din Fratta au plecat şi ei, cu înţelegerea că vizitele din ambele părţi se vor repeta foarte des. Nobilul Frumier avea o mare nevoie de o companie, şi — s-o spunem deschis — chiar şi

preailustrul conte di Fratta era destul de mîndru că-i este rudă şi face parte din familia unui senator. Cele două cumnate se sărutară din vîrful buzelor ; cumnaţii şi-au strîns mîinile, domnişoarele făcură două reverenţe, şi monseniorul şi cancelarul schimbară semne concrete de simpatie pînă la scara trăsurii. S-au îngrămădit înăuntru ca într-un sac ; eu m-am cuibărit la locul meu obişnuit, şi apoi cei patru cai puternici avură serios de lucru să tragă pe piatră greul convoi. Ilustrul senator se întoarse în sală destul de satisfăcut de prima sa vilegiatură. Portogruaro nu era ultimul dintre orăşelele în care felul de viaţă veneţian era copiat şi calchiat cu toată fidelitatea. Casele, mari şi spaţioase, cu o fereastră mare, triplă, plasată în mijloc, se aliniau pe ambele laturi ale drumului, astfel încît numai apa lipsea pentru a completa asemănarea cu Veneţia. O cafenea din două în două uşi, în faţă cu obişnuita umbrelă, sub care, în jurul mai multor măsuţe, un număr de trîndavi ; lei înaripaţi cu prisosinţă deasupra tuturor edificiilor publice ; femeiuşti şi barcagii în neîntreruptă sfadă pe străzi şi în jurul vînzătorilor de fructe, fete frumoase în balcoane, în spatele coliviilor cu canari sau al vaselor cu garoafe şi busuioc ; în sus şi-n jos, în preajma sediului primăriei şi prin pieţe, togi negre de avocaţi, cozi lungi de preoţi şi călugări şi respectabile mantii de nobili ; patru mercenari şedeau înşiraţi în faţa închisorii ; în canalul Lemene miros greu de apă murdară, blesteme de barcagii şi o continuă învălmăşeală de bărci, de ancore şi de funii ; clopotele bisericilor, şi mare zarvă de vociferări şi de psalmodii, madonine din stuc, cu ghirlande şi ornamente de flori la fiecare colţ de stradă, mame bigote îngenuncheate cu mătăniile în mînă, copile bălaie îmbrăţişate cu feţi-frumoşi în spatele porţilor, stareţi cu ochii fixaţi spre cataramele pantofilor şi cu sutana adunată pudic pe pîntece : nimic, nimic nu lipsea pentru ca miniatura să fie cît mai asemănătoare cu tabloul original. Pînă şi cele trei drapele ale lui San Marco îşi aveau acolo în piaţă reprezentantul lor : o prăjină zugrăvită cu roşu, din care flutura în vînt în zilele solemne steagul Republicii. Vreţi mai mult ?... Veneţienii din Portogruaro reuşiseră, de-a

lungul secolelor, să se lepede de dialectul friulan, barbar și corcit, vorbit în împrejurimi, și foloseau acum pe cel venețian, adică o mai mare caricatură a venețienilor. Nimic nu-i necăjea mai mult decît dependența de Udine, ce continua să ateste vechea lor înrudire cu Friuli. Erau ca plebeul devenit nobil care aruncă ața și sula pentru că îi amintesc că tatăl lui a fost cizmar. Cu toate acestea, istoria a fost scrisă și nu se mai poate șterge. Cetățenii din Portogruaro se răzbunau pregătind pentru viitor o altă istorie, și în frazeologia de factură nouă, epitetul de friulan echivala cu cel de rustic, bădăran, calic, păduchios. O dată ieșiți pe porțile orașului (le construiseră strîmte, înghesuite, ca și cînd ar fi stat în continuu în așteptarea gondolelor, și nu a trăsurilor sau a carelor cu fîn), păreau niște pești pe uscat și arătau ca niște venețieni în afara Veneției. Se prefăceau că nu disting grîul de porumb, deși în toate zilele de tîrg aveau sacii plini cu mostre și se opreau să se uite la copaci ca niște cîini nou născuți, și se uimeau de praful de pe drumuri, deși adesea pantofii lor mărturiseau că se obișnuiseră cu ele într-o experiență de zi cu zi. Cînd vorbeau cu țăranii, puțin lipsea să nu le spună „Voi, cei de pe uscat!" Într-adevăr, Portogruaro era în imaginația lor un fel de insulă ipotetică, construită după imaginea serenissimei atotdominatoare, nu numai peste marea cea mare, ci chiar și peste patru șanțuri cu apă verzuie și mocirloasă. Faptul că nu era zonă de uscat o indicau în felul lor multele ziduri și clopotnițele cele înalte și fațadele caselor care se clătinau într-una. Cred că tocmai pentru asta își dădeau silința să le construiască pe temelii slabe. Dar mai venețiene decît venețienele erau doamnele. Moda din capitală era imitată cu cea mai mare atenție și chiar exagerată. Dacă la San Marco pieptănătura era ridicată cu două trepte, la Portogruaro ajungea încă o dată pe-atît; jupoanele pe sîrmă ale rochiilor lor largi căpătau atîta amploare, încît fusta devenea o adevărată mare de dantele, de mătăsuri și alte adaosuri. Colierele, brățările, broșele, lanțurile le acopereau în întregime; nu pot garanta că pietrele prețioase veneau din Golconda[1] sau

[1] Oraș vechi din India, vestit pentru diamantele sale

din Perú, dar îţi scoteau ochii, şi asta era de ajuns. De fapt, doamnele acelea se trezeau la amiază, pierdeau patru ceasuri în faţa oglinzii, şi după amiază făceau vizite. Şi fiindcă la Veneţia conversaţiile alese decurgeau în jurul spectacolelor de teatru şi de operă bufă sau al tenorilor, doamnele din Portogruaro se considerau obligate să discute aceleaşi lucruri ; astfel, teatrul din Portogruaro, deschis timp de o lună, din doi în doi ani, se bucura de rarul privilegiu de a face să vorbească despre el sute de guri delicate timp de 23 de luni intermediare. După ce această temă era adusă la bun sfîrşit, se calomniau una pe alta, cu o încăpăţînare cu adevărat eroică. Fiecare, se înţelege, îşi avea adoratorul ei, pe care i-l fura alteia, iar cîte una ducea această modă atît de departe, încît avea chiar doi sau trei adoratori, cărora le distribuia echitabil favorurile. Unul îi ducea evantaiul, altul binoclul, iar altul şalul sau pudriera ; unul avea fericirea s-o însoţească pe doamnă la slujba de la biserică, altul la plimbare. Dar în această ultimă distracţie erau foarte nestilate ; neputîndu-se bucura de divinele legănări ale gondolei şi cutremurîndu-se numai la vederea mişcării barbare a trăsurii, erau constrînse să iasă pe jos, oboseală de nesuportat pentru picioruşele veneţiene. Cîte-un bădăran mai înstărit din regiune sau vreun necioplit castelan din Friuli îndrăznea să spună că nu e vorba de altceva decît de o ultimă ediţie a fabulei cu vulpea şi strugurii, şi că, chiar dacă o doreau din toată inima, nu ar fi putut să ajungă pînă la o trăsură. Eu n-aş şti cui să-i dau dreptate ; dar slăbiciunea pentru sexul frumos mă face să mă închin în favoarea femeilor. Într-adevăr, acum sînt multe trăsuri la Portogruaro ; dar vehiculele noastre de azi n-au valoarea celor ale străbunicilor noştri. E adevărat că în trecut, o trăsură îşi putea cumpăra numai un rege ; cînd apărea trăsura conţilor di Fratta avea loc un veritabil carnaval pentru toţi copiii din oraş. Seara cînd nu se mergea la teatru, jocul de noroc te făcea să întîrzii pînă mult după miezul nopţii ; era tot o modă adusă de la Veneţia, şi dacă această pasiune nu distrugea casele ca în capitală, meritul aparţinea temperatei liberalităţi a soţilor. La masa verde,

în loc de țechini de aur se aruncau monedele obişnuite; dar acesta era un secret municipal, şi nimeni nu l-ar fi trădat niciodată, pentru tot aurul din lume, iar străinii, auzind vorbindu-se despre întîmplările, palpitațiile şi triumfurile de cu-o seară în urmă, puteau foarte bine crede că în fiecare partidă fusese jucată averea unei întregi familii, şi nicidecum o sumă neînsemnată de douăzeci de monede. Numai la soția magistratului însărcinat cu respectarea corectă a legilor se trecea această limită : se ajungea pînă la jumătate de ducat ; dar invidia se răzbuna pe asemenea noroc, acuzînd-o pe acea doamnă de lăcomie şi chiar de trişare. Unele venețiene căsătorite la Portogruaro sau aflate la Portogruaro cu soții lor, care lucrau acolo pentru o anumită perioadă, făceau cauză comună cu doamnele din partea locului împotriva primatului doamnei magistrat. Dar aceasta avea norocul să fie frumoasă, să se exprime ca o adevărată venețiană şi să săgeteze inimile prin nişte ocheade dintre cele mai seducătoare. Tinerii se îngrămădeau în jurul ei la biserică, la cofetărie, în conversații, şi n-aş şti să spun dacă omagiile lor îi făceau mai mare plăcere decît invidia rivalelor. Soția primarului, care gesticula mereu cu mînuțele ei albe, lungi şi subțiri, pretindea că mîinile celeilalte sînt de autentică rîndăşoaică, sora supraintendentului afirma că are un ochi mai sus decît celălalt, şi afirmînd acestea îşi deschidea ochii ei mari albaştri, vrînd să arate că sînt cei mai frumoşi din oraş ; dar ochii ei nu rămîneau decît cei mai mari, şi atît. La rivală, fiecare constata ca urîte şi nepotrivite trăsăturile considerate la ea perfecte ; frumoasa calomniată, cînd providența îi aducea la ureche aceste geloase murmure, surîdea privindu-se în oglindă. Avea buze trandafirii, treizeci şi doi de dinți mici, albi şi frumos plantați, încît numai cu surîsul şi îşi lua revanşa asupra acuzațiilor primite.

Vă puteți închipui aşadar că nobila doamnă Frumier, îndată ce sosi acolo, se pomeni în jur cu o adevărată afluență de femei, care mai de care mai prețioase. Ca femeie avea o vîrstă destul de înaintată ; ca venețiană uitase actul de naştere, dar în manieră, în priviri şi în pieptănătură demonstra o tinerețe continuă ; ceea ce era

un privilegiu deosebit pentru concetățenele ei. La Portogruaro, după cum am mai spus, trăiau destule venețiene, dar toate aparțineau fie păturii de mijloc, fie nobilimii minore. O femeie superioară, o nobilă de mare clasă, pricepută în toate ocaziile protocolare și în toate rafinamentele conversației, lipsise pînă atunci cu desăvîrșire de acolo. De aceea au fost fericite cu toatele să posede în sfîrșit un asemenea exemplar, ca să-l poată contempla, idolatriza și copia pe măsura lor sau să poată spune: „Priviți, eu vorbesc, eu rîd, mă îmbrac și merg ca senatoarea Frumier." Aceasta, vicleană ca un diavol, făcea mare haz de părerile lor. Dacă într-una din seri vorbea fără încetare și cu iuțeală vertiginoasă, în ziua următoare avea plăcuta surpriză de a le auzi pe doamnele din jur întrecîndu-se să spună și ele cît mai multe cuvinte într-un minut. Oricare cerc de femei se transforma într-un veritabil cuib de păsări. Altă dată făcea pe languroasa sau pe suferinda. Nu vorbea decît cu glas stins și în suspine: pe loc, flecărelile amuțeau, și toate luau aerul de lăuze. Într-o zi, puse rămășag cu un nobil venit de la Veneția că va face pe femeile din Portogruaro să se împopoțoneze cu pene de clapon. Doamna apăru în public, purtînd această ciudată podoabă peste pieptănătura înaltă; chiar în aceeași zi, primăreasa își înfipse în cap penele smulse de la un întreg coteț, ca să-i imite întocmai coafura. Pînă la urmă, tot ea fu miloasă față de claponii din oraș, și nu insistă prea mult în moda nouă; altfel, după nu mai mult de trei zile n-ar fi rămas clapon cu veșmîntul dăruit de mama natură. Conversația nobilei doamne Frumier a eclipsat dintr-o dată pe toate celelalte din jur, devenite simple premise sau corolare ale ei. Doamnele își pregăteau tot timpul vorbele de spirit, ocheadele și gesturile pentru marele eveniment, sau repetau ceea ce cu o seară mai înainte spuseseră sau făcuseră în casa Frumier. Adăugăm că în această casă cafeaua era mai bună decît în altă parte și că, din cînd în cînd, cîte-o sticlă de maraschino și cîte un tort al maicilor de la San Vito dădeau o notă de variație întîlnirilor feminine.

Chiar şi nobilul soţ îşi găsise o atmosferă care să-i priască, adică pîine potrivită pentru dinţii lui. Fără a se arăta în practică diferit de bunicii săi, el era adeptul filozofiei moderne, şi ştia să citească la nevoie cu largul său accent veneţian cîte-o frază din Voltaire sau Diderot. Printre personalităţile civile şi în clerul din oraş nu lipseau spirite curioase şi educate ca al lui, care despărţeau scrupulos doctrina de realitate, şi adesea în conversaţii nu se temeau să pună în discuţie şi chiar să nege ceea ce ar fi atestat apoi drept cert şi indubitabil cînd se punea problema propriei profesii. Se ştie cît erau de liberale obiceiurile secolului trecut în această privinţă ; la Veneţia erau mai liberale decît oriunde ; la Portogruaro liberale peste măsură, pentru că atît bărbaţii, cît şi femeile nu se mulţumeau să urmeze numai exemplul capitalei, ci îl depăşeau, chiar cu mult curaj. Ca să cităm unul : monseniorul de Sant' Andrea, cel mai silogist teolog al capitolului dezbătut, după ce ieşea din curie şi se antrena în discuţii prieteneşti cu egalii lui, nu se ruşina să răsucească pe loc sensul propriilor sale silogisme. Şi printre călugării tineri era cîte unul care în materie de opinii riscante lăsa în urmă pe toţi medicii oraşului. Medicii, în paranteză fie zis, nu erau nici pe atunci prea spiritualişti. În plus, printre cei ce lucrau în grădina Domnului exista un grup necioplit, incoruptibil, tradiţional, care se opunea cu forţa grea a inerţiei invaziei acestui scepticism elegant, flecar şi chiar puţin desfrînat. Într-adevăr, dacă vreun bătrîn preot destul de indulgent cu ceilalţi păstra în propria-i viaţă simplitatea şi integritatea hainei sacerdotale, era un caz rar ; în general, bătrîni sau tineri, cei ce alunecau în anarhia filozofică nu dădeau mari exemple nici de pietate, nici de castitate, nici de alte virtuţi impuse în special clerului. O asemenea delăsare a disciplinelor canonice şi indiferenţa dogmatică ce o provoca nu puteau fi pe placul adevăraţilor preoţi ; spun al celor ce studiaseră cu oarbă credinţă suprema încredere a sfîntului Toma şi ieşiseră din seminar ferm convinşi de adevărul de neclintit al credinţei şi al sfinţeniei propriei lor funcţii nobile. Aceştia, din pricina rigidităţii conştiinţei şi a austerităţii manierelor, fiind mai

puţin potriviţi pentru societatea nobiliară şi pentru moravurile de la oraş, se adaptau de minune slujbei patriarhale de la ţară. Muntele este obişnuita pepinieră a clerului ţărănesc, şi partidul acestora, pe care l-aş numi tradiţional, se întărea şi se reînnoia mai ales prin frecventele aptitudini clericale ale tineretului din Clausedo, un mare sat de munte din dioceză. În schimb, secularii (astfel erau numiţi de către adversari cei care prin opiniile şi obiceiurile lor se adaptau liberalismului secolului) se recrutau din familiile avute de la oraşe şi sate. La cei dintîi, gravitatea, rezerva, credinţa, dacă nu entuziasmul şi abnegaţia sacerdotală, se perpetua de la unchi la nepot, de la preot la paracliser ; la seculari, cultura clasică, libertatea filozofică, eleganţa manierelor şi tendinţa religioasă erau inoculate prin colocviile libere din cercurile familiale ; se făceau preoţi fie din supunere, din indiferenţă, fie din lăcomie pentru o viaţă comodă şi liniştită. Atît clausetanii, cît şi secularii îşi aveau reprezentanţii şi apărătorii lor în seminar, în curie şi în colegiul preoţilor ; uneori au predominat primii, alteori ceilalţi, şi orice episcop numit în dioceză era acuzat că-i simpatizează fie pe seculari, fie pe clausetani. Cele două categorii se duşmăneau, aşadar, reciproc ; unii fiind acuzaţi de ignoranţă, de tiranie, de nepotism sau de calicie ; ceilalţi de libertinaj, de rea-credinţă, de exemple rele şi de mondenitate. Oraşul îi prefera în general pe aceştia din urmă, iar ţăranii pe ceilalţi ; dar clausetanii, prin temperament şi în numele dogmelor apărate de ei, erau mai strîns uniţi şi mai bine organizaţi. În timp ce la adversarii lor aroganţa şi uşurinţa individuală anulau orice ordine, orice metodă de conduită. Acest lucru nu exclude ca discordiile clerului să fi alimentat, mai mult decît era nevoie, pălăvrăgeala, şi astfel, vioii călugăraşi obişnuiţi cu viaţa uşoară, dacă nu se puteau compensa altminteri, cel puţin se răzbunau prin impertinenţă şi causticitate asupra influenţei mai mari dobîndite de adversarii lor de-a lungul secolelor, prin austeritate şi perseverenţă. Tinerele doamne erau dispuse să le ţină partea ; numai vreo bătrînă paralitică ţinea cu rigoriştii : efect mai curînd al invidiei decît al convingerii. În sfîrşit, asta însemna

că nobilul senator găsise chiar şi în mijlocul clerului un cerc foarte ales de oameni pricepuţi în conversaţie, care, croiţi pe măsura lui, obişnuiţi cu acelaşi mod de a vedea lucrurile şi egali în studii şi cultură, puteau să-l facă să petreacă ore foarte plăcute. Era încîntat să discute, să raţioneze, să converseze liber, să povestească şi să asculte noutăţi şi vorbe de spirit, cam deocheate, şi să înflorească discuţiile cu glume şi proverbe fără ca vreun năzuros să aibă de ce strîmba din nas. Dăduse peste oameni de categoria lui. Nici bilele de mercur nu aleargă atît de iute una după alta şi nu se contopesc cu atîta încăpăţînare ca cei ce se aseamănă şi gîndesc la fel într-o societate. În chipul acesta, în jurul senatorului se formă puţin cîte puţin un cerc serios, desprins de celelalte şi împămîntenit acum în jurul stăpînului casei. Toţi, ce-i drept, ar fi vrut să intre în acest cerc, dar nu toţi aveau curajul să asiste la o dispută fără a o înţelege, să rîdă cînd rîd alţii, dar fără să priceapă de ce, să se simtă călcaţi pe picior, dar să continue să arate un chip vesel şi să rămînă în mijlocul unui număr de persoane simandicoase fără a fi întrebaţi sau a risca să întrebe un cuvînt. Ignoranţii, aşadar, proştii, ipocriţii, s-au retras repede şi a rămas aurul pur al clasei rafinate, învăţate, spirituale. Printre alţii, canonicul de Sant' Andrea, avocatul Santelli, alţi doi-trei preoţi, doctorul Giulio del Ponte, profesorul Dessali şi alţi profesori de beletristică, un oarecare *don* Marco Chierini, socotit tipul cel mai desăvîrşit de abate elegant, şi vreo trei-patru conţi şi marchizi care ştiuseră să contopească iubirea de învăţătură cu cea pentru femei şi studiul antichităţii cu obiceiurile moderne. Ba chiar, fiindcă veni vorba, trebuie să arăt că nimeni nu putea fi educat şi desăvîrşit fără a cunoaşte pe dinafară constituţia Spartei şi a Atenei. Discursurile lui Licurg, ale lui Socrate, Solon şi Leonida erau temele obişnuite ale exerciţiilor gimnaziale; foarte curioasă contradicţie în atîta servilism şi oarbă supunere, în atîta nepăsare faţă de virtute şi de libertate. Astfel, în timp ce doamnele şi restul grupului tăiau cărţile şi le împărţeau aferaţi la mesele de joc, mica academie a senatorului se retrăgea într-un colţ al salonului pentru

a discuta politică şi a face spirite asupra veştilor celor mai scandaloase din oraş. Era o muzică dintre cele mai variate, o adevărată operă pe jumătate serioasă, plină de motive ridicole şi sublime, comice şi solemne, vesele şi răutăcioase ; o împletire de certuri şi ironii, de reticenţe şi de poveşti care alcătuiau un adevărat mozaic de vorbe : o adevărată capodoperă a talentului veneţian, care cu arta lui Benvenuto Cellini a ştiut să-şi facă admirate pînă şi bagatelele. Se vorbea despre întîmplările din Germania şi din Franţa, în maniera cea mai liberală ; se comentau călătoriile papei Pius al VI-lea, intenţiile lui Iosif al II-lea, ale Rusiei şi mişcările turcilor. Se aduceau în discuţie autorităţile cele mai disparate — Machiavelli, Salustiu, Cicero şi Aretino ; se confruntau întîmplările de atunci cu cele din capitolele lui Tit Liviu ; şi în timp ce se abordau chestiuni atît de grave, nu se neglija nici gluma şi nici rîsetele. Orice intervenţie hazlie era binevenită. Cine a căutat în Anglia pe creatorii umorului nu a trăit desigur la Veneţia şi nici nu a trecut pe la Portogruaro. Ar fi găsit acolo, rod al unor lungi petreceri seculare, al unor optime stomacuri şi al unor talente spontane, vesele şi agere, acel umor meridional la fel de deosebit de cel septentrional pe cît se deosebeşte ceaţa nocturnă a mlaştinilor de orizontul luminos şi vaporos al unui frumos apus de vară. Viaţa şi lucrurile sînt dispreţuite în mod egal — iată înrudirea dintre cele două tipuri de umor ; dar în cel meridional, totul se îndreaptă spre nepăsare şi distracţii — iată deosebirea. În Anglia, în schimb, toţi sînt melancolici, se consumă, se duşmănesc, se ucid. Sînt două aspecte imorale sau două nebunii diverse ; dar eu nu vreau să optez pentru nici una dintre ele. Creierul, poate, ar alerga într-o parte, şi inima în alta, depinde de ceea ce preţuieşti mai mult : demnitatea, ori fericirea omenească. Pînă una-alta, vă asigur că salturile de la scandalurile Caterinei a II-a la aventurile unei femei oarecare ori ale cutărui cavaler, erau o săritură de nimic. Numele unuia trăgea după sine în horă pe alte două, şi acestea pe alte patru şi aşa mai departe. Nu se respectau nici cei depărtaţi, nici cei prezenţi ; şi aceştia aveau bunul-simţ să suporte gluma, să

nu se răzbune pe loc şi să aştepte momentul potrivit, care mai curînd sau mai tîrziu trebuia să apară. Multă cultură, mai curînd superficială dacă vreţi, dar vastă şi de loc pedantă, foarte multă strălucire, mare agilitate în dialog şi mai ales o doză infinită de toleranţă compuneau conversaţia acelui mic areopag de cheflii, aşa cum am vrut să-l descriu. Observaţi că folosesc cuvîntul *cheflii*, neştiind cum să traduc mai bine cuvîntul francez *viveurs*, care la început mi-a venit în minte. Trăind destul de mult alături de francezi, această preocupare îmi dă adesea de furcă, fiindcă nu cunosc atît de bine limba ţării mele ca să mă pot descurca atît de uşor cum aş vrea s-o fac. Aici, de exemplu, am scris cheflii pentru a desemna pe aceia care iau viaţa aşa cum este, extrăgînd din ea, ca din filozofie, partea veselă şi avantajoasă. De altfel, dacă prin chefliu se înţelege un comod sau un profitor de viaţă, nici unul dintre domnii aceia nu era astfel. Toţi îşi aveau ocupaţiile lor, toţi ofereau sufletului partea lui de plăceri ; numai că le luau ca pe nişte plăceri, nu ca pe nişte obligaţii sau avantaje morale. Sîntem de acord că inteligent şi moral sînt epitete mai degrabă antonime decît sinonime.

Domnii di Fratta, eliberaţi în sfîrşit de sperietoarea aceea de Venchieredo, şi-au reînceput viaţa lor obişnuită. Capelanul îşi păstrase totuşi obiceiul şi nu înceta să primească în casa lui, cel puţin o dată pe lună, pe vechiul şi pocăitul lui prieten, Spacafumo. Contele şi cancelarul închideau un ochi ; parohul din Teglio îi mai trăgea cîte-o dojană. Dar bietul părinte, care nu-şi putea permite să bîlbîie nici un răspuns în faţa mustrărilor unui superior, ştia să asculte de minune, dar la scurt timp după plecarea superiorului făcea tot după cum îl tăia pe el capul. Între timp, din motive de serviciu şi de vecinătate, doctorul Natalino din Venchieredo se apropiase de conte şi de cancelarul din Fratta. Domnul Lucilio, foarte bun prieten cu Leopardo Provedoni, făcuse cunoştinţă cu soţia acestuia şi astfel, încetul cu încetul, pînă şi isteaţa Doretta apăruse de cîteva ori la seratele de la castel. Dar de acum înainte vizitele aveau loc de două ori pe săptămînă, ceea ce era cu totul altceva decît o simplă se-

rată cînd şi cînd. Trebuia să se meargă şi să se petreacă seara la Portogruaro în conversaţia excelenţei-sale Frumier. Acţiune foarte periculoasă pe drumurile din vremea aceea, şi totuşi contesa ţinea mult să nu se lase mai prejos decît cumnata ei, care dovedise curajul de a încerca. Una dintre fetele ei era la o vîrstă bună de măritiş, cealaltă creştea ca iarba rea ; cea dintîi cu o spoială de educaţie, cealaltă lipsită cu desăvîrşire de orice educaţie ; dar trebuiau introduse în lume, ca să capete şi ele o oarecare dezinvoltură. Şi apoi, era nevoie să se arate, deoarece candidaţii la mîna lor gîndeau în primul rînd cu ochii, şi cele două păpuşici nu pierdeau nimic lăsîndu-se privite. Acestea au fost argumentele puse în joc de doamnă pentru a-şi convinge soţul să se aventureze cu trăsura de două ori pe săptămînă pe străzile oraşului Portogruaro. Mai înainte însă, mult prea prudentul conte trimise o duzină de muncitori să repare drumul pe la trecerile mai periculoase şi hîrtoapele mai adînci ; şi a dat dispoziţii ca vizitiul să conducă trăsura, cu caii la pas, iar doi lachei, cu felinare, mergeau înaintea trăsurii. Aceştia erau Menichetto, fiul lui Fulgenzio, şi Sandro de la moară, şi amîndoi, pentru a avea o notă mai fastuoasă, purtau un veşmînt stacojiu, croit din două vechi valtrapuri de gală. Eu mă urcam pe scara din spate, şi tot drumul, care ţinea trei mile bune, mă distram privind-o pe Pisana prin ferăstruica coşului trăsurii. Pentru ce motiv anume eram nevoit să le însoţesc în vizitele acelea, în timpul cărora rămîneam să moţăi în bucătăria lui Frumier, vă voi explica de îndată. După cum contele îl tîra după el pe cancelar, tot astfel şi cancelarul mă tîra pe mine după el. În cîteva cuvinte, aşadar, eu ajunsesem umbra umbrei ; dar în cazul în speţă, a fi umbra cuiva nu-mi displăcea de loc, pentru că mi se oferea prilejul să fiu aproape de Pisana. Iubirea dintre ea şi mine fusese de atîtea ori întreruptă şi pusă la încercare din cauza obişnuitelor scene de gelozie, şi apoi reluată din necesitate şi obişnuinţă.

Între un tînăr de treisprezece ani şi o copilă de unsprezece, astfel de intrigării neînsemnate nu merită a fi luate în seamă. Dar eu le găseam fermecătoare, şi Pisana de

asemenea, în lipsa altora mai bune ; părinţii ei nu se ocupau de noi, şi slujnicile şi fetele din casă, după isprăvile mele de neuitat şi preschimbarea mea în elev de cancelarie, au început să mă respecte ca pe-un domnişor şi să mă lase să fac ce vreau. Joaca noastră continua să devină din ce în ce mai serioasă ; iar eu îmi făuream în minte tot felul de romane, pe care dacă aş vrea să le redau acum, nicicînd nu s-ar mai termina confesiunile mele. Dar chiar şi în sentimentele mele se petrecuse o schimbare ; în timp ce înainte mîngîierile Pisanei mi se păreau numai dovezi de bunătate din partea ei, acum, dat fiind că crescusem în importanţă, le atribuiam în mare măsură meritelor mele. Ce să-i faci ? De la micuţul Carletto, cel cu frigarea, îmbrăcat cu ce se îndura servitorimea şi în zdrenţele monseniorului, la şcolarul latinist, bine pieptănat, cu o frumuşică codiţă neagră pe spate, bine încălţat, şi cu două catarame de alamă la pantofi, îmbrăcat cu o jacheţică de catifea de un albăstrui înspre verde şi nişte nădragi roşu-închis, era o mare diferenţă. Tot astfel şi pielea mea, nemaifiind mereu expusă la soare şi la intemperii, devenise mult mai civilizată ca aspect. Am descoperit, chiar, că era albă şi că ochii mei mari şi căprui preţuiau cel puţin cît ai tuturor celorlalţi ; trupul îmi creştea înalt şi din ce în ce mai zvelt ; aveam o gură drăguţă, cu dinţi simetric plantaţi ; un şir frumos de dinţi, chiar dacă nu erau prea apropiaţi unul de altul ca să nu se plictisească reciproc şi care străluceau ca fildeşul. Numai blestematele de urechi, din cauza parohului, care mi le-a lungit cu atîtea dojeni, ocupau un spaţiu prea mare în fizionomia mea ; m-am gîndit să îndrept acest defect dormind o noapte pe o parte şi o noapte pe cealaltă, pentru a le da un aspect mai estetic. Dar de ajuns cu asta ! Mi le pipăi acum şi constat că întrucîtva am reuşit. De altfel, Martino nu-şi precupeţea osteneala să le admire.

— După cum văd, e adevărat că frumuseţea pentru a înmuguri trebuie să fie chinuită. Tu eşti cel mai frumos Carlino din toate împrejurimile şi ai apărut din cenuşa vetrei, iar cel mai mult lapte de la mine l-ai supt.

Bietul om devenea tot mai gheboşat pe măsură ce eu mă înălţam ; puterile îi slăbeau mereu mai mult ; răzuia brînza stînd pe scaun şi nu te mai auzea nici dacă trăgeai cu tunul. Dar nu avea importanţă ; noi doi continuam să ne înţelegem prin semne şi cred că a rămîne singur pe lume sau a trăi fără mine ar fi însemnat pentru el aceeaşi nenorocire. În timpul absenţei Clarei, Martino continua să se urce la bătrîna stăpînă, dar deosebirea felului lor de viaţă, depărtarea în care trăiau le luau posibilitatea unui acord perfect al semnelor de comunicare, prin care ajungi să te faci înţeles de surzi.

Între timp, apariţia nobililor di Fratta şi mai ales a tinerei contese di Fratta la serile de conversaţie din familia Frumier introdusese în atmosfera casei noul element al castelanilor şi al bogătaşilor de la ţară. Printre primii a fost Partistagno, care, după intervenţia sa binevenită la castel împotriva lui Venchieredo, ajunsese pentru întreaga familie un fel de înger salvator. Cît despre el, trebuie s-o spunem, purta cu destulă mîndrie aureola acestei glorii ; faptele erau în favoarea lui şi ar fi fost ridicol să-i negi dreptul la gloria de a fi intervenit la timp. Lucilio suferea mult din cauza atitudinii înfumurate a tînărului cavaler, dar chinul lui era mai curînd invidie decît gelozie. Îl durea mai mult decît orice faptul că atenţia acordată de contele di Fratta lui Partistagno nu era egală cu cea acordată lui. În schimb, de Clara era sigur ; orice privire a ei îi dădea noi speranţe ; pînă şi seninătatea cu care accepta politeţea lui Partistagno era o garanţie că nici o primejdie nu l-ar fi ameninţat din partea lui. Cum putea oare să nu se încreadă în inima ei atît de pură şi în conştiinţa ei atît de curată şi de integră ? De multe ori stătuseră împreună de vorbă, singuri, fie în sufragerie, fie la plimbare ; după prima lor declaraţie de iubire, aproape în fiecare zi petrecuse cîte-o oră alături de ea, în camera bunicii, îndrăgindu-i din ce în ce mai mult frumuseţea inocentă şi angelică, inima-i feciorelnică şi totuşi plină de înflăcărare în liniştea ei mută. Temperamentul lui vulcanic şi despotic avea nevoie de un suflet, întocmai ca şoimul muribund ce-şi iubeşte partea lui de cer ; şi cu inima, cu talentul, cu mii de iscusinţe ale unui

spirit imaginativ şi ale unei voinţe atotputernice, se străduia să lege de el, cu noduri mereu reînnoite, cealaltă parte necesară din el însuşi, care trăia în Clara. Ea ceda de bunăvoie în faţa unei iubiri atît de puternice; la rîndul ei, fata îl iubea nespus de mult, din toată inima, şi nu se gîndea mai departe, pentru că Dumnezeu îi ocrotea nevinovăţia şi fericirea, şi ea era destul de fericită, căci nu se temea de nimic şi nu trebuia să roşească pentru nimic. Dogma aceea închistată şi mincinoasă care interzice celor necăsătoriţi iubirea, socotind-o perversitate şi vinovăţie, nu intrase niciodată printre preceptele religiei sale. Dimpotrivă, a iubi era pentru ea o lege căreia i se supusese şi i se supunea cu sfinţenie. Şi astfel, Clara nu-şi dădea nici o silinţă să ascundă sentimentul tandru inspirat de Lucilio; şi dacă nici contele şi nici contesa nu observaseră nimic, a fost poate pentru simplul fapt că, după părerea celor bătrîni, legătura lor era atît de neverosimilă, încît nu trezea nici măcar o vagă bănuială. De altfel, fetelor necăsătorite nu le era interzis să se îndrăgostească de cineva; era de ajuns ca pasiunea să nu treacă dincolo de o anumită limită. Cei din casă murmurau că după ce tînăra contesă s-ar fi măritat, doctorul Lucilio avea să-i fie cavalerul prompt să-i satisfacă orice dorinţă. Dar în ziua cînd Rosa i-a şoptit ceva tînărului, glumind pe seama celor de mai sus, mi-amintesc că l-am văzut devenind palid şi muşcîndu-şi mustăţile cu cea mai îndîrjită furie din lume. Chiar şi bătrîna contesă, din cîte am observat, descoperise de la un timp misterul Clarei; dar tînărul intrase prea mult în graţiile ei pentru a-l îndepărta în avantajul nepoatei. Poate că şi imaginaţia ei, sclavă inconştientă a interesului, o făcea să găsească mii de argumente pentru a exclude atare temeri. În definitiv, Lucilio, gîndea ea, se arăta atît de prudent, încît Clara avea să se calmeze cu desăvîrşire. Cunoştea bine, sau credea buna bătrînă să cunoască frumoasele năluciri ce dispar la prima suflare a vîntului! Suflarea vîntului ar fi însemnat apariţia unei partide strălucite şi hotărîrea definitivă a părinţilor. Dar cît de mult cunoştea bătrîna firea Clarei şi asemănarea acesteia cu propria-i fire vom vedea noi în continuare. Desigur că, pe de altă parte, ţinuta stăpînită

a lui Lucilio a contribuit s-o întărească în certitudinea ei comodă ; şi dacă i-ar fi fost dat să privească mai bine în adîncul lucrurilor, poate că nu ar fi crezut atît de uşor în docila vremelnicie a acelor năluciri şi ar fi ajuns să se priveze de ultimele bucurii ce-i mai rămîneau, pentru ca tinerilor să li se clatine temeliile castelelor închipuite în Spania, adică absolut imposibile. Dar rămînînd lucrurile aşa cum erau, bătrîna se bucura că poate avea încredere în discreţia şi în temperamentul calm al Clarei, şi după ce fata ieşea din cameră ca să-l conducă pe Lucilio îşi spunea : „Oh, ce tînăr ponderat şi cumsecade ! S-ar spune că se teme să ridice ochii la fată ca să nu se creadă că a intrat în inima nepoatei mele ! Dacă-i ridică, o face numai pentru a mă privi pe mine, şi încă la vîrsta lui ! Ce să vorbim ?! Într-adevăr uimitor !" Dar Lucilio avea momente cînd îşi lăsa sufletul liber să zboare încotro dorea el ; şi în clipele acelea, trebuie să mărturisim, ochii lui atît de discreţi şi de cumsecade comiteau destule păcate de infidelitate faţă de bătrînă. În sufragerie, cînd toţi jucau, şi el părea cu desăvîrşire absorbit în urmărirea mişcărilor monseniorului la jocul de cărţi sau preocupat să-l mîngîie pe Marocco, cîinele căpitanului, între el şi Clara se desfăşura un continuu dialog de priviri ; era ca efectul unei voci îngereşti ce-i cînta în inimă în timp ce tumultul unor clopote dezlănţuite îi rănea urechea. Of, minunate şi iar minunate divine armonii ce fericesc sufletele fără a stînjeni grosolana tobă a timpanelor ! Religia lucrurilor vremelnice şi cea a lucrurilor eterne se unesc în minte aidoma culorii şi luminii în raza soarelui. Sentimentul din gîndire este cel mai frumos triumf asupra senzaţiei din trup ; el dovedeşte că sufletul trăieşte de la sine fără forţa lucrurilor materiale. Iubirea care începe în spirit nu poate sfîrşi o dată cu carnea ; ea învinge proba fragilităţii umane pentru a se întoarce pură şi eternă în imensa iubire a lui Dumnezeu, ce se află pretutindeni. Şi Lucilio simţea divina poezie a acestor gînduri, fără a fi preocupat de ele ca medic. I se păreau fenomene în afara naturii ; şi le relua pentru a le studia fără a dobîndi altceva decît o nouă ardoare şi o mai încăpăţînată tenacitate a pasiunii.

Cînd Clara a fost dusă de ai săi în saloanele de primire ale mătuşii, doctoraşul din Fossalta găsi foarte uşor modul de a pătrunde acolo. Codul veneţian al manierelor elegante nu a fost niciodată atît de nedrept încît să oprească în saloanele nobililor accesul bunei educaţii, al scînteierii vioaie şi al meritului adevărat, chiar dacă o stemă în patru colţuri nu adăuga strălucire acestor deosebite calităţi. Lucilio era foarte stimat la Portogruaro şi se bucura de favoarea şi atenţia cîtorva profesori tineri de la seminar. A fost aşadar prezentat de către ei ilustrului senator, şi acesta, în scurt timp, avu ocazia să le mulţumească pentru prezentarea doctorului ca pentru o deosebită favoare. El cunoştea, de altfel, de foarte mulţi ani pe doctorul Sperandio, care îl vizitase ori de cîte ori se nimerise prin Veneţia. Se plînse deci, cu toată politeţea, de bătrînul lui prieten, deoarece fiul acestuia crezuse necesară garanţia unor alte persoane ca să se poată prezenta în casa lui. Luîndu-şi rămas bun de la el, în prima seară, îl complimentă, asigurîndu-l că cele auzite despre el însemnau prea puţine elogii faţă de ceea ce el însuşi avea să spună mai tîrziu. Tînărul se înclină modest, prefăcîndu-se că nu găseşte cuvintele potrivite să poată răspunde unei atît de mari amabilităţi. Conversaţia lui Lucilio era atît de vie, de plăcută şi de variată, încît puţini ca el ofereau asemenea satisfacţie cînd îi auzeai vorbind ; numai profesorul Dessalli îl întrecea în erudiţie, şi între Lucilio şi Giulio Del Ponte, discuţia decurgea atît de interesantă, încît rămîneai uimit de agilitatea şi ascuţimea conversaţiei lor. Dacă Del Ponte îl depăşea uneori în promptitudine şi în elocinţă, Lucilio îşi lua într-o clipă revanşa prin profunzimea gîndirii şi prin ironie. Plăcea oamenilor pentru cumpătarea şi pentru gîndirea lui matură. Giulio poseda tinereţea spiritului, şi prin asta îşi atrăgea simpatii. Dar discuţiile ce te fac să gîndeşti lasă în suflet urme mai profunde decît cele ce-ţi stîrnesc rîsul ; şi nu există simpatie să nu pălească la o rază de adevărată admiraţie. Admiraţia nu este ca simpatia, un dar plăcut făcut de la egal la egal, ci un adevărat tribut impus de cei mari celor mici, de cei puternici celor firavi. Lucilio ştia să-l impună cu prestanţă şi să-l pretindă cu discreţie. Motiv ce-i silea

pe cei precauţi să-l răsplătească cu o monedă cinstită, fiindu-i chiar recunoscători. Cercul intim al senatorului, prin prezenţa lui Lucilio, se aprinse de o flacără de entuziasm subit. El însufleţea, înflăcăra, atrăgea toate acele spirite dichisite, sclivisite, dar lente şi adormite. În prezenţa lui, ceea ce era mai tînăr şi viu în ei se trezea într-o efervescenţă neobişnuită. Uitau ce au fost şi ce erau, pentru a împrumuta de la prestanţa lui un ultim vis de tinereţe. Rîdeau, flecăreau, glumeau, discutau, nu ca nişte oameni preocupaţi să-şi ucidă timpul, ci ca nişte persoane interesate să şi-l descopere, să-l desăvîrşească. Se părea că viaţa fiecăruia dintre ei şi-ar fi găsit un scop. O singură gură, în cuvintele căreia respira o speranţă înaltă, misterioasă, o singură frunte, strălucind de încredere în inteligenţa ce nu moare niciodată, provocaseră toate aceste transformări. Senatorul, rămas singur şi revenit la obişnuita indiferenţă, era extraordinar de uimit de acele intervale de entuziasm înflăcărat, de acea vigoare combativă, de discuţiile contradictorii şi pline de spirit de care se lăsa antrenat ca un şcolar. Punea atitudinea lui pe seama exemplului şi a prezenţei tineretului din jur, iar adevărul este că flacăra vieţii, stîrnită în el de un puternic impuls, nemaiputînd să-i reîncălzească fibrele îngheţate ale inimii, îi umplea în schimb capul de fumul ideilor şi îi dezlega limba. „S-ar crede că iau în serios fleacurile discutate aici pentru a-mi trece timpul“ — îşi spunea el uneori, în vreme ce aştepta masa de seară în clasicul fotoliu. „De mai bine de patruzeci de ani, n-am mai mirosit venerabilul praf dintr-un colegiu! Poate că e totuşi adevărat că oamenii nu sînt altceva decît nişte veşnici copii! Veşnici, veşnici! Cu voia cerului!“ murmura bătrînul, mîngîindu-şi obrajii moi, lipsiţi de frăgezime şi brăzdaţi de cute.

După ce Lucilio ajunsese să atragă entuziasmul curtenilor senatorului, cei ce şedeau la măsuţele de joc, mai ales doamnele, sufereau din cauza frecventelor motive de sustragere a atenţiei. Gălăgia aceea continuă, tot felul de întrebări, răspunsuri, acuzaţii şi apărări, glume, rîsete, exclamaţii şi aplauze trezeau curiozitatea şi, putem spune,

invidia jucătorilor de cărţi. Distracţiile jocului *quintilio* şi emoţiile jocului treizeci şi şapte erau mult mai puţin vibrante ; cînd o martingală atrăgea obişnuitele felicitări ironice, obişnuitele ameninţări de revanşă, totul se termina aici, revenind cu toţii, ca nişte mîrţoage istovite de cît au tras, la monotonul du-te-vino al partidei. În schimb, în colţul celălalt al salonului discuţiile se desfăşurau tot mai variate, mai vesele, generale, însufleţite. Urechile se plecau într-acolo, iar ochii priveau ca prin sticlă cărţile de joc.

— Dar, doamnă, este rîndul dumneavoastră. Nu cumva n-aţi înţeles mişcarea ?

— Scuzaţi-mă, mă doare puţin capul.

Sau :

— Nu am dat atenţie, eram cu gîndul în cu totul altă parte !

Şi astfel se ciondăneau de la un capăt la altul al măsuţelor, iar vinovatele, oftînd, continuau jocul. Lucilio constituia motivul principal al tuturor suspinelor acelora, şi el o ştia prea bine. Cunoştea efectul pe care-l producea în conversaţia cu senatorul şi, prin ricoşeu, aştepta o generoasă recunoştinţă din partea Clarei. Iubirea are un orgoliu specific. Pe de o parte încearcă să crească pentru a plăcea mai mult, pe de altă parte se mîndreşte văzînd că şi multor altora le place ceea ce ne place şi ne străduim să ne placă numai nouă. Giulio Del Ponte, avînd poate la fel ca şi Lucilio motiv să se facă agreabil doamnelor, îşi ascuţea propriul talent pentru a se ţine după prietenul său. Iar restul societăţii, remorcată în spatele celor doi tineri, se întrecea în promptitudine şi strălucire, în cele mai grave raţionamente care s-ar putea vreodată face asupra unor fraze din *Gazzetta di Venezia* [1], mama, sau mai degrabă Eva tuturor gazetelor. Într-adevăr, veneţienii de atunci trebuia să inventeze ceva, şi au inventat *Gazzetta* ; a fost o creaţie naturală şi legitimă a imaginaţiei lor şi numai pentru ei se deschidea biblioteca discuţiilor lor... Senatorul primea în fiecare săptămînă gazeta, asupra căreia se făceau apoi tot felul de comentarii ; dar

[1] Nievo se referă la *Gazzetta Veneta* a lui Gaspare Gozzi, publicată în 1760—61. (n. tr.)

chiar şi în această chestiune, care includea un rafinament de idei, Lucilio îi lăsa cu mult în urmă pe toţi ceilalţi. Nimeni nu se pricepea mai bine decît el să caute la un capăt al mapamondului raţiunea unor evenimente întîmplate la celălalt capăt.

— Ce ochi ageri ai, scumpe doctore ! îi spuneau unii, uimiţi. Pentru dumneata, Anglia şi China sînt la distanţa captată de un simplu binoclu, şi dumneata găseşti între ele tot atîtea relaţii ca între Veneţia şi Fusina [1].

Lucilio răspundea că pămîntul este ca o minge care se învîrteşte şi aleargă şi că după ce Columb şi Vasco de Gama o refăcuseră după cum fusese creată, nu trebuie să se mai mire nimeni că sîngele a reînceput să circule în tot corpul acela vast, de la pol pînă la ecuator. Cînd se naviga pe asemenea discursuri, senatorul închidea un ochi şi-l deschidea pe celălalt pe jumătate, observîndu-l astfel pe Lucilio şi amintindu-şi de zilele din trecut, cînd tînărul lăsase cîteva pete negre în cartea inchizitorilor statului. Poate că scrupulosului veneţian îi treceau atunci prin cap îndepărtate temeri ; dar pe de altă parte, se scurseseră cîţiva ani de cînd Lucilio nu se mişcase de la Fossalta ; viaţa sa era aceea a unui liniştit şi înstărit om de la ţară. Inchizitorii or fi uitat de el şi el de ei şi de închipuirile tinereşti. Doctorul Sperandio, în vizită diplomatică la preailustrul stăpîn, îl asigurase, mărturisindu-i că el nu sperase nicicînd, în urmă, să găsească în fiul său atîta supunere şi calm, pe care într-adevăr le demonstrase prin viaţa lui modestă şi activă.

— Of, dacă ar vrea să consimtă să-şi ia diploma ! exclama bătrînul doctor. Fără a se opri la Veneţia, să fim bine înţeleşi ! adăuga el cu o imediată căinţă. Dar vă spun eu, dacă ar ajunge să-şi ia licenţa, ce clientelă frumoasă şi rapidă i-aş mai pregăti !

— N-o să mai dureze mult pînă atunci, n-o să mai dureze mult ! răspundea senatorul. Dumneata, să fii între timp cu băgare de seamă ca fiul dumitale să se pregătească bine, să dea cu piciorul la toate extravaganţele de salon, să-şi păstreze umorul şi vioiciunea, dar să nu ia de loc în serios fanteziile literare ale scriitorilor. Diploma va

---

[1] Localitate pe ţărmul lagunei, loc de trecere spre Padova.

veni ea într-o zi sau alta, şi unui medic care e în stare să-i vindece pe toţi nu-i vor lipsi bolnavii.

— *Morbus omnis, arte ippocratica sanatur aut laevatur* [1], adăuga doctorul.

Şi dacă discuţia a avut loc într-o după-amiază, s-a adăugat desigur, încă o jumătate de duzină de texte ; dar cum nu ştiu acest lucru cu certitudine, vreau să le cruţ cititorilor canonul interpretării.

Aşadar, Lucilio, după expresia celor simpli, devenise răsfăţatul femeilor. Aceste creaturi uşuratice, în ciuda capricioaselor legi ale iubirii, se lasă uşor cucerite de cel ce realizează într-un fel sau altul rolul personajului principal. Nici o plăcere nu o întrece poate pe aceea a femeii invidiate de toată lumea. Dar Lucilio nu îngăduia nici uneia dintre ele o asemenea plăcere. Era vesel, ciudat, strălucitor, în rarele sale incursiuni printre mesele de joc; apoi se întorcea să conducă discuţia cu senatorul fără să fi lăsat pe vreo odaliscă de acolo să-i vadă măcar vîrful batistei. Numai că, trecînd în sus şi-n jos, găsea uşor modul să inunde toată fiinţa Clarei cu o privire asemănătoare salamandrelor ce par că ne înconjoară cu o atmosferă de foc. Tînăra vibra din toate fibrele la acel neaşteptat şi suav incendiu ; dar sufletul ei senin şi nevinovat continua să-i vorbească din ochi, printr-un surîs calm. Părea că un fluid magnetic atinge cu miile lui de vîrfuri invizibile vinele fetei, fără a putea tulbura adîncul tăinuit al spiritului ei. Mai adîncă decît o prăpastie şi mai puternică decît o stîncă, se interpunea invincibila ei conştiinţă. Mai mult decît locul neobservat unde obişnuia să se aşeze, modestia era cea care o proteja pe Clara de curiozitatea altor femei. Ştia, fără nici o osteneală, să se facă nevăzută ; şi nimeni nu putea să bănuiască în vreun fel că inima lui Lucilio bătea tocmai pentru aceea care se pregătea cel mai puţin dintre toate să-l cucerească. Soţia magistratului nu afişa prea multă discreţie. Încă din primele seri, graţiile ei şi cochetăria faţă de mult prea doritul tînăr din Fossalta săriseră în ochii primăresei şi surorii supraintendentului. Dar acestea două se remarcaseră prin marea lor invidie, şi, în sfîrşit, Paris între zeiţe nu cred că a fost mai prins

[1] Orice boală se vindecă sau se alină cu ajutorul artei hipocratice (Lat.)

în plasă decît Lucilio între toate femeile acelea ; dar el se comporta ca şi cînd n-ar fi observat nimic.

Mai era şi o altă domnişoară, care poate mai mult decît oricare alta şi chiar decît soţia magistratului urmărea cu ochii mari glorioasele victorii ale lui Lucilio, nu-şi lua niciodată privirile de la el, se înroşea ori de cîte ori se apropia de dînsa şi nu se jena să-i atingă braţul sau haina sau să-l contemple mai stăruitor în ochi. Această obrăznicătură mică era Pisana. Închipuiţi-vă ! O cochetă de doisprezece ani încă neîmpliniţi, o îndrăgostită de-o şchioapă ! Chiar aşa ! Iar eu a trebuit să mă resemnez la o atotvăzătoare vigilenţă a geloziei. A treia şi a patra oară cînd s-a dus în casa Frumier am observat la micuţa mea o mai mare străduinţă de a se împodobi, a se pieptăna şi a-şi pierde vremea în faţa oglinzii. Nici un rezultat nu i se părea îndeajuns de reuşit ; nici un răsfăţ de prisos ; nici o atenţie destul de mare pentru dichisirea părului şi a unghiilor. Şi fiindcă nu avusese această manie nici la prima vizită şi nici la a doua, mi-am închipuit imediat că nu o făcea din obişnuita vanitate feminină şi nici pentru a fi admirată de celelalte femei. Cu totul alt motiv trebuia să fie la mijloc, iar eu, prost pe atunci, ca întotdeauna, în aceste treburi, am hotărît să mă lămuresc pe loc. Martiriul certitudinii mi se părea încă de pe atunci mai puţin cumplit decît chinurile îndoielii ; dar ori de cîte ori am constatat mai tîrziu crudele certitudini, mi-a venit să plîng după dispreţuita fericire de a fi putut totuşi să mă îndoiesc. Fapt este că în clipa cînd servitorii s-au urcat să le aducă cafeaua, m-am strecurat şi eu în salon o dată cu ei şi, ascuns în spatele uşii, am stat să văd tot ce se întîmplă. Am zărit-o pe Pisana cum îl priveşte cu ochii ei mari pe Lucilio, de parcă ar fi vrut să-l devoreze. Căpşorul i se întorcea după el ca floarea-soarelui ; cînd Lucilio vorbea cu mai multă înflăcărare sau se întorcea de la grupul său, vedeam cum sînul ei mic creşte impertinent ca cel al unei adevărate femei. Nu vorbea, nu sufla, nu vedea altceva ; nu se mişca şi nu surîdea decît pentru el. Toate semnele iubirii celei mai intense şi violente erau exprimate în comportarea aceea şi doar vîrsta ei atît de fragedă o

salva de la comentariile şi bănuielile femeilor din jur, după cum modestia o salva pe sora ei. Eu tremuram tot, asudam de parcă aş fi fost aprins de febră, îmi clănţăneau dinţii şi mă agăţam cu mîinile de uşă, de parcă eram în pragul morţii. Atunci îmi fulgeră prin minte de ce Pisana nu se mai uitase la mine în ultimele zile şi pentru ce nu-mi mai vorbea şi nu mai rîdea cu mine ca de obicei, de ce devenise melancolică, iritabilă şi prietenă a locurilor singuratice şi a lunii.

„Ah, trădătoarea!" strigă într-un geamăt biata mea inimă. În atîta durere de iubire nefericită, am simţit ca o mîngîiere cum încolţeşte ura în mine şi ia proporţii. Aş fi vrut să strîng în mînă un mănunchi de fulgere, să pot săgeta fruntea înaltă şi nesuferită a lui Lucilio; aş fi vrut ca sufletul meu să fie plin de-o otravă, care să-i pătrundă prin toţi porii, ca să-i dizolve fiece fibră şi să-i chinuie nervii pînă la moarte. De mine nu-mi mai păsa absolut de loc; deoarece atunci încercam pentru prima dată amărăciunea vieţii; şi o uram pe Pisana aproape tot atît cît îl uram şi pe Lucilio, ea fiind un prilej, dacă nu chiar cauza întregii mele nenorociri. Atunci se întîmplă s-o văd pe mica mea domnişoară cum profită de privilegiul vîrstei şi ia din mîna servitorului ceaşca cu cafea ca s-o ofere ea însăşi tînărului. Era roşie ca jarul, avea ochii mai strălucitori ca rubinul, aşa cum nu-i văzusem niciodată; în asemenea clipe nu mai părea o simplă copilă, ci o atrăgătoare şi desăvîrşită tînără şi, ceea ce era mai rău decît orice... îndrăgostită pe deasupra. Cînd Lucilio îi luă ceaşca din mînă, ea se clătină uşor şi vărsă cîteva picături de cafea pe rochie; tînărul îi zîmbi afectuos şi se plecă să i-o şteargă cu batista lui. Ei, s-o fi văzut atunci pe fetiţa aceea!... înaltă de-o şchioapă! Chipul ei avea expresia cea mai voluptoasă pe care un sculptor grec i-ar fi putut-o crea vreodată statuii lui Venus sau Ledei; o ceaţă umedă şi încîntătoare îi învălui pupilele, şi micuţa ei făptură căpătă un aer plăpînd de parcă abia se mai putea ţine pe picioare, încît Lucilio se văzu silit s-o înconjoare cu un braţ pentru a o susţine. Mi-am muşcat mîinile şi buzele, mi-am zgîriat pieptul şi obrajii; am simţit în piept un impuls

care mă împingea să mă arunc cu furie în spectacolul acela odios, dar o putere misterioasă îmi ţinea picioarele înfipte în podea. Cînd a dat Dumnezeu şi Lucilio şi-a reluat discuţia, Pisana s-a întors lîngă mama ei. Dar tulburarea suavă întipărită pe chip continua să mă tortureze şi după aceea, pînă cînd servitorii ieşiră cu tăvi cu tot.

— Of, Carlino ! Ce faci aici ? mă întrebă unul dintre ei Dă-te într-o parte şi hai la bucătărie, aici nu-i locul tău.

Cuvintele lui, deşi păreau să pună vîrf durerii mele, în realitate au fost ca o otravă rece care mi-o calmară.

„Da ! îmi spusei eu cu o cumplită disperare. Aici nu-i locul meu !"

Clătinîndu-mă ca omul beat, m-am întors la bucătărie ; acolo am rămas cu ochii pironiţi pe jăraticul vetrei, pînă cînd m-au anunţat că toţi caii fuseseră înhămaţi, iar invitaţii se pregăteau să plece. Atunci am văzut-o încă o dată pe Pisana, cum se ţinea cu încăpăţînare după Lucilio de-a lungul scării, ca un căţeluş după stăpîn. Nepăsătoare faţă de toţi ceilalţi, se urcă în trăsură, fără a înceta o clipă să-l privească, şi am mai văzut-o cum se apleca şi peste portieră ca să se uite la locul unde fusese el, chiar după ce-şi luase rămas bun de la toţi. În timpul ăsta, eu stăteam cocoţat în locul cuvenit mie, un nenorocit de dezmoştenit al soartei ce eram ; şi numai Dumnezeu îmi ştie gîndurile care m-au măcinat în ora aceea, cît a durat drumul pînă acasă !... Poate că nici nu erau gînduri, ci deliruri, blesteme, plînsete, înjurături. Peretele subţire de piele ce despărţea locul ei de al meu, ştiam eu bine ce-mi prevestea pentru viitor ! De mii de ori m-am gîndit că va veni o zi cînd blestemata forţă a lucrurilor omeneşti avea să mi-o ia pentru totdeauna şi s-o dea altuia, nedorit, neiubit, poate cu greu tolerat. Şi mai prindeam curaj închipuindu-mi-o scăldată în lacrimi şi palidă de durere sub vălul alb de mireasă, mergînd spre altar ca o victimă ; şi apoi, în întunericul patului nupţial, oferindu-se cu răceală, tremurînd, umilită şi fără iubire, fără dorinţă stăpînului căruia i-ar fi fost vîndută. Inima ei mi-ar fi rămas credincioasă doar mie, sufletele noastre ar fi continuat să se iubească ; eu aş

fi fost fericit s-o văd cîteodată trecînd printre copiii ei ; ar fi însemnat o adevărată fericire pentru mine să pun mîna pe unul dintre ei într-o clipă de neatenţie, să-l strîng la pieptul meu, să-l sărut, să-l ador, să caut în trăsăturile lui trăsăturile mamei ; să mă amăgesc şi să mă gîndesc că partea misterioasă a spiritului ei, transplantată în acela al copilului, îmi aparţinuse cîndva şi mie, pe vremea cînd ea mă iubise cu toată puterea sufletului. Băiat la nici paisprezece ani împliniţi, cunoşteam destul de multe lucruri din viaţă ; trăncăneala nestăpînită a servitorilor şi a servitoarelor mă învăţase destule, chiar mai mult decît aveam nevoie ; şi totuşi, ajunsesem să înfrîng învolburarea confuză a simţurilor, să înfrînez elanul unei imaginaţii îndrăgostite şi să doresc o existenţă bogată nu în altceva, ci în dureri suave şi bucurii melancolice. Drept răsplată a eforturilor, devotamentul meu primea, în schimb, uitarea şi ingratitudinea Pisanei. Dar nu mă uita pe mine pentru o altă iubire ; fiindcă atunci aş fi avut, cel puţin, mîngîierea luptei, a urii, a răzbunării. Nu, mă arunca la gunoi întocmai ca pe-o unealtă nefolositoare, ca să alerge după o strălucire deşartă de mîndrie şi să se îndrăgostească nebuneşte de un vis monstruos şi imposibil. Oroarea faţă de Lucilio, pe care o concepusem la început, se transformase încet-încet într-un furios dispreţ împotriva Pisanei. Lucilio era un bătrîn pentru ea ; nu i s-a părut niciodată nici frumos, nici amabil ; a fost nevoie de omagiile celorlalte femei pentru ca ea să-i preţuiască meritele prea înalte şi bărbăteşti în raport cu criteriul ei copilăresc încă. Eu mă vedeam sacrificat, fără remuşcare, vanităţii.

„Nu, nu are în ea nici o fărîmă de inimă, nici o străfulgerare de omenie, nici o rămăşiţă de pudoare ! Da, o dispreţuiesc după cum merită, o voi dispreţui întotdeauna !“ strigam în sinea mea.

Biet copil ! Începeam încă de pe atunci să dispreţuiesc şi să iubesc, unul dintre chinurile cele mai înfricoşătoare din toate cîte le-a pregătit natura ingrată pentru fiii ei ; luptă şi pervertire a oricărui principiu moral ; supunere fără răsplată şi fără speranţă, în care su-

fletul, după ce simte binele şi-l iubeşte, este constrîns să se închine, să venereze şi să implore idolul răului. Eu aveam prea mult suflet şi prea multă mîndrie. Amintirile primelor afecţiuni copilăreşti mă urmăreau fără milă. În zadar fugeam de ele ; în zadar mă apucam să lupt împotriva lor cu raţiunea ; mai vechi decît raţiunea, ele îmi cunoşteau toate cutele, toate ascunzişurile sufletului meu. La suflarea lor fatală, o adevărată furtună se stîrnea în mine ; o furtună de dorinţe, de mînie, de furie, de lacrimi. O, meditaţi bine asupra următoarelor două cuvinte în care se închide toată istoria nenorocirilor mele şi a vinovăţiilor mele ! Meditaţi bine asupra lor, şi apoi spuneţi dacă, cu toată elocvenţa pasiunii mele, cu tot sentimentul durerilor îndurate, cu toată sinceritatea mustrării de cuget, aş putea izbuti să explic din plin cumplita lor semnificaţie ?... *Dispreţuiam şi iubeam !*

Veţi rîde poate de aceşti doi copii care în povestirea mea pretind să fie trataţi ca oamenii mari ; dar vă jur, o dată pentru totdeauna : eu nu vă ţes un roman din capul meu, vreau numai să-mi revăd viaţa. Îmi amintesc cu glas tare ; şi scriu ceea ce-mi amintesc. Pun rămăşag, chiar, că dacă veţi vrea cu toţii să vă întoarceţi cu amintirea în anii copilăriei, mulţi dintre voi veţi găsi în ei germenii şi rezumatul pasiunilor care mai tîrziu aveau să se dezvolte. Credeţi-mă pe mine ; ceea ce s-a spus despre copilele care se nasc nişte femei în miniatură se poate spune şi despre băieţi. Biciul educatorului şi cercul obligator al ocupaţiilor îi ţin în general îmblînziţi pînă la o anumită vîrstă. Dar lăsaţi-i liberi să se dezlănţuie şi să gîndească în voia lor ; veţi vedea pe loc cum prinde viaţă în ei, ca în spaţiul îngust al unei oglinzi optice, toată gama variată a pasiunilor celor mai mature. Eu şi Pisana am fost lăsaţi să creştem cum a vrut Dumnezeu, aşa cum se obişnuia în timpurile acelea, cînd nu se recurgea la salvarea colegiului. Cu o astfel de educaţie plină de exemple foarte rele, se forma turma aceea ovină de oameni care, lipsiţi de credinţă, de putere şi de iluzii, ajungea pe jumătate vie pînă în pragul vieţii ; şi de acolo pînă la moarte se tîra în noroiul plăcerilor şi al uitării. Viermii care-i aşteptau în mormînt puteau foarte bine

să le servească drept tovarăşi chiar şi în lume. În ceea ce mă priveşte, fie mulţumită temperamentului meu, fie mulţumită adversităţilor ce m-au oţelit încă din primii ani, am reuşit să rămîn inalterabil şi să nu mă mînjesc în mocirla ce te înnoroiază pe o viaţă întreagă. Dar Pisana, înzestrată mult mai bine decît mine cu calităţi şi înclinaţii frumoase, era nepregătită, din nenorocire, să înfrunte greutăţile anilor ei. Pînă şi inteligenţa, atît de vie, atît de suplă şi întotdeauna trează, i se întunecă şi deveni sterilă, din cauza maniei de a se face plăcută, ce o cuprinsese în văpaia simţurilor în care a lăsat să ardă şi să se mistuie cea mai aleasă parte a sufletului ei. Curajul, mila, generozitatea, imaginaţia, fructe atît de sănătoase ale caracterului ei, degenerară în tot atîtea instrumente ale poftelor desfrînate. Sau dacă mai străluceau cîndva, în clipele de răgaz, nu erau decît fulgere trecătoare, tresăriri bizare şi subite ale instinctului, şi nu acte conştiente, meritorii, de adevărată virtute. Un defect demn de plîns încolţi încă din prima copilărie ; în perioada despre care povestesc acum, luase asemenea proporţii, încît ar fi fost poate posibil să fie înfrînat, dar fără să i se mai poată distruge efectele ; mai tîrziu însă, cînd eu am fost în stare să descopăr în mod concret acest defect, recunoscînd în el izvorul înrăutăţirii progresive a Pisanei, nici o putere de pe lumea asta nu s-ar mai fi aflat ca să-l mai poată îndrepta. Of ! Cu cîte lacrimi de disperare şi de iubire n-am plîns atunci după secolele cînd se mai făceau minuni şi transformări miraculoase !... Cu cîtă poftă plină de speranţă n-am devorat cărţile unde se arăta felul cum iubirea, răbdarea şi sacrificiile regenerează sufletele !... Cu cîtă umilinţă, cu cît curaj nu mi-am oferit ca jertfă, parte cu parte, toată fiinţa mea pentru ca îngerul acesta decăzut, a cărui veselă strălucire i-am contemplat-o încă din primele clipe ale vieţii, să-şi recapete virtutea luminii lui !...

Ori mint cărţile, ori Pisana era astfel făcută încît nici o putere omenească n-o mai putea schimba. O dată, cînd cerul s-a deschis în faţa ei, am văzut ceea ce raţiunea mea nu voia să creadă, dar ceea ce inima a tăinuit drept cea mai pură dintre comorile bucuriilor. Cît mi

se pare de aproape această ultimă zi de recompensă şi de durere infinită !... Cînd trăiam însă în castelul Fratta, eram destul de departe de aceasta ; şi mintea mi s-ar fi îngrozit să creadă că iubirea mea nu va primi răsplata decît din mîinile morţii.

În zilele următoare acelei seri în care suferisem atît de mult, le-am apărut tuturor foarte slăbit şi stins, încît toţi se temeau de vreo boală. Voiau cu orice preţ să-l las pe Lucilio să-mi ia pulsul, dar eu l-am respins cu răutate, şi atîta timp cît boala nu a luat proporţii m-au lăsat în plata Domnului, convinşi că e vorba de o încăpăţînare de copil. Vedeau bine fetele din casă că raporturile dintre mine şi Pisana se răciseră mult, dar nu le trecea prin minte că acesta era motivul slăbiciunii mele. Mai întîi, fiindcă erau obişnuite cu aceste intervale de răceală, şi apoi nu dădeau întîmplării mai multă importanţă decît unei simple copilării. După cîteva zile, Pisana a observat şi ea paloarea şi cuminţenia mea şi, aproape ghicindu-mi secretul, se strădui să se apropie de mine şi să mă consoleze. Eu trecusem de la furia disperării la sfîrşeala durerii, astfel că am primit-o cu o înfăţişare melancolică şi aproape compătimitoare. Această ultimă expresie a fizionomiei mele nu i-a plăcut de loc ; se prefăcu a crede că îi demonstram că nu am nevoie de ea şi de aceea m-a tratat ca pe-un cîine. Oh, dacă şi-ar fi aruncat braţele în jurul gîtului meu ! Aş fi fost destul de credul sau de laş ca s-o strîng la piept şi să uit clipele neomenoase prin care mă făcuse să trec. Poate că a fost mai bine aşa, fiindcă în ziua următoare, durerea mi-ar fi apărut ca nouă şi m-ar fi surprins mai slab ca înainte. În ciuda sănătăţii mele şubrede, ori de cîte ori familia s-a dus la Portogruaro, întotdeauna am însoţit-o şi eu, şi acolo, în fiecare seară, înghiţeam cu voluptate amară certitudinea nenorocirii mele. Încercam să mă încurajez singur ; dar sufletul îmi suferea de moarte şi desigur că n-aş mai fi putut continua mult timp în starea aceea. Martino mă întreba mereu de ce suspin atît de des. Parohul nu se dumerea de ce compoziţiile mele în limba latină nu sînt tot atît de bune ca mai înainte, dar nu avea curajul să mă dojenească, într-atîta de mult îl mişca

slăbiciunea mea ; domnişoara contesă Clara mă copleşea cu îngrijiri şi mîngîieri. Eu slăbeam însă văzînd cu ochii, şi Pisana se prefăcea că nu observă nimic, sau dacă arunca asupra mea o privire compătimitoare, şi-o retrăgea îndată. Aşa înţelegea ea să-mi pedepsească mîndria. Dar era oare mîndrie ? Muream de durere adîncă şi o deplîngeam numai pe ea ca motiv al sfîrşirii mele. O deplîngeam şi o iubeam, deşi aş fi vrut s-o urăsc, s-o dispreţuiesc şi s-o pedepsesc. Să spună oricine dacă era mîndrie ! În împrejurările acelea s-a întîmplat, din fericire, ca doamna contesă să se îmbolnăvească ; spun din fericire pentru că astfel au fost întrerupte plimbările la Portogruaro, şi acesta a fost motivul că eu nu am murit. Lucilio continua să vină la castel, cu atît mai mult cu cît o făcea în calitate de medic, dar Pisana nu mai era tot atît de încîntată de el la Fratta ca la Portogruaro. O dată sau de două ori, i-a acordat oarecare atenţie, apoi se abţinu fără efort şi puţin cîte puţin reveni, în ceea ce-l privea, la obişnuita-i indiferenţă ; treptat-treptat, pe măsură ce Lucilio ieşea din inima ei, reintram eu ; şi nu trebuie să ascund că bucuria căinţei mele a fost atît de vehementă şi atît de plină, de parcă mi-aş fi revenit la încrederea sentimentelor dinainte. Eram doar un copil şi credeam orbeşte în ele. Aşa cum, în ciuda cochetăriilor ei trecătoare, avusesem încredere în Pisana, fiind sigur că în adîncul inimii ei nu eram decît eu, tot astfel mă convingeam acum din nou că roadele acelei mustrări de cuget trebuia să fie veşnice. Ajungeam aproape să găsesc în acele aparente infidelităţi şi prompte împăcări o dovadă în plus că ea nu putea să mă iubească decît pe mine şi nu putea să trăiască fără mine. Nu i-am pomenit nimic de chinurile mele, m-am eschivat să-i răspund la întrebări, gîndindu-mă că mărturisirea unei gelozii este cel mai sigur stimulent pentru noi infidelităţi. Am dat vina pe o tristă dispoziţie, pe o stare proastă, nelămurită, şi am închis astfel posibilitatea altei curiozităţi din partea ei, lăsînd în schimb toată libertatea bucuriei şi uşurării unei inimi închise atîta timp în ea însăşi. Pisana se juca nebunatică cu mine : părea că aventura aceea de moment nu-i lăsase nici o urmă, nici în memorie,

nici în conştiinţă ; m-am consolat cu asta, deşi dacă aş fi fost mai prevăzător ar fi trebuit să mă sperii. M-am lăsat deci cu deplină siguranţă în voia curentului de fericire care mă transporta, cu atît mai sigur şi mai fericit, cu cît fata mi s-a părut în zilele acelea supusă, drăgăstoasă şi chiar umilă şi cuminte, aşa cum nu mai fusese niciodată. Era oare o tacită despăgubire, oferită fără voie, pentru supărările pe care mi le pricinuise ? N-aş şti s-o spun. Poate că şi adoraţia timorată faţă de Lucilio îi educase în aşa fel sufletul încît să nu aibă manifestări violente şi tiranice ; mie îmi revenea deci să culeg ceea ce un altul semănase. Dar această îndoială, care m-ar face acum să mă ruşinez, atunci nici nu-mi trecuse prin minte. Trebuie să fi trăit şi să fi meditat îndelung pentru a învăţa, aşa cum trebuie, ştiinţa de a te tortura în mod rafinat.

Contesa, deşi uşor bolnavă, îşi revenea greu. Era atît de plină de capricii şi de mofturi, încît nu ajungeau nici elocinţa italiană şi latină a doctorului Sperandio, nici calmul lui Lucilio, nici încurajările monseniorului de Sant' Andrea, îngrijirile soţului şi ale Clarei şi nici cele patru poţiuni pe zi ca s-o liniştească. Numai într-o zi cînd i-a fost anunţată vizita cumnatei sale Frumier îşi reveni pe loc şi uită cu desăvîrşire de toate durerile, pentru a se pieptăna, a se farda, a-şi pune pe cap cea mai frumoasă şi mai trandafirie bonetă din garderobă şi a-şi împodobi patul cu perne şi cuverturi cu franjuri din dantelă. Din acel moment, convalescenţa ei a fost asigurată şi s-a putut cînta un *Te Deum* în capelă pentru multdorita însănătoşire a preailustrei stăpîne. Monseniorul Orlando cîntă acest *Te Deum* cu toată evlavia inimii lui, pentru că la Fratta nu s-a mîncat niciodată atît de rău ca în timpul bolii cumnatei sale. Toţi erau ocupaţi să fiarbă supe, să pregătească pîine înmuiată, să aducă lichide fierte şi castronaşe ; şi între timp vasele din bucătărie rămîneau goale, şi la ora prînzului trebuiau să se mulţumească toţi cu mîncăruri improvizate. Pentru a restabili familia în obişnuitele ei obiceiuri zilnice şi a transforma lunga convalescenţă a contesei într-o sănătate sigură a fost nevoie doar de patru sau cinci

vizite ale cumnatei ; şi aşa am ajuns în toiul iernii, dar înflorirea obrajilor preţioşi ai contesei era garantată pentru alţi treizeci de ani. Monseniorul Orlando revăzu cu plăcere spaţiul din jurul vetrei aglomerîndu-se puţin cîte puţin cu tigăi late şi vase pline cu lichide clocotitoare. Dacă ar mai fi continuat acel regim de semiabrutizare, ar fi plătit cu propria-i viaţă vindecarea cumnatei sale. În acest timp, eu şi Pisana am avut cîteva luni de înţelegere şi de linişte. Înţelegere e un fel de-a spune, fiindcă în realitate ne-am întors la viaţa dinainte, adică la manifestările de iubire, la ciondăneli, la gelozii şi la împăcările de odinioară. Donato, fiul farmacistului, şi Sandro, cel de la moară, mă făceau uneori să crăp de mînie. Dar acum situaţia era cu totul alta, cu aceste cochetării neînsemnate eram de mult obişnuit, şi de altfel Pisana, dacă în atenţiile ei faţă de mine era dură şi încăpăţînată, faţă de alţi copii era de trei ori pe-atîta. Şi nici n-o vedeam, în prezenţa lor, umilă, vibrantă şi preocupată cum era în prezenţa lui Lucilio în salonul mătuşii. Supărările şi neliniştea de atunci nu lăsaseră nici o urmă în mine ; dar îmi aminteam motivul şi de multe ori îmi stătea pe limbă să-i spun ceva Pisanei în legătură cu asta, ca să văd cît îşi amintea, şi în ce măsură. Şovăiam însă mereu şi n-aş fi ajuns niciodată să-mi satisfac dorinţa dacă ea singură nu mi-ar fi oferit într-o zi ocazia. Lucilio cobora scările după ce o vizitase pe contesa definitiv restabilită şi pe bătrîna Badoer şi se îndrepta înspre podul de la grajduri, reconstruit după toate legile unei bune apărări, sub conducerea căpitanului Sandracca ; Clara venea în aceeaşi direcţie pentru a trece în grădină ca să culeagă cîteva foi de lămîiţă şi nişte muşcate care se luptau încă cu bruma. Trecuseră cîteva zile fără ca tinerii să se fi văzut ; sufletele lor fierbeau, pline de sentimentele care din cînd în cînd cer să fie exprimate cu înflăcărare, în absolută libertate, pentru a nu se reîntoarce în inimă ca o otravă. Voiau să respire acum aer liber, în singurătate ; trecură peste pod, siguri că nimeni nu era în preajmă şi gustînd fericirea de a-şi putea repeta acele dulci întrebări şi eternele răspunsuri ale iubirii, care constituie întreg dialogul a doi tineri ce se iubesc. Cuvinte repetate şi auzite de mii de ori, cu un

sens şi cu o voluptate mereu noi, ce par a fi suficiente să demonstreze că numai sufletul posedă magica virtute a gîndirii şi că mişcarea buzelor nu este altceva decît o deşartă bîlbîire de sunete monotone, fără un acord interior, intim. Lucilio era tocmai pe punctul de a-şi da drumul iubirii ce-l sufoca de atîtea zile, cînd auzi în spatele lui pasul zglobiu și glăsciorul ascuţit al Pisanei, strigînd :

— Clara, Clara, aşteaptă, că vin şi eu să-mi fac un buchet !

Lucilio îşi muşcă buzele şi nu putu sau nu crezu necesar să-şi ascundă supărarea ; Clara, în schimb, care se întorsese cu obişnuita-i bunătate să-şi privească sora, trebui să observe îndureratul chip al tînărului ca să se întristeze şi ea. În ceea ce-o privea, mulţumirea fetiţei de a-şi face un buchet de flori ar fi răsplătit-o poate de pierderea plăcerii unei eventuale convorbiri, atît de mult dorită, cu iubitul ei. Era bună, era bună mai presus de orice, şi în suflete ca al ei, pînă și violenţa pasiunilor se calmează cînd e vorba de plăcerile altuia. Dar tînărului nu-i convenea această uşoară resemnare, şi supărarea lui se accentua. Se întoarse aşadar cu un chip schimbat către Pisana și o întrebă dacă nu cumva a lăsat-o singură pe bătrînă.

— Da, dar chiar ea mi-a îngăduit să vin să culeg flori cu Clara, răspunse Pisana ţîfnoasă, pentru că nu admitea ca Lucilio s-o trateze în felul acela.

— Cînd cineva are inimă şi este delicat, trebuie să ştie să nu abuzeze de anumite învoiri, adăugă Lucilio ; o bolnavă bătrînă care are nevoie de ajutor nu poate fi părăsită fără motiv, oricît ne-ar îngădui ea s-o facem.

Pisana simţi lacrimi de mînie în ochi ; le întoarse supărată spatele şi nu-i răspunse nici măcar Clarei, care o ruga să rămînă şi să nu fie atît de susceptibilă. Copila alergă într-un suflet în anticamera cancelariei, unde îmi făceam eu lecţiile, şi, roşie de indignare şi de ruşine, îmi sări de gît.

— Ce s-a întîmplat ? exclamai, aruncînd pana şi ridicîndu-mă în picioare.

— Oh, mi-o va plăti-o domnul Mierloi!... Te asigur că mi-o va plăti, se bîlbîia, fremătînd, Pisana.

Mă dezobişnuisem s-o aud folosind această poreclă, şi nu înţelegeam despre cine era vorba.

— Dar cine-i acest domn Mierloi? Ce ţi-a făcut? am întrebat-o.

— Eh!... domnul Mierloi din Fossalta, care vrea să se amestece în treburile mele şi să mă întrebe şi să mă mustre ca şi cum aş fi una dintre servitoarele lui!... Eu sînt o contesă, şi el un biet medic, care nu-i în stare decît să pună lipitori, bun cel mult pentru sărăcime şi pentru ţărani.

Am surîs numeroaselor idei care mi-au trecut prin cap la auzul acelor cuvinte şi-am aflat apoi, mai deslușit, cauza precisă a acelei mînii nestăpînite. Pînă una-alta, am profitat de clipa oportună ca să obţin de la fată alte favoruri.

— La început, i-am spus, nu înţelesesem la cine făceai aluzie vorbind de domnul tău Mierloi!... Într-adevăr, cam de mult nu l-ai mai numit pe domnul Lucilio astfel.

— Ai dreptate, îmi răspunse Pisana; de un secol! Ia te uită ce proastă!... Era un timp cînd îmi plăcea chiar, şi mai ales la Portogruaro, în casa mătuşii, eram încîntată cînd îl auzeam. Ce spui? Ce holbaţi şi atenţi şedeau toţi ceilalţi domni ca să-l asculte! Nu ştiu ce-aş fi dat să fiu în locul lui ca să apar în strălucirea aceea!

— Îl iubeai, nu glumă, am observat eu cu un tremur tainic.

— Adică... în serios? murmură Pisana, gîndindu-se profund la vorbele mele. N-aş şti să spun...

În clipa aceea, i-am văzut minciuna cocoţată pe vîrful nasului şi-am înţeles că dacă nu înainte, cel puţin atunci cu siguranţă că ştia foarte bine ce caracter avusese admiraţia ei pentru Lucilio. Se ruşină şi se mînie de o astfel de mărturisire făcută ei însăşi şi-şi reveni, blamîndu-l, spre a se răzbuna.

— E urît, e orgolios, e rău îmbrăcat, ca Fulgenzio!

Îi găsi toate defectele şi toate păcatele, şi de multă vreme nu o auzisem pe Pisana vorbind cu atîta pofidă şi emfază ca în filipica aceasta împotriva lui Lucilio. De astă dată m-am asigurat. Dar însăşi virulenţa ei, deşi îi

sesizasem motivele, îmi dădea mai curînd prilej de teamă decît de încredere într-un temperament atît de ciudat și de extremist. Într-adevăr, după ce s-a reluat obiceiul celor două plimbări săptămînale la Portogruaro, Pisana se răci din nou de mine și reîncepu să-l contemple și să-l asculte pe Lucilio. Vorbele și protestele ei de ură împotriva lui s-au spulberat ca în vis ; reîncepu să-l adore pe acela pe care cu cîteva zile înainte îl călcase în picioare, fără să se rușineze sau să se mire. De data aceasta, durerea mea a fost mai puțin impetuoasă, dar mai adîncă : pentru că am înțeles în ce leagăn de speranțe mi-am încredințat soarta sufletului meu. Am încercat să-i demonstrez Pisanei cît suferеam și s-o fac să se gîndească la răul pe care mi-l pricinuia ; dar nu mi-a acordat înțelegere. Mi-am dat seama însă că în devotamentul ei pentru Lucilio se infiltrase o doză de gelozie. Constatase că primul loc în atenția lui îl ocupa Clara și suferea cumplit ; dar nu era înveninată nici împotriva surorii ei, nici împotriva lui Lucilio ; părea că se mulțumește numai să iubească sau era atît de sigură de această mare iubire, încît într-o zi sau alta spera să fie cea preferată. Sentimentele acestea pe care i le citeam în ochi erau foarte departe de a mă consola. Nu știam pe cine să urăsc ; pe Lucilio nu, fiindcă habar n-avea de toate acestea, și nici pe Pisana, fiindcă atunci cînd îi vorbeam aveam senzația că m-aș fi adresat la pereți, așa că, la fel ca întotdeauna, în cele din urmă tot pe mine m-am urît. Dar durerea, după cum vă spuneam, deși era mai adîncă, a fost totuși mai rațională ; am putut astfel trata cu propria mea durere și am convins-o că în loc să caut putere în inactivitate și în tristețe era mai înțelept să mă cufund în studiu și în muncă. M-am dedicat întru totul lui Cicero, lui Virgiliu și lui Horațiu : traduceam fragmente mari și îi comentam în felul meu și după capul meu. În sfîrșit, pot spune că pentru studiile mele clasice, cel de-al doilea păcat al Pisanei mi-a fost mai mult decît folositor. Parohul s-a declarat foarte încîntat de mine ; îi felicita pe conte și pe cancelar pentru dragostea mea față de studiu și, în sfîrșit, în afară de mine, toți se bucurau de progresele mele rapide. Și nu cumva să cre-

deţi că a fost o chestiune de ore sau de zile ; dimpotrivă ; a durat luni şi ani. Doar că trebuie să mai adăugăm obişnuitele recreaţii de respiraţie, obişnuitele pauze. Frecvenţa vizitelor conţilor di Fratta la Portogruaro era suspendată fie din cauza sezonului nepotrivit, fie din a drumurilor stricate, a căldurii prea mari, a duratei prea scurte a serilor, cît şi din cauza plimbărilor familiei Frumier la Udine. Atunci renăştea şi iubirea Pisanei pentru mine, cu obişnuitele ei interludii de cochetărie faţă de Sandro şi de Donato ; în cele din urmă, părea să-şi fi dat seama de starea mea de nefericire, existentă şi în timpul furiei împotriva lui Lucilio ; de aceea mă compătimea şi, ca o pomană, îmi zvîrlea cîte-o ocheadă sau îmi dădea chiar şi un sărut. Eu primeam ca un adevărat cerşetor ceea ce-mi oferea ea ; durerea mă făcuse una cu pămîntul, cum zice psalmul, aşa că m-aş fi lăsat zdrobit, strivit şi scuipat în faţă fără să simt. Dar asta nu m-a împiedicat să devin pe zi ce trecea un latinist din ce în ce mai valoros ; şi asudam şi păleam citind tot timpul în cărţi, încît Martino ajunsese să-mi spună că mai degrabă i-ar fi plăcut să mă vadă întorcînd frigarea, cum făceam mai înainte. Nu asta contează. Descoperisem eu însumi ce mare ajutor constituia munca şi, orice-ar fi gîndit Martino, cred că aş fi fost mult mai nefericit dacă mi-aş fi înecat durerea într-o viaţă uşoară sau dacă mi-aş fi intensificat-o în trîndăvie. Cel puţin am cîştigat faptul că la scurt timp după ce împlinisem cincisprezece ani am putut susţine la Seminarul din Portogruaro un examen de gramatică, de latină, de compoziţie, de prozodie, de retorică şi de istorie antică, în urma căruia am rămas cu o glorie nemuritoare. Închipuiţi-vă că în trei ani învăţasem cît alţii în şase !... După un triumf atît de deplin, în familie s-a hotărît să fiu trimis la Padova, ca să obţin titlul de doctor ; dar între timp am căpătat un post de viceofiţer de cancelarie, cu salariul anual de şaizeci de ducaţi, care echivalau cu paisprezece cenţi pe zi ! Puţin, chiar foarte puţin, desigur ; dar am fost foarte mulţumit să bag în buzunar cîteva monede spunîndu-mi : „Acestea sînt ale mele, fiindcă mi le-am cîştigat eu !“ Noua demnitate la care mă ridi-

casem a făcut să mi se dea un loc la masa stăpînilor şi să pot intra în salonul casei Frumier, avînd dreptul să stau lîngă cancelar pentru a-l asista la jocul de cărţi. Această ocupaţie îmi convenea foarte puţin ; şi tot atît de puţin îmi plăcea să o am mereu sub ochi pe Pisana şi să mă consum în continuu din pricina gesturilor ei menite să-i arate iubirea faţă de Lucilio. Acum, cînd mă gîndesc mai mult, îmi vine să rîd în gura mare ; dar pe atunci, lucrurile apăreau altfel. Inima îmi plîngea cu lacrimi de sînge.

Pisana crescuse între timp şi devenise fată de măritat. Avea paisprezece ani, dar părea desăvîrşită şi matură. Nu prea înaltă, nu, dar cu forme perfecte, admirabile, mai ales în ce priveşte conturul spatelui şi al gîtului, un tors ca al Iuliei, nepoata lui August ; capul puţin mare, dar armonios, cu un foarte frumos oval, şi apoi părul, des, strălucitor, ochii mereu umezi şi languroşi, învăluind un foc tainic, sprîncene subţiri şi în sfîrşit o guriţă... o guriţă bună de pictat sau de sărutat. Glas rotund şi sonor, din cele ce nu au rezonanţă din cap, ci din piept, de acolo de unde bate inima ; un mers, cînd liniştit şi egal, ca al unei persoane care gîndeşte, cînd săltat şi hotărît ca al unei şcolăriţe în vacanţă ; cînd tăcută, închisă şi gînditoare, cînd deschisă, zîmbitoare ; dacă vreţi, chiar flecară, dar flecărelile se pierdură şi încă destul de repede ; se vedea încă de la paisprezece ani că alte gînduri o preocupau într-atît, încît îi amorţeau limba. Şi astfel, participa la discuţii ca o adevărată femeie ; cînd ieşea apoi şi se simţea absolvită de respectul oamenilor, drepturile vîrstei puneau stăpînire pe acel corp uşor, bine făcut şi îl îndemnau la cele mai îndrăzneţe tumbe şi la cele mai ciudate contorsiuni din lume. Atunci devenea un băieţandru zburdalnic, chiar mai mult decît era nevoie ; dar în salon se comporta ca o tînără femeie, afectată şi sclifosită. În felul ăsta mi-o amintesc în anii aceia de tranziţie : cînd o simplă copilă, cînd femeie matură ; cît despre suflet însă şi despre temperament, defectele copilăriei se arătau cu atîta precizie în femeia de mai tîrziu, că nu mi-am dat seama cu certi-

tudine de clipa cînd aceasta din urmă a înlocuit-o pe cealaltă. Unele dintre defectele femeii poate că n-au fost decît continuarea celor ale copilei, în dezvoltarea ei naturală.

Iată-mă ajuns la un punct de unde a început un nou chin pentru mine, sau mai bine zis a început să ia proporții chinul de mult început. Cam în perioada aceea a ieșit din colegiu seniorul Raimondo de Venchieredo și a venit să locuiască la castelul lui, în apropiere de Cordovado ; fiindcă nu împlinise încă anii majoratului, un unchi de-al său dinspre partea mamei, de la Veneția, care-i era tutore, îl încredință supravegherii unui preceptor, un oarecare Pendola, pripășit la Veneția nu se știa de unde și care dobîndise o mare faimă de erudiție. Acest abate misterios a avut desigur motivele sale foarte întemeiate să accepte însărcinarea ; în taină fie spus, eu cred că era pe ascuns un fiu preferat al inchizitorilor. Se spunea că ar fi de baștină din Romagna, dar călătorea cu pașaport rusesc. Se știe că iezuiții, după suprimarea ordinului lor [1], se refugiaseră la Petersburg și că Republica Venețiană nu s-ar fi angajat niciodată să le ofere adăpost. Oricum, normele politicii stăpînirii nu mai coincideau cu cele ale fratelui Paolo Sarpi [2] cînd părintele Pendola se stabili cu elevul lui la Venchieredo ; și atît el, cît și tînărul castelan au făcut o frumoasă impresie în societatea din Portogruaro, care se grăbi să-i invite și să-i sărbătorească. Pisana, după prima apariție a acestui tînăr în saloanele casei Frumier, uita adesea de Lucilio, pentru a-i fi agreabilă noii cunoștințe ; iar eu, stînd lipit de cancelar, îmi rodeam sufletul și-mi aruncam privirile în gol.

---

[1] Ordinul iezuiților a fost suprimat în 1773, de papa Clement al XIV-lea, și restabilit în 1814, de Pius al VII-lea.

[2] *Paolo Sarpi* (1552—1623), autor al celebrei lucrări *Istoria conciliului din Trento,* în care a apărat prerogativele suveranității Republicii Venețiene împotriva amestecului papei Paul al V-lea.

CAPITOLUL VII

Conţine apologia părintelui Pendola şi a elevului său. Două căsătorii ratate fără nici un motiv. Tînăra contesă Clara împreună cu mama ei se mută la Veneţia, unde le urmează doctorul Lucilio, care devine foarte familiar la Legaţia Franceză. De ce m-am săturat de Pisana şi am început să doresc cu dragoste toate fetele frumoase din împrejurimi; de ce pînă la urmă nu mi-a mai fost dragă jurisprudenţa de la Universitatea din Padova, unde am rămas pînă în august 1792, resimţind de la distanţă Revoluţia Franceză.

Speranţele doamnei contese în ce priveşte căsătoria Clarei, la început nu păreau să fi fost înşelate. Se poate afirma că toţi tinerii din Portogruaro şi din împrejurimi rămîneau cu ochii pierduţi cînd o vedeau. Clara n-ar fi avut nevoie decît să aleagă pentru a fi imediat cerută în căsătorie de cel care i-ar fi plăcut cel mai mult dintre ei. În primul rînd, Partistagno o privea de parcă i-ar fi aparţinut lui, ba chiar cînd observa că alţii o contemplă cu prea multă devoţiune îşi îngăduia unele grimase de nemulţumire, care declarau în mod făţiş sentimentele lui. Intrînd în casa Frumier, se alăturase în mod imprudent la conversaţiile din cercul creat în jurul stăpînului casei; dar curînd se văzu obligat să se retragă, căci nu era atît de neghiob încît să nu-şi dea seama de impresia proastă pe care o făcea. Aşa că s-a aşezat între două bătrîne şi un monsenior, la o măsuţă de cărţi, unde se juca treizeci şi şapte, şi de acolo îşi continua vechiul obicei de a o onora pe Clara cu privirile lui cuceritoare. Acest obicei nu plăcea prea mult partenerilor săi de joc ; aşa că la masa aceea era o eternă bombăneală, îi atrăgeau într-una atenţia la joc şi-l dojeneau. Dar

frumosul cavaler rămînea imperturbabil ; plătea partidele pierdute, îl făcea și pe partenerul său să le plătească și nu se tulbura de loc. Noroc că era tînăr și frumos, motiv pentru care bătrînele îi iertau momentele de distracție, iar monseniorul, fiind părintele spiritual al uneia dintre doamne, se vedea nevoit să-l ierte și el. Tînărul marchiz Fessi, contele d'all Elsa și alți cîțiva aristocrați sclivisiți din oraș îi făceau și ei curte Clarei. Dar asediul galant al acestor domni era mai puțin discret ; privirile erau pentru ei o manifestare minoră ; își agitau brațele în plecăciuni, se întreceau în complimente, laude și oferte. Făceau pe glumeții cu brațul unduit în șold și un picior întins în față ; cînd își mai puneau și hainele galonate de duminică, verva lor nu mai cunoștea limită. Se învîrteau printre scaunele doamnelor, se aplecau asupra uneia sau alteia, sfătuiau pe cîte-un jucător sau altul ; dar cea mai mare grijă o aveau să nu rămînă lipiți de nici o partidă. Tinerii clerici și în mod deosebit profesorul Dessalli stăteau bucuroși cîte-un sfert de oră alături de Clara ; costumul lor îi proteja de calomnii răutăcioase, și atitudinea fetei era de așa manieră, că se potrivea mult cu gravitatea sacerdotală. În sfîrșit, blonda castelană di Fratta răscolise întreaga atmosferă a subiectelor de conversație din jurul ei ; și avea ciudata modestie ca nici să nu-și dea seama de acest lucru. Giulio del Ponte, care nu era mai puțin aprins, se minuna și se supăra de atîta rezervă ; ba mergea chiar mai departe și, cu toate că nu arăta nici un semn, avea unele bănuieli asupra lui Lucilio. Într-adevăr, numai o inimă înclinată unei mari afecțiuni putea să reziste cu răceală la tot turnirul acela de dragoste din jurul ei. Și cine oare putea să-i fi impresionat inima, dacă nu doctorașul din Fossalta ? Astfel gîndea domnul Giulio ; și de la a gîndi pînă la a șușoti ceva, drumul a fost scurt cît un pas de furnică. Asemenea șușoteli începură să prindă suflet cînd părintele Pendola îl prezentă pe tînărul Venchieredo în casa Frumier. Contele di Fratta rămase oarecum încurcat ; el nu uita că, deși nu din cauza lui, desigur prin îngăduința lui, tatăl acelui tînăr cavaler mînca pîine amară în închisoarea Rocca della Chiusa. Dar contesa, femeie ingenioasă, merse ceva mai

departe cu imaginaţia şi iute creă un plan care prin reuşita lui ar fi putut înlătura orice urmă de asperitate între cele două case. Partistagno, în care-şi pusese mari speranţe de la început, nu dădea semne că ar fi dorit să înainteze ; deci ce rău ar fi fost să-l atragă pe Venchieredo spre o căsătorie izbutită cu Clara ?... Unind astfel interesele celor două familii, ar fi fost justificat dreptul de a acţiona împreună pentru eliberarea condamnatului ; atunci, recunoştinţa şi fericirea ar fi anulat amintirile urîte din trecut ; şi chezăşia că s-ar fi putut ajunge la o asemenea încheiere strălucită era protecţia foarte valoroasă a senatorului Frumier. Părintele Pendola era un cleric cu conştiinţă şi un om cu un comportament foarte distins ; o dată convins asupra interesului ce prezenta această căsătorie, el l-ar fi sfătuit desigur şi pe tînărul lui elev ; aşadar, de acolo era nevoie să se înceapă, şi isteaţa doamnă trecu imediat la acţiune. Reverendul părinte nu era dintre cei ce nu văd la o palmă mai departe de nas, şi totuşi vor să se creadă că văd lucrurile de la o distanţă de o milă ; dimpotrivă, era cu totul altfel de om ; vedea foarte departe şi purta ochelarii cu un aer de foarte resemnată nerozie. Dar eu cred că nu-i trebuiră două ridicături de ochi pentru a citi în mintea contesei ; şi, mulţumit că era linguşit, răspunse atenţiei cu o modestie într-adevăr edificatoare.

„Bietul de el ! se gîndea doamna, crede că-l măgulesc pentru calităţile lui rare ! E mai bine să-l las să creadă aşa ; în felul ăsta, ne va servi cu mai mare tragere de inimă."

Între timp, tînărul Venchieredo întîmpina cu braţele deschise cinstitele hotărîri ale contesei. Se poate spune că el se îndrăgostise din prima clipă de Clara. Era îndrăgostit ca un măgar sau ca un tînăr abia ieşit de pe băncile şcolii. Căuta în fel şi chip să-i placă, avea grijă să se aşeze cît mai aproape cu putinţă de ea, încît să-i atingă cu genunchiul măcar faldurile rochiei, se uita mereu la ea, şi numai ei îi dăruia puţinele şi căutatele lui cuvinte. Prevăzătoarea mamă era în culmea încîntării ; preceptor şi elev, în mod nevinovat, mergeau mînă-n mînă cu vicleniile ţesute de ea cu atîta dexteritate. Dar

părintele Pendola nu se înfricoşa de entuziasmul tînărului îndrăgostit ; el îşi cunoştea elevul mai bine decît contesa şi lăsa lucrurile să decurgă în voia lor cît timp i se părea lui că nu-i nici un pericol. La drept vorbind, domnul Raimondo (aşa se numea fiul castelanului di Venchieredo) iubea mult mai mult decît pe Clara sexul slab în general. De cum pusese piciorul pe teritoriul jurisdicţiei, dăduse semn de această latură foarte importantă a temperamentului său, alergînd cu o furie nemaipomenită după toate frumuseţile din împrejurimi. Taţii, fraţii, soţii tremuraseră din cauza acestor preludii războinice, şi bunicile ramolite îşi aminteau palpitînd la gura sobei de vremea de glorie a tatălui său. Mînzul focos nu respecta nici şanţuri, nici garduri de nuiele, le trecea dintr-un salt, le străpungea pe toate fără milă şi, fără să acorde nici o atenţie frîului sau ameninţărilor, dădea pinteni în stînga şi-n dreapta, ca să pătrundă în păşunea care-i plăcea mai mult. De altfel, autoritatea lui nu era încă atît de formidabilă încît oamenilor să nu le sară ţandăra în faţa unor asemenea abuzuri. Cîte-un tată, un frate, un soţ începură să facă gălăgie, să ameninţe cu represalii, răzbunări, recursuri. Şi atunci apărea respectabilul părinte, cu gîtul lui strîmb, cu faţa pocăită ;

— Ei, ce vreţi ?... Sînt pedepsele providenţei, sînt lucruri neplăcute, dar pe care trebuie să le suportăm ca pe orice alt rău, pentru o mai mare slăvire a Domnului ! Şi mie, vedeţi, îmi sîngerează inima văzînd asemenea necuviinţe !... Dar mă încredinţez lui Dumnezeu, mă umilesc în faţa lui, îmi alin durerea cu el. Cu voia lui, sper să nu fie decît nişte copilării ; dar trebuie să ne merităm cu răbdare binele pe care el va voi să ni-l acorde !... Uniţi-vă cu mine, fiii mei ! Să plîngem şi să suferim împreună, căci tot împreună vom primi şi răsplata într-o lume mai bună decît aceasta. Şi prostănacii de ei plîngeau împreună cu perla aceea de om şi sufereau o dată cu el ; el era îngerul păzitor al familiilor lor, salvatorul sufletelor. Vai de ei dacă n-ar fi fost el ! Cine ştie cîte scandaluri, cîte procese n-ar fi tulburat ţinutul ? Poate că s-ar fi vărsat şi sînge, pentru că într-adevăr mînia lor ajunsese la culme. Dar bunul părinte îi consola, îi calma,

şi deveneau iar nişte mieluşei resemnaţi, din care putea şi mai mult face ce voia el. După aceea, o dată readuşi la datorie, îl lua pe tînărul desfrînat între patru ochi şi-i dădea o sumă de sfaturi dintre cele mai bune, pînă la saturaţie. Nu, nu acela era felul de comportament pentru a cuceri simpatia oamenilor şi a păstra prestigiul şi belşugul casei ! Şi printre bătrînii lui fuseseră unii tineri păcătoşi ; dar se comportau cel puţin cu prudenţă, nu-şi trîmbiţau cu surle şi tobe nelegiuirile, nu se expuneau prosteşte furiei celorlalţi, evitau exemplele proaste şi nu-şi stîrneau aproapele spre afurisitul păcat păgîn, care e răzbunarea. Binecuvîntată fie prudenţa strămoşilor noştri ! Tînărul neascultător, după cum era firesc, luă din aceste sfaturi partea care-i convenea lui ; începu să se gîndească la acţiuni înainte de a le face şi să le ascundă bine după ce le făcea. Lumea nu mai ţipă atîta ; femeile căsătorite şi fetele din ţinut ciuguliră cîte-o broşă sau cîte un şorţ de mătase ; părintele Pendola era binecuvîntat de toţi, şi noul castelan îi datoră pesemne lui sănătatea trupească, dacă nu şi pe cea sufletească. Într-adevăr, faima care-l zugrăvise la început ca un adevărat flagel al castităţii încetă brusc ; Raimondo avea acum renumele unui tînăr discret şi amabil ; desigur că-i plăcea să glumească, dar nu depăşea limitele, şi nu se eschiva să fie gentil cu orice fel de persoană. De exemplu, îi adora pe toţi soţii soţiilor tinere şi graţioase ; şi fie că erau oameni înstăriţi sau ciobani, niciodată n-a avut ocazia să arate faţă de ei un minim gest de impoliteţe. Le asculta cu răbdare toate istorisirile, îi recomanda cancelarului şi administratorului, iar el le aducea acasă răspunsul unei cereri satisfăcute sau al unui cont lichidat. Dacă gentilomul era întîmplător absent, avea răbdare să-l aştepte, şi apoi soţia lăuda foarte mult soţului comportarea politicoasă a stăpînului, cît şi modestia lui. În realitate, numai părintele Pendola ştiuse să facă asemenea convertiri ; şi toată populaţia şi clerul din împrejurimi îl proclamară într-un singur glas un fel de taumaturg.

Doretta Provedoni a fost printre primele care a atras omagiile lui Raimondo ; dar lui Leopardo nu-i conveneau fandoselile cavalerului şi, în ciuda gălăgiei făcute de nevastă-sa, reuşi să găsească o cale de a scăpa de el.

Dacă o ascultai pe femeie, ai fi zis că domnişorul face uz de drepturile sale ; erau fraţi de lapte, se jucaseră împreună în copilărie şi nu era ciudat că-i mai păstra încă o amintire dragă. Bătrînul, fraţii, cumnatele, de teamă să nu-l înrăiască pe judecătorul suprem, ţineau partea tînărului şi-l criticau pe Leopardo, considerîndu-l un urs gelos şi sălbatic. Dar atît timp cît Raimondo îşi continua viaţa nelegiuită, Leopardo avea destule motive pe care să le opună familiei. Şi Doretta rămase cu mutra bosumflată, fără să poată reuşi în propria-i intenţie. Sosi apoi momentul convertirii ; începu să se vorbească despre miracolul înfăptuit de părintele Pendola şi despre minunata pocăinţă a tînărului senior.

Atunci, toţi săriră asupra lui Leopardo cu mari mustrări ; Doretta nu glăsuia nimic, nu făcea gălăgie, dar se prefăcea că este jignită de bănuielile injurioase ale soţului. Acesta, sincer şi credul, obişnuit să cedeze în orice chestiune, din dragostea oarbă pe care i-o purta, recunoscu că a fost nedrept ; şi ca să n-o vadă suferind, consimţi s-o lase să plece la Venchieredo, la tatăl ei, aşa cum obişnuia mai înainte ca Raimondo să fi ieşit din colegiu. Tînărul castelan o primi cu multă omenie pe sora lui de lapte ; se miră că n-o găsise acasă de atîtea ori cînd fusese la Cordovado ca s-o salute ; şi chiar se înfurie că nu i-l prezentase încă pe soţul ei. În cele din urmă, Leopardo a fost convins că se lăsase înşelat de aparenţe în legătură cu Raimondo ; şi, îndrăgostit cum era de soţia lui, ascultă atîtea despre acest subiect, încît pînă la urmă el fu acela care-i ceru scuze, apoi se grăbi să-i facă o vizită castelanului şi se întoarse acasă, liniştit de atîta amabilitate, de atîta rezervă, binecuvîntînd şi el pe părintele Pendola şi permiţîndu-i soţiei să se ducă să stea la Venchieredo cît timp i-ar fi făcut ei plăcere. Astfel se perfecţionase Raimondo în arta lui de senior ; şi în aceeaşi măsură şi idolatria lui pentru Clara învăţase să se manifeste în chipurile cele mai discrete şi mai rafinate. Contesa, temîndu-se ca tînărul să nu se răcească, socoti momentul potrivit să apeleze la părintele Pendola. Îl invită de cîteva ori la masă, ţinu să fie la ea la partida de seară ; îl dădu uitării pe monseniorul di Sant'Andrea şi se duse să se spovedească la abate ; şi, în sfîrşit, cînd crezu terenul

pregătit după cum se cuvenea să fie, începu să arunce sămînța care o interesa pe ea să încolțească.

— Părinte, îi spuse într-o seară în casa Frumier, după ce se ridicase de la joc sub nu știu ce pretext și se retrăsese cu el într-un colț din salon ; părinte, sînteți foarte norocos să aveți un elev care vă face atîta onoare !

Contesa aruncă o ocheadă aproape maternă lui Raimondo, care stătea drept în fața Clarei, așteptînd ca fata să-și termine de băut cafeaua pentru ca să-i ia el ceașca. Respectabilul părinte aruncă asupra tînărului o privire plină de afecțiune și în egală măsură de umilință.

— Dumneavoastră aveți dreptate, doamnă contesă, răspunse el, sînt într-adevăr norocos ; dar de altfel, preceptorul are prea puțin merit în reușita elevului. Pămîntul bun dă roade bune, numai să vrei să le culegi ; iar pămîntul sterp nu dă nimic, oricît l-ai uda cu zeci de găleți de sudoare.

— O... părinte ; nu voi spune niciodată acest lucru ! reluă contesa. Vă invidiam tocmai pentru că dumneavoastră ați fost în situația de a merita să vă bucurați de asemenea fericire. După părerea mea, educația bună a unui tînăr îndrumat într-atîta măsură încît să facă numai bine este meritul cel mai mare de care te poți mîndri în fața unei societăți !

— Cel al unei nobile doamne care face educația fetelor ei, transformîndu-le în excelente mame pentru viitoarea lor familie, desigur că nu-i mai prejos, răspunse venerabilul părinte.

— O ! Părinte ! Noi depunem prea puțină știință. Dacă Domnul ni le dăruie frumoase și bune, recunoștința i se cuvine lui. De altfel, o economie înțeleaptă, o ordine bună în casă, o doză suficientă de teamă de Dumnezeu și zestrea modestiei constituie toată valoarea fiicelor noastre.

— Ei, dumneavoastră în fond nu spuneți nimic prin asta ?... Economie, o bună ordine, frica lui Dumnezeu, modestie !... Dar în aceste calități e cuprins totul !... Aș fi înclinat să spun chiar cu prisosință ; căci o bună rînduială te îndeamnă la economii, și teama în Dumnezeu

călăuzeşte la umilinţă. Credeţi-mă, doamnă contesă, de-ar fi astfel educate femeile care deţin cele mai grozave tronuri de pe pămînt, şi tot ar face o impresie de mare demnitate !

Inima contesei se deschise ca un trandafir udat de ploaie. Îşi plimbă privirea de la bunul părinte Pendola la Clara, de la Clara la Raimondo, şi de la el din nou la minunatul părinte. Această rotire de priviri a fost ca o temă a simfoniei pe care se grăbea s-o execute.

— Ascultaţi-mă, venerabile părinte, continuă ea, apropiindu-se mult de urechea lui, deşi monseniorul di Sant' Andrea o străfulgerase cu doi ochi de balaur de la măsuţa unde juca pichet. Nu e adevărat că la prima apariţie a domnului Raimondo prin părţile acestea se murmurau împotriva lui... anumite lucruri... anumite lucruri...

Contesa se tot bîlbîia, parcă în speranţa că excelentul părinte ar fi servit-o cu cuvîntul care-i lipsea ; dar el stătea, după cum se spune, în gardă şi-i răspunse la bîlbîială cu o expresie de uimire.

— Dumneavoastră mă înţelegeţi, continuă contesa, eu nu acuz pe nimeni, repet doar ceea ce spunea lumea. Se pare că domnul Raimondo nu dovedea înclinaţii spre un comportament exemplar... Dumneavoastră ştiţi că în lumea asta toţi sînt gata cu comentariile ; şi că deseori simpla aparenţă...

— Din păcate, din păcate, scumpă contesă, o întrerupse cu un oftat adînc reverendul, puteţi crede că nici eu şi nici dumneavoastră nu sîntem în siguranţă împotriva acestui blestemat de balaur al calomniei ?

Doamna îşi muşcă buzele şi-şi pipăi fundele bonetei, să vadă dacă erau la locul lor. Ar fi vrut chiar să se înroşească, dar ca să obţină acest efect era necesar să se decidă să tuşească.

— Ce spuneţi, venerabile părinte ? continuă ea cu supunere. Vă rog să mă credeţi că o sută de mii de guri se acordă într-un singur glas ca să ridice în slăvi viaţa dumneavoastră de adevărat sfînt... Cît priveşte persoana mea, sînt prea neînsemnată pentru ca...

— Ei, contesă, contesă !... Vreţi să vă bateţi joc de mine. O doamnă de talia voastră valorează azi în ochii lumii mai mult decît un seminar întreg de preoţi, şi nu-

mai asemenea ființe au privilegiul să facă să le vorbească de bine sau de rău orașe întregi. Cît ne privește pe noi, este prea mult dacă lumea binevoiește să ne răspundă la salut.

Contesa, prea îngîmfată ca să piardă ocazia de a primi un compliment și prea puțin isteață ca să taie brusc elanul acestor fleacuri inutile, se grăbi să ajungă cu vorba acolo unde o conducea respectabilul părinte, depărtîndu-se mereu de scopul pe care și-l fixase cînd începuse discuția cu el. Dar bunul părinte nu era un neghiob ; înainte de a se încurca în anumite plictiseli, voia să știe ce beneficiu avea să primească și cine erau oamenii cu care trebuia să intre în directă legătură. Pentru ziua aceea nu crezu de cuviință să atingă subiectul și își conduse atît de bine barca discuției, încît cînd se ridicară de la joc ca să plece, contesa îi povestea, cred, bucuriile ei din tinerețe și vremurile de neuitat de la Veneția și Dumnezeu știe ce alte întîmplări din trecut. Dîndu-și seama că sosise momentul plecării, își mușcă puțin unghiile ; dar ora aceea îi lunecase atît de iute printre degete, și bunul părinte o întreținuse cu discuții atît de interesante, încît tocmai discuția principală îi rămăsese la jumătate de drum. Cît privește faptul că excelentul părinte o purtase cu vorba, cum se spune, îndrugîndu-i verzi și uscate, contesa era la cale de-o poștă de a-l bănui. Mai degrabă se înfurie împotriva propriei ei vorbării, propunîndu-și să fie altă dată mai sobră și să uite trecutul ca să se poată ocupa de prezent. Dar a doua oară s-a întîmplat ca și prima dată, și a treia oară la fel ca a doua ; și nici nu se putea spune că părintele ar fi evitat-o sau că i-ar fi arătat că stă de vorbă cu ea fără să-i facă plăcere. Nu, o căuta chiar, o vizita în dese rînduri, și nu era niciodată primul care să vrea să-și ia rămas bun dacă masa pusă sau ora tîrzie nu-l sileau să se retragă. Doar că niciodată nu se prezenta ocazia de a începe discuția aceea sau poate că întîmplarea făcea să se uite de ea tocmai cînd ar fi putut mai bine să-l atace cu respectivul subiect.

Dar între timp, părintele nu se complăcea în lene ; studia ținutul, lumea, magistraturile, clerul ; intra în grațiile cutărui domn sau ale cutărei doamne ; se adapta di-

feritelor gusturi ale persoanelor, pentru a deveni plăcut oriunde și tuturor; și în special nu precupețea nici un mijloc de a intra în grațiile excelenței-sale Frumier. Dar în chestiunea aceea nu progresa sub nici o formă; căci părintele știa și prefera să meargă la sigur pe ocolite și pe îndelete decît să se repeadă de la primul pas. După cîteva săptămîni deveni o ființă nelipsită în cercul senatorului. Pînă atunci domnise acolo o adevărată anarhie de păreri; părintele interveni ca să le pună de acord, să le judece cu cumpătare, să hotărască asupra lor. Drept este că mai șchiopătau concluziile, și deseori o epigramă de-a lui Lucilio le făcea să se dea peste cap în mijlocul hohotelor de rîs ale celor din jur. Dar prearăbdătorul părinte din nou le ridica și le întărea prin noi puncte de sprijin; în sfîrșit, îi obosea într-atîta și pe prieteni, și pe adversari, încît pînă la urmă îi dădeau dreptate. Senatorul savura aceste exerciții de dialectică. De felul lui el era un metodic; și obișnuit, după o lungă experiență, cu sesiunile academice, îi plăceau disputele acelea, care după ce distrăgeau cîteva jumătăți de oră creau, dacă nu altceva, măcar o fantomă de adevăr. Părintele Pendola reușise ceea ce el nu putuse să obțină din partea minților vioaie și trăsnite ale celor ce roiau în jurul lui. De aceea, acordă mare stimă logicii lui perfecte; după părerea lui, fiind cea mai mare onoare pe care o putea acorda cuiva. Nu mai cerceta dacă părintele Pendola era logic cu el însuși, sau dacă logica lui își schimba făgașul la fiecare trei pași. Îi era de ajuns să-l vadă sosind; nu avea importanță dacă se sprijinea pe cîrjele lui Lucilio sau pe ale profesorului Dessalli. Fie spus o dată pentru totdeauna că excelentul părinte avea un ochi nemaipomenit pentru a discerne sufletul persoanelor; și de aceea, în cîteva seri nu numai că pricepuse că afecțiunea nobilului Frumier trebuia cucerită prin rezonanța vorbelor, dar ghicise și care vorbe anume erau necesare acestui scop. Lucilio, nefiind mai puțin ager decît respectabilul părinte, își dădu curînd seama că acolo clocea ceva; dar mai avea o bună cale pînă să-și deschidă o ferăstruică în sufletul lui. Haina preoțească era dintr-o țesătură atît de deasă, încît privirile se frîngeau în ea; și tînărul se vedea constrîns să recurgă la imaginație.

În sfîrşit, veni ziua cînd părintele Pendola o lăsă pe contesă să-i expună planul ei de atît de mult timp îndrăgit. Aflase atît cît avea nevoie să ştie ; pregătise ceea ce trebuia să pregătească ; nu se mai temea ; dimpotrivă, nu dorea decît să recurgă contesa la el, pentru a-i putea răspunde : „Doamna mea, eu vă promit dumneavoastră acest lucru dacă şi dumneavoastră îmi promiteţi mie ceea ce vă rog eu". Acum veţi întreba ce dorea excelentul părinte ? Un fleac, dragii mei, un adevărat fleac ! Dat fiind că, prin căsătoria domnului Raimondo cu tînăra contesă Clara, preceptorul devenea o gură inutilă în castelul din Venchieredo, el aspira la postul de intendent al senatorului. Doamna Frumier avea reputaţia de a fi evlavioasă ; părintele atinsese această clapă, şi clapa îi răspunsese întocmai ; rămînea pe seama cumnatei să realizeze opera, dacă voia totuşi să-şi vadă fata căpătuită într-un mod atît de onorabil. Bietul părinte era obosit, era bătrîn, îi plăcea să studieze în biroul lui ; acolo era locul de odihnă care i s-ar fi părut adevărata anticameră a paradisului ; preotul care-l ocupa atunci dorea o parohie, puteau deci mulţumi şi pe preot şi totodată şi pe el, care nu mai avea nici forţă şi nici suficientă înţelepciune să mai lucreze în mod fructuos în grădina Domnului. Se înţelege, desigur, că excelentul părinte insinuă aceste lucruri într-o manieră care dădea impresia că doamna contesă i le smulgea de pe buze, şi nicidecum că ar fi rugat-o el.

— O, sfinţi din paradis ! exclamă doamna. Ce mîngîiere pentru cumnatul meu ! Ce ajutor spiritual pentru cumnata mea ! Adică, onorabile părinte ! Dumneavoastră aţi dori să vă adaptaţi într-adevăr vieţii meschine a unui intendent în casa asta ?

— Da, cînd elevul meu se va însura, răspunse părintele Pendola.

— Nu-i vedeţi ? Par într-adevăr făcuţi unul pentru altul, spuse contesa.

— Într-adevăr, dacă eu aş spune o vorbă... Raimondo... Ce mai ? ! Lăsaţi-mă să le studiez firile, să-i observ puţin şi eu...

— Ei, la ce serveşte să mai studiaţi inimile lor de douăzeci de ani ? Nu vedeţi, nu ? E de-ajuns o privire mai atentă în ochii lor... acolo le sînt cuibărite gîndurile, dragostea. Şi apoi, aveţi încredere în mine ! De trei luni, ştiţi, îi studiez seară de seară. Mă credeţi, părinte ? De şase săptămîni mă tot gîndeam să deschid această discuţie, şi de fiecare dată mi-a lipsit curajul.

— Adevărat, doamnă contesă ?... Vai, ce-mi tot spuneţi ! Dumneavoastră să vă lipsească curajul în legătură cu o operă atît de caritabilă şi de atîta necesitate şi valoare pentru ambele familii !

— Nu-i aşa, părinte, că ideea mea e bună ?... Şi nu va fi un dar frumos de nuntă dacă se va obţine din partea inchizitorului graţierea bietului om pentru restul pedepsei ?... Astfel va lua sfîrşit o lungă serie de dezbinări, necazuri, şi nenorociri care mîhneau toate sufletele curate din ţinuturile noastre !

— O, desigur ! Şi eu mă voi retrage mulţumit dacă voi putea să încredinţez fericirea fiului meu sufletesc unei tinere mirese atît de bine crescute ; dar sînt lucruri, contesa mea, care trebuie multă vreme chibzuite. Tocmai pentru că eu am o mare influenţă asupra sufletului lui Raimondo...

— Da, tocmai din acest motiv vă rog şi eu să-i arătaţi clar toate avantajele care vor reveni din această căsătorie pentru ambele case...

— Doreaţi să spuneţi, doamnă contesă, că din pricina răspunderii mari ce apasă pe umerii mei va trebui să acţionez cu prudenţă.

— Ei, lăsaţi ! Pentru dumneavoastră este de ajuns o aruncătură de ochi ca să vă edificaţi în orice situaţie ! Of ! Abia aştept să văd perfectat acest minunat pact de alianţă !... Şi cumnatul meu ce fericit va fi să poată avea în casă un om de talia dumneavoastră !... Chiar mîine se va îngriji de asigurarea unui venit pentru capelan. Din moment ce o doriţi, nimic mai bun decît asta !

— Totuşi, doamnă contesă...

— Nu, părinte, nu faceţi obiecţii... dumneavoastră să-mi promiteţi că veţi acorda această favoare cumnatului meu ! Din moment ce aţi aruncat o vorbă, vă rog să n-o retrageţi...

— Eu nu spun c-o retrag, dar...

— Dar, dar, dar... Nu există dar !... Priviţi-i acum, vă rog, priviţi-i pe domnul Raimondo şi pe Clara a mea ! Cum se mai sorb din ochi !... Parcă ar fi doi porumbei, nu-i aşa ?

— Dacă Domnul va voi, nu va exista vreodată pereche mai perfectă. Dar planurile Domnului trebuie ajutate, părinte, şi aceasta vă revine dumneavoastră înaintea oricui, dumneavoastră, care sînteţi preademnul lui ministru...

— Nedemn, prea nedemn, doamnă contesă !

— În sfîrşit, eu vă aştept mîine la masă... Îmi veţi spune ceva despre Raimondo al dumneavoastră.

— Primesc această favoare, doamnă contesă ; dar nu ştiu... aşa, în grabă... În sfîrşit, nu promit nimic... Ce să spun, mă va costa îndeajuns să mă despart de bunul meu fiu.

— Vă asigur, cumnaţii mei vă vor recompensa cu vîrf şi îndesat pentru paguba dumneavoastră.

— O, da, cred, sper ; dar...

— În sfîrşit, părinte, pe mîine. Vom vorbi, vom cumpăni ; eu voi arunca diseară o vorbă senatorului, din moment ce rămînem să cinăm împreună.

— Vai, nu se poate, doamnă contesă, nu mă expuneţi, nu mă compromiteţi prea mult. Este într-adevăr un sacrificiu pentru mine să...

— Ei, asta-i bună ! Aţi vrea aşadar, din egoism, să-l privaţi de o soţie pe acest minunat tînăr ! Ce preceptor răutăcios ! Pe mîine, părinte, pe mîine ; şi veniţi mai devreme, să stăm puţin de vorbă în timp ce fierbe orezul.

— Preaumil sclav al doamnei contese, de bună seamă nu voi lipsi, şi Dumnezeu să călăuzească spre bun sfîrşit intenţiile noastre.

Şi, într-adevăr, bunul părinte, de cum ieşi cu Raimondo din casa Frumier, după ce se lăsă să cadă pe canapeaua comodă a unui cupeu, începu să-l laude pentru viaţa pe care o ducea şi de felul în care a înţeles să pună în aplicare sfaturile sale. Dar propunerile omului sînt înşelătoare, pasiunile lui — violente ; şi grija de a

le înfrîna, de a le modera prin legături sacre şi legitime, niciodată nu-i destul de vrednică de lăudat. Raimondo atingea vîrsta de douăzeci şi unu de ani ; nu putea fi moment mai prielnic pentru căsătorie, iar el, excelentul părinte, se considera gata să-l ajute în alegere prin îndelunga şi bogata lui experienţă.

— O, părinte, vorbiţi serios ? exclamă Raimondo. Mă îndemnaţi să mă însor ? Dar cu un an în urmă nu-mi repetaţi într-una că trebuie să fiu mai matur şi mai înţelept pentru a decide să înjghebez o familie ? Şi că ajutorul unui preceptor cu minte şi cu inimă înlocuieşte foarte bine sprijinul, adesea superficial şi defectuos, al unei femeiuşti ?

— Da, fiul meu, răspunse candid preceptorul, eu îţi dădeam aceste sfaturi în ultimul an cînd ţi-am fost profesor la colegiu ; şi credeam că sînt cele mai bune. Dar pe atunci încă nu observasem lumea în toată libertatea ei. Acum, că te cunosc mai bine în viaţa practică, nu mi-e ruşine să mă dezic de ele şi să mărturisesc că m-am înşelat. Vezi bine, vorbesc în defavoarea mea. Cînd mireasa va intra în acest castel pe o poartă, eu va trebui să ies pe cealaltă...

— O, nu, părinte ! Nu spuneţi asemenea lucruri ! Nu mă lipsiţi de acţiunile şi de sfaturile dumneavoastră ! Credeţi-mă că nu voi uita niciodată cît vă datorez !... Chiar acum două luni, luntraşii aceia din Morsano m-ar fi prins dacă n-aţi fi recurs dumneavoastră la cele mai intime sentimente făcîndu-i să accepte o mică reparaţie în bani ! Şi cînd te gîndeşti că n-am atins un deget surorii lor... Vă jur, părinte !

— Da, fiule, te cred întru totul. Dar nu trebuie să ofensezi modestia mea, amintindu-mi aceste biete merite ; te rog să le uiţi, sau cel puţin să nu-mi mai vorbeşti de ele. Ce-a fost a fost !... După cum îţi spun, eu mă dezic de ceea ce credeam că îţi este util cu un an în urmă ; acum mi-ar plăcea să te văd aranjat la casa ta şi în mod onorabil. Lăsîndu-te alături de o bună soţie, răbdătoare, devotată, eu m-aş retrage mai mulţumit în firida bătrîneţii mele...

— Dar, părinte ! Nu-mi spuneaţi mereu că şi după însurătoare, dumneavoastră veţi rămîne pacificatorul, consolatorul, lanţul spiritual dintre mine şi soţia mea ? Că pentru tot aurul din lume n-aţi fi consimţit să vă despărţiţi de mine ?...

Părintele Pendola vorbise într-adevăr astfel, atîta timp cît nu sperase să ajungă la o slujbă mai bună. Acum, cînd i se întîmpla să întrevadă ceva mai bun în apele tulburi ale ecleziaştilor din Portogruaro, dădu vorbelor sale o interpretare diferită.

— Aşa am spus, şi nu neg acum ceea ce am spus în atîtea rînduri. Spiritul meu va rămîne întotdeauna printre voi, fiindcă cea mai bună parte din el s-a transferat în sufletul tău prin sfîntul intermediu al educaţiei ; cît priveşte soţia, dat fiind că eu voi avea grijă s-o aleg conform preceptelor bunei morale, ea va corespunde perfect ţintei urmărite de mine în clipa cînd ţi-o încredinţez. Acesta, Raimondo, este lanţul spiritual care porneşte din partea cea mai intimă a inimii mele şi va rămîne întotdeauna între tine şi soţia ta...

La aceste explicaţii ale preceptorului, Raimondo nu se arătă chiar atît de nemulţumit cum ar fi fost cu trei luni în urmă. Dar în clipa aceea ajunseră la castel, şi conversaţia rămase în suspensie pînă după cină. Atunci o reluară de comun acord, deoarece tînărul ardea de curiozitate să cunoască numele soţiei destinate de înţelepciunea părintelui Pendola.

— Raimondo, tu îi cunoşti numele, spuse cu un glas de mieroasă dojană preasuavul părinte ; eu ţi-l citesc în ochi şi păcătuieşti acordîndu-i atît de puţină încredere singurului tău prieten şi neîmpărtăşindu-i alegerea inimii tale.

— Ce ! Să fie oare adevărat ? Părinte, aţi ghicit atît de repede ?

— Da, fiul meu, ghiceşti totul cînd iubeşti. Şi-ţi mărturisesc că dacă rezerva ta faţă de mine m-a întristat, în schimb m-a consolat foarte mult buna alegere făcută şi care fără îndoială că îţi va înfrumuseţa viaţa cu bucurii necontenite...

— O, părinte ! Nu-i aşa că-i frumoasă ca un înger ?... Aţi observat, părinte, ce ochi, ce umeri are ?... Nicicînd n-am mai văzut, Doamne, umeri atît de perfect rotunjiţi !

— Astea sînt calităţi efemere, fiul meu, sînt ornamentele exterioare ale vasului, care contează prea puţin dacă nu conţine o aromă plăcută şi neprihănită. Dar eu te pot asigura că sufletul tinerei contese corespunde întocmai cu ceea ce promite înfăţişarea ei. Ea va fi într-adevăr un înger, după cum spuneai mai adineauri...

— Dar o vor da, preaiubite părinte ?... Vor consimţi să mi-o dea de soţie ? Eu sînt neînchipuit de grăbit !... Aş vrea s-o am chiar mîine lîngă mine, ba chiar azi, de-ar fi cu putinţă ; şi ea e încă atît de fragedă, e aproape încă o copilă...

— Te înşeli, fiule, modestia şi candoarea o fac să pară mai tînără decît este ; ca vîrstă ţi se potriveşte de minune, şi doar cu puţin trebuie să fie mai mică decît dumneata.

— Cum ? Ce-mi spuneţi ? *Contessina* Pisana are aproape vîrsta mea ?

— Raimondo, îi schimbi numele ; tînăra contesă se numeşte Clara, şi nu Pisana ; Pisana este surioara ei, copiliţa care stătea în seara asta între tine şi monseniorul di Sant'Andrea.

— Dar eu la ea mă refer, părinte !... Nu v-aţi dat seama cu ce ochi mă privea ?... De aseară m-am îndrăgostit nebuneşte de ea. Of ! N-aş mai putea trăi dacă n-aş reuşi s-o fac să mă iubească !

— Raimondo, fiul meu, eşti nebun, n-ai ochi, n-ai minte, din tot ce-mi spui ?... Aceea e o copiliţă de cel mult zece ani !... Nu se poate să te fi îndrăgostit de ea ; este desigur o înşelăciune a inimii, care o face să-ţi devină la fel de dragă ca şi tînăra contesă Clara.

— Ba nu, părinte, vă asigur că...

— Ba da, fiule ; lasă-te condus de cel ce ştie mai multe decît tine ; lasă-mă să aduc puţină lumină într-o inimă pe care o cunosc mai bine decît ţi-o cunoşti singur ; şi am dreptul ca după atîţia ani, de cînd o studiez, s-o îndrum încotro e mai bine. Tu o iubeşti pe contesa

Clara ; mi-am dat seama după toată amabilitatea afectuoasă pe care i-ai arătat-o.

— Da, părinte, o iubeam pînă săptămîna trecută, dar acum...

— Acum, acum ! Dat fiind că tînăra contesă este prea pudică şi prea bine educată ca să-ţi răspundă făţiş şi fără consimţămîntul părinţilor, ai crezut că ea nu e de loc tulburată de manifestările tale şi ai căutat să ajungi la ea împrietenindu-te cu sora ei. Această copiliţă te-a primit cu braţele deschise, cu naivitatea proprie vîrstei sale, şi recunoştinţa arătată pentru felul ei politicos de-a fi o iei drept dragoste ! Dar gîndeşte-te, fiul meu, ar fi ceva ridicol, o ruşine !

— Nu contează, părinte ! Se vede că n-aţi observat-o de loc aşa cum am observat-o eu în ultimele două seri.

— Dimpotrivă, am observat-o foarte bine, şi dacă ai avea vreo intenţie cu ea, dragă Raimondo, ar trebui să te resemnezi la şapte-opt ani de aşteptare, cu condiţia ca între timp să nu-şi schimbe părerea. Şi apoi, ar rîde toţi văzîndu-te îndrăgostit de o copilă. Şi mai ştii că e o reală copilărie să adori un fruct crud şi acru, cînd ai putea culege unul copt şi gustos !

— Nu ştiu ce am de făcut, părinte, nu ştiu ce am de făcut !

— Dar gîndeşte-te, fiul meu, reflectează bine. Vreau să recurg la înseşi argumentele tale. Ai vrea să speri că Pisana o s-o depăşească pe *contessina* Clara ca frumuseţe a trăsăturilor, în imacularea pielii, în perfecţiunea formelor ? Aminteşte-ţi bine, Raimondo ! Te-ai simţi în stare să rezişti ?

— Nu ştiu, părinte, nu ştiu ; dar Clara sigur că n-a vrut să ştie de mine.

— Născociri, crede-mă, aparenţe, şi nimic mai mult. Pur efect de pudoare şi modestie.

— Bine, o fi şi aşa, dar aceste temperamente îngheţate nu prea sînt pe placul meu.

— Îngheţate, fiule ? Se vede că nu ai experienţă ! Dar tocmai sub acest fel de se arăta, grav şi rezervat, se ascund cele mai pătimaşe pasiuni, cea mai rafinată voluptate... Acordă încredere celui ce a studiat sufletul omenesc.

— O fi, părinte ; într-adevăr, mi se pare că așa trebuie să fie ; și totuși...

— Și totuși, și totuși !... ce voiai să spui ?... Și totuși, îți voi spune eu !... Și totuși, nu este o operă de caritate și nici de prudență să mîhnești inima unei fete frumoase care sub aparența ei de liniște și modestie te iubește la nebunie, nu trăiește decît pentru tine și e dispusă să-ți dăruiască cele mai sfinte plăceri pe care mărinimia Domnului ne-a îngăduit să le gustăm !

— O, părinte ! O fi adevărat ?... Tînăra contesă Clara e îndrăgostită de mine ?

— Da, sigur că da, te asigur, ți-o jur ; vrei să știi ? Mi-a mărturisit-o cineva de acolo din casă... E îndrăgostită, mititica de ea, și moare de dorința de a-ți place !

— Dacă așa stau lucrurile, înțeleg, părinte ; m-am înșelat. Șapte ani sînt lungi. Și eu am fost îndrăgostit de *contessina* Clara ! Și chiar și acum, cînd reflectez din nou la...

— Aha ! Ai mărturisit, fiul meu ! Ai mărturisit ! Mulțumescu-ți ție, Doamne ! Iată că misiunea mea s-a sfîrșit, și astfel mă voi putea odihni în pace pe fericirea pregătită de propriile mele mîini, pentru aceste două dragi creaturi ale tale. Raimondo, eu ți-am descoperit taina inimii ; lasă-mă să acționez în așa fel încît totul să decurgă conform dorinței tale.

— Încetișor, părinte ; n-aș vrea ca din prea mare grabă...

— Rezultatul fericit grăbește acțiunea, fiul meu. Gîndește-te la starea de beatitudine pe care o vei avea strîngînd-o la pieptul tău în acest castel, chiar în această cameră, pe o tînără soție atît de frumoasă, de supusă, atît de înflăcărată de tine !... O, Doamne ! N-ai simțit niciodată ceva asemănător.

— Acum bine, părinte ; aveți dreptate ; faceți cum credeți dumneavoastră... Într-adevăr, intențiile mele... dar acum, după o gîndire mai matură și din moment ce mă asigurați că fata aceea este îndrăgostită de mine...

— Da, Raimondo, pun mîna-n foc pentru asta.

— Ei bine, părinte ; nu s-ar putea face nunta chiar duminică ?

— Pe toţi sfinţii din cer! Duminică spui?! Şi îmi atragi mie atenţia să nu mă grăbesc prea tare! Va fi nevoie de cîteva săptămîni, poate de cîteva luni, fiul meu drag. Lucrurile de pe lumea aceasta decurg după o anumită ordine, care nu poate fi răsturnată. Totuşi, între timp îţi vei putea vedea logodnica, vei vorbi cu ea şi vei sta alături de ea vreme îndelungată în castelul Fratta, în prezenţa părinţilor ei.

— O, ce mîngîiere, părinte! Astfel voi putea-o vedea în continuare şi pe Pisana!

— Se înţelege, şi-o vei iubi, tratînd-o cu cinstita prietenie a unui viitor cumnat. Fii liniştit, fiul meu, ; ai încredere în mine şi dormi liniştit, căci speranţele venerabilului tău unchi nu vor fi deziluzionate şi, împărtăşindu-i vestea căsătoriei tale, îl vei putea asigura că te-am făcut om cuminte şi fericit!

Nobilul tînăr plînse înduioşat de asemenea cuvinte, sărută mîna sîrguinciosului preceptor şi urcă spre dormitor, în timp ce în fantezia lui jucau confuz imaginea Pisanei şi a Clarei. Acum nu mai ştia bine pe care s-o dorească, dar simţea cu precizie că oricare dintre cele două ar fi fost binevenită în seara aceea. Pe aceste predispoziţii contase părintele Pendola ca să-l desprindă de nebănuitul capriciu pentru Pisana, înflăcărîndu-l pentru Clara; şi deznodămîntul n-a fost falimentar. Doar că ducîndu-se şi el la culcare nu încetă să se uimească de noua piedică ivită şi să se felicite de inspirata măiestrie cu care o evitase.

„Ei, ce mai vulpe şireată! se gîndea el. Mi-am dat eu seama că în cei paisprezece ani ai ei mocneau alţi treizeci de perfidă viclenie!... Dar că o să ajungă aşa de iute la frîngere de gîturi, nu mi-aş fi închipuit niciodată. Cine afirmă că lumea progresează într-una are dreptate pînă la urmă."

Cu aceste gînduri se aşeză în pat preaonorabilul părinte; şi apoi luă în mînă scrierile evlavioase ale lui Bartoli[1], care constituiau lectura lui obişnuită înainte de a adormi. Dar ceea ce-l uimise într-atîta pe el, pe

[1] *Daniello Bartoli* (1608—1685), prozator iezuit.

mine nu m-ar fi uimit de loc. Eu îl urmărisem foarte atent pe Venchieredo în fazele iubirii lui pentru Clara ; în cele din urmă, neîncrezător c-ar fi putut-o mişca, îl văzusem cum în ultimele seri o descoperise pe Pisana, se apropiase de ea şi cum într-o clipă i se înflăcărase inima aşa cum nu i se înflăcărase în două luni de omagii aduse surorii mai mari... Cît de mult mă îndurerase acest lucru îşi poate fiecare închipui, oricît de puţin ar fi priceput natura dragostei mele pentru acea ingrată. Dar după aceea am avut motive să fiu uluit văzînd-o pe Pisana că după complimentele lui Venchieredo îşi reluase purtarea ei afectuoasă faţă de mine, purtare pe care n-o mai avusese de mult timp decît aşa, cînd şi cînd şi aproape numai printr-un efort de voinţă. De unde provenea această nouă năzdrăvănie ? Pe atunci nu reuşeam să bănuiesc nici pe departe motivul. Acum mi se pare că aroganţa ei faţă de mine îşi avea originea în primul rînd în furia de a se vedea neglijată, ca o fetiţă, în ciuda poftei ei neînfrînate de a plăcea. Şi de cum a plăcut cuiva, s-a arătat faţă de mine aşa cum fusese întotdeauna. Ba chiar mai bună ; fiindcă nimic pe lume nu ne face mai buni şi mai îndatoritori cu semenii noştri decît o ambiţie satisfăcută. Mărturisesc adevărul că, fără scrupule şi fără ruşine, mi-am luat partea cuvenită din atenţia ei călduroasă faţă de mine ; şi că, puţin cîte puţin, mîhnirea pricinuită de triumful lui Venchieredo mi s-a preschimbat în inimă într-un soi de bucurie amară. Mi se pare că m-am convins acum că Pisana nu căuta la alţii nici meritul şi nici plăcerea de a fi iubită, ci noutatea şi mulţumirea unei glorii deşarte. De aceea îl lăsase deoparte pe Lucilio, ca să se ţină după Venchieredo de îndată ce noutatea acestuia îi atrăsese privirile mai mult decît gesticularea vioaie a celuilalt. Atunci mi-am mai dat singur curaj cu certitudinea că nimeni n-o iubea şi nici n-avea s-o iubească la fel ca mine, şi de cîte ori sufletul meu era încercat de o adevărată dorinţă de dragoste trăia în mine convingerea că Pisana avea să zboare cîndva spre braţele mele. Stupid cinism să mă mulţumesc cu mîngîierea asta, dar treaptă cu treaptă ajunsesem să cobor aici ; şi pînă la urmă m-am obişnuit cu viaţa aceea

de înjosire, de servilism, şi de gelozie, aşa că eram un bărbat epuizat şi deziluzionat, în vreme ce toţi ceilalţi mă credeau un băieţandru robust şi fără griji. Dar cui să-i treacă prin minte să se preocupe de micile pasiuni şi de adevăratele romane ale adolescenţei noastre ? Ne considerau cu totul inexperimentaţi pentru viaţă ; urzeala era gata, dar cît priveşte ţesătura, e o operă manuală spre care sîntem împinşi de cele mai multe ori de o forţă ineluctabilă şi fatală.

Părintele Pendola, după ce-l întări pe tînărul cavaler în legătură cu cele susţinute cu o seară înainte, relată contesei di Fratta splendidul rezultat al investigaţiilor sale, trecînd sub tăcere — nici nu este nevoie s-o mai spun — tot ceea ce se referea la Pisana. Doamna aproape că fu gata să se arunce de gîtul lui, şi-l răsplăti, asigurîndu-l că o simplă aluzie a ei în legătură cu stabilirea părintelui în casa Frumier fusese primită de senator şi de soţia lui cu atîta binevoitoare amabilitate, încît era sigură de grabnica împlinire a dorinţelor lor.

— Acum, şopti doamna la urechea reverenţei-sale, care se aşezase lîngă ea la masă, în ciuda obişnuitului ceremonial al casei, acum poţi lăsa totul pe seama mea. Mai înainte ca Clara să bănuiască ceva, deoarece fetele trebuie conduse cu grijă în asemenea situaţii, eu vreau ca preailuştrii mei cumnaţi să fie fericiţi de compania dumneavoastră.

— Bietul Raimondo ! oftă părintele între o înghiţitură şi alta.

— Nu-l plîngeţi, adăugă tot pe şoptite contesa, aruncînd o privire furişă fiicei ei ; unui tînăr de douăzeci şi unu de ani îi stă mai bine o tînără soţie ca ea decît un preot.

Într-adevăr, în următoarea săptămînă, tot Portogruaro era înştiinţat de marea noutate. Celebrul, ilustrul, învăţatul, sfîntul părinte Pendola se retrăgea în casa Frumier, istovit de truda unui lung apostolat... Acolo, el avea de gînd să-şi ducă zilele liniştit, la o vîrstă nu prea înaintată, totuşi chinuită de greutăţile suferite din cauza multor neajunsuri ale bătrîneţii. Bătrînul capelan fusese transferat, după dorinţa lui, la o parohie de lîngă Por-

denone ; şi senatorul împreună cu nobila sa doamnă nu-şi mai încăpeau în piele de bucuria de a avea în schimbul capelanului un asemenea erudit, perfecţiunea ecleziasticii. Raimondo dăduse semne de furie fiindcă părintele vrusese să plece din casă mai înainte de a intra mireasa ; dar bunul părinte n-a avut nevoie să-şi obosească plămînii ca să-l convingă că unui tînăr în preajma logodnei nu-i stă bine să apară sub tutela preceptorului, şi din toate motivele era mai bine ca plecarea lui din casa Venchieredo să preceadă cu cît de puţin timp celebrarea nunţii. Raimondo îl văzu plecînd, fără prea multe lacrimi, şi continuă să frecventeze castelul Fratta, unde afabilitatea intimă a Pisanei îl recompensa de rezerva glacială a Clarei. Dar ei nimeni nu-i dăduse încă nici un semn despre fericirea care o aştepta ; şi Raimondo atribuia răceala fetei efortului prelungit de a-şi ascunde vehemenţa dragostei ce-i purta. De altfel, nu se simţea prea mîhnit de aceasta ; şi dacă dădea greş cu Clara, se bucura scoţîndu-şi paguba cu sora ei. Acestea erau filozoficele simţiri ale domnului di Venchieredo, dar contesa nu împărtăşea acelaşi fel de a vedea lucrurile. După ce i-a lăsat pe cei doi tineri să ajungă, gîndea ea, la oarecare intimitate, începu s-o pregătească pe Clara pentru cererea în căsătorie a tînărului ; şi vorbindu-i şi tot vorbindu-i, deveni cam neliniştită în cele din urmă, văzînd-o că rămîne atît de rece şi de imperturbabilă de parcă nu de ea ar fi fost vorba. Într-o bună zi, îi spuse clar şi răspicat posibilele intenţii ale lui Raimondo, dar nici această ultimă lovitură nu risipi cîtuşi de puţin umbra care de mai multe zile înnourase fruntea tinerei contese. Îşi apleca genele, ofta, nu spunea nici da, nici nu. Mama începu s-o creadă proastă, după cum o bănuise întotdeauna în sinea ei, văzînd-o gravă, modestă şi total diferită de cum fusese ea în tinereţe. Dar chiar şi proastele tot mai tresar cînd sînt atinse la coarda sensibilă, vorbindu-li-se de un viitor soţ ; însă stupiditatea Clarei era pesemne cu totul în afara obişnuitului, din moment ce nici la acest argument nu reacţiona. Îşi deschise atunci sufletul în faţa bătrînei soacre, care fusese întotdeauna confidenta fetei, şi o rugă să-şi depună tot talentul pentru a o face să înţeleagă planurile familiei în legătură

cu ea. Bătrîna infirmă vorbi, ascultă şi-i aduse nurorii la cunoştinţă că Clara nu intenţionează să se mărite şi că vrea să rămînă pentru totdeauna alături de ea s-o vegheze şi s-o îngrijească, să-i fie un sprijin al singurătăţii ei.

— Ei ! Aştia sînt gărgăuni de fată care flecăreşte fără rost ! exclamă contesa. Aş vrea s-o văd că mai face pe indiferenta cu bietul băiat, ca să găsească el un pretext şi să se eschiveze de la promisiune. Cînd părinţii vor un anumit lucru, datoria fetelor este întotdeauna aceea de a asculta, cel puţin în această casă ; şi nu vor apărea schimbări, nu, nu vor apărea. În ceea ce vă priveşte, doamnă, sper că nu veţi întreţine această nebunie a ei şi că ne veţi ajuta pe mine şi pe domnul conte s-o facem pe fată să vadă ceea ce este spre binele ei.

Bătrîna făcu semn din cap că avea să procedeze după cum i s-a spus şi rămase foarte mulţumită cînd, după ocara aceea, nora ei ieşi din cameră. Dar pentru asta nu s-a dovedit mai puţin promptă în a sonda din nou inima Clarei, căutînd s-o convingă să-l accepte de soţ pe cel care i se oferea, nobil şi demn din toate privinţele. Dar tînăra se închidea din nou în tăcere sau răspundea ca mai înainte, că Dumnezeu n-o cheamă la o căsătorie şi că ar fi fericită să-şi încheie viaţa în castelul acela alături de bunică. S-a vorbit mult, s-au agitat mult, dar zadarnic. Bunicii, mamei, tatei, unchiului, monseniorului, tuturor, Clara le-a repetat mereu acelaşi refren. Aşadar, contesa, deşi era înfuriată la culme în sinea ei, se hotărî să mai mediteze fără să-i răspundă nimic lui Venchieredo, iar între timp să-i comunice părintelui Pendola situaţia, pentru ca el, cu tactul lui extraordinar, să-i arate un mijloc prin care s-o poată converti pe Clara la supunere fără să recurgă la maniere violente şi la scandal. De altfel, ceva din această încăpăţînată rezistenţă a fetei în faţa dorinţei părinţilor ei se strecura din afară ; şi Lucilio părea că nu-şi dă seama de ce se petrece, continuînd acelaşi comportament faţă de ea, iar Partistagno apărea la seratele de la castelul Fratta şi în conversaţiile din casa Frumier mai zîmbitor şi mai lăudăros ca oricînd. Părintele Pendola, auzind de situaţia gravă, se oferi el însuşi ca pacificator între contesă şi nobila ei

fiică ; toţi nutriră mari speranţe ; şi după ce rămase între patru ochi cu Clara, cineva se opri din curiozitate să tragă cu urechea în spatele uşii.

— Domnişoară contesă, începu să-i spună reverenţa-sa părintele, ce părere aveţi de vremea aceasta frumoasă ?

Clara se aplecă, puţin stînjenită, din pricină că nu ştia cum să-i răspundă ; dar părintele însuşi o scoase din încurcătură, continuînd :

— De mult nu ne-am mai bucurat de asemenea vreme frumoasă, şi putem spune că abia am ieşit din iarnă. Excelenţa-sa senatorul mi-a îngăduit, ba chiar m-a rugat, să mă duc să-l vizitez pe scumpul meu elev, tînărul acela minunat, cavalerul desăvîrşit, pe care dumneavoastră, pesemne, îl cunoaşteţi foarte bine. Şi trecînd astfel pe aici am vrut să vă mai văd şi să aflu veşti despre familia dumneavoastră.

— Mulţumesc, părinte, bîlbîi fata văzîndu-l că nu mai e dispus să continue.

Părintele consideră timiditatea ei un început promiţător şi argumentă în sinea lui că aşa cum îi smulsese acel „mulţumesc" avea s-o facă apoi să spună şi să-i promită orice ar fi vrut el.

— Domnişoară contesă, reluă el cu un glas şi mai mieros, doamna mama dumneavoastră mi-a făcut o oarecare mărturisire, şi azi spera să audă de la dumneavoastră şi ceea ce inima mea de multă vreme dorea. În loc de aceasta, nu mi-aţi oferit decît jumătăţi de cuvinte ; se pare că n-aţi înţeles dreptele şi sfintele hotărîri ale părinţilor dumneavoastră ; sper însă că după ce eu vi le voi expune mai pe larg nu veţi mai avea nici o umbră de îndoială în a le accepta ca pe nişte hotărîri impuse de voinţa Domnului.

— Vorbiţi, vă rog, adăugă Clara, de astă dată cu un aer modest, dar calm şi sigur.

— Contesă, aveţi în mînă posibilitatea de a reda bucuria şi armonia nu numai celor două ilustre familii, ci, se poate spune, unui întreg teritoriu ; şi mi s-a dat a în-

ţelege că din cauza unor scrupule religioase nu vreţi să profitaţi de această împrejurare. Îmi veţi permite să cred că nu s-a interpretat bine răspunsul dumneavoastră şi că ceea ce a părut drept un refuz lipsit de sens şi o scandaloasă revoltă n-a fost altceva decît o şovăire de pudoare sau un impuls de prea mare caritate.

— Părinte, poate că eu nu ştiu să mă exprim destul de bine, dar repetînd într-una aceleaşi lucruri, sper că în cele din urmă să mă fac înţeleasă. Nu, eu nu simt o chemare pentru căsătorie. Dumnezeu mă atrage spre o altă cale ; aş fi o soţie mizerabilă ; pot însă continua să trăiesc ca o fată binecrescută ; conştiinţa mea îmi porunceşte să mă ţin de această ultimă hotărîre.

— Foarte bine, tînără contesă. Desigur că nu eu voi fi cel care să vă condamn pentru acest respect faţă de legile conştiinţei. Dimpotrivă, acest lucru mă face să vă port şi mai multă stimă şi mă face să sper că în continuare ne vom apropia din nou în păreri. Binevoiţi să-mi permiteţi ca prin preaumilul, dar evlaviosul meu criteriu să vă ajut să aduceţi lumină în conştiinţa dumneavoastră, care s-a tulburat puţin, sau chiar s-a întunecat puţin în şovăiri şi în lupte sufleteşti ? Nimeni, tînără contesă, nu este atît de sfînt încît să creadă orbeşte în propria-i conştiinţă, refuzînd un dram de lumină sau o sugestie din partea altuia.

— Vorbiţi, părinte, continuaţi vă rog ; eu sînt aici ca să vă ascult şi ca să mărturisesc că sînt vinovată, cînd voi fi convinsă de aceasta.

„Îmi spuneau că-i proastă, gîndea excelentul părinte, dar nici gînd de prostie ! Îmi dau seama că voi avea de-a face cu o problemă mai mult decît foarte delicată, şi bravo mie dacă o voi scoate la capăt !"

— Aşadar, adăugă el cu glas tare, dumneavoastră veţi şti mai bine decît mine că ascultarea este prima lege a fiicelor conştiincioase şi cu frica lui Dumnezeu. Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta, dacă vrei să trăieşti viaţă lungă pe pămînt ; a spus-o tot Dumnezeu, şi dumneavoastră aţi pus pînă acum mereu în practică acest divin precept. Dar ascultarea, scumpa mea copilă, nu suferă

excepţii, nu caută nici un subterfugiu ; ascultarea ascultă, iată tot. Iată cum înţelegem conştiinţa noi, umilii propovăduitori ai *Evangheliei*.

— Şi la fel o înţeleg şi eu, răspunse cu umilinţă Clara.

„S-o fi convins eu acuma ? gîndi din nou reverenţa-sa. N-am încredere în ea nici de doi bani." Totuşi, se prefăcu a crede acest lucru şi, ridicînd mîinile la cer :

— Mulţumescu-ţi ţie, fiică iubită întru Hristos ! Mulţumesc pentru vorba înţeleaptă ; astfel, pe această cale de abnegaţie şi de sacrificiu, se atinge cel mai înalt grad al perfecţiunii, astfel vă veţi putea convinge spre marele dumneavoastră avantaj că veţi putea deveni şi mai bună ca soţie şi mamă de familie decît aţi fost ca fiică... O, vă asigur că nu va fi o corvoadă dură, fiţi convinsă !... Un soţ ca cel pe care vi l-a hărăzit cerul nu-i atît de uşor de găsit în zilele noastre ! Eu l-am educat, tînără contesă ! Eu l-am format cu esenţa cea mai pură a spiritului meu şi în lumina maximelor cele mai sfinte ale creştinismului. Dumnezeu să vă răsplătească înalta voastră cucernicie şi respectul vostru filial !... Fie ca el să vă binecuvînteze şi să fie mulţumit de a-mi fi îngăduit să aduc în sufletul dumneavoastră lumina convingerii !...

Bunul părinte, continuînd să ţină mîinile şi ochii înspre cer, intenţiona să iasă din odaie ca să-i anunţe contesei vestea izbînzii ; dar Clara era prea sinceră ca să-l lase pradă unei înşelăciuni atît de mari. În situaţia aceea grea, sinceritatea a ajutat-o tot atît de bine ca şi viclenia, căci bunul părinte se încredea tocmai în lipsa ei de curaj şi în simplitatea ei naivă şi era sigur că s-ar fi lăsat convinsă din jena de a fi nevoită să-l contrazică. A fost aşadar foarte uimit cînd s-a simţit tras de o mînecă şi pricepu ce înseamnă gestul acela. Cu toate acestea, nu vru să se arate disperat, ci se întoarse către ea cu o prefăcută bunătate paternă.

— Ce se întîmplă, fata mea ? spuse el îndulcindu-şi fiece vorbă cu un zîmbet serafic. A, înţeleg ! Vreţi să fiţi prima care să aducă asemenea mîngîieri părinţilor ! După ce i-aţi martirizat atîta, poate că gîndindu-vă în sfîrşit bine, vi se va părea drept să vă aruncaţi la picioarele lor, asigurîndu-i de supunerea dumneavoastră filială ! Să mergem aşadar - veniţi cu mine.

— Părinte, răspunse Clara, cîtuşi de puţin tulburată de această prefăcută certitudine a predicatorului, poate că eu înţeleg ascultarea într-un mod diferit de al dumneavoastră. Mie mi se pare că a asculta înseamnă a ceda în vorbă, dar şi în spirit, poruncilor superiorilor. Dar cînd simţim că una dintre aceste porunci n-o vom putea îndeplini întocmai, ar fi o ipocrizie să ne supunem ei numai în aparenţă !

— O, fiica mea ; ce tot spuneţi ? Astea sînt subtilităţi scolastice ; San Tommaso...

— San Tommaso a fost un mare sfînt, şi eu îl respect şi-l venerez. Cît despre mine, vă repet ceea ce trebuie să transmiteţi doamnei mamei mele, bunicii, tatii şi unchiului. Eu nu pot promite să iubesc un soţ pe care nu-l voi putea iubi niciodată. A mă supune dîndu-mi consimţămîntul acestui soţ ar fi o supunere trupească, din gură ; dar din inimă nu. Din inimă n-aş putea niciodată. De aceea, îmi veţi permite, părinte, să rămîn nemăritată !

— Vai, tînără contesă ! Aveţi grijă, reflectaţi din nou ! Raţionamentul dumneavoastră păcătuieşte în formă şi în substanţă. Supunerea nu merge atît de departe.

— Supunerea cînd este întrebată răspunde, şi eu nechemată n-aş fi răspuns niciodată, vă asigur de aceasta, cucernice părinte.

— Opriţi-vă aici, tînără contesă ! Trebuie să vă spun totul ? ...Trebuie aşadar să vă explic toată virtutea care se poate pretinde creştineşte din partea unei fiice exemplare ?... Vă arătaţi gata de a da ascultare numai acelor porunci ale părinţilor dumneavoastră pe care vă simţiţi în stare să le îndepliniţi ! Foarte bine, fata mea !... Dar ce vă poruncesc părinţii ? Vă poruncesc să vă căsătoriţi cu un tînăr care vi s-a oferit, nobil, cumsecade, bogat, cu o educaţie aleasă, din a cărui alianţă vor surveni mari avantaje pentru ambele familii şi pentru întregul ţinut ! Cît priveşte inima, părinţii nu vă poruncesc absolut nimic ! La inimă vă veţi gîndi mai tîrziu ; dar religia vrea să vă plecaţi deocamdată în faţa situaţiei căreia îi puteţi răspunde şi fiţi sigură că veţi primi în dar, ca răsplată a acestei supuneri, şi graţia lui Dumnezeu pentru a împlini perfect toate datoriile noii dumneavoastră stări.

Clara rămase cîtva timp perplexă în fața acestui subterfugiu al moralistului ; timp în care el trăi speranța că o îngenunchease întrucîtva, dar victoria lui a fost foarte scurtă, pentru că scurtă a fost și perplexitatea tinerei fete.

— Părinte, reluă ea cu aerul hotărît al celui care încheie o discuție și nu vrea să mai audă altă replică, ce-ați spune dumneavoastră de un individ care, înglodat în datorii și lipsit de orice venit, s-ar face chezaș pentru optzeci de mii de ducați pînă a doua zi ?... Eu l-aș considera ori bun, ori un escroc. Dumneavoastră, părinte, m-ați înțeles. Conștientă de sărăcia mea, eu nu m-aș încumeta să garantez nici pentru un bănuț.

Spunînd acestea, Clara făcu o plecăciune, îndreptîndu-se, la rîndul ei, spre ieșire. Și preacucernicul ar fi vrut s-o mai rețină cu alte cuvinte, cu alte obiecții, dar, dîndu-și seama că n-ar fi făcut decît o gaură în apă, se mulțumi să iasă după ea, cu atitudinea dezolată a cîinelui de vînătoare care se întoarce la stăpînul lui fără să-i aducă vînatul zadarnic căutat. Cei care trăgeau cu urechea la ușă abia avură timp să se retragă în sufragerie ; dar n-au fost atît de dibaci ca să ascundă faptul că știau totul. Părintele Pendola încă nu se apropiase de urechea contesei, că ea se și năpustise asupra Clarei cu tot felul de amenințări și de injurii grave ; în asemenea măsură încît la scandalul izbucnit, mulți alergară de la bucătărie. Atunci, soțul și cumnatul se grăbiră s-o înfrîneze, iar părintele Pendola profită de oportunitatea momentului ca să se eclipsese iute, spălîndu-se pe mîini ca Pilat din Pont. După ce plecă, furia ocărilor se revărsă asupra lui ; și doamna își ușură inima țipînd că-i un mare ipocrit, un om de nimic, un nerușinat, care se folosise de ea ca să obțină ceea ce voia, pentru ca acum, la nevoie, s-o abandoneze cu mutra aceea neobrăzată. Monseniorul o implora din suflet pe cumnată să înceteze de a mai insulta un abate care în cele cîteva zile de cînd locuia la Portogruaro căpătase un rol important în problemele clerului și chiar și în cele ale curiei. Dar femeile au altceva în minte cînd le mănîncă limba. Ea ținea să-și verse tot veninul și apoi să țină seama de sfaturile cumnatului.

După aceea, liniştită asupra acestui subiect, începu s-o dojenească iar pe Clara ; şi după ce curioşii se întoarseră înapoi la bucătărie, în jurul fetei veniră şi tatăl şi unchiul chinuind-o, care mai de care. Ea suporta totul, dar nu cu o resemnare rece, trezind dispreţul, ci cu adevărata durere a celui care ar vrea, dar nu-i poate mulţumi pe ceilalţi. Acest martiraj dură multe zile ; şi contesa îi întipări bine în minte că ori avea să se căsătorească cu Venchieredo, ori avea să fie azvîrlită fără milă într-o mînăstire. Mai mult ca oricînd începu să se şuşotească despre Lucilio, iar tînărul trebuia să fie mai prudent decît fusese pînă atunci în vizitele sale. Dar cînd se răspîndi în jur vestea încăpăţînatului refuz al Clarei de a se înrudi cu Venchieredo se găsiră cîţiva care să dea vina pe o tainică iubire pentru Partistagno. Printre aceştia, primul era însuşi Partistagno, care după ce primi ştirea apăru la castel mai zîmbitor şi mai ţanţoş ca de obicei ; privea de sus în jos toată familia, şi în duioasele ocheade rezervate Clarei nu s-ar fi putut defini dacă dragostea depăşea compătimirea, sau viceversa. Adevărul este că această ipoteză străfulgeră mintea contesei, şi, cum în demnitatea ei nici nu concepea să-l bănuiască pe Lucilio, bănuiala i s-a părut destul de întemeiată. Dar binecuvîntatul de Partistagno nu se hotăra de loc să facă un pas înainte. De ani de zile acţiona numai prin priviri, zîmbete, dar fără să-şi deschidă sufletul. Raimondo, în schimb, venea, se poate spune, cu inelul în mînă ; şi nu era vorba decît de spus un da, pentru ca el să fie fericit şi recunoscător să-l poată pune în degetul Clarei. Aceste păreri nu micşorau întru nimic veninul doamnei împotriva fiicei ; cu atît mai mult cu cît şi ultimele întîmplări nu păreau să-l fi grăbit pe gloriosul castelan din Lugugnana.

Aşadar, într-o zi cînd familia Frumier invitase la masă rudele din Fratta ca să-i mai sustragă de la aceste neplăceri familiare, preailustrul domn conte a fost peste măsură de neliniştit cînd s-a văzut chemat de cumnatul său într-o odăiţă mai izolată. De cîte ori trebuia să se separe de credinciosul cancelar, se ştie că rămînea ca o lumînare fără fitil. Cu toate acestea, prinse curaj în faţa situaţiei inevitabile şi, oftînd de mai multe ori, îl urmă pe cumnatul său acolo unde vru acesta. Frumier închise

ușa, întoarse cheia de două ori, lăsă în jos perdeluțele verzi de la fereastră, deschise cu mare precauție sertarul cel mai secret al biroului, trase de acolo o hîrtie împăturită și i-o întinse, spunîndu-i :

— Citește ; dar, te rog, tăcere ! Mă încred în dumneata pentru că îți cunosc discreția.

Bietul conte își simți ochii împăienjeniți de o ceață, își șterse lentilele ochelarilor cu căptușeala hainei, le șterse iar, mai mult ca să cîștige timp, dar în cele din urmă reuși cu oarecare efort să descifreze scrisul. Era un anonim, după cît se părea un bărbat de mare autoritate în consiliile senioriei, care răspundea în mod confidențial nobilului senator în legătură cu grația implorată pentru bătrînul Venchieredo. În primul rînd se mira de această idee ; nu era de loc momentul propice pentru ca Republica să-i asmută pe dușmanii ei cei mai înverșunați, cînd cel mai de seamă efort se îndrepta tocmai spre spionarea și zădărnicirea puterii lor atît cît era cu putință. Castelanii din Pedemonte erau cu toții neatașați senioriei ; cazul lui Venchieredo le servea ca exemplu pentru a-i îndrepta, ba poate că nici nu era de ajuns, pentru că, printr-o excesivă indulgență, familia îi fusese ferită de efectele condamnării. Nimic nu-i mai vătămător decît puterea acordată celor ce-au relații cu dușmanii noștri ; răul trebuie retezat totdeauna din rădăcini ca să nu mai apară din nou. Senioria regreta faptul că nu acționase în felul acesta. De altfel, nu se adresa senatorului, care era deasupra oricărei bănuieli, întrucît fusese tîrît în afacerea aceea doar de sugestiile și rugămințile altora, dar prietenii lui Venchieredo trebuia să fie atenți ca printr-o excesivă bunăvoință față de acest om, să nu lase să se întrevadă credința lor șubredă și părerile influențate poate de ideile lui subversive ce amenințau să ruineze vechile și venerabilele orînduiri din San Marco. În vremuri grele e necesară o și mai mare prudență ; aceasta să vă fie normă de conduită ; pentru că inchiziția statului veghea fără vreun considerent special față de unul sau altul...

În calitatea sa de nobil venețian, senatorul urmărea atent și cu demnitate mimica exprimînd cînd uimire, cînd durere sau consternare a cumnatului său, pe măsură ce

descoperea cîte-un paragraf al scrisorii. După ce isprăvi de citit, îi căzu hîrtia din mînă şi bîigui nu ştiu ce scuze şi proteste.

— Fii liniştit adăugă senatorul luînd hîrtia de pe jos şi punîndu-i o mînă pe umeri, este un avertisment şi nimic mai mult ; dar vezi c-a fost aproape o minune cerească faptul că tînăra Clara a refuzat căsătoria aceea ? Dacă ar fi consimţit, la ora asta s-ar fi şi celebrat nunta...

— Nu, pe toţi sfinţii din cer ! exclamă contele cu un gest de groază. Dacă ar voi-o acum şi dacă soţia mea ar pretinde-o cu toată furia, eu numai cu două vorbe, aş vrea...

— St, st ! făcu senatorul. Aminteşte-ţi că e o chestiune delicată.

Castelanul rămase cu gura căscată ca un copilandru surprins asupra vreunei greşeli ; dar respiră apoi uşurat şi adăugă :

— În sfîrşit, Dumnezeu fie binecuvîntat c-a ţinut cu noi şi ne-a scăpat dintr-o mare primejdie. Soţia mea va şti că, din motive bine întemeiate, secrete şi foarte convingătoare, nu mai trebuie să discutăm despre căsătoria aceea, considerînd-o ceva ce nici n-am visat vreodată. Ea e prudentă şi va şti să se descurce !... Pii, fantastic ! Mi-e teamă că s-a lăsat îmbrobodită de cucernicul părinte Pendola !

Aici tăcu şi rămase cu gura căscată pentru a doua oară, fiindcă dintr-un gest al senatorului şi-a dat seama că era să spună sau chiar a spus vreo prostie.

— Vorbind între patru ochi, îi răspunse Frumier cu aerul de superioritate al profesorului asupra elevului, şi din anumite fraze scăpate de preavenerabilul părinte eu cred că nu degeaba a fost el lăsat în preajma tînărului Venchieredo !... S-ar prea putea chiar ca, văzînd-o pe contesă gata s-o dea pe fiica ei acestuia, el să se fi prefăcut numai că o va seconda în această idee. Dar apoi, mă înţelegi, el ţinea la dumneata, ţinea la mine... şi fără a viola convenienţele... În sfîrşit, discuţia aceea între el şi Clara...

— Ba nu ! Eu eram la uşă, şi te pot asigura... reluă contele.

— Ei, ce ştii dumneata ? îi replică senatorul. Sînt mii de feluri de a spune un lucru şi a lăsa să se înţeleagă altul, fie prin fizionomie, fie prin unele reticenţe... Părintele bănuia poate că dumneata şi soţia dumitale sînteţi

acolo şi ascultaţi ; dar în rest, te pot asigura că dacă nu s-a făcut această căsătorie, meritul îi revine în mare parte lui.

— O ! Binecuvîntat fie scumpul părinte ! îi voi mulţumi...

— Pentru Dumnezeu ! Bună treabă ai face ! După toată grija pe care a avut-o de a se ascunde şi de a lăsa chiar să se creadă că aprobă planul vostru ! Într-adevăr, cîteodată grozav de şiret mai eşti !

De astă dată, cine era mai şiret nu v-aş putea spune. Părintele Pendola, auzind la masă cu o zi în urmă subita dezaprobare a senatorului pentru căsătoria nepoatei sale cu Venchieredo, deşi pînă atunci o aprobase, presimţise dacă nu chiar scrisoarea sosită de la Veneţia, desigur ceva asemănător. De aceea, prin jumătăţi de cuvinte, cu mişcări din cap şi cu alte mijloace la îndemîna lui, dăduse a înţelege senatorului toată noua întorsătură a lucrurilor. Iar acesta, ridicîndu-se apoi de la masă, îi strînsese mîna în chip misterios, spunîndu-i :

— Am înţeles, părinte ; vă mulţumesc în numele cumnaţilor mei.

Dacă senatorul era şiret, şi dăduse dovezi mari în decursul lung al vieţii lui publice şi particulare, desigur că acesta era prilejul de a verifica drept adevărat proverbul care spune că zilnic fiecare dintre noi are sfertul său de oră de prostie. Nu există pungaş atît de viclean încît să nu poată fi pungăşit de altul şi mai viclean. După ce s-a încheiat discuţia dintre cei doi cumnaţi şi s-a ars cu grijă scrisoarea fatală, ambii se întoarseră în sufragerie, vorbind despre Clara şi despre norocul ei dacă s-ar putea căsători cu Partistagno, rămînînd în casa acestuia. Contele avea unele scrupule, deoarece nu toate rudele acestui tînăr erau socotite printre cei favorabili serenissimei ; dar senatorul obiecta că nu trebuie să cadă în temeri excesive, fiindcă cei în cauză sînt rude îndepărtate, şi că, în sfîrşit, tînărul prin atitudinea sa se dovedea atît de reverenţios în faţa magistraţilor Republicii, încît, pe lîngă altele, şi din acest punct de vedere avea să-i facă onoare.

— Mai există şi o altă neplăcere, adăugă domnul conte. Cu toate că Clara pare îndrăgostită de el şi el de ea, nu se vede de loc că ar fi dispus să se manifeste în acest sens.

— De asta voi avea eu grijă, răspunse senatorul. Îmi place tînărul acesta pentru că vom avea nevoie de asemenea oameni devotaţi şi respectuoşi, e adevărat, dar şi puternici şi curajoşi. Lăsaţi totul pe seama mea, în curînd îşi va da sentimentele pe faţă.

Pentru ziua aceea se lăsară deoparte discuţiile de acest gen ; şi numai seara, în tăcerea patului nupţial, contele avu curajul să-i relateze soţiei grava şi misterioasa primejdie de la care fuseseră salvaţi prin refuzul dat de Clara lui Venchieredo. Doamna voia să ştie mai mult şi bombănea că nu crede o iotă din toate cîte le auzea ; dar de cum soţul ei şopti numele escelenţei-sale senatorul Frumier, contesa crezu totul şi se potoli ; nici nu se mai încăpăţînă să ghicească ceea ce ilustrul cumnat ţinea învăluit în impenetrabilă taină. Îi mai spuse soţul ei că şi senatorul se arată convins de căsătoria Clarei cu Partistagno şi că se oferă chiar să se ocupe el, în sensul de a-l face pe tînăr să ajungă la o cerere formală. Cei doi soţi avură un elan comun de mulţumire matrimonială, de care nu vreau să-mi închipui pînă unde a mers. Mulţumirea mai mare a avut-o totuşi Clara, care, fără să ştie de ce, n-a mai fost torturată, ci a avut cîteva zile de răgaz, în care a putut primi şi răspunde fără nici o trufie privirilor recunoscătoare şi pătimaşe aruncate pe furiş de Lucilio.

Între timp, senatorul îşi ţinuse promisiunea de a se strădui ca prin orice chip să-l convingă pe Partistagno să-i ceară Clarei mîna. Soţia magistratului, sfătuitoarea tînărului, a fost fericită să-l ajute pe nobilul Frumier în acest lucru, şi se pricepu atît de bine să flateze bunătatea şi vanitatea, însuşirile cele mai de seamă ale lui Partistagno, încît planul îi reuşi chiar mai curînd decît se aştepta. Partistagno se înduioşă la ideea că lasă o domnişoară să moară din dragoste pentru el, se mîndri de a fi considerat demn să devină nepotul unui senator din Veneţia şi mărturisi că şi el era îndrăgostit de multă vreme de domnişoara Clara şi că numai o lene temperamentală îl reţinuse să nu smulgă dragostea din sfera platonică. După ce rosti această ultimă frază, respiră adînc, parcă de prea marea oboseală de a fi ticluit-o.

— Aşadar, puţin curaj, şi s-o facem cît mai repede, adăugă doamna.

Partistagno îşi luă rămas bun de la ea cu asigurările cele mai sincere că starea tinerei necăsătorite îl înduioşează şi că are să se grăbească să i-o curme.

Dar cei din familia Partistagno se năşteau toţi cu ceremonialul în sînge ; şi mai înainte ca tînărul să fi făcut toate preparativele necesare pentru o cerere solemnă în căsătorie, trecură multe zile. În timpul acesta, venea, ca de obicei, la Fratta şi o privea pe Clara ca un vătaf de curte care se uită la un curcan crescut şi îndopat de el pentru masa de Paşti. În sfîrşit, într-o zi, în faţa podului mobil al castelului se prezentară doi cavaleri, pe doi cai frumoşi de rasă, albi şi cu armurile împodobite numai în aur şi purpură. Menichetto alergă în goană mare în bucătărie, să dea de veste de solemna apariţie, în timp ce cei doi cavaleri gravi şi ţanţoşi înaintau spre grajduri. Unul dintre ei era Partistagno, cu pălăria în trei colţuri şi cu pene, cu dantelele de la cămaşă ieşindu-i de-o palmă în afară la piept, şi cu atîtea inele, paftale şi ace preţioase, de părea o perniţă de ace, nu alta. Îl întovărăşea un unchi din partea mamei, unul dintre cei o mie de baroni de Cormona, îmbrăcat tot în negru, cu broderii de argint, după cum se cuvenea solemnităţii misiunii sale. Partistagno rămase ţeapăn pe calul lui ca statuia lui Gattamelata [1], în vreme ce unchiul lui descălecă şi, încredinţînd hăţurile vizitiului, intră pe poarta din faţa scării monumentale, deschisă larg de o parte şi de alta. Introdus în sala cea mare, a fost totuşi nevoit să aştepte puţin, deoarece şi conţii di Fratta cunoşteau regulile de bunăcuviinţă şi nu voiau să se arate mai prejos decît preanobilii lor oaspeţi. În sfîrşit, contele, cu o haină ţesută numai din galoane, şi contesa cu douăzeci de coţi de panglică roz pe bonetă se prezentară cu mii de scuze pentru nevoita întîrziere. Clara, îmbrăcată în alb şi palidă ca ceara, venea ţinută de mîna mamei ; cancelarul şi monseniorul Orlando, care rămăsese cu şervetul de masă în mînă şi îl ascunse repede într-un buzunar al hainei, stăteau de o parte şi de alta. Se aşternu o tăcere profundă, în timp ce ambele

[1] Statuie ecvestră executată de Donatello la Padova.

părţi îşi făceau plecăciuni ; păreau că se pregătesc pentru un menuet. Eu, Pisana şi jupînesele ne uitam prin gaura cheii şi pălisem la vederea scenei aceleia impresionante. Domnul baron îşi puse o mînă pe piept, şi cu cealaltă întinsă în faţa lui porni să-şi recite rolul.

— În numele nepotului meu, preailustrul domn, excelenţa sa Alberto di Partistagno, baron de Dorsa, judecător suprem din Fratta, mare demnitar de San Mauro etc., etc., eu, baronul Duringo di Caporetto, am onoarea să cer mîna ilustrissimei şi excelentissimei domnişoare contesa Clara di Fratta, fiica preailustrului conte, excelenţa-sa Giovanni di Fratta, şi a nobilei doamne Cleonice Navagero.

Un murmur de aprobare întîmpină aceste vorbe, şi jupînesele fură gata-gata să aplaude. Părea că ne aflăm la teatrul de păpuşi. Contesa se întoarse înspre Clara, care o strînsese de mînă şi părea să fie mai aproape de moarte decît de măritiş.

— Fata mea, încercă ea să răspundă, primeşte cu recunoştinţă cererea care ne onorează şi...

— Nu, mamă, o întrerupse Clara cu glasul sufocat de hohote de plîns, dar în care puterea de voinţă domina tremurul pricinuit de emoţie şi de respectul faţă de cei din jur ; nu, mamă, eu nu mă voi căsători niciodată... îi mulţumesc domnului baron, dar...

La acest punct îi pieri glasul, pe chipul ei se stinse orice culoare de viaţă, şi genunchii părură că i se înmoaie. Jupînesele, negîndindu-se că prin purtarea lor dădeau de înţeles că ascultaseră la uşă, se năpustiră în sală, ţipînd :

— Moare stăpîna cea tînără ! Moare *contessina* Clara !

Şi o ridicară pe braţe. După ele, intrarăm curioşi eu, Pisana şi toţi cei ce se îngrămădiseră încet-încet în spatele nostru ca să se bucure de spectacol. Contesa fremăta şi-şi strîngea pumnii, contele se apleca într-o parte şi-ntr-alta ca un steag care-şi pierduse echilibrul, cancelarul stătea în spatele lui, gata să-l sprijine în caz că ar fi dat semne că se prăbuşeşte, monseniorul, scoţînd şervetul de masă din buzunar, îşi ştergea fruntea de transpiraţie, şi singur baronul rămase imperturbabil, cu braţul întins, de parcă dînsul prin gestul acela magic dezlănţuise toată panica generală. Contesa se apropie o clipă de fata ei s-o

ajute să-şi revină şi să-i impună respect şi supunere ; dar văzînd-o că de cum îşi revenise începuse să dea din cap în semn negativ şi că era aproape gata să leşine din nou, se întoarse spre baron cu un glas sufocat de mînie.

— Domnule, îi spuse ea, vedeţi bine ; un accident neprevăzut a stricat atmosfera de sărbătoare a acestei zile ; dar vă pot asigura, în numele fiicei mele, că niciodată n-a fost o tînără domnişoară mai onorată de vreo cerere decît a fost ea de cererea în căsătorie făcută de dumneavoastră în numele excelenţei-sale Partistagno. El poate conta de pe acum că va avea o soţie supusă şi credincioasă. Numai că-l rog să-şi amîne prima vizită în calitate de logodnic pentru un moment mai potrivit.

Jupînesele o tîrîră atunci afară din sală pe tînăra stăpînă, care, deşi pe jumătate leşinată, continua să dea din cap şi din mîini în semn de negare. Dar baronul nu-i dădea importanţă mai mare decît oricărei alte mobile din casă ; şi astfel, se arăta dispus să recite a doua şi ultima parte a discursului său.

— Mulţumesc, spuse, în numele nepotului meu nobilei soţii şi întregii excelente familii pentru onoarea acordată de a fi acceptat ca soţ. După anunţarea căsătoriei, oficierea ei va avea loc în capela acestui castel jurisdicţional din Fratta. Eu, baron di Caporetto, mă ofer de pe acum să le schimb inelele, şi binecuvîntarea cerului să cadă binefăcătoare asupra mulpreafericitei înrudiri ale ilustrelor şi preavechilor familii di Fratta şi Partistagno.

Aici, o triplă închinăciune, o învîrtire pe tocuri, şi nobilul baron Duringo o luă pe scară în jos cu aceeaşi majestate cu care o suise.

— Ei, cum a decurs ? întrebă nepotul, pregătindu-se să coboare din şa.

— Rămîi pe loc, nepoate, răspunse baronul, oprindu-l să descalece, şi la rîndul lui suindu-se pe cal. Pentru azi te dispensează de vizita ta de logodnic. Logodnicei i s-a făcut rău de atîta fericire şi nici eu nu mi-am revenit încă din emoţie.

— Spui drept ? adăugă Partistagno, cu obrajii aprinşi de plăcere.

— Privește ! reluă baronul arătîndu-i doi ochi mici umezi și congestionați, care arătau că sînt obișnuiți să vadă fundul multor pahare de vin. Cred că am plîns !

— Și crezi că va fi de ajuns colierul de diamante ca dar de nuntă ? îl întrebă nepotul conducîndu-și calul alături de al baronului în timp ce ieșeau din castel.

— Dat fiind acest nou incident, vom adăuga și broșa cu smaragde, răspunse baronul. Familia Partistagno trebuie să fie la înălțime și să-și arate recunoștința în fața iubirii pe care a știut s-o inspire.

Și merseră așa pînă la Lugugnana, discutînd despre splendoarea festinurilor care urmau să aibă loc cu ocazia nunții. Dar cît de mare fu uimirea amîndurora cînd a doua zi primiră o scrisoare de la contele di Fratta, care le aducea la cunoștință părerea lui de rău pricinuită de dorința exprimată de fiica sa de a-și închina fecioria vieții de mănăstire și lui Dumnezeu ! Tînărul se îndoia că ar exista pe lume o tînără care să prefere mînăstirea decît să-i fie soție, dar acum, cînd a trebuit să se convingă de acest lucru, rămase oarecum umilit. Mai rău a fost cînd din flecărerile oamenilor a aflat că nu Clara voia să se retragă la mînăstire, ci părinții ei o alungau, drept pedeapsă pentru a fi refuzat o partidă ca el, și că Lucilio Vianello era rivalul care-i împiedicase calea spre inima Clarei. Baronul fugi pînă la Caporetto, ca să-și ascundă rușinea. Partistagno rămase să țipe prin toate colțurile pămîntului că are de gînd să se răzbune atît pe Lucilio, cît și pe Clara și pe părinții ei ; și că vai de ei dacă, fie călugăriță sau răscălugăriță, nu i-o vor trimite acasă ca soție ! Continua să spună că e foarte sigur de dragostea ei ; după cum era sigur și că reaua-voință a părinților și manevrele răuvoitoare ale doctorașului o împiedicau să i-o dovedească.

Între timp, la Portogruaro, în casa Frumier, a avut loc un mare consiliu de familie asupra celor ce trebuiau făcute. Cazul era destul de nou, pentru că nu existau multe fete pe vremea aceea care să se opună cu atîta îndîrjire voinței părinților. S-au gîndit să se adreseze episcopului, dar părintele Pendola fu primul să înlăture această părere. În mod tacit, toți căzură de acord că,

din păcate, ceea ce comentează lumea e adevărat şi că Lucilio Vianello e mărul discordiei şi motivul scandalului. Ca să-l îndepărteze pe el nu era cu putinţă ; se punea aşadar problema s-o îndepărteze pe Clara. Palatul din Veneţia al lui Frumier era gol, şi contesa nu păru nemulţumită de ideea de a locui acolo. După multe discuţii, se hotărî aşadar să se stabilească la Veneţia. Dar ca să nu creeze o atmosferă de cine ştie ce solemnitate şi nici un fel de cheltuială mai mare, aveau să plece să locuiască acolo numai ea şi cu fata, restul familiei continuînd să rămînă la Fratta. Contesa spera să-i iasă Clarei gărgăunii din minte, şi dacă aceasta nu s-ar fi întîmplat, erau destule mînăstiri în Veneţia unde puteau să-i bage minţine-n cap. Contele se văită puţin de faptul că rămîne izolat la Fratta, fiindcă îi era într-o oarecare măsură teamă de Partistagno ; dar cumnatul îl asigură că avea să trăiască în siguranţă, lucru pentru care punea el chezăşie.

În cele din urmă, după ce trecuse o lună de la aceste schimburi de păreri, contesa se stabili împreună cu Clara la Veneţia, în palatul Frumier, alături de nepoţi ; dar trebuia să mărturisească faptul că pînă atunci cîştigase prea puţină influenţă asupra sufletului Clarei. La Fratta rămaserăm mai fericiţi ca oricînd, căci pisica nu era acasă, şi şoarecii jucau pe masă.

Pe de altă parte, s-a întîmplat ceea ce nu s-ar fi crezut niciodată şi ceea ce a tăiat orice speranţă contesei. Lucilio, care lungise atîta obţinerea diplomei de doctor, îşi puse pe neaşteptate în gînd să-şi încheie studiile ; şi, în ciuda opoziţiilor doctorului Sperandio, plecă la Padova, primi titlul de doctor, şi apoi, în loc să se întoarcă la Fossalta, se opri la Veneţia, unde începu să exercite profesia de medic. La Portogruaro se aflǎ despre asemenea noutate, după ce el îşi procurase o clientelă care-i crea deplina independenţă. Închipuiţi-vă ce încurcătură ! Unii propuneau să-l aresteze, alţii voiau ca doamna contesă împreună cu Clara să se întoarcă imediat, iar alţii propuneau să plece cu toţii la Veneţia, ca să ţină piept îndrăznelilor lui. Dar nu se întîmplă nimic. Contesa scrise că nu-i e teamă şi că, de altfel, dacă ar fi vrut să-şi schimbe locul, Lucilio, prin profesia sa de medic, le-ar fi putut face să colinde pînă

la capătul pămîntului. Se limitară aşadar să-l roage pe Frumier să scrie cîtorva colegi din Consiliul celor Zece să-l urmărească pas cu pas, cerere la care a primit răspuns că e pus sub observaţie zi şi noapte, dar că nu trebuie făcută vîlvă, deoarece se auzise că Lucilio ar fi protejat de un secretar de la Legaţia Franceză, un oarecare Iacob [1], care trecea pe atunci drept adevăratul ambasador, deoarece capii revoluţiei de la Paris aveau încredere în el. Auzind contele asemenea veşti proaste făcea nişte ochi de om îngrozit; dar Frumier îl încuraja să mai prindă puţin suflet şi să caute mai degrabă s-o mulţumească pe soţia lui, căci se văita din ce în ce mai mult de zgîrcenia cu care-i trimiteau bani. Bietul om ofta, gîndindu-se că din economie îl exilase pe el la Fratta şi că în ciuda acestui fapt cheltuiau mai mulţi bani decît părea necesar pentru o splendidă întreţinere a întregii familii. Ofta, spun, dar aduna unii peste alţii în scrinul pe jumătate gol nenorociţii de ducaţi, făcînd fişicuri peste fişicuri, destinate să nimerească împreună cu altele în abisul Veneţiei. Administratorul îl prevenea că în ritmul ăsta veniturile Frattei aveau să fie în scurt timp ipotecate pe cincizeci de ani de acum încolo. Dar stăpînul îi răspundea că nu există remediu pentru acest lucru, aşa că mergeau înainte cu aceeaşi filozofie. Mai fericit era monseniorul, căci nu-l preocupa nimic, ci continua să transforme în pulpe gustoase curcănaşii şi raţele primite ca omagiu de la enoriaşi.

În ceea ce mă priveşte, îmi terminasem studiile de umanism şi filozofie — puţin cam pe apucate, ce-i drept, dar le terminasem. Şi la examenul sumar pe care l-am dat mă găsiră, în cel mai rău caz, la fel de măgar ca şi ceilalţi ce urmaseră cursurile în mod regulat. Se apropia momentul cînd trebuia să mă trimită la Padova dar finanţele nu-i permiteau contelui această generozitate, şi dreptatea a vrut ca eu să fiu îndatorat celui ce s-a îndeletnicit să mă ajute cu o faptă bună. Părintele Pendola nu era omul să trîndăvească într-un post de administrator al unei case, la vîrsta de cincizeci de ani, tocmai cînd

[1] Unic reprezentant al guvernului francez la Veneţia în 1793, după plecarea ambasadorului Noël, drept ripostă la atitudinea guvernului veneţian faţă de condamnarea lui Ludovic al XVI-lea. (n. tr.)

ambiția sa se concentra pentru a deveni mai înaltă și mai dîrză. Capelan și consilier favorit al casei Frumier, el putuse să acapareze stima multor preoți și monseniori care o frecventau ; nu-i lipseau nici sfintele dogme și nici ingenioasele elasticități de conștiință, menite să-l facă îndrăgit de ambele părți ; și cu atîta strălucire și istețime se pricepu să pună în evidență acest triumf al său, încît cînd faima îi ajunse pînă la urechile episcopului se spunea că acesta de cîte ori se ivea cîte-o încurcătură la eparhie obișnuia să exclame : „O, de-aș fi eu părintele Pendola !" sau „Of, de l-aș avea aici în episcopie pe părintele Pendola !" Umilința acestuia dădu exclamațiilor episcopale mai mare răsunet ; și cînd muri secretarul care era pe atunci, preoții din ambele partide îl implorară pe Frumier să-l convingă pe părintele Pendola să accepte postul de secretar. Prin aceasta, fiecare spera să-și instaleze mai solid ca oricînd propriul partid în episcopat. Frumier vorbi cu părintele, acesta se prefăcu a nu accepta, refuză coroana ca Caesar, dar se lăsă încoronat ca Augustus ; și iată-l devenit secretarul episcopului și, cu abilitatea lui, cu manevrele sale, stăpînul cel puțin a unei eparhii. Se așteptau lucruri mari de la el, dar pentru un moment toți fură păcăliți ; de altfel, toți erau foarte încîntați, deoarece sperau în viitor și în marile promisiuni ale părintelui. Acesta se instalase de curînd în noua lui funcție, cînd parohul din Teglio mă prezentă în casa lui parohială, unde-i făcea o vizită episcopul. I-am plăcut, trebuie să spun, și mi-a promis că va vorbi în favoarea mea senatorului Frumier. Într-adevăr, acesta se bucura de dreptul de a recomanda pe cineva să ocupe un loc la colegiul gratuit pentru studenții săraci al Universității din Padova ; și locul acela fiind vacant, mi-l destină mie pentru luna noiembrie a anului viitor. Ba chiar își manifestă părerea de rău de a nu fi auzit mai devreme de la cumnatul său despre mine, căci mi-ar fi purtat de grijă din toată inima. Dar binefacerea venea la timp, și eu i-am mulțumit peste măsură de încîntat și de emoționat atît acestui Mecena al meu, cît și utilului intermediar. Pe atunci nu vedeam lucrurile mai departe și nu învățasem încă să arunc moneda pe masă ca să mă conving dacă sună bine.

De altfel, nu eram nemulţumit că schimb locul. Pisana, după ce plecase Lucilio, iar Venchieredo părăsise casa lor, îi făcea ochi dulci lui Giulio Del Ponte, şi de astă dată în serios, căci, deşi abia împlinise cincisprezece ani, arăta şi pesemne se simţea ca de optsprezece. Cam pe vremea aceea, ca să mai uit de atîta inimă rea, începusem să petrec şi să-mi fac de cap cu derbedeii castelanilor din regiune, şi în scurt timp am devenit tînărul curtezan al tuturor fetelor, ţărance sau muncitoare. Cînd mă întorceam de la vreun tîrg sau de la vreo serbare, călare pe căluţul meu cenuşiu-gălbui, împrumutat de la Marchetto, şi cîntînd din fluier ca pe munte, se adunau în jur o duzină de fete care dansau *furlana* [1] pe tot drumul. Şi acum mi se pare că eram caricatura celebrului răsărit de soare pictat de Guido Reni, cu întreg cortegiul de ore dansatoare. Totuşi, trebuie să spun că viaţa aceea mă apăsa greu ; şi mi-a fost chiar întreruptă de un accident foarte dureros, de moartea lui Martino, care îşi dădu sufletul în braţele mele, după un foarte scurt acces de apoplexie. Cred că am fost singurul care a plîns pe mormîntul lui, fiindcă în momentul acela s-a ajuns la concluzia că e mai bine să nu i se pomenească de pierderea lui bătrînei contese, aproape centenară, şi ramolită din cauza lipsei Clarei. Pisana, lăsată în grija şubredă a doamnei Veronica, vulpe fără coadă, devenea din ce în ce mai ciudată, şi latura proastă a caracterului ei o trăgea din ce în ce mai rău spre trîndăvie. Cu o zi înainte de a pleca la Padova, am văzut-o întorcîndu-se de la plimbare roşie, înfierbîntată.

— Ce-i cu tine, Pisana ? am întrebat-o eu cu inima plină de lacrimi şi de milă şi mai mult ca orice, o mărturisesc, de dragoste, care era mai mare şi mai puternică decît toată făptura mea.

— Cîinele de Giulio n-a venit ! îmi răspunse ea furioasă.

Şi apoi, izbucnind în hohote de plîns, mi se aruncă de gît, strigînd :

— Tu mă iubeşti cu adevărat, tu ţii într-adevăr la mine !

Mă săruta, şi eu o sărutam frenetic.

---

[1] Dans popular din Friuli.

Patru zile mai tîrziu, asistam la prima lecţie de jurisprudenţă, dar n-am înţeles nici o iotă, pentru că amintirile acelor sărutări mi se învălmăşeau diabolic în minte. Şcolărimea era în mare freamăt şi în mari discuţii din cauza noutăţilor din Franţa, care răsunau din ce în ce mai războinice şi mai adverse vechilor guverne. Eu însă rodeam cu melancolie din pîinea săracă a colegiului şi din abundenţa volumelor groase ale dreptului roman, compilat din ordinul împăratului Justinian, şi continuam să mă gîndesc la Pisana şi la bucuriile cînd dulci, cînd amare, plăcute întotdeauna amintirii, ale anilor noştri din copilărie. Şi astfel se închise pentru mine anul de graţie 1792. Îmi amintesc doar că la sfîrşitul lunii ianuarie a anului următor, după ce a sosit vestea decapitării regelui Ludovic al XVI-lea, am recitat un *Requiem,* ca rugă pentru sufletul său. Mărturisesc, acestea erau părerile mele moderate de atunci.

CAPITOLUL VIII

În care se vorbeşte despre primele revoluţii italiene, despre obiceiurile studenţimii padovane, întoarcerea mea la Fratta şi gelozia mereu mai aprigă stîrnită de Giulio del Ponte. Felul cum îi pot consola cei morţi pe cei vii şi felul cum îi pot converti cei şmecheri pe cei nevinovaţi. Părintele Pendola încredinţează inocenţa mea avocatului Ormenta din Padova. Dar nu tot ce străluceşte e aur.

Franţa decapitase un rege şi abolise monarhia ; freamătul lăuntric al vulcanului anunţa o erupţie apropiată ; toate guvernele vechi se priveau înspăimîntate şi-şi aruncau în grabă armatele în luptă pentru a potoli de la prima răbufnire incendiul ; nu se mai luptau pentru răzbunarea sîngelui regal, ci pentru propria lor salvare. Respinse de furia de neînvins a legiunilor republicane, Nissa şi Savoia, cele două porţi apusene ale Italiei, s-au şi grăbit să fluture stindardul tricolor ; forţa invadatorilor se cunoştea după proporţia promisiunilor, iar accelerarea gravităţii pericolului se vedea din frămîntările interne. Peste tot se încheiau alianţe şi tratate. Napoli şi papa se eliberau de ruşinoasa lor frică, bătrîna Europă, trezită din somn parcă de o fantomă însîngerată, se agita de la un capăt la altul ca s-o înlăture. Ce făcea oare în acest timp *serenissima* Republică a Veneţiei ? Stupidul Colegiu al Înţelepţilor decretase că Revoluţia Franceză nu trebuia să însemne pentru ei decît un moment academic din istorie ; respinsese orice propunere de alianţă cu Austria, cu Torino, cu Petersburgul, cu Napoli şi reuşise să convingă senatul să se situeze în unanimitate pe poziţia negativă şi ruşinoasă a neutralităţii dezarmate. Elocvenţa

aulică a lui Francesco Pesaro [1] fu respinsă şi la 26 ianuarie 1793, Gerolamo Zuliani, înţeleptul din acea săptămînă [2], reuşi să-şi impună voinţa ca Giovanni Jacob să fie recunoscut ambasador al Republicii Franceze. Liberă şi bine gîndită, asemenea hotărîre nu avea să cuprindă în ea nimic dăunător sau josnic, deoarece nici legături de familie, nici interese comune, nici convenţii încheiate cu jurămînt nu obligau Republica să răzbune întemniţarea lui Ludovic al XVI-lea ; dar venalitatea abuzivului şi grăbitului asentiment al senatului a imprimat actului aceluia stigmatul unei adevărate şi laşe trădări.

Vestea uciderii regelui, răspîndită la scurt timp după aceea, schimbă părerea guvernelor, care începură să vadă în uşurinţa prostească cu care cedaseră veneţienii o complicitate plătită ; pe de o parte dispreţul, iar pe de alta ura făceau să crească ameninţările lor. Legaţia Franceză din Veneţia centraliza toate uneltirile şi toate speranţele italienilor animaţi de idei noi ; ea îi ajuta şi pe ceilalţi emisari care instigau Poarta Otomană împotriva Imperiului şi a serenissimei Republici, pentru a devia în direcţia aceasta şi forţele ruseşti, şi pe cele germane. Colegiul Înţelepţilor, mereu înnoit, dar tot imbecil, ascundea senatului aceste pericole ; cei ce plecau insuflau celor ce veneau o stupidă siguranţă şi o indolenţă molatică. După o rezistenţă de paisprezece secole, printre atîtea ruine de guverne şi imperii, li se părea imposibilă o prăbuşire imediată, după cum unui bătrîn neputincios i s-ar părea că faptul de a fi trăit nouăzeci de ani l-ar putea împiedica să moară. În sfîrşit, în primăvara anului 1794, după ce Franţa a violat josnica neutralitate a Genovei, în paguba Piemontului şi a Lombardiei, Pesaro sublinie cu glas tare apropierea pericolului şi iminenta situaţie gravă care ar putea stîrni un conflict în statele de pe continent între

---

[1] *Francesco Pesaro* membru al Consiliului Înţelepţilor ; s-a opus la neutralitatea dezarmată, dar după o îndelungă discuţie, senatul a votat în unanimitate pentru neutralitate, iar propunerea unei alianţe cu Austria a fost respinsă. (n. tr.)

[2] Durata sarcinilor ce reveneau unui membru al Consiliului Înţelepţilor era foarte scurtă. Săptămînal era ales alt înţelept, căruia îi reveneau diverse însărcinări legate de problemele săptămînii respective. (n. tr.)

armatele imperiale ce coborau din Tirol spre ducatul de Mantova şi francezii inamici. Deşi încă somnolent, senatul se mai trezi oarecum, şi, împotriva părerii lui Zuliani, a lui Battaja [1] şi a altor cîţiva iepuri, unul mai fricos decît altul, decretă ca statele de pe peninsulă să recruteze soldaţi de rînd, din Istria şi Dalmaţia, şi să-şi întărească artileria din fortăreţe. Se salva astfel nu statul, ci doar prestigiul. Consiliul Înţelepţilor şi în primul rînd Zuliani a avut însă grijă să-l piardă şi pe acesta. Pentru ca să se răzbune de înfrîngerea suferită în senat, au hotărît să împiedice executarea decretului, şi în acest scop se luă decizia de a folosi în privinţa senatului metoda celebrului Boerhaave [2], care îndulcea pilulele bolnavilor pentru ca să le poată înghiţi fără a le simţi gustul amar. S-a constatat că nu se putea acţiona decît puţin şi cu multă prudenţă, din cauza sărăciei vistieriei, şi nu s-a făcut niciodată nimic ; măsurile de prevedere s-au redus la 7 000 de oameni, cu greu recrutaţi şi plasaţi în locuri ascunse din Lombardia veneţiană. Pesaro, fratele său Pietro, şi chiar unul dintre înţelepţi, al cărui nume a ieşit prin aceasta din anonimat, un anume Filippo Calbo, au expus senatului reaua-credinţă dovedită prin atîtea tergiversări; dar senatul, căzut din nou în oarba amorţire, înghiţi pilula îndulcită de înţelept şi pentru moment nu-i simţi gustul amar ; abia mai tîrziu îi resimţiră puterea otrăvitoare.

Şi astfel, viaţa mea începea să se desfăşoare printre ruine ; mintea mi-o ascuţeam zi de zi prin lungi şi înverşunate studii ; puterea şi dorinţa de a acţiona îmi creşteau o dată cu lupta împotriva durerii, dragostea mă chinuia, familia îmi lipsea, patria mea murea. Dar cum aş fi putut iubi, sau mai bine zis cum oare o patrie moleşită, împotmolită, neputincioasă ar fi putut trezi în mine o afecţiune demnă, folositoare, activă ? Cadavrele le plîngi,

---

[1] La 24 aprilie, Francesco Pesaro, procuror în Veneţia, sprijinit de fratele său Pietro, a pledat împotriva neutralităţii dezarmate. Li s-au opus Zuliani şi Battaja, totuşi propunerea lor a fost acceptată. Dar abia de s-au putut recruta 7 000 de oameni. (n. tr.)

[2] *Herman Boerhaave* (1668—1738), medic şi chimist olandez. Faima sa era atît de mare, încît a primit o scrisoare de la un mandarin chinez expediată doar pe adresa : *D-lui Boerhaave, doctor în Europa.* (n. tr.)

nu le iubeşti. Libertatea drepturilor, sfinţenia legilor, religia gloriei, care atribuie patriei o măreţie aproape divină, nu se mai adăposteau de mult timp sub aripile Leului. Din patrie mai rămăseseră doar mutrele îmbătrînite, desfigurate, contaminate ; spiritul dispăruse, iar cel care simţea în inimă nevoia de a se dedica unor idealuri mărețe şi nemuritoare căuta alţi zei cărora să le închine speranța şi credinţa sufletului. Dacă dintre guvernele italiene Veneţia îl avea pe cel mai lipsit de valoare şi pe cel mai lipsit de gîndire, totuşi şi celelalte agonizau mai mult sau mai puţin, din lipsă de vitalitate şi de tărie morală. De aceea, numărul celor ce s-au consacrat cultului libertăţii şi celorlalte drepturi umane proclamate de Revoluţia Franceză a fost în Italia cu mult mai mare decît în orice altă parte. Acest fapt ajută căpitanilor francezi să răstoarne coruptele orînduiri din Veneţia, Genova, Napoli şi Roma, în sfîrşit, a tuturor guvernelor naţionale. Drept este că şi în societate sau în diverse instituţii colective, ca şi în cazul individului, atîta timp cît nu există un germene, un sîmbure, o scînteie de foc spiritual, organismul nu-şi poate prelungi mult timp viaţa. Şi chiar dacă o forţă din afară nu-i distruge în chip violent mecanismul, viața slăbeşte şi se stinge de la sine.

Felul meu de viaţă de la Padova era acela al unui amărît de student. Semănam la figură cu un slujbaş clerical şi purtam cu modestie uniforma naţiunii italiene, aşa cum obişnuiau pe atunci studenţii, de parcă ar mai fi trăit pe vremea lui Galileu, cînd la această universitate veneau şi greci, spanioli, englezi, germani, polonezi şi norvegieni. Se spune că însuşi prinţul Gustav Adolf a fost discipolul marelui astronom ; ceea ce ar conta prea puţin pentru istorie, în ce-l priveşte atît pe unul cît şi pe celălalt. Cei pe care îi aveam colegi la universitate erau în cea mai mare parte nişte ciobani de la munte, bădărani murdari, ignoranţi ; pepinieră de viitori cancelari ai unor judecători vanitoşi sau ai unor notari lesne de mituit din birourile de criminalistică. Se distrau şi se gîlceveau între ei, se ţineau de nesfîrşite certuri cu zbirii, cu măcelarii, cu crîşmarii, mai ales cu aceştia din urmă, care aveau ciudata idee de a nu vrea să-i lase să plece din

cîrciumă pînă nu-şi plăteau consumaţia. Cearta se termina în faţa forului privilegiat al studenţilor, unde judecătorii demonstrau un uşor bun-simţ, dînd întotdeauna dreptate cîrciumarilor, pentru a nu cădea în dizgraţia lor, la fel de implacabilă pe cît de puţin justă şi chibzuită. Studenţii de origine nobilă căutau din toate puterile să rămînă departe de aceşti netrebnici ; cred că mai mult din frică decît din trufie. De altfel, nici pe atunci nu lipsea clasa mijlocie, cea a majorităţii, a celor şovăielnici, a celor moderaţi, care atîta timp cît aveau bani împărtăşeau plăcerile costisitoare ale nobililor, iar în sărăcia ultimelor zile ale lunii recurgeau la chefurile hoţeşti şi neobrăzate ale celorlalţi. Îi vorbeau de rău pe unii în faţa celorlalţi şi invers ; între ei, apoi, îşi băteau joc şi de unii, şi de alţii, adevăraţi avangardişti ai acelei clase mijlocii, fără creier şi fără inimă, care mai tîrziu s-a crezut democrată, fiindcă era incapabilă să se supună în aceeaşi măsură în care era incapabilă să dea comenzi utile. Între timp, Revoluţia Franceză schimbă într-o oarecare măsură preocupările lipsite de sens şi frivole ale studenţimii. Sîngele clocoteşte şi vrea cu orice preţ să clocotească în vine tinere, tinerii sînt ca muştele fără cap ce continuă totuşi să zboare şi să bîzîie. Dintre patricieni s-au desprins cîţiva studenţi cu idei noi care au aplaudat ideile revoluţiei, iar alţii timizi şi ipocriţi s-au speriat ; dintre plebei, unii răcniră ca Marat, dar inchizitorii îi învăţară buna-cuviinţă ; cea mai mare parte, îndobitocită în adoraţia lui San Marco, murmura de la distanţă, împotriva francezilor obişnuita ticăloşie a celor ce se pleacă şi sînt servili în faţa celor prezenţi. Studenţii din clasa mijlocie aşteptau, sperau, trăncăneau ; li se părea normal ca guvernul să treacă din mîinile nobililor în mîinile lor prin alunecarea normală a lucrurilor ; iar după ce aveau să-l ia în stăpînire ştiau şi cum să acţioneze încît să nu-l lase să alunece mai jos. Dar nu strigau în gura mare ; şopteau, murmurau, aidoma celui care nu-şi riscă nici glasul, nici pielea decît într-o situaţie mai favorabilă. Inchizitorii, după cum se poate bănui, supravegheau cu o mie de ochi această forfotă de păreri, de speranţe şi de pasiuni ; din cînd în cînd, cîte-un bondar care făcea prea mult zgomot cădea în plasa ţe-

sută de vreun păianjen. Bondarul era transportat cu barca la Veneţia ; iar după ce trecea pe Puntea Suspinelor, nimeni nu-i mai auzea numele vreodată. Cu aceste subterfugii şi manevre bine ticluite pentru a înspăimînta infantilitatea unui popor credeau că salvează Republica de pieirea iminentă.

Cît despre mine, aveam pe atunci prea multe amintiri în care mă cufundam cu plăcere şi prea multe dureri de învins pentru ca mintea mea să mai poată pescui în apele acelea tulburi. Despre Franţa auzisem povestindu-se o dată sau de două ori ca despre o ţară atît de îndepărtată, încît nici nu pricepeam ce ne păsa nouă de nebuniile petrecute acolo. Într-adevăr, acele întîmplări nu însemnau pentru mine decît nişte nebunii şi nimic mai mult. Toamna care a urmat primului an de jurisprudenţă a fost aproape ca o pecete a nepăsării mele politice. Călătoria pe jos pînă la Fratta, revederea cu Pisana, dragostea renăscută şi imediat curmată de noi ciudăţenii, de noi gelozii, treburile încredinţate mie de către cancelar, cu titlu de experienţă, laudele contelui şi ale nobililor Frumier, escapadele şi greşelile lui Venchieredo, neînţelegerile din familia Provedoni, certurile dintre Doretta şi Leopardo, acţiunile vitejeşti şi continue ale lui Spaccafumo, recomandările bătrînului paroh şi ciudatele sfaturi ale părintelui Pendola îmi dădură prea mult de gîndit, de făcut, de meditat, mă înveseliră şi mă făcură să sufăr prea mult pentru a mă mai căi de a fi lăsat colegilor mei grija celor petrecute în Franţa şi distracţia de a citi ziarele. Pe de altă parte, toate lucrurile de acest gen produceau asupra mea efectul unei comedii gustate din plin, în comparaţie cu tot ceea ce avusesem eu de suferit numai în două luni din cauza Pisanei. Nimeni n-ar putea crede că firea ei se schimbase în bine între timp, chiar dacă eu aş fi atît de mincinos şi de neobrăzat încît s-o afirm. Dar cîştigase mult în frumuseţea trupului şi a feţei. Devenise într-adevăr femeie ; dar nu asemenea unei flori delicate pe care prima briză a lui noiembrie o lipseşte de parfum şi de culoare, ci o figură mîndră, puternică, hotărîtă, a cărei asprime era îndulcită de o prospeţime trandafirie, de o bizară şi adesea spontană mobilitate a fizionomiei, dar

mereu plăcută şi fermecătoare. Cînd fruntea ei mîndră şi marmoreană se înclina pentru o clipă sub privirile stăruitoare ale unui tînăr, şi pupilele umbrite şi oarecum stînjenite priveau în pămînt, din toată făptura îi iradia o văpaie de dorinţe, de voluptate şi de dragoste pătimaşă, încît toţi cei din jur respirau parcă un aer în flăcări. Eram gelos pe oricine o privea, şi cum aş fi putut să nu fiu, cînd o iubeam atîta şi cînd numai eu o cunoşteam pînă-n străfundul sufletului? Biata Pisana! Era oare vina ei dacă natura lăsată în voie şi neînfrînată de educaţie distrusese cu propria ei mînă ceea ce ea însăşi pregătise pentru o grijă afectuoasă care să scoată la iveală o minune de inteligenţă, de frumuseţe şi virtute? Şi eram eu oare vinovat că o iubeam atît sau că am continuat să o iubesc şi mai tîrziu, deşi era ingrată, perfidă, nedemnă? Dar ştiam că sînt singurul om din lume care ar putea s-o consoleze. Cumplita nefericire a păcatului nu poate fi răsplătită aici pe pămînt prin nici un fel de consolare? Memorie, memorie, ce însemni tu oare?! Chinul, consolarea şi tirania noastră, tu ne devorezi zilele oră de oră, minut de minut, ca să ni le redai apoi ferecate într-o amintire, ca într-un simbol al eternităţii! Ne iei totul, ne dai înapoi totul, distrugi totul, păstrezi totul; vorbeşti de moarte celor vii şi de viaţă celor îngropaţi! Oh, memoria umanităţii este soarele înţelepciunii, este credinţa dreptăţii, spectrul imortalităţii, imaginea terestră şi desăvîrşită a lui Dumnezeu, cel fără de sfîrşit, ce se află pretutindeni. Memoria mea m-a servit poate rău în timpul acestei perioade; ea m-a legat, adolescent şi apoi om matur, de capriciile unei pasiuni copilăreşti. Cu toate acestea, o iert, căci, după părerea mea, e mai bine să-ţi aminteşti prea mult şi să-ţi pară rău, decît să te bucuri că ai uitat totul. Mi-ar trebui prea mult timp ca să povestesc cît am suferit în perioada celor cîteva săptămîni. Dar trebuie totuşi să mărturisesc, spre meritul meu, că mila mă tortura mult mai mult decît gelozia; nu există durere mai mare ca aceea de a trebui să blestemi şi să compătimeşti obiectul dragostei tale. Ciudăţeniile Pisanei erau adesea vecine cu nedreptatea; deseori apăreau ca o neobrăzare, dacă nu mi-aş fi amintit cît de uşuratică era din fire.

Simpatiile ei nu mai aveau nici temei, nici scuză, nici durată, nici măsură. O săptămînă, de pildă, era cuprinsă de o afecţiune respectuoasă şi profundă faţă de bătrînul paroh din Teglio; ieşea cu un văl negru pe cap şi cu genele plecate; stătea de vorbă cu el în poarta locuinţei parohiale, întorcînd spatele trecătorilor; îi asculta răbdătoare sfaturile, chiar şi aşa-zisele lui predici. Îşi vîra în cap să devină o sfîntă Magdalena şi îşi pieptăna părul aşa cum îl avea această sfîntă într-un tablou mic, atîrnat la căpătîiul patului. A doua zi, apărea ca prin farmec schimbată; nu mai avea preferinţe pentru paroh, ci pentru curierul Marchetto; voia cu tot dinadinsul s-o înveţe să călărească; hoinărea prin pajişti, călărind ca o amazoană pe o mîrţoagă fără şa, şi îşi julea genunchii şi fruntea de ramurile desişurilor. Altă dată nu voia să vadă în jur decît oameni sărmani şi ţărani; lua, cred, aerul unei castelane din evul mediu; se plimba de-a lungul rîului la braţul lui Sandro, morarul, şi pînă şi Donato, tînărul spiţer, i se părea prea dichisit şi prea manierat. Puţin timp după aceea, iat-o schimbînd din nou registrul şi culoarea comportamentului, voia să fie condusă dimineaţa şi seara la Portogruaro; schilodea toţi caii bătrîni ai tatălui ei pe drumurile acelea mizerabile şi noroioase, dar trebuia neapărat să alerge în galop. Se bucura s-o eclipseze pe nevasta primarului, pe nevasta magistratului şi pe celelalte doamne şi domnişoare din oraş. Giulio del Ponte, filfizonul cel mai vioi şi cel mai dorit, o ajuta să-şi etaleze strălucirea; vorbea şi gesticula cu el nu pentru că ar fi avut să-i spună ceva, ci pentru a auzi vorbindu-se despre ea că e strălucitoare şi maliţioasă. Giulio se îndrăgostise nebuneşte şi ar fi jurat oricînd că-i cea mai strălucitoare din Veneţia, dar Pisana, mereu nemulţumită, mereu preocupată de năzuinţe nedefinite şi de o dorinţă neînfrînată de a plăcea tuturor, de a face plăcere tuturor, nu se gîndea decît la asta, nu se străduia decît în acest scop şi rareori îşi dădea osteneala măcar să asculte cînd vorbeau alţii.

Trebuie să recunosc însă o calitate deosebită a firii ei, şi anume faptul că atunci cînd era convinsă că mulţumeşte pe cineva nu se dădea în lături de la nici o acţiune, oricît de grea sau de neplăcută ar fi fost. Dacă un schilod,

un şchiop, un monstru şi-ar fi arătat dorinţa de a obţine o privire drăgălaşă de la ea, imediat i-ar fi acordat-o, cu aceeaşi dăruire, la fel de atrăgătoare, la fel de înfocată ca şi celui mai frumos şi strălucitor curtezan. Era generozitate, frivolitate, sau trufie? Poate că toate trei se uneau făcînd-o să apară astfel, ceea ce a determinat ca în jurul ei să nu existe fiinţă, oricît de odioasă şi demnă de dispreţ, care printr-o atitudine rugătoare să nu obţină încrederea şi mila ei, dacă nu chiar afecţiunea şi preţuirea. Pînă şi cu Fulgenzio ajungea cîteodată la atîta familiarism, încît stătea în faţa vetrei, în timp ce ai lui mestecau mămăliga. Cînd ieşea însă de acolo, numai gîndul la paracliserul slinos şi ipocrit o făcea să se cutremure. Dar nu ştia să reziste unei priviri de adulaţie. Doamna Veronica îşi dădea seama de asta, şi din foarte antipatică, cum îi fusese la început, se pricepuse, prin tot soiul de linguşiri, să-i devină suportabilă şi aproape dragă. Închipuiţi-vă cît i-a perfecţionat educaţia, indulgenţa interesată a acestei otrepe bătrîne! Pînă la urmă, ca să-i intre în graţii, o făcu chiar şi pe intermediara; adică ajunse să alerge ca s-o prevină pe Pisana cînd contele sau monseniorul se trezeau mai devreme ca de obicei şi să-l ajute pe Giulio del Ponte să fugă pe la grajduri.

Faustina, rămasă ca jupîneasă la Fratta, nu era cu nimic mai bună. Aceste deşănţate de oraş, nevoite să trăiască la ţară, devin maestre în vicii şi în corupţie, şi Faustina era poate mai rea decît multe altele, căci avea un temperament departe de a putea fi numit modest. Complicitatea stăpînei i se părea cea mai bună garanţie pentru excluderea oricărei pedepse; vă puteţi închipui cu ce zel o ajuta, cum o stîrnea cu sugestiile şi cu exemplul ei.

Încă mă mir cum de nu s-a iscat nici un scandal mai mare sub ochii contelui şi ai monseniorului; dar poate că aparenţele au fost mai rele decît realitatea, şi istovirea fizică, viaţa sălbatică şi vagabondă pe care o ducea mai potoliră instinctele pătimaşe şi senzuale ale Pisanei. Totuşi, eu eram înclinat să văd lucrurile în negru; dat fiind că fusesem martorul şi tovarăşul năzdrăvăniilor ei copilăreşti, îmi venea foarte greu să cred că pe măsură ce creştea s-ar fi domolit în ea ceea ce de obicei se aprinde

în alții. Îmbătat de dragoste și de amintiri, ori de cîte ori o pornire de milă mi-o aducea în brațe și nu o simțeam tremurînd și suspinînd așa cum aș fi vrut, gelozia îmi tortura sufletul ; mă gîndeam că mie mi-a rămas numai cenușa unui foc ce arsese pentru altul, iar pe buzele pe care credeam că voi gusta toate plăcerile paradisului găseam în schimb chinurile iadului. Se desprindea de mine, dezgustată de răceala mea, de furia mea continuă ; iar eu fugeam de ea, apucîndu-mă cu mîinile de cap, cu disperarea în inimă și frămîntînd în suflet gînduri de moarte și de răzbunare. Atunci îmi venea în minte Giulio del Ponte, cu chipul lui înflăcărat de îndrăzneală, de viață, cu ochii întotdeauna plini de bucurie și de dragoste, cu surîsul său disprețuitor și provocător în același timp, ca al unui faun grec, pregătit oricînd cu o vorbă de duh, plină de imaginație, plăcută ! Îl uram din cauza extraordinarului său talent natural de a fermeca femeile ; îmi plăcea să-mi închipui că nu e nici frumos, nici bine făcut și că pînă și cea mai sașie domnișoară din ținut ar fi preferat umerii mei lați, figura mea deschisă și sănătoasă unui biet trup slăbănog, jigărit și agitat. Cu toate astea, în fața Pisanei mă simțeam un nimic în comparație cu el ; înțelegeam că dacă aș fi fost femeie l-aș fi preferat și eu, dacă ar fi fost să aleg între mine și el. Doamne ! Ce n-aș fi dat atunci să fiu în locul lui ! Chiar dacă mi-aș fi pierdut puterea, sănătatea, chiar de-ar fi fost să cad lat a doua zi, nu aș fi șovăit să intru în pielea lui pentru a mă bucura de o clipă de triumf și pentru a crede că Pisana mă iubește mai mult decît pe ea însăși ! Cît de prost eram să gîndesc și să doresc așa ceva ! Nimeni pe lume nu va fi existat vreodată, oricît de fermecător și de perfect, care să fi putut concentra numai în el și pentru totdeauna toate sentimentele, toate dorințele Pisanei. Eu, după ce obținusem o bună parte din ele, o doream pe cealaltă ; dacă aș fi obținut-o pe aceasta, mi-ar fi lipsit prima. Deoarece nici Giulio și nici altul, înainte sau după el, nu se poate lăuda că s-ar fi bucurat în aceeași măsură cu mine de intimitatea și de prețuirea Pisanei. Numai eu am stăpînit partea cea mai intimă și poate singura sfîntă a sufletului ei ; eu singur, în puținele intervale cînd am fost fericit de dragostea ei, am putut să mă consider stăpîn al întregii

ei ființe, și am iubit-o cu adevărat, deoarece o iubeam cunoscînd-o bine, așa cum era, nutrindu-i o dragoste adevărată, căci la senzația de a fi dorit de ea, însăși rațiunea îmi deștepta gratitudinea, lăsîndu-mă în voia ei. Oh ! Mi se dăruia măcar acest unic premiu pentru o iubire atît de statornică, de răbdătoare și de nefericită. Mi se îngăduia să cred că așa cum numai eu singur gustasem plăcerile acelui suflet, tot mie mi se cuvenea și deplina desfătare. Nici spectacolul unei frumoase și variate priveliști de natură și nici aspectul unui tablou zugrăvit cu măiestrie nu pot fi pe deplin apreciate decît de un adevărat cunoscător al naturii și al artei. Desigur că nimeni nu va putea prețui comorile unui suflet dacă nu i-a cercetat îndeaproape, cu o adîncă și devotată dragoste, tainele lui cele mai ascunse. Pisana era o creatură astfel plămădită, încît se poate spune că numai cine s-a născut și a crescut cu ea s-a gîndit întotdeauna la ea și n-a iubit-o decît pe ea ar fi putut s-o ghicească în întregime. În ciuda lecțiilor parohului, vă pot asigura că încă de pe atunci nu eram un creștin exemplar și nici un tînăr cu prea multe scrupule. Libertatea de care mă bucurasem în copilărie și exemplele celorlalți, fie la Fratta, la Portogruaro cît și la Padova, lăsaseră foarte largi frîurile obiceiurilor mele. Totuși, cu grija avară a dragostei, am studiat fiece cale pentru a o smulge pe Pisana de pe drumul periculos pe care mi se părea că o apucase. Era o milă interesată, dacă vreți ; dar încercarea o făceam numai spre binele ei, fără să mă gîndesc la nici un fel de interes personal. Pisana nu și-a dat seama de strădaniile mele ; Faustina și Veronica s-au necăjit din cauza mea. Cred că Veronica se temea ca nu cumva să intenționez să-mi bat joc de ea și de felul ei libertin de a gîndi, precum și de indulgența ei ; dacă se temea într-adevăr de acest lucru, putea profita, ca să îndrepte o îngăduință excesivă și dăunătoare printr-o oarecare grijulie severitate. Dar dimpotrivă, continua în oarba ei îngăduință, răzbunîndu-se pe mine și discreditîndu-mă în toate chipurile în ochii Pisanei, ba în ultimă analiză cred că ea își revărsa asupra bietei nenorocite toată ura acumulată în suflet, în atîția și atîția ani de supunere oarbă și mută, sub veșnica teroare a jig-

nirilor suferite din partea contesei, mama Pisanei. Acum își plătea răzbunarea, nărăvind-o pe Pisana în trîndăvie, în frivolitate, familiarizînd-o cu tot ce putea fi mai dezonorant; acesta n-ar fi primul exemplu de asemenea răzbunare din partea unei ticăloase. Tîrfă mai deșănțată decît ea și decît Faustina nu-mi amintesc să fi întîlnit nici măcar în porturi; în fața contelui însă, cît și în fața monseniorului, știa să-și păstreze ținuta, și în fiecare seară rostea cu evlavie rugăciunea în camera bătrînei contese; bolnava, din patul său, și țărăncuța care o îngrijea de cînd plecase Clara răspundeau cu glas supus.

Pisana se purta cu bunica la fel ca și cu ceilalți: o săptămînă caldă, o săptămînă rece; numai tatăl său, cancelarul și monseniorul nu se bucurau de salturile ei tandre, dar cei trei erau oameni slabi din fire, fără suflet și fără caracter, lipsiți de personalitate, așa că Pisana îi dădea uitării. Dar nu cred să-și fi uitat mama și sora, deși distanța a fost totdeauna un calmant minunat pentru dragostea ei. O scrisoare a contesei, cu un post-scriptum de la Clara, o făcea să-și amintească, o dată la două luni, de mama și de sora ei de la Veneția; dar cum în scrisoare i se dădeau noutăți și despre tînărul conte, care se afla în ultimii ani ai educației sale, Pisana avea prilejul ca din două în două luni să-și amintească și faptul că are un frate. Mătușa și unchiul Frumier poate că erau singurii care, de aproape sau de departe, reveneau des în mintea și pe buzele fetei. Posibilitatea de a rosti numele unui senator, rudă a dogelui Manin, și de a putea spune „este unchiul meu" era pentru ea o deosebită satisfacție și avea grijă să și-o procure cît se poate de des, chiar dacă nu era o absolută necesitate. Giulio del Ponte și Veronica îl pomeneau adesea pe unchiul senator cînd o vedeau tulburată sau posomorîtă. La auzul acestor magice cuvinte, se însenina, se liniștea numaidecît și începea să flecărească îndelung despre puterea și autoritatea senatorului, despre palatele și vilele sale, gondolele sale, ca și despre hainele de mătase, pietrele prețioase și briliantele mătușii. Și cu cît povestea despre minunății din ce în ce mai mari, cu atît mai ușor trecea peste ele, lipsită de cel mai vag aer de îngîmfare, vrînd parcă să arate că ea e prea obiș-

nuită cu asemenea lucruri ca să mai fie uimită de ele. În schimb, sărmana, în afară de palatul familiei de la Portogruaro şi de cruciuliţa cu briliante a mamei ei, nu văzuse niciodată nici bijuterii, nici vile şi nici palate ; imaginaţia adăuga restul şi i le suplinea tacit pe celelalte, iar Pisana se comporta asemenea artistelor, care vorbesc pe scenă despre caleştile şi despre bogăţia lor fără ca în viaţa lor să fi călărit măcar un măgar sau să fi auzit vreodată zornăitul unui ţechin de aur.

Pe de altă parte, m-a surprins întotdeauna faptul că deşi preamărea grozav înalta casă Frumier, rămînea cu glasul pierit, încurcată şi aproape posomorîtă cînd vreunul dintre aceştia intervenea în conversaţie. Acum pricep că simplul fapt de a trebui să-i cedeze mătuşii locul întîi îi atingea aripile trufiei ; şi apoi, sălbăticită de singurătatea de la Fratta şi de tovărăşia ţăranilor neciopliţi sau de pălăvrăgeala celor două neruşinate, nu mai îndrăznea să se amestece în discuţia celorlalţi şi astfel se bosumfla, fiindcă era obligată să-şi tempereze verva şi strălucirea. Vrînd să se revanşeze însă prin răsfăţ şi prin splendoarea frumuseţii ei, cădea în alt păcat : arborînd tot felul de poze şi arătîndu-se mereu preocupată numai de persoana ei, pînă la urmă părea o proastă. Monseniorul de Sant' Andrea, care, în ciuda părăsirii crude a contesei, păstrase pentru fiică o accentuată predilecţie, o apărase deseori de ironiile răutăcioase ale celorlalţi. El afirma că Pisana este plină de viaţă, plină de talent şi de învăţătură, dar că pentru a pune în evidenţă toate aceste calităţi ar fi fost nevoie să aibă un obraz ciupit de vărsat !...

— Fie ca harul Domnului s-o aibă în pază ! adăuga înţeleptul canonic, căci de minte şi de învăţătură sînt pline şi sertarele bibliotecii, în timp ce o frumuseţe ca a ei nu se mai află nici în cer şi nici pe pămînt, încît ar trebui să fii de piatră ca să nu te bucuri pînă-n adîncul sufletului numai cînd o contempli !...

Giulio del Ponte susţinea cu mîna pe spadă părerea monseniorului ; însă excelenţa-sa Frumier arunca tînărului cîte-o privire acră cînd acesta se înflăcăra prea tare. Este adevărat că Pisana nu semăna de loc cu Clara, însă Giulio se asemăna prea mult cu Lucilio, şi senatorul i-a atras de multe ori atenţia cumnatului.

Ei, dar era nevoie de altceva pentru a provoca o hotărîre a domnului conte ! El se descărcase de toate obligaţiile părinteşti, lăsîndu-le pe umerii doamnei Veronica ; şi cum flecărelile ei interminabile îl ameţeau, se mulţumea doar să-l întrebe pe căpitan :

— Ei, căpitane, ce părere are nevasta dumitale despre Pisana ? Mulţumită de purtarea ei, de manierele şi de strădaniile ei ? Se pricepe la treburile gospodăreşti ?

Căpitanul, dăscălit de Veronica, răspundea la toate afirmativ ; apoi îşi tot sucea şi răsucea bietele-i mustăţi, ajunse din negre cenuşii, din cenuşii cărunte, şi din cărunte albe, pe măsură ce le tot pipăia, le răsucea şi le chinuia. Acum aveau cea mai frumoasă culoare de vată de zahăr, şi numai coada cîinelui Marocco, datorită bătrîneţii, cît şi faptului că era în permanenţă pîrlită de foc, mai putea rivaliza cu asemenea nuanţă. Marchetto oferise căpitanului, numai de dragul acelei cozi, anularea tuturor datoriilor de joc ; iar Andreini şi capelanul afirmau că doar valorosul Sandracca şi nobilul său cîine pot să se ia la întrecere în privinţa culorii părului cu zorii dimineţii. Aceşti oaspeţi permanenţi ai castelului di Fratta deveniseră după plecarea contesei din ce în ce mai familiari şi mai glumeţi ; nici măcar capelanul nu mai pătimea atîta din cauza complexelor de inferioritate. Pînă şi pisicile de la bucătărie îşi pierduseră vechea sălbăticie şi se ghemuiau acum în cenuşă şi pe picioarele celor de faţă. Un cotoi bătrîn, cenuşiu şi grav ca un consilier, se împrietenise la toartă cu Marocco ; dormeau împreună, împărţind ca doi fraţi paiele şi puricii, se plimbau pe acelaşi drum, mîncau din acelaşi blid şi se antrenau vînînd aceiaşi şoareci. Dar o făceau cu multă discreţie şi cu o reală nobleţe ; recunoşteai în ei vînătorii amatori care se amuzau ca să le mai treacă timpul ; prada o cedau slugărimii, adică celorlalte pisici şi pisicuţe de la bucătărie.

La drept vorbind, după trecerea primelor zile în care Pisana redevenise fidelă ca odinioară nu mă simţeam de loc bine în mijlocul acelor oameni. Cînd eram mic mă mulţumeam să nu-i înţeleg şi să-i admir ; acum îi înţelegeam, în schimb nu pricepeam cum de pot face haz de toate prostiile. Din disperare, am intrat în cancelarie ; aici ameţeam protocoale şi copiam sentinţe, îndreptînd

uneori multe greşeli pornite de sub pana preafecundă a şefului meu. Ce-i drept, mai totdeauna eram cu capul în nori ; la fiece pas auzit în curte, alergam la fereastră, să văd dacă nu cumva era Pisana, care fie că pleca, fie că se întorcea din plimbările ei singuratice. Mă îndobitocisem în aşa hal, încît tresăream la tropăitul a două tocuri. Numai pe Pisana o auzeam în continuu, o vedeam peste tot şi, cu toate că se ferea să se întîlnească cu mine. sau dacă totuşi mă întîlnea era răutăcioasă, eu nu încetam s-o doresc ca pe singurul bun ce-l aveam pe lume. Doamnei Veronica îi plăcea să-şi bată joc de mine, de pasiunea mea, şi adesea îmi povestea ce vîlvă stîrnea Pisana la Portogruaro, făcea aluzii la Giulio del Ponte, care era mort după ea, la Raimondo Venchieredo, care o aştepta pe drum sau pe unde avea ea obiceiul să se plimbe, fiindcă nu-i era permis s-o vadă la Fratta sau în palatul familiei Frumier. Mă necăjeam mult şi mă feream cît puteam de flecărelile ei. Pas cu pas, reluam vechile mele drumuri ; mă duceam pînă la cetăţuia lui Attila, să admir asfinţitul ; acolo savuram cu nesaţ sentimentul infinitului cu care ne desfată natura în spaţiile deschise şi pustii ; priveam cerul, laguna, marea ; îmi depănam amintiri din copilărie, gîndindu-mă cît de mult se schimbase totul între timp, făcînd abstracţie de făgăduielile şi ameninţările pe care ni le rezerva viitorul.

Cîteodată mă refugiam la Cordovado, în casa Provedoni, unde puţină pace, puţină atmosferă veselă familiară îmi împrospătau sufletul cînd nu mi-l otrăvea Doretta cu escapadele sau cu gărgăunii ei de doamnă nobilă. Cei mai mici dintre fraţii Provedoni — Bruto, Grifone, Mastino — erau trei băieţi buni şi harnici, ascultători ca oile şi puternici ca taurii. Bradamante şi Aquilina îmi plăceau mult pentru nevinovăţia lor naturală şi pentru veselia lor continuă în timp ce trebăluiau în folosul familiei. Aquilina era o fată de vreo zece ani, atentă, serioasă şi prevăzătoare ca o adevărată gospodină. Văzînd-o pe malul apei, în fundul grădinii de zarzavat, ocupată cu spălatul rufelor, în pieptarul ei fără mîneci şi cu mînecile bluzei suflecate pînă deasupra cotului, părea o adevărată femeiuşcă în miniatură ; ore întregi stăteam lîngă ea, redeve-

nind copil parcă, pentru a mă putea bucura de un dram de liniște, fie și numai în imaginație. Brună ca o țigăncușă, cu pielea aurie, îți amintea de frumusețea femeilor arabe ; scurtă și îndesată ca statură, cu două sprîncene dese și arcuite, îmbinate și zbîrlite în mijlocul frunții ; cu ochi mari, cenușii și adînci și cu o pădure de păr creț și negru, ascunzîndu-i pe jumătate urechile și gîtul, Aquilina avea amprenta calmului și a mîndriei virile în contrast cu șovăiala modestă a surorii ei mai mari. Aceasta, în ciuda celor douăzeci de ani ai săi, părea mai copilă decît cealaltă ; și totuși, era o fată binecrescută, și domnul Antonio spunea în glumă că cine avea s-o aleagă de soție avea să i-o plătească scump de tot. Dar amîndouă aveau o răbdare demnă de admirat în comportamentul lor față de Leopardo și de cumnată.

Doretta era arogantă, încăpățînată, mereu nemulțumită de orice lucru ; soțul ei, îmbrobodit și ațîțat încontinuu de ea, era la rîndul lui nedrept, grosolan și crud ; nu se poate imagina cît de mult i se schimbase firea de cînd trăia sub imperiul voinței soției lui. Era de nerecunoscut și toată lumea emitea fel de fel de ipoteze pentru a descoperi ce elixir miraculos îi dăduse Doretta pentru a-l fermeca într-atîta ; într-un cuvînt, nu fusese decît dragostea ; dar dragostea care e un evantai de înger în mîinile bunătății, cînd încape în cele ale răutății și ale orgoliului devine un tăciune din focul iadului. Doretta se căia de faptul că se lăsase convinsă să se căsătorească cu Leopardo și nu se ferea s-o spună tuturora și chiar lui, demonstrîndu-i favoarea nemaipomenită pe care i-o făcuse luîndu-l de bărbat. Atitudinea curtenitoare a lui Raimondo îi dădea a înțelege că dacă ar mai fi avut răbdare să aștepte cu măritișul putea aspira la o poziție mai strălucită decît situația strîmtorată a unei soții de om înstărit de la țară, pe deasupra nora și cumnata unor țărani duri și bigoți. Să locuiască sub același acoperiș cu ei i se părea acum de nesuportat ; rămînea zile întregi la Venchieredo ; dacă era întrebată unde fusese, nici nu se învrednicea să răspundă, ci ridica din umeri și-și vedea mai departe de ale ei. Pentru a putea să apară cu mare pompă la Portogruaro, își găsise pretextul că și-a ales de confesor

pe părintele Pendola. Dar confesiunile ei contribuiau prea puţin, după cît se părea, la îndreptarea relelor deprinderi.

Chiar şi cu taică-su încetase să se poarte frumos, aşa cum se întîmplă cu temperamentele supărăcioase care încep prin a se supăra pe unul, şi pînă la urmă se înfurie pe toţi. Îi era ciudă pe el că-şi dăduse consimţămîntul la căsătoria cu Leopardo, şi dacă doctorul Natalino îi spunea că ea fusese cea care dorise acest lucru se năpustea şi se răsucea ca o viperă, strigînd că e de datoria părinţilor să ajute prin înţelepciunea lor judecata pripită a fiicelor ; ce, dacă ea ar fi făcut gestul să se arunce în fîntînă ar fi avut consolarea să simtă primul brînci chiar de la scumpul ei tată ? Venea rîndul tînărului soţ să-i mai potolească furiile ; dar felul cum izbutea credulul Leopardo, şi cu ce preţ al onoarei terfelite, las imaginaţia cititorului să ghicească. La urma urmelor, tot satul murmura pe seama ei, şi cu toate astea familia o suporta cu resemnare, şi bietul soţ de îndată ce inima ei dorea cel mai mic lucru îi şi împlinea pofta, fără a precupeţi nici un efort. În sinea mea trăgeam învăţături şi mă consolam asistînd la spectacolul acestor scene familiale ; mă convingeam cu propriii mei ochi că fericirea este relativă, trecătoare, dar mai ales rară şi înşelătoare. Întorcîndu-mă apoi la Fratta, chiar dacă nu mă alegeam cu cine ştie ce din această consolare, ştiam că măcar petrecusem cîteva ore fără să-mi mai scormonesc rănile cu unghiile ; încet-încet, mi se închidea cîte-o rană, dar cicatricele rămîneau adînci pînă la os ; ajunsesem ca acei bătrîni — barometre ambulante cărora fiece coastă, fiece încheietură le indică schimbarea timpului, prin dureri şi trosnituri.

Continuam să petrec vacanţele de toamnă vagabond şi melancolic, dar într-o zi, cînd mi se păruse c-o văd pe Pisana cu o mină mai binevoitoare ca de obicei, m-am luat după ea şi am mers prin grădină pînă la drumul spre Fossalta. Apropiindu-mă de ea pe neaşteptate, mi-am petrecut braţul pe sub al ei, întrebînd-o dacă m-ar putea suporta ca tovarăş. Bine ar fi fost să nu fi îndrăznit niciodată atît de mult ! Fata se întoarse spre mine cu nişte ochi de părea că ar fi vrut să mă înghită ! Apoi vru să-şi reverse mînia în insulte, dar glasul îi rămase în gît şi-şi muşcă buzele de-i ţîşni sîngele pînă sub bărbie.

— Pisana, îi spusei, pentru Dumnezeu, Pisana, nu mă privi în felul ăsta !

Ea îşi smulse cu putere braţul de sub al meu şi renunţă să-şi mai muşte buzele, căci acum furia făcea loc cuvintelor.

— Ce faci ? Ce vrei de la mine ? îmi răspunse ea dispreţuitoare. Mi se pare că nu mai sîntem copii ! E timpul ca fiecare să stea la locul lui şi mă mir că dumneata nu numai că mă îndemni să uit de acest lucru, dar nu mi-l aminteşti nici cînd prea marea mea bunătate mă face să-l uit. Ştii de mult că sînt o fire ciudată şi violentă. Este de datoria dumitale, rece şi raţional cum eşti, să-ţi aminteşti cine eşti dumneata şi cine sînt eu !

Spunînd acestea, îmi întoarse spatele şi se îndreptă spre umbra unor sălcii, unde o aştepta Giulio del Ponte, cu o puşcă de vînătoare pe umăr. Am aflat apoi că-şi dăduseră întîlnire în acel loc şi că ideea că o urmărisem pentru a o spiona îi inspirase Pisanei cuvintele răutăcioase. Nu contează. Am suferit atunci pînă-n străfundul sufletului. M-am întors la castel de nu mai ştiam dacă sînt mort sau viu ; rătăceam încoace şi-ncolo, în sus şi-n jos, pe scări, ca umbra unui damnat ; şi fără să-mi dau seama am intrat în camera bătrînei contese.

— Vedeţi dacă nu-i Clara, spuse ea infirmierei, căci ochii nu-i mai serveau decît să plîngă cu lacrimile neconsolate ale bătrîneţii.

Am fugit îndurerat şi tulburat ; am alergat pînă sus în cuibul meu, unde totul fusese lăsat aşa cum rămăsese în clipa în care plecasem, cu un an în urmă. De acolo, după o oră foarte lungă, am trecut în camera lui Martino. Devotamentul meu, cît şi lipsa de preocupare a celorlalţi nu atinseseră nici un fir din lucrurile lăsate de bătrîn acolo. Pe jos zăceau cîteva cuie rămase de la cioclul care-l aşezase în coşciug ; pe masă era un flacon mic cu nu ştiu ce fel de lichior uscat şi alterat. Pe perete mai atîrnau încă ramurile de măslin, fără frunze şi prăfuite, aşezate chiar de el în ultima duminică de Rusalii din viaţa lui. M-am trîntit pe patul ce mai păstra încă urma locului unde zăcuse cadavrul ; acolo am plîns amarnic, am evocat memoria primului şi pot spune singurului meu prieten, l-am chemat pe nume de mii şi mii de ori, l-am implorat

să-și amintească de mine și să-și coboare sufletul sau spectrul asupra mea ca să-mi aducă o consolare. Dar credința mea șovăia chiar și în aceste invocații ; nu mai speram și nu mai credeam. Abia mai tîrziu, prin chinuri și eforturi, am ajuns să-mi întăresc inima cu o vagă și confuză, totuși reală și cutezătoare credință în cele spirituale și eterne. Pe vremea aceea însă, bîlbîiam rugăciunile în biserică, dar inima îmi era uscată ca a unui schelet ; mintea mi-era greoaie sub povara durerilor lumii ; inima mea descurajată se agăța de speranța neantului ca de singurul refugiu de pace. Această descurajare interioară îmi făcea cumplită și amară pînă și amintirea bunului bătrîn, pe care, în ciuda invocațiilor mele disperate, nu aveam să-l mai revăd niciodată, fiindcă el zăcea în mormînt, în timp ce eu rămîneam să mă chinui în viață.

Suflarea morții pe care o respiram în atmosfera aceea, îmi cuprinse încet-încet creierul ; lacrimile mi se opriră pe gene, iar ochii îmi căpătară o privire sticloasă și chinuită, pe care zadarnic mă străduiam s-o schimb. Mi se părea că focul vieții mă părăsise ; simțeam frigul, fantomele, spaimele agoniei, care mă copleșeau ; a fost o clipă, cînd, aproape transformat în cadavru, am crezut că sînt însuși Martino, și mă miram cum de am ieșit din groapă, așteptam și mă temeam ca dintr-o clipă într-alta să nu intre groparul ca să mă ducă înapoi. Acest gînd ciudat și înspăimîntător lua proporții, căscîndu-se în fața mea ca gura unei prăpastii ; nu mai era un gînd, ci o viziune, o spaimă, o groază. Deodată, lumina ferestrei îmi străpunse pupilele, aproape amorțite ; poate că în acel moment soarele ieșise pe neașteptate dintr-un nor și inundase camera cu strălucirea zilei ; o dorință de aer, de liniște, de renunțare la propria-mi personalitate și voință puse stăpînire pe mine. M-am ridicat, clătinîndu-mă, și abia m-am tîrît pînă la balustrada balconului ; dar zgomotul unui scaun răsturnat de mine, cînd am trecut pe lîngă el, m-a trezit întrucîtva din visul meu lugubru. Altfel, cred că m-aș fi aruncat de la fereastră și că viața mea s-ar fi sfîrșit fără lungul epitaf al acestor confesiuni. Am întins mîna pentru a mă sprijini de masă și am atins ceva ce mi-a rămas în mînă. Era o cărticică de rugăciuni ; chiar aceea din care bătrînul Martino obișnuia să citească

în fiecare duminică în timpul slujbei ; ochelarii mai erau încă înăuntru, lăsați ca semn. La chemările mele, părea că sufletul prietenului Martino îmi venise în ajutor, și acum se pregătea să-mi răspundă din paginile desprinse ale cărții, ochii mi se umeziseră din nou și-mi lăsai capul în mîini, pe masă, hohotind de plîns, fără nici o reținere. Atunci mi-a revenit, dacă nu calmul, măcar lumina spirituală, și puțin cîte puțin mi-am amintit cum și de ce am ajuns acolo, ce durere m-a îndemnat să caut adăpost în amintirea unui mort.

M-am ridicat tremurînd, înlăcrimat, conștient însă și sigur pe mine ; am deschis cu religiozitate cartea, am răsfoit paginile cu reculegere. Erau rugăciunile obișnuite, simple și pline de înflăcărare ; inefabilă mîngîiere pentru sufletele credincioase, hieroglife ridicole și misterioase pentru cei necredincioși. Ici și colo, se interpunea poza unui sfînt, bilețele de împărtășanie cu text latin și cu cifra anului trecută sus ; modeste pietre de hotar ale unei vieți lungi, încununate de credință, de sacrificii, de bucurie și senină mulțumire. În cele din urmă, îmi căzu sub ochi o hîrtie plină de la un cap la altul, scrisă de mînă, dar cu litere de tipar, neregulate și mărunte ca ale celor ce învață singuri să scrie, în parte după modele scrise cursiv, în parte după modele tipărite. Era scrisul autentic al lui Martino ; mi-am amintit atunci că el, după ce trecuse de o oarecare vîrstă, tot mîzgălind, ajunsese să noteze, după cum reușea și el, tot ceea ce avea în cap, și aceasta îi folosea pentru a da socoteală stăpînilor de cheltuielile făcute. După ce am găsit hîrtia aceea am avut impresia că am în mîini o comoară și am început să mi-o explic, deși nu mi se părea ceva prea ușor. Totuși, caută și iar caută, adaugă ici, scoate de dincolo, prin tot felul de ipoteze, adaosuri, lipituri, am reușit să scot un sens din literele acelea întortocheate, aruncate fără noimă și nestăpînite, ca o turmă de oițe neștiutoare. Păreau să fie amintiri și povețe, scrise în urma unei experiențe, izvorîte într-un moment greu al vieții lui, dar depășit cu succes. În compunerea lor, bunul bătrîn mai adăugase și cîteva maxime cucernice și chiar din poruncile Domnului, acolo unde se potriveau. Scrierea lui nu era lipsită de o oarecare

eleganță, necizelată însă, ca şi cum ar fi aparţinut unui scriitor din secolul al IV-lea sau oricărui om nepriceput în arta scrisului, dar cu o gîndire mai înţeleaptă decît a celor ce scriu din meserie. Începea aşa :

„Dacă eşti foarte nefericit, înseamnă că ai un păcat pe suflet, căci liniştea conştiinţei împăcate pregăteşte culcuş pentru odihna durerilor tale. Cercetează, şi vei vedea că ai uitat să împlineşti vreo datorie sau ai pricinuit vreun necaz cuiva ; dar dacă vei repara greşeala neglijenţei tale sau a faptei tale rele, pacea îţi va reveni pentru a-ţi înălţa inima, căci Isus Hristos a spus : «Fericiţi cei care sînt obidiţi».

Uită plăcerile care ţi-au venit de la cei de deasupra ta ; caută-le sub ochii tăi, în dragostea pentru cei mulţi. Isus Hristos îi iubea pe copii, pe zdrenţăroşi şi pe infirmi.

Nu considera situaţia ta un chin pe care eşti osîndit să-l suporţi. În veneţiană, «osîndiţi» înseamnă «pungaşi». Însă cei buni muncesc din dragoste pentru aproape, şi cu cît munca este mai grea, cu atît mai mare le este meritul. Trebuie să ne iubim aproapele ca pe noi înşine.

Nu te revolta faţă de cel ce îţi porunceşte, suportă-i asprimea nu din teamă, ci din milă, ca să nu-i măreşti păcatul. Isus Hristos s-a supus lui Irod şi lui Pilat.

Secretul dezvăluit ţie din întîmplare este mai sfînt decît acela aflat din încrederea altuia faţă de tine. Acesta ţi-a fost încredinţat de un om, primul de către Dumnezeu. Satisfacţia de a-l păstra cu sfinţenie îţi va produce o plăcere şi mai mare, ce n-ai putea-o obţine din favorurile sau banii ce ţi se oferă dacă îl trădezi. Pacea sufletului valorează mai mult decît o mie de ţechini ; eu pot pune chezăşie pentru aceasta ; acum îmi dau seama că am gîndit drept şi spre binele meu.

Trăind o viaţă cinstită, ţi-e moartea mai uşoară ; nedorind nimic, ai dobîndit totul. Nu rîvni la bunul altuia. Şi totuşi, nu trebuie nici să dispreţuieşti şi nici să refuzi ceva, pentru a nu jigni pe nimeni.

Dacă îndeplinindu-ţi toate datoriile nu eşti încă împăcat cu tine însuţi, înseamnă că eşti încă străin de multe alte îndatoriri ce-ţi revin. Caută-le, împlineşte-le, şi vei fi mulţumit atît cît poate fi mulţumit un om.

Disperarea a fost întotdeauna cea mai mare nebunie, pentru că totul are un sfîrşit. Mă refer la viaţa pămîntească. Însă bucuriile paradisului nu se sfîrşesc niciodată ; şi nici credinţa în Domnul-Dumnezeu. Fie ca El să mă ajute să le urmez întocmai. Amin."

Într-un colţişor rămas alb erau adăugate cu litere mai mici alte două maxime :

„Cînd nu mai eşti bun de nimic din cauza bătrîneţii sau a bolii, consideră fiecare serviciu care ţi se face drept un dar.

Nu bănui răul ; vezi chiar prea mult rău sigur în viaţă ca să-ţi închipui şi un rău nesigur. Judecăţile pripite sînt interzise de legea Domnului. Domnul să mă binecuvînteze. Amin."

Mărturisesc că după ce am descifrat cele scrise am rămas foarte umilit şi parcă puţin mîhnit că le-am citit. Eu, care îl socotisem totdeauna pe Martino un om simplu, un om cumsecade, un bun servitor, umil, zelos, rezervat, aşa cum se obişnuia pe vremuri, şi nimic mai mult ! Şi eu, care, mai ales în ultimii ani, după ce îndrugam puţină latină, mă socoteam cineva şi consideram că ţinînd în continuare la el îi fac o mare cinste ! Cînd mă gîndesc că nu m-aş fi învrednicit să-i împărtăşesc din puţinele mele cunoştinţe nu că nu m-ar fi auzit, fiind surd, ci de teamă că nu m-ar fi înţeles cu mintea lui simplă şi redusă... Iată ! Cu cîteva rînduri aruncate într-o doară pe hîrtie, el mă învăţa, după moarte, mai mult decît aş fi putut eu să-i învăţ pe alţii studiind toată viaţa ! Mai mult chiar, printre preceptele sale erau unele atît de sublime în simplitatea lor, încît nu reuşeam să le pătrund sensul ; şi totuşi, cuvintele lui grăiau limpede ! De exemplu, ce voia oare să spună bunul Martino acolo unde scria să căutăm ce alte datorii necunoscute ne mai revin de îndeplinit, atunci cînd îndeplinirea celor cunoscute nu este de ajuns să ne facă să trăim împăcaţi cu noi înşine ? Era tocmai cazul meu ; şi asupra acestei maxime, mai mult decît asupra celorlalte, trebuia să-mi storc creierii. Pentru moment m-am resemnat să citesc şi s-o recitesc, înţelegînd-o doar în mod abstract, dar fără să-i pot găsi cel puţin un mod de a o aplica situaţiei mele de atunci.

Şi din nou am meditat asupra celei dintîi maxime, cea care punea întreaga noastră nefericire pe seama unei îndatoriri neîmplinite sau a unei fapte rele !

„Bietul de mine ! mă gîndeam. Desigur că am multe păcate pe conştiinţă, pentru că mă simt astăzi cel mai nefericit om de pe pămînt."

Vă jur că mi-am făcut un amănunţit examen de conştiinţă, atît de scrupulos, şi asta cu mare strădanie, deoarece era primul din viaţa mea ; avînd o noţiune foarte neclară asupra legilor moralei, mi-e teamă că am trecut în bilanţ mai multe fapte bune decît rele, dar m-am mustrat şi pentru lucruri foarte nevinovate ; ca de exemplu pentru că refuzasem întotdeauna să mă împrietenesc cu băieţii lui Fulgenzio şi pentru că eram prea puţin recunoscător doamnei contese. Primul păcat îl atribuiam mîndriei, deşi nu era decît o simplă antipatie ; pentru al doilea îmi învinovăţeam sufletul meu rău, dar întreaga vină o atribuiam memoriei tenace a bietei mele chici, atît de pe nedrept martirizată de contesă. Deocamdată ceea ce conta mai mult era faptul că nu mă amăgeam asupra păcatului meu cel mai mare, adică dragostea nemărginită pentru Pisana, dezvăluită brusc în conştiinţa mea în toată sălbăticia ei cumplită. O iubeam pe Pisana de cînd eram mic ! Foarte mult ! Încă de mic visasem o dragoste de bărbat ! Lucru de înţeles la un băiat ce gîndeşte cu picioarele. Tînăr, rezonabil şi ironic mai mult decît trebuia, stăruisem totuşi în acel capriciu copilăresc. Foarte rău, domnule Carlino ! Iată prima greşeală, care atrage după sine pe celelalte, aşa cum vin cele douăzeci şi două de litere ale alfabetului una după cealaltă. Raţiunea trebuia să-mi dea de ştire că eu eram fie vărul, fie servitorul Pisanei (spun servitor pentru că locul meu în castelul di Fratta era alături de servitori). În ambele cazuri, nu se cuvenea să mă apropii de ea cu pretenţiile unei iubiri împotriva ordinii fireşti a lucrurilor. Să vedem puţin : unde ajungem cu dragostea sau unde intenţionăm să ajungem ? La căsătorie ; e lucru sigur ; asta ştiam şi eu şi vedeam în fiecare zi. Dar eu, eu trebuia oare să sper să mă căsătoresc cu Pisana ? Cine ştie ?... Amuţiţi, dorinţe care pălăvrăgiţi şi alergaţi spre imposibil. Aici nu e

vorba de a şti dacă un astfel de lucru se poate întîmpla vreodată în viaţă, ci dacă este firesc să se întîmple şi dacă va mulţumi pe cei din jur ! Se cuvenea să-mi mărturisesc că nici căsătoria mea cu Pisana nu s-ar fi petrecut după regulile obişnuite ale lumii şi nici contele, nici contesa şi nimeni altul, în afară poate de Pisana însăşi, nu ar fi avut vreun motiv să fie mulţumit. Aşadar ? Aşadar, lăsîndu-mă încontinuu copleşit de vraja ei, nu urmam calea cea dreaptă, mă pîndea pericolul de a mă abate foarte mult, şi desigur nu aceasta era calea pe care trebuia să păşesc pentru a-mi îndeplini datoriile de cinste şi recunoştinţă.

Dar dacă Pisana mă iubea ?... Iată un alt pretext, un subterfugiu, o scuză a unui viciu inveterat, dragul meu Carlino ! În primul rînd, chiar dacă Pisana te-ar iubi, ar fi de datoria ta să te fereşti mai mult ca oricînd de ea, pentru că ar însemna să profiţi de o slăbiciune a ei, de o exaltare, silind-o să se opună dorinţei părinţilor ei. Apoi, tu eşti sărac, iar ea este bogată ; nu-mi place să dau ocazie unor anumite calomnii. Şi la urma urmelor, ea nu te iubeşte şi deci chestiunea este foarte clar rezolvată. Cum, cum, nu mă iubeşte ? Cum adică ? Da, fii pe pace, Carlino ! Nu te iubeşte de loc ; ea nu te iubeşte orbeşte, din tot sufletul, cu acea pornire oarbă, totală, perseverentă, care nu ţine seama de părerea nimănui, desfiinţînd orice distanţă şi contopind sufletele. Nu te iubeşte ; şi tu o ştii bine, fiindcă tocmai din cauza aceasta eşti atît de mîhnit şi de necăjit. Nu te iubeşte, şi de aceea ai venit în camera aceasta, pentru a căuta în moarte o mîngîiere împotriva cuvintelor ei grele, a dispreţului ei. Consolează-te, Carlino ! O poţi părăsi, fără ca ei să-i pese cîtuşi de puţin. Nu eşti nici măcar o somitate, încît să trebuiască să sufere din orgoliu. Dacă ai fi tu poeticul Giulio del Ponte sau luxosul castelan di Venchieredo, ar trebui să ai şi oarecare remuşcări, dar tu !... Ei, du-te-ncolo ! Nu-ţi dai seama că aici la Fratta contezi pentru ea la fel ca Marchetto, ca Fulgenzio sau ca toţi ceilalţi ; doar un popas fugitiv, cînd îţi venea rîndul la sentimentele ei, un cerşetor care aşteaptă sîmbătă seara pomana unui bănuţ. Rău, rău, Carlino ! Aici nu mai e vorba de datoriile tale faţă

de ceilalţi, ci faţă de tine însuţi. Eşti oare un măgar care priveşte în pămînt şi primeşte ciomăgeli cu nemiluita, sau eşti un bărbat cu fruntea sus, gata să sfideze părerea altora? Ţine fruntea sus, caută să-ţi recapeţi demnitatea, Carlino, şi fugi de aici! Vezi, te înroşeşti de ruşine, e un semn rău, dar în acelaşi timp şi bun, e o dovadă că eşti conştient de răul făcut, dar totodată asta arată dezgustul şi căinţa pentru ce-ai comis. Du-te, Carlino; du-te; caută-ţi un drum mai cinstit, mai sigur, unde se află trecători cărora să le poţi întinde o mînă şi arăta calea; nu te pierde între hotarele nebuloase ale posibilului şi imposibilului, luptînd cu propria-ţi umbră sau cu morile lui Don Quijote. Dacă nu poţi s-o uiţi pe Pisana, trebuie să te prefaci că ai uitat-o; nu te gîndi la ce va mai urma, căci oricum, după aceea toate îşi vor relua cursul lor normal. Deocamdată aceasta îţi este datoria atît faţă de tine, cît şi faţă de ea şi faţă de toţi. Rămînînd aici te înjoseşti, o faci pe ea să-şi piardă răbdarea, răsplăteşti prin rău binele făcut ţie de părinţii ei. Du-te, Carlino, du-te! Descătuşează-te de umilinţă şi pleacă!

Acest sfat a fost primul rod al maximelor lui Martino; şi am fost atît de speriat de amărăciunea lui, încît, fără să mai aştept şi alte roade, am împăturit hîrtia, aşezînd-o din nou în carte, şi după ce am băgat cartea în buzunar am ieşit din odaie palid şi gînditor, de unde intrasem vînăt de supărare şi în culmea furiei. Dintre toate durerile mele, cea mai ascuţită era aceea că timp de atîţia ani nu apreciasem cum se cuvine practica probitate a lui Martino, că nu-mi făcusem despre el părerea meritată, într-un cuvînt: îl crezusem un mecanism orb şi supus, în timp ce el era un om conştient şi resemnat. Devenisem atît de mic în propriii mei ochi, încît nu mă mai recunoşteam; amintirea unui bătrîn servitor mort, îngropat şi ros de viermi mă obliga să las capul în jos, mărturisind că în ceea ce privea adevărata şi marea înţelepciune a vieţii, cu toată latina mea, eram poate mai înapoiat decît ultimul ţăran. Într-adevăr, în religia lor simplă, ei definesc în mod curajos viaţa ca pe o ispită sau o încercare. Nu puteam s-o definesc altfel decît cu aceleaşi cuvinte care s-ar folosi pentru a defini o plantă stufoasă. Îmi frămîntam mintea cu aceste idei, întorcînd pe-o faţă şi pe

alta acest ghem învălmăşit de destine, de naşteri, de morţi şi de transformări! Fără o atmosferă de eternitate care s-o înconjoare, viaţa rămîne o glumă, un rîs, un hohot, un strănut; existenţa de moment a unui infuzor este tot atît de perfectă ca şi a noastră, cu acelaşi şir de senzaţii care merg în declin de la naştere pînă la moarte. Fără sufletul care pluteşte în el, trupul rămîne în noroi şi în noroi se transformă. Virtutea sau viciul, înţelepciunea şi ignoranţa sînt calităţile unui lut diferit, după cum sînt duritatea şi fragilitatea sau porozitatea şi rezistenţa. Iar eu mă tolăneam comod în metafizica neantului şi a mocirlei, în timp ce din înaltul cerurilor, vocea unui bătrîn servitor îmi cînta speranţele nemuritoare!

— O, Martino! Martino! am exclamat. Eu nu înţeleg înălţimea credinţei tale, dar învăţămintele pe care le scot din ea sînt atît de mari şi de pline de virtute, încît ele singure ar constitui o chezăşie a bunătăţii tale. Primeşte veneraţia demnului tău fiu, chiar dincolo de mormînt, o, bătrîne Martino! El te-a iubit cît ai fost în viaţă, şi dacă pe atunci nu ţi-a arătat o mare parte din stima lui, ţi-o dăruie acum toată, ţi-o dăruie prin fapta lui, acceptînd orbeşte sfaturile tale şi arătîndu-se demn de a fi primit o preţioasă moştenire.

Primul efect al unei asemenea intenţii m-a făcut să mă smulg din castelul Fratta pentru a-mi conduce paşii ici-colo, în căutarea distracţiilor şi plăcerilor, aşa cum mai făcusem şi altădată. Aşadar, am lăsat să-mi defileze prin faţa raţiunii toată mica mea grupă de datorii cunoscute şi, considerînd-o prea puţin numeroasă, mi se perindă prin minte obscura falangă a datoriilor necunoscute, care mă puteau oricînd asalta; după părerea lui Martino, ar fi trebuit chiar s-o invoc ca un ajutor împotriva supărărilor şi a nefericirii. Atunci n-am avut decît o străfulgerare; şi într-adevăr, am sunat clopoţelul de alarmă în fiece colţişor al sufletului; dar nici un nou sentiment nu se ivi care să-mi strige: „Trebuie să faci asta şi să laşi deoparte pe cealaltă.“ În ceea ce privea ruptura de Pisana, eram de acord cu mine însumi; simţeam durerea şi aproape imposibilitatea acestui sacrificiu, dar nu-mi ascundeam absoluta-i necesitate. La urma urmelor, recu-

noştinţă, milă, studiu, cumpătare, cinste, din toate aceste puncte de vedere, totul era în ordine ; n-aveam de ce să mă dezic, mă temeam numai că arătasem pînă atunci prea puţin zel în ucenicia mea din cancelarie, şi am hotărît să-l arăt de acum încolo ; şi începînd chiar de a doua zi, am început să scriu de două ori mai mult faţă de cît obişnuisem pînă atunci. Din ziua aceea binecuvîntată trebuia de asemenea să încep să nu mă mai uit la Pisana, să n-o mai caut, să nu mai întreb de ea ; dar mi-am adus mie însumi atîtea argumente, încît am amînat transpunerea în fapt pentru poimîine. În continuare am mai lungit-o cu o zi, cu alta, ca pînă la urmă să mă conving că datoria mea era numai de a-mi amorţi dragostea, de a o divaga, de a o istovi cu îndeplinirea altor datorii, dar nu de a o asasina brusc. Sufletul mi-era atît de plin de ea, încît a renunţa ar fi însemnat aproape o sinucidere ; astfel că pentru a nu-mi omorî spiritul dintr-o dată am continuat să-l sfîşii, să-l chinuiesc bucăţică cu bucăţică. Remuşcarea unei vinovăţii recunoscute şi confirmate de raţiune îmi amăra pînă şi îndepărtatele speranţe care-mi mai rămîneau.

Într-o zi, după ce scrisesem multe ore în cancelarie, fără ca această ocupaţie să-mi fi fost de prea mare folos, m-am gîndit să merg la Portogruaro pentru a-mi lua rămas bun de la excelenţa sa Frumier. Ne aflam pe la sfîrşitul lui octombrie şi în curînd aveam să mă îmbarc pentru Padova. Dar iată, ce întîmplare ! Chiar în ziua aceea Pisana era la masă la unchiul ei, şi dacă aş jura că nu ştiusem nimic, desigur că nu m-aţi crede. Se sărbătorea onomastica nobilei doamne, şi în jurul mesei se aflau Giulio del Ponte, părintele Pendola, monseniorul de Sant'Andrea şi toţi ceilalţi din grupul lor. Senatorul mă primi ca şi cum aş fi fost invitat ; eu am făcut pe prostul şi m-am aşezat, cu bănuiala că Pisana, pentru a scăpa de mine, nu-mi transmisese invitaţia. Într-adevăr, apropierea ei de Giulio, privirile pe care le schimbau, încurcătura răspunsurilor lor cînd li se adresa cîte-o întrebare îmi arătau foarte clar ceea ce însemnam eu pentru ea : dacă nu o piedică, desigur că un martor cu totul inutil. Piedică nu eram, căci pentru mine nu s-ar fi dat înapoi

de la nimic. Sufletul ei, chiar în părţile lui cele mai bune, era complet lipsit de acea delicateţe care deseori nu e decît o simplă obişnuinţă şi uneori chiar ipocrizie, dar care păstrează, dintr-un sentiment de pudoare, respectul pentru virtute. De unde învăţase ea acest rafinament de comportare feminină ? Sora ei, Clara, singura care ar fi putut să i-l arate, trăise departe de ea, în camera bunicii ; Pisana, lăsată să-şi manifeste şi să-şi impună toate capriciile, învăţase încetul cu încetul nu numai să nu le pună frîu, ci şi să nu-şi mai dea osteneala de a le controla, în caz că erau urîte şi ruşinoase. Imperiul instinctului ucide pudoarea sufletului provenită din raţiune şi conştiinţă.

Eu stăteam lîngă părintele Pendola, mîncam puţin, vorbeam şi mai puţin, observam foarte mult şi mai ales măcinîndu-mă de furie şi de gelozie. Giulio del Ponte, cînd şi cînd, se înflăcăra şi se năpustea ca un necioplit în conversaţia generală, lansa o rafală de ironii, de anecdote, de epigrame şi apoi revenea la conversaţia mută cu vecina, cu un aer care spunea : „Aşa se vorbeşte mai plăcut !" Se vedea că verva lui nu e spontană, adică nu era o vînă de inspiraţie abundentă care-l făcea să se reverse. Mai curînd demonstra teama că stînd mut, ar fi făcut ca lumea să-l gîndească de rău, ar fi pierdut faima de tînăr vesel şi strălucitor cu care cucerise inima Pisanei. Într-adevăr, ea, care zîmbea numai la privirea lui, se înroşea pînă-n vîrful urechilor şi suspina cînd Giulio vorbea graţios şi spiritual, făcînd să ţişnească de pretutindeni izbucnirile irezistibile ale hohotelor de rîs. Giulio del Ponte ghicise calitatea propriei sale magii, o cucerise prin această însuşire de a însufleţi, de a înveseli, de a subjuga. Şi părea chiar că are trei suflete în loc de unul ; ochii, gesturile, vorbele, gîndurile îi erau atît de bogate şi de variate, încît la atîta mişcare părea că nu-i mai este suficient acel singur focar spiritual care dă căldura vieţii fiecăruia dintre noi. Scuzaţi-mi comparaţia ; dacă forţa sufletului s-ar măsura ca aceea a vaporilor, forţa lui se putea calcula la 90 de cai-putere, limitînd la 30 de cai-putere pe cea a oamenilor obişnuiţi. Veţi fi de acord cu mine că era mare noroc pentru el ; dar, vai, vai de aceşti Samsoni ai spiritului dacă Dalila le taie părul ! Vai de ei, spun ; însăşi răsplata vigorii lor îi prăbuşeşte ; dragos-

tea, care pentru alții e o hrană, o ințețire a focului, adăugînd alte milioane de cai-putere la slaba putere existentă, devine în cazul acestora o piedică, o slăbire de forță. Sustrăgîndu-le activitatea de pe făgașul ei natural, îi lipsește de predominanța dobîndită, amestecîndu-i în plebea îndrăgostiților de rînd, unde fiecare îi poate întrece prin alte însușiri, prin alte merite deosebite. Într-un cuvînt, dragostea, care-i înalță pe proști, prostește sufletele sublime și încîntătoare. Iar Giulio știa acest lucru și se apăra cu străşnicie. Simțea cum dragostea crește ca un nor fermecat și-i învăluie mintea, mîngîindu-i-o și invitînd-o la visare și la beatitudine. O clipă, ceda acestor dulci tentații ; apoi, istețimea îl trezea, arătîndu-i într-o străfulgerare înfrîngerea. Se trezea nu prin surplusul spontan de veselie și de vervă, ci prin puterea voinței și din interesul dragostei. O vrăjise pe Pisana ; nu voia să-și piardă cucerirea. Era nefericit, căci unui temperament ca al lui i se oferă mereu ocazii fericite și ușoare de plăceri și de bucurii, în schimb iubirea i se oferă sub forme periculoase și fatale. Orice lucru trebuie cucerit cu mijloacele lui ; dragostea vrea să fie cucerită tot cu dragoste ; strălucirea gloriei și lumina spiritului trebuie să fie satisfăcute prin finețe și rafinament.

Părintele Pendola privea cu atenție pe Giulio del Ponte și pe Pisana ; apoi se uita la mine ; ochi ca ai lui nu priveau degeaba și de fiecare dată cînd îi întîlneam simțeam pînă în fundul sufletului săgetarea rece a privirilor lui. Ceilalți comeseni nu observau nimic din toate astea. Flecăreau între ei, închinau în sănătatea nobilei doamne, rîdeau zgomotos de toate tertipurile improvizate de Giulio și mai ales mîncau. Însă cînd s-a strîns masa, și grupul se pregăti să coboare în grădină și să ia cafeaua pe terasă, părintele Pendola mă apucă prietenos de braț, invitîndu-mă să rămîn. Mila zugrăvită pe figura lui mă bucură puțin, dar în același timp mă făcu să am o impresie mai bună în legătură cu caracterul său, impresie pe care poate că n-o avusesem pînă atunci. Ce vreți ? Cu o parte magnetul atrage fierul, dar cu cealaltă îl respinge. Și între un om și altul se observă ciudățeniile magnetului.

Am rămas, din curiozitate, din respect, şi în parte pentru faptul că ochii mei simţeau nevoia să nu vadă în clipa aceea.

— Carlino, îmi spuse părintele, plimbîndu-se cu mine încoace şi-ncolo prin sală, în timp ce servitorii terminau de strîns masa. Eşti pe punctul de a te întoarce la Padova.

— Da, părinte, răspunsei eu oftînd de două ori din adîncul inimii, fără motiv aparent, dar desigur sincer.

— Este spre binele dumitale. Mărturiseşte că aici nu eşti mulţumit de situaţia pe care o ai, că nesiguranţa şi trîndăvia te distrug şi că-ţi risipeşti cei mai frumoşi ani ai tinereţii !

— Este adevărat, părinte ; am început de timpuriu să gust din plictiseala vieţii.

— Bine, bine ! Va veni timpul cînd o vei găsi de zece şi de douăzeci de ori mai plăcută. Totul constă în a te sacrifica cu nobleţe în îndeplinirea datoriilor dumitale.

Acest îndemn venit din gura reverendului mă uimi foarte mult ; nu m-aş fi aşteptat de loc ca maximele sale să fie în concordanţă cu cele ale lui Martino, şi această potrivire îmi deschise dintr-o dată sufletul spre o apropiere.

— Vă voi spune, adăugai, că de cîtva timp încoace am căutat chiar în îndeplinirea datoriilor mele un refugiu împotriva... Împotriva plictiselii.

— Şi l-ai găsit ?

— Nu ştiu ; a scrie în cancelarie este o ocupaţie prea materială, iar domnul cancelar nu este persoana cea mai indicată pentru a face plăcută această muncă. Este adevărat că îmi ocup mîinile, dar gîndul zboară unde-i place, şi din păcate, neplăcerile şi orele se socotesc mai mult cu creierul decît cu degetele.

— Vorbeşti foarte bine, Carlino ; dar ar trebui să ştii mai bine decît mine că pentru vindecare contează mai mult ca orice o voinţă neclintită de a te vindeca. Aici, Carlino, ţi-e sufletul bolnav ; dacă vrei să te însănătoşeşti, pleacă ; îmi vei spune însă că boala călătoreşte o dată cu bolnavul ; nu, nu, Carlino, nu, acesta nu-i un motiv suficient de convingător. O pricină îndepărtată nu întristează la fel de mult ca una apropiată. Lasă, nu te mai înroşi ;

eu nu spun nimic, te sfătuiesc doar ca un bun prieten, ca un părinte şi nimic mai mult. Eşti fără familie, nu ai pe nimeni care să te iubească şi să-ţi conducă paşii. Eu vreau să-ţi fiu părinte spiritual şi să te ajut cu lumina experienţei mele dăruită de Domnul. Încrede-te în mine şi încearcă ; nu-ţi cer altceva. Trebuie să pleci de aici ; să pleci nu numai cu picioarele, ci mai ales cu sufletul. Pentru a-ţi lua şi sufletul cu tine ai ghicit cum trebuie să faci. Pleacă-l în faţa unei cunoaşteri drepte şi a unei respectări fructuoase a propriilor tale datorii. Ai spus foarte bine. Durerile se numără cu creierul, iar eu voi adăuga şi cu inima, iar nu cu degetele mîinii. Va trebui aşadar să-ţi ocupi pe lîngă mînă şi creierul, şi inima.

— Părinte, părinte, m-am bîlbîit, într-adevăr înduioşat. Vorbiţi, eu vă ascult cu o reală încredere ; voi căuta deci să înţeleg şi să mă supun.

— Ascultă-mă, reluă el, dumneata nu ai obligaţii de familie, iar datoria recunoştinţei faţă de cei ce ţi-au făcut bine este achitată onorabil de cel ce n-o poate plăti decît cu recunoştinţa dragostei. Din acest punct de vedere, datoriile nu ţi-ar ocupa mai mult de un minut dacă n-ar mai fi şi impulsul spre studiu, pe care-l datorezi binefăcătorilor dumitale. Dar nu-i de ajuns. În felul ăsta s-ar ocupa numai creierul ; inima rămîne trîndavă. Cu atît mai mult cu cît familia în care ai fost crescut n-a ştiut să te educe în folosul său. Nu, nu te ruşina, Carlino. Este sigur că dumneata nu poţi fi legat printr-o dragoste filială de domnul conte şi doamna contesă, care abia dacă au ştiut să se facă iubiţi de copiii lor adevăraţi. Îngrijirea materială nu obligă atît cît felul în care a fost oferită aceasta, mai ales pentru copii. Deci nu te ruşina de asta. Este aşa, pentru că aşa trebuie să fie. În ceea ce priveşte eforturile tale din prezent, ele sînt semne ale unui caracter excelent, ale unui suflet ascultător şi recunoscător ; dar n-ai să reuşeşti. Dragostea este o plantă sălbatică, şi nu de grădină ! Carlino, inima dumitale este lipsită de afecţiunea familială, ca inima unui copil găsit. Este o mare nenorocire, care scuză multe greşeli... Dar să ne înţelegem, fiule ! Le scuză, ce-i drept, dar nici nu ne eliberează de datoria de a le ispăşi şi nici nu ne ajută să

ne întărim ! Pentru această nenorocire căutăm remedii în mod instinctiv în copilărie. Şi un înger bun ne poate face s-o luăm pe calea cea bună !... Dar adesea, soarta adversă, orbirea copilărească ne fac să găsim otrăvuri în loc de remedii. Atunci, Carlino, imediat ce raţiunea mai coaptă îşi dă seama, trebuie să schimbi metoda şi să renunţi la preocuparea uşuratică şi dăunătoare pentru a o îndeplini pe cea bună. Ai optsprezece ani, fiule ; eşti tînăr, eşti bărbat. Nu ai, nu poţi avea o dragoste adevărată, sfîntă, legitimă, care să-ţi ocupe în mod demn inima, fiindcă nimeni nu ţi-a arătat pînă acum izvoarele şi nici nu ţi-a atras atenţia asupra necesităţii ei. Poate că eu sînt primul care-ţi vorbeşte acum în numele datoriei şi nu ştiu cît de plăcut...

— Continuaţi, continuaţi, părinte. Cuvintele dumneavoastră sînt cele în zadar căutate zilele trecute de gîndurile mele. Mi se pare că se face lumină în mintea mea şi fiţi convins că voi găsi curajul să nu-mi smulg privirea.

— Bine, Carlino ! Te-ai gîndit vreodată că nu eşti numai un bărbat, ci mai eşti şi cetăţean şi creştin ?

Această întrebare, pusă de părinte cu un aer grav şi solemn, m-a tulburat din cap pînă-n picioare ; ceea ce voia să spună şi ce importanţă avea faptul că eram şi cetăţean nu-mi dădeam seama, cît despre faptul că eram creştin nu era dubiu, căci la catehism mă obişnuiseră să răspund da, de aceea am rămas puţin perplex şi încurcat, apoi am răspuns cu o voce şovăitoare :

— Da, părinte, ştiu că sînt creştin în graţia lui Dumnezeu !

— Aşa te-a învăţat parohul să răspunzi, continuă el, şi am toate motivele să cred că n-o spui din obişnuinţă, ca pe-o minciună. Pînă acum, Carlino, toţi erau creştini şi de aceea o astfel de întrebare era aproape inutilă. Religia era deasupra oricăror dispute. Buni sau răi, dacă nu respectul obiceiurilor, ca în primele secole de avînt, cel puţin credinţa ne lega strîns pe toţi în marea familie a bisericii. Azi, fiul meu, timpurile s-au schimbat ; pentru a fi creştin nu mai e de ajuns să imiţi pe alţii, ci chiar să gîndeşti, să acţionezi altfel de cum acţionează atîţia alţii. În spatele indiferenţei se ascunde duşmănia celor mulţi, şi cei puţini cu adevărat credincioşi trebuie să

combată şi să lupte cu orice fel de armă împotriva celor mulţi, pentru a nu fi copleşiţi de ei. Aşadar, să ne înţelegem, lupta nu-i dictată de o mîndrie personală, ci are drept scop apărarea religiei, fără de care nu există salvare. Carlino, îţi repet, eşti tînăr, eşti creştin ; ca atare, trăieşti vremuri grele şi mergi în întîmpinarea unor vremi mult mai grele ; dar însăşi greutatea acestor vremuri, dacă înseamnă o nenorocire pentru toţi, dacă înseamnă o împrejurare nenorocită şi pentru dumneata, totuşi, în ce priveşte interesul imediat şi prestigiul, te asigur că e un adevărat noroc. Gîndeşte-te la asta, fiule ; vrei să trîndăveşti în indiferenţă, fără gîndire şi fără demnitate ? Sau vrei mai degrabă să intri în lupta pe care o duce eternitatea cu timpul, spiritul cu carnea ? Nu te îndoi că lupta te va împinge în cele din urmă spre asemenea dileme. Eşti o fire deschisă şi generoasă şi trebuie să înclini spre cauza cea dreaptă. Prin religie te apropii de credinţa în dreptatea nemuritoare şi în triumful virtuţii, adică într-o viaţă raţională şi în victoria spiritului. Prin necredinţă ajungi la scepticismul epicureic, la negarea conştiinţei, la anarhia pasiunilor, la o viaţă animalică, cu toate consecinţele ei mîrşave. Alege, Carlino ! Alege.

— O ! Sînt creştin ! am exclamat cu toată înflăcărarea sufletului. Eu cred în bine şi vreau triumful lui !

— Nu e destul să vrei, adăugă părintele cu un glas melancolic. Binele trebuie căutat, împlinit, pentru ca el să poată triumfa cu adevărat. De aceea trebuie să te închini cu trup şi suflet celor ce asudă şi muncesc şi se luptă pentru asta ; trebuie să foloseşti chiar armele duşmanilor spre paguba lor ; trebuie să adunăm în inimă toată cumpătarea de care sîntem în stare, să ne înarmăm mîna cu forţă, gîndirea cu prudenţă, să nu ne temem de nimic şi să rămînem mereu de strajă în acelaşi post. Cei izgoniţi să se întoarcă, cei dispreţuiţi să sufere şi să se prefacă pentru a învinge mai tîrziu, să se plece dacă e nevoie, dar numai pentru a se ridica din nou ; să ajungem la o înţelegere, dar numai pentru a mai cîştiga timp. Trebuie deci să credem în veşnicia sufletului pentru a sacrifica viaţa pămîntească şi vremelnică în folosul unei vieţi mai bune viitoare şi nemuritoare.

— Da, părinte. Orizontul care mi se deschide înaintea ochilor este atît de vast, încît nu mai îndrăznesc să mă plîng de micile mele necazuri. Îmi voi îndrepta privirile în această parte şi or să dispară nimicurile care-mi pun piedică. O să zbor în loc să merg.

— Adevărat, Carlino ? ! Aşa-mi placi. Dar aminteşte-ţi că entuziasmul nu-i de ajuns decît cînd e însoţit de o mare putere de pătrundere a lucrurilor şi de cumpătare. Acum, eu ţi-am arătat ce îndatoriri înalte şi nobile te revendică, şi dumneata te-ai înflăcărat de plenitudinea lor măreaţă. Apoi, pe drum, o să revii la uşurinţa şi micimea omenească. Nu te speria, Carlino. Situaţia ta seamănă cu a unui călător care ca să ajungă la Roma se vede nevoit de multe ori să înnopteze în nişte taverne murdare şi să călătorească alături de hamali şi căruţaşi. Suportă totul ; nu te lăsa dezgustat de scurtele perioade proaste, ci îndreaptă-ţi gîndul numai către scopul care-ţi stă în faţă ; şi nu te clinti de acolo !

Înţelegeam şi nu prea înţelegeam ; eram buimăcit de strălucirea şi rezonanţa cuvintelor lui, care-mi luminau pentru prima dată mintea, cu imaginile măreţe ale umanităţii, religiei, sacrificiului credinţei, ce populează lumea visată de tineri. Înţelegeam că atît binele, cît şi răul intrau într-o sferă nouă pentru mine ; unde eu nu eram decît un atom inteligent, angrenat într-o operă sublimă şi misterioasă. Dar cu ce mijloace şi spre ce scop ? Nu ştiam prea bine ; însă atît scopul, cît şi mijloacele acestea depăşeau cu mult preocupările mele erotice, regretele mele copilăreşti. Invitat să mă arăt creştin, mă simţeam un om în umanitate şi din ce în ce mai uriaş.

— Aceasta în privinţa religiei, continuă cu vehemenţă reverendul. Cît despre calitatea dumitale de cetăţean, situaţia este asemănătoare. Nu e de ajuns să gîndeşti la aceste condiţii, căci fiecare acţiune individuală se încadrează la locul său în marele mecanism social, cînd toţi sînt de acord în ceea ce priveşte respectul tradiţional faţă de patrie şi faţă de instituţiile sale. Patria, fiul meu, este religia cetăţeanului, iar legile sînt crezul său. Vai de cel ce le încalcă ! Inviolabilitatea decretelor sale, moştenire înţeleaptă din partea a douăzeci-treizeci de generaţii tre-

buie apărată cu vorba şi cu scrisul, cu exemplul, cu sînge ! Din păcate, o falangă ascunsă şi neobosită de devastatori tinde acum să pună la îndoială ceea ce tribunalul a consfinţit de secole ca adevărat, drept şi imuabil. Trebuie să ne opunem, fiul meu, acestei barbarii care izbucneşte ; trebuie să le creăm şi noi duşmanilor aceleaşi neajunsuri pe care ei caută să ni le facă nouă, încercînd să semănăm printre ei corupţia, discordia. Răsplătirea răului prin rău, trebuie să acţionăm conform sistemului chirurgical. De nu, vom cădea învinşi, prieteni şi duşmani, vom cădea în puterea celor răi care predică o libertate fără sens ca să ne impună adevărata sclavie : sclavia legilor imorale, temerare, tiranice ! Sclavia pasiunilor noastre şi ale altora, sclavia sufletului pentru obţinerea unei mai mari desfătări pămînteşti şi trecătoare. Să ne întărim împotriva trufiei, fiul meu. De aceea trebuie să fim umili ; să ne supunem, să ne supunem, să ne supunem ! Să poruncească legea Domnului, lege care a fost, care este, şi nu legea arbitrară a cîtorva exaltaţi care pretind că inovează, dar nu tind decît să devoreze ! Înţelegi, fiule, ce vreau să spun ?... În acest fel, patria şi religia îşi dau mîna şi-ţi pregătesc un frumos cîmp de luptă, pe care să te sacrifici cu mai multă demnitate decît pentru idolatria vinovată a unei afecţiuni sau a unui interes personal.

Cu o mînă, reverendul mă arunca în noroi, cu cealaltă mă ridica în slăvile cerului. Îmi scuturai cu putere jugul durerii şi îmi înălţai fruntea liberă, dar abătută.

— Iată-mă, i-am răspuns. Sper să şterg prima parte a vieţii mele, suprapunîndu-i o a doua parte, mai nobilă şi mai generoasă. Voi uita de mine însumi acolo unde nu pot să mă schimb ; voi căuta datorii mai sfinte, iubiri mai mari...

— Mai uşor cu aceste iubiri ! mă întrerupse părintele. Nu folosi acelaşi cuvînt în noţiuni atît de disparate. Dragostea este un fulger care dispare din clipa cînd a apărut, un meteor în trecere. În viaţa nouă spre care te îndemn este nevoie de credinţă şi zel ; două forţe gîndite şi continue ! Crucea sacrificiului şi spada convingerii ; iată simbolurile noastre, cu mult superioare cununilor de mirt şi perechilor de porumbei. Dar convingerea, fiul meu, pro-

vine din sacrificiul nostru şi este primită de sufletele celorlalţi după cum căldura trimisă de soare este asimilată de sămînţa care fermentează şi germinează. Nu e bine să ne lăsăm opriţi de contradicţiile şi invidiile altora ; convingerea va veni ; pregăteşte-i calea cu ajutorul perseverenţei şi al forţei. Cînd triumful binelui e neîndoielnic, se impune să gîndim efectele răului, dar să le gîndim util şi cu înţelepciune ; căci, din păcate, fiul meu, armata martirilor nu e prea numeroasă şi e nevoie s-o apărăm prin propriile noastre sacrificii şi strădanii ca să n-o vedem irosindu-se.

— Părinte, adăugai eu cu o oarecare şovăială, din cauza misterului mereu mai adînc al acelei discuţii interminabile, sper să înţeleg mai bine cînd şi spiritul îmi va fi purificat de ceaţa care-l întunecă. Mă voi gîndi şi voi învinge.

— Ai fi învins şi pînă acum dacă ai fi încercat să lupţi, răspunse reverendul. Dar dumneata, Carlino, te-ai închis în propria-ţi carapace, fără să cauţi ajutorul celui ce putea să te ajute. Ideile nu se nasc, ci se continuă unele pe altele, fiul meu, iar dumneata ai făcut rău rămînînd în sfera restrînsă a micilor pasiuni, fără să ai încredere în persoanele cinstite şi precaute care te-ar fi condus departe pe drumul ce ţi-l arăt eu acum. Anul trecut, de exemplu, îţi recomandasem să frecventezi, la Padova, pe avocatul Ormenta, un om foarte integru, drept, generos ; el ţi-ar fi îndrumat mintea spre adevărata ei menire şi ţi-ar fi indicat adevăratul scop şi ampla utilitate a vieţii. Astfel de oameni trebuie să fie veneraţi de tineri şi luaţi de exemplu.

— Părinte, pe avocatul Ormenta l-am văzut de mai multe ori, în urma recomandării dumneavoastră ; însă eram preocupat de alte gînduri. Mi se pare chiar că m-am speriat de răceala lui şi de un oarecare aer dispreţuitor, care nu-mi inspira prea mare încredere. Nu mai ştiu cum mi s-a părut : prea mare, sau prea deosebit de mine ; cu siguranţă însă că nu mă simţeam la largul meu în prezenţa lui, iar camera în care mă primea era atît de întunecoasă, atît de îngheţată, de mi-era teamă.

— Toate acestea sînt dovezile unei vieţi austere şi desăvîrşite, fiule. Ceea ce te-a speriat cîndva îţi va plăcea

şi te va cuceri mîine. Par reci lucrurile sublime, asemenea zăpezilor care acoperă crestele munţilor înalţi ; dar ele sînt primele sărutate de soare şi totodată ultimele pe care el le părăseşte. Te vei întoarce anul acesta la avocat, te vei deprinde cu el, şi ori judecata mă înşeală, ori eu îţi voi fi făcut marele serviciu de a te ajuta să găseşti o călăuză bună şi sigură pentru viaţa căreia îi eşti destinat. Acum ţi-am aruncat în inimă un mic grăunte. Să sperăm că va încolţi. Bunul avocat, văzîndu-te într-o dispoziţie mai propice, te va primi cu o mai mare încredere ; vezi că şi eu pînă acum zece luni speram prea puţin de la dumneata ; ţi-o mărturisesc cu sinceritate şi cu atît mai bucuros cu cît azi sper mult...

— Oh ! Părinte, mă tulburaţi ! Cum puteţi oare spera multe din partea mea ?

— Cum, Carlino, cum ? Nu te cunoşti încă, şi eu nu vreau să cazi în păcatul trufiei, dar vreau să te învăţ să citeşti în propriu-ţi suflet. Eşti capabil de o înflăcărare intensă şi o pasiune constantă ridicate la o sferă mai pură, unde pasiunile devin adoraţii ; acestea pot da naştere la o lumină binefăcătoare şi divină !... Eşti într-adevăr hotărît să ieşi din noroi ? Să cauţi fericirea acolo unde ea sălăşluieşte într-adevăr, pentru îndeplinirea datoriilor celor mai sfinte impuse de conştiinţă unui om al timpurilor noastre ?

— Da, părinte ; voi face orice pentru dragostea de adevăr.

— Atunci, încrede-te în noi, Carlino. Te vom ajuta, te vom lumina. Ceaţa zorilor se va transforma, încet-încet, în raze de soare. Ne vei mulţumi, şi noi îţi vom mulţumi...

— Vai, părinte, ce spuneţi ?

— Da, îţi vom mulţumi pentru marele serviciu pe care-l vei aduce religiei şi patriei, cauzei pe care o apărăm din milă pentru omenire şi pentru gloria Domnului. Ai fost înzestrat de natură cu daruri minunate ; foloseşte-te de ele cu demnitate, şi vei găsi recunoştinţă, onoruri, satisfacţii. Eu ţi-o promit. Dacă ai fi preot, ţi-aş spune : „Rămîi cu mine ! Vom lupta, ne vom ruga şi împreună vom învinge" ; dar dumneata eşti chemat pe alt drum, bun şi nobil şi acesta ; avocatul Ormenta îmi va ţine locul,

îi voi scrie pe larg despre dumneata ; el te va considera un fiu spiritual şi poate că vei avea ocazia să faci mai mult bine în omenire decît nu pot spera să fac eu în rîndul clerului unei modeste parohii. Ne-am înţeles, Carlino ; nu-ţi cer altceva decît să mă crezi şi să încerci. Mai ales nu vreau să te mai văd prostindu-te în vise copilăreşti. Să dispreţuieşti ceea ce trebuie dispreţuit ; frînge lanţurile obişnuinţei ; gîndeşte-te că omul este făcut pentru oameni. Fii generos, chiar dacă eşti puternic.

Ce vreţi ? Trebuie să vă spun adevărul. Linguşirea a făcut ceea ce elocvenţa nu reuşise, sau cel puţin a desăvîrşit opera începută de aceasta. Mi-au dat lacrimile, am luat mîinile părintelui Pendola, le-am acoperit cu sărutări, udîndu-le în lacrimi. Am promis să fiu bărbat, să mă sacrific pentru binele altor oameni, să dau ascultare vorbelor lui, să-l ascult pe avocatul Ormenta, să-i ascult pe toţi, în afară de pasiunile mele, care mă tiranizaseră pînă atunci atît de prosteşte. Îmi ieşisem din fire, mi se părea că devenisem un apostol ; al cui şi de ce, nu ştiam, dar într-adevăr eram cu capul în nori şi nu dispreţuiam nimic pe lume mai mult decît sentimentele mele şi viaţa mea din anii trecuţi. Părintele mă întărea în intenţiile mele de convertire, încurajîndu-mă în acelaşi timp să-mi reiau firul rugăciunilor mele de copil, pentru a putea crede şi a mă putea ruga. Lumina avea să-mi apară mai tîrziu, şi avocatul Ormenta avea să fie sfeşnicul.

Coborîrăm împreună în grădină şi pe terasă, unde frumoasele frunze de viţă îngălbenită umbreau destinderea întregii societăţi. Flecăreala lîncezea în liniştea solemnă a amurgului ; apele Lemenului murmurau în vale, verzui şi învolburate. Un dangăt de clopote, îndepărtat şi melancolic, străbătea aerul ca un ultim cuvînt al zilei muribunde, iar cerul se împurpura înspre apus, în jocul încîntător al culorilor de toamnă. În prima clipă, mi s-a părut că sînt într-un templu măreţ, unde spiritul nevăzut al lui Dumnezeu îmi umplea sufletul de meditaţii grave şi senine. Apoi, gîndurile mi se învălmăşiră în cap ca sîngele în vine după o fugă grăbită. Mintea mea zburase prea departe ; nu mai recunoştea aerul în care dădea din aripi, senzaţia de infinit o îngrozea. M-am apropiat de balustradă pentru a privi rîul, iar apa care curgea —

şi curgea fără oprire, mereu aceeaşi —, îmi răsfrîngea imaginea lucrurilor lumeşti, revărsîndu-se în unduiri nesigure spre un abis misterios. Cuvintele părintelui Pendola luau în mintea mea proporţiile unui vis ; îţi aduci aminte ce-ai visat, dar amintirile se învălmăşesc într-o vagă şi palidă confuzie. M-am întors să-l caut, şi i-am văzut pe Giulio şi pe Pisana şuşotind între ei. Asemenea lui Icar, am simţit cum mi se topeşte ceara aripilor şi cum mă cufund în vîrtejul pasiunilor de mai înainte ; dar orgoliul m-a susţinut. Cu cîteva clipe mai devreme mă simţisem mult deasupra lor ; de ce oare n-aş putea rămîne şi acum la fel ? ! Am privit-o pe Pisana cu curaj, zîmbindu-i aproape cu milă ; dar inima îmi tremura ; nu cred că zîmbetul acela mi-a stăruit prea mult pe buze.

Atunci, părintele Pendola, care stătuse de vorbă cu senatorul, veni lîngă mine ; şi ghicind parcă şovăielile din sufletul meu, începu să mă compătimească cu o milă atît de rafinată, încît m-am ruşinat de ezitările mele. Cuvintele lui erau dulci ca mierea, pătrunzătoare ca muzica, miloase ca lacrimile ; mă înduioşară, mă convinseră, inspirîndu-mi afecţiune. În sinea mea, am hotărît să fac o încercare de a mă sacrifica acelor datorii sublime despre care-mi vorbise, de a fi în sfîrşit propriul meu stăpîn şi de a spune : „Vreau acest lucru !“ „Voi suferi, dar voi învinge.“ Şi victoriile îţi măresc forţele, deci dacă nu voi cîştiga altceva voi dobîndi măcar puterea de a suferi mai tîrziu cu mai puţină laşitate. Nu degeaba Martino reînviase în mintea mea, nu degeaba părintele Pendola citise în inima mea ; amîndoi îmi recomandaseră acelaşi remediu ; eu voi fi curajos şi-l voi folosi din toate puterile.

Reverendul continua să vorbească cu glasul lui mîngîietor, asemenea unui mic torent rostogolit printre rocile acoperite de muşchi dintr-o grădină ; n-aş putea repeta ce anume spunea ; dar despărţindu-mă de dînsul am avut curajul să ofer contelui şi Pisanei braţul pentru a-i ajuta să se urce în trăsură şi de a mă sui apoi pe capră, sub pretext că mi-era cald, deşi atmosfera nu era prea zăpuşitoare, fiind o noapte de octombrie. După ce începusem lucrul la cancelarie, aveam intrare liberă în trăsura stăpînilor, dar în seara aceea am preferat să susţin o mică discuţie cu contele ca să nu profit de preţiosul meu drept.

Mi-am amintit atunci de vremea cînd am descoperit dragostea Pisanei pentru Lucilio, cu cîțiva ani în urmă, și cînd făcusem același drum agățat de curelele din spate ale trăsurii, pierdut într-un vîrtej de gînduri și de neliniști care mă scoteau din minți. În seara aceea mi-aș fi dat viața să fi putut sta lîngă ea, și mă chinuisem din cauza indiferenței ei, savurînd cu voluptate răul care mi se făcea. Cît de mîndru eram acum, văzîndu-mă schimbat pînă într-atît ! Acum, eu eram cel care de bunăvoie refuzam să mă apropii de ea ; după atîtea suferințe, atîta gelozie, atîta frămîntare, căpătasem în sfîrșit curajul de a fugi ! Nu cred însă că am ajuns la Fratta nici mai fericit și nici mai puțin palid ; și dacă bietul Martino ar mai fi trăit, cu siguranță că ar fi observat proasta mea dispoziție. În schimb, l-am găsit pe cancelar, care avea o hîrtie de mare urgență de copiat și fiindcă nu mă găsise în timpul zilei se năpusti, lipsit de politețe, în toiul nopții. M-ați crede dacă v-aș spune că am început să scriu cu un chef nebun ? Mi se părea că încep, conștient, opera mîntuirii mele ; și mă încăpățînam s-o las pe Pisana să se culce fără să mai zăbovesc privind la lună sau martirizîndu-mă din pricina ei. Este adevărat că în timp ce recopiam hîrtia mi s-a întîmplat să scriu de vreo două ori aceleași cuvinte sau să sar altele ; la fiecare înmuiere a tocului în călimară spuneam în sinea mea : „În sfîrșit, am reușit o jumătate de zi să nu mă mai gîndesc la ea !“ Și în felul ăsta, mă gîndeam la ea fără să-mi fac scrupule ; dar conștiința mea nu observa și din discreție făcea pe proasta, ca mama Adelaidei. [1]

Părintele Pendola îmi vorbi, mă instrui, mă sfătui de mai multe ori în puținele zile cît am mai rămas la Fratta. Parohul din Teglio îi dădea o mînă de ajutor, cu îndemnurile sale, și astfel la plecare mi se părea că mă avînt într-o cruciadă sau cam așa ceva. Acum îmi dau seama că nu eram însuflețit de credință, însă aveam curiozitate, orgoliu, curaj, care pentru un moment o pot suplini. Gîndul la Pisana lumina ca o rachetă noile mele preocupări, risipite care-ncotro ; mă loveam cu pumnii în piept pe sub

[1] Referire la un personaj din nuvela *La Bourse* de Balzac, publicată în 1823.

manta, rosteam cîteva rugăciuni şi, cu puţină răbdare, incendiul se stingea, iar eu redeveneam cetăţeanul şi creştinul dorit de părintele Pendola. Poate că altfel n-aş fi reuşit să-l mulţumesc pe capelan; bigot pînă-n vîrful unghiilor, părintele Pendola, după o aşteptare zadarnică de un an, îl acuza pe preabunul capelan de indolenţă şi neglijenţă în treburile parohiei. El ar fi dorit un zel ca al sfîntului Pavel, în schimb părintele înota pe sub apă şi aşa înşela mai bine şi peştii, şi raţele; după ce părintele Pendola luase în mînă frînele curiei, în rîndul clerului orăşean se observa o disciplină exterioară mai uniformă şi mai canonică. N-aş fi vrut să descopăr ce anume se ascundea dedesubt, dar se evitau şoaptele, zvonurile şi micile scandaluri. Cu cîteva cuvinte de rugăminte prudentă şi cu cîteva priviri pline de subînţeles, bunul părinte redase clericilor aparenţa de demnitate, ceea ce este de cea mai mare importanţă pentru menţinerea autorităţii lor. Sigur că un Grigore al VII-lea [1] nu s-ar fi oprit acolo; dar reverendul ştia în ce secol trăia şi voia să vindece ceea ce putea fi vindecat fără să rişte viaţa bolnavului cu intervenţii zadarnice. Socotea suficient ca anumite lucruri să nu fie văzute şi comentate, şi astfel, neoferind prilej de indignare celor scrupuloşi, pînă şi bătrînii, neînduplecaţii, incoruptibilii erau constrînşi să tacă, să se îmbuneze, renunţînd la obişnuita nesupunere, menţinută pînă atunci sub pretextul anarhiei şi nepăsării superiorilor. Lucru total nepotrivit cu capelanul din Teglio; însă în ceea ce mă privea, el aproba sfînta ardoare insuflată de părintele Pendola şi mă înflăcăra mai mult cu vorbăria lui cam necioplită, dar sinceră.

Am ajuns la Padova exaltat ca cel ce se pregăteşte să se călugărească din cauza unei iubiri disperate. Abia ajuns, am şi alergat la avocatul Ormenta, căruia părintele Pendola îi şi scrisese şi care mă primi cum ar primi un stareţ pe un novice. Demnul avocat, care cu un an înainte mi se păruse cam bănuitor, ironic, rece, acum mi s-a părut cel mai deschis om, cel mai blînd şi cel mai mieros de

---

[1] Ales papă între 1073 şi 1085, a devenit celebru pentru lupta sa împotriva împăratului Henric al VI-lea (pe care l-a constrîns să se umilească la Canossa) şi pentru mărirea autorităţii bisericii. (n. tr.)

pe pămînt. Privirile sale cucereau şi te înălţau pînă în paradis ; fiecare gest al său era o mîngîiere ; fiecare cuvînt al său îţi mergea la inimă. Era mulţumit de toate, ba chiar extaziat ; de el însuşi, de părintele Pendola şi mai ales de preţiosul dar pe care acesta i-l făcuse încredinţîndu-i tutela mea. Îmi vorbi de încredere, de reculegere, de răbdare ; mă invită la masă în oricare zi aş fi vrut, în afară de miercuri, cînd avea obiceiul să postească, metodă care poate nu i-ar fi convenit stomacului meu tînăr. Se bucură pentru vîrsta mea foarte crudă, care-mi dădea o dublă posibilitate de a face bine ; trebuia să studiez ideile şi intenţiile colegilor mei ; urma să mă sfătuiesc cu el pentru a mă îngriji să le corectez sau să le îndrept spre un scop mai bun, dacă păreau greşite sau deviate ; aş fi servit drept un fel de canal prin care mintea lui coaptă ar fi putut împărtăşi din experienţa sa şi acţiunilor entuziaste ale tinerilor ; probabil că aşa apăruseră mulţi mediatori de felul ăsta ! Existau cîţiva oameni de acest gen, şi roadele începeau să se înmulţească, făcîndu-se simţite în rîndul celor mai docili şi mai maleabili dintre tineri. Eu aş fi fost unul dintre cei mai merituoşi datorită talentului meu, datorită fizionomiei mele plăcute şi simpatice, felului meu de a vorbi prompt şi plin de căldură. Pentru aceasta aş fi fost răsplătit prin satisfacţia conştiinţei mele, şi aceasta este desigur cea mai mare răsplată, dar şi prin onoruri vremelnice ca şi prin recompense eterne. Statul avea nevoie de magistraţi zeloşi, pricepuţi, harnici ; şi i-ar fi găsit printre noi. Nu trebuia să ne eschivăm, căci mila de aproape, binele patriei şi al religiei trebuie să ne oblige modestia la tăcere. Toţi oamenii sînt fraţi, dar fratele mai drept nu trebuie să-l lase pe cel mai puţin drept să se prăbuşească orbeşte. Dragostea de aproape trebuie să fie întotdeauna vigilentă şi uneori severă. Mîna poate lovi, ba chiar în unele cazuri trebuie s-o şi facă ; se înţelege că inima trebuie să rămînă miloasă, indulgentă, cucernică şi să deplîngă această tristă necesitate de a fi obligată să pedepsească pentru a îndrepta, de a extirpa pentru a corecta. Of, inima, inima ! După spusele avocatului Ormenta, el avea o inimă atît de mare şi de sensibilă, atît de înflăcărată,

încît ar fi putut greşi numai din exces de zel, dar niciodată din lipsă de dragoste.

Între timp, anumite lucruri pe care le observam în jurul domnului avocat mă surprindeau oarecum. Mai întîi de toate, casa lui mare şi umedă, întunecoasă şi aproape goală continua să-mi stîrnească un sentiment de oroare, ca o vizuină de şarpe. Un om atît de deschis şi cinstit să se mulţumească cu obscuritatea aceea şi cu o atmosferă atît de neagră şi funebră ! Şi apoi, o dată, în timpul vizitei mele, intră soţia pentru a-l întreba ceva ; o femeiuşcă subţire, micuţă, tristă, verde la faţă. Avocatul i se adresă cu o voce aspră şi stridentă, cu o atitudine mai mult de stăpîn decît de soţ, şi biata femeie ieşi din cameră muşcîndu-şi buzele, dar nu îndrăzni să sufle o vorbă. Deci domnul avocat avea un gîtlej cu dublu registru : acela folosit cu mine cu un an în urmă, aidoma cu cel folosit acum faţă de soţia lui, şi un altul, folosit faţă de mine cu cîteva clipe înainte şi în continuare, în timp ce mă conducea la uşă. Un băieţaş galben, murdar, ciufulit, îmbrăcat ca sfîntul Anton, care se juca cu nu ştiu ce jucării de sacristie într-un colţ al intrării, îmi stîrni rîsul. Avocatul mi-l prezentă drept unicul său fiu, o mică minune de înţelepciune şi sfinţenie, care se dedicase de bunăvoie sfîntului Anton şi care îi şi îmbrăcase veşmîntul, după cum se obişnuia pe vremuri, ba uneori chiar şi azi, la Padova. Părul ras deasupra capului ca o coroană şi în rest încîlcit ca hăţişul unei grădini părăsite, ochii şaşii şi urduroşi, mîinile mînjite cu toate murdăriile, hainele zdrenţuite şi slinoase, cu toată sfinţenia lor, făceau un straniu contrast cu apologia făcută mie, cu glas supus, de către avocat. M-am gîndit în sinea mea că era orbit de dragostea părintească. Băiatului îi puteai da vreo paisprezece ani (avea însă şaisprezece, după cum am aflat mai tîrziu), şi totuşi nimic din înfăţişarea lui nu confirma laudele aduse, dacă nu cumva murdăria se confunda cu sfinţenia, în ciudatele noţiuni ale vreunui bigot. După ce-am închis uşa, l-am auzit intonînd un imn cucernic ; cred că aş fi preferat lătrăturile unui cîine, deşi psalmodiile sfinte, cu tonul lor trist şi solemn, m-au tulburat întotdeauna, pînă în ultima fibră a sufletului. Dar rugăciunile încetează de a mai fi sacre cînd sînt rostite ca o distracţie

uşuratică sau ca nişte vorbe fără noimă. Cred că permiţînd aceasta copiilor şi insuflîndu-le pe calea aceasta credinţa nu reuşim decît să-i stricăm, chiar conform ideilor celor care ar fi intenţionat să-i facă buni creştini. Cele spirituale trebuie să fie luate în serios, sau de nu, să fie lăsate mai curînd la o parte. Ar putea fi o nenorocire să nu te gîndeşti la ele, dar e un sacrilegiu să le iei în bătaie de joc.

După poruncile părintelui Pendola şi ale avocatului Ormenta, am făcut efortul să ies din rezerva mea obişnuită ; am dedicat o mică parte din timpul meu studiului, şi în rest, cu ajutorul distracţiilor şi cu gîndul la fapte măreţe şi înălţătoare, mi-am amorţit în suflet durerea care mocnea sfîşietoare din cauza uitării Pisanei. Nu mi-a fost greu să descopăr la tovarăşii mei ceea ce observase părintele : o profundă şi generală indiferenţă în materie de religie ; mai mult chiar, se mergea şi mai departe, pînă la bătaie de joc, la parodii, la ironii. Aceste lucruri ar fi servit să-mi înteţească în inimă focul credinţei dacă primii mei dascăli şi-ar fi dat osteneala să-l aprindă ; dar nimeni nu se gîndise la asta ; asupra acestui punct se poate spune că mă născusem mort, şi pentru a învia era nevoie de un miracol care nu se întîmplase pînă acum. De altfel, dispreţul meu pentru bufonerii m-a făcut să cred, cîtva timp, că nutream o asemenea credinţă, şi sufeream mult văzînd-o luată în bătaie de joc cu atîta frivolitate. Generozitatea mea tinerească m-a înşelat asupra propriilor mele păreri, făcîndu-mă să înclin mai mult spre apărarea celor oprimaţi decît spre tabăra atacanţilor. Am redat ceea ce văzusem la avocat ; el m-a îmbiat să observ mai bine, să-mi dau seama ce legătură există între anarhie şi libertinajul politic şi moral, să-i identific pe conducătorii sectei, să mă apropii de ei, să discut cu ei, să-i fac să-şi deschidă sufletul în faţa mea, pentru a şti de unde să încep să îndrept, să repar. Mă îndemnă mai ales să caut să nu bat la ochi prin atitudinea mea, să mă confund cu mulţimea, să răspund puţin, mărginindu-mă pentru moment doar să întreb şi să ascult.

— Oiţele rătăcite se atrag cu mîngîieri, spunea avocatul ; trebuie la început să le momeşti, ca să te creadă ;

întîi trebuie să le urmezi tu, pentru ca apoi să vină ele de bunăvoie după tine.

Nu uita niciodată să mă invite să-l vizitez cît mai des și să-l onorez cu prezența mea la masă ; dar dacă îl mulțumeam cu vizitele, nu prea eram dispus să profit și de partea a doua a invitației ; într-o duminică, în care a ținut cu orice preț să mă rețină la el la masă, am găsit acolo o societate care a făcut să-mi scadă pofta de mîncare. O bătrînă cheală, ce horcăia — o numeau doamna marchiză ; un bătrîn, pe jumătate zbir, pe jumătate preot, care bea tot timpul și mă privea prin pahar, doi tinerei neciopliți, murdari, masivi care mîncau cu mîinile, și se alăturau micului sfînt Anton și fantomei plîngăcioase de stăpînă a casei, pentru a-mi provoca cea mai cumplită melancolie încercată vreodată. În schimb, avocatul părea în al șaptelea cer fiindcă avea în jurul său o societate atît de aleasă ; am observat că nu-i invita de loc pe bătrîn să bea sau pe tineri să mănînce. Toate insistențele sale se îndreptau spre marchiză, care nu mai putea nici să mănînce și nici să bea, din cauza tusei ce o chinuia. Domnul avocat tăia și împărțea bucatele cu o perfecțiune într-adevăr matematică ; reuși să scoată opt porții dintr-un pui fript ; operație, după părerea mea, ce depășește ca dificultate reducerea cercului la pătrat. Eu nu aveam de loc poftă să mă ating de mîncare, așa că am cedat partea mea unuia dintre cei doi tineri, care nu lăsă în farfurie nici un oscior. Avocatul îmi prezentase rînd pe rînd pe toți comesenii și apoi nu pregetă să mă tragă într-un colț pentru a-mi istorisi povestea fiecăruia dintre ei. Marchiza era o merituoasă patroană a tuturor institutelor de caritate din oraș ; se spunea că are o avere de optzeci de mii de țechini, iar el, avocatul, era consilierul ei. Bătrînul era un venețian, bun prieten cu actualul primar, care făcea tot ce-i spunea el, așa că era în favoarea avocatului să se aibă bine cu bătrînul. Tinerii erau doi studenți din Verona, dedicați, ca și mine, cauzei sfinte, pe care-și puseseră în gînd s-o susțină cu tot zelul. Ce păcat că nu aveau nici talentul și nici frumoasele mele maniere, dar Dumnezeu știa să transforme pietrele în pîine, și cu bunăvoință reușești orice. M-am gîndit că dacă ar fi pus tot atîta zel în alte preocupări cît puneau la mîncat, ar fi avut mai degrabă

nevoie de o frînă decît de un stimulent. Atunci mi-am amintit că-i mai întîlnisem de cîteva ori, sub porticul Universității ; și mi s-a părut că nu erau nici cei mai exemplari și nici cei mai modești dintre cei care o frecventau între un curs și altul.

„Poate că vor reuși să ajungă din urmă oițele rătăcite și să le convingă să-i urmeze !" mi-am spus eu atunci. Dar n-am avut nici cea mai mică dorință de a lega prietenie cu ei, după cum mă sfătuia avocatul ; de altfel, cu aceeași reticență am acceptat, printr-o înclinare a capului, invitația marchizei de a merge la primirile ei, unde aș fi petrecut cîteva ore departe de pericole, în mijlocul unor oameni siguri și cu frica lui Dumnezeu. Gestul meu voia să spună : „Mulțumesc, mă lipsesc de primirile dumneavoastră !" Dar avocatul se grăbi să răspundă în numele meu că sînt foarte recunoscător pentru amabilitatea doamnei marchize și că îi voi răspunde ducîndu-mă la ea acasă cît de des mi-ar fi permis obligațiile mele. Era cît pe-aci să adaug o prostie, într-atîta m-a mîniat maniera lui de a face din voința mea capriciul altora. Dar avocatul mă îmbună cu o privire, adăugînd în șoaptă :

— Marchiza are multă afecțiune pentru tineret și trebuie să-i fii recunoscător pentru foarte bunele sale intenții și să-i ierți defectele, de dragul marelui bine ce-l poate face.

Pe scurt, în ciuda acestor vorbe frumoase, m-am smuls din casa avocatului, ferm decis să nu mă mai amestec nici cu cei de la mesele oferite de el și nici cu cei de la primirile marchizei. Următoarele două zile am avut bucuria de a găsi mai gustoasă ciorba de la colegiu ; o livră de pîine fărîmată bucățele în ciorbă m-a făcut să cred că mă aflu la un banchet regal. Cel puțin, soarele îmi scălda camera în lumină și îmi puteam ridica ochii fără a întîlni privirile pisicești ale bătrînului. Cei doi studenți veronezi se ciocniră de mine, la cîteva zile după aceea, pe coridoarele Universității, dar păreau tot atît de puțin doritori să intre în vorbă cît eram și eu să mă apropii de dînșii. Am cules unele informații și am aflat că erau cei mai bețivi și cei mai desfrînați din universitate. Studiau medicina de șapte ani și încă nu obținuseră diploma și fiind lipsiți de mijloace și de noroc trăiau pe spinarea

altora, din înşelăciuni şi din furturi. L-am plîns pe avocatul Ormenta ştiindu-l batjocura unor asemenea depravaţi ; dar cînd am vrut să-i deschid ochii asupra lor m-a primit foarte rău. Mi-a răspuns că nu sînt decît calomnii, că e foarte uimit că le-am dat crezare, şi să mă ocup mai departe să descopăr şi să distrug viciile celor răi, nicidecum să exagerez micile defecte ale celor buni. Am început să bănuiesc că buna-credinţă a avocatului era mult mai pură decît morala lui ; deoarece dacă viciile studenţilor acelora erau mici defecte, nu mai înţelegeam cum şi unde erau adevăratele vicii pe care eram menit să le combat.

CAPITOLUL IX

Prietenul Amilcare distruge opera de convertire a părintelui Pendola și mă îndreaptă din nou spre studiul filozofiei. Trec prin Veneția, unde Lucilio continuă să uneltească împotriva Republicii și a liniștii contesei di Fratta. Renunțarea mea eroică în favoarea lui Giulio del Ponte. Un cortegiu de întîmplări ciudate și încîlcite în jurul anului 1794 lasă în mîinile mele cancelaria jurisdicției din Fratta, unde încep să prestez servicii demne de semnalat.

Printre cei pe care trebuia să-i convertesc cît mai curînd la ideile avocatului Ormenta și ale părintelui Pendola cunoscusem pe cineva care m-a cucerit mult mai mult decît cei doi veronezi, aliații mei. Am început să fac cîteva incursiuni în tabăra inamică, în folosul avocatului ; încet-încet, mi-am dat seama și am descoperit atîta diferență între răul ce se atribuia tinerilor acelora și ceea ce era în realitate, încît am început să pun la îndoială buna-credință a avocatului și utilitatea misiunii încredințate mie. Faptul că eu căutam alinarea durerilor ce mă chinuiau în îndeplinirea celor mai înalte datorii era un lucru bun ; în faptul că încercam să uit o dragoste nedemnă și nenorocită, deși foarte pasionată, înnobilîndu-mi sufletul prin adorarea marilor idei care sînt poezia umanității, de asemenea nu vedeam decît un bine. Dar faptul că venerația mea față de acele mari idei trebuia să se reducă la o continuă prefăcătorie, la un spionaj nedemn, că acele datorii ale mele atît de înalte și sublime trebuia să se înjosească în practică atît de mult mă făcea s-o pun în dubiu. Mai mult : făcusem proba dorită de părintele Pendola, dar nu rămăsesem prea mulțumit. Mintea mea se exaltase, dar sufletul era foarte departe de mulțumirea ideală care te compensează de orice altă mîhnire. Cu alte cuvinte, creierul mi-era ocupat, nu însă și inima ;

cîndva străpunsă de dragoste, iar azi pustiită de orice alt sentiment, mă sîcîia grozav cu bătăile ei inutile. La început mă înflăcărasem haotic de exaltarea altora, apoi, fie că această exaltare era artificială, fie că nu găsisem în ea hrana necesară, mă răcisem într-atîta, încît nu mă mai recunoşteam faţă de cel care fusesem odinioară. Manevra continuă de paşi măsuraţi cu compasul, de prevederi, de viclenii, de calcule nu se potrivea cu un suflet tînăr şi arzător. Aspiram spre ceva mai viu, mai mare ; înţelegeam că nu sînt făcut pentru extazul ascetic şi am povestit mai înainte cît de plăpînd eram în materie de credinţă.

Închipuiţi-vă cîte eforturi depuneam pentru a mă fortifica !... Însă avocatul Ormenta nu numai că nu mă ajuta de loc la aceasta, ci chiar mă contraria cu intrigile lui, puţin cam prea mondene. Drept este că scopul era înălţător, spiritual sau mai ştiu eu cum ; dar îl pierdeam din vedere şi chiar ceilalţi nu-şi mai aminteau de el decît cînd le ceream eu socoteala. Un student din Treviso, un anume Amilcare Dossi, legase cu mine o strînsă prietenie ; avea o minte foarte ageră, era un om de mare curaj şi avea o inimă care preţuia mai mult decît tot aurul din lume. Deseori discutam cu el despre metafizică, despre filozofie, căci ajunsesem cu capul în nişte nori de unde nu mai reuşeam să mă eliberez ; în schimb el, fiindcă studiase cîtva timp în această direcţie, îmi putea da lecţii. După cîteva zile mi-am dat seama că el era tocmai unul dintre cei pe care părintele Pendola îi numea adversari nemiloşi ai oricărui idealism şi ai oricărui entuziasm nobil. Punea totul la îndoială, formula păreri personale în orice domeniu, discuta orice. Şi cu toate acestea mă uimea faptul că regăseam în el o dragoste pentru ştiinţă şi o generozitate aparent incompatibilă cu răceala aspră a doctrinelor sale. În cele din urmă i-am împărtăşit uimirea mea şi a rîs de mine cu mare poftă.

— Sărmane Carlino, a spus, ce înapoiat eşti ! Te miri că m-am ataşat cu o dragoste atît de puternică de ştiinţă şi că disec totul ca un anatomist ? Află, dragul meu, că dragostea de adevăr învinge în puritate şi în nobleţe orice altă dragoste. Adevărul, oricît de sărac şi de gol,

este mai demn de adorație decît minciuna ascunsă într-o frază pompoasă. De aceea, de cîte ori îi smulg zorzoanele și-i zgîrii lustrul îmi saltă inima în piept de bucurie și parcă simt un nimb care-mi încununează mintea ! Oh ! Binecuvîntată fie această filozofie care ne învață că, deși sîntem sclavi și nefericiți, putem totuși deveni mari în egalitate, în libertate, în dragoste !... Iată înflăcărarea mea, Carlino ; iată credința mea, gîndirea mea de fiecare clipă ! Adevărul cu orice preț, dreptatea egală pentru toți, dragostea între oameni, libertatea de păreri și de conștiință !... Ce ființă îți poate părea mai mare și mai fericită decît aceea care tinde din toate puterile să facă din umanitate o singură făptură armonioasă, înțeleaptă și mulțumită, atît cît îi permit legile naturii ? Însă azi, azi cînd aceste idei devin uriașe și capătă greutate fremătînd în sfera neîndoielnică a faptelor, azi cînd văd cum se destramă ceața care le ascundea de ochii oamenilor, cine e mai fericit ca mine ?... Oh ! Aceasta este, aceasta este adevărata pace a sufletului ! O dată înălțat pînă la credința liberă și rațională, nici întîmplările potrivnice, nici trădările, nici durerile nu vor mai tulbura seninătatea spiritului. Sînt puternic, de neclintit, fiindcă cred și sper în mine și în ceilalți !

Închipuiți-vă ! În tot timpul acestei profesiuni de credință, care corespundea atît de bine stării mele sufletești, m-am simțit copleșit de emoție. Îmi amintesc că n-am avut curajul să adaug un cuvînt măcar, astfel încît Amilcare a crezut că nu pricepusem o iotă. Chiar dacă nu înțelesesem, vibrasem totuși. M-am rușinat că oscilasem atît de mult timp, dar mi-a fost milă de părintele Pendola și de avocatul Ormenta (în treacăt fie spus, ei nu aveau de loc nevoie de mila mea) și m-am hotărît să studiez la fel ca Amilcare, să-mi întreb în sfîrșit inima ce anume ar prefera să iubească. Pentru a doua oară am întrevăzut o lume de idei foarte înălțătoare, de sentimente nobile și am sperat că și fără Pisana inima mea va găsi cheia vieții. Această răsturnare de păreri era un proces încheiat în clipa cînd l-am revăzut pe avocatul Ormenta, și în ziua aceea, prea puțin dispus să-i apar conform obiceiului, adică foarte cumsecade, am ajuns cu el la un fel de ceartă. Era nemulțumit fiindcă nu mă dusesem nici-

odată la primirile marchizei, după toate aparenţele foarte afectuoasă cu mine. De aceea, ne-am despărţit cam încruntaţi, după ce-mi declară că o cauză dreaptă n-are ce face cu nişte slujitori care pun prea multe condiţii şi judecă prea mult. Nu i-am răspuns după cît mă ardea pe suflet, dar am alergat iute la Amilcare şi pentru prima oară i-am povestit despre relaţiile mele cu avocatul şi tot mersul lucrurilor, începînd cu predica părintelui Pendola şi pînă la cearta avută chiar în ziua aceea. La povestirea mea, el lăsă capul în jos, cum faci cînd auzi lucruri nu prea plăcute, şi-mi aruncă un anumit fel de privire, pe care n-am s-o uit în viaţa mea. Părea să-mi spună : „Eşti lup, sau oaie ? !" Am rămas într-adevăr atît de tulburat, că n-a lipsit mult să mă căiesc că m-am lăsat tîrît în confesiunea aceea lungă. Dar bănuiala a ţinut o clipă ; Amilcare, deşi cunoscînd răul, nu era omul care să vadă răul oriunde ; era bun şi regretă imediat momentul lui de şovăială ; şi de astă dată, bunătatea lui nu i-a pricinuit necazuri ca într-atîtea alte rînduri. Îmi vorbi atunci de faima pe care o avea în oraş avocatul, care era socotit un foarte zelos slujitor al inchiziţiei de stat !

— Ah, cîinele ! am exclamat eu.

— Ce s-a întîmplat ? mă întrebă Amilcare.

N-am avut curajul să mărturisesc că vicleanul mă folosise probabil ca pe-un instrument al ticăloşiilor lui ; şi curajul îmi pieri cu desăvîrşire cînd îmi povesti că arestarea unor studenţi cu o zi înainte, expulzarea altor cîţiva şi percheziţii în casele multora se datorau, conform părerii unanime, domnului avocat.

— Părintele Pendola al tău trebuie să fie un inchizitor deghizat care lucrează pe două tablouri ca să ne ţină în întuneric — continuă Amilcare. Cei din Veneţia au rămas încă la 1400 şi le e teamă de 1800 care se apropie, dar noi, noi, oh ! nu ! pentru Dumnezeu, să nu punem în serviciul lor noua noastră credinţă. Gîndirea raţională nu mai e privilegiul a o sută de familii de nobili. Toţi vor să gîndească, iar cel care gîndeşte are dreptul să acţioneze pentru binele propriu şi pentru cel comun. Ne-au frînat şi ne-au mînat prea mult cu hăţurile ; părintele Pendola poate fi scos la pensie ; noi vrem să mergem pe picioarele noastre proprii.

Pronunţînd aceste cuvinte, Amilcare se transfigura; fruntea lui înaltă şi bombată, ochii adînci, nările subţiri şi dilatate aruncau flăcări. Devenise şi mai mare decît era de obicei şi părea că prin vine îi curge o vîlvătaie de orgoliu şi virtute.

— Ce erau grecii, ce erau romanii? continuă el. Oameni care au trăit înainte de era noastră, de experienţa cărora noi ne putem folosi şi au fost puternici fiindcă erau virtuoşi; virtuoşi fiindcă erau liberi. Dar virtutea provine din libertate, sau libertatea din virtute? Trebuie să hotărîm o dată pentru totdeauna. Năzuinţa către libertate va fi o şcoală de virtute plină de forţă şi eficacitate. Ce-a făcut Licurg pentru a reda Spartei puterea? I-a redat prin legi vechile deprinderi viguroase. Să-l imităm, să-l imităm! Legi noi, legi trainice, legi universale, clare, severe şi fără subterfugii, fără privilegii! Să ne amintim de strămoşii noştri care s-au numit Brutus Cornelius şi Scipione! Istoria se repetă, evoluînd mereu; ordinea nouă se naşte din vechea dezordine. A sosit momentul pentru egalitate, pentru adevăr şi pentru virtute! Umanitatea unificată vrea să domnească singură, şi noi vom fi propagatorii ei!

I-am strîns mîna prietenului meu fără să scot o vorbă; dar sufletul mi-era cu totul alături de el. Nu mai aveam nici un gînd care să nu zboare plin de fierbinte dorinţă către acele imense speranţe. Dreptatea, adevărul, virtutea! Trei stele care guvernează lumea spirituală şi fără de care orice lucru se întunecă, orice inimă tremură sau se corupe! Le vedeam răsărind ca o constelaţie divină pe orizontul meu. Toată dragostea de care eram capabil tindea către ele cu un avînt irezistibil. Mai exista doar o ceaţă ce trebuia risipită, încă o fîlfîire de aripă în cerul înalt, şi mi-aş fi găsit adevărata religie, iar inima mea s-ar fi liniştit pentru totdeauna. Dar ceaţa aceea uşoară era ca fracţiile infinitezimale care se micşorează din ce în ce mai mult, fără a dispărea vreodată. Lumina era atît de îndepărtată, încît chiar cînd credeam că-i ating atmosfera înfocată, un nou spaţiu de aer se plasa între mine şi ea. De multe ori după aceea am discutat despre aceste îndoieli ale mele; şi Amilcare mă asigura că proveneau dintr-o gîndire greşită; dimpotrivă, eu cred că

faptul de a fi privit lucrurile fără să-mi obosesc ochii pentru a descoperi ceea ce nu există m-a ajutat să descopăr ceea ce era real. Dreptatea, adevărul, virtutea ! Trei lucruri minunate, trei cuvinte, trei idei menite să subjuge un suflet pînă la nebunie, pînă la moarte ; dar cine avea să le pogoare din cer pe pămînt — pentru a folosi expresia lui Socrate ? Acesta era ghimpele înfipt în inima mea ; şi pe atunci nu înţelegeam atît de clar, dar durerea mă sfredelea pînă-n străfunduri. Noi instituţii, noi legi, spunea Amilcare, formează şi oameni noi. Dar vrînd să-l şi cred, cine urma să ne dea aceste instituţii foarte bune, aceste legi excelente ? Desigur că nu incapabilii şi uşuraticii care guvernau pe atunci. Atunci, cine ? ...O lume nouă, dreaptă, virtuoasă, înţeleaptă ; dar unde şi cum s-o găseşti ? Şi cum s-o aduci în fruntea statului ?... Acum aş fi în stare să desluşesc cîte ceva din nebunia aceea. Dar atunci, abia trezit din perioada de letargie, de înceţoşare intelectuală şi de naivitate politică, ce mare om de stat ar fi înţeles mai mult decît mine ?

Rămîneam, aşadar, cu dragostea mea platonică şi cu totul sentimentală ; ca unul care s-ar îndrăgosti de o femeie văzută în vis. Îl admiram pe Amilcare, care dădea cu încredere acestor visuri consistenţa realităţii, dar nu-l puteam imita. De altfel, evenimentele din Franţa ne stimulau ; marile veşti de acolo, filtrate de distanţă şi de imaginaţia tinerească a tovarăşilor mei, îmi combăteau neîncrederea. Am început să sper, să aştept alături de ceilalţi ; între timp, citeam pe filozofii *Enciclopediei* şi mai ales pe Rousseau în *Contractul social,* şi în primul rînd profesiunea de credinţă a abatelui Savoyard [1]. Puţin cîte puţin, mintea mea împrumuta formă şi viaţă acelor fantome ; şi cînd, în cele din urmă, mi-a apărut înaintea ochilor, trăind aievea, mi-am aruncat braţele în jurul gîtului lui Amilcare, strigîndu-i :

— Da, frate, în sfîrşit, astăzi cred şi eu ! Într-o zi vom fi adevăraţi oameni !...

Avocatul Ormenta, care mă vedea rar şi din ce în ce mai taciturn şi mai prudent, m-a pus sub urmărirea unuia dintre oamenii săi ; află despre noile mele obi-

---

[1] Personaj din *Emile* de Jean-Jacques Rousseau.

ceiuri, de prietenia mea cu tînărul din Treviso şi ghici tot restul. Lumea nu trăia atunci conform dorinţelor lor, ceea ce îi dădea bietului om de furcă ; înţelegea că nu sînt decît nişte furnici ce se încăpăţînaseră absurd să oprească prăvălirea unei stînci, şi chiar dacă nu înţelegea lucrul acesta, realitatea este că era mai tulburat ca oricînd. Totuşi, nu vru să abandoneze toate speranţele ; mă linguşea în continuare, nădăjduind poate să smulgă de la naivitatea mea ceea ce înainte obţinea prin supunerea mea. Avizat de Amilcare, stăteam la pîndă şi la rîndul meu spionam fizionomia avocatului, ca pe-un fel de barometru. Cînd îl vedeam abătut, umil, întunecat, alergam să petrec cu tovarăşii mei şi închinam vesele toasturi pentru libertate, egalitate, pentru triumful Franţei, pentru Republică şi pacea universală. Vinul costa pe atunci foarte puţin, şi cu cei doi-trei ducaţi lunari trimişi de conte eram în măsură să particip la agapele acelor capete scrîntite. Acest entuziasm politic şi filantropic putea domina sufletul unui tînăr cum eram eu în măsura în care nu izbutise religia intrigantă, mondenă şi vicleană a domnului avocat. Poate că evanghelia pură, propovăduitoare a milei şi a sfinţeniei, mi-ar fi putut intra în cap ; oricum, primul pas era făcut. Am devenit un voltairian combativ şi fanatic. Eram mai bucuros ca oricînd să perorez, să discut cu tovarăşii mei de studii ; şi apropiindu-mă mai mult de felul lor de-a fi, am început să-i găsesc mai puţin moleşiţi şi mai puţin demni de dispreţ. Fapt este că ideile înflăcărează şi că viaţa în care există o comunitate de idei sufocă sau atrage la sine egoismul fiecăruia. Din acest lucru provine faptul că egoismul englez este util naţiunii, deşi este comun şi puternic ; în alte ţări, în schimb, altruismul este inutil, fiindcă este întîmplător şi fragmentat. Astfel, tineretul acela făcuse într-un singur an un mare salt înainte ; abundau încă pasiunile, ura, lenea de altă dată, dar vîntul care sufla dinspre apus înălţa mintea deasupra acelui cerc vrednic de plîns. În fond, poate că frica, viciul, inerţia stăruiau încă ; dar mai presus de toate, se avînta credinţa capabilă de înfăptuiri mărețe, deşi vremelnice, la firile de acest fel.

Ajunge cu asta ! Mă mulţumeam cu atît ; pe de altă parte, după ce l-am cunoscut foarte bine pe Amilcare, îmi intrase în cap că toţi seamănă cu el ; ceea ce din păcate, nu corespundea realităţii. Ca toţi judecătorii cărora nu le-a crescut încă barba, căzusem şi eu într-o extremă, după cum cu un an înainte păcătuisem în cealaltă ; îi socoteam nevinovaţi pe cei pe care altădată îi condamnasem la moarte. Amilcare mă înflăcăra cu elanul său de credinţă, de libertate, cu entuziasmul, nepăsarea, veselia şi îndrăzneala sa ; alături de el, orice sentiment neconsacrat binelui umanităţii mi se părea un sentiment de nimic.

Nu-mi aminteam să fi trăit pînă atunci ; Pisana mi se părea o fiinţă micuţă, micuţă, zărită parcă într-o vale, de pe înălţimile albăstrii şi limpezi ale unui munte ; şi de cele mai multe ori îmi ieşea cu totul din minte, căci inima mea găsise cu ce să înlocuiască iubirea pentru ea. Pe de altă parte, cînd rămîneam singur, în sufletul meu se petrecea aproape o dizlocare a două elemente diferite, care, împreunate cu violenţă, formau pentru puţin timp un singur tot ; dar apoi, cînd erau lăsate să se potolească, se despărţeau din nou, retrăgîndu-se fiecare în colţul său. Credinţa în virtute, în ştiinţă, în libertate se înălţa curată şi arzătoare, pentru a cînta imnuri de speranţă şi de bucurie ; amintirea Pisanei se retrăgea într-un colţ, pentru a bombăni şi pentru a se mînia în taină. Atunci mă agitam pentru a amesteca din nou cele două sentimente, mă înflăcăram prin diferite stratageme şi atîta mă căzneam, încît de cele mai multe ori reuşeam. Dar pentru ca aceasta să se întîmple de la sine era nevoie de tovărăşia şi de exemplul lui Amilcare.

Între timp, zgomotul armatelor franceze creştea la porţile Italiei ; o dată cu ele răsunau promisiuni mari de egalitate, de libertate ; se evocau fantomele republicii romane ; tinerii îşi tăiau coada ca să-l imite pe Brutus în pieptănătură ; peste tot era un freamăt de speranţă care răspundea iluziilor mereu mai apropiate şi mai victorioase. Amilcare mi se părea nebun ; gesticula, striga, predica în cercurile cele mai turbulente, în cafenele şi în pieţe. Avocatul Ormenta devenea tot mai livid şi mai îmbufnat ;

cred că era furios şi pe marchiză, care nu se mai hotăra să moară. Încetul cu încetul, în rarele mele vizite, începusem să-l iau în bătaie de joc. Într-o zi îmi vorbi pe un anumit ton de amărăciune despre prietenia mea cu un tînăr din Treviso şi mă avertiză parcă în glumă că dacă ţin la el trebuie să-l îndemn să fie mai chibzuit în ceea ce proferă în discursurile lui. Chiar în aceeaşi seară, Amilcare şi alţi cîţiva studenţi au fost închişi şi conduşi la Veneţia din ordinul excelenţelor-lor inchizitorii ; în ce mă priveşte, cred că renunţaseră la fericirea de a mă avea plocon, pentru că mai sperau să mă înfricoşeze şi, eventual, să mă ia din nou sub aripa lor. Dar, slavă Domnului, laşitatea nu s-a prins niciodată de caracterul meu ! Durerea mare pe care am simţit-o în urma celor întîmplate prietenului meu m-a făcut să-i urăsc de trei ori mai mult pe duşmanii lui şi să mă înflăcărez mai mult ca oricînd în speranţele noastre comune. Şi fiindcă de adeverirea acestora depindea salvarea lui, nerăbdarea mea nu mai cunoştea margini.

Numai timpul îşi luă grija de a mă mai potoli. După primele impulsuri urmă un lung şi şovăielnic repaus. Alianţele continentale se întăriseră ; Franţa se strîngea în ea însăşi, ca un tigru înaintea unui salt mai îndrăzneţ ; dar în afară se bănuia o descurajare fatală. Serenissima Republică a Veneţiei pactiza cu toţi, suferea şi se descuraja. Inchizitorii zîmbeau între ei văzînd că se risipeşte o furtună care făcuse atîta zarvă ; surîdeau, strîngînd în gheare pe nenorociţii care speraseră în fulgere şi trăsnete, cînd totul anunţa un cer senin, un timp frumos. Despre Amilcare şi despre mulţi alţii care îl precedaseră sau îl urmaseră nu se mai vorbea ; se şoptea numai că Legaţia Franceză avea grijă de ei şi nu va admite să fie sacrificaţi. Dar dacă următoarea campanie ar fi fost defavorabilă Franţei ? Tremuram numai gîndindu-mă la consecinţe.

Dar într-o dimineaţă mi-a sosit o scrisoare cu o pecete neagră. Domnul conte îmi anunţa moartea cancelarului său, adăugînd că în aproape doi ani de studii am putut învăţa destul, că puteam susţine examenul oricînd aş fi dorit şi îmi cerea deocamdată să ajung cît mai repede lîngă el pentru a conduce cancelaria. Ce am simţit la ci-

tirea acelei scrisori, nu v-aş putea descrie. Cred însă că în sufletul meu eram foarte mulţumit că nevoia mă rechema lîngă Pisana. Fără Amilcare şi fără speranţa de a-l recăpăta repede, Padova mi se părea un mormînt. Speranţele mele se risipeau zi de zi tot mai mult ; nerăbdarea tinerească, o dată amăgită, se transformă uşor în descurajare ; iar înfăţişarea veselă şi triumfătoare a avocatului Ormenta începu iar să mă supere. Prin intermediul unei scrisori de recomandare din partea senatorului Frumier am trecut cu succes examenul anului al doilea ; şi am plecat apoi din Padova atît de tulburat şi de ameţit, încît creierul meu nu mai pricepea nimic. De altfel, mi se părea foarte greu să mă smulg de acolo fără să mă lămuresc mai bine asupra situaţiei lui Amilcare, încredinţîndu-l protecţiei contesei şi a rudelor sale nobile, şi am sperat că la Veneţia aş reuşi mai curînd să realizez ceva. Am cerut aşadar sfat puţinilor mei ducaţi care mi-ar fi permis această scurtă abatere, folosindu-i bineînţeles cu cea mai mare zgîrcenie. Am făcut o boccea din toate lucrurile mele şi le-am îmbarcat pe vas ; apoi, din politeţe, m-am dus să-mi iau rămas bun de la Ormenta.

— Ah, drum bun, dragul meu ! îmi spuse el. Păcat că n-ai rămas tot anul cu noi ; eşti un om perspicace, sînt sigur că din nou m-ai fi vizitat des şi poate că doamnei marchize i-ar fi făcut plăcere să te aibă iar în cercul ei de cunoştinţe. Salută-l din partea mea pe părintele Pendola, dragul meu, şi încă o dată acordă încredere celor mai vîrstnici. Cei tineri cred prea multe şi te vor face şi pe dumneata să închei tîrguri proaste !

Abia acum înţeleg eu ce a vrut să spună scumpul avocat, dar el mă credea un vulpoi lacom şi avar, ca el ; pe atunci însă n-am priceput nimic. Între altele, a trebuit ca în urma invitaţiei lui să-l sărut pe obraz pe murdarul de fii-su, care, ca de obicei, rostea rugăciuni în antreu, îmbrăcat în haina lui neagră infectă şi urît mirositoare. Acest ceremonial îmi dublă plăcerea plecării din Padova ; în rest, lăsam în mîinile soartei obligaţia de-a face să apară în postura unui demn cancelar un tînăr care nu împlinise nici douăzeci de ani.

Ajuns la Veneţia, nu am pierdut timpul nici să admir San Marco, nici să mă plimb pe malul apei, ci după ce mi-am lăsat bocceaua într-un han, am alergat la palatul Frumier. Doamne-Dumnezeule, cît de schimbată am găsit-o pe doamna contesă doar în cîţiva ani ! Devenise mai întunecată, mai rea la figură ; nasul i se încovoiase ca la şoimi, iar ochii îi străluceau într-un foc verzui, care nu promitea nimic bun ; cît priveşte modul de a se îmbrăca, vădea o neglijenţă aproape respingătoare. Nu mai avea nici panglici roze, nici dantele la bonetă ; iar părul, cenuşiu şi nepieptănat, i se încîlcea pe frunte şi pe tîmple. De aceea, mărturisesc, nici mila pentru Amilcare n-a putut să mă determine să încerc ceva în acea direcţie. M-am prefăcut că venisem la Veneţia special pentru a-i prezenta omagiile mele şi am crezut că am invocat cea mai bună scuză pentru a-i fi agreabil ; dar ea îmi răspunse cu un mulţumesc atît de nepoliticos, încît am simţit cum mi se taie genunchii, şi, ieşind din camera ei, abia am aşteptat să mă văd în stradă. De altfel, imediat după ce am ieşit în vestibul mi-a revenit curajul şi dorinţa de a o vedea pe tînăra contesă Clara şi de a mă destăinui ei. Tocmai cînd mă întorceam să caut un servitor care să mă conducă la ea, iat-o venindu-mi în întîmpinare pe însăşi Clara, care aflase de sosirea mea şi nu voia să mă lase să plec fără un salut. Atîta amabilitate m-a emoţionat şi mi-a dat curaj. Biata contesă, era aşa cum o văzusem ultima oară ; doar mai palidă, mai serioasă şi cu cearcăne în jurul ochilor roşii, care vorbeau de ore nesfîrşite de plîns şi de nesomn. Dar aceste semne de durere în loc să împiedice prietenia te făceau, dimpotrivă, să simţi mai puternic impulsul spre milă. Mi-am deschis aşadar inima în faţa ei, povestindu-i despre prietenul meu şi arătîndu-i dorinţa de a şti măcar sub ce vină fusese închis şi dacă există vreo speranţă să i se dea drumul. Tînăra contesă se tulbură întrucîtva auzind de cazul lui Amilcare şi mai ales de bănuitul motiv al întemniţării lui ; de două sau trei ori a fost pe punctul de a-mi sugera o soluţie, dar după aceea s-a reţinut, rezumîndu-se la un oftat. În sfîrşit, spectacolul durerii mele o învinse şi îmi spuse că la Veneţia se găseşte o persoană care ştie pesemne despre

acest lucru mai mult decît mulţi alţii, o persoană pe care o cunosc şi mă sfătui să-l caut pe doctorul Lucilio Vianello, care cu siguranţă are să-mi spună tot ce aş dori să aflu în legătură cu tînărul din Treviso. Dar îmi spuse aceasta înroşindu-se, biata de ea, şi recomandîndu-mi să nu dezvălui nimănui sfatul primit. Apoi, cînd am întrebat-o unde aş putea să-l găsesc pe doctorul Lucilio, îmi răspunse că nu ştie nimic precis, dar că se arată cînd şi cînd în piaţă, care era pe atunci, ca şi acum, locul de întîlnire al tuturor veneţienilor.

Într-adevăr, mi-am luat rămas bun de la ea, mulţumindu-i pentru bunătate, şi postîndu-mă în piaţă am aşteptat, învîrtindu-mă în sus şi-n jos, pînă am dat cu nasul de domnul Lucilio. Gelozia nu mă mai frămînta ; aşadar, plin de zelul a toate cîte speram să le fac pentru Amilcare, l-am acostat cu hotărîre. El, fie că i-a fost greu să mă recunoască, fie că s-a prefăcut, a şovăit o clipă, ca apoi să se arate peste măsură de amabil, interesîndu-se de studiile mele, de viaţa mea ; iar în cele din urmă mă întrebă dacă o mai văzusem pe contesă şi pe fiica ei. I-am povestit totul şi mai ales despre felul în care le-am găsit, iar el îmi destăinui că doamna contesă se lăsase furată cu desăvîrşire de patima jocului, cum obişnuiau nobilele veneţiene din vremea aceea ; că pierdea în fiecare zi sume mari de bani, că roiau cămătarii în jurul ei, cerîndu-şi drepturile, şi că nu se mai gîndea la altceva decît cum să-şi recîştige ceea ce pierduse, riscînd mult şi primejdios. Felul ei de-a fi se înrăise din ce în ce mai mult ; îşi tiraniza fiica mai mult ca oricînd şi biata fată nu ieşise de şapte luni din casă decît ca să asiste la slujba de la San Zaccaria, unde o vedea el o dată pe săptămînă. Apoi dispărea ca o umbră şi n-o lăsau nici măcar să se arate la fereastră, căci îi dăduseră o cameră în interiorul palatului. Nu reuşise niciodată să ajungă pînă la ele, deşi faima căpătată în profesia sa era foarte mare şi îi deschisese saloanele cele mai ilustre ale nobilimii.

Contesa e de neînduplecat ; şi el îl ştia din sursă sigură că era în tratative cu călugăriţele de la Sfînta Teresa pentru ca acestea s-o accepte pe Clara ca novice ; numai că zestrea constituie o piedică, întrucît contesa nu e acum în situaţia de a putea plăti mai mult de jumătate din sumă,

şi, conform regulamentului, nu putea fi primită decît după achitarea completă. Tînăra e gata să se plece voinţei mamei ei, şi dacă sacrificiul nu se împlinise încă, acest lucru se datorează numai problemei băneşti. Dar el speră că fata nu avea să se supună cînd urma s-o călugărească şi că nu avea să se despartă de lume prin bariera de neînvins a jurămîntului. Lucilio îmi povestea acestea toate cu furia foarte greu reţinută a celui ce nu poate învinge o opoziţie considerată neserioasă şi ridicolă ; dar pînă la urmă, fruntea i se înălţă din nou şi se vedea bine că nu pierduse nimic din vechiul lui curaj, că nădăjduia încă şi că speranţele sale nu erau visuri deşarte. Firea sa puternică şi prudentă nu se putea linişti cu speranţe vane, şi de aceea, certitudinea pe care am întrezărit-o în ultimele lui cuvinte mi-a dat o oarecare încredere. Atunci, văzîndu-l mai liniştit, i-am comunicat motivul pentru care-l aşteptam atîta, netăinuindu-i, poate din viclenie, faptul că însăşi Clara mă îndrumase la el. Păru atunci că i se perindă prin minte multe amintiri confuze şi se uită din nou la mine de parcă atunci mă vedea pentru prima oară.

— De cît timp nu mai ai veşti de la părintele Pendola ? mă întrebă fără să răspundă la întrebarea mea.

— O, de mult timp ! am răspuns eu, oarecum mirat de întrebare. Cred că reverendul şi cu mine nu ne vom mai înţelege sau cel puţin cred că el nu va mai fi mulţumit de atitudinea mea.

— Nu-ţi dăduse vreo recomandare pentru Padova ? mă întrebă iar cu un aer distrat Lucilio.

— Sigur că da, am adăugat, pentru un oarecare avocat Ormenta, care m-a scos rău din fire ; şi acum cîteva luni am aflat că se zvoneşte c-ar fi un spion al inchizitorilor Republicii.

— Bine-bine, o fi ; dar nu mai vorbi despre asemenea lucruri cu glas tare aici, la Veneţia ; pesemne că tocmai din aceste motive prietenul tău se scaldă azi în ape atît de tulburi.

— O, da... E foarte lesne de înţeles. El vorbea atît de tare, de-l auzeai de la un capăt la altul al oraşului, şi nu făcea nici o taină din părerile lui.

— Într-adevăr, după cum vezi, a fost răsplătit pentru această sinceritate ; cu toate acestea, fii sigur că el şi tovarăşii săi se află sub protecţia Legaţiei Franceze şi că nu li se va întîmpla nici un rău.

— Sînteţi sigur de asta ? Dar dacă Franţa ar fi invadată de aliaţi, dacă...

Lucilio îmi curmă vorba, rîzînd în hohote, încît am rămas încremenit cu ochii la el.

— Da, da, priveşte-mă ! Am rîs de naivitatea ta. Crezi şi tu, ca gazetarii din Germania, că Franţa este epuizată, dezbinată şi că se va lăsa călcată în picioare de primul venit !... Mai priveşte-mă o dată în faţă !... Eu nu sînt decît un medic, dar îţi garantez că văd cu mult mai departe decît toţi aceşti mari politicieni în togă şi perucă. Franţa nu mai este acum numai în Franţa ; acum este şi în Elveţia, şi în Olanda, în Germania, în Piemont, la Napoli, la Roma şi aici ! Aici unde vorbim noi, tu şi cu mine. E conştientă de acest lucru şi se adună pentru a concentra forţele active ale duşmanilor de care trebuie cît mai curînd să se descotorosească prin cîteva lovituri, lăsînd loc liber entuziasmului prietenilor, fraţilor de aici !... Vezi, aşa, din obicei, îţi recomandam adineauri să vorbeşti mai încet, pentru ca acum să ţip eu fără să-mi pese. Adevărul este că acum lor le e teamă, iar noi nu riscăm nici un pericol. Poţi să poveşteşti tot ce ţi-am spus avocatului Ormenta şi chiar părintelui Pendola, pentru că nu-mi mai pasă.

Spunîndu-mi acestea, Lucilio mă privea cu ochi aprinşi şi severi, încît m-am văzut silit, împotriva obiceiului, să-i plec pe ai mei. Cred că atitudinea mea buimăcită l-a mişcat, fiindcă mi-a întins o mînă, în semn de încurajare.

— Cîţi ani ai ? mă întrebă.

— Împlinesc în curînd douăzeci.

— Numai douăzeci ? Atunci, curaj ; eşti un copil, şi ei au crezut că te leagă la ochi, dar sper că n-ai să te laşi îmbrobodit şi că o să-ţi dai seama cît mai e vreme. Curaj, deci ; spune-mi drept : prietenia ta pentru Amilcare şi faptul că te-ai interesat la mine de el porneşte din recomandările cuiva, şi nu din sentimentul tău spontan...

— Vai, dar cine credeţi că m-a împins la aceasta ?

— Cine ? Părintele Pendola, de exemplu, sau avocatul Ormenta.

— Ei ? Dimpotrivă ; cred că-mi vor fi foarte puţin recunoscători pentru strînsa mea prietenie cu tînărul acela ; şi într-adevăr lui îi datorez faptul că m-am dezgustat de uneltirile lor neserioase şi necinstite.

— Neserioase uneltirile lor ? Nu-i aşa, băiete. Necinstite, se prea poate ; dar să nu ne pripim cu aprecierile, căci cine îşi apără pîinea are multe, multe drepturi. Crezi cumva că reverendul Pendola şi demnul avocat ar mai fi persoane cu autoritate şi de vază dacă ar sufla peste ei un vînt de dreptate care să doboare, da, care să doboare la pămînt toate privilegiile nobilimii şi ale preoţimii ? Ei lucrează doar pentru interesele lor, ca atîţia alţii de altfel. Nu ştiu ce să-ţi mai spun despre asta.

M-a mirat peste măsură felul de a vedea al lui Lucilio ; preferam o ură pe faţă decît această duşmănie rece şi calculată ; iar prietenul meu din Treviso, după părerea mea, gîndea mai drept decît doctorul din Fossalta. Numai că uitam că în acesta din urmă tinereţea se potolise, iar sentimentul se împietrise într-o profundă convingere.

— Aşadar, să vorbim despre tine, continuă el. Vreau să cred că tînăra contesă Clara, şi nu avocatul Ormenta ţi-a îndreptat paşii spre mine. Dacă e aşa, fii liniştit ; prietenul tău Amilcare este mai sigur în închisoarea lui decît noi doi aici în piaţă. Aş spune asta şi Consiliului Înţelepţilor, care dacă ar fi înţelepţi cu adevărat ar avea de profitat din această părere. Ţi-o repet : are cine veghea asupra lui ; şi nu există primejdia ca nişte tineri atît de preţioşi să fie lăsaţi să se prăpădească. Deocamdată tu caută să nu te laşi tras pe sfoară de părintele Pendola. Pentru Dumnezeu, Carlino ! Erai un băiat deştept şi mai ales cu suflet. Nu-ţi schimba firea tocmai acum. Te părăsesc pentru cîteva vizite pe care trebuie să le fac în căsuţa asta de nenorociţi. Ce vrei ? Dragostea oamenilor este plata cea mai frumoasă pentru un medic, dar dacă te opreşti la Veneţia caută-mă la spital, unde sînt întotdeauna pînă la zece dimineaţa.

— Mulţumesc, am spus, dacă mă asiguraţi că Amilcare...

— Da, te asigur că nu i se va întîmpla nici un rău. Ce vrei mai mult ?

— Atunci, vă mulţumesc şi vă salut cu respect. Plec chiar azi.

— Salută-l din partea mea pe conte, pe tînăra Pisana, pe nobilii Frumier şi pe tatăl meu dacă-l vezi, adăugă Lucilio. Oh, salută din partea mea Fratta şi Fossalta. Cine ştie dacă acele meleaguri solitare mă vor mai vedea vreodată ?!

Mă îmbrăţişă şi mă lăsă, cred, purtîndu-i mai multă stimă decît atunci cînd îl întîlnisem. Desigur că mai tîrziu, reflectînd asupra discuţiei noastre, mi s-a părut că i se povestiseră despre mine lucruri nu prea onorabile ; iar după aceea am aflat că mă crezuse vîndut trup şi suflet părintelui Pendola, dar naivitatea mărturisirilor îl făcuse să-şi schimbe această părere neîntemeiată ; fără să mai pun la socoteală tinereţea mea, care îl făcea să spere că nu sînt atît de versat în prefăcătorii cum pretindeau alţii. Oricum, după ce m-am îmbarcat cu legăturica mea pe nava care mergea la Portogruaro, mintea a avut ce frămînta, reluînd discuţia cu Lucilio ; mai ales tonul autoritar cît şi comportamentul lui mi se păreau mai degrabă stranii decît demne de admiraţie. Un simplu medic, un ţăran tînăr, de puţin timp transplantat la Veneţia, vorbea şi emitea judecăţi în felul acela ! Să te erijezi în temporar arbitru al destinelor unei republici, dacă nu chiar în arbitru plin, judecător şi profet !... Toate acestea aveau oarecum un aer de comedie. Să mă fi luat oare peste picior ? Să-i fi oferit oare lipsa mea de experienţă prilejul de a-şi bate joc copios de mine ? Aproape că aveam remuşcări de a-l fi lăsat pe Amilcare pe o chezăşie atît de şubredă. Este adevărat că nu mai puteam încerca nimic pentru el, dar în sinea mea nu mă îndoiam că acea încredere prea uşor acordată era efectul unui suflet mic şi prefăcut. Mă linişteam însă la gîndul că Lucilio nu fusese niciodată un fanfaron, că prin talentul şi învăţătura lui era cu mult superior celorlalţi, încît aveam dreptul să-l consider superior şi în clarviziune, şi în putere. Auzisem şoptindu-se şi la Portogruaro, în toamna trecută, că lucrează în secret în slujba Legaţiei Franceze ; şi unele dintre cuvintele sale îmi confirmaseră adevărul

acestui zvon. Asemenea relații îl puneau poate în situația de a ști și de a vedea mai în adîncul lucrurilor decît alții ; și la urma urmelor, nu găseam în aceasta nici un motiv care să-l fi îndreptățit să se distreze, bătîndu-și joc de mine.

Aceste considerente, unite cu respectul instinctiv pe care i-l nutream lui Lucilio și cu lipsa oricărei speranțe de a-i fi folositor lui Amilcare pe altă cale, mă făcuseră să mă liniștesc în legătură cu ceea ce întreprinsesem ; ba chiar, încet-încet, nu mi-am mai frămîntat gîndurile cu soarta prietenului meu și m-am ocupat de a mea. Pe măsură ce mă îndepărtam de lagune pentru a pătrunde în labirintul de torente, stînci și canale care unește Friuli de Jos cu Veneția, mi se ștergeau din minte întîmplările din ultimul an, iar cele trăite mai demult apăreau cu străfulgerarea rapidă a viselor. Mi se părea că barca în care mă aflu mă poartă în trecut și că fiecare lovitură de vîslă distruge cîte-o zi din viața mea, sau mai degrabă îmi recucerește cîte-o zi din cele trăite în trecut. Nimic nu predispune mai mult la meditație, la tristețe, la poezie decît o călătorie lungă, prin mlaștini, în toiul verii. Nesfîrșitele orizonturi de lacuri, de mlaștini, de adîncuri, de ape, de rîuri, felurit inundate de lumina irizată ; pădurile de trestii verzi și de nuferi, unde splendoarea culorilor se ia la întrecere cu miresmele îmbătătoare pentru a-ți vrăji simțurile după ce au fost vlăguite de suflarea apăsătoare a *siroco*-ului ; cerul acela torid și luminos care se boltește imens deasupră-ți, freamătul continuu și monoton al tuturor celor însuflețite, sau neînsuflețite în minunatul deșert, transformat printr-un farmec într-un paradis efemer, toate acestea aduc în suflet o nepotolită sete de dragoste și un sentiment al infinitului.

Of, viața universului singuratic este spectacolul cel mai sublim și cel mai greu de descris care îndurerează ochiul omului ! De aceea admirăm marea în veșnica ei frămîntare, cerul cu înnourările de furtună, noaptea în tăcerile ei fecunde, în fosforescențele ei estivale. Este o viață pe care o simți și care îți transmite parcă sentimentul unei existențe mai vaste, mai complete decît cea umană. În clipele acelea nu mai sîntem critici și legislatori, ci ochii, urechile, gîndurile lumii ; inteligența nu mai este

un întreg, ci o parte ; omul nu mai pretinde să înțeleagă și să domine universul, ci simte, palpită, respiră o dată cu el. Așadar, mă lăsasem în voia acestui șuvoi de visări și gînduri, care mă împingea înapoi, dezmierdător, spre fericitele amintiri ale copilăriei. Un pribeag cărunt care se întoarce la vatra lui după ce și-a irosit zilele pe pămîntul ingrat și străin, cu siguranță că nu este mai bucuros și mai emoționat decît eram eu atunci. Dar stăruia totuși și o profundă melancolie, căci apariția în crepusculul memoriei a unei bucurii trecute se aseamănă cu vizita nocturnă a unui defunct drag și ne invită la voluptatea lacrimilor. Îmi aminteam și în același timp uitam și visam ; îmi aminteam starea de beatitudine a copilului, uitam de durerile adolescenței, de căința tînărului și visam la o reîntoarcere veselă și fericită pe malurile fermecate ale Alcinei, unde, o dată izgoniți, în zadar căutăm să ne mai întoarcem. Cine nu a îndrăznit, după o absență, să-și închipuie iubita transformată printr-o minune în făptura ideală a viselor, în ființa visată a inimii noastre și a poeziei noastre ?... Fantezie copilăroasă, fără adevăr și fără credință, pe care mintea o îndrăgește ; speranța, dragostea și toate comorile sufletului se risipesc pentru a împodobi o păpușă fictivă. Atunci mă duceam cu mintea la Pisana, în frageda ei copilărie ; nu vedeam decît părul ei lung, ochii foarte drăgăstoși, zîmbetul de înger ; îmi aminteam de gingășia ei de copil, de vioiciunea, de sufletul milos și de glasul ei suav și mîngîietor ; o vedeam apoi crescînd în mîndrie și în frumusețe ; îmi aminteam de gesturile, de generozitatea și de mîndria ei, de sărutările ei pătimașe ; îi simțeam brațul vibrînd sub al meu, îi vedeam pieptul umflîndu-se la o privire furișă a mea, și privirile... Of !... cine ar fi în stare să descrie felul ei de a mă privi ? Și îmi aminteam atunci cum îmi amintesc și acum limbajul ceresc al celor două pupile încîntătoare. Dar cum să ții minte doar o singură strălucire din scînteierile acelea de dragoste și în același timp norii ce o întunecau ? Nu, sufletul ei, partea cea mai frumoasă și plină de spiritualitate care trăia în ochii ei, nu s-a pătat de noroiul păcatului. Nu, omul nu este o concepție mecanică, producătoare de sentimente și gînduri, ci este într-adevăr

o plămădeală de etern şi trecător, de sublim şi de obscen, în care viaţa răspîndită uneori în mod echilibrat se concentrează alteori într-o direcţie sau în alta, ca să-l transforme într-un erou sau într-o bestie ! O strălucire divină sclipea în ochii Pisanei şi a rămas întotdeauna pură fiindcă era perfectă. Iată motivul patimii violente, nemuritoare, complete pe care a fost în stare să mi-o inspire şi pe care nici frumuseţea fascinantă şi nici un fel de mîngîiere a simţurilor n-ar fi putut-o prelungi dincolo de moartea ei în inima unui bătrîn octogenar. Adoram şi compătimeam spiritul subjugat şi ingrat, dar mereu îndurerat şi renăscut din lungile lui amorţeli.

La Portogruaro, toate fanteziile mele aveau să se răstoarne. Toţi vorbeau de ciudăţeniile Pisanei ; pînă şi mătuşa sa făcu aluzie la asta, rugîndu-mă să le pun stavilă prin chibzuinţa mea, căci contele, deşi i se atrăsese atenţia, nu intervenise de loc. Îl sfătuise chiar s-o aducă în casa Frumier, dar îi răspunsese că fata nu vrea cu nici un chip, şi astfel se lăsa dus de nas de fiica lui, periclitîndu-i foarte mult reputaţia.

— Auzi, Carlino, îmi spuse doamna, ce poate fi mai rău ? Raimondo Venchieredo îi dă tot timpul tîrcoale, cu încăpăţînare. Ea îi ţine isonul cu mii de fandoseli, de ţi-e mai mare sila să-i vezi ; dar cînd vine s-o ceară de soţie în mod serios, căci acum are şi ea optsprezece ani şi te-ai putea gîndi la asta, declară solemn că nu are de gînd să se mărite niciodată cu el şi ca atare s-o lase în pace. Se spune că dedesubtul acestora se ascunde dragostea ei mai veche pentru Giulio del Ponte, dar nu înţeleg de ce îl chinuieşte mereu şi pe acesta, dîndu-i în schimb speranţe celuilalt, pe care e hotărîtă să-l refuze. În afară de asta, Giulio a sărăcit aproape complet şi o duce atît de rău cu sănătatea, încît nimeni nu crede c-o s-o ducă mai mult decît pînă în primăvara viitoare !...

— Cum ? Starea lui Giulio s-a înrăutăţit pînă într-atît?

— Da, bietul de el, adăugă nobila doamnă. Şi ca să-ţi spun adevărul, ar fi mai bine să se ducă pentru a nu-i sta în cale Pisanei, în caz că i se oferă o căsătorie mai atrăgătoare, aşa cum a făcut doctorul Lucilio cu Clara. Aceea era măcar liniştită, chibzuită şi o bună creştină, încît au putut-o împiedica să nu facă vreo prostie. Dar

cu Pisana ?... Hm ! Nu sper nimic bun de la ea și mă tem că vrea să ajungă rușinea familiei !

Am uitat pentru o clipă de Pisana pentru a-mi reaminti de Giulio și — o spun spre lauda mea — veștile triste despre sănătatea sa mă mîhniră. Într-adevăr, ultima dată cînd îl văzusem observasem paloarea lui mai accentuată ca de obicei și o greutate în respirație, care-i reteza cuvintele la jumătate. Dar găseam motivul acestei stări în torturile inerente unei iubiri cu Pisana, ba chiar, văzînd parcă în suferințele lui răzbunarea mea, mă bucuram cu cruzime. După prevestirile triste ale doamnei Frumier am început să deslușesc lucrurile mai bine și să mă tem că el era prima victimă a firii înfierbîntate și nestăpînite a fetei ; l-am plîns pentru nenorocirea lui și mai ales, poate, pentru vina care avea să păteze conștiința celei ce ucidea fără milă și fără să se gîndească la ceea ce face. Vinovăția celor pe care i-am iubit a avut întotdeauna darul de a mă întrista, mai mult chiar decît propriile mele dureri ; cred că pe vremea aceea i-aș fi iertat Pisanei dragostea pentru Giulio dacă acest lucru i-ar fi redat tînărului sănătatea și viața. Din păcate, am avut într-adevăr prilejul să mă conving că temerile doamnei Frumier nu erau neîntemeiate. În aceeași seară am văzut-o pe Pisana la Portogruaro ; drăgostoasă, timidă, taciturnă față de mine, de parcă ar fi avut nevoie de dragoste și milă ; lingușitoare și provocătoare cu Venchieredo, indiferentă și ironică față de Giulio. Raimondo uitase refuzul Clarei, și ademenirile Pisanei îl readuceau în casa Frumier, unde sperase poate să se despăgubească pentru ceea ce pierduse, înfruptîndu-se dintr-o delicatesă mai gustoasă și mai rîvnită. Și faptul că Pisana îi dădea mereu senzația că-i scapă printre degete nu făcea decît să-i stîrnească și mai mult poftele ; căci Pisana, deși îl respingea ca soț, îl accepta totuși și se complăcea în prezența lui în calitate de curtezan. Tînărul desfrînat s-ar fi considerat cel mai șmecher și cel mai fericit dintre oameni dacă putea obține prin contrabandă ceea ce încercase să obțină legal ; iar purtarea Pisanei dădea temei mai ales acestei speranțe. Dacă ați fi văzut

cum arăta în situațiile acelea grele bietul Giulio, demn de compătimit, ați putea înțelege cum a reușit mila să sufoce propriul meu interes, din moment ce și eu o iubeam. Lucru aproape de necrezut ! Îl uram pe Venchieredo, dar nu din cauza mea, ci pentru suferința lui Giulio. Eram gelos pe Pisana mai mult pentru el decît pentru mine, și spectacolul oferit de tînărul acela plin de curaj, de inimă, de talent, distrugîndu-se din pricina bolii ascunse și inexorabile a unei pasiuni nefericite, mă făcea să simt remușcări pentru ura pe care i-o purtasem altădată. Vă par prea bun ?... Nu e cazul ; așa eram făcut. Școala aceea lungă de abnegație și de răbdare alături de Pisana făcuse să încolțească în mine o milă aproape eroică față de cei nenorociți. Am dovedit-o mai tîrziu, prin purtarea mea, care va putea fi acuzată de prostie, dar nu va putea fi lipsită de laude pentru curajul și generozitatea ei.

Venchieredo răspîndea în jurul lui toată strălucirea fericirii. În figură, în gesturi, în felul de a se îmbrăca, de a vorbi, se recunoștea tînărul mulțumit de sine, care nu mai dorește nimic și nu se mai poate gîndi la nimic altceva decît la propria-i bucurie, atît de mare și de puternică. Mulțumirea îi înfrumuseța chipul, îmbujorîndu-i viu obrajii, îi dădea agilitate trupului, îl făcea sprinten în mișcări ; vorba îi era curgătoare și colorată ; totul i se părea frumos, bun, încîntător. Și fiecare-l primea bine, căci spectacolul unei mari fericiri consolează oamenii cu încrederea că și ei o pot atinge într-o bună zi. Pisana vibra toată numai pentru el ; tremura și-și pleca ochii la privirile lui ; zîmbea la sunetul glasului său, îi urmărea fiecare mișcare. Cum o văzusem ca fetiță în fața lui Lucilio, tot așa o vedeam domnișoară acum, în fața lui Raimondo. Aceeași tulburare, aceeași violență nereținută nici de pudoare și nici de teamă, și o vrajă de voluptate de mii de ori mai mare, în plina splendoare a frumuseții ei de optsprezece ani. Eu o iubeam cu disperare, pentru mine, o uram pentru chinul fără milă la care îl condamna pe bietul Giulio, o disprețuiam pentru adorația perfidă purtată unui tinerel frivol și destrăbălat ca Venchieredo. Nu știu ce poftă nebunească mă îmboldea

s-o lovesc, s-o insult ; mă mîndream în sinea mea că o mai iubeam, şi totuşi puteam spune că aş fi cedat-o altuia pentru a-i salva viaţa. În schimb, ea mergea înainte, orbeşte, ca un călău. Orbeşte ! Iată scuza ei : cred că nu vedea nimic ; nu-şi dădea seama de nimic. Pasiunile ei au fost întotdeauna atît de exagerate, încît o făceau să nu mai vadă şi altceva în afara lor. Te podideau lacrimile în faţa sufletului sfîşiat al lui Giulio zbătîndu-se într-un trup prea extenuat şi măcinat ca să mai poată lupta şi să se mai apere pînă la moarte împotriva superiorităţii lui Raimondo, cel uşuratic şi senin. Focul ochilor, strălucirea spiritului, care se desprindeau cîndva de pe chipul lui, dispăruseră azi şi o dată cu acestea se stinsese toată frumuseţea lui. Pînă şi distincţia palorii părea întunecată de petele brune şi verzui ale ficatului cotropit de fiere. Părea un bolnav de pelagră, şi ruşinea pentru propria-i înfăţişare îi smulsese tot curajul din privire şi toată siguranţa cuvintelor. Verva, secată o dată cu înfrîngerea dragostei, forţa zadarnic capacul sepulcral al disperării. Strălucea, cînd şi cînd, ca un foc iluzoriu de cimitir ; dar efortul de voinţă care-l aprindea pentru moment se stingea în clipa următoare într-o şi mai mare descurajare. Verva îl făcuse plăcut celor din jur. De aceea fusese iubit ; fără vervă trebuia să piară, şi el o ştia şi se rodea în sinea lui că nu poate însufleţi măcar o licărire funebră din cenuşa sufletului său. Să moară strălucind devenise acum unica lui speranţă de dragoste şi de răzbunare ; şi cu cît se încăpăţîna mai tare, cu atît mai puţin îl asculta mintea lui, slăbită de boală şi pasiune. Am rămas consternat de ultimele zvîrcoliri ale unui suflet muribund printre ruinele unui trup spectral, dorind fierbinte, cu jind, partea de bine cîndva rezervată lui, azi răpită de altă forţă tînără, arogantă şi uşuratică. Mi se părea că-l văd pe sărmanul Lazăr agonizînd de foame şi cerşind firimiturile de la masa mîncăilor, dar neobţinînd decît batjocură şi refuzuri. Dar să fi fost măcar aşa ! Giulio ar fi găsit o ultimă bucurie vărsîndu-şi focul unei furii îndreptăţite şi nobile. Ar fi murit cu credinţa că vorbele de răzbunare ale propriei lui nenorociri ar fi răsunat pe vecie în sufletul trădătoarei. Dar nimic din toate acestea ; Pisana nu avea pentru el nici ochi, nici urechi ; el se topea

strop cu strop, fără speranța că horcăitul blestemului său va tulbura pentru o clipă fericirea surîsului ei !

În timpul serii aceleia nesfîrșite, inima mea a vibrat de atîta milă pentru bietul om, încît am invocat un pretext ca să rămîn la Portogruaro, lăsîndu-l pe conte să plece singur cu Pisana, uimită peste măsură de extravaganța mea. A atribuit-o poate geloziei, căci îmi aruncă o privire ambiguă, fie de încurajare, fie de recunoștință ; dar mie mi-a făcut silă ; m-am întors în grabă, lăsîndu-l pe Venchieredo să privească trăsura care dispărea, și l-am luat de braț pe del Ponte, tîrîndu-l departe de casa aceea. El mă urma, dar fără chef, gîfîind ca un naufragiat pe punctul de a-și pierde ultima fărîmă de speranță, și ținea capul întors cu încăpățînare, pentru a observa mulțumirea fericitului său rival.

— Giulio, ce faci ?... i-am spus scuturîndu-l. Revino-ți în fire ! Îmbrățișează-mă ! Nici nu m-ai salutat !...

Mă privi parcă în transă, apoi, cînd ajunserăm în întunericul unei străzi îndepărtate, îmi puse brațele în jurul gîtului, fără să vorbească și fără să plîngă. Altfel ne despărțisem. Pe atunci, el triumfător și fericit, nu mă băga în seamă pe mine, nenorocit și umilit ; îmi făcuse cu mîna un semn de rămas bun, parcă de protecție și milă ; nici nu vrusesem și nici nu putusem să strîng mîna celui care-mi fura comoara sufletului. Oh, cît de transformați ne readucea de astă dată soarta ! Eu, copleșit de greutatea unei duble decepții, aveam curajul să-l compătimesc pe el mai mult decît pe mine, pe el decăzut de la nepăsarea fără de margini a triumfului la cerșetoria nenorocirii, pe el, atît de crud și de rău față de mine cu un an în urmă, la fel cum se arăta acum Raimondo față de el.

— Giulio, ce faci, i-am spus din nou, ridicîndu-i fruntea, vrei să te distrugi ? Și reușești, fiindcă ești crud și nemilos cu tine însuți.

— Vreau să mă distrug ? Nu, nu, Carlo, răspunse cu o voce stinsă și sfîșietoare, dimpotrivă, vreau să mă vindec ; vreau să trăiesc, vreau ca tinerețea să înflorească din nou pe fața mea, ca imaginile vesele să capete din nou culoare în mintea mea, ca sufletul să mi se deschidă ca

bobocii de trandafir la adierea zefirului primăverii şi să izbucnească în vorbe vesele, în ironii hazlii şi în cîntece strălucitoare de dragoste şi poezie! Vreau ca lumina să alunge de pe faţa mea tenebrele melancoliei, şi soarele frumos al vieţii să însufleţească din nou aceste trăsături fără viaţă şi ofilite! Va fi un miracol; va fi un triumf. Cine poartă pe faţă frumuseţea trufaşă şi grosolană a cărnii, o dată pierdută, trebuie să-i aştepte reîntoarcerea după o lungă şi nesigură convalescenţă; dar cel căruia figura îi străluceşte dintr-o flacără lăuntrică a spiritului îşi poate regăsi într-o clipă lumina fermecătoare de altădată. Sufletul nu este supus curelor lungi ale medicinei; nici pasiunea nu are mersul greoi şi măsurat al bolii; ea roade şi reface, ucide şi reînvie! Este otravă şi balsam în acelaşi timp. Eu am văzut-o de o sută de ori, am încercat-o prin experienţă; o voi mai încerca!...

Vorbea cu o emfază febrilă, cuvintele i se îngrămădeau pe buze, neclare şi stîlcite; revedea în minte o licărire din vechea lui strălucire şi nu voia s-o piardă; dar îi lipsea puterea, şi respiraţia agitată şi gîfîitoare se zbătea în mijlocul acelui tumult de gînduri, de speranţe, de iluzii, ca un războinic rănit de moarte printre fantomele gloriei şi delirurile puterii.

— Linişteşte-te, Giulio! am adăugat, nu ştiu dacă înduioşat sau îngrozit, din cauza agitaţiei lui excesive. Vezi că ai mai multă viaţă în suflet decît ai nevoie; tocmai vitalitatea asta nemărginită te copleşeşte. Trebuie s-o înfrînezi. Cunosc motivul suferinţei tale şi-i ştiu şi leacul. Ştiu că o iubeşti cu disperare, aşa cum poate fi iubită femeia aceea care ne-a întîmpinat dragostea şi ne-a vrăjit imaginaţia cu bucurii mai dulci decît sînt în stare să realizeze împreună înseşi dragostea şi voluptatea! Acum, cînd asemenea dragoste a ajuns un chin, ce-i de făcut ca să te vindeci? Să-i cercetezi originile, să-i priveşti izvorul mai mult în noi înşine decît în alţii. A fost o înşelătorie, o mare greşeală; iată totul. Ridică-te din nou, şi se va ivi ocazia de a o recuceri, dacă vei fi atît de slab încît să voieşti s-o iei de la capăt.

— Înţeleg, începu el cu amărăciune, înţeleg, prietene, ce-mi ceri. Crezi că eu nu mi-am dat seama ce se petrece cu tine?... Te-am pierdut apoi din vedere, dar de la în-

ceput mi-am dat seama că şi tu o iubeai pe Pisana. Închipuie-ţi dacă era cazul să-mi pun atunci mintea cu un copil!... Acum, cînd eşti mare, cu un obraz sănătos, voinic, intenţionezi să-ţi revendici drepturile şi-ţi convine să le revendici împotriva unuia decît împotriva a doi adversari! Bine. Vino să-mi spui cu milă: „Retrage-te spre binele tău; îţi voi fi recunoscător. Vezi umerii mei? Ei poartă speranţa şi puterea de a te duce mort la catafalc!" Nu-i aşa că acesta este substratul raţionamentului tău?

— Nu, nu-i adevărat! am exclamat, compătimindu-i chinuitoarea neîncredere a bolnavului, întrezărită din bănuielile lui neîntemeiate. Nu-i adevărat, Giulio! Şi tu ştii că nu sînt în stare de o înşelătorie şi că nu mă voi înjosi niciodată să mă rog de un rival... Ah, ştiai deci?... Da, am iubit-o pe Pisana cînd eram copil; nu vreau să-ţi ascund nimic. O mai iubesc şi acum, dar tocmai de aceea mă doare s-o văd neînduplecată faţă de tine!

— Neînduplecată? Aşadar, şi tu crezi asta! strigă el apucîndu-mă violent de mînă.

— Neînduplecată ca cel ce nu-şi mai aminteşte şi nu mai vede, am adăugat eu.

— Deci tu ai vrea să mă convingi de imposibil! reluă el. Ai vrea să-mi dai a înţelege că te plictiseşte s-o vezi pe iubita ta crudă cu un altul!... Of! Impostorule! Laşule, iată cum vrei să apari în faţa mea!... Şi încă am fost indulgent judecîndu-te doar un impostor. Dacă n-ar fi aşa, te-aş dispreţui şi mi-ar fi silă de compătimirea ta josnică! Ca de un codoşlîc plătit!

— Taci, Giulio, taci! am exclamat eu, reţinîndu-mi un impuls de dispreţ şi punîndu-i o mînă peste gură. Da, tu ai spus-o; mă îngrozesc cînd o văd nu pe iubita mea, ci pe cea pe care o iubesc mai mult decît viaţa mea, torturînd şi omorînd cu uşurinţă un suflet ca al tău; aş vrea s-o absolv de vina aceasta, să-i cruţ asemenea remuşcare... Află, Giulio, şi vezi dacă sînt sincer sau nu, eu ştiu şi simt că trebuie s-o iubesc mereu şi ar fi pentru mine o durere infinită aceea de a iubi o simplă uşuratică, o destrăbălată, o sirenă, o furie şi o ucigaşă!

— Atunci, iubeşte, n-ai decît s-o iubeşti! răspunse el, cu glasul sufocat de hohote de plîns. Nu vezi că sînt o umbră? Scrupulele tale vin prea tîrziu, căci ea m-a dat

gata, iar buzele ei sînt roşii de sîngele ce mi l-a supt. Uneori mă mai amăgesc ; poate din mîndrie, poate din speranţa de răzbunare. Apoi îmi recapăt curajul adevărului şi aproape că mă bucur să înfrunt faţă-n faţă furia care mă devorează. Du-te, eu mă răzbun încă de pe acum de fericirea care vă aşteaptă şi pe tine, şi pe toţi cei ce vor avea răbdare să stea lîngă asemenea făptură ! Du-te, dacă vrei să iubeşti ceva josnic, murdar, demn de dispreţ, fără suflet, fără inimă, fără minte ; caută păpuşa prostită de beţia simţurilor şi orbită de trufie ! Născută femeie în ce priveşte cruzimea, prostia, lascivitatea, dar în rest o eternă păpuşă lipsită pînă şi de milă, această scuză a femeilor, ei însă refuzată, printr-un monstruos miracol al naturii !... Drepturile tale sînt de necontestat ; v-aţi născut amîndoi în corupţie, vă puteţi iubi fără ruşine, în felul vostru, aşa cum se iubesc broaştele-rîioase în baltă şi viermii în cadavre !

Vocea i se mai înfiripase. Vorbea şi mergea ca un dement ; auzeam cum îi scrîşnesc dinţii, de parcă ar fi vrut să-şi ascută tăişul vorbelor de blestem şi dispreţ, dar inima îmi era înarmată împotriva unor asemenea răni, aşa că l-am lăsat să-şi uşureze pornirea aceea de furie şi dispreţ, pînă cînd îl cuprinse cel puţin calmul oboselii. Atunci am încercat o ultimă lovitură, încrezîndu-mă în corectitudinea intenţiilor mele, căci numai Dumnezeu ştie dacă puteau fi mai generoase decît atît.

— Giulio, i-am murmurat grav, la ureche, ai judecat-o pe Pisana !... Gîndeşte-te dacă, aşa cum o cunoşti, mîndria ta îţi mai permite s-o iubeşti.

— Şi tu o iubeşti totuşi ? îmi replică el cu un aer dur şi hotărît.

— Da, eu o iubesc, am răspuns, fiindcă aşa m-am obişnuit încă de cînd m-am născut, fiindcă această dragoste nu este un sentiment, ci o parte din sufletul meu, fiindcă ea s-a născut în mine înaintea raţiunii, înaintea orgoliului !

— Şi în mine ? îmi replică aproape plîngînd. Crezi tu că doi ani n-au reuşit s-o înrădăcineze în mine tot atît de profund cum au reuşit cei doisprezece sau cincisprezece ani cu tine ?... Crezi că pentru mine a fost o simplă distracţie ? Nu vezi că mă sfîrşesc numai pentru că mi-a

fost smulsă această dragoste ? Orgoliul, spui tu. Da, sînt orgolios ; mă doare să cedez altuia ceea ce am posedat și să nu pot face nimic, chiar nimic, pentru a o recîștiga... Of, dacă ai ști cu cîte suferințe, cu cîte lacrimi, cu cîte înjosiri aș răscumpăra astăzi o străfulgerare de frumusețe, o licărire de moment a spiritului, o zi, numai o zi din viața mea înfloritoare de odinioară !... Of, dacă ai ști cum stau ore în șir în fața oglinzii, privind cu o neputință plină de furie rătăcirea înfățișării mele, ochii stinși și încețoșați, carnea mea palidă și zbîrcită !... Sînt oribil, Carlo, într-adevăr oribil ! Mă îngrozesc singur de mine ! Dacă aș fi o femeie ușoară, și tot n-aș acorda măcar o sărutare nenorocitului care mi-ar semăna. Un schelet, încă pe picioare, lipsit de viață, lipsit de suflet ! De mi-ar fi rămas măcar energia lugubră a unei fantome ! M-aș răzbuna, stîrnind groază și blesteme ! Dar sufletul se retrage din trupul meu ca apa rîului de pe malul sterp ; totul se ofilește, totul nu mai este, totul moare. Nu-mi rămîne decît amintirile și dorințele ; o învălmășeală neconsolată de gînduri mute și înfuriate, neputincioase măcar să se vaite ca să stîrnească mila.

Numai atunci a tăcut, numai atunci am întrezărit cu oroare disperarea profundă a sufletului său, încît mi-a încremenit și mi-a paralizat pînă și mila ! Era mai curînd un martir al orgoliului decît al dragostei ; și cu toate astea, nu știu ce forță interioară mă îndemna să încerc orice sacrificiu în nădejdea de a-l salva. Cred că o iubeam într-atît pe Pisana, încît mă credeam părtaș pînă și la greșelile ei și la datoria ei de a le îndrepta ; sau poate că vedeam în el ceea ce eu însumi aș fi putut deveni, și frica mă îndemna la milă. Mi-am amintit că-l auzisem pe del Ponte opunîndu-se atitudinii ironice cu privire la credință a lui Lucilio și a altor cîțiva atei din anturajul senatorului ; de aceea, mi s-a părut util să adopt și această tactică.

— Giulio, cel puțin tu ești un bun creștin ! am reluat după o scurtă tăcere. Poți cere așadar mîngîiere de la Dumnezeu și te poți resemna.

— Da, într-adevăr sînt un bun creștin, îmi răspunse el, și mă resemnez ; dovedesc aceasta din plin prin faptul că nu mă sinucid.

— Nu. Se pare că nu e de ajuns ; trebuie să urmărești și practicarea celorlalte virtuți creștinești în afară de resemnare ; trebuie să fim miloși față de alții și față de noi înșine.

— Eu sînt chiar prea mult ; pentru că n-am pălmuit-o, nu l-am sfîșiat pe nobilul filfizon și pungaș care mă strivește cu aroganța lui ! Ți se pare puțin lucru ?...

— Bagă de seamă, Giulio, patima te face părtinitor cu tine și nedrept cu ceilalți. Pisana este vinovată, dar Venchieredo, după cît...

— Nu-mi vorbi de el !... Te rog, nu-mi vorbi de el, căci uneori uit și de poruncile Domnului !...

— Atunci, îți voi vorbi de mine ; vezi că pasiunea te orbește în privința îndatoririlor tale ? Cu puțin înainte trebuia să-mi mulțumești, și tu m-ai insultat !

— Te-am insultat pentru că într-adevăr toată purtarea ta de astă-seară mi se pare încă foarte ciudată. Acum însă vreau să te cred. Îți mulțumesc pentru bunele intenții. Ești mulțumit ?

— Aș fi mai mulțumit dacă ai vrea să-mi asculți sfaturile pentru a trăi mai puțin nefericit !

— Am să mă ascult pe mine ca să pot muri. Sînt un bun creștin, cred în paradis și totul se va termina. Mă îndoiesc, de altfel, că voi putea muri iertînd ! Oh, da ! Mă îndoiesc foarte mult ; dar boala va fi lungă, mă va vlăgui, voi fi convertit de slăbiciune dacă nu de altceva. Dea Domnul să scap cît mai ușor !...

— Nu, pentru Dumnezeu, Giulio, încetează odată să-ți mai otrăvești sufletul cu gînduri negre !...

— Dimpotrivă, vezi că sînt calm acum, că mă simt mai bine, că mi se pare că m-am vindecat. Ai procedat foarte bine amintindu-mi de Dumnezeu. În noaptea asta presupun că voi dormi și drept este că de două luni n-am mai avut bucuria unei asemenea fericiri. Mă bucur acum grație ție ; spune și tu dacă acum sînt nedrept cu tine ! Mă ierți, nu-i așa, Carlo ?

I-am aruncat brațele în jurul gîtului ; ultimele lui cuvinte, în care mai simțeai totuși o oarecare amărăciune, găsiră rezonanță în inima mea mai mult decît furia lui de mai înainte. I-am simțit pe inima mea bătăile iuți ale

inimii, ca pe ale unui călător grăbit ; i-am sărutat chipul cadaveric, scăldat tot într-o sudoare rece ca gheaţa ; l-am văzut apoi intrînd în casă, l-am auzit tuşind de mai multe ori în timp ce urca scările şi m-am smuls de acolo cu nemulţumirea celui care a făcut o faptă bună, dar din păcate inutilă.

A doua zi în zori m-am dus la Fratta, căci toată noaptea nu făcusem decît să-mi frămînt mintea cu tot felul de planuri, care de care mai ciudate, şi cu speranţe cît mai greu de realizat. Am zăbovit multe ore în cancelarie ca să pun la punct problemele de birou cu ajutorul vicleanului bătrîn Fulgenzio ; i-am salutat apoi pe conte şi pe monsenior, acesta din urmă mereu mai păstos şi mai grăsun, iar celălalt scofîlcit ca un vechi pergament prăjit pe jăratic. Eram însă nerăbdător să mă descotorosesc cît mai iute de ei, ca să-i vorbesc Pisanei, şi în sfîrşit am dat de ea, tocmai cînd cobora din camera bunicii, îndreptîndu-se spre grădină ca să se răcorească. Faustina şi doamna Veronica, nelipsite din preajma ei, o luară acum spre bucătărie, chicotind răutăcios între ele şi lăsînd-o singură cu mine. Am simţit cum mi se răsuceşte stomacul pe dos, şi i-am aruncat o privire lungă şi compătimitoare Pisanei.

— În sfîrşit, ai apărut ! îmi spuse ea, adresîndu-mi-se prima.

— Cum în sfîrşit ? i-am răspuns. Ne-am văzut şi ne-am salutat, mi se pare, şi aseară.

— Aseară, da ! Dar nu eram singuri, şi lumea, ca să spun drept, începe să-mi dea o stare de jenă.

— Ai dreptate, aseară nu eram singuri, era lume multă ; printre alţii, şi Raimondo Venchieredo şi Giulio del Ponte.

Am rostit aceste două nume pentru a ajunge la discuţia pe care voiam s-o port cu ea ; Pisana a simţit însă un grăunte de gelozie şi cred că mi-a fost foarte recunoscătoare.

— Domnul Giulio del Ponte, spuse ea, şi domnul Raimondo Di Venchieredo nu-mi mai ţin la ora actuală nici de cald, nici de frig ; de fapt, sînt nişte bieţi oameni la fel cu ceilalţi şi nu mă mai amuză să fac spectacol public cu sentimentele mele.

— Asta ar fi foarte bine, Pisana ; însă în realitate tu nu-ţi ţii promisiunea. Ieri, de exemplu, mi se pare că sentimentele tale pentru domnul Raimondo au fost destul de clar exprimate şi că Giulio le-a înţeles de minune.

— Of, să nu mă mai plictisească domnul Giulio ! Am făcut şi am suferit chiar prea mult pentru el !

— Spui adevărat ? Ai suferit pentru el ?

— Închipuie-ţi... Îl iubeam puţin, dar el s-a împăunat atîta din cauza asta, încît cred că-şi pusese în cap chiar să se însoare cu mine. Dar tu ştii ce părere au ai mei în legătură cu subiectul căsătoriei. Ar fi fost o replică la comedia aceea urîtă a Clarei şi a lui Lucilio ; a trebuit să judec situaţia şi pentru el, i-am vorbit deschis, şi ca să-l aduc şi mai mult la realitate m-am hotărît să fiu mai maleabilă faţă de Raimondo. Ai crede că domnul Giulio nu s-a împăcat de loc cu felul meu de a vedea lucrurile ; dacă ţinea cu adevărat la mine era obligat în fond să mă încurajeze în sensul acesta... Nu ? A început să facă pe victima, pe gelosul, şi-ţi mărturisesc că, în ciuda tuturor acestora, îmi inspira chiar milă ; dar ce trebuia să fac ? Să continui să-l amăgesc, să-l duc cu vorba ?... A fost mai bine aşa cum am gîndit eu : să tai răul de la rădăcină ; am rupt-o definitiv cu el şi adio pentru totdeauna. Atunci a început Raimondo să-şi ia rolul în serios şi-ţi spun sincer că el îmi convenea ca soţ ; dar tocmai cînd peste tot se şoptea de o apropiată cerere în căsătorie din partea lui, iată-l apărînd pe del Ponte cu ochii ieşiţi din orbite, ţipînd că dacă mă mărit cu Raimondo el se omoară şi mai ştiu şi eu cîte alte ameninţări ! Poate că am fost prea credulă, prea bună, dar ce vrei ? Eu nu reflectez prea mult asupra lucrurilor ; ăsta e defectul meu, şi ca să-l consolez, ca să-l liniştesc şi mai ales ca să scap de el i-am promis că nu mă voi căsători cu Raimondo. Aşa că de asta l-am refuzat, deşi îţi jur că mi-a plăcut şi am simţit că fac un mare sacrificiu !... Aceasta e o dovadă de prietenie, mi se pare. Trebuia oare să fac mai mult decît atît ?

— Of, drace ! am răspuns eu. Giulio nu mi-a spus nimic din toate astea.

— Cum ? Tu ai stat de vorbă cu Giulio ? exclamă Pisana.

— Da, aseară am vorbit cu el fiindcă îmi inspira milă figura lui distrusă din pricina felului brutal în care îl tratai.

— Eu îl tratez urît ?

— Ce spui ? Nu i-ai adresat nici măcar o privire !

— Asta-i bună ! Ar trebui să-mi mulţumească ! Dacă aş fi continuat să-i dau speranţe ar fi suferit mai tîrziu şi mai rău ; e mai bine să ne despărţim acum ca buni prieteni, cît timp răul e vindecabil.

— Se pare că acest rău nu-i chiar atît de uşor vindecabil după cum crezi tu. Poate că nu-ţi dai seama, dar el suferă pînă în adîncul sufletului văzîndu-te fermecată de Venchieredo şi nepăsătoare cu el. Sănătatea i se înrăutăţeşte din zi în zi mai mult şi cred că-l mistuie pasiunea.

— Aşadar, ce m-ai sfătui tu să fac ?

— Ei !... E greu de dat un sfat ; totuşi, mi se pare că din moment ce i-ai promis că nu te măriţi cu Venchieredo ar trebui chiar s-o rupi definitiv cu el.

— Ca s-o iau de la început cu Giulio ? mă întrerupse cu răutate Pisana.

— Chiar şi asta ; dacă într-adevăr mai simţi ceva pentru el, i-am răspuns, înfrînîndu-mă printr-un efort extraordinar de voinţă. Dar, oricum, dacă te-ai despărţi de Raimondo el ar suferi mai puţin şi cine ştie dacă n-ar ajunge chiar să se vindece fără leacul tău.

Pisana luă o poziţie mai semeaţă, aranjîndu-şi părul pe tîmple, şi pe figura ei apăru un zîmbet şiret. Credea că toată manevra mea nu tinde decît să elibereze terenul de amîndoi pretendenţii spre totala mea satisfacţie.

— Aş putea încerca numai cu condiţia să mă ajuţi tu, adăugă ea.

— Nu ştiu cu ce-aş putea să te ajut ; i-am răspuns. Aseară ştiai foarte bine, fără ajutorul meu, să te răsfeţi ca de obicei cu Venchieredo : şi n-ai lăsat să se vadă că ai remarcat întoarcerea mea de la Padova decît printr-un uşor salut cînd am intrat în salon.

— Asta-i bună ! Şi dacă aş fi vrut să mă răzbun pentru răceala ta ?...

— Lasă-lasă, mincinoaso ! Dar alaltăieri pe cine te mai răzbunai ? Crezi că eu nu știu de cînd durează pasiunea ta pentru Raimondo ?

— Dar dacă-ți spun încă o dată că totul nu avea alt scop decît ca să-l desprind pe Giulio de mine ? ! Crezi că aș fi avut curajul să-l refuz dacă într-adevăr mi-ar fi plăcut mult de tot ?

— Vezi cum îți insulți propria-ți virtute ? Te lăudai totuși mai adineauri cu refuzul tău, considerîndu-l un mare sacrificiu !

Copila rămase tăcută, încurcată și înfuriată. Era pentru prima oară că ademenirile ei nu mă găseau dispus de a mă lăsa dus de nas ; și tocmai asta o îmboldi să insiste, căci nu era femeia care să se dea înapoi de la ceva mai înainte de a-și fi atins scopul.

Într-adevăr, fie datorită prezenței mele, predicii mele sau bunătății ei, fapt este că înflăcărarea pentru Raimondo se răci brusc, și bietul Giulio se văzu onorat cu cîte-o privire care-i era cu atît mai dragă cu cît multă vreme fusese dezvățat de asemenea drăgălășenii. Pe de altă parte, el nu-i dedica în fond decît partea de atenție cuvenită în calitate de participant la conversație ; iar amabilitățile domnișoarei începeau încet-încet să se concentreze în direcția mea. Fericirea perioadei aceleia m-a copleșit într-atîta, încît m-a tulburat și m-a răscolit. La Fratta, lîngă Pisana, vrăjit de ocheadele ei, de frumusețea ei, înflăcărat de cuvintele ei rare, bizare, dar cîteodată sublime și alteori chiar nebune, de delirul dragostei, uitam totul, reveneam la subjugarea de altădată, trăiam numai pentru ea. Dar la Portogruaro în fața mea apărea ca un spectru chipul cadaveric și batjocoritor al lui Giulio. Mi-era frică, mă înfuriam, aveam remușcări ; mi se părea că el avea dreptul de a mă numi un prieten necinstit și trădător și că Pisana adulmecase mai bine josnicia înnăscută a sufletului meu cînd bănuise că nu pentru binele lui Giulio, ci pentru binele meu încercasem s-o despart de Venchieredo. Și totuși, setea aceea nepotolită, dreptul pe care mi se părea că-l aveam măcar la o umbră de fericire se lupta adesea cu aceste scrupule. Cînd am fost

eu oare prieten cu Giulio? Dimpotrivă nu începuse el războiul cu mine, furîndu-mi dragostea Pisanei, sau cel puțin atrăgînd spre el partea cea mai înfocată și dorită? Care îndrăgostit nefericit nu și-a deschis calea spre răzbunare și nu s-a folosit de ea? Și în fond, nu avusesem cele mai bune intenții față de el? Dacă aceste intenții, în mîna soartei, s-au întors în favoarea mea, trebuia să mă socotesc vinovat? Sau mai degrabă trebuia să fi profitat de norocul meu, din moment ce tot mi se oferea ocazia? Conștiința nu mi se liniștea prin aceste argumente. „E adevărat, îmi spunea, e adevărat că nu există nici un motiv să fii prieten cu Giulio; dar cîte lucruri nu se întîmplă fără un motiv aparent; stima, asemănarea de caracter, mila, simpatia generează prietenia. Fapt este că deși tu ar fi trebuit să-l urăști pe Giulio, abia sosit de la Veneția, mizeria și chinurile lui te-au făcut să ții la el; i-ai arătat o afecțiune prietenească; asta e de ajuns ca să alungi pînă și îndoiala că ofertele tale de atunci n-ar fi fost sincere. Ai avut remușcări pentru disperarea pricinuită de Pisana; și nu vrei să le ai pentru cea pricinuită de tine?... Rușine! Înveți subtilitățile avocatului Ormenta, adică să nu fii gentilom decît în aparență. Voiai ca Pisana să-l sacrifice pe Venchieredo pentru salvarea lui Giulio; așadar, sacrifică-te și tu acum, sau te declar un josnic!"

Această ultimă dojană a conștiinței mele mă convinse. Puțin cîte puțin, cu mii de viclenii și cu mii de eforturi, toate premeditate și dureroase, m-am îndepărtat de Pisana. Ea în schimb se agăța de mine cu umilința cățelușului gonit; dar sentința de josnicie îmi amenința veșnic conștiința; îmi înăbușeam suspinele, îmi ascundeam dorințele, îmi înghițeam lacrimile și căutam departe de ea singurătatea și puritatea durerii. M-am eschivat atîta s-o mai întîlnesc, încît, fie că a fost în asentimentul intențiilor mele, fie că s-a simțit jignită în orgoliu, ea încetă să mă mai urmărească; atunci veni rîndul meu să sufăr din cauza răcelii ei, provocată cu atîta iscusință și îndărătnicie. Tînărul Venchieredo, cîtva timp gelos pe mine, se bucura că nu mă mai vede în casa Frumier și că mă știe neglijat. Dar judeca greșit cînd credea că e destinat să culeagă din nou roadele abandonării mele. Pisanei nu-i păsa pe

atunci nici de el și nici de alții, sau dacă manifesta o oarecare preferință, aceasta se îndrepta mai ales în favoarea lui Giulio del Ponte. El accepta rarele ei dovezi de bunăvoință cu aviditatea cu care caliciul unei flori primește cîteva picături de rouă după o lună de secetă. Se înviora tot, și la o mai mare înviorare contribuia convingerea că nu sacrificiului meu și nici generozității Pisanei, ci propriilor lui calități se datorau dovezile ei de dragoste. De asta mă temusem, dar o și sperasem în același timp. Frămîntarea care răscolește sufletul cînd se încaieră mila, gelozia, dragostea și orgoliul nu poate fi ușor explicată. Închipuiți-vă că sînteți în cauză, dacă puteți acest lucru, și vă vor fi clare contradicțiile continue ale sufletului meu.

Între timp, Raimondo, înșelat în așteptările sale, nu dispera de loc că n-ar putea învinge un dușman atît de prăpădit și atît de puțin avantajat cum era del Ponte. Dar siguranța lui în fața deznodămîntului acelui duel îi îndepărta mai mult decît orice inima Pisanei. Femeile au mentalitatea generalilor pentru care este mai importantă onoarea drapelului decît victoria în sine. Consimt să capituleze, dar vor să fie înconjurați de tranșee și amenințați de bombe. O somație rapidă, fără aparatura militară și fără luptă, nu se face decît fortărețelor de mică importanță; dar nu există o urmașă a Evei atît de lipsită de pudoare încît să mărturisească că așa este. Raimondo, respins prin cuvinte frumoase, se întoarse la asalt cu daruri. Pisana era mai mult orgolioasă decît delicată. Și acceptă cu curaj darurile, aproape fără a întreba de la cine îi soseau. Mulțumire trecătoare pentru Raimondo și o nouă furie pentru mine. Dar la urma urmelor, tainica satisfacție îmi menținea inima într-un calm trist și monoton, deși nelipsit de o oarecare plăcere. Mă străduiam chiar, pe cît posibil, să pun în practică una dintre maximele moștenite de la Martino, adică să uit plăcerile lumii de sus și să le caut în lumea celor de jos, printre cei simpli și umili. Pentru asta aveam o ocazie permanentă datorită treburilor de la cancelarie. Am vanitatea de a crede că din timpul romanilor nu mai fusese aplicată dreptatea în jurisdicția din Fratta cu corectitudinea și grija cu care acționam eu. O fărîmă de inimă, o fărîmă de atenție și cumpătare, ajutate de un înțelept bun-simț,

îmi dictau asemenea sentințe, încît semnătura contelui era onorată cînd își făcea apariția în josul paginii. Toți ridicau în slăvi răbdarea, bunătatea, dreptatea domnului vicecancelar ; mai ales răbdarea, care este tot atît de rară pe cît este de necesară la un judecător de țară. Am văzut uneori pe unul dintre aceștia supărîndu-se, înfuriindu-se, tunînd și fulgerînd chiar, din cauza minților înapoiate ale respectivelor părți, repezindu-se cu pumnii în mutra reclamantului, amenințînd cu ciomăgeala pe făptași și pretinzînd din partea lor moderația, clarviziunea, prudența, roadele unei lungi educații. Cît despre judecarea cauzelor, trebuie să ne intre în cap că ignoranții sînt ca niște copii ; trebuie așadar să avem cu ei o logică lentă și minuțioasă ca a unui învățător de curs primar, nicidecum retorica unui profesor universitar. Dreptatea să fie dăruită, și nu impusă. Se cuvine să-i păstrăm faima, prestigiul ei de dreptate cîștigată prin convingere, și nu să-i dăm aspectul de liber arbitru, cu mustrări și aroganță. Cît timp nu se va schimba codul manierelor tribunalelor de țară, în fața țăranilor codurile de legi nu vor părea cu nimic deosebite de vechile preziceri. Trimiteau tot felul de sentințe, iar cel ce avea dreptate nu pricepea mai bine decît cel asupra căruia era aruncată vina. Deprins din copilărie să trăiesc printre oameni neciopliți și ignoranți, nu mi-a fost greu să mă înarmez cu această răbdare, ba chiar îmi veni de la sine, căci nu mă puteam lipsi de ea. Exemplul meu a avut efect asupra slujbașilor mai mărunți din comună. Astfel că nu se mai auziră atîtea plîngeri pentru nepăsare față de unul sau pentru represalii față de altul. Bătrînul Andreini murise cu puțin timp înaintea cancelarului ; fiul său, urmîndu-i, n-a fost refractar în a sprijini zelul meu, pentru bunul mers al treburilor jurisdicționale. Capelanul era în culmea bucuriei. Nu-l mai necăjea nimeni pentru prietenia lui cu Spaccafumo ; și cu condiția ca acesta, dedat în ultima vreme beției, să nu tulbure liniștea cu vreo încăierare în zilele de sărbătoare, avea voie să facă vizite oricui ar fi avut el chef. Se împlinise termenul de exil, și viața lui, ce-i drept, nu semăna de loc cu a celorlalți, dar nici nu se putea spune nimic rău pe seama lui, și asta era de ajuns ca eu să nu-l hărțuiesc în zadar.

Cu cîteva ierni în urmă, Martinella, care obişnuia să-l aprovizioneze cu sare, mămăligă şi alte alimente de primă necesitate, făcuse o congestie pulmonară şi murise. De aceea, acum era nevoit să iasă mai des din lagune, căci trebuia să se aprovizioneze singur. În rest nu se ştia nimic despre el, fiindcă trăia ca un melc în cochilia lui. Capelanul îmi spuse că-şi amintea de seara cînd mă adusese călare pe calul lui pînă aproape de castel şi că mereu se lăuda pentru fapta bună făcută de el şi pentru drepturile cuvenite din partea comunei ca recunoştinţă. Laudele lui Spaccafumo mă măguleau destul de mult; ca să nu mai pomenesc de cele ale bătrînului paroh din Teglio, care mă încîntau pînă la extaz. El mi le repeta cu un aer autoritar şi ponderat, avînd calitatea celui ce acordă sau neagă; nu se cuvine să trec sub tăcere faptul că gloria discipolului străluceşte pe chipul maestrului său. Pentru el, am rămas întotdeauna micul şcolar cu urechile clăpăuge, elevul de la latină cu patru greşeli de gramatică într-o singură frază. Pînă şi Marchetto profită de pe urma administraţiei mele, căci începuse să-i chiorăie burta din cauza cavalcadelor prea lungi, pe care i le mai cruţam cu foarte desele mele aplanări de conflicte. Intermediarii şi Fulgenzio, ajutorul meu, bombăneau, pentru că litigiile altora constituiau partea lor de cîştig, dar mie nu-mi păsa de proasta dispoziţie a ticăloşilor, mai ales pe Fulgenzio îl certam des ca să se dezbare de vechiul său obicei de a cere să fie plătit de două ori pentru osteneala lui, atît de către judecător, cît şi de cele două părţi. Giulio del Ponte îmi atrase atenţia să nu mă mai ciocnesc prea mult cu el, pentru că, în ciuda aerului său umil şi a cocoaşei, se zvonea că vorbele lui erau ascultate de cineva sus-pus. Eu, gîndindu-mă din nou la procesul bătrînului Venchieredo, mă convinsesem de adevărul acestor bănuieli; dar datoria înainte de orice; şi aş fi tras o săpuneală chiar şi preailuştrilor inchizitori, cu atît mai mult unui spion mîrşav de-al lor, dacă l-aş fi surprins asupra faptului, vrînd să-mi dezonoreze funcţia. De altfel, mai era un alt personaj care fără a lăsa această impresie, era bucuros să mă trimită la toţi dracii; anume administratorul. Prezenţa mea, noua mea autoritate de-

mascaseră unele vechi tertipuri de risipă și furt. Eu le descoperisem firul, îl iertasem, dar nu l-aș mai fi iertat în continuare ; iar el știa asta și-mi suporta supravegherea cu o ranchiună ascunsă. Pe de altă parte, contele era foarte fericit să economisească salariul cancelarului ; și nu vorbea nici de examenele mele, nici de definitivarea mea în acest post. Aceste condiții de compromis îi conveneau de minune. Iar eu îmi duceam viața mai departe, destul de mulțumit de binecuvîntările sosite din partea tuturor pentru imparțialitatea mea, pentru grija și mai ales pentru felul meu moderat de a încasa dările. Donato, fiul spițerului, și morarul Sandro, din vechi rivali, cum îmi fuseseră, deveniseră acum prietenii mei, și cu bandele lor făceau să crească trecerea pe care o aveam printre oameni. În sfîrșit, atunci îmi dădeam seama de adevărul cuprins în maxima : Taina uitării durerilor se ascunde în îndeplinirea cu zel a propriilor îndatoriri. Sănătatea lui Giulio del Ponte, aparent în curs de restabilire din zi în zi mai mult, era cea mai prețioasă recompensă căpătată pentru sacrificiile mele. Priveam miracolul acela ca pe-o operă a mea și-mi va fi iertat dacă în mine îndrăzneam să mă mîndresc. Raimondo, sătul pînă peste cap s-o vadă pe Pisana purtînd rochiile și broșele dăruite de el fără să revină cîtuși de puțin la tandrețea de odinioară, se retrăsese pe tăcute din preajma ei. Folosindu-se de neînțelegerile, mereu mai înăsprite, din casa Provedoni și de bătrînețea aproape neputincioasă acum a doctorului Natalino, îl convinse pe Leopardo să se instaleze la Venchieredo pentru a-și ajuta socrul. Cumsecade și naiv cum era, din ce în ce mai îmbrobodit de Doretta, Leopardo fu de acord ; și astfel, toți spuneau că domnul Raimondo era grozav de norocos să locuiască sub același acoperiș cu ibovnica. Numai bărbatul ei nu credea nimic. El era îndrăgostit de soția sa, ba, mai mult, era sclavul ei. Astfel încît, — de bine, de rău — lucrurile se aranjaseră pentru toți ; dar universul nu se reducea doar la Fratta, ci și dincolo de acest ținut, unde zgomotele, necazurile, amenințările de războaie și de revoluții creșteau din ce în ce mai mult. Noutățile din Veneția erau cerute cu nerăbdare, comentate, deformate, amplificate,

formînd apoi subiectul unor dispute furtunoase în jurul căminului din castel.

Căpitanul demonstra că aşa cum doi ori doi fac patru, şi spaima era exagerată şi că senioria se gîndea cu înţelepciune să se abţină de la măsuri de prevedere extraordinare, fiindcă francezii, oricît de favorizaţi ar fi fost, vor avea nevoie de trei ani pentru trecerea Alpilor şi de alţi patru pentru o înaintare din Bormida spre Mincio. Enumera liniile de apărare, forţele inamicilor, căpitanii, fortăreţele, în sfîrşit, după el, războiul ori se va termina peste munţi, ori va rămîne moştenire generaţiei următoare dacă se va desfăşura de partea aceasta a munţilor. Giulio del Ponte împreună cu alţi cîţiva veniţi de la Portogruaro nu erau de aceeaşi părere ; după ei, avantajele aliaţilor erau destul de departe de a asigura complet Republica împotriva exceselor francezilor, iar aceştia, peste două-trei luni, s-ar fi putut să invadeze statele continentale, inclusiv Friuli. Contele şi monseniorul se înfiorau la asemenea previziuni ; venea apoi rîndul meu să risipesc efectele negative ale atîtor spaime exagerate şi prea timpurii.

Tergiversînd astfel, am ajuns pînă în primăvara lui 1795. Republica Veneţiei recunoscuse în mod solemn noul guvern democratic al Franţei ; reprezentantul ei, Alviso Querini, înfăţişase Directoratului tot ce avea pe suflet, şi, pentru întărirea proaspetei prietenii, contele de Provenza [1] fusese expulzat din Verona. Căpitanul spunea :

— Foarte bine fac. E nevoie de răbdare, nu imediat cu mîna în pungă şi pe spadă. Vedeţi ? Lucrurile încep să se calmeze. Cei ce omorau preoţii, călugării şi nobilii au sfîrşit şi ei pe ghilotină. Se poate spune că criza este în descreştere, şi Republica noastră s-a descurcat fără a pune în pericol viaţa unui singur om.

Giulio răspundea :

— Foarte rău fac ; ne vor pune sula-n coastă ; acum tac pentru ca peste cîtva timp să ţipe şi mai tare. Acum, cînd ni se pare că sîntem deprinşi cu pericolul, acest pe-

---

[1] *Louis-Stanislas Xavier*, viitorul rege Ludovic al XVIII-lea, care a ocupat tronul Franţei între 1814 şi 1824.

ricol nu există, şi cînd va deveni real ne va găsi amorţiţi şi nepregătiţi. Domnul să ne aibă în pază, dar ne vom descurca şi noi cum vom putea !

Eu mă alăturam părerii lui Giulio, cu atît mai mult cu cît Lucilio îmi scrisese din Veneţia să am speranţe, că niciodată soarta prietenului meu nu fusese mai aproape de o schimbare favorabilă. Dar soarta lui, în schimb, a bietului doctoraş, a suferit în zilele acelea o mare prăbuşire. În cele din urmă, Clara fusese închisă în mînăstirea Sfînta Teresa ; iar la Fratta, ştirea ajunse o dată cu o scrisoare a contesei, prin care cerea să i se trimită banii de dotă ; scrie că între timp se îndatorase la un cămătar care nici nu voia să audă de termene mai lungi, date fiind vremurile tulburi.

Contele oftă din adîncul sufletului şi oftă din nou ; strînse totuşi banii ceruţi şi-i trimise soţiei. Din păcate, îmi dădeam seama că familia se rostogolea iute spre ruină, eu trebuind să mă mulţumesc să opresc doar cîteva picături pe fundul butoiului şi lăsînd restul să ţîşnească fără stavilă. Nu aveam curajul să mă adresez contelui, să-i fi vorbit preotului canonic era zadarnic, iar administratorului era periculos să-i pomenesc despre asemenea lucruri. Cît priveşte Pisana, căreia îi vorbisem în treacăt în cîteva rînduri, îmi răspundea, dînd din umeri, că mamei ei nu i se poate porunci, că acesta a fost întotdeauna mersul lucrurilor, de aceea pe ea n-o mai impresiona nimic, că într-un fel sau altul tot aveau să continue să trăiască. Răutăcioasa părea să se fi dezbărat de multe din ciudăţeniile ei. Fără să se arate mîniată sau mulţumită de rezerva mea, mă trata cu destulă încredere ; iar faţă de Giulio făcea totdeauna o figură plăcută, deşi se vedea clar că nu e obişnuita fandoseală a manifestării iubirilor ei. Cea mai mare parte din zi şi-o petrecea în camera bunicii, şi părea că-şi luase obligaţia s-o facă să uite distanţa mare dintre ea şi Clara ; dar biata bătrînă, cu desăvîrşire prostită, nu mai era în stare să-i fie recunoscătoare pentru sacrificiile ei, devenite prin aceasta şi mai meritorii.

Cînd noutatea noviciatului Clarei se răspîndi prin împrejurimi, la castel se ivi Partistagno, care dispăruse fără urmă după sfîrşitul tragicomic al solemnei lui cereri în căsătorie. Strigă, făcu gălăgie, bătu cîmpii din plin ; îi

sperie pe conte şi pe monsenior şi plecă declarînd că se duce la Veneţia, să ceară dreptate şi să elibereze o nobilă domnişoară de tirania de neconceput a familiei ei. Timpul scurs îl convinsese şi mai mult de valoarea irezistibilă a propriilor merite şi, împotriva oricărei raţiuni, se încăpăţîna în convingerea că domnişoara Clara e îndrăgostită de el şi că ei nu voiseră să i-o dea de nevastă dintr-o cauză misterioasă, pe care îşi propunea s-o dezvăluie mai tîrziu. Într-adevăr, la scurt timp după aceasta se auzi că plecase din Lugugnana pentru a se muta la Veneţia. Cei din Fratta s-au grăbit să dea de ştire celor de la Veneţia. Dar nesosind de acolo veşti îngrijorătoare, pînă la urmă se liniştiră în credinţa că marele scandal al lui Partistagno se risipise în nişte vorbe goale, şi atît.

Din păcate, ceea ce prevăzusem eu de multă vreme se întîmplă între timp. Sănătatea domnului conte se înrăutăţea din zi în zi. În cele din urmă se îmbolnăvi grav şi, mai înainte de a putea fi anunţată contesa de pericol, îşi dădu sufletul, fără veste, în braţele capelanului, ale monseniorului Orlando şi ale Pisanei. Doctorul Sperandio îi scosese optzeci de livre de sînge şi recitase apoi un număr extraordinar de texte latineşti pentru a dovedi tuturor că moartea aceea se petrecuse conform legilor naturii. Dar defunctul, dacă ar fi putut arunca o privire afară din coşciug, cred că ar fi fost aproape mulţumit că murise, atît de mare a fost pompa funeraliilor. Monseniorul Orlando plînse cu moderaţie şi cîntă el însuşi slujba de înmormîntare, cu o voce ceva mai nazală ca de obicei. Pisana în primele zile fu mai disperată decît aş fi crezut-o capabilă ; apoi, brusc, păru că dăduse totul uitării ; iar cînd veni familia Frumier s-o ia şi s-o anunţe că voinţa mamei sale o cheamă la Veneţia, păru că uitase cu desăvîrşire totul, atît de mare era bucuria de a schimba plictiseala din Fratta cu distracţiile din capitală. Plecă în cincisprezece zile ; şi numai în clipa cînd îşi luă rămas bun de la mine păru că durerea despărţirii întrece mulţumirea de a alerga spre o viaţă nouă, plină de speranţe minunate. I-am fost recunoscător pentru durerea aceea şi pentru că lăsase să se vadă acest lucru fără nici un fel de trufie. Încă o dată mi-am dat seama că nu avea suflet rău. M-am resemnat şi am rămas.

Prezența mea la Fratta era cu adevărat necesară. Să vă povestesc situația confuză survenită după moartea contelui ar însemna să vă vorbesc prea mult. Cămătari, creditori și alții care își revendicau drepturile nu mai conteneau cu vizitele lor. Averea scoasă la licitație, produsele agricole, proviziile sechestrate, arenzile ipotecate, un adevărat jaf. Administratorul a ars registrele și a șters-o. Am rămas singur, mic și prăpădit, să mă zbat în situația aceea încurcată. Pe deasupra, îmi lipseau cu desăvîrșire instrucțiunile, și de la Veneția soseau doar cereri continue și disperate de bani. Familia Frumier mi-era de prea puțin ajutor. Mai mult, părintele Pendola vorbea pe ascuns împotriva mea, și pe atunci oamenii mă priveau cam chiorîș. Totuși, am hotărît să răspund prin fapte; am asudat, am muncit și m-am străduit mult, mereu cu gîndul de a-i fi de folos Pisanei și de a fi util celor care de bine, de rău mă crescuseră, încît în clipa cînd sosi tînărul conte Rinaldo pentru a prelua frînele conducerii, cei opt mii de ducați de dotă ale tinerelor contese erau asigurați, creditorii plătiți sau cel puțin îmbunați, încasările mergeau liber, iar fermele, micșorate pe ici, pe colo cu cîte-un petic de pămînt, continuau să constituie o avere frumușică. Mai erau, din păcate, și stricăciuni, dar de așa natură, încît îți lăsau răgaz să le repari. Pe de altă parte, n-am fost eu ultimul care să creadă că pentru o astfel de treabă, un domnișor de douăzeci și patru de ani, abia ieșit din colegiu (contesa l-ar fi lăsat acolo pînă la treizeci de ani dacă nu ar fi survenit moartea soțului), nu era omul cel mai potrivit. Ajunge! Nu știam ce să fac și mi-am propus numai să-l supraveghez, pentru a-i putea fi de folos cu vreun sfat. În rest, m-am retras în cancelarie, și după ce mi-am trecut examenele am devenit, puțin după aceea, un cancelar *in formis*.

Giulio del Ponte, nemaiputînd suporta chinul depărtării, o urmase pe Pisana la Veneția. Am rămas singur-singurel, consolîndu-mă cu binele făcut, muncind pe cît mi-era cu putință, trăind din amintiri, sperînd mai mult de la viitor și citind din cînd în cînd maximele lui Martino. Viața aceea, dacă nu era fericită, era cel puțin liniștită, utilă, ocupată. Aveam puterea de a mă mulțumi cu atît.

CAPITOLUL X

Carlino cancelar sau Epoca de Aur. Cum era judecat generalul Bonaparte la castelul di Fratta la începutul anului 1796. Republica democrată la Portogruaro şi la castelul di Fratta. Convorbirea mea extraordinară cu marele eliberator. În sfîrşit, am certitudinea că tatăl meu nu este nici mort şi nici turc. Contesa m-a invitat să-i fac o vizită la Veneţia, unde urmează să-l întîlnesc.

Contele Rinaldo era un tînăr studios, interiorizat şi meditativ; dădea mică importanţă vieţii personale şi se distra mult mai puţin decît îi cerea vîrsta. Rămînea ore în şir claustrat în camera lui; cu mine, mai ales, nu schimba aproape niciodată vreo vorbă. Este adevărat că eram oaspete onorat la masa lui, împreună cu căpitanul şi cu doamna Veronica; dar el mînca puţin şi vorbea şi mai puţin. Saluta la intrare şi la ieşire pe monseniorul Orlando, unchiul lui, şi totul se reducea la atît. De altfel, era politicos, manierat şi, la nevoie, drept. N-am avut de ce să mă plîng de el; nu mi-a dat niciodată prilejul. Purtarea lui rezervată o puneam pe seama bolii sau mai degrabă fricii de vreun rău organic; într-adevăr, avea un colorit cam palid, ca al celor suferinzi de ficat. În rest, zilele se scurgeau liniştite, una după alta, egale şi uniforme, întocmai ca boabele mătăniilor. Rar mă duceam la Portogruaro să vizitez familia Frumier, din cauza fricii de părintele Pendola, mai ales după ce eparhia începuse să murmure împotriva abuzurilor lui de putere, deşi camuflate, şi după ce curia papală, colegiul preoţilor şi însuşi episcopul au simţit că sînt uşor duşi de nas. Preacucernicul părinte trecea prin mari nelinişti, şi eu nu ţineam de loc să asist la un asemenea spectacol dureros. Preferam să frecventez casa Provedoni de la Cordovado,

unde mă împrietenisem mult cu tinerii de acolo ; Bradamante şi mai ales Aquilina încălzeau conversaţia cu acel farmec feminin care reuşeşte să ne dea nouă bărbaţilor un surplus de viaţă, să ne facă mai vioi şi mai veseli cînd sîntem în preajma lor. Cel puţin pentru mine aşa a fost întotdeauna ; în afară de dezbaterile obligatorii pe o temă dată, n-am reuşit niciodată în anturajul bărbaţilor să fac ceea ce se numeşte flecăreală pură, spontană şi plină de vervă ; chiar dacă mi-erau prieteni, mi se părea şi mai firesc să tac dacă n-aveam de spus ceva nou, ceva important ; aşa că de multe ori am lăsat impresia unui prost. Ei, dar cînd în centrul discuţiei apărea o femeie !... Îndată se desferecau porţile roze ale fanteziei, uşiţele tainice ale sentimentelor, ale imaginilor şi gîndurilor, şi intimităţi glumeţe veneau s-o întîmpine cu un surîs, ca pe-o bună şi veche prietenă.

Reţineţi însă că nu mă îndrăgosteam cu uşurinţă şi nu voi afirma că toate femeile mi-ar fi dat ocazia acestui simţămînt mîngîietor, deşi l-am încercat totuşi, inspirat de cîteva femei, nici prea tinere şi nici prea frumoase. Era de ajuns să văd strălucind pe chipul lor o rază de bunătate sau o licărire de puritate ; restul pornea din atitudinea firească a celor inferiori care se străduiesc să apară într-o lumină cît mai favorabilă în ochii superiorilor, pentru a le fi pe plac. Femeile superioare nouă bărbaţilor ! Da, fraţiorii mei ; fiţi de acord cu această ciudată constatare din gura unui bătrîn care a văzut multe. Ne sînt superioare prin constanţa sacrificiilor, prin credinţă, prin resemnare ; mor mai împăcate decît noi ; în sfîrşit, ne sînt superioare în ceea ce e mai important în viaţă, în cunoaşterea practică a vieţii, care, după cum ştiţi, *nu este decît o cursă către moarte*. Dincoace de Alpi, femeile sînt cu mult superioare, deoarece bărbaţii nu fac un pas fără să se inspire de la ele : o privire în istoria noastră, în literatura noastră vă va convinge de acest adevăr. Şi toate acestea fie spuse spre lauda şi încrederea în sine a femeilor ! Şi chiar ca o insultă pentru acele secole în care influenţa lor n-a adus nimic bun ! Păcatul originar le aparţine în întregime. Şi-au dat seama cu timpul, iar muntele cînd se va văita nu va mai da naştere la şoareci, ci la eroi.

Cîteodată mă duceam pînă la Venchieredo ca să dau de Leopardo, şi mai năucit de tirania şi de frivolitatea soţiei. Mi-amintesc că l-am văzut în cîteva duminici la adunările de seară din jurul fîntînii. Şi cînd te gîndeşti că acolo îl vrăjise pentru prima dată surîsul fericirii şi al dragostei ! Dar acum mergea cu capul plecat la braţul Dorettei ; şi toţi rînjeau dispreţuitori în urma lor ; obişnuitul sistem de încurajare a unui soţ batjocorit. Dar avea cel puţin norocul că nu-şi dădea seama de nimic, vipera aceea de femeie îl ţinea în atîta sclavie, încît îi amorţise şi forţa de percepere a realităţii. O ! Desigur că ea nu făcea parte dintre femeile superioare nouă, amintite mai sus ! Vai nouă cînd femeia calcă cu stîngul ! Este veche zicala : Se preschimbă în diavol. Raimondo venea cîteodată la fîntînă ; cînd discuta şi glumea cu Doretta, nu păstra nici o rezervă ; atît de făţiş, de-ţi făcea silă ; apoi, dacă o neglija, fiind atent cu alte ţărăncuţe sau alte fluşturatice din împrejurimi, neruşinata nu se sfia să-l urmărească, tîrîndu-l şi pe soţul ei după ea. Şi ajungea la o atitudine atît de grosolană, demnă de dispreţuit, şi la asemenea acte de gelozie, încît persoanele glumeţe din diferite cercuri făceau mare zarvă pe socoteala bietului Leopardo. Ceilalţi din familia Provedoni, întîmplător prezenţi, căutau să-i ocolească, de ruşine ; eu însumi trebuia să mă îndepărtez, deoarece îmi făcea silă să văd cu cîtă lipsă de demnitate era trădată încrederea lui deplină acordată Dorettei. Din păcate, este adevărat că spectacolul nenorocirilor altuia constituie un confort pentru ale noastre ; de aceea, pe măsură ce înaintăm în viaţă se pare că devenim tot mai duri în faţa loviturilor dureroase, dar nu din obişnuinţă, ci pentru că privind în jur descoperim în fiece moment oameni nefericiţi, mai oprimaţi şi mai persecutaţi decît noi. Mila inspirată de nenorocirile întîlnite mă înarma cu răbdare pentru cele simţite de mine. Pisana îmi promisese că din cînd în cînd îmi va scrie. Am lăsat-o să-mi promită, dar ştiam încă de pe atunci cît trebuie să mă încred în cuvîntul ei. Într-adevăr, s-au scurs cîteva luni fără să primesc vreo ştire de la ea ; dar abia la începutul verii mi-a parvenit o scrisoare ciudată, absurdă şi scrisă în grabă, în care

vehemenţa afecţiunii, umilinţa felului de exprimare m-au răsplătit oarecum pentru nepăsarea ei trecută. Dar compensaţia asta ar fi fost vădit mai mare pentru oricare altul decît mine. Deoarece eu cunoşteam căpşorul acela ca un vulcan şi ştiam că după ce-şi uşura sufletul în avîntul ei de căinţă şi de tandreţe avea să se întoarcă, pentru Dumnezeu ştie cît timp, la indiferenţa dinainte. Cîteva versuri din Dante îmi stăteau înfipte în cap ca nişte pumnale înveninate :

„Exemplu clar din ea tu poţi să iei
cînd nu-l aţîţi mereu cu ochii-ori gura
cît ţine-un foc al dragosti-n femei !“ [1]

Cărticica aceea de Dante o pescuisem din marea de cărţi, de memorii şi de registre din care îşi înjghebase Clara, cu ani în urmă, o mică bibliotecă. Nici un fel de poftă nu-i stîrnise Clarei cărticica aceasta roşie şi mîncată de cari, plină de versuri misterioase şi de note şi mai încîlcite, cu poze de damnaţi şi tot felul de drăcovenii. În schimb, mie mi s-a părut că descoperisem o nepreţuită comoară, fiindcă îi cunoscusem laudele şi comentariile mai mult sau mai puţin corecte de la Portogruaro şi la Padova. Am făcut un efort de voinţă şi am reuşit pentru prima dată să citesc pînă la cîntul Francescăi, în care crima era mai neînsemnată decît tortura. Dar chiar cînd am ajuns la cîntul acela m-am simţit nespus de atras, încît mi-am proptit picioarele de perete şi nu l-am lăsat din mînă decît după ce l-am citit pînă la capăt ; l-am recitit apoi, bucurîndu-mă că l-am înţeles aşa cum nu-l înţelesesem la prima lectură. În sfîrşit, pînă la urmă am început să-l venerez pe Dante ca pe-un zeu ; şi începusem să cred într-atîta în el, încît pînă şi cele trei versuri citate cu puţin mai înainte mi se păreau cuvinte sfinte din crez. Reţineţi că pe vremea aceea nu te arătai entuziasmat de Trecento ; şi că nici Monti [2], care scrisese

[1] Dante, *Purgatoriul*, cîntul VIII, V.77—78 ; în româneşte de George Coşbuc. E.S.P.L.A. 1956.

[2] *Vicenzo Monti* (1754—1828), autorul unui poem în terţine intitulat *La Bassvilliana*, scris în 1793, cu prilejul asasinării lui Bassville la Roma. Poemul redă într-o formă alegorică dantescă teribilele evenimente ale Revoluţiei Franceze. (n. tr.)

Bassvilliana și nici *Viziunile* lui Varano[1] nu plăceau decît erudiților; voi rîdeți de mine: dar v-ați dat seama că această religie dantescă creată numai de mine, un biet tînăr, și nu un filolog și nici un erudit, merită toate laudele. Și aveți dreptate. Iar eu mă mîndresc și mai mult încă, pentru că pe lîngă poezie iubeam în primul rînd inima și sufletul lui Dante. Cît despre pasiunile lui, erau mari, puternice, intelectuale, și-mi plăceau cu adevărat calitățile acestui mare poet, atît de rar întîlnite.

Toate acestea n-au prea mare legătură cu proverbul Ochii care nu se văd se uită; dar lui Dante i-a plăcut să aplice acest proverb la fidelitatea femeilor, iar eu l-am amintit pe Dante și am vorbit despre gîndirea mea învălmășită de acum șaizeci de ani așa cum îmi apare în memorie. Din păcate, cel care-și povestește propria-i viață e nevoit adeseori să facă astfel de digresiuni. Eu ca să pot continua am nevoie de generozitatea voastră, de înțelegerea voastră, o, prieteni cititori! Dar asupra acestui amănunt al gloriei mele literare trebuie să aruncați o privire îngăduitoare, deoarece o aduc în discuție tocmai pentru că am prea puține cunoștințe. Pe marii noștri autori mai degrabă i-am ghicit decît i-am înțeles și mai mult i-am iubit decît i-am studiat; și dacă trebuie să v-o spun, cea mai mare parte dintre ei mi-au strepezit dinții. Desigur că defecțiunea provine de la mine; dar mă mîngîi totuși că în viitor, fie chiar și un scriitor își va da seama că pe primul plan vine vorbirea și că scopul vorbirii este cel de a se face cît mai bine înțeles. Să poți fi înțeles de mulți nu e oare mai bine decît să fii înțeles de puțini? În Franța se editează, se vînd și se citesc mai multe cărți, și nu din alt motiv cît datorită universalității limbii și clarității frazei. Dar noi posedăm vreo două-trei dicționare, iar docții obișnuiesc să se folosească numai de cel mai ieșit din uz, adică de cel mai prețios. Cît despre logică, apare ca pe picioroange, dispusă să facă salturi cît mai avîntate de la opt la zece metri înălțime... Cei obișnuiți să sară treaptă cu treaptă rămîn în urmă cu jumă-

---

[1] Cele douăsprezece *Viziuni* ale lui *Alfonso Varano* (1705—1783) publicate la Parma în 1789 îi invitau pe poeți la imitarea lui Dante. (n. tr.)

tăţi de milă, şi o dată ce au pierdut din vedere primul fir călăuzitor stau liniştiţi şi-l aşteaptă pe următorul, pe care n-ar fi exclus să nu-l mai găsească niciodată. Curaj, aşadar! Nu vorbesc de rău pe nimeni: dar în vreme ce scrieţi, gîndiţi-vă că mulţi vă vor citi. Şi astfel se va vedea cum literatura noastră va întinde o mînă de ajutor în plus, aşa cum n-a dat pînă acum, renaşterii naţionale.

Dar unde am lăsat eu scrisoarea Pisanei? Sînt un hoinar, însă în cele din urmă îmi revin. Scrisoarea Pisanei o ţin, împreună cu altele, în sertarul cel mai ascuns al biroului meu; şi dacă mi-ar veni poftă v-aş putea reda cîteva pasaje, ca să savuraţi exprimarea ei foarte bizară; dar vă va fi suficient să aflaţi doar că în scrisoare mi se dădeau veşti despre Clara şi despre noua ei viaţă la călugăriţe, precum şi despre Lucilio, care dădea mereu ocazia să se vorbească despre el, din cauza fanatismului său pentru francezi. Dacă aceştia s-ar fi întors la ei acasă, lui i s-ar fi pronosticat un sfîrşit trist.

Dar invadatorii francezi nici nu se gîndeau măcar să se întoarcă la ei în ţară! Războiul împotriva lor nu mai era într-o fază acută; numai Austria şi Piemontul rezistaseră pe cîmpul de luptă; şi un astfel de război, desfăşurat într-un schimb de forţe scăzute, era susţinut cu mai mare entuziasm şi mai mari speranţe decît înainte.

De altfel, pînă în iarnă nu s-au mai ivit veşti importante, şi cine le-a aflat le-a păstrat pentru el. Zăpezile au impus obişnuitul armistiţiu. Iarna aceea a fost cea mai lungă şi cea mai liniştită din toată viaţa mea. Grijile mele de la birou mă preocupau intens. În afara lor, gîndul la Pisana mă frămînta fără răgaz; dar depărtarea dintre noi, dacă pe de o parte îmi dădea o stare de melancolie, pe de altă parte mai atenua durerea mea sfîşietoare. Găseam întotdeauna un refugiu în ideea că mi-am împlinit datoria. Giulio del Ponte mi-a scris în vreo două rînduri; scrisori trăsnite, enigmatice, autentice scrisori de om îndrăgostit, dezvăluindu-şi sufletul unui prieten. Din ele reieşea clar că nu e pe deplin fericit; dimpotrivă. fericirea moderată din ultimul an se diminuase la Veneţia, fie din cauza dispoziţiei sufleteşti ciudate a Pisanei, fie din cauza dorinţelor lui mereu mai mari şi mai nesatisfăcute. Scrisorile acestea mă neliniştеau în privinţa lui,

dar în ceea ce mă privea îmi făceau bine. Pe de o parte înţelegeam că dacă m-aş fi dus la Veneţia nu m-aş fi bucurat de o fericire mai mare decît la Fratta. Pe de altă parte, credeţi că fericirea unui rival, oricît de demn şi de prieten ţi-ar fi, îţi poate lăsa în fond gustul unei bucurii cu adevărat sincere? Nefiind prezent la suferinţele lui Giulio, eram mai dispus să iert pe aceea care i le pricinuia : nu vreau să mă consideraţi un sfînt ; lucrurile se petreceau întocmai cum vi le-am destăinuit. În rest, în solitudinea noastră nu se schimbase nimic. Tînărul conte stătea mereu în camera lui ; contesa cerea într-una bani, prin fiecare curier, bătrîna bunică era ţintuită în patul ei, încrezătoare în supravegherea doamnei Veronica şi a Faustinei. În jurul vetrei rămăseseră căpitanul şi monseniorul Orlando, care se certau în fiecare seară din cauza focului din sobă. Şi unul, şi celălalt voia să apuce vătraiul şi să-l mînuiască după bunul-plac, pentru ca pînă la urmă amîndoi să-i ardă coada bătrînului cîine Marocco, care se pitea înfuriat în spatele hîrdăului. La fiece ziar vechi sosit la Fratta, căpitanul triumfa văzînd că blestemaţii de francezi se împotmoliseră între Apenini şi Alpi. Nu patru, ci şase sau opt ani le dădea pînă să treacă ei munţii. Pînă una-alta, spunea el, ar putea fi adusă pe Mincio întreaga armată de mercenari din Schiavonia, şi să vedem atunci cum s-ar sfîrşi jocul ăsta !

Marchetto, Fulgenzio şi bucătăreasa, singurul auditoriu al acestor dezbateri, n-aveau pretenţia să dărîme castelele din Spania visate de căpitan ! Capelanul cînd era de faţă îl ajuta să le construiască prin naivitatea lui renumită. Eu dădeam din cap şi nu-mi mai amintesc clar ce anume gîndeam în legătură cu acest lucru. Desigur că părerile căpitanului nu mă impresionau prea mult tocmai pentru că-i aparţineau. Cînd era discuţia în toi, sosi vestea că un tînăr general cu totul necunoscut urma să conducă armata franceză din Alpi, un anume Napoleon Bonaparte.

— Napoleon ! Dar ce soi de nume mai e şi ăsta ? întrebă capelanul. Cu siguranţă că e vreun eretic.

— Poate că e vreun nume la modă de curînd la Paris, răspunse căpitanul. Dintre numele care seamănă cu cele date de domnul Antonio Provedoni, adică Brutto, Alci-

biade, Miltiade, Cimone ; toate la un loc, numai nume de damnați, care-i va duce la nenorocire pe cei ce le poartă.

— Bonaparte ! Buonaparte ! murmură monseniorul Orlando. Ar părea un nume ca al nostru !

— Ei ! Să ne înțelegem ! Mascaradă ! Mascaradă ! Totul nu-i decît o mascaradă ! mai spuse căpitanul. Poate pentru ca să ne îmbuneze pe noi și-a luat numele ăsta ! Sau poate că generalilor mari le e rușine să facă o impresie proastă și și-au luat un nume fictiv, un nume de nimeni cunoscut, pentru ca tot ce-l așteaptă rău să cadă pe seama acestui nume. Așa e ! Chiar așa e ! Este un subterfugiu al rușinii ! Napoleon Bonaparte !... Simți în nume ce fals sună numai cînd îl pronunți ! Deoarece nimic nu-i mai greu de scornit decît un nume și un pronume care să sune naturale. De exemplu, dacă i-ar fi dat numele Giorgio Sandracca, sau Giacomo Andreini, sau Carlo Altoviti, ar fi fost toate niște nume ușoare și firești ! Nu, domnilor, s-au dat de gol prin acest nume pompos, Napoleon Bonaparte, subliniind în felul acesta tocmai falsul !

Așadar, la castelul Di Fratta s-a hotărît că generalul Bonaparte e o ființă imaginară, o deghizare a vreunui bătrîn căpitan care nu voia să dezonoreze în războaie ce nu prea prevesteau victorii, un nume vag, fictiv, ales de directoratul francez ca să sune plăcut urechilor italienilor.

Dar după două luni, ființa aceea imaginară, după ce a învins în patru bătălii și după ce l-a constrîns pe regele Sardiniei să ceară pace, intra în Milano[1] aplaudat, sărbătorit de așanumiții utopiști italieni. În iunie, după asediul Mantovei, Napoleon avea în mîinile sale soarta întregii Italii : de pretutindeni era implorat să încheie alianțe și toți cereau armistițiu ; Veneția încă mai delibera, cînd normal era s-o fi și făcut, și se crampona pentru ultima oară într-o postură de neutralitate dezarmată. Generalul francez profită de aceasta în favoarea comodității lui. A prădat, a invadat, a pus biruri în provincii, în orașe, în castele. A distrus două armate ale lui Wurmser și ale lui d'Alvinzi, la Garda, la Brenta și pe Adige ; a treia armată,

[1] La 27 aprilie 1796 a fost încheiat armistițiul între Vittorio Amedeo al III-lea și Bonaparte, perfectat apoi prin pacea de la Paris. La 15 mai, Bonaparte intra în Milano. (n. tr.)

a lui Provera, a fost învinsă lîngă Mantova ; şi în februarie 1797, fortăreaţa s-a predat. La Fratta încă se mai şovăia, dar la Veneţia tremurau de-a binelea ; bubuiturile de tun se auziseră pînă la San Marco ; nu mai era vreme de stat la discuţii. Veneţienii continuau totuşi să spere şi să creadă că, aşa cum trăiseră şi pînă atunci, ar fi putut să scape *printr*-o *minune a soartei sau printr-o întîmplare*, după expresia faimoasă a dogelui Renier. Contesa, în mijlocul învălmăşelii de acolo, îşi pierduse liniştea ; nu i se părea bună nici ideea de a se refugia în provincie, cînd toată lumea pleca şi se adăpostea în neutra Veneţie. Familia Frumier se întorsese cu mare regret din atmosfera societăţii alese din Portogruaro ; contesa i-a scris fiului ei că ar face foarte bine să vină lîngă ea, pentru că un bărbat în familie însemna o siguranţă ; îi atrăgea atenţia să-i aducă bani cît mai mulţi, pentru orice eventualitate. Contele Rinaldo a ajuns la Veneţia tocmai cînd războiul napoleonian făcea mare vîlvă la porţile friulane, convingîndu-l pe căpitanul Sandracca că tînărul general corsican nu e de loc o fiinţă fictivă, un nume imaginar de roman, inventat de directorat. Căpitanul îl considera cu atît mai real şi mai prezent pe generalul Franţei, cu cît îşi bătuse joc de el şi-l considerase imaginar. Deodată s-a răspîndit vestea că arhiducele Carlo coboară la Tagliamento cu o nouă armată, că francezii îl urmăresc şi că va fi un măcel, un masacru, o ruină totală. Casele fură părăsite, castelele — ferecate cu mii de lanţuri, preîntîmpinîndu-se astfel eventualele samavolnicii ale fugarilor şi dezertorilor ; se îngropau comorile bisericeşti ; preoţii luau straie ţărăneşti pe ei şi fugeau în lagune. Din Brescia, din Verona, din Bergamo, cruzimile, profanările, violenţele se anunţau în presă, se comentau,se exagerau ; ura şi teama alternau în aceeaşi măsură ; dar ultima o înjosea pe prima. Toţi fugeau fără reţinere, fără ruşine şi fără un gînd înţelept pentru ei şi nici pentru familiile lor. Căpitanul şi doamna Veronica cred că au fugit la Lugugnana, unde s-au ascuns la un pescar, într-o insuliţă a lagunei. Monseniorul nu s-a dus mai departe de Portogruaro, fiindcă postul negru îl înspăimînta mai rău decît Bonaparte. Fulgenzio dispăru împreună cu copiii săi ; Marchetto, fiind bolnav, a fost transportat la spital. Am avut destul de furcă ca s-o pot

reține pe Faustina, să nu mă lase singur cu bătrîna contesă ; îmi mai rămîneau, ce-i drept, grădinarul și vătaful, deoarece aceștia, neavînd nimic de pierdut, nu se grăbeau să fugă. Dar nici eu nu puteam sta cu mîinile-n sîn ; cu atît mai mult cu cît derbedeii de prin împrejurimi, favorizați de panica generală, căpătau curaj și se îndemnau la furturi ici și colo, pe unde era mai slabă paza și prin locurile mai îndepărtate. De altfel, nu eram sigur nici de grădinar și nici de vătaf, cu atît mai puțin de Faustina ; și astfel, înainte ca pericolul să se apropie prea mult, am reușit să dau o fugă pînă la Portogruaro și să cer ajutor. Speram ca vicecăpitanul să-mi dea vreo doisprezece mercenari care soseau zilnic în drum spre Veneția și ca monseniorul Orlando să facă rost de o femeie de serviciu, o infirmieră care să se ocupe de bătrîna lui mamă. Am pus șaua pe calul lui Marchetto, care de o săptămînă lenevea în grajd, și am pornit-o în galop spre Portogruaro.

Pe atunci, domnii mei, veștile nu puteau fi transmise nici prin vapoare, nici prin telegraf, ca să înconjoare lumea într-o clipă. Cît despre Fratta, acolo ajungeau aduse de morarul călare pe măgar, sau în desaga curierului ; din această cauză, nu trebuie să vă uimească faptul că găsindu-mă la o depărtare de trei mile de castel nu aflam cine știe ce noutăți. Pe scurt, la Portogruaro o învălmășeală drăcească ; niște pierde-vară strigau, țăranii în pîlcuri amenințau ; preoții încercau să potolească spiritele, polițiștii ocoleau asemenea situații, și în mijlocul tuturor, în locul drapelului obișnuit, un steag măreț al libertății, primul văzut de mine, dar care nu m-a impresionat prea mult în împrejurarea aceea și în locul acela. Eram totuși tînăr, fusesem la Universitatea din Padova, mă eschivasem de la uneltirile părintelui Pendola, nu-mi plăcea de loc inchiziția statului, așa că vociferarea aceea, în mijlocul căreia fiecare țipa cît îl ținea gura, îmi apăru pe neașteptate ca un vădit progres. Am fost aproape convins că obișnuiții pierde-vară ajunseseră un fel de eroi ai Atenei și ai Spartei ; căutam în mijlocul mulțimii pe cineva din grupul senatorului, care să reabiliteze legislația lui Licurg și a lui Dracon. N-am văzut nici o figură cunoscută. Toți cei ce strigau erau niște necunoscuți, veniți de nu se știe unde, oameni cărora cu o zi în urmă li s-ar fi contestat

dreptul de a gîndi, iar atunci impuneau o lege aruncîndu-și șepcile în aer și țopăind în jurul unui băț, după ei drapel. Se ridica o nouă putere, dacă nu înarmată, în orice caz arogantă și plină de fumuri. Forța lor provenea din spaima și neputința celor oprimați ; era triumful unui zeu misterios, orgia celor liberați, care, fără să-și dea seama cum și în ce fel, se simțeau deodată oameni. Nu știu dacă aveau și calitatea de a deveni ; dar conștiința posibilității și necesității de a deveni oameni însemna ceva. Și eu, de la înălțimea căluțului meu, am început să strig cît mă țineau puterile ; și am fost considerat de bună seamă un conducător al acestei agitații, căci imediat s-a adunat în jurul meu o gloată frenetică de zdrențăroși care țineau hangul strigătelor mele și mă conduceau ca într-o procesiune. Cît de mult a însemnat pentru mine în această împrejurare faptul că eram călare pe un cal ! Vă mărturisesc că manifestația aceea de simpatie din partea poporului m-a cam buimăcit, și văzîndu-mă urmat și sărbătorit de atîția oameni care nu mă cunoașteau, după cum nici eu nu-i cunoșteau pe ei, simțeam că înnebunesc de plăcere. Repet : calul meu a avut mare merit în situația aceea și poate că și îmbrăcămintea mea frumoasă, de culoare albăstrie, a contribuit la acest efect ; căci lumea, orice s-ar spune, e foarte impresionată de costumele pompoase și tuturor oamenilor acelora zdrențăroși și dezbrăcați li s-a părut că au cîștigat lozul cel mare găsind un conducător atît de bine echipat și pe deasupra și pe cal. Printre țărănimea încăpățînată, care privea pieziș drapelul libertății, hotărîtă să-i primească rău pe susținătorii ei, poate să fi fost și cineva din jurisdicția Fratta care să mă fi cunoscut măcar din auzite pentru renumele meu de om drept și imparțial. Aceștia au crezut cu siguranță că aveam să intervin ca să se aranjeze totul cît se poate de bine și au început să strige :

— E cancelarul nostru ! E domnul Carlino ! Trăiască cancelarul nostru ! Trăiască domnul Carlino !

Mulțimea adevăraților turbulenți, cărora nu li se părea firesc să se amestece în entuziasmul gloatei aceleia suspecte și dușmănoase, găsi pe placul ei, dacă nu pe cancelarul Carlino, cel puțin pe domnul Carlino. Așadar, iată-i strigînd pe toți într-un singur glas :

— Trăiască domnul Carlino ! Faceţi loc domnului Carlino ! Vorbiţi, domnule Carlino !

Am scos-o foarte bine la capăt cu mulţumirile pentru veneraţia arătată şi pentru onoarea acordată ; dar în clipa cînd să le vorbesc n-am ştiut ce să le spun ; noroc că zarva extraordinară mă scutea. Dar s-a găsit un nenorocit care să ceară linişte, impunîndu-le tuturor să tacă ; i-a rugat să-mi dea ascultare, căci de la înălţimea mîrţoagei mele, inspirat de strălucirea costumului meu, promiteam să le spun vorbe minunate. În sfîrşit, cei din primele rînduri s-au oprit ; ceilalţi nu puteau înainta ; ultimii întrebau ce s-a întîmplat.

— Domnul Carlino vrea să ne vorbească ! Tăcere ! Opriţi-vă ! Atenţie !... Vorbiţi, domnule Carlino !

Acum, calul era asediat de o mulţime tăcută, neliniştită şi avidă de cuvintele mele. Simţeam spiritul lui Demostene cum mă trage de limbă ; am deschis buzele...

— St !... St !... Tăcere !... Vorbeşte !

Prima mea experienţă nu prea m-a încîntat, căci am strîns buzele fără să fi spus nimic.

— Aţi auzit ?... Ce-a spus ? A spus să se facă linişte ! Deci, linişte !... Trăiască domnul Carlino !

Asigurat de o îngăduinţă atît de nebănuită, am redeschis buzele, şi de astă dată am vorbit.

— Cetăţeni ! (Era cuvîntul preferat al lui Amilcare.) Cetăţeni, ce vreţi voi ?

Întrebarea mea era mai măreaţă decît trebuia : îl distrugeam dintr-o suflare pe doge, senatul, Marele Consiliu, primăria şi inchiziţia ; dintr-o dată, luam locul providenţei, o treaptă deasupra oricărei autorităţi umane. Castelul Di Fratta şi cancelaria nu le mai deosebeam de la înălţimea aceea sublimă ; deveneam un fel de dictator, un Washington pe cal în mijlocul unei învălmăşeli de pietoni fără cap.

— Ce cerem ? Ce-a spus ? A întrebat ce dorim, ce cerem ? Vrem libertate ! Trăiască libertatea ! Pîine, pîine... Mămăligă ! strigau ţăranii.

Acest ţipăt de pîine şi mămăligă sfîrşi printr-un deplin acord între ţărani şi micii meseriaşi de la oraşe. Leul şi San Marco îşi pierdură ultimele speranţe.

— Pîine ! Pîine ! Libertate !... Mămăligă !... La spînzurătoare cu negustorii ! Să se deschidă hambarele !... Linişte ! Linişte !... Domnul Carlino vorbeşte !... Tăcere !...

Era adevărat că acest torent de elocvenţă mi s-a urcat la cap, şi acum ţineam cu orice preţ să vorbesc şi eu, fiindcă se arătau foarte dispuşi să mă asculte.

— Cetăţeni ! am reluat cu un glas sonor. Cetăţeni, pîinea libertăţii este cea mai gustoasă dintre toate ; fiecare are dreptul s-o aibă, ce-ar fi oare omul fără pîine şi fără libertate ?... Vă spun eu, fără pîine şi fără libertate ce poate fi omul ?

Această întrebare mi-o repetam în gînd, căci eram într-adevăr încurcat la ideea să le dau un răspuns ; dar necesitatea mă obliga s-o fac ; liniştea profundă, atenţia încordată generală îmi impuneau să mă grăbesc ; în iuţeala gîndului, n-am mai căutat subtilităţi, ci o metaforă care să le facă o impresie extraordinară.

— Omul, am continuat, rămîne ca un cîine înfuriat, ca un cîine fără stăpîn.

— Trăiască ! Trăiască ! Foarte bine ! Mămăligă, mămăligă ! Sîntem furioşi ca nişte cîini ! Trăiască domnul Carlino !... Domnul Carlino vorbeşte bine ! Domnul Carlino ştie tot, vede tot !

Dar domnul Carlino n-ar fi ştiut să le explice de ce un om lipsit de libertate, adică cel puţin cu un singur stăpîn, ar semăna cu un cîine fără stăpîn, care se bucura deci de cea mai mare libertate posibilă ; dar atunci nu era momentul să mă pierd în sofisticării.

— Cetăţeni, am reluat, voi doriţi libertatea ; în consecinţă, o veţi avea. Dar pîine şi mămăligă nu vă pot da eu ; de-aş avea, bucuros v-aş invita pe toţi la masă. Dar există o providenţă care se gîndeşte la toate ; să ne adresăm ei !

Un murmur prelung şi diferit, care denota o oarecare divergenţă de opinii, întîmpină această propunere a mea. Urmă apoi un tumult de voci, de ţipete, de ameninţări şi de propuneri care se deosebeau într-o măsură de ale mele.

— La hambare, la hambare! Să ne alegem o căpetenie. Să alergăm la clopotniţă! Să-l chemăm afară pe episcop! Nu! Nu! La vicecăpitan! Să-l ducem la stîlpul infamiei pe vicecăpitan!

Învinse impulsul celor ce voiau să recurgă la monsenior; iar eu, cu cal cu tot, am fost dus de valul mulţimii pînă în faţa Episcopatului.

— Să vorbească domnul Carlino! Afară, monseniore! Afară episcopul!

Se vede că cele spuse de mine, fără a fi obţinut un efect decisiv, pentru că-i supusese întru totul hotărîrilor providenţei, îi convinsese cel puţin să-şi încredinţeze propria lor supărare legitimului reprezentant al providenţei. Dar deocamdată nu prea erau liniştiţi stînd acolo, în faţa Episcopatului. Preoţi, călugări şi reprezentanţi ai curiei îşi dădeau fiecare părerea şi nici unul nu găsise ceea ce trebuia de făcut pe moment. Părintele Pendola, care se clătina de cîtva timp pe tronul său, crezu că sosise momentul oportun pentru a-şi consolida poziţia. Deliberînd în vederea încercării unei mari lovituri, întinse dinăuntru o mînă în semn de încredere, apoi deschise curajos geamul şi ieşind la balcon se aplecă pe jumătate în afară. O salvă de urlete şi fluierături îi salută apariţia; l-am auzit bîlbîind cîteva cuvinte, apoi păli şi se retrase iute cînd mîinile mulţimii se aplecară să caute nişte pietre. Monseniorul de Sant' Andrea jubilă sincer de figura păţită de excelentul părinte; şi împreună cu el toţi, de la primul la ultimul, făcură în adîncul inimii ecou urletelor şi fluierăturilor mulţimii. Episcopul, care era un om evlavios, se uită cu milă la secretarul său; dar de multă vreme avea de gînd să-l concedieze, tocmai pentru că era un om evlavios, şi dacă nu i-a mulţumit acolo pe loc pentru opera înfăptuită, a fost tot efectul evlaviei şi al cumsecădeniei sale. Episcopul se întoarse cu un chip senin înspre monseniorul de Sant' Andrea, rugîndu-l să se facă interpretul dorinţelor mulţimii care fremăta afară. Priveam în continuare înspre balconul acela; în cele din urmă, am văzut apărînd figura sinodală a preotului canonic; nici o fluierătură, nici un urlet nu i-a întîmpinat apariţia; un murmur de „St!... St!...", un zumzet de aprobare generală şi nimic mai mult.

— Fraţilor, începu el, monseniorul episcop vă întreabă prin mijlocirea mea ce dorinţe anume vă fac să vociferaţi sub ferestrele sale ?...

Urmă o tăcere şi o totală uluire, deoarece nimeni nu cunoştea motivul venirii noastre acolo, nici chiar eu. Dar în cele din urmă izbucni un glas :

— Vrem să-l vedem pe episcop ! Şi atunci izbucni o nouă furtună de glasuri : Îl vrem pe episcop !... Îl vrem pe episcop !

Preotul canonic se retrase, iar în jurul episcopului începu dezbaterea a două păreri diferite, în legătură cu periclitarea sau nu a prestigiului în caz că s-ar expune actelor vijelioase ale mulţimii aceleia. Episcopul alese calea cea mai curajoasă : îşi făcu drum cu o blîndă violenţă printre cei îndărătnici ce voiau să-l reţină şi, urmat de cei care-l aprobau, se prezentă în balcon. Chipul lui calm şi senin, demnitatea cu care era înveşmîntat, sfinţenia strălucitoare a întregii lui înfăţişări emoţionau gloata aceea, preschimbîndu-i sentimentele de ură dezlănţuită aproape în ruşine. Cînd s-a potolit tumultul provocat de prezenţa sa, aruncă o privire liniştită dar severă, apoi, cu un glas parcă de părintească dojană, întrebă :

— Fiii mei, ce doriţi de la tatăl vostru spiritual ?

Acestei întrebări îi urmă o tăcere la fel ca aceea care primise cuvintele părintelui canonic ; dar căinţa depăşea uimirea, şi ici-colo cîte unul îngenunchea, alţii ridicau braţele în semn de rugăciune, cînd deodată mii de oameni îşi contopiră cuvintele, izbucnind într-un singur glas :

— Binecuvîntarea ! Binecuvîntarea !

Toţi căzură în genunchi, eu îmi plecai capul pe coama zbîrlită a mîrţoagei mele, şi binecuvîntarea cerută pogorî asupra noastră... Atunci, mai înainte ca episcopul să poată adăuga după voia sa cîteva cuvinte de pace, gloata începu să urle că trebuie să se ducă la vicecăpitan, şi împreună cu mulţimea aceea m-am trezit şi eu tîrît împreună cu mîrţoaga în faţa primăriei. Patru mercenari schiavoni care stăteau la poartă se grăbiră să intre în vestiar, închizînd şi baricadînd uşa ; apoi, după multe chemări şi multe consultări, domnul vicecăpitan se hotărî să se prezinte la portic. Gloata nu avea nici puşti şi nici pistoale, încît preademnul magistrat avu curaj să se încreadă în ea.

— Ce vrea să însemne această noutate, fiii mei ? începu el cu un glas tremurat. Azi e zi de lucru, fiecare dintre voi are familie, după cum o am şi eu ; ar trebui ca fiecare să-şi vadă de treburi acolo unde-l cheamă propria-i datorie, şi în schimb...

Un „Urraaaa pentru libertate“ a exaltaţilor acelora îndrăciţi sufocă la acest cuvînt glasul celui ce le ţinea discursul.

— După cîte ştiu, v-aţi luat libertatea, continuă el cu un ton de reală umilinţă. Bucuraţi-vă de ea, fiii mei ; în asemenea lucruri eu nu mă pot amesteca...

— Afară cu mercenarii schiavoni !... La spînzurătoare cu schiavonii ! răsăriră nişte glasuri.

— Francezii ! Trăiască francezii ! Vrem libertate ! răspunseră alţii.

Aceşti domni francezi îmi veniră atunci pentru prima oară în minte, în învălmăşeala aceea ; şi ei parcă îmi clarificară oarecum ideile. În acelaşi timp, mi-am amintit de Fratta şi de motivul pentru care venisem la Portogruaro ; dar domnul vicecăpitan nu mi se părea că se scaldă în ape atît de bune încît să se poată gîndi să-i sprijine pe ceilalţi mai mult decît pe el însuşi. Citeai pe faţa lui dorinţa acută de a se retrage în clădire, încît era nevoie de strigătele continue ale mulţimii ca să-l poată face să mai rămînă acolo.

— Dar, domnii mei, se bîlbîia el, nu ştiu cu ce vă pot fi de folos stînd aici în pergola asta şi expunîndu-mă privirii voastre !... Eu nu sînt decît un ofiţer, un instrument orb al excelenţei-sale domnul locotenent ; depind întru totul de el...

— Nu, nu ! Trebuie să depindeţi de noi ! Nu mai avem stăpîni ! Trăiască libertatea. Jos cu locotenentul !

— Aveţi grijă, domnilor ! Dumneavoastră nu sînteţi autorităţi constituite, nu aveţi magistraţi legali...

— Bine !... Ni-i vom constitui ! Să numim un magistrat al Republicii. Hai să-l votăm ! La vot ! Veţi da ascultare magistratului nostru !

— Dar, pentru Dumnezeu, se opunea cu disperare vicecăpitanul, asta este o adevărată rebeliune. Să vă alegeţi un magistrat este un lucru foarte bun, dar daţi-mi

răgaz mai întîi să-i pot comunica excelenței-sale locotenentul să dea cuvîntul serenissimului colegiu.

— Moarte colegiului! Vrem un magistrat! Stați pe loc! Stați pe loc! Își periclitează viața vicecăpitanul dacă îndrăznește să se miște! La vot pentru un magistrat! La vot!

Hărmălaia creștea din ce în ce mai mult și o dată cu ea și confuzia; și de ici, de colo se auziră zumzete care propuneau vreo zece nume pentru a fi votate; dar ori cît de mari ar fi meritele celor absenți, tot nu înving autoritatea celor prezenți. Un țăran începu să strige:

— Să-l numim pe domnul Carlino! Și toți după el începură să repete gălăgioși: Iată magistratul poporului! Trăiască domnul Carlino! Jos cu vicecăpitanul!

Într-adevăr, eu nu mă aventurasem în învălmășeala aceea cu năzuințe atît de ambițioase; dar, văzîndu-mă ridicat atît de sus, nu m-a mai lăsat inima să cobor; este însă îndoielnic că aș fi putut s-o fac. Începură să se apropie de mine într-atît, încît erau gata să ridice pe umerii lor burta mîrțoagei mele, și-mi fluturară în obraz batistele lor murdare, pălăriile, beretele și mă aplaudară de parcă aș fi fost un actor care-și jucase bine rolul. Vicecăpitanul se uita la mine din porticul casei ca un dulău mare legat în lanț care ar privi un biet cățeluș asmuțit; dar de fiecare dată cînd dădea semn că vrea să se retragă, imediat mii de mutre fioroase își roteau ochii revoltați, amenințîndu-l pe căpitan că dau foc clădirii dacă nu dă ascultare noului magistrat.

— Da, domnii mei, dumneavoastră retrăgeți-vă și trimiteți-l pe domnul magistrat... și vom cădea de acord, discutînd între noi...

Mulțimea fremăta fără să știe de ce, și între timp mulți dintre curioși o șterseseră, iar unii dintre țărani, obosiți de comedia aceea, o luară înspre casele lor. Cît despre mine, nici nu știu pe ce lume mă aflam, fiindcă mă numiseră magistrat, și nu vedeam ce rezultat trebuia să aibă întrevederea la care mă invita vicecăpitanul. Dar îmi plăcea faptul că devenisem un om important, încît am sacrificat totul în speranța gloriei.

— Să se deschidă! Să se deschidă porţile! Lăsaţi-l pe magistrat să intre! striga mulţimea.

— Domnii mei, răspunse căpitanul, am soţie şi copii, şi nu vreau să-i fac să moară de groază... Voi deschide porţile de îndată ce vă veţi îndepărta... Vedeţi că nu eu port toată vina... Să cădem la dreaptă învoială, şi buna-înţelegere ne va fi asigurată!...

Lumea nu se gîndea să se îndepărteze, şi eu, fie că eram obosit să mai stau pe cal, fie că abia aşteptam să tratez de la egal la egal cu un vicecăpitan, m-am grăbit să-i conving pe oameni să se retragă.

— Cetăţeni, am început să le spun, vă mulţumesc; vă voi fi în veci recunoscător! Sînt emoţionat şi onorat de atîtea dovezi de stimă şi afecţiune. Totuşi, domnul vicecăpitan nu are nici o vină. Trebuie să-i arătăm încredere, pentru ca şi el să aibă în noi. Risipiţi-vă şi fiţi liniştiţi... Între timp, eu voi apăra drepturile voastre...

— Trăiască magistratul!... Bine! Foarte bine!... În piaţă! În piaţă!... Vrem să se deschidă hambarul primăriei!... Vrem lădiţa cu bani luaţi pe taxele de măcinat!... Acolo este sîngele sărmanilor!...

— Da, fiţi liniştiţi!... Aveţi încredere în mine! Va fi făcută dreptatea... dar între timp staţi liniştiţi în piaţă şi aşteptaţi-mă...

— În piaţă!... În piaţă!... Trăiască domnul Carlino! Trăiască magistratul!... Jos San Marco!... Trăiască libertatea!

Şi în asemenea ovaţii, toată mulţimea aceea se revărsă tumultoasă spre piaţă, ca să devasteze vreo mică brutărie sau vreo modestă zarzavagerie; dar gălăgia lor era mai mare decît foamea, aşa că n-au fost necazuri. Unii mai neîncrezători au rămas să vadă dacă vicecăpitanul îşi menţine promisiunile; eu am descălecat cu toată plăcerea, i-am lăsat calul unuia dintre ei şi am aşteptat la poartă să mi se deschidă. Într-adevăr, cu dibăcie şi prudenţă, un caporal al schiavonilor deschise puţin poarta, încît am intrat pieziş pe ea; puseră imediat după aceea la loc drugurile de fier şi lanţurile, de parcă ar fi vrut să mă ţină acolo la închisoare. Zgomotul acela de ferecare, de zăvoare îmi dădu oarecum de gîndit, apoi mi-am amintit că sînt un personaj important, un magistrat, aşa că m-am

suit pe scară cu capul sus şi cu braţul arcuit în şold, ca şi cum aş fi avut în buzunar tot poporul meu gata să mă apere. Căpitanul, după ce între timp intrase grijuliu înăuntru, mă aştepta acum într-o sală în mijlocul unei clici de scribi şi de poliţişti, care nu-mi fură de loc pe plac. Nu mai avea de loc aerul acela umil şi binevoitor, arătat mulţimii cu cinci minute mai înainte. Fruntea încruntată, buzele răsfrînte şi atitudinea expeditivă a vicecăpitanului nu mai aminteau nici pe departe paloarea verzuie, privirile rătăcite şi gesturile şovăielnice şi tremurătoare ale victimei de adineauri. Veni în întîmpinarea mea cu îndrăzneală şi mă întrebă :

— Vă rog, cum vă numiţi dumneavoastră ?

În sinea mea i-am mulţumit că mă scutise de jena de a-l întreba eu primul, căci nici n-aş fi ştiut cum să încep. Aşa însă, zgîndărit în amorul meu propriu, ridicai creasta ţanţoş ca un cocoş.

— Mă numesc Carlo Altovitti, gentilom di Torcello, cancelar la Fratta, şi de curînd magistrat al oamenilor din Portogruaro.

— Domnule magistrat ! Domnule magistrat ! bombăni vicecăpitanul. Dumneavoastră spuneţi ; dar sper că nu veţi vrea să luaţi în serios gluma unei mulţimi îmbătate ; ar fi prea mare riscul pentru dumneavoastră.

Banda aceea de nemernici aprobă spusele şefului printr-un semn din cap ; în schimb, pe mine, pentru o clipă, mă străfulgeră ideea să izbucnesc în nişte invective tari, ca să le demonstrez cît de puţin îmi pasă de ameninţările lor. Un sentiment înalt al demnităţii mele m-a făcut însă să nu izbucnesc, răspunzîndu-i vicecăpitanului că desigur eu nu sînt demn de marea onoare ce mi se oferise, dar că nici nu intenţionez să scad şi mai mult în ochii lor arătîndu-mă drept un om de nimica, ceea ce nici nu eram de fapt. Aşadar, să-mi comunice el ce anume concesii e dispus să acorde, aşa încît poporul, clientul meu, să poată avea oarecare avantaje din libertatea nou cucerită.

— Ce concesii ? Ce libertate ? Eu nu ştiu nimic din toate astea ! răspunse vicecăpitanul. N-au sosit ordine de la Veneţia ; şi libertatea este atît de veche în Republica Veneţiană, încît nu-i nevoie ca poporul din Portogruaro s-o inventeze azi.

— Mai domol, mai domol cu această libertate a Veneției ! replicai eu, versat în asemenea dispute, în urma experienței mele de la Padova. Dacă dumneavoastră înțelegeți prin libertate liberul arbitru al celor trei inchizitori de stat, sînt gata să vă dau dreptate ; ei pot spune că se bucură de libertate în toată puterea cuvîntului, după bunul lor plac. Dar în ceea ce-i privește pe ceilalți supuși, vă întreb cu supunere : în ce almanah ați descoperit că se pot chema liberi ?

— Inchiziția statului este o magistratură dovedită excelentă de secole întregi, adăugă vicecăpitanul, cu un glăscior șovăielnic în care vechea venerație era temperată de actuala teamă.

— A fost găsită excelentă pentru secolele trecute, am adăugat eu. Cît privește prezentul, sîntem de altă părere. Poporul o găsește mizerabilă și, bucurîndu-se de dreptul său de suveranitate, se descătușează pentru totdeauna de ea și de neplăcerea de a i se mai supune.

— Domnule... domnule Carlino mi se pare, reluă vicecăpitanul, vă atrag atenția că această suveranitate n-a fost încă acordată de nimeni poporului din Portogruaro și că acești oameni nici nu au făcut nimic ca să și-o cucerească. Eu încă mai sînt ofițer în slujba serenissimei seniorii și desigur că nu pot îngădui...

— Ei, lăsați, l-am întrerupt eu, cîte n-au permis ofițerii serenissimei, fie la Verona, la Brescia, la Padova, sau peste tot unde au vrut să intre francezii !

— Foc de paie, domnul meu ! exclamă imprudent vicecăpitanul. Cîteodată te prefaci că acorzi unele concesii, pentru a obține apoi și mai mult. Din surse bine informate, știu că nobilul Ottolini are gata pregătiți treizeci de mii de oameni înarmați în văile din Bergamo, și veți binevoi să-mi răspundeți dacă întoarcerea domnilor francezi va fi asemănătoare cu venirea lor.

— În sfîrșit, domnul meu, am stăruit, aici nu este vorba de a ști ceea ce se va întîmpla mîine ; este vorba de a da sau nu ascultare cerințelor unui popor liber. Este vorba de a le restitui ceea ce le-a fost smuls cu forța, prin tiranicul impozit pe măcinat, și mai ales de a se deschide în favoarea lor hambarele vistieriei publice, de-

venite azi inutile fiindcă schiavonii se pot întoarce la casele lor cînd poftesc.

Un murmur de nemulţumire izbucni de pe buzele tuturor, dar căpitanul, om cu urechile foarte fine, auzind că se îngroaşă tumultul de afară, s-a arătat mai moderat decît ceilalţi.

— Eu sînt vicecăpitanul miliţiilor şi închisorilor, îmi răspunse el. Acesta (şi-mi arătă cu degetul un om solid, gras, cu un cucui) este casierul impozitelor ; celălalt (o figură prelungă şi slabă ca spectrul foamei) e răspunzător de hambarele publice... Învestiţi de seniorie cu aceste sarcini, desigur că nu putem recunoaşte în dumneavoastră un magistrat legitim şi ca atare nici nu putem răspunde dorinţei dumneavoastră fără o dispoziţie oficială din partea însăşi senioriei.

— Ei, drace ! ţipai eu. Aşadar, sînt un magistrat fără nici o greutate ?

Toţi de faţă se priveau între ei, înlemniţi de atîta curaj ; pentru ca apoi eu să iau şi mai mult în serios rolul pe care-l aveam de susţinut şi să-mi ies cu totul din sărite.

— Eu, domnii mei, am promis să iau sub protecţia mea interesele poporului, şi le voi susţine în continuare. Şi apoi, trebuie să mă întorc la Fratta mai înainte de a se însera, şi deci mai înainte de a se însera vreau să pun ordine în toate aceste treburi. M-aţi înţeles, domnii mei ? Dacă nu, recurg la popor şi-l las pe el să-şi facă singur dreptate.

— Am înţeles, răspunse vicecăpitanul, cu o tenacitate mai mare decît mă aşteptam. Dar fără un ordin din partea senioriei eu nu recunosc alţi superiori decît pe excelenţa-sa locotenentul. Cît priveşte poporul, nu va face pe nebunul cît timp vă păstrăm ostatic aici, în tovărăşia noastră.

— Cum, sînt ţinut ca ostatic ?... Un magistrat ?...

— Nu sînteţi absolut de loc un magistrat ! Eu însă sînt vicecăpitan.

— Mulţumesc. Vom vedea-o noi şi pe asta !

— O vom vedea cu siguranţă, dar nu vă sfătuiesc să vă grăbiţi. Noi avem unele informaţii despre dumneavoastră şi ştim cu ce lipsă de respect trataţi pe preacredincioşii inchiziţiei.

— Aha! Aveţi unele informaţii? Îmi închipuiam eu. Pe preacredinciosul vostru de cum se va întoarce la Fratta voi da ordin să-l spînzure!... Aflaţi-o şi pe asta!

— Bravo! Perfect! Din ordinul preailustrei seniorii, vă arestez sub acuzaţia de lesmajestate!

La această tiradă foarte tragică a vicecăpitanului, banda lui de nemernici se înşiră în jurul meu, vrînd parcă să mă împiedice să fug; dar mă întreb acum: la ce foloseau toate aceste precauţii, cînd porţile erau ferecate? Mi-am încrucişat braţele pe piept, dînd acelei adunături de laşi sublimul spectacol al unui magistrat fără popor şi fără teamă. Tabloul acela plastic n-a durat mai mult de un minut, cînd se auzi un tropăit de cai, o alergătură şi un urlet al poporului, care atrase atenţia temnicerilor mei. Se repeziră toţi la ferestre, cînd se auziră ceva mai desluşit strigătele acelui nou tumult:

— Francezii! Francezii! Trăiască libertatea!... Faceţi loc francezilor!

Toţi au rămas ca statuile banchetului Meduzei, fiecare în alt colţ al odăii. Eu singur, dintr-un salt, am ajuns la fereastră, de unde am văzut în faţa Căpităniei un grup de cavalerişti cu lănci, şi în jurul lor o învălmăşeală de nedescris de nebuni, de curioşi, de fanatici, gata să-şi spargă capul unul de celălalt din cauza pasiunilor diferite care-i frămîntau.

— Trăiască francezii!... Faceţi loc domnilor francezi!

Nu mai încăpea îndoială: cavaleriştii erau francezi, şi începură să lovească cu lăncile lor în poarta Căpităniei, urlînd şi blestemînd cu toate *peste*[1] şi *sacrebleu*[1] ale vocabularului lor. Eu am ţipat de sus că îndată or să le deschidă; şi vorbele mele au fost primite cu îndoite strigăte şi îndoit entuziasm al mulţimii.

— Bravo, domnule magistrat!... Veniţi, domnule magistrat!

Emoţionat de atîta bunătate, m-am aplecat şi apoi am intrat iute înăuntru, să-i rog să deschidă porţile. Dar înăuntru nu mă mai auzea nimeni, toţi alergau ca nebunii

---

[1] Expresii injurioase în limba franceză.

încoace și-ncolo, prin odaie ; unii dintre ei se piteau în dulapurile goale ale arhivei ; alții căutau cheile temnițelor pentru a se amesteca cu prizonierii de acolo ; schiavonii de gardă o luaseră la fugă prin portița care dădea în stradă, încît a trebuit să cobor eu însumi ca să iau drugurile de fier de la poartă. Să se salveze cine poate ; de cum am întredeschis obloanele, un blestemat de sergent se repezi la intrare cu cal cu tot și cu lancea în mînă, de n-a lipsit mult să mă străpungă cu ea ; și în spatele lui năvăliră toți ceilalți exaltați, deși în fața pragului nu erau decît vreo șapte trepte ; apoi, la intrare, în sus și-n jos, tropăiau înghesuindu-se fără nici o noimă, înșiruindu-se pe scară, ca să se suie Dumnezeu știe unde. Vicecăpitanul împreună cu sateliții săi, auzind sub picioarele lor gălăgia aceea, care făcea să se cutremure pereții, începură să se închine la preafericita Fecioară a Cutremurului. Eu încercam să mă fac înțeles de sergent, convingîndu-l să se dea jos de pe cal dacă are de gînd să se suie pe scări, după cum părea că intenționează. Sergentul, spre marea mea uimire, îmi răspunse într-o italiană clară că-i caută pe administratorul-șef al grînarelor, pe vicecăpitan, și că dacă aceștia nu se arată în fața lui mai repede, are de gînd să-i spînzure de drapelul libertății. Un „Uraa !" frenetic închinat libertății sublinie această sentință, din partea poporului ; intrarea era invadată de mulțime, și printre caii francezilor și strigătele cetățenilor credeai că-i un adevărat infern, nu altceva. În sfîrșit, sergentul, văzînd că nu se poate sui călare pe scări și că vicecăpitanul nu se grăbește de loc să coboare, sări jos de pe cal și-mi ceru să-l însoțesc pînă la domnii aceia magistrați. Cînd am apărut alături de ofițerul francez, alt val de strigăte și de ovații zgîlții reședința Căpităniei din temelii.

— Trăiască domnul magistrat !

Ne urcarăm, eu și cu sergentul, și după multe cercetări, reușirăm să scoatem din vizuină pe casierul camerei de impunere, pe administratorul-șef al grînarelor și pe vice-

căpitan, care se strînseră grămadă ca trei şerpi într-un colţ din mansardă. Am avut mult de furcă pentru a-i putea salva de furia poporului care ne urmase ; şi numai cu autoritatea mea, susţinută de cîteva înjurături ale sergentului, am reuşit să impun cîteva clipe de linişte. Atunci, sergentul ceru pe un ton foarte ursuz să li se facă o subvenţie de cinci mii de ducaţi cu titlul de indemnizaţie de transport, iar grînarele să rămînă deschise în serviciul libertăţii şi al armatei franceze. Poporul mai profită şi de acest pretext ca să strige un „Ura !" libertăţii. Cei trei magistraţi tremurau care mai de care, de păreau trei pomişori plăpînzi în bătaia vîntului ; dar casierul a mai găsit putere în el să le spună că nu primiseră ordine în sensul acesta, dar dacă s-ar fi uzat de forţă...

— Ce forţă, ce neforţă ! ţipă ameninţător sergentul. Generalul Bonaparte a cîştigat ieri dimineaţă o bătălie la Tagliamento ; noi am risipit sîngele nostru pentru apărarea libertăţii, şi un popor liber ne va nega acum această recompensă ? Cei cinci mii de ducaţi trebuie vărsaţi pînă într-o oră, şi restul de bani să fie pus la dispoziţia poporului, din ordinul generalului. Cît priveşte situaţia grînarelor, după ce se va fi aprovizionat cîmpul trupelor franceze la Dignano, să fie lăsate deschise pentru familiile cele mai lipsite. Iată planurile binefăcătoare ale republicanilor francezi !

— Trăiască francezii ! Jos cu San Marchini ! Trăiască libertatea ! ţipa mulţimea, năpustindu-se în sălile instituţiei aceleia, izbind mobilele şi aruncînd hîrtii şi dulapuri pe fereastră.

Alţii, aflaţi afară, făceau şi mai mare gălăgie, urlînd de furie că nu pot proceda şi ei la fel. Atunci, spre marea mea uimire, am văzut cum teama atît de imediată şi de apropiată nu-i eliberase pe cei trei magistraţi de vechea şi cuvenita spaimă faţă de inchiziţia statului. Toţi trei gîndeau la fel, dar vicecăpitanul a fost primul care avu curajul s-o spună.

— Domnule, se bîlbîi el, multpreastimate domnule ofiţer, după cum spuneţi şi dumneavoastră, poporul este liber ; noi, noi nu avem nici o legătură cu acest fapt...

Grînarele şi banii ştiţi prea bine unde se află. Aici (şi arătă înspre mine) este tocmai preailustrul domn magistrat, creat azi-dimineaţă special în serviciul Comunei, aşa că vă rog să vă adresaţi dumnealui. Cît despre noi... noi vom abdica în mîinile... în mîinile...

Nu ştia în mîinile cui va abdica, dar un nou val de ţipete din partea gloatei îl scuti de greutatea acelei declaraţii.

— Trăiască libertatea ! Trăiască francezii !... Trăiască domnul magistrat !...

Sergentul întoarse spatele celor trei nenorociţi, mă luă de braţ şi mă conduse în jos pe scări. Şi în timp ce o parte din mulţime rămînea să se distreze cu vechii ei magistraţi, impunîndu-le cocarda revoluţionară şi obligîndu-i să strige trăiască una şi trăiască cealaltă, alt alai de oameni urmă grupul francezilor, care, încercuind preaimportanta mea persoană, se îndrepta înspre clădirea unde se afla lădiţa cu banii de taxe. De-a lungul drumului am atras atenţia sergentului că nu am cheile, dar el îmi răspunse cu un zîmbet de compătimire şi dădu cu sete pinteni în burta calului ca să alerge cît mai repede. Porţile au fost sparte de doi soldaţi genişti ; sergentul pătrunse în casierie, închise într-o valiză sumele găsite acolo, declară că înăuntru nu sînt decît patru mii de ducaţi şi-şi continuă drumul spre hambare, lăsînd să se descarce şi acolo furia populară asupra mobilierului şi a documentelor. În faţa grînarelor am găsit gata pregătit un şir lung de care, în parte soldăţeşti, în parte rechiziţionate de pe la casele ţăranilor din împrejurimi şi escortate de o mînă bună de vînători provensali. Cu ajutorul acestora, orzul, grîul şi făina au fost băgate în saci şi încărcate în foarte scurt timp ; poporului i s-a dat voie să beneficieze de praful de făină care ieşea pe ferestre, şi totuşi strigau cu toţii incontinuu :

— Trăiască francezii ! Jos cu San Marco !... Trăiască libertatea !...

Cînd a fost gata pregătit convoiul, căpitanul care-l conducea şi care între timp luase referinţe de la sergent

mă chemă în mod solemn la el, onorîndu-mă la fiecare două cuvinte cu titlul de cetățean și de magistrat. Mă proclamă erou al libertății, salvatorul patriei și fiul adoptiv al poporului francez. Apoi, carele o porniră în perfectă ordine spre San Vito, cavaleriștii cu valiza dispărură într-un nor de praf, iar eu am rămas înlemnit, uimit și rușinat în mijlocul unui popor nu prea mulțumit și absolut de loc sătul. Și totuși, nu încetau să strige :

— Trăiască francezii ! Trăiască libertatea !

Doar că uitaseră de magistratul lor, ceea ce-mi dădu fericitul prilej să mă fac nevăzut de cum începu să se însereze. Nu mai aveam timp să dau de urma mîrțoagei, și apoi, nu mai aveam atîta curaj încît să mai mă expun călare, gata de o altă faptă măreață sau de un nou triumf ; mi-am dat seama că cel mai prudent era să rămîn pe jos. Așadar, am pornit-o pe jos, cu regretul că-mi pierdusem întreaga zi cu fleacuri, dînd dovadă de trufie, și am luat din nou potecile și cărările care duceau spre Fratta. Multe considerații politice și filozofice asupra instabilității gloriei umane, a favoarei poporului și asupra ciudatelor obiceiuri ale paladinilor libertății îmi distrăgeau mintea de la teama să nu se fi întîmplat vreo nenorocire la castel. De altfel, casele țăranilor prin fața cărora treceam erau pustii, și urmele dezordinii și jafului m-au făcut să mă frămînt și fără voie să grăbesc pasul ; și pe măsură ce mă apropiam de casă, mă căiam mai rău că o neglijasem atîtea ore și că nu îndeplinisem misiunea importantă pentru care plecasem acolo. Din păcate, temerile mele erau întemeiate. La Fratta am găsit literalmente ceea ce se numește un infern. Casele din sat părăsite, fragmente de butoaie, de care, de mobile, toate claie peste grămadă, pretutindeni ; urme de foc încă fumegînde ; în piață — rămășițele celei mai mari petreceri din lume. Bucăți de carne pe jumătate crude, pe jumătate fripte ; băltoace de vin vărsat ; saci de făină răsturnați, resturi de străchini, farfurii, pahare ; și în mijlocul haosului acela pășteau animalele dezlegate din grajduri, iar în clarobscurul inevitabilei nopți, scena apărea ca o viziune fantastică. M-am repezit spre castel, țipînd cît mă ținea gura : „Giacomo !

Lorenzo ! Faustina !", dar glasul meu se pierdea în curțile pustii, și în fața intrării îmi răspunse doar nechezatul unui cal. Era mîrțoaga lui Marchetto, care-și pierduse hățurile în învălmășeala nebunească de la Portogruaro și se întorsese acasă ; biet animal, mai credincios și mai curajos decît toate celelalte animale ce se grozăveau că ar fi înzestrate cu creier și curaj. O crudă îndoială îmi sfîșie inima cînd m-am gîndit la bătrîna contesă, și am zburat prin curți și coridoare cu riscul de a-mi frînge gîtul împiedicîndu-mă de vreo coloană. Acolo înăuntru, fiindcă razele lunii nu puteau străbate, nu-mi apărură sub ochi semnele prăpădului, dar pe unde treceam, adulmecam un miros grețos. Împiedicîndu-mă de obloanele sparte, aruncate pe jos, de mobilele distruse, am suit scările aproape în patru labe ; în salonul cel mare era cît pe-aci să mă rătăcesc, atîta harababură era și atît de mutate erau lucrurile de la locul lor ; dar spaima mă îndruma pe unde s-o iau ; am ajuns în camera bătrînei ; m-am repezit să intru, într-un întuneric groaznic, țipînd ca ieșit din minți. Din bezna aceea adîncă îmi răspunse un sunet înspăimîntător ca un horcăit gîfîit și amenințător în același timp ; urletul fiarei și geamătul copilului se îmbinau în vaietul acela sinistru și continuu.

— Doamnă, doamnă ! exclamai eu, cu părul măciucă. Eu sînt. Sînt eu, Carlino ! Răspundeți !

Atunci am auzit zgomotul unui trup care se străduia să se ridice ; simțeam că-mi ies ochii din orbite încercînd să deslușesc ceva în misterul acela tenebros. Să fac un pas înainte ca să pot pune mîna, să mă dau înapoi și să caut să fac lumină erau posibilități care nici măcar nu-mi treceau prin cap, atît de puternică era groaza nesiguranței care mă țintuia inert locului.

— Ascultă, începu atunci un glas pe care cu greu l-am recunoscut drept glasul bătrînei contese, ascultă, Carlino ; fiindcă nu e un preot lîngă mine, vreau să mă spovedesc ție. Află... așadar... află că voința mea n-a consimțit niciodată la înfăptuirea vreunui rău... că am făcut tot... tot binele pe care l-am putut face... că mi-am iubit

copiii... nepoatele mele, rudele mele... că mi-am ajutat aproapele, că am sperat în Dumnezeu... Şi am o sută de ani ; o sută de ani, Carlino, şi mor în singurătate, în durere, în disperare !...

Un fior îmi străbătu tot trupul, făcîndu-mă să tremur din cap pînă-n picioare ; priveam cu ochiul milei toate misterele acelui suflet readus la viaţă doar pentru a simţi spaimele morţii.

— Doamnă, am ţipat, doamnă, dumneavoastră nu credeţi în Dumnezeu ?...

— Am crezut în el pînă acum, îmi răspunse cu o voce stinsă.

Şi în vorbele ei am ghicit un zîmbet văduvit de speranţă. N-o mai auzeam mişcîndu-se şi nici respirînd, şi am înaintat pînă la marginea patului ; înfiorat tot, am atins un braţ amorţit de ghearele morţii. O clipă, mi s-a părut c-o văd ; mi s-a părut c-o văd, deşi tenebrele îşi îndesau mereu mai mult pînzele în camera aceea funerară ; am simţit cum mi se înfige nemiloasă în inimă străpungerea otrăvită a ultimei priviri, încît am avut impresia că sufletul ei, părăsindu-şi vechiul prieten, sufla asupra mea un blestem. Blestemată fie această viaţă atrăgătoare şi himerică, dătătoare de plăceri care ne poartă prin golfuri încîntătoare şi pline de farmec, pentru ca apoi să ne izbească de o stîncă ca pe nişte naufragiaţi disperaţi !... Blestemat să fie aerul care ne mîngîie cît sîntem tineri, adulţi şi bătrîni, pentru ca să ne sufoce cînd sîntem muribunzi !... Blestemată fie familia care ne răsfaţă şi ne înconjoară cît sîntem veseli şi fericiţi, ca să se risipească în cele patru vînturi, părăsindu-ne în momentele supreme şi în singurătatea disperării ! Blestemată fie pacea sfîrşită în groază, credinţa transformată în blesteme, mila răsplătită cu ingratitudine ! Blestemat...

Mintea mea, cuprinsă de aceste triste şi răscolitoare deliruri, oscila între furie şi stupiditate ; viaţa aceea sfîntă şi centenară, truncheată în spasmele groazei, îmi întorcea raţiunea pe dos, şi multă vreme am rămas nemişcat, ţinînd braţul îngheţat în mînă, de nu mai ştiam nici eu dacă sînt viu, sau mort. În sfîrşit, mi-am revenit, văzînd cum

se face lumină în odaie şi apare capelanul, foarte uimit că mă vede acolo. Spaccafumo venea în spatele lui, ţinînd în mînă un sfeşnic. În oricare alt moment, figurile lor descompuse, paloarea chipului, ochii în fundul capului, carnea însîngerată mi-ar fi produs oroare şi silă ; atunci însă, nu le-am dat nici o importanţă. Preotul se apropie, fără o vorbă, de patul bătrînei şi ridicîndu-i şi celălalt braţ îl lăsă să cadă.

— Cîinii de francezi ! murmură el. Iată cum a murit şi ea fără mulţumirea unei împărtăşanii !... Ei da, doar n-o fi vina mea, Doamne ?...

Spunînd acestea îşi privi trupul lovit şi sfîşiat de torturile soldaţilor a căror furie o sfidase, ţinînd morţiş să rămînă la patul infirmei. Îl tîrîseră afară de acolo, batjocorindu-l şi bătîndu-l, dar el dăduse mereu tîrcoale în jurul castelului şi abia atunci se întorsese, adică imediat după ce jefuitorii se risipiseră. Cît despre Spaccafumo, el ghicea de la o sută de poşte distanţă nenorocirile capelanului şi niciodată nu se întîmpla să lipsească la momentul oportun ; avea un al şaselea simţ, stimulat de recunoştinţă şi de prietenie. Eu poate că n-am putut, sau n-am vrut să-i mai amărăsc durerea bunului preot povestindu-i cum murise doamna. Aşadar, am tăcut şi am îngenuncheat împreună cu ei, spunînd litaniile pentru morţi ; în sinea mea mă rugam mai degrabă pentru mulţumirea celor vii decît pentru uşurarea sufletului defunctei. Am aşezat apoi cadavrul într-o poziţie creştinească ; dar impresia lăsată de moarte pe figura descompusă contrasta groaznic cu mîinile împreunate ca de rugăciune. Eu, care-mi explicam secretul acelui contrast, m-am retras după cîtva timp, lăsîndu-i pe preot şi pe tovarăşul lui să recite cu o fervoare plină de devotament rugile pentru defuncţi. Am hoinărit multă vreme pe cîmp, ca un spectru ; cînd m-am întors în sat, am aflat de la cîţiva refugiaţi istoria teribilă a jafului soldaţilor care după ce pîngăriseră tot teritoriul se năpustiseră cu furia beţiei asupra castelului di Fratta. Nici nu voiam să-mi închipui infamiile comise de banda aceea de ucigaşi plătiţi faţă de biata bătrînă, rămasă singură să-i înfrunte. Dar timpul scurt cît îl văzusem pe capelan, starea mizerabilă a cada-

vrului, dezordinea odăii atestau cruda bătaie de joc la care fusese supusă. Mărturisesc că entuziasmul meu pentru francezi se potoli foarte mult; dar mai tîrziu, reflectînd din nou, mi se păru imposibil să fi fost lăsaţi în mod premeditat să comită asemenea monstruozităţi şi, ajungînd la concluzia că ele trebuiau imputate ieşirilor bestiale ale cîtorva soldaţi, m-am hotărît să cer dreptate. Faima îl zugrăvea pe generalul Bonaparte ca pe-un adevărat republican, apărător al libertăţii; mi-am băgat în cap să recurg la el, şi două zile mai tîrziu, cînd trupul contesei a fost depus cu obişnuitele onoruri în mormîntul nobililor di Fratta, am pornit în călătorie spre Udine, unde-şi avea sediul statul-major al armatei franceze. Din datele culese putusem stabili că vinovaţii aparţineau aceluiaşi batalion de bersalieri care escortase convoiul cu grîne, plecat în aceeaşi zi de la Portogruaro; de aceea aveam toată convingerea că vinovaţii vor fi găsiţi şi pedepsiţi cu o pedeapsă exemplară. Vechea virtute a tînărului eliberator al Italiei era, după părerea mea, chezăşia unei dreptăţi neîntîrziate.

La Udine am găsit aceeaşi stare de zăpăceală. Oaspeţii comandau, şi stăpînii ascultau. Autorităţile veneţiene erau fără putere, fără demnitate, fără sfat; poporul şi seniorii din comună — divizaţi de diferite opinii, care mai de care mai ciudate şi mai greşite. Dar foarte mulţi dintre ei, după ce strigaseră cu cîteva zile în urmă „Uraa“ husarilor din Ungaria şi dragonilor din Boemia, îi aplaudau acum pe sanchiloţii din Paris. Acestea erau roadele nulităţii politice datînd de atîtea secole; se credea că sîntem veniţi pe lume doar ca să privim; spectatori, şi nu actori. Actorii sînt plătiţi, şi cine stă în fotoliu e drept să-i recompenseze pe cei ce se mişcă pentru el...

Generalul Napoleon Buonaparte (aşa i se spunea pe atunci) locuia în casa Florio. Am cerut să stau de vorbă cu el, afirmînd că am de făcut comunicări foarte grave în legătură cu nişte lucruri petrecute în provincie şi, cum el se scălda încă de pe atunci într-o atmosferă tulbure din pricina nemulţumirilor veneţienilor, mi s-a îngăduit o audienţă. Cauza n-am aflat-o decît mult mai tîrziu.

Generalul era în mîinile valetului, care-l bărbierea; pe vremea aceea nu disprețuia faptul de a se lăsa văzut ca un om obișnuit; dimpotrivă, manifesta ostentativ o simplitate catoniană, astfel încît la prima vedere m-am simțit foarte încurajat. Era slab, jigărit, neliniștit; părul lung, întins, îi cădea pe frunte, pe tîmple, și pe ceafă pînă jos, dincolo de gulerul hainei. Semăna perfect cu portretul frumos lăsat de Appiani [1], care poate fi văzut la vila Melzi de la Bellagio, și a fost dăruit vicepreședintelui de primul-consul președinte, ca o trufașă momire a mielului de către lup. Doar că pe vremea aceea era mai obosit, mai tras la față, de părea că ar mai fi avut puțin de trăit; și aspectul acesta atît de firav adăuga aureola de martir gloriei de eliberator. El își sacrifica viața pentru binele popoarelor; cine nu s-ar fi sacrificat pentru el?

— Ce dorești, cetățene? mă apostrofă el tăios, frecîndu-și buzele cu colțul prosopului.

— Cetățene general, răspunsei eu cu o foarte ușoară plecăciune, ca să nu-i jignesc republicana modestie. Lucrurile despre care intenționez să vă vorbesc sînt de o maximă importanță și de cea mai mare delicatețe.

— Vorbește te rog, replică el, arătînd înspre valetul său, care-și vedea mai înainte de treabă; Mercier nu știe italiană mai mult decît calul meu.

— Atunci, am reluat eu, vă voi expune adevărul cu toată sinceritatea unui om încrezător în dreptatea celui ce luptă tocmai pentru dreptate și libertate. Un delict înfiorător a fost comis acum trei zile la castelul di Fratta de niște bersalieri francezi. În timp ce grosul trupei lor jefuia în mod barbar grînarele publice și tezaurul statului din Portogruaro, cîțiva disperați au invadat o onorabilă casă de seniori, insultînd și maltratînd peste măsură o bătrînă doamnă infirmă, trecută de o sută de ani, rămasă singură în casă, și provocîndu-i astfel moartea, de disperare și de inimă rea.

— Iată cum serenissima seniorie îi abrutizează pe soldații mei! strigă generalul sărind în picioare, după ce valetul terminase să-l șteargă pe bărbie. Atîta se predică

[1] *Andrea Appiani* (1754—1817), pictor italian, autor al unui portret al lui Napoleon.

poporului că sînt nişte asasini, nişte eretici, încît toţi fug la apariţia lor, toţi îşi părăsesc casele, şi cum vreţi ca asemenea primiri să le predispună sufletele la umanitate şi moderaţie ?... V-o spun eu : va trebui să mă întorc înapoi, să curăţ din drumul meu aceste insecte supărătoare.

— Cetăţene general, pricep şi eu că faima mincinoasă a împiedicat în primele momente cordialitatea ; dar există o manieră de a dezminţi această faimă, mi se pare, şi dacă printr-un exemplu luminos de dreptate...

— Ei da, vorbiţi-mi de dreptate, azi, cînd sîntem în ajunul unei bătălii în cîmp deschis la Isonzo !... Dreptatea ar fi trebuit să ne fie făcută nouă, cu doi trei ani în urmă !... Acum culeg cu toţii ceea ce au semănat. Dar sînt mulţumit să văd că cel mai mare rău nu vă vine totuşi din partea soldaţilor mei... Bergamo, Brescia şi Cremona s-au şi despărţit de San Marco ; şi stupida şi necinstita oligarhie îşi va da în sfîrşit seama că adevăraţii lor inamici nu sînt francezii. Ceasul libertăţii a sunat ; trebuie să ne ridicăm în picioare şi să luptăm pentru ea, sau să ne lăsăm striviţi. Republica Franceză întinde mîna tuturor popoarelor ca să se elibereze, în plin exerciţiu al drepturilor lor înnăscute şi imprescriptibile. Libertatea merită unele sacrificii ! Trebuie să vă resemnaţi.

— Dar, cetăţene general, eu nu pledez pentru respingerea vreunui sacrificiu util cauzei libertăţii ! Numai că mi se pare că martirajul unei bătrîne contese...

— Vă repet, cetăţene : Cine a înăsprit sufletul soldaţilor mei ? Cine a îndreptat împotriva lor talentul oratoric al preoţilor de ţară şi viclenia ţăranilor ?... Senatul, inchiziţia din Veneţia. Nu vă îndoiţi că se va face dreptate în ce-i priveşte pe adevăraţii vinovaţi...

— Totuşi, aş fi de părere că e necesar un exemplu pentru a preîntîmpina noi dezordini în viitor...

— Un exemplu, cetăţene, va fi dat de bersalierii mei pe cîmpul de luptă. Nu vă îndoiţi de aceasta. Dreptate li se va face şi lor ; doar nu veţi pretinde să-i omor pe toţi !... Vor lupta în prima linie ; vor spăla cu sîngele lor, în numele libertăţii, ruşinea vinei comise. Şi astfel, răul va fi preschimbat în bine, şi cauza poporului va fi mai bine slujită prin înseşi delictele ce o pîngăriră !...

— Cetățene general, vă rog să observați...

— Gata, cetățene ; am observat totul. Binele Republicii înainte de orice. Vreți să fiți un erou ?... Uitați orice pică personală și uniți-vă cu noi, uniți-vă cu oamenii integri și loiali care și în țara voastră duc un lung și încăpățînat război subteran împotriva privilegiilor, imbecilității și podagrei. Mă veți revedea peste cincisprezece zile. Atunci, pacea, gloria și libertatea universală vor fi șters amintirea acestor excese de moment.

La aceste cuvinte, marele Napoleon isprăvise cu îmbrăcatul, îndreptîndu-se spre camera alăturată, unde-l așteptau cîțiva ofițeri superiori. Văzînd că nu e prea mulțumit de vizita mea și nici nu pare dispus să mă asculte mai departe, o luai încet-încet pe scară în jos, repetînd în gînd toată discuția avută, întocmai cum decursese. Ce-i drept, n-am prea înțeles profunzimea vorbelor lui ; totuși, cuvintele grandioase despre popor și libertate, privirea lui tăioasă și tonul auster îmi încețoșaseră mintea, și pe drumul de întoarcere am ajuns la concluzia că ura împotriva nobililor venețieni depășea cu mult pînă și resentimentul față de bersalierii francezi. Înfiorătoarea nenorocire a contesei mi-a apărut o picătură de apă față de valul imens de fericire ce avea să se reverse asupra noastră grație valoroasei protecții a armatei republicane. Cetățeanul Bonaparte mi se părea cam aspru, cam surd și chiar cam lipsit de suflet, dar l-am scuzat, gîndindu-mă că meseria lui îl cere astfel pentru un moment. Și în felul ăsta, am lăsat-o treptat în pace pe moartă, îndreptîndu-mi gîndurile spre cei vii ; așa că în scrisoarea trimisă la Veneția, în care împărtășeam familiei tristul eveniment, cred că am dat vina mai mult pe nesocotința magistraților venețieni și pe prosteasca spaimă a poporului decît pe barbara desfrînare a invadatorilor. Capelanul s-a arătat foarte uimit văzîndu-mă că mă întorc la Fratta cu praful de pe tobă, și totuși mai calm și mai mulțumit decît atunci cînd plecasem. Monseniorul și căpitanul, refugiați acolo în castel, ascultară cu spaimă relatarea discuției mele cu generalul Bonaparte.

— Chiar l-ai văzut ? mă întrebă căpitanul.

— Ei, drace ! Dacă l-am văzut ?! Tocmai se rădea !

— Aha ! Chiar își rade barba ? Și eu, care credeam că o poartă lungă !

— Apropo, sări în sus monseniorul, după moartea mamei (un oftat prelung) nu mi-am mai ras nici bărbia și nici tonsura. Faustina (se întorsese și ea), pune la încălzit vasul cu apă !

Astfel resimțea monseniorul Orlando di Fratta propriile-i dureri și mizeriile publice. V-o spun eu că în conjunctura aceea animalele s-au arătat cele mai sensibile dintre toți locatarii castelului ; fără să fi făcut excepție nici măcar eu, căci o zadarnică și tardivă căință nu va fi desigur în stare să purifice uitarea mea odioasă din ziua aceea înfiorătoare. De-ar fi să mă gîndesc numai la mîrțoaga lui Marchetto, care se smulsese din învălmășeală ca să se întoarcă acasă, după cum ar fi trebuit să fac și eu, și de cîinele căpitanului, bătrînul Marocco, ce refuză să-și întovărășească stăpînul în fuga spre Lugugnana. Și rămase rătăcind prin castelul pustiu, adulmecînd ici și colo, căutînd parcă un suflet mai bun decît al său ; dar nu i-a fost dat să-l întîlnească ; și un franțuzoi descreierat s-a distrat găurindu-l cu baioneta, centimetru cu centimetru, în mijlocul curții. Reîntorși acasă, adunătura aceea de lași rămaseră atît de prostiți și de buimăciți, că nu mai simțiră nici mirosul pestilențial de hoit, ce vicia de trei zile atmosfera. Mie mi-a fost dat să-l observ cînd m-am întors de la Udine ; și am dat ordin unui țăran să arunce stîrvul într-un canal. Dar după ce termină această operă miloasă, țăranul mă chemă să contemplu și eu ceva încîntător. Pe cadavrul viermănos al lui Marocco se cuibărise pisoiul cu părul sur, tovarășul lui de atîția ani, și n-a fost chip să-l poți lua de acolo. Mîngîieri, amenințări, smulgeri n-au ajutat la nimic, încît mi s-a făcut milă, ba chiar am nutrit admirație pentru bietul cîine mort, care a știut să trezească atîta prietenie într-o pisică. Am poruncit să fie luată cu forța de acolo și am ordonat ca Marocco să fie îngropat pe locul unde primise funestul premiu al fidelității sale. Țăranul îi săpă o groapă de trei brațe adîncime, îl culcă înăuntru, aruncă pămînt peste el și crezu că-și împlinise datoria. Dar luni în șir a fost nevoit ca în fiecare dimineață să repună

pămîntul la loc, deoarece pisoiul credincios își ocupa nopțile scurmînd țărîna, ca să se cuibărească lîngă rămășițele bietului prieten. Ce vreți ? Am respectat durerea sărmanului animal și n-am avut destul curaj ca să iau de acolo trupul inert atît de drag lui și atît de neplăcut mirosului castelanilor. A fost așezată o piatră deasupra. Atunci, pisoiul se postă acolo zi și noapte, văitîndu-se într-una și învîrtindu-se în jurul mormîntului cu un miorlăit melancolic. Pe locul acela mai trăi cîteva luni, și apoi muri ; cunosc lucrurile cu precizie, pentru că am avut grijă să mă interesez cum s-a sfîrșit prietenia lor tragică. Să mai spuneți că pisicile n-au porțioara lor de suflet ! Cît despre cîini, faima afecțiunii lor este suficient asigurată. Afecțiunea lor își are locul printre sentimentele familiale, ultimul loc desigur, dar cel mai constant. Fac prinsoare că primul care și-a arătat bucuria la reîntoarcerea fiului risipitor a fost cîinele casei ! Și cînd aud mereu vorbindu-se în jur despre inutilitatea și pericolul acestei numeroase familii canine care-i dispută celei umane hrana și e acuzată că-i transmite uneori o boală înspăimîntătoare și incurabilă, nu pot să nu exclam : Respectați cîinii ! Poate că acum stați încă la îndoială, dar va veni poate o zi cînd, ferească Sfîntul, aceste animale vor fi judecate mai bune decît noi oamenii ! S-a mai întîmplat și altădată în istoria omenirii. Noi bipezii șovăim între erou și călău, între înger și Belzebut. Cîinele este mereu același ; nu se schimbă niciodată, întocmai ca steaua polară. Mereu afectuos, răbdător și devotat pînă la moarte. Vreți mai mult, voi, care nu ați avea inima să ucideți nici un trib de canibali ?...

Trebuie să mărturisesc că în ceea ce mă privește, locuința de la Fratta nu mi se mai părea nici liniștită, nici atît de demnă cum mi se păru cu o lună înainte... Francezii îmi zburau încă prin cap ; visam să devin un om important, și aceasta mi se părea calea cea mai bună pentru a cuceri inima Pisanei. Mă gîndeam într-una la Veneția, la prăbușirea emblemei San Marco, la noua orînduire care se va ridica, la libertate, la egalitatea popoarelor. Generalul Bonaparte era cu puțin mai tînăr decît mine. De ce, oare, nu puteam să mă preschimb dintr-o dată într-un

învingător de bătălii, într-un salvator de popoare? Ambiţia mă lua drăgăstos de braţ; şi nu mai simţeam acel respect pios faţă de dureroasa pasiune a lui Giulio del Ponte. Îmi petreceam timpul în cancelarie, şi cea mai mare parte a zilei mi-o pierdeam discutînd politică cu Donato, făcînd scrimă sau trăgînd la ţintă împreună cu Bruto Provedoni. Dintre tinerii fraţi, Bruto era cel mai înfierbîntat pentru cauza libertăţii, şi adesea Bradamante şi Aquilina îşi băteau joc de noi. Îi văzuseră pe francezi fără să-şi formeze opinia favorabilă pe care ne-o făcuserăm noi, iar noi ne înfuriam de-a binelea cînd, pentru a ne tempera ardoarea, ne aminteau unele dintre nelegiuirile comise de aceşti propagatori ai brutalităţii. Îndeosebi nu voiam să aud nimic în legătură cu ororile la care fusese supusă bătrîna contesă. Simţeam că au dreptate, dar nu voiam să cedez, şi cu asta îi otrăveam şi mai mult. Nu ştiu cum s-ar fi terminat lucrurile dacă ar fi continuat astfel; dar soarta a făcut ca eu, cu toţi gărgăunii mei de ambiţie şi de mîndrie, să cad învins.

Într-o bună zi (în ultimele zile ale lunii martie) îmi soseşte de la Veneţia o scrisoare din partea doamnei contese. Citesc şi iar recitesc numele trimiţătorului; numele ei. Mă cuprinde o şi mai mare uimire văzînd că-mi scrie ea şi mai ales că începe pagina cu *Scumpul meu nepot!* Era cît p-aci să-mi ies din minţi de nedumerire, dar am avut bunul-simţ să mă stăpînesc ca să pot înţelege restul. Închipuiţi-vă cine venise la Veneţia?... Tatăl meu!... Nici mai mult, nici mai puţin decît el... Era oare de crezut? Un om socotit mort, care nu se arătase timp de douăzeci şi cinci de ani? Raţiunea refuza să creadă, dar inima lacomă de iubire credea cît putea şi începuse să zboare pe drumul Veneţiei, înainte chiar de a fi ajuns la sfîrşitul scrisorii. E adevărat că pentru a o citi în întregime mi-a fost necesară, cred, o jumătate de zi, şi apoi, în timpul călătoriei, am parcurs-o din nou, de teamă să nu fi înţeles ceva greşit sau să nu mă fi amăgit degeaba. După ce am dat cancelaria în primire bunului meu Fulgenzio, în aceeaşi zi am şi plecat. Inima îmi sărea din

piept, şi în creier îmi fierbeau atîtea speranţe amestecate cu amintiri, cu pasiuni, dorinţe, lucruri imposibile, încît din clipa aceea n-am mai avut pic de linişte. Contesa mă sfătuia să mă pregătesc să reiau locul cuvenit în societatea înaltă unui reprezentant al casei patriciene Altoviti ; adăuga că tatăl meu nu-mi scrisese cu mîna lui pentru că uitase pur şi simplu alfabetul italian, şi pînă una-alta îmi cerea să vin la Veneţia, nu în casa Frumier, ci în casa Perabini, în Canarregio, şi sfîrşea scrisoarea trimiţîndu-i scumpului nepot sărutările ei şi ale verişoarei sale Pisana. Tatăl meu şi aceasta din urmă îmi erau mult mai dragi decît mătuşă-mea.

CAPITOLUL XI

Felul în care şi-au dat seama la Veneţia că statele serenissimei făceau parte din Italia şi din lumea întreagă. Intrarea mea în Marele Consiliu ca nobil veneţian în prima zi a lunii mai 1797. Uneltiri împotriva guvernului instigate de prietenii şi duşmanii patriei. Cade Republica Veneţiană, ocrotită de San Marco, la fel ca gigantul din visul lui Nabucodonosor, iar eu devin secretarul noii municipalităţi.

Prima persoană pe care am văzut-o şi am îmbrăţişat-o la Veneţia a fost Pisana ; prima care mi-a vorbit a fost doamna contesă, alergînd aferată spre mine din fundul apartamentului şi strigîndu-mi :

— Bravo, Carlino, bravo ! Cu cîtă plăcere te revăd ! Haide, vino şi sărută-mă frumos, ca un adevărat nepot !

Am trecut cu multă neplăcere de la sărutările Pisanei la cele ale contesei, mai gălbejită şi mai încovoiată ca oricînd. Dar chiar şi în tumultul de sentimente ce mă frămîntau atunci, a mai rămas totuşi un colţişor lucid pentru uimirea în faţa unei primiri atît de neobişnuite. M-am gîndit că o să-mi lămuresc mai tîrziu această comportare ; pînă una-alta, contesa a trimis-o pe Rosa să-l caute pe tata. Această misiune încredinţată fidelei jupînese m-a surprins întrucîtva, cu atît mai mult cu cît ea, deşi nu mai era tînără, rămăsese tot îndărătnică, şi se supuse cu multe bombăneli. Astfel de însărcinări se încredinţau de obicei rîndaşilor, ceea ce m-a determinat să mă îndoiesc că suita contesei ar fi prea numeroasă. Într-adevăr, stînd acolo în aşteptarea tatei am remarcat în camerele acelea ceva ce nu părea totuşi cu putinţă ; o mare dezordine în însăşi pustietatea încăperilor : pe draperii praf şi pînze de păianjen ; cîteva mobile, cîteva poliţe fixate în pereţi ; ici-colo cîteva scaune jigărite şi şubrede ; în sfîrşit, adevărata mizerie domnind într-un

palat. Dar ceea ce-ți lua gîndul de la această stare deprimantă era înfățișarea Pisanei. Niciodată n-o văzusem mai frumoasă, mai proaspătă și mai veselă ; era conștientă că arată astfel, deși o mie de cochetării învățate de curînd la Veneția îi umbreau parcă strălucirea calităților. Dar fie că era un dar de la natură, fie că eram eu orb, pînă și artificiile acelea de femeie căpătau în persoana ei un farmec de deosebită drăgălășenie. Printre altele, am găsit-o mai tăcută și mai puțin expansivă ca de obicei ; se uita la mine, din cînd în cînd, dezvăluindu-și tot sufletul în priviri, apoi își pleca ochii înroșindu-se, iar cuvintele mele păreau s-o încînte în mod deosebit, deși poate că nu le prindea înțelesul. Eram atent la toate acestea, în timp ce contesa mătușa mea mă îneca într-un ocean de flecăreli, din care nu pricepeam o iotă ; m-a izbit însă în nenumărate rînduri numele tatei, și parcă mi-am dat seama că și ea e foarte bucuroasă de întoarcerea lui neașteptată și miraculoasă.

— Nu mai vine odată proasta aceea de Rosa ! bombănea doamna. N-am vrut să te duci tu, deoarece vreau să fiu eu cea care-ți redau tatăl și să fiu de față la bucuria recunoașterii voastre. Oh, ce bun tată ai, Carlino !...

Mi se păru că la aceste cuvinte Pisana s-a înroșit mai mult ca de obicei și s-a tulburat sub privirile pe care i le aruncam fără încetare. În sfîrșit, s-a întors Rosa, spunînd că tata, după ce va sfîrși cu cîteva chestiuni care-l rețineau în Piazza San Marco, va veni la noi ; am vrut să plec și să-l caut, ca să anticipez bucuria acelui moment solemn, dar contesa a insistat atîta în ideea ei, încît m-a silit să rămîn. După o oră a sunat clopoțelul și un omuleț voinic, dar șchiop, îmbrăcat pe jumătate turcește și pe jumătate creștinește, a intrat țopăind în vestibul. Am alergat în întîmpinarea lui ; contesa, ajungîndu-mă din urmă, a început să strige :

— Carlino este tatăl tău !... Îmbrățișează-ți tatăl !

M-am lăsat într-adevăr în brațele noului-venit, risipind în cutele mantalei sale armenești primele lacrimi de bucurie pe care le-am vărsat vreodată. Tata nu s-a arătat față de mine nici prea vorbăreț, nici prea afectuos ; s-a mirat foarte mult că, deși purtam numele lui, mă retrăsesem într-un colț atît de obscur cum era o cancelarie

de țară și mi-a promis că îndată ce voi fi înscris ca fiul său legitim voi face o impresie bună în Marele Consiliu. Istețul bătrînel vorbea de lucrurile acestea pe un ton de nu știai cît era glumă și cît era serios ; și la fiecare punct și virgulă, parcă pentru a întări cele spuse, avea obiceiul să-și lovească palma peste buzunarul hainei, din care se auzea un zăngănit ademenitor de țechini și de monede spaniole de aur. La fiecare dintre aceste acorduri metalice, fața gălbejită a contesei se mai îmbujora puțin și se mai lumina, ca un cer întunecat de furtună la o rază piezișă de soare. Eu ascultam și priveam cam năucit. Acest domn tată, picat pe capul meu din Turcia, cu bogăția într-o mînă și puterea în cealaltă și cu o mare doză de zeflemea în tot felul lui de a fi, a avut un efect minunat asupră-mi. Nu mai conteneam să-i privesc ochii mici, cenușii, puțin congestionați și puțin șașii, care atîția ani în șir se ridicaseră spre soarele Orientului, și fruntea brăzdată de cute capricioase și adînci, formate sub turban, din cauza a Dumnezeu știe ce frămîntări, precum și gesturile-i puțin autoritare, puțin marinărești, mereu agitate, însoțind confuzia unui argou mai mult arab decît venețian. Se vedea că e un om deprins cu viața ; ceea ce însemna că nu dădea importanță la nimic, că nu se încredea în prea multe, că spera în și mai puține și că după ce se sacrificase timp îndelungat pentru a-și făuri o viață comodă găsește că de fapt toate sînt comode, pentru că toate duc la același sfîrșit. Cîteodată, mijloacele nu sînt decît o școală și un exercițiu pentru disprețuirea scopului. Cel puțin eu așa l-am judecat pe tatăl meu și recunosc, în mod sincer, că m-am învîrtit în jurul lui, încă de la început, cu mai multă curiozitate decît dragoste. Mi se părea că așa trebuie să fi arătat vechii negustori venețieni din Tana sau Smirna, care numai prin viclenii, prin vorbărie și prin activitatea lor îi făceau pe tătari să le ierte sau să le uite deosebirea de religie. Făcînd pe turcii la Constantinopol, pe creștinii la San Marco și pe negustorii peste tot, ridicaseră Veneția la rangul de mijlocitoare a celor două lumi de atunci. Pînă și bărbuța lui rară, căruntă și înfuriată apropia fizionomia tatei de cea a lui

Pantalone[1]; doar că el venea tîrziu pe scena omenirii. Mi se părea unul dintre acele personaje comice care mai continuau să se travestească în persani sau în mameluci, iar după lăsarea cortinei ies să anunțe comedia de a doua zi. Dar toate acestea nu-i prejudiciau autoritatea paternă.

După ce ne-am întreținut puțin, în exclamațiile de cordialitate și de încîntare ale contesei și în suspinele înăbușite ale Pisanei, tata m-a invitat să ies cu el : m-a condus, ce-i drept, la San Zaccaria, unde locuia, într-o casă frumoasă, mobilată din belșug cu covoare turcești, divane și pipe. Mese și scrinuri nu se prea vedeau, în schimb, drept compensație, erau un mare număr de dulapuri, de unde puteai scoate ca prin minune orice ți-ar fi poftit inima. O mulatră foarte brună, în vîrstă de peste patruzeci de ani, pregătea de dimineață pînă seara cafea, și se înțelegea cu tata prin semne și prin monosilabe, încît era o plăcere să-i vezi ; nu cred să fi vorbit nici o limbă din lumea asta ; doar diavolii s-ar mai putea să vorbească așa ca ei, cînd coboară printre muritori. Tata și-a dezbrăcat tricornul, și-a tras o bonetă turcească pe urechi, și-a aprins pipa, a cerut cafeaua și mi-a cerut să stau și eu pe covor turcește, ca el.

— Iată un viitor patrician al Marelui Consiliu ocupat să îndeplinească codul bunelor maniere din Bagdad.

Mi-a mărturisit că-i e recunoscător soției sale că-i lăsase o moștenire atît de prețioasă ca mine, drept compensație, poate, pentru puținele plăceri dăruite de căsătorie ; mi-a dat a înțelege că el închidea ochii în legătură cu cîteva vechi suspiciuni care distruseseră înțelegerea dintre ei, făcînd-o pe mama să ajungă în Veneția ; pînă la urmă mi-a mărturisit că semăn cu el mai ales la ochi și la tăietura nărilor ; atît era de ajuns pentru a-l face să se simtă legat de unicul său fiu cu o dragoste dincolo de mormînt. La rîndul meu i-am mulțumit pentru sentimentele lui frumoase față de mine ; l-am rugat să mă ierte în caz că educația mea lasă de dorit, din cauza vieții de orfan pe care o dusesem ; n-am vrut să-i deschid ochii asupra felului prea puțin onorabil al protecției acordate de unchii mei ; și prin ținuta mea modestă, am cîștigat,

---

[1] Personaj comic, specific în *Commedia dell'arte.*

cred, preţuirea sa încă de la prima discuţie. Mă urmărea cu coada ochiului, şi cu cît părea mai puţin atent la cuvintele mele, cu atît înregistra toate manifestările prin care, datorită lungii sale experienţe, învăţase să cunoască oamenii. Judecata lui sănătoasă mi-a dat o sentinţă favorabilă, aş putea afirma. Cel puţin astfel reieşea din afecţiunea pe care mi-a arătat-o în continuare. Pe urmă mi-a cerut să-i povestesc despre *contessina* Clara şi de împrejurările în care a ajuns călugăriţă ; l-a pomenit adesea pe doctorul Lucilio cu cel mai mare respect, mirîndu-se că familia di Fratta nu se considera onorată să se înrudească cu el. Egalitatea musulmană tempera în el aristocraţia naturală ; cel puţin aşa credeam eu, şi m-am convins de aceasta cînd l-am auzit ce insistent îşi bătea joc de preailustrul Partistagno, care voia să ţină timpul în loc cu spada impresionantă a bunicului său. M-am mirat constatînd că, deşi era instruit în asemenea treburi, tata cerea informaţii de la alţii. De altfel, e mai bine să ştii un lucru din două guri decît dintr-una ; şi el găsea justă înţelepciunea ascunsă în acest proverb. Mi-a vorbit apoi, ţinîndu-mi aproape un discurs, despre Pisana şi despre marii curtezani pe care-i avea la Veneţia, precum şi despre marea ei greşeală de a nu-l accepta pe cel mai bogat pentru a restaura demnitatea casei şi averea mamei.

„Ah ! Ah ! am gîndit în sinea mea. Iată cum se redeşteaptă în el aristocraţia !"

Giulio del Ponte, mai ales, i se părea — ca să folosesc vorbele lui — o jucărie cu arc. Pisana făcea rău că nu-l îndepărta din preajma ei, pentru că nu era decît un saltimbanc înecat de tuse, mizerie şi melancolie. Fetele frumoase trebuie să fie foarte atente cu tinerii frumoşi ; în Levant, tinerii neisprăviţi sînt trimişi ca vînzători ambulanţi de migdale. M-am înfierbîntat de tot la aforismele acestea ale tatei şi eram cît pe-aci să-i fac o mărturisire fără rezervă. Nu mă mai reţinea mila faţă de Giulio, ci o oarecare jenă de a nu apărea drept un copil îndrăgostit în faţa unui om atît de experimentat şi cu atîta judecată. Continua să mă observe, vorbindu-mi însă despre cheltuielile necugetate ale contesei şi despre distrugătoarea indiferenţă a contelui Rinaldo, care-şi irosea timpul citind tot felul de bazaconii prin biblioteci, în

timp ce jocul de cărţi smulgea din mîna mamei sale ultimii bănuţi. Îmi mărturisi cu mare neplăcere cum încercase contesa să simtă greutatea galbenilor lui spanioli, dar cum nu izbutise să le vadă nici măcar culoarea ; şi spunîndu-mi toate acestea se lovi uşor cu mîna peste buzunarul în care zornăiau monedele. Avariţia lui prudentă nu mi-era de loc pe plac şi sînt aproape sigur că şi el şi-a dat seama. Ceea ce însă nu l-a făcut să schimbe foaia în această privinţă, dimpotrivă, stărui ca omul ce susţine punctul de vedere că banul e lucrul cel mai preţuit şi cel mai preţios. În schimb eu, din puţinii ducaţi pe care-i aveam în buzunar, i-aş fi dat jumătate primului cerşetor care mi i-ar fi cerut ; poate că gîndeam aşa pentru că întotdeauna am avut puţin. Sărăcia m-a învăţat să fiu generos, iar învăţămintele sale au dăinuit chiar şi atunci cînd a dispărut din viaţa mea şi am rupt legătura cu ea. De altfel, am avut prilejul, după un timp, să observ că tata nu era un zgîrcit. În ziua aceea m-a dus la cele mai bune restaurante, ca o măsură în vederea transformării mele într-un desăvîrşit nobil din San Marco. Apoi m-a condus în camera mea, care avea ieşire la scară, şi ne-am despărţit cu promisiunea lui că avea să facă din mine al doilea pilon al familiei Altoviti.

— Strămoşii noştri s-au numărat printre fondatorii Veneţiei, îmi spuse el înainte de a se retrage. Veneau din Aquileia şi erau romani din neamul Metella. Acum, cînd Veneţia e pe cale să se refacă, e nevoie ca un Altoviti să-şi dea contribuţia. Las' pe mine !

Domnul tatăl meu răspîndea o dată cu aceste cuvinte toată proverbiala trufie a bietei nobilimi din Torcello ; dar galbenii săi levantini au avut atîta greutate, încît dreptul înscrierii mele în Cartea de Aur [1] a fost pe loc recunoscut, şi în şedinţa din 2 aprilie 1797 am apărut pentru prima dată ca patrician cu drept de vot în Marele Consiliu. El personal nu voia să se amestece ; părea că nu consideră demn să se aşeze în fruntea reînnoirii neamului şi se mulţumea doar să-mi procure mie mijloacele. Puţinele zile trăite în lux, la Veneţia, în cele mai rodnice discuţii, în cercul contesei di Fratta şi a excelentei fami-

[1] Cartea în care era înregistrată starea civilă a patricienilor.

lii Frumier, mi-au repurtat o faimă extraordinară. Nu eram neplăcut la înfăţişare, iar felul meu de a mă purta se cam depărta de manierismele obişnuite ; nu eram lipsit de cultură şi nici nu sufocam prin pedanterie verva modestă cu care mă înzestrase natura. Mai mult ca orice, cred că faima de om bogat a făcut din mine cea mai bună partidă pentru toate fetele şi în ochii mamelor cu fete de măritat. Carlino în sus, Carlino în jos, toţi mă invitau, toţi mă doreau. Aveam trecere şi la unele femei măritate ; în sfîrşit, n-am avut decît de ales între diverse moduri de fericire. Dar n-am ales nici unul, şi noutatea mă preocupa în asemenea măsură, încît nici la Pisana nu mă mai gîndeam, de cum îmi dispărea din ochi. Ea poate că se supăra, dar, din cauza mîndriei nu-mi arăta nimic, ci se mulţumea doar să-şi verse furia pe bietul Giulio. Îmi amintesc că pe vremea aceea l-am zărit de cîteva ori şi poate că mi-ar fi inspirat milă dacă preocupările mele mi-ar fi acordat o clipă de răgaz. Bietul băiat se zbătea mereu între viaţă şi moarte şi era atît de lovit, încît ajunsese să leşine de frică la apariţia unei muşte care ar fi zburat în jurul Pisanei.

Între timp, situaţia Italiei se înrăutăţea tot mai mult. De mai bine de şase luni, Modena, Bologna şi Ferrara, sub impulsul francezilor, dăduseră exemplul unei servile imitaţii a Franţei ; improvizaseră, ca un fel de balon de spumă, Republica Cispadană. Carlo Emanuele îi urma lui Vittorio Amedeo în regatul Sardiniei, ocupat şi redus la o provincie militară franceză. Întreaga Italie s-a umilit, mînjindu-şi genunchii pe urmele triumfătoare ale lui Bonaparte, iar el o înşela şi-şi bătea joc de ea prin alianţe, linguşiri, mijloace extreme. Statele veneţiene de pe uscat, aţîţate de el cu atîta viclenie, s-au ridicat zgomotos împotriva stindardului cu emblema leului ; peste tot se înălţau drapelele libertăţii ; şi numai el cunoştea adevărata lor rezistenţă. A fost o clipă cînd s-a îndoit de propria lui soartă, din cauza numărului mare de duşmani cu care trebuia să lupte şi din cauza marilor întinderi de provincii nu prea supuse şi nu prea convinse de ideea de libertate, provincii care-l despărţeau de Franţa ; refuzîndu-i-se tratativele, a alungat teama şi s-a dus pînă la Leoben să impună Austriei preliminariile de pace. Re-

publica Veneţiană văzuse trecîndu-i prin faţă vijelia războiului ca un om în agonie care întrezăreşte în fantezia lui înceţoşată spectrul morţii. Altceva nu avea de făcut decît să se umilească, să rabde, să se roage şi să implore duşmanul puternic ce o strivea picătură cu picătură, dezonorînd-o prin înşelăciuni şi servilism. Francesco Battaja, guvernatorul extraordinar al ţinutului de pe uscat, a fost interpretul cel mai de seamă al acestor josnice aspecte de servitute ; şi-şi discredită şi mai mult supunerea lui de om laş, printr-o nesupunere şi o trădare şi mai infame încă. Umilitoarelor proteste împotriva invadării oraşelor, ocupării castelelor şi fortăreţelor, arestării populaţiei civile, jefuirii caselor publice şi devastării generale, Bonaparte le răspundea cu zeflemitoare propuneri de alianţă, cu lamentări ironice şi cu cereri de tribut. Procurorul Francesco Pesaro şi Giambattista Corner, înţeleptul din Marele Consiliu, au stat de vorbă cu Napoleon la Gorizia şi au protestat împotriva participării ofiţerilor francezi la revoluţiile din Brescia şi Bergamo, precum şi împotriva tîlhăriilor piraţilor francezi în locurile cele mai ascunse ale golfului. Li s-a răspuns în aşa fel, încît, la încheierea raportului lor, cei doi trimişi au afirmat fără şovăire că numai puterea divină le-ar mai putea da speranţa unei reuşite a tratativelor, deoarece de la circumstanţele acelea atît de vitrege nu mai era nimic de aşteptat. Francesco Pesaro a avut un suflet cinstit şi destulă clarviziune ; dar, după cum s-a văzut mai tîrziu, nu era o fire hotărîtă şi entuziastă ; din cauza asta n-a fost în stare să salveze Republica şi nici să imprime prăbuşirii ei stigmatul demnităţii.

Turbulenţii făceau gălăgie, fricoşii şovăiau ; şi în Marele Consiliu s-a remarcat un lucru foarte ciudat : filozofia şi teama trăgeau în cumpănă împotriva situaţiilor stabile şi a curajului. Dar adevărata filozofie ar fi trebuit să-i îndrume să caute salvarea în propria demnitate a fiecăruia, şi nu s-o ceară în genunchi de la înţelepciunea politică a unui condotier. În ceea ce mă priveşte, făceam parte dintre cei ce sperau şi-şi făuriseră iluzii, lucru care mă doare şi-l regret ; dar acţionam în folosul binelui, pe de altă parte prietenia cu Amilcare, prizonier încă, Lucilio

cel apropiat de ambasadorul francez, şi mai ales tata — încrezător în viitoarea reînnoire a Veneţiei — mă împingeau pe această cale. O, teribilă învăţătură ! Să repudiezi, să batjocoreşti virtuţile antice, fără să-ţi fortifici mai înainte inima cu cele noi, şi să implori libertatea cu drojdia servilismului gata dospită în suflet ! Sînt anumite drepturi pe care le poţi numi astfel numai după ce le-ai meritat ; libertatea nu se cere ; cine o cere cu josnicie merită să fie scuipat : Bonaparte era cel care avea dreptate, iar Veneţia nu. Numai că şi un erou care are dreptate poate să fie josnic prin felul cum şi-a făurit-o. Partidul democratic, ce se putea numi partidul francez, pentru că într-adevăr aşa era, predomina în Veneţia nu prin număr, ci prin vitejie, prin forţa de acţiune şi mai ales prin puterea ajutoarelor. Adversarii formau nu un partid, ci o masă inertă de laşi şi neputincioşi, care nu primeau nici un fel de întăriri. Nervii ascultă de inimă, braţele de idei, şi unde nu există nici idei şi nici inimă, ori se împămînteneşte o somnolenţă total amorţită, ori eşti supus unei vieţi complet imbecile. Dar veneţienii retrograzi se aflau în primul caz. Pe atunci conducea Legaţia Franceză, iar nu senatul şi nici Colegiul Înţelepţilor. Şi urzea chiar sub ochii inchiziţiei şi în ciuda ei firele complotului ce trebuia să prăbuşească de pe tron aristocraţia vlăguită ; o mare parte din lumea literaţilor şi a oamenilor cinstiţi îi dădeau o mînă de ajutor la aceste uneltiri. Temniţele palatului ducal nu erau decît nişte sperietori de ciori ; o chemare a ambasadorului francez Lallement făcea să se deschidă larg uşile în faţa acuzaţilor politici, uşi care de obicei nu se deschideau decît condamnaţilor la decapitare sau cadavrelor. Doctorul Lucilio se remarca prin devotamentul său înfocat pentru cauza francezilor ; poate că punctul de plecare al acestui zel se afla de mult pregătit în tumultul misterios al tinereţii sale. Se ştie că el era filozof, după cum se spunea pe atunci, şi printre filozofi se distingeau în mod special conducătorii societăţilor secrete, care se adăposteau, obscure şi corozive, sub luciul fisurat al vechii societăţi. În orice caz, în apostolatul său liberal punea toată căldura şi priceperea de care era în stare, iar patricienii cînd îl întîlneau în Piaţa Veneţiei tremu-

rau asemenea păcătoşilor la apariţia nocturnă a vreunui demon. E adevărat însă că dacă unul dintre ei se îmbolnăvea nu făcea opoziţie, ci alerga la acest demon ca să-i afle leacul. Atunci, medicul celebru îi lua pulsul şi îi privea cu un surîs maliţios faţa, răzbunîndu-se pentru ura celuilalt. Părea să spună : „Eu te dispreţuiesc într-atîta, încît vreau să te însănătoşesc ; deşi ştiu că-mi eşti duşman, prea puţin îmi pasă."

Doamnele, sfioase, îi arătau un respect timid, care la o singură privire, la un singur semn se transforma ca prin vrajă în ceva mai mult decît dragoste : în veneraţie şi subjugare. Spuneau că ar fi maestru în arta lui Mesmer, vorbind despre el ca despre un om extraordinar. De altfel, el nu uza de această putere decît în foarte mică măsură. N-a existat femeie să poată spune că a citit în ochii lui străfulgerarea vreunei dorinţe. Păstra independenţa, castitatea şi misterul unui vrăjitor ; şi poate că numai eu cunoşteam secretul acestei rezerve, deoarece obiceiurile de atunci şi mai ales faima sa de mare medic şi de mare filozof nu lăsa să se bănuiască o dragoste care să-l preocupe întru totul. Şi totuşi, aceasta exista, v-o pot spune eu : dragostea aceea care încolţise într-un suflet tenace ca al lui lua acum amploarea şi puterea unei pasiuni irezistibile. Veţi spune că totuşi o lăsase liniştită pe Clara lîngă mama ei, că nu escaladase balcoanele şi nu-i cîntase serenade din gondolă, că o lăsase să intre la mînăstire sau mai ştiu eu ce. Dar dragostea lui nu era o dragoste obişnuită ; el nu voia să fure, ci să obţină ; sigur de sentimentele Clarei şi de faptul că ea l-ar fi aşteptat şi un secol fără să dispere şi să renunţe, rîvnea şi cumpănea prin fiecare dintre acţiunile lui şi prin sacrificiile pline de patimă momentul cînd avea să fie rugat s-o ia de soţie, cînd ceilalţi se vor considera onoraţi de înrudirea cu el. Dragostea şi crezul politic fuzionau într-un singur sentiment atît de viu, atît de puternic şi de constant, încît concentra toată forţa firii lui robuste, ale cărei fibre erau legate şi împletite într-un singur tot. Cînd el se găsea din întîmplare în preajma chipului zbîrcit dar trufaş al contesei sau a chipului întunecat şi spălăcit dar aristocratic al contelui Ri-

naldo sau al mutrelor mobile, graţioase, dulcege ale casei Frumier, zîmbea pe furiş. Simţea că e pe punctul de a deveni stăpîn, şi atunci le-ar fi putut impune acelor vanitoşi orice atitudine care i s-ar fi părut lui necesară. Firea lor maleabilă şi uşurinţa cu care se înfricoşau îi alungau orice temere că avea să întîmpine vreo opoziţie. Dar la rîndul ei, nici contesa nu stătea cu mîinile-n sîn ; îl cunoştea pe Lucilio mai bine decît bănuia dînsul ; iar zidurile unei mînăstiri i se păreau un ascunziş prea slab în faţa cutezanţei lui. Din această cauză, o încredinţase în mod special pe fată unei anume maici-superioare, sora Navagero, cea mai sfîntă şi mai isteaţă dintre călugăriţele mînăstirii, care printr-o serie de noi argumente urma să întărească sufletul Clarei împotriva tentaţiilor Demonului. Într-adevăr, sora trecuse cu mult zel la acţiune, dar, deşi nu reuşise prea mult pînă în acel moment, izbutise să-i scoată din minte, dacă nu chiar pe Lucilio, toate celelalte lucruri lumeşti. Nu era puţin lucru ; tăiase destule fire ; rămînea firul principal, dar tot tăind, retezînd şi ferăstruind, nu-şi pierduse speranţa să nimicească şi ultimul fir şi să sublimeze sufletul ei tînăr şi candid în izolarea extazului claustral. Clara, prin intermediul unei servitoare a mînăstirii, mai primea cîte-o veste de la Lucilio ; aceasta se întîmpla însă rar, iar în intervale îşi găsea refugiu în amintiri şi în cucernicie.

Dar cucernicia a luat încet-încet locul amintirilor, mai ales cînd duhovnicul şi maica-superioară o convinseră să nu rătăcească prea mult în sfera pămîntească, ci să se dăruiască rugăciunilor, mai ales în asemenea timpuri cînd se simţea atîta nevoie de rugă, Republica şi religia fiind ameninţate de grave primejdii. Pentru călugăriţele acelea, mai toate de viţă nobilă, republica San Marco şi religia creştină formau un singur tot. Ar fi fost cea mai absurdă dorinţă dacă te aşteptai să le auzi vorbind despre Franţa şi francezi. De rosteai Paris sau infern, pentru ele era totuna ; cele mai vîrstnice tremurau de groază gîndindu-se la atrocităţile pe care le-ar fi putut săvîrşi diavolii aceia albi după ce-ar fi pătruns în Veneţia. Cele mai tinere spuneau :

— Nu trebuie să ne speriem, Dumnezeu ne va ajuta !

Şi poate că vreuna dintre ele, care făcuse jurăminte de supunere şi sustragere de la cele lumeşti, spera că la nevoie se va putea folosi de ajutorul divin. Nu-i nevoie să menţionez că acest ajutor ar fi fost inutil ; dar, oricum, cine n-are o vocaţie precisă n-ar trebui de loc să ţină neapărat să pară că ar avea-o. Clara, mai sinceră şi mai puţin bigotă, se scandaliza din cauza acestor semierezii. Cît despre francezi, ea se alătura părerii celor mai în vîrstă, mai ales după oribila tragedie a bunicii ei, care, deşi relatată cu toată grija cuvenită, o făcuse totuşi să plîngă zile şi nopţi în şir. Îi considera pe francezi eretici, sălbatici, diabolici ; şi în litaniile sfinţilor, după ce-i ceruse Domnului îndepărtarea oricărui rău, îl implora în gînd să elibereze Veneţia de francezi, care, după părerea ei, constituiau cel mai mare rău.

Într-adevăr, pentru Veneţia era, dacă nu cel mai mare, desigur cel mai recent rău şi mai de neînlăturat. Celelalte neajunsuri, cicatrizate, nu mai dădeau semne de viaţă. Rămînea deci singura plagă vie şi sîngeroasă, care se extindea, făcînd să se scurgă în inimi o umoare stricată şi stătută. În fiecare zi se anunţa o nouă încălcare a făgăduielilor, o nouă trădare, o nouă rebeliune. Dogele îşi mototolea boneta chiar şi la marile ceremonii ; înţelepţii îşi pierdeau minţile şi încercau să cumpere de la unii portari secretele directoratului. Au încercat chiar să ajungă pînă la inima lui Bonaparte, printr-un lung lanţ de prieteni, în fruntea căruia se afla un bancher francez stabilit la Veneţia şi plătit pentru acest lucru, cred, cu cîteva mii de ducaţi. Închipuiţi-vă ce proptele solide pentru sprijinirea unui guvern şubred ! Istoria Republicii Veneţiene se afla într-o situaţie asemănătoare cu cea a spectacolelor comice de iarnă : o tragedie nu-i suficientă să ocupe orele lungi ; mai e nevoie şi de o comedie, şi comedia a avut într-adevăr loc, dar nu peste tot s-a rîs. Mulţi tineri îşi pierdeau timpul satirizîndu-i pe retrograzii fără minte, dar nu datorită unei mentalităţi înaintate, ci din dorinţa de bravadă, aşa cum se întîmplă cu toţi cei mari decăzuţi, cu toţi cei puternici ajunşi nişte neputincioşi, care poartă în spate blesteme, chin şi batjocură. Pamfletele, versurile de proastă calitate, satirile politice răspîndite pe atunci au servit multă vreme la împache-

tarea sardelelor ; dar e imposibil să acorzi vreun merit autorilor acelor dezgustătoare şi josnice parodii. Lui Giulio del Ponte, scriitoraş efervescent, nu i s-a părut drept să-şi folosească propriul talent pentru o activitate mai înaltă, ci s-a irosit în asemenea fleacuri, alăturîndu-se celorlalţi. Se bucura cînd se vedea arătat cu degetul ; şi trebuie să spun că încercările lui poetice se îndepărtau de cele obişnuite ; nu duceau lipsă nici de forţă, nici de vervă sau de adresă directă. Pisana, văzîndu-l atît de stimat şi de temut, îi acorda cîte-o privire din cele de altădată, şi datorită acestui fapt, Giulio sfida purtarea ostilă şi mustrările aspre ale contesei. Şi eu o plictiseam pe doamna contesă cu gărgăunii mei de democraţie, dar monedele de aur ale tatei o făceau să se calmeze brusc. Şi adeseori îi dădea cîte-un ghiont fetei ca să-mi arate mai multă afecţiune. Ghionturile ei, cît şi felul meu distrat de a fi o plictiseau pe Pisana şi îi îndepărtau gîndurile de la mine ; totuşi, îmi mai rezerva cîte-o privire fugară sau o îmbujorare neaşteptată, care, interpretate aşa cum s-ar fi cuvenit, mi-ar fi putut da speranţe. Giulio del Ponte îşi dădea seama de acest lucru şi se îngălbenea de ciudă ; căuta consolare în deşertăciune, alergînd după prietenii săi care-l linguşeau de dimineaţă pînă seara, de parc-ar fi fost Juvenal sau Aristofan. Numai doctorul Lucilio, deşi nutrea păreri asemănătoare, îi vorbise clar, demonstrîndu-i pericolul de a se înflăcăra pentru o înaltă funcţie civilă nu dintr-o convingere sănătoasă sau din grijă faţă de binele public, ci din uşurinţă şi trufie.

— Ce ştiţi dumneavoastră ? ! îi răspundea Giulio. Pot avea şi eu adevărata virtute a cetăţeanului, după cum pretindeţi c-o aveţi şi dumneavoastră... Trebuie oare să împrumut toate ideile de la orgoliu şi de la nelinişte ?...

Lucilio clătina din cap văzîndu-l pe scriitoraşul acela umflat de lăudăroşenii debitînd cu atîta fanfaronadă prostii, dar poate că în sinea lui se înduioşa de atîta talent irosit într-o persoană plăpîndă şi zdrobită. Doctorul vedea şi în suflet, şi în trup. În Giulio ghicise imediat semnele fatale ale unei pasiuni ; mai mult : îşi dădea seama că înfrînarea acelei afecţiuni tot nu era în stare să i le şteargă ; şi din această pricină, vai de el dacă patima i-ar fi renăscut cu toată violenţa suferinţei ! Tînărul însă nu

lua în seamă aceste temeri ; convins acum că valorează ceva, atunci cînd Pisana îl disprețuia găsea curajul s-o pedepsească printr-o umbră de indiferență. Puțin după aceea regreta, pentru că nestatornicia ei era gata să încline în altă parte ; și atunci își dubla amabilitatea și vigoarea, pentru a-i deveni mai dorit și mai plăcut. Și mai ales față de mine se străduia să predomine, deoarece presimțea din comportarea Pisanei față de mine o dorință neîmplinită, o amintire de dragoste încă neștearsă. Eu nu m-am resemnat prea ușor să rămîn în umbra lui, mai ales după frumoasele primiri pe care mă obișnuisem să le întîmpin din partea întregii Veneții. Și puțin cîte puțin a încolțit o ură, o dușmănie reciprocă, care se dezlănțuia adeseori în certuri și injurii, chiar în fața Pisanei. Giulio a început să mă acuze că sînt aristocrat și partizan al republicii lui San Marco ; la rîndul meu am început să aduc în discuție sentimentele de libertate și de egalitate ; în aceste dispute, Pisana se înflăcăra și ea, și în scurt timp devenise, alături de noi, cea mai neînfricată și incorijibilă liberală. Cred că n-aș mai putea reda savoarea unor asemenea discuții, în care de fapt eram cu toții de acord, ba chiar fiecare nu făcea decît s-o ia înaintea celuilalt în planuri și în speranțe. Francezii alcătuiau tema preferată a discuțiilor noastre ; fără ei nu vedeam nici o scăpare. Giulio îi cînta în versuri, eu îi invocam în proză, Pisana îi visa ca pe niște paladini ai libertății cu flacăra vie a eroismului în suflet. Și cu cîteva zile în urmă, făcînd o vizită surorii ei, la mînăstire, ajunsese să le combată și pe călugărițe în ura lor împotriva francezilor.

Într-o zi sosi vestea intrării francezilor în Verona, socotită pînă atunci orașul cel mai refractar în fața noului. Țăranii înarmați se împrăștiară, trupele adunate pentru a sili la supunere Bergamo și Brescia se retrăseseră la Padova și la Vicenza. Pentru partizanii francezilor a fost o mare veselie. După cîteva zile au avut loc însă teribilele rebeliuni veroneze, care prin atrocitatea lor i-au îngrozit pe francezi, ei fiind cauza izbucnirii acestor răzmerițe. Au urmat protestele furioase ale lui Bonaparte și declarația de război în toată regula. Senatorii, procurorii, consilierii și toți ceilalți au început să creadă că ceea ce a durat mult poate să și sfîrșească ; de comun acord, se

grăbeau să procure alimente pentru serenissima dominantă; cît priveşte apărarea, s-au gîndit prea puţin la ea, deoarece, la drept vorbind, nimeni n-o mai vedea posibilă. În sfîrşit, generalul Baraguay d'Hilliers înconjoară cu oamenii săi estuarul; comunicările sînt interceptate; Donà şi Giustinian, trimişi la generalul Bonaparte, relatează apoi intenţiile lui, şi anume, introducerea unor forme mai liberale şi mai largi în sistemul de guvernare a Republicii. Mai mult: Napoleon a poruncit ca amiralul portului şi inchizitorii statului să-i fie predaţi sub acuzaţia de a fi întreprins ostilităţi împotriva unei nave franceze care încercase să forţeze ieşirea din portul Lido. Domnii procurori au înţeles avertismentul şi s-au oferit cu umilinţă să se supună trup şi suflet generalului, adică să-i împlinească voia. Li s-a părut că deliberările Marelui Consiliu sînt prea lente faţă de nevoia acută impusă de împrejurări şi au improvizat un fel de magistratură funebră, un colegiu de călăi ai Republicii muribunde, care întrunea toate funcţiile ce formau senioria, şi anume: procurorii consiliului, trei şefi ai Consiliului celor Zece şi trei magistraţi ai Comunei; în total, patruzeci şi una de persoane, în frunte cu marele doge, purtînd titlul foarte comod de *Conferenza*. Între timp se răspîndise la Veneţia zvonul că şaisprezece mii de voluntari înarmaţi cu pumnale urmăreau să reconstituie în oraş „uciderea pruncilor". Închipuiţi-vă ce plăcere pentru *Conferenza!* Mi-amintesc că l-am întrebat cu viclenie pe Lucilio ce crede el că e adevărat din zvonul acela; mi-a răspuns, dînd din umeri:

— O, Carlino! Crezi că francezii sînt proşti să înroleze şaisprezece mii de voluntari cînd ar putea obţine acelaşi rezultat dînd numai a înţelege că într-adevăr există aceşti oameni? Crede-mă că nimic din toate astea nu-i adevărat, şi totuşi, se va petrece ca şi cum ar fi adevărat, deoarece nu-i nevoie să omori atîţia nobili. Sînt morţi de pe acum.

Conferenza s-a întrunit pentru prima oară în seara de treizeci aprilie, în camerele particulare ale dogelui. Au improvizat un manifest, care începea astfel: „Gravitatea şi mizeria împrejurărilor actuale", dar prostiile care s-au spus în continuare, dacă au arătat în mod josnic mi-

zeria, n-au corespuns de loc gravității amintite a împrejurărilor. Au stăruit în hotărîrea de a înduioșa inima generalului Bonaparte prin intermediul unui oarecare Haller, cel mai bun prieten al său. Ideea hotărîtoare a fost a cavalerului Dolfin. Procurorul Antonio Cappello, pe care-l cunoscusem în casa Frumier, s-a ridicat și a ironizat această idee puerilă ; i s-a alăturat și Pesaro, susținînd ipoteza unei apărări ferme și nimic mai mult. Într-adevăr, intențiile francezilor nu mai aveau nevoie să fie lămurite, fiind inutil să-ți creezi speranțe deșarte. Procurorii însă au făcut să devieze firul acestor dezbateri ; cînd era discuția în toi i se înmînă procurorului de serviciu din săptămîna aceea un mesaj din partea amiralului Tommaso Condulmer, care-i anunța înaintarea francezilor spre lagună. Consternarea a fost bruscă și aproape generală ; cîțiva încercau să scape, alții propuneau calea tratativelor, iar alții capitularea. În împrejurarea aceea marele doge, Lodovico Manin, plimbîndu-se în sus și-n jos prin cameră și trăgîndu-și pantalonii pe burtă, a proferat memorabilele cuvinte : „În noaptea asta nu mai putem fi siguri nici în patul nostru". Procurorul Cappello mă asigura că cea mai mare parte a consilierilor egala în tărie sufletească și în curaj pe luminăția sa. S-a decis în grabă să se propună Marelui Consiliu ideea însărcinării a doi deputați care să trateze cu Bonaparte problema schimbărilor formei de guvernămînt. Pesaro, indignat de o hotărîre atît de lașă, a avut o izbucnire de compasiune, deplîngînd cu lacrimile-n ochi starea de ruină a patriei, fără drept de apel ; a declarat că vrea să plece din Veneția chiar în noaptea aceea, retrăgîndu-se în Elveția. Dar n-a făcut-o, ci s-a îndreptat spre Viena. Într-adevăr, n-am destul curaj să ascund, dintr-o biată mîndrie națională, josnicia stupidă a tuturor acestor întîmplări. Dar din ele se desprinde o prețioasă și serioasă învățătură. Fiți oameni dacă vreți să fiți cetățeni ; credeți în virtutea voastră dacă o aveți ; nu într-a altuia care vă poate trăda și nu în îngăduința sau dreptatea unui învingător care nu mai știe de frică și de lege.

La 1 mai, gătit cu togă și perucă, am intrat în Marele Consiliu, la brațul nobilului Agostino Frumier, fiul mai mic al senatorului. Fiul cel mare aparținea partidului lui

Pesaro şi dispreţuia tovărăşia noastră. În ziua aceea, adunarea era puţin numeroasă; abia atingea cifra de şase sute de votanţi, fără de care, legal, nu era valabilă nici o hotărîre. Bătrînii erau palizi — nu de durere, ci de frică —, iar tinerii se încăpăţînau să menţină o atitudine semeaţă, vădind satisfacţie; dar mulţi ştiau în sinea lor că sînt forţaţi să-şi taie craca de sub picioare, încît veselia lor nu era sinceră. S-a citit decretul care dădea libertate negociatorilor să stipuleze prevederile tratatului şi care îi promitea lui Bonaparte eliberarea tuturor deţinuţilor politici de la prima debarcare a francezilor în Italia. În această ultimă clauză am recunoscut influenţa doctorului Lucilio, m-am gîndit la Amilcare, şi poate că am fost singurul care s-a bucurat într-un chip nu prea cuviincios. De altfel, dovedeam lipsă de cap prin faptul că nu înţelegeam josnicia acelei promisiuni, ci o găseam justă datorită unui sentiment cu totul personal. Decretul a fost aprobat doar cu şapte voturi contra; alte paisprezece au fost abţineri, adică n-au votat nici pro şi nici contra, negînd totuşi oportunitatea propunerii. Şi de cum s-a cunoscut în piaţă situaţia, toţi simpatizanţii francezilor care se agitau acolo au alergat într-un suflet la închisori. Alături de prizonierii politici ieşiră şi ocnaşii, alături de fanatici ticăloşii, încît basmul cu cei şaisprezece mii de ostaşi înarmaţi căpătă şi mai mare crezare decît înainte. Nobilii au crezut că au dat dovadă de extraordinar curaj nepunînd în discuţie arestarea cerută a amiralului de la Lido şi a celor trei inchizitori. Dar iată că generalul Bonaparte le declară din nou lui Donà şi lui Giustinian că nu-i va trata drept reprezentanţi ai Marelui Consiliu, pînă cînd cei patru magistraţi nu vor fi pedepsiţi şi băgaţi în închisoare. Preaumilul Mare Consiliu îşi pleacă încă o dată fruntea, dar nu cu cinci sute de voturi, ci cu şapte sute; şi căpitanul portului cît şi cei trei inchizitori fură întemniţaţi chiar în ziua aceea, pentru ciudata crimă de a se fi supus cu mai multă fidelitate decît alţii legilor patriei. Francesco Battaja, trădătorul, a fost însărcinat, de magistraţii Comunei, cu executarea acelui nelegiuit decret. Dar nici aceasta n-a fost de ajuns pentru nerăbdarea invadatorilor şi nici pentru îngrozita îngăduinţă a nobililor. Obişnuita *Conferenza* a pregătit un nou decret, prin care se

ordona lui Condulmer să nu reziste cu forţa operaţiilor militare ale francezilor, ci numai să-i convingă să nu intre în serenissima dominantă pînă nu-i îndepărtau pe mercenarii schiavoni, evitînd astfel eventualele consecinţe neplăcute... Voiau să-şi taie şi unghiile, numai să nu zgîrie din greşeală pe cei ce se apropiau ca să-i sufoce. Dacă nici aceasta n-a fost o minunată dovadă de blîndă supunere, unică pe lume, desfid oile să poată inventa alta mai grozavă. Tatăl meu se întorsese la timp din Turcia, ca să facă şi din mine, fără ştire, un biet participant la asemenea josnice mojicii. Şi pe de altă parte, ce valoare ar fi avut să ştiu ? Doctorul Lucilio s-a împotmolit mai rău decît mine în smoala aceea infectă. Vai şi de cei înţelepţi cărora virtutea contemporanilor nu le corespunde ; susţinuţi de încrederea în propriile lor doctrine, ajung foarte uşor cu domiciliul în nori ; şi dacă la început nu-i cuprinde disperarea din cauza deosebirii de criteriu, îi va copleşi mai tîrziu, constrînşi de experienţa vieţii. Între timp, Amilcare ieşise din închisoare şi ne reluasem vechea prietenie ; alt fanatic şi el, vedea în francezi eliberatorii lumii ; poate că pînă aici raţionamentul lui stătea în picioare, dar şchiopăta cînd îi credea eliberatorii Veneţiei. Aceasta nu exclude însă ca Amilcare să fi contribuit să mă înflăcăreze şi să mă convingă cît mai mult şi pe mine ; fiindcă entuziasmul lui nu era interiorizat, ca acela al lui Lucilio, ci tindea să se extindă cu toată expansivitatea tinereţii. Ghiciţi cine a fost eliberat împreună cu Amilcare din ghearele inchiziţiei ? Seniorul de Venchieredo. Poate că nu vă aşteptaţi la asta ! Pentru că delictul comis de el nu era, desigur, legat de eventuale favoruri aduse francezilor. Dar eu cred că ori ajunsese la anumite înţelegeri cu ei încă din închisoare, ori i se acordase din greşeală şi lui graţierea, sau poate că pedeapsa lui era pe cale de a se sfîrşi. Cert este că Lucilio îmi dădu veşti despre el, adăugînd cu un aer misterios că fugise de la Rocca d'Anfo la Milano, unde locuia pe atunci generalul Bonaparte şi unde se agitau, la nivel diplomatic, destinele Republicii Veneţiene.

Într-o seară, tata mă chemă în camera lui, spunîndu-mi că are să-mi comunice lucruri foarte importante, şi-mi atrase atenţia să fiu numai urechi şi să judec foarte bine

totul, pentru că de dibăcia mea depind acum propria-mi soartă şi strălucirea întregii familii.

— Mîine, îmi spuse el, va izbucni revoluţia la Veneţia!

Am avut o tresărire bruscă, deoarece cu docilitatea Marelui Consiliu şi cu tratativele încă nedefinitivate la Milano, nu vedeam necesitatea revoluţiei.

— Da, continuă el, nu te minuna ; diseară ai să înţelegi totul ! Pînă una alta eu vreau să-ţi arăt calea cea dreaptă, ca să nu te pierd tocmai în clipa hotărîtoare. Ştii tu, fiule, ce înseamnă o republică democratică ?

— O, sigur că da ! am exclamat cu entuziasmul ingenuu al unui tînăr de douăzeci şi patru de ani. Înseamnă concordanţa dintre o justiţie ideală şi viaţa practică, nu dominaţia unuia sau altuia, ci a gîndirii libere şi colective a întregii societăţi. Cine gîndeşte în mod drept şi cinstit are dreptul de a guverna şi va guverna bine. Iată *motto*-ul republicii democratice.

— Bine, bine, Carlino, reluă părintele meu morfolind vorbele. Asta o fi o concepţie frumoasă, ştiinţifică, dar las-o deoparte ca s-o cînte domnul Giulio în vreo canţonetă ironică. Dar un guvern al tuturor, dorit de puţini, impus de şi mai puţini, şi creat de un general corsican ; un guvern liber alcătuit din oameni care nu vor şi nu pot fi liberi îţi dai seama ce întorsătură poate lua ?

M-am uitat buimăcit în jurul meu, pentru că în materia aceasta aveam obiceiul să cîntăresc lucrurile fără să mă mai gîndesc şi la oameni ; adunam şi împărţeam de parcă totul ar fi fost numai aur, dar pînă la urmă în loc să mă aflu în faţa unei sume nete şi lichide de ţechini, se putea foarte bine întîmpla să rămîn cu un rest de cîţiva bănuţi fără nici o valoare. După cum am mai spus, eu nu mă gîndisem la asta, de aceea am rămas foarte uluit de întrebarea părintelui meu.

— Ascultă, continuă el cu aerul răbdător al profesorului care reia lecţia *da capo*. Aceste lucruri pe care tu le înfrumuseţezi cu vise şi iluzii, eu le-am prevăzut cu ani în urmă, aşa cum trebuie să fie ele. Nu înţeleg, la drept vorbind, şi nici nu pretind să pătrund în adîncul imaginilor tale, dar văd în ele o mare doză de tinereţe şi lipsă de experienţă. Dacă te-ai fi încăierat vreodată cu vreun

pașă sau cu Marele Vizir, cred că azi ai debita mai puțină filozofie, în schimb ai vedea situația mai clar și mai detașat. Grosolana viclenie a mamelucilor ne învață s-o înțelegem pe aceea foarte subtilă a creștinilor. Crede-mă pe mine care am cunoscut-o. Și nu am încercat-o degeaba din moment ce lucram în vederea împlinirii unui scop, și acum m-aș fi lansat în joc, dacă, întorcîndu-mă la Veneția, nu mi-aș fi amintit de tine. Închipuie-ți că atunci mi-am spus: „Pe Alah! Providența îți întinde o mînă la momentul oportun. Ești bătrîn și ea te întinerește cu patruzeci de ani printr-o mișcare de deget. Curaj, Bey. Cedează locul unui cal mai tînăr și vei înainta mai iute". Pe scurt, Carlino, eu te-am luat drept fiul meu legitim, și mai înainte de a muri am vrut să-ți cedez moștenirea speranțelor mele. Vei fi în stare s-o primești?... Iată ceea ce se va vedea în scurt timp.

— Vorbește, tată, am adăugat, văzînd că se lungește pauza după expunerea aceea lungă, pe jumătate mahomedană.

— Să vorbesc! Să vorbesc!... nu-i atît de ușor pe cît crezi. Sînt și lucruri pe care trebuie să le prinzi din zbor. Totuși, dată fiind ignoranța ta, voi avea grijă să mă explic mai bine. Află, așadar, că eu am niște merite în fața domnișorilor ăștia franțuziți și chiar în fața francezilor care dirijează acum treburile Italiei. Merite tainice, îndepărtate dacă vrei, dar merite. În plus, sînt înconjurat, cred, de cîteva milioane de piaștri ale căror raze strălucitoare nu dezarmonizează de loc cu focul central al gloriei mele. Carlino, eu îți cedez totul, îți dau ție totul, cu condiția ca tu să-mi asiguri un divan, o pipă, și zece cești de cafea pe zi. Îți cedez ție totul pentru o mai mare strălucire a casei Altoviti. Ce vrei? E ideea mea fixă! Să am un doge în familie! Te asigur că vom reuși, dacă tu vei avea încredere în mine!

— Ce spui, tată? Eu doge? exclamai cu glasul întretăiat, neîndrăznind nici măcar să respir. Ai vrea ca așa, dintr-o clipă în alta, să devin doge?

— Foarte bine, Carlino, știi să prinzi lucrurile din zbor, cum nici n-aș fi sperat. Meseria de doge va deveni

pe atît de avantajoasă, pe cît de puţin plicticoasă şi periculoasă. Tu ai să cîştigi ducaţi, iar eu o să-i fructific. După şase ani vom cumpăra tot Torcello şi familia Altoviti va deveni o dinastie.

— Tată, tată, ce tot spui!... (Vă asigur că văzîndu-i mişcările rapide am crezut că a înnebunit.)

— Da, reluă el şi nu-i nimic de mirare. Cu noile orînduiri care se vor introduce, fiece om cu merite va trebui să-l depăşească pe cel ce nu le are. Asta vorbind în abstract. Dar vorbind concret, cu obiceiurile voastre de aici, cu felul vostru de a fi, crezi că cel mai bogat şi mai şmecher nu va fi considerat şi cel mai merituos? Fiecare epocă îşi are norocoşii ei, fiul meu; şi am fi neghiobi să nu întoarcem lucrurile în favoarea noastră!...

— Pentru Dumnezeu, ce urît şi corupt vezi totul! Ce rol trist îmi dai să susţin, tocmai mie, care mă pregăteam să lupt pentru libertate şi dreptate!

— Foarte bine, Carlino! Ca să te pregăteşti pentru asta nu există decît calea mea; altfel, dacă rămîi dedesubt vei fi strivit. Aşa încît te provoc eu să lupţi. Aşadar, pentru a face să triumfe adevărul şi binele, trebuie să-ţi faci loc printre primii, fie şi îmbrîncindu-te, n-are importanţă. Dar închipuie-ţi ce mare păcat ar fi ca în posturile de frunte să apară nişte ticăloşi şi nişte oameni de nimic! Aşadar, înainte, fiule, pentru a lăsa apoi şi altora loc să meargă înainte; şi scopul să scuze mijloacele! Nu-ţi cer să cauţi să devii doge mîine sau poimîine; dar puţină răbdare şi roadele or să apară mai curînd decît bănuieşti! Pînă una alta, vreau să te sfătuiesc ca tu să favorizezi ţintele prietenilor tăi şi să nu te dai în lături din falsă modestie. Consideri că ai sufletul curat şi că eşti animat de intenţii bune şi serioase?... Crezi că este foarte necesar să pui în fruntea statului pe unul care să-şi iubească patria şi să nu cadă la învoială cu inamicii?

— O, desigur, tată, cred şi eu!

— Aşadar, curaj, Carlino! Diseară domnul Lucilio îţi va vorbi mai clar. Atunci vei înţelege, vei vedea, vei hotărî. Ţine-te aproape de el. Nu şovăi, nu da înapoi.

Cine are o inimă şi o conştiinţă trebuie să meargă înainte cu curaj şi cu generozitate, nu din orgoliu personal, ci pentru folosul tuturor.

— Nu te teme, tată. O să merg înainte.

— Deocamdată e de ajuns să te laşi împins. Pînă una alta, ne-am înţeles. Tu vei fi sprijinit de nobili şi ai să te bucuri de bunăvoinţa democraţilor ; norocul nu te poate părăsi. Eu mă duc la domnul Villetard, ca să pun la punct ultimele clauze. Ne vedem diseară.

După o asemenea convorbire am rămas atît de buimăcit şi de uluit că nu mai ştiam pe ce cale să apuc. Şi mai rău era faptul că nu prea înţelegeam ce voia. Să ajung eu la locul de frunte, la cel mai înalt scaun al Republicii ? Ce însemnau asemenea vise ? Probabil că tatăl meu adusese cu el din Orient un volum de apendice la *O mie şi una de nopţi*. Şi ce voiau să spună vorbele lui vagi despre revoluţie, clauze şi mai ştiu eu ce ? Domnul Villetard era un tînăr secretar de la Legaţia franceză, dar ce autoritate avea domnul, tatăl meu, să se amestece în afaceri de stat ? Pe măsură ce mă gîndeam, gîndurile mele zburau în nori. N-aş mai fi coborît de acolo dacă nu venea Lucilio să mă călăuzească. Mă invită să-l urmez într-un loc unde trebuia să deliberăm asupra unor probleme foarte importante pentru binele public ; pe drum ni s-au alăturat alte persoane necunoscute care-l aşteptau, şi cu toţii împreună am luat-o pe una dintre potecile cele mai singuratice ale oraşului, în spatele podului arsenalului. După un drum lung în mers grăbit şi tăcut, am intrat într-un salon întunecat şi pustiu ; am urcat scara la lumina dubioasă a unei lămpi cu ulei ; nimeni nu ne-a deschis, nimeni nu ne-a poftit ; parcă eram o cohortă de fantome care pornisem să speriem somnul vreunui tîlhar. În sfîrşit, după ce-am intrat într-o sală umedă şi despuiată de mobilă, am avut parte de o lumină mai puţin avară ; şi la lumina a patru lumînări lipite pe o masă, am văzut, una cîte una, toate persoanele acelei adunări şi le-am distins bine trăsăturile feţei. Eram aproape treizeci, în majoritate tineri ; i-am recunoscut, printre alţii, pe Amilcare şi pe Giulio del Ponte ; primul îmbujorat la

chip și cu nerăbdare în ochi, al doilea foarte palid și cu o atitudine nesigură care te deprima. Mai erau și Agostino Frumier, Barzoni, tînăr, robust, impetuos, îndrăgostit de Plutarc și de eroii săi ; cel care avea să scrie mai tîrziu un pamflet împotriva francezilor intitulîndu-l *Romanii în Grecia.* Printre cei mai în vîrstă l-am recunoscut pe magistratul Francesco Battaja, băcanul Zorzi, bătrînul general Salimbeni, un anume Giuliani da Desenzano, Vidiman, cel mai cinstit și mai liberal patrician din Veneția, și un oarecare Dandolo care-și cucerise faima extraordinară de mare flecar în cercurile cele mai furtunoase ; ceilalți mi-erau aproape necunoscuți, deși figura unora dintre ei nu mi se părea străină. Se strîngeau cu mare devotament în jurul unui omuleț cu fața cojită, roșcovan, care vorbea puțin și pe șoptite, dar își agita brațele ca un prim balerin. Doctorul Lucilio se învîrtea prin sală mut și gînditor ; toți se dădeau respectuoși în lături să-i facă loc, și păreau că numai de la el așteaptă să primească vreun ordin. A fost o clipă în care Battaja a încercat să predomine cu vocea lui și să atragă atenția tuturor asupra sa ; dar nu i se acordă atenție așteptată ; fiecare devie pe ici și pe colo ; unii tușeau hîrîit, alții tușeau în batistă ; nimeni nu avea încredere în el, încît rămase ca un corb singuratic, care ar fi încercat să cînte. Astfel că se scurse ceva vreme fără să pot înțelege nimic, nici din ceea ce prevedeam eu, nici din cuvintele trunchiate ale lui Amilcare, nici din oftaturile lui Giulio ; în sfîrșit, o perucă impresionantă gălbuie, cu chipul leșinat și vînăt de frică se năpusti în odaie, iar Lucilio îl întîmpină în pragul ușii, și la apariția lui, toți cei din adunare se așezară în cerc, vrînd parcă să asculte o veste importantă și de mult așteptată.

— E înțeleptul în funcție în săptămîna asta, îmi șopti la ureche Amilcare. Vom vedea acum dacă sînt dispuși să cedeze, luați cu binele.

M-am prefăcut că înțeleg și l-am analizat mai atent pe tipul cu perucă imensă, observînd că nu părea de loc la largul lui, acum cînd urma să-și expună harul elocvenței, în fața omenirii de tot felul care-l înconjura. Bat-

taja se apropie ca să-l interogheze, dar Lucilio i-o luă înainte, şi toţi rămaseră smirnă, ascultînd ce spunea.

— Domnule procuror, începu el, dumneavoastră cunoaşteţi starea deplorabilă a acestei serenissime dominante acum cînd toate provinciile de pe uscat au ridicat steagul adevăratei libertăţi. Cunoaşteţi nepriceperea guvernului după îmbarcarea primelor regimente de mercenari schiavoni, şi strădania lui prelungită de a înfrîna furia poporului.

— Da... domnule, ştiu totul, bîlbîi înţeleptul în funcţie în săptămîna aceea.

— Eu am considerat că e de datoria mea să lămuresc excelenţei voastre, domnule procuror, aceste condiţiuni triste ale Republicii, adăugă Battaja.

Lucilio fără a binevoi să-i acorde acestuia vreo atenţie îi luă vorba din gură.

— Cunoaşteţi de asemenea, domnule procuror, ultimul sumar al tratatului care se va semna în curînd la Milano, între Marele Consiliu cel şovăielnic şi directoratul Franţei.

Această crudă amintire făcu să picure din ochii procurorului două lacrimi imense, care dacă nu dovedeau curaj nu erau, pe de altă parte, lipsite de oarecare demnitate, mîhnire şi resemnare. Prelingîndu-se, udară pudra care-i netezise pielea, făcîndu-l să pară şi mai galben şi mai puţin arătos ca la început.

— Domnule procuror, continuă Lucilio, eu sînt un simplu cetăţean ; dar caut binele, adevăratul bine al tuturor cetăţenilor ! Afirm că s-ar face un act de caritate patriotică şi s-ar da o dovadă de independenţă alergînd în întîmpinarea celor mai bune intenţii ale altora ; în felul acesta s-ar evita multe dezordini interne care nu vor întîrzia să tulbure lucrurile dacă se tărăgănează din nou încheierea tratatului. În ceea ce mă priveşte, sînt străin de orice ambiţie, şi se va dovedi acest lucru, ţinînd seama de locul pe care au vrut să mi-l ofere în cadrul viitoarei municipalităţi. Domnul Villetard (şi-l arătă pe omuleţul neliniştit şi roşcat) a binevoit să scrie condiţiile, în lumina cărora, o dată schimbate formele de guvern,

un prezidiu francez va veni să protejeze prima instituire a adevăratei libertăţi în Veneţia. Sînt obişnuitele articole (spunînd acestea luă de pe masă o foaie scrisă şi o parcurse rapid) : înălţarea drapelului libertăţii, proclamarea republicii democratice cu reprezentanţi aleşi din popor ; o municipalitate provizorie alcătuită din douăzeci şi patru de veneţieni în fruntea cărora să figureze fostul doge Manin şi Giovanni Spada ; intrarea ca aliaţi a patru mii de francezi în Veneţia ; rechemarea flotei ; invitaţie adresată oraşelor de pe uscat, din Dalmaţia, şi de pe insule, ca să se unească cu patria mumă ; concedierea definitivă a mercenarilor schiavoni ; arestarea domnului d'Entragues, complicele Burbonilor, şi cedarea documentelor lui directoratului, prin intermediul legaţiei franceze. Toate sînt lucruri notate şi admise în unanimitate de către popor. Într-adevăr, chiar ieri dogele a declarat în plină adunare că ar fi gata să depună însemnele ducale, lăsînd frînele guvernului în mîna democraţilor. Noi cerem mai puţin decît ceea ce e dispus să ne acorde. Vrem ca el să rămînă în fruntea noului guvern, mărturie de stabilitate şi de independenţă pentru viitoarea Republică ; nu-i adevărat oare, domnule Villetard ?

Omuleţul făcu un semn de aprobare, printr-o manevră obositoare de gesturi şi strîmbături. Lucilio se întoarse atunci din nou către înţeleptul în funcţie, şi-i întinse foaia de hîrtie pe care o parcursese rapid cu puţin timp înainte.

— Iată, domnule procuror, adăugă el, aici stau destinele patriei ; aveţi grijă să-l convingeţi pe serenissimul doge şi pe ceilalţi nobili colegi de acest lucru, altfel... Dumnezeu să aibă în pază Veneţia ! Eu am făcut tot ceea ce e omeneşte cu putinţă pentru a o salva.

Procurorul răspunse cu lacrimile în ochi :

— Sînt cu adevărat recunoscător pentru respectul arătat de aceşti iluştri domni ; (incoruptibilii cetăţeni se înfiorară la auzul acestor titluri afurisite) serenissimul doge şi colegii mei procurori, în calitate de însărcinaţi permanenţi ai Republicii, sînt gata să se sacrifice pentru salvarea ei (a se sacrifica însemna s-o scoată la capăt),

cu atît mai mult cu cît fidelitatea mercenarilor schiavoni rămași începe să șovăie, și nu m-ar mira de loc să-i văd unindu-se cu dușmanii noștri !... (Procurorul și-a dat seama că a spus ceva ce nu trebuia să spună și tuși, tuși, pînă se făcu roșu ca mantia pe care o purta) spun, să-i văd alăturîndu-se prietenilor noștri, care... care... care... vor să ne salveze... cu orice preț. Așadar, eu îmi asum obligația ca aceste clauze (și arăta foaia de hîrtie de parcă ar fi strîns între degete o viperă) să fie acceptate din toată inima de serenissima seniorie, și ca Marele Consiliu să ratifice salvatoarele noastre înțelegeri ; în curînd vom forma o singură familie de cetățeni egali și fericiți.

Procurorului i se sugruma glasul în gît ca un sughiț ; dar ultimele lui cuvinte au fost acoperite de un ropot de aplauze. Bietul om se înroși, desigur de rușine, și apoi se grăbi să ceară ca cineva din onorata adunare să binevoiască a-l însoți pentru a duce foaia aceea de hîrtie luminăției sale. A fost ales prin unanimitate de voturi Zorzi ; un băcan împerecheat cu un procuror pentru a impune abdicarea unui doge !... Cu două secole în urmă, întregul Consiliu al celor Zece se prezentase la Foscari pentru a-i cere să depună boneta de doge și inelul. Veneția tăcută, și tremurînd toată, așteptase în pragul palatului vestea cea mare a supunerii sau a refuzului. Bătrînul și gloriosul doge Foscari alese supunerea și muri de durere ; finală scenă cumplită și solemnă a unei misterioase drame. Ce deosebire de timpuri !... Pe cînd abdicarea dogelui Manin ar fi putut figura ca un episod într-o comedie de Goldoni, fără teamă de a altera seriozitatea piesei.

Între timp, plecară procurorul cu Zorzi, plecă Villetard cu Battaja și alți cîțiva patricieni, stupizi trădători față de ei înșiși ; am rămas noi cîțiva, elita, crema democrației venețiene. Dandolo vorbea cel mai mult iar eu, bineînțeles, pricepeam cel mai puțin. Lucilio începu din nou să se plimbe, să tacă, să reflecteze. Brusc se întoarse spre noi cu o figură nu prea mulțumită și spuse, gîndind parcă cu glas tare :

— Mi-e teamă că n-o să realizăm decît o gaură în apă şi nimic mai mult.

— Cum aşa? întrebă Dandolo. O gaură în apă, acum cînd toate condiţiile sînt favorabile dorinţelor noastre?... Acum cînd temnicerii libertăţii desfac ei înşişi lanţurile încătuşării? Acum cînd lumea scăpată de opresiune şi redată dreptăţii ne pregăteşte un loc demn, independent la marele banchet al popoarelor, iar eliberatorul Italiei, îmblînzitorul tiraniei, ne întinde el însuşi mîna ca să ne ridice din abjecţia în care căzusem?

— Eu sînt medic, adăugă pe un ton liniştit Lucilio. Datoria mea este să ghicesc relele! Mă tem că bunele noastre intenţii nu au rădăcini suficiente în popor.

— Cetăţene, nu pierde speranţa în existenţa virtuţii, asemenea lui Brutus[1], răcni un tînăr cam imberb şi cu o fizionomie tulburată. Brutus desperase înainte de a-şi da sufletul, noi însă abia acum ne înfiripăm!

Tînărul era un levantin din Zante, fiul unui chirurg de pe un vas al Republicii, şi după moartea tatălui îşi mutase domiciliul la Veneţia. Pînă atunci părerile lui nu fuseseră dintre cele mai solide; se şoptea că numai cu cîteva luni în urmă îi trecuse prin cap să se facă preot; dar oricum ar fi fost, de unde voise să ajungă preot, acum devenise poet tragic; şi o tragedie de a lui, *Tieste*, reprezentată în ianuarie la teatrul Sant' Angelo avusese mare succes şapte seri la rînd. Tînărul acela care răcnea şi părea tulburat purta numele de Ugo Foscolo. Giulio del Ponte nu suflase toată seara o vorbă, tresări la urletul lui Foscolo, şi-i aruncă o privire piezişă de parcă l-ar fi străpuns cu un stilet. Între el şi Foscolo stăruia invidia pentru talent, cea mai rece şi cea mai îndîrjită dintre toate geloziile; dar bietul Giulio îşi dădea seama că e depăşit şi credea că se răzbună sporindu-şi otrava propriei uri. Puiul de leu din Zante nu-l onora nici măcar cu o privire pe acest purice care-i gîdila urechea, sau dacă-i întindea o labă, o făcea mai mult din plictiseală decît din alt motiv. În fond, avea o doză bună de îngîmfare, şi nu ştiu dacă gloria cîntăreţului *Mormintelor* a ega-

[1] Înainte de a muri, Brutus a rostit: „Virtutea nu e decît un nume."

lat vreodată dorințele și speranțele autorului tragediei *Tieste*. Pe atunci, nu era atîta un literat, cît cel mai ciudat și mai comic exemplar de cetățean care se putea vedea ; un adevărat ursuleț republican, mormăind îndărătnic : un model de virtute civică, ce s-ar fi expus bucuros admirației universale ; dar se admira pe el însuși cu mare sinceritate după cum cu sinceritate îi disprețuia pe alții ; și luase în serios mărețul principiu al egalității, încît ar fi fost în stare să-i scrie o scrisoare cu sfaturi însuși Țarului Rusiei luîndu-l *per tu* și gata să se înfurie dacă urechile imperiale nu i-ar fi dat ascultare. De altfel spera mult, și a sperat întotdeauna în ciuda tiradelor sale lugubre și a perioadelor de desperare ; întrucît astfel de temperamente ca al lui, fremătînd de pasiuni și de viață, nu se resemnează prea ușor nici la apatie și nici la moarte. Pentru un astfel de om, lupta este o necesitate ; și fără speranță nu poate fi luptă. Giulio del Ponte n-a fost singurul care a tresărit la apostrofarea romană a lui Foscolo ; și Lucilio a onorat-o cu un zîmbet, jumătate prietenos, jumătate duios ; dar n-a socotit potrivit să-i răspundă direct.

— Cine dintre voi, adăugă el, cine dintre voi s-a ocupat de Villetard în timp ce eu expuneam ex-procurorului condițiile ?

— Eu m-am ocupat de el, replică un om înalt și bine făcut, despre care am aflat că era Spada, cel pe care voiau să i-l dea „tovarăș“ lui Manin în noul guvern. Mi s-a părut că are o față de trădător !

— Bravo, cetățene Spada ! reluă Lucilio, numai că el crede că nu-i altceva decît un bun servitor al propriei sale țări, un ministru destoinic și norocos. A trecut o bună bucată de vreme de cînd drapelele Franței arată că gloria a luat locul libertății.

— Și ce doriți să facem ? întrebă cu asprime Spada.

— Nimic, continuă Lucilio, pentru că nu putem face nimic. Numai că, pentru cine nu știe încă, vreau să declar că sîntem hotărîți să înfăptuim această revoluție înainte de a primi de la Milano o dispoziție formală. Și asta, în primul rînd, fiindcă neîncrederea este o foarte

bună virtute pentru cei slabi, dar mă tem că nu-i de ajuns. Ar trebui ca francezii să fie un ajutor pentru noi şi nu nişte executori : asta-i ideea. Am dori să înfăptuim noi schimbările şi nu să ne lăsăm duşi de alţii, ca nişte slăbănogi care şi-au pierdut facultatea de a se mişca. Francezii vor trebui să vină fiindcă pot s-o facă şi vor s-o facă, dar să găsească totul gata înfăptuit, ca să nu ni se bage în coaste în calitate de naşi !

— Să vină francezii să ne scutească de război civil şi de proscrierile lui Sylla [1] ! exclamă Foscolo.

Barzoni care nu vorbise niciodată, îşi înălţă capul şi-l străfulgeră cu o privire pe oratorul imprudent.

— Bine spus, reluă Lucilio, dar trebuie să adaugi : să vină să ne scutească de un alt secol de toropeală asemănător celor trecute, dar cu alte aspecte. Să vină să ne scuture, să ne sperie, să ne facă să ne fie ruşine de noi, să stimuleze prin teama inspirată de tirania lor trezirea sublimă a libertăţii noastre !... Iată ceea ce trebuia să adaugi !... Dacă noi vom fi în stare să vedem în ei rivali şi nu stăpîni, o vom afla în cîteva luni. Villetard se îndoieşte şi se teme de aceasta, ceea ce mă face să bănuiesc că superiorii lui se tem de aşa ceva !

— Ce importanţă are acest lucru ? îl întrerupse Amilcare. Noi respectăm vorbele tale, cetăţene Vianello, dar simţim cum mîinile noastre n-ar mai tolera lanţul sclaviei, aşa că nu putem decît rîde de Villetard şi de superiorii lui după cum rîdem de San Marco, de mercenarii schiavoni, şi de procurorul Pesaro !

Lucilio îşi îndepărtă gîndul de la asemenea aprecieri, poate prea triste sau tardive pentru el, şi cu un aer aproape patern mi se adresă :

— Cetăţene Altoviti, spuse el, tatăl dumitale şi-a dat foarte multă silinţă pentru triumful libertăţii ; îi datorăm o recompensă pe care el vrea să ţi-o cedeze dumitale. Nu i-am fi împlinit dorinţa dacă atît caracterul cît şi conduita dumitale nu ne-ar fi dat speranţa că vei continua demn exemplul familial.

---

[1] *Lucius Cornelius Sylla* (138—78 î.e.n.), om politic roman, a organizat o sîngeroasă represiune împotriva adversarilor.

Eşti unul dintre cei mai tineri membri ai Marelui Consiliu, eşti unul dintre puţinii, ba chiar foarte puţinii care vor vota pentru libertate nu din laşitate, ci din nobleţe sufletească. Îţi aduc aşadar la cunoştinţă că ai fost ales ca prim-secretar în noul guvern.

Un murmur de uimire al tinerilor acolo prezenţi a întîmpinat aceste cuvinte.

— Da, continuă Lucilio, şi omul care a cheltuit cîteva milioane la Constantinopol pentru a convinge Turcia să fie potrivnică Sfintei Alianţe, omul care şi-a sacrificat mulţi ani din propria-i viaţă ca să reia în Orientul îndepărtat firele acţiunii acestei opere de salvare a noastră care ne va aduce libertatea, acel om poate să pretindă acelaşi lucru de la fiul său !... O spun eu, care a doua zi după triumf, mă voi întoarce la spital pentru a scoate sînge bolnavilor !

Aplauze unanime au izbucnit din partea tuturor celor din adunare şi zece perechi de braţe se întreceau care mai de care să-l strîngă la piept pe doctorul Vianello. Eu am dispărut cu totul în mijlocul acestui entuziasm frenetic, rămînînd pe gînduri, în colţul meu, cu piatra de moară a secretariatului atîrnată de gît. Atunci discuţia deveni generală ; se vorbea de flotă, de Dalmaţia, de felul cel mai sigur de a obţine adeziunea generalului Bonaparte la noua formă de guvernămînt. Se consumă multă energie, discutîndu-se într-una, pînă la miezul nopţii cînd Zorzi îşi făcu din nou apariţia în sală, cu atitudinea autoritară a băcanului care a răsturnat un guvern ce durase treisprezece secole.

— Aşadar, cum a decurs ? îl întrebară toţi.

— A decurs aşa : Dogele m-a rugat să mă duc la Villetard ca să obţin în scris condiţiile lui ; luminăţia sa nu ştia că noi le aveam în buzunar gata pregătite. Aşadar mîine va fi propusă în Marele Consiliu partea ce urmează să se adopte pe moment, pentru a se institui în Republica Veneţiei sistemul democratic al noului guvern provizoriu conceput de noi.

— Trăiască libertatea ! strigară cu toţii.

Urma un atît de intens freamăt de bucurie şi de entuziasm încît şi eu am simţit parcă o flacără prin vine.

Dacă în clipa aceea mi s-ar fi ordonat să cred în renașterea unei Rome cu Camilli [1] și Manli [2], nu mi s-ar fi părut de loc ciudat. În scurt timp ne despărțirăm, și cu toate că era o oră foarte tîrzie, buna-cuviință venețiană ne permitea mie și lui Giulio, să-i facem o vizită contesei. Fără să știu de ce, eram foarte tulburați ; pesemne că așa se simte un cal de rasă cînd aude sunînd goarna. Giulio, dimpotrivă părea nemulțumit de rolul lui prea modest, susținut în adunarea din seara aceea ; și desigur că era obișnuit cu asemenea reuniuni, căci atît el cît și Foscolo fuseseră acuzați de a fi luat parte la astfel de întruniri, și se spunea că mama acestuia din urmă îl sfătuise mai degrabă să piară decît să dezvăluie numele vreunuia dintre tovarășii săi. Pe atunci reveniseră la modă femeile spartane. Adevărul este că în seara aceea Pisana nu s-a uitat decît la mine, dar eu eram prea cufundat în gînduri, prea preocupat de noul guvern, de Marele Consiliu de a doua zi, și de pronosticurile tatălui meu, ca să mă opresc la mimica ei amoroasă. Desigur că o priveam și eu, dar ca pe o ascultătoare atentă a declamațiilor mele și această atitudine nu-i plăcea de loc. Cît îl privește pe Giulio, urîcios cum era, abia de putea să-l suporte, și efortul amabilităților lui galante nu-i aduceau ca răsplată nici a patra parte din cît investise... Contesa îl recompensa printr-o mulțime de întrebări asupra noutăților zilei, dar așa-zisul nostru literat nu înțelegea lucrurile în felul ăsta, și prefera să riște acuzația de ingrat decît martirajul plictiselii. Vicleana bătrînă, pe măsură ce vedea vremea întunecîndu-se, își aduna velele și acum devenise aproape o *sanchilotă* în felul de a vorbi. În adîncul inimii ei, Dumnezeu știe însă cîtă ură și cîtă otravă adunase !

— Ce spuneți, domnule Giulio ! Vor veni francezii ?... Se vor radia creditele ipotecate asupra rentelor feudale ?... Și nobilii pot fi siguri de o pensie sau de o funcție ? Și leul San Marco va fi păstrat oare pe steaguri ?

---

[1] *Camillius Marcus* (+ 365 î.e.n.) dictator roman, a eliberat Roma de gali. Întors în Roma a rostit : „Nu cu aer se cucerește Roma, ci cu spada."

[2] *Manlius Marcus* (+ 384 î.e.n.) zis și *Capitolinus,* în urma victoriei sale asupra galilor, pe colina Capitoliu.

Giulio ofta, căsca, scrîşnea din dinţi, se tot răsucea, dar neînduplecata contesă voia să scoată un răspuns, deşi cred că el ar fi fost mult mai bucuros s-o lase să-i scoată un dinte. Între timp eu nu puteam rezista plăcerii de a mă împăuna în faţa Pisanei cu strălucirile mele viitoare, şi lăsam să se întrevadă că în noul guvern avea să fie un scaun frumos şi pentru mine.

— Într-adevăr, Carlino? mă întrebă cu un glas foarte stăpînit domnişoara. Dar nu ne-am înţeles că trebuie să întronezi egalitatea?

Eu am ridicat din umeri, plictisit. Du-te de filozofează cu femeile! De altfel nici nu ştiu dacă am tăcut din dispreţ sau pentru că nu ştiam ce să-i răspund. Fapt este că în seara aceea ambiţia o luă mult înaintea dragostei, încît am plecat de la Pisana fără să fi putut măcar spune ce culoare aveau ochii ei în clipele acelea... M-am despărţit de Giulio, dus pe gînduri, în Frezzeria, şi am luat-o singurel şi ţopăind de nerăbdare, pe Riva degli Schiavoni. Totdeauna îmi voi aminti de acea seară de neuitat, din unsprezece mai!... Era o seară atît de frumoasă, atît de plăcută şi de senină, încît părea făcută doar pentru vorbe de dragoste, pentru visări solitare, şi pentru vesele serenade. În schimb, în calmul absolut ce plutea între cer şi pămînt, în acea poetică vrajă de viaţă şi de primăvară, o republică se descompunea ca un trup mîncat de scorbut; murea o mare regină de patrusprezece secole, fără lacrimi, fără demnitate, fără funeralii. Fiii ei sau dormeau indiferenţi sau tremurau de frică; iar ea, umbră ruşinoasă, rătăcea pe Canal Grande într-un vas fantastic, şi încet-încet, valurile se înălţau, iar vasul şi fantoma dispăreau în mormîntul apelor. De-ar fi fost măcar aşa! În realitate, hoitul a mai rămas cîteva luni expus, trunchiat şi desfigurat, la dispoziţia insultelor mulţimii; marea, vechea ei tovarăşă de viaţă, îi refuza cenuşa; şi un caporal din Franţa i-a risipit-o în stînga şi în dreapta, în sus şi în jos, dar vai de cel care ar fi îndrăznit să le adune! A fost o clipă cînd mi-am ridicat, fără să vreau, ochii asupra Palatului Ducal şi am zărit luna cum înfrumuseţa logiile lungi

şi ferestrele bizare, poleindu-le cu un nimb de poezie. Mi se părea că mii de capete acoperite cu vechea bónetă marinărească sau cu coiful vechi soldăţesc îşi pleacă, pentru ultima oară, prin miile de scobituri dantelate ale clădirii, privirile lor fantomatice : dinspre mare, venea un şuier ca un vaiet. Ştiu bine că am tremurat ; e adevărat că uram aristocraţia şi speram ca prin exterminarea ei să izbîndească libertatea şi justiţia. Dar nu este cu putinţă să vezi lucruri mărețe topindu-se în trecut şi dispărînd pentru totdeauna, fără să încerci o gravă şi inexprimabilă uimire. Dar cu cît aceste lucruri umane sînt mai mărețe cu atît mai mult rezistă suflării distrugătoare a timpului ; pînă cînd pe neaşteptate soseşte lovitura aceea mică ce pulverizează cadavrul, şi-i desfigurează înfăţişarea şi, o dată cu ea, pînă şi amintirea vieţii. Cine şi-a dat seama de prăbuşirea Imperiului Occidental sub Romulus Augustus ? El căzuse o dată cu abdicarea lui Diocleţian. Cine a observat, în 1806, sfîrşitul Sacrului Imperiu Roman al Germaniei ? El dispăruse din ochii popoarelor o dată cu abdicarea lui Carol Quintul. Cine a plîns la intrarea francezilor în Veneţia descompunerea unei mari republici, moştenitoarea civilizaţiei şi înţelepciunii romane şi armă a creştinătăţii în tot Evul Mediu ? Ea s-a sustras în mod voit atenţiei omenirii după abdicarea lui Foscari. Abdicările semnează căderea statelor ; deoarece un căpitan de vas nu este constrîns să părăsească şi nici nu părăseşte cîrma unei nave în plină manevră, condusă de o echipă de oameni disciplinaţi şi experţi. Naufragiul este precedat de o stare de desperare, deprimare, indiferenţă, neîncredere. Mi-am întors aşadar privirile înspre Palatul Ducal şi m-am lăsat străbătut de un fior. De ce să nu distrugi clădirea aceea masivă, trufaşă şi misterioasă cînd ultimul spirit care o mai însufleţea se pierdea în văzduh ?... În marmura aceea etern rigidă, presimţeam mai mult decît o amintire, o remuşcare. Şi privirea îmi alunecă mai jos, pe mal, unde supuşi şi tăcuţi, preacredincioşii schiavoni se îmbarcau ; poate că numai lacrimile lor consolau muribunda zeitate a Veneţiei. Atunci se stîrni în sufletul meu o teamă şi mai distinctă. Libertatea aceea nouă, fericita egalitate, justiţia imparţială, aduse de francezi, o dată cu prezenţa lor la

noi acasă, începură să nu-mi mai convină. Avea dreptate Lucilio să ceară înfăptuirea revoluției mai înainte ca Bonaparte să ne trimită ordine și instrucțiuni de la Milano ; dar aceasta nu excludea posibilitatea ca francezii să vină de la Mestre ; și o dată veniți cine știe ?... Eram gata să evoc trufia mărinimoasă a lui Amilcare ca să mă eliberez de aceste temeri. „Ei, asta-i bună ! mi-am spus — sîntem doar niște oameni ca toți ceilalți ; și focul acesta nou de libertate care ne însuflețește va fi la nevoie fecund în miracole. În plus, Europa nu va putea fi ingrată cu noi ; propriul ei interes nu-i permite. Prin consecvență, prin bunăvoință vom reuși să fim noi cei de totdeauna ; și ajutoarele nu ne vor lipsi, fie dintr-o parte fie dintr-alta!"...

Cu asemenea încurajări m-am întors acasă, unde tata îmi arătă că este foarte mulțumit de locul rezervat mie în viitoarea municipalitate ; îmi atrase atenția să mă comport cum se cuvine și să țin seamă de sfaturile lui, dacă aveam de gînd să înaintez în viață. Nu-mi mai aduc aminte ce i-am răspuns ; știu că m-am dus să mă culc, dar că n-am închis un ochi toată noaptea. Să fi fost poate nouă fără un sfert cînd a sunat clopotul Marelui Consiliu, și mi-am îndreptat pașii spre Scara Uriașilor. Oricît de grăbiți ar fi fost domnii nobili să comită marele matricid, totuși plăcerile patului nu le-au permis să anticipeze cu mai mult de un sfert de oră orariul lor obișnuit. Cei veniți au fost în număr de cinci sute treizeci și șapte ; număr ilegal din moment ce, printr-un inviolabil statut s-a decretat că e considerată nulă și neavenită orice hotărîre discutată într-o adunare mai mică de șase sute de membri. Cei mai mulți tremurau de teamă și nerăbdare ; erau grăbiți să rezolve problema, să se întoarcă acasă, să-și dezbrace toga, ajunsă azi un periculos semn distinctiv al unui imperiu decăzut. Unii manifestau ostentativ siguranță și veselie ; erau trădătorii ; alții străluceau de o reală mulțumire, de un orgoliu frumos și generos, provocat de sacrificiul de a se fi șters din Cartea de Aur, pentru a deveni liberi și cetățeni. Printre aceștia eram eu și Agostino Frumier, care ne strîngeam mîna unul altuia... Într-un colț al sălii vreo douăzeci de nobili, cel mult, stăteau rigizi și tăcuți, înfășurați în togile lor. Erau bătrînei venerabili

care nu-şi mai făcuseră de mult apariţia în Consiliu şi veneau în dimineaţa aceea să onoreze patria cu ultimul şi neputinciosul lor sufragiu ; alături de ei, cîţiva tineri, cîţiva oameni cinstiţi care se inspirau din nobilele sentimente ale bunicului, socrului, tatălui. M-a surprins foarte mult, văzîndu-i pe senatorul Frumier şi pe fiul lui mai mare, Alfonso, în mijlocul tuturor acestora ; îi ştiam devotaţi lui San Marco, dar nici atît de curajoşi cum mi-a fost dat să-i văd atunci. Stăteau uniţi şi parcă strînşi într-un cerc numai al lor ; îi priveau pe tovarăşii din jur nu cu trufia dispreţului şi nici cu invidia celui ce urăşte, ci cu fermitatea şi blîndeţea martiriului. Binecuvîntată fie religia patriei şi a jurămîntului ! Acolo strălucea ea cu o ultimă rază lipsită de speranţă şi totuşi plină de credinţă şi măreţie. Nu erau aristocraţii, nu erau tiranii ; nici inchizitorii ; erau nepoţii lui Zeno şi Dandolo care aminteau pentru ultima oară aulelor regale gloria şi virtuţile strămoşeşti. I-am privit surprins şi ostil ; acum sînt mirat şi emoţionat cînd îmi amintesc de ei. Eu cel puţin pot să rîd de povestirile mincinoase şi nu pot să văd în ultimul Mare Consiliu al Veneţiei doar un blestem adus naturii umane.

În toată sala era un zumzet, un freamăt nedesluşit ; numai în colţul acela întunecat şi retras domneau melancolia şi tăcerea. Afară, poporul era în tumult ; navele care se întorceau de la dezarmarea estuarului, ultimele drapele ale mercenarilor schiavoni care se îmbarcau, gărzile care împotriva oricărui obicei păzeau intrările Palatului Ducal, erau tot atîtea prevestiri funeste. Oh ! e foarte adînc somnul morţii dacă în clipa aceea nu s-au deşteptat şi nu au ieşit din mormintele lor eroii, dogii, căpitanii anticei Republici !...

Dogele se ridică în picioare palid şi tremurător, în faţa suveranităţii Marelui Consiliu al cărui reprezentant era, şi căruia îndrăznea să-i propună o josnicie fără precedent. Citise condiţiile stipulate de Villetard pentru a întîmpina dorinţele organului executiv francez şi a potoli furia generalului Bonaparte. Le aproba din ignoranţă, le susţinea din nimicnicie, şi nu ştia că Villetard, trădător prin forţa lucrurilor, promisese ceea ce nimeni nu credea

că va îndeplini, iar Bonaparte mai puţin decît oricare altul. Lodovico Manin bîlbîi cîteva cuvinte în legătură cu necesitatea de a accepta acele condiţii, cu inutilitatea unei rezistenţe, ba chiar imposibilitatea ei, şi aminti apoi de generozitatea generalului Bonaparte, de speranţele pe care le nutreau toţi pentru o soartă mai fericită, datorită reformelor preconizate. În sfîrşit, propuse, cu neruşinare, abolirea vechilor forme de guvernămînt şi stabilirea democraţiei. Pentru un delict de două ori mai mic decît acesta, Marin Faliero murise pe eşafod ; Lodovico Manin prin bîlbîielile sale continua să se dezonoreze pe sine, Marele Consiliu, patria, şi totuşi nu s-a găsit o mînă de om care să-i smulgă de pe umeri mantia ducală şi să-i strivească josnica lui căpăţînă de podeaua aceea peste care-şi plecaseră frunţile miniştri ai regilor şi ambasadori ai papii ! Pînă şi mie mi-a făcut milă ; mie care nu vedeam altceva în umilinţa şi în teama unui doge decît triumful libertăţii şi al egalităţii.

Pe neaşteptate, se auzi o descărcare de focuri de muschetă : dogele se opri consternat şi voi să coboare treptele tronului ; o mulţime de patricieni îngroziţi se îngrămădiră în jurul lui strigînd :

— Haideţi la voturi !

Afară poporul urla, înăuntru larma şi spaima crescură. Erau mercenarii schiavoni rebeli (pleca ultima serie şi prin aceste împuşcături salutau ingrata Veneţie). Începură strigăte :

— Sînt cei şaisprezece mii de voluntari (visul lui Lucilio).

— E poporul care vrea să se desfete şi să se scalde în sîngele nobililor ; (poporul nu numai că prefera supunerea în faţa nobililor, decît dura îngenunchere care-l ameninţa, dar chiar se complăcea în acea supunere şi nu voia de loc să uite de ea). În sfîrşit, printre ţipete, ghionturi, grabă şi teamă s-a ajuns totuşi la sufragiu. Cinci sute douăsprezece voturi aprobară clauzele necitite încă, cele privitoare la abdicarea nobilimii, şi la stabilirea unui guvern provizoriu democratic, armonizînd în gîndire şi în dorinţi cu generalul Bonaparte. Pentru faptul că nu se mai aşteptase

de la Milano dispoziţiile supreme ale generalului şi se semnase tratatul, se invocase drept motiv starea gravă a primejdiei interne. Numai douăzeci de voturi s-au opus acestei josnice pripiri ; cinci s-au abţinut. Spectacolul acelei deliberări îmi va rămîne veşnic viu în amintire ; multe dintre fizionomiile pe care le-am văzut atunci, în turma aceea de oi rătăcite, tremurînd de teamă, copleşite de ruşine, le revăd şi azi, după şaizeci de ani, cu sufletul foarte abătut. Îmi mai amintesc de aspectul descompus, cadaveric, al unora, de figurile rătăcite şi parcă bete ale altora, de neliniştea şi graba atîtora, care cred că s-ar fi aruncat de la fereastră, ca să abandoneze cît mai grabnic scena laşităţii lor. Dogele alergă spre camerele lui ca să se dezbrace de uniforma oficială, poruncind să fie date jos de pe pereţi toate podoabele ducale ; mulţi se adunară în jurul lui, vrînd parcă să uite propria lor dezonoare, prin asistarea la spectacolul unei şi mai mari dezonorări. Cine ieşea în Piaţă avea mai întîi grijă să-şi arunce toga şi peruca. Numai noi, cîţiva adoratori ai libertăţii, plini de iluzii în mijlocul turmei aceleia de slugi (eram cinci sau şase) alergarăm la ferestre şi la scară strigînd „Trăiască libertatea !" Dar strigătul acela sincer şi sfînt a fost într-o clipă profanat de gurile celor ce-au întrevăzut în asta o ferestruică de salvare. Laşii şi trădătorii se amestecară printre noi ; zarva şi strigătele creşteau mereu ; am crezut că un entuziasm pur şi generos i-ar putea transforma pe oamenii aceia mici în adevăraţi eroi, şi m-am grăbit spre Piaţă, aruncîndu-mi în aer peruca şi ţipînd cît mă ţinea gura : „Trăiască libertatea !" Generalul Salimbeni, postat acolo cu alţi cîţiva conspiratori, vocifera în mijlocul poporului, aţîţîndu-l la veselie fără seamăn şi la agitaţie. Dar mulţimea se năpusti asupra lui, furioasă, forţîndu-l să strige : „Trăiască San Marco !" Strigătele acelea noi le sufocară pe primele. Mulţi, mai ales cei care se aflau mai departe au crezut că Republica a fost salvată în urma teribilului pericol al votării... „Trăiască Republica ! Trăiască San Marco !" s-a auzit ca un singur glas din piaţa care gemea de lume : steagurile au fost ridicate ; icoana sfîntului evanghelist Marcu a fost purtată în triumf ; şi un val de oameni ameninţători alergară la casele patricienilor despre care se zvonea că uneltiseră pentru aducerea fran-

cezilor. În mijlocul mulțimii, șovăielnic, despărțit de tovarăși, i-am întîlnit pe tatăl meu și pe Lucilio, poate mai puțin buimăciți decît mine, dar mai zdrobiți de durere. M-au luat cu ei și m-au tîrît spre Frezzeria. Cei cîțiva nobili care votaseră pentru independență și stabilitatea patriei trecură razant pe lîngă noi cu perucile și cu togile lor care măturau strada. Poporul se dădea la o parte fără grosolănii, dar și fără ovații. Lucilio m-a strîns de braț :

— Îi vezi ? mi-a șoptit la ureche, poporul strigă : „Trăiască San Marco !" dar nu are curaj să poarte în triumf și să-l proclame doge pe unul dintre acești ultimi și demni stăpîni care-i mai rămîn !... Sclavi, sclavi, veșnic sclavi !

Tata nu se pierdea în presupuneri ; el grăbea pasul cît putea mai tare, și aștepta cu nerăbdare s-ajungă în camera lui ca să se poată gîndi pe îndelete la situația aceea, răsucind-o pe toate fețele.

O proclamație a noii autorități municipale, care înfățișa cedarea lașă a patricienilor ca pe un sacrificiu nesilit și spontan, impus de conjunctura istorică, spre dreptatea și binele tuturor, a readus liniștea îngăduitorului popor venețian. După cum un dințișor de șoarece e de ajuns ca să provoace scufundarea unui vas șubred, tot așa și intriga unui biet secretar parizian alături de patru-cinci trădători și de cîțiva republicani, ajunsese să răstoarne edificiul acela politic care-i rezistase pașei Soliman al II-lea și Ligii Cambrai. Schimbări istorice gratuite și lipsite de măreție ; de la care conducătorii importanți ai partidelor trebuie să absoarbă experiența atunci cînd întîmplarea încredințează în mîinile lor destinul patriei. Patru zile mai tîrziu, bărcile venețiene au adus în oraș trupele franceze ; și astfel, un oraș apărat cu cîteva zile mai înainte de unsprezece mii de mercenari schiavoni, de opt sute de tunuri de artilerie și de două sute de vase înarmate, s-a predat, lipsit de toate acestea, nesilit și întru totul supus, puterii militare a patru mii de aventurieri conduși de Baraguay d'Hilliers. Autoritatea municipală i-a urmat în tăcere și în disprețul mulțimii. Eu însumi, ca secretar, am avut partea mea de insulte tacite ; dar entuziasmul Pisanei și îndemnurile tatii mi-au dat curajul să îndur totul din dragoste pentru libertate. Îi compătimeam crezîndu-i ignoranți fără să-mi dau seama că nu compătimeam decît niște

nenorociţi. Curajul meu s-a clătinat întrucîtva datorită răspunsurilor sosite din provinciile de pe uscat la invitaţia noastră de a ceda noului guvern. Primarii şovăiau, generalii francezi îşi băteau joc de noi. Veneţia a rămas singură cu libertatea sa de falsă factură. Istria şi Dalmaţia fură ocupate între timp de Austria, conform autorităţii acordate în urma preliminariilor secrete de la Leoben. Nici aceasta nu mi-a fost pe plac. Franţa, cu ajutorul flotelor veneţiene punea stăpînire pe posesiunile noastre din Albania şi din Marea Ionică ; şi ameninţa cu îndrăzneli şi mai mari. Pe mine ca biet secretar nu mă ajuta mintea să găsesc o explicaţie a tuturor acestor contradicţii şi să-mi fac o părere. Oftam, acţionam, şi aşteptam ceva mai bun. Între timp găsesc binevenită ocazia de a releva păcatul prin care a căzut Veneţia, dezonorată şi necompătimită, după patrusprezece secole de viaţă meritorie şi glorioasă. Nimeni, cred, n-a amintit pînă acum şi n-a expus cum se cuvine cauza prăbuşirii sale. Veneţia nu era decît un oraş, dar dorea să fie socotită un popor. Numai popoarele luptă şi vieţuiesc în istoria modernă şi dacă se întîmplă să cadă, cad eroic şi glorios, pentru că sînt sigure că vor renaşte

Redactor: ANTOANETA RALIAN
Tehnoredactor: DECEBAL ENESCU

Dat la cules 15.06.1968. Bun de tipar 28.12.1968. Apărut 1969. Tiraj 16.170 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt tip B de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 29,12. Coli de tipar 31,5. A. nr. 5.959. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 85—31=59.

Tiparul executat sub comanda nr. 80 480 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România